90

Digitized by the Internet Archive
in 2014

https://archive.org/details/natuurlykehistor20linn

NATUURLYKE HISTORIE
OF
UITVOERIGE BESCHRYVING
DER
DIEREN, PLANTEN
EN
MINERAALEN,
Volgens het SAMENSTEL van den Heer
LINNÆUS.
Met naauwkeurige Afbeeldingen.

TWEEDE DEELS, TWEEDE STUK.
DE BOOMEN.

TE AMSTERDAM,
By de ERVEN VAN *F. HOUTTUYN.*
MDCCLXXIV.

BERIGT
VAN DEN
AUTHEUR.

Ik ben, volgens de voorgemelde Natuurlyke Methode, met de beſchryving der Planten voortgevaren. De afzondering der Boomen van de Heeſters ſteunt op alle billykheid, en is ook door anderen goedgekeurd, ſchoon zy niet juist ten opzigt van de manier of gronden dier onderſcheiding overeenſtemden. Sommigen hebben gewild, dat de Knoppen hier toe dienſtig zouden zyn, dewyl die aan veele Heeſters ontbreeken, maar, aangezien veelen van de grootſte Boomen der Indiën, in 't byzonder de Oranje- en Citroenboomen, en zelfs een Afrikaanſe Boom, die van ſommigen voor den zwaarſten op den geheeien

Aardbodem gehouden wordt, geen Knoppen hebben, zo zou hier uit een groote verwarring ſpruiten. Anderen zouden die Boomen, welken geen eigentlyke Bast, maar alleen een dunne Schors of Opperhuid bekleedt, tot de Heeſters betrekken: doch in hoe verre deeze onderſcheiding gevoeglyk plaats zou kunnen hebben, is my onbekend.

Ik heb dan, hoe zeer ook eenigen dit onnaauwkeurig mogten oordeelen, de Boomen van de Heeſters door hunne grootte getragt te onderſcheiden; zynde dit het gene dat meest in 't Oog loopt, en my daaromtrent voornaamelyk aan den bladz. 3 en 4 gemelden voet gehouden; inzonderheid oplettende, om geen groote Boomen over te ſlaan. Somtyds heb ik wel goedgevonden, in het zelfde Geſlagt ook eenige kleinere Boomen of Heeſters te beſchryven, die niet gevoeglyk van de grooteren afgezonderd konden worden, doch dergelyke toegeeflykheid, ook zo dikwils in het Stelzel der Sexen gebruikt, zal iedereen billyken.

Het groot getal der Oost- en Westindiſche Boomen; de onbekendheid van veelen derzelven en

het

het belang dat wy daar in hebben, doordien 'er de meeste Houten, Basten, Gommen, Harsten, Balsems, Oliën en Kruideryën, daar wy, zo in de Huishouding als de Geneeskunde, zo veel gebruik van maaken, van afkomstig zyn: heeft de beschryving der Boomen, meer dan ik gedagt had, doen uitdyën, en dus hebben zy niet alle in dit STUK begreepen kunnen worden; maar, het gene 'er van dezelven overblyft, is zo veel niet, of ik zal, denkelyk, de toezegging, in het voorgaande Voorberigt gedaan, kunnen houden; dewyl de Heesters en Kruiden, meerendeels, zulk een uitvoerige beschryving niet vereischen zullen.

Meer dan voorheen ben ik als 't ware genoodzaakt geweest, in deeze beschryving de naamen te gedenken van de Hedendaagschen. Dikwils heb ik dit ook, gelyk in de voorige Stukken van het Ryk der Dieren, met een byzonder inzigt gedaan, om myne Tydgenooten, inzonderheid die my eenige Voorwerpen, tot de Natuurlyke Historie betrekkelyk, geleend hadden, ware 't mooglyk te pleizieren. Ik had met veel minder moei-

te gebruik kunnen maaken van mynen eigenen Voorraad of van Afbeeldingen uit de voornaamste Werken; doch heb altoos beoogd, deeze beschryving der Natuurlyke Historie van zo veel belang voor de Natuurbeminnaars te doen zyn, als my mooglyk was. Ik verbeeldde my, dat het ook verscheidene derzelven, anders weinig in gedrukte Nederduitsche Werken bekend, niet onaangenaam kon zyn, met lof en erkentenis dus hunnen Naam, dierbaarder dan Olie, vereeuwigd te zien. Ondertusschen, gelyk ik afkeerig ben van laffe vleijery, zo hope ik, dat gedagte Heeren, veelen myne zeer ge - eerde en genegene Vrinden, het my wel gelieven ten besten te houden, dat ik in deezen my veelal, op de manier der Franschen, te vrede gehouden heb met den tytel van *de Heer* voor hunner Ed. Naamen te voegen, zonder te schryven, de *Ed. Heer*, *Wel Ed. Heer*, *Hoog Ed. Heer*, *de Hoogleeraar*, of wat meer van dien aart is. Zo ik deeze Eertytels eens gebruikt heb, dan wensch ik die begreepen te worden als stilzwygende hun Ed. overal toegedagt. Immers de toevloed

van

van Stoffen, in dit gedeelte der Natuurlyke Historie, is zo groot, dat ik noodzaaklyk alles wat mooglyk is dien aan te wenden tot bekorting, mids niet te kort doende aan myn Onderwerp. Ten opzigt van overleedene Mannen, hoe geleerd en beroemd ook in hun Leven geweest, oordeel ik dat de Tytel van *de Heer* zelfs niet te pas komt, en anderen, wier beroemdheid de gemeene maat te boven gaat, ſchynen te groot voor een enkelen dusdanigen Tytel. Men zal derhalve de naam van den Ridder, wiens Samenſtel ik in de beſchryving deezer Natuurlyke Hiſtorie, wat de orde aangaat, gevolgd heb, doorgaans enkel by den naam van LINNÆUS voorgeſteld vinden. Ik zou te veel Tytels hebben moeten op elkander ſtapelen, om zyn Ed. Verdienſten in 't Oog der Geleerde Wereld te omſchryven, en dit was, volgens het voorheen gemelde, gantſch myn zaak niet.

Maar, hoe zal ik myne Aanmerkingen, nu en dan zelfs op het gezegde van dien Grooten Man en andere Geleerde Heeren gemaakt, vooral,

al, zo ik eens daar in de befcheidenheid of heufchheid mogt overtreeden hebben, verfchoonen? Ik hope niet, daar toe het getuigenis van den fchranderen Heer Doktor BERKHEY, thans Lector in de Natuurlyke Hiftorie op onze beroemde Provinciaale Univerfiteit, te behoeven; die my, in een Aantekening op zyn Wel Ed. zeer fraaije Inwydings-Redevoering, den 1 November van 't voorleeden Jaar te Leiden in de Akademifche Gehoorzaal uitgefproken, *egregium Linnæi in Naturæ Systemate emendatorem* noemt. Waarlyk, ik zou my deeze Eer nooit hebben aangemaatigd! Is het waar, dat ik het zo uitmuntende Samenftel der Natuur van den Ridder in eenig opzigt heb verbeterd, dan moet zulks aan zekere gelukkige Bedenkingen, Waarneemingen of Aanmerkingen, worden toegefchreeven. Immers men zy verzekerd, dat de Liefhebbery tot ongegronde berispingen niet by my heerfcht. Ik heb zelfs verfcheide maalen myne hoog-achting voor dit Samenftel doen blyken, hoewel ik niet

ge-

geloof, dat hetzelve zo onwrikbaar of onverbeterlyk zy, als ſommigen zig in 't eerst verbeeld hebben.

Thans, dit TWEEDE STUK afgedrukt zynde, komt my ter hand de *Nieuwe Uitgaave van het Ryk der Plantgewasſen*, welke, wel is waar, de *Dertiende* genoemd wordt, doch eigentlyk maar, dewyl de Twaalfde uitverkogt was, eene Herdrukking daar van is, met invulling van de Supplementen of Byvoegzelen, onder den naam van *Mantisſæ* of *Additamenta* door den Ridder uitgegeven; welke de Heer MURRAY, Hoogleeraar der Kruidkunde te Gottingen, met kennisſe, toeſtemminge en goedkeuringe van den Heer LINNÆUS, in dit Voorjaar aldaar aan 't licht gebragt heeft. Hier en daar komen by dezelven nog eenige Verbeteringen, aan zyn Wel Ed. door onzen Ridder medegedeeld, waar van ik in 't vervolg dan ook gebruik zal maaken. De genen, die tot dit STUK behoorden, heb ik, zo veel gevoeglyk geſchieden kon, agter aan geplaatst.

Dit was het gene ik noodig vondt den Leezer te berigten.

M. HOUTTUYN.

Med. Doctor.

Amsterdam
8 *July* 1774.

INHOUD VAN DIT STUK.

TWEEDE AFDEELING.

DE BOOMEN.

I. HOOFDST. *De* EIGENSCHAPPEN *der* Boomen *in 't algemeen; hunne nuttigheid, dikte, langte, geweldige aangroeijing; oirzaak van het dood vriezen*, enz. Bladz. 1

II. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* twee Meeldraadjes *hebben, dus tot de* DIANDRIA *behoorende; gelyk de* Olyfboom, Droevige Boom, *enz.* —— 22

III. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* drie Meeldraadjes *hebben, dus tot de* TRIANDRIA *behoorende, gelyk de* Tamarinden-Boom, enz. —— 43

IV. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* vier Meeldraadjes *hebben, dus tot de* TETRANDRIA *behoorende, gelyk de* Kornoelje-Boom *en anderen.* —— 63

V. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *vier Bloemen* vyf Meeldraadjes *hebben, deswegen* PENTANDRIA *genaamd; waar onder de* Kinaboom, Koffyboom *en veele anderen.* —— 77

VI. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* zes Meeldraadjes *hebben, die daarom* HEXANDRIA *genoemd worden, waar onder een Boom, die het zogenaamde* Draakenbloed *uitlevert.* —— 226

VII. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* zeven Meeldraadjes *hebben; deswegen* HEPTANDRIA *genoemd wordende, tot welken de* Paarden-Karstenge-Boom *behoort.* —— 247

VIII. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* agt Meeldraadjes

heb-

hebben , die deswegen OCTANDRIA *genoemd worden, waar onder de* Balsem-, Sandelhout, Zeepnooten-Boomen, *enz.* Bladz. 256

IX. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* negen Meeldraadjes *hebben , deswegen* Negenmannige ENNEANDRIA *genaamd; gelyk de* Kaneel , Kamfer, Benzoin , Sassaphras *en anderen, die tot de* Laurierboomen *betrokken zyn.* —— 318

X. HOOFDST. *Beschryving van de* Tienmannige Boomen DECANDRIA , *dus genaamd om dat hunne Bloemen* tien Meeldraadjes *hebben ; waar onder de* Pokhout , Katsjoe - Appel , Kampêche-Hout, Kwassie , Lemisjes, Styrax-, Balsem van Tolu , Copaive Boom , *enz.* —— 367

XI. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN , *wier Bloemen* twaalf Meeldraadjes *hebben , deswegen* DODECANDRIA *genaamd of* Twaalfmannige, *tot welke onder anderen de zogenaamde* Wortel- *of* Runboomen, Mangostans, *en anderen betrokken zyn.* —— 489

XII. HOOFDST. *Beschryving van de* BOOMEN, *wier Bloemen* twintig Meeldraadjes *hebben, deswegen* ICOSANDRIA *genaamd of* twintigmannige, *tot welken de* Gojaves, Jamboes, Persiken , Amandel-, Kersen, Pruimen, Mispelen, Appel- Peere- *en meer andere* Ooftboomen, *behooren.* —— 524

AANWYZING DER PLAATEN,

en der Bladzyden,

alwaar de Figuuren aangehaald of beſchreeven worden.

PLAAT V. Afbeelding van TWEEMANNIGE Boomen. *tegen over* Bladz. 33

Fig. 1. *De* Ceylonſche Franjeboom, *Chionanthus.* *bl.* 34

— 2. *De* Kormandelſche *Dialium.* *bl.* 39

PLAAT VI. Afbeelding van VYFMANNIGE Boomen. —— Bladz. 83

Fig. 1. *De* Peruviaanſche Kina-Boom, *Cinchona.* *bl.* 86

— 2. De *Cerbera Thevetia* uit Westindie. *bl.* 176

PLAAT VII. Afbeelding van AGTMANNIGE BOOMEN. —— Bladz. 273

Fig. 1. De *Jambolifera Javanica* met de Bloemen. *bl.* 273

— 2. De *Jambolifera Coromandelica* met de Vrugten. *bl.* 275

PLAAT VIII. Afbeelding van AGT- EN TIENMANNIGE Boomen. —— Bladz. 315

Fig. 1. De Zeepboom, *Sapindus* van Kormandel. *bl.* 315

Lett. A. de Zeepnoot. B. De Vrugt van den Kaneelboom. C. Het Zaad van

— 2. De *Parkinſonia*, uit Westindie. *bl.* 381

PLAAT IX. Afbeelding van TIENMANNIGE Boomen. —— Bladz. 405

Fig.

Fig. 1. De Catsjoe Appel *Acajou. bl.* 409
A. Dezelve, met de Noot, doorgesneeden.
— 2. Tweebladige Liemisjes-Tak. *bl.* 440

PLAAT. X. Afbeelding van TIENMANNIGE Boomen. — Bladz. 461
Fig. 1. De Balsem *Copayve*-Boom. *bl.* 461
— 2. De *Myrobalanifera citrina.* *bl.* 486

PLAAT XI. Afbeelding van TWINTIGMANNIGE Boomen. — Bladz. 527
Fig. 1. De *Psidium Cujavillus* of Gojaves-Boom, uit Oostindie. *bl.* 528
— 2. De Westindische Icaco-Pruimen-Boom, *Chrysobalanus.* *bl.* 581
— 3. De Kers-Appel van Siberie. *bl.* 613

REG.

REGNUM VEGETABILE

HET

RYK DER PLANTEN.

TWEEDE KLASSE.

A R B O R E S.

B O O M E N.

B E.

BESCHRYVING
DER
PLANTEN.

TWEEDE AFDEELING.

DE BOOMEN.

I. HOOFDSTUK.

De EIGENSCHAPPEN *der* Boomen *in 't algemeen; hunne nuttigheid, dikte, langte, geweldige aangroeijing; oirzaak van het dood vriezen,* enz.

Volgens de voorgemelde Natuurlyke Methode maaken de Boomen de Tweede Klasse in de beschryving der Plantgewassen uit. Zy volgen, naamelyk, in Rang aan de Palmboomen, en overtreffen dezelven in veele opzigten. Daar die tot de heete Lugtstreek alleen bepaald zyn, breiden de overige Boomen zig over den geheelen Aardbodem uit, wiens Oppervlakte veelen niet minder versieren. Wy behoeven maar het Oog te slaan op de Ceders van den Libanon, de Laplandsche Pyn- en Denneboo-

A men,

II. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

men, de Linden van onze gemaatigde Lugtſtreek, wier Kroon en Loof zo wel de Bergen als de Valeijen tot Lustprieelen maakt. Niet minder ſtrekken de Bosſchagiën van Eiken en ander Geboomte tot bemanteling der kaale Bergen, in 't midden van Europa.

Nuttigheid van het Hout.

Door het Hout, dat deeze Bosſchen uitleveren, worden wy van alle noodwendigheden des Levens voorzien. Men maakt 'er Schepen, Schuiten, Rytuigen, Molens en allerley Gereedſchappen van, die in de Samenleeving dienſtig zyn. Het hardere en veelal fierlyker gekleurde; ook tot polyſting bekwaamere Hout der Oost- en Westindiſche Boſchboomen, komt het andere, daar dit te kort ſchiet, te hulp in de Werktuigkunde; beſchermt het gene in Kisten en Kasſen weggelegd wordt, voor het Gewormte, en is niet minder te achten wegens zyne duurzaamheid, dan wegens zynen luiſter, in het optooizel der pragtigſte Kabinetten, Glazekasſen, Laatafels, Stoelen en andere Meubilen.

De Vrugten.

Van zo veel nuttigheid zyn de Boomen door hun Hout alleen. De meeſten draagen bovendien Vrugten, welke voor Menſchen of Beeſten eetbaar zyn. Welk een menigte van Zwynen en ander Wild, wordt niet gevoed door de Eikels der Bosſchen in Duitſchland: hoe veele duizenden Menſchen leeven in de middelſte deelen van Vrankryk niet van Karſtengen: terwyl de wilde Appel- en Peereboo-

men

men aan de Engelfchen hunnen Cyder, de Olyfboomen aan de Italiaanen hunnen Olie; de Oranje- en Citroenboomen aan de Spanjaarden en Portugeezen een verkwikkelyk Fruit, dat zy door geheel Europa verzenden, uitleveren. Ik zwyg van de Nooten-, Amandel-, Pruimen, Kerfen, Perfiken, Appelen-, Peeren- en andere Ooftboomen van onze Gewesten. Hoe ver fpreidt zig de Geur der Oostindifche Speceryën; de Geneezende kragt der Westindifche Houten, Schorfen en Boomwortelen, niet uit? Het Sasfaphras, Pokhout en de Kina, zyn daar van bekende voorbeelden.

II. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

Het Hout en de Takken der Boomen zyn, bovendien, tot Brandftof byna onontbeerlyk; zodanig, dat men, op plaatfen waar de Boomen zo wel als Turf ontbreeken, de dierbaare Vee-Mest uit noodzaaklykheid verbrandt, en, daar die ook niet valt, geheel verlegen ftaat, wanneer men geen Steenkolen of iets dergelyks te branden heeft. Welk een menigte van Goudfmids-Kolen wordt niet van de Takken der Eikeboomen, door dezelven gloeijende te fmooren, vervaardigd. Niet minder groot is 't gebruik van derzelver Bast, Run genaamd, tot bereiding van het Leder; der Galnooten en van veelerley Brafiliaanfche, en andere Westindifche Houten, tot Verfftoffen van allerley Koleur.

Door BOOMEN, in onderfcheiding van de Hee-

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

Heesters en Kruiden, verstaa ik zodanige Plantgewassen, als men gemeenlyk dus noemt; die naamelyk *een enkelen Houtigen Stam* hebben, van aanmerkelyke hoogte, en ten minste eens Mans langte overtreffende. Die Plantgewassen, wier hoogte in 't geheel minder is dan zes Voeten, al hebben zy eene taamelyke Boomagtige Gestalte, zal ik, met alle de kleinen, welke verscheide Telgen uit éénen Wortel uitgeeven, onder den naam van *Heesters*, in de volgende Afdeeling beschryven. Men begrypt nogthans ligt, dat hier in de allernaauwkeurigste onderscheiding niet plaats kan hebben, zo min als men die in de gewoone manier van spreeken waarneemt.

Eigenschappen.

Van de Eigenschappen der Boomen heb ik, in de Inleiding der Kruidkunde, reeds nu en dan gesproken. Ik zal daarom hier niet staan blyven op de samenstellende deelen of het maakzel van den Stam, de Wortels of Takken der Boomen, noch op het gene derzelver Bladen, Bloemen en Vrugten, betreft, als waarvan reeds door my in 't voorgaande Stuk breedvoerig is gehandeld. Alleen zal ik van de dikte en hoogte der Boomen, tot vervulling van 't gene daar van in 't voorgaande Stuk gezegd is, thans wat breeder spreeken.

Dikte.

Men vindt in de Historiën berigt van verscheide Boomen van eene aanmerkelyke Dikte. Een Peereboom, in Engeland, hadt eenen Stam van agttien Voeten omtreks, en lever-

de

de Jaarlyks zeven Ton Peeren uit. Holle Wilgeboomen heeft men gezien, die anderhalfmaal zo veel, dat is *negen* Voeten dik waren. De Lindeboom, daar RAY van spreekt, hadt eenen Omtrek van zestien Ellen, en moet derhalve dien Duitschen, waar van gewag gemaakt is *, in Dikte veel overtroffen hebben. Die zelfde Autheur hadt eenen Ypeboom in Engeland gezien, van *zeventien* Voeten middellyn, en spreekt van eenen Taxisboom van omtrent *twintig* Voeten dik. Dit komt nog niet by de Dikte der Eikeboomen in Duitschland, alwaar men 'er gevonden heeft van *dertig* Voeten over 't kruis. De Heer ADANSON heeft aan de Kust van Senegal Boomstammen gemeten van agtenzeventig Voeten omtreks, dat is omtrent *vyfentwintig* Voeten dik, hebbende eene Kroon van honderdzestig Voeten middellyn (*).

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

* I. STUK, bl. 130.

Monstreuze Grootte.

Men zal, derhalve, eenigszins geloof kunnen slaan aan de Berigten van andere Reizigers, die tusschen de Niger en Gambia, aan die zelfde Kust van Afrika, Boomen gevonden hebben, welken zeventien Mannen, elkander de Hand geevende, naauwlyks omvaamen kon-

(*) Gedagte Heer rekent van ongevaar 27 Voeten; gelyk hy altoos, in de berekening van de Dikte der Boomen, *meer dan een derde* van den Omtrek neemt; daar het doch, volgens de bekende ruuwe evenredigheid van de Middellyn tot den Omtrek, als 7 tot 22, *minder dan een derde* moet zyn; dewyl 7 minder dan een derde van 22 is.

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

konden: zo dat die by de *dertig* Voeten dik moeten geweest zyn. SCALIGER verhaalt, dat men 'er gezien heeft van *zeven-en-dertig* Voeten. Maar deeze Boomen zyn doorgaans sterk gevleugeld, of met zekere uitstekken aan den Stam voorzien, en zo zal het mooglyk gelegen zyn geweest met dien Boom, welken men, volgens RAY, in Brasil gezien hadt, van *honderdtwintig* Voeten omtreks, dat is by de *veertig* Voeten dik (*). Dien wonderbaaren Boom, daar PLINIUS van spreekt, welke de Dikte hadt van *tagtig* Voeten, en in wiens holligheid MUTIANUS at en sliep met een-en-twintig Persoonen; zo wel als dien Boom; daar de Chineesche Historiën van gewagen, wiens Stam tagtig Mannen naauwlyks omvatten konden, welke bygevolg ver over de *honderd* Voeten dik zou moeten geweest zyn, zal ik tot nader bevestiging op de Ley stellen.

Hoogte der Boomen.

De hoogte der Boomen schynt wat naauwer beperkt te zyn: want die gedrochtelyke Palmboom van drie honderd Voeten, met een Stam van naauwlyks een half Voet dik, daar RAY uit de Berigten der Reizigers van spreekt, wordt

(*) Om een rond getal te neemen: want anders moest het maar ruim 38 Voeten zyn. De Heer ADANSON, van wien ik dit ontleen; heeft hier 45 Voeten, 't welk nog meer uit den haak loopt.

(†) De Heer ADANSON schynt het niet ongeloofslyk te keuren. *Fam. des Plantes.* Pref. p. CCXIII.

wordt voor fabuleus gehouden. Wy hebben gezien, dat de Kokosnootenboom, in Oostindie, somtyds wel tagtig Voeten hoog wordt en dat 'er op de Westindische Eilanden Palmietboomen zyn, van *honderd* Voeten. De Europische Boomen scheenen in hoogte die der andere Wereldsdeelen ten minste te evenaaren, zo niet te overtreffen. PLINIUS getuigt wel, dat 'er op de Kanarische Eilanden Boomen zyn van *honderd vier en veertig* Voeten hoog; en die zelfde hoogte wordt door MATTHIOLUS aan Boomen op het Eiland Cyprus gegeven; maar de grootste hoogte, welke de Eiken-, Esschen- en Cederboomen bereiken, zou ongevaar *honderdvyftig* Voeten zyn. De Denne-, Lorken- en Pynboomen groeijen waarschynlyk nog hooger. PLINIUS verhaalt, dat 'er te Rome een Balk gezien werdt van een Lorken-Stam gemaakt, zynde honderdtwintig Voeten lang en in zyn geheel twee Voeten dik. Men begrypt ligt, welk een langte dan de Stam nog daar boven gehad moet hebben. De Mast van zeven Voeten dik, geschikt voor dat ontzaglyke Vaartuig, waar mede de Obilisk voor het Plein van 't Vatikaan uit Egypte overgehaald werdt, geeft een verbaazend denkbeeld van den Denneboom, waar dezelve van gemaakt zou zyn: te meer, daar de Mast van dat ongemeen groote Oorlogschip, de *Roial Sovereign*, op bevel van Koning Karel den I. in Engeland gebouwd, maar de langte

II. Afdeel. I. Hoofdstuk.

hadt van negen en negentig Voeten (*). De Dwars-Balken van dit Schip, ten getale van vier, uit den Stam van éénen Eikeboom gezaagd, hadden ieder vier en veertig Voeten langte en vier Voeten negen Duimen dikte: zo dat de Stam van dien Boom ten minste twaalf Voeten over 't kruis moet gehaald hebben, in die geheele langte. Niet minder ontzaglyk groot moeten die Boomen vallen aan de Westkust van Afrika, van Senegal tot aan Kongo, *Benten* genaamd, van wier uitgeholde Stam de Negers Schuiten maaken, van vyftig of zestig Voeten lang, en van agt tot twaalf Voeten breed, die een Laading kunnen voeren van vyftigduizend Ponden.

Verbaazende zwaarte.

Als men in aanmerking neemt, uit een hoe klein Zaadje of Spruitje de Boomen hunnen oirsprong hebben, dan moet men verbaasd staan over eene zo geweldige aangroeijing. De laatsgemelde Eikeboom hieldt dan ten minste *honderdveertien* Vierkante Voeten in doorsnyding, en de Inhoud van den Stam, op die langte, is meer dan *vyfduizend* Teerlings-Voeten geweest. Neemende de zwaarte van een Teerlings-Voet Eikenhout op zestig Pond, dan maakt

(*) Men geeft 'er, wel is waar, de dikte van 35 Voeten aan, doch dit zullen *Duimen* moeten zyn: dan was die Mast omtrent drie Voeten dik. 't Is jammer, dat men in zaaken, daar het 'er juist op aankomt, zo weinig vertrouwen kan op de opgegeven Afmeetingen.

maakt dit een Gewigt van ruim *drie - honderd-duizend* Ponden, 't welk men voor het overige van den Stam en de Takken ten minste moet verdubbelen: zo dat deeze Eikeboom, in zyn geheel, aan Hout, eene zwaarte van *zes-honderd-duizend* Ponden gehad heeft (*). I. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

De aangroeijing. Dit alles nu, is, mooglyk in vyfhonderd Jaaren tyds, gegroeid uit een Eikel van misschien een half vierde Loots gewigt. Zo die aangroeijing alle Jaaren even sterk was, dan zou deeze Boom jaarlyks twaalfhonderd Pond moeten toegenomen zyn: doch het tegendeel is al te blykbaar. Tien Jaaren oud zynde zal de Boom, waarschynlyk, met Wortel en al, naauwlyks honderd Pond gewoogen hebben. Daar moet dan een geduurige opklimming in de Jaarlykse aangroeijing der Boomen zyn, niettegenstaande zy, naar reden van hunnen Inhoud, zo wel als de Menschen, in de Jongheid, oogschynlyk en inderdaad, het meeste toeneemen. Want, zo de gezegde begrooting eens wel

(*) Ik heb alles zeer schaars genomen. ADANSON rekent, wel is waar, den Stam op 10 Voeten, doch dan konden 'er, op ver naa, die vier Balken niet uit. Twaalf Voeten is nog te min. Volgens de evenredigheid, van 929 tot 1000, welke wylen de Heer MUSSCHENBROEK voor het Eikenhout van den Stam opgeeft, zou een Teerlings Voet byna 64 Ponden zwaar zyn, als 't Water 69 Pond weegt. De verdubbeling, geloof ik, zal iedereen billyken.

II. Afdeel. I. Hoofdstuk.

wel getroffen was, dan zou de Eikel, de Boom op tien Jaaren, en op den gezegden hoogsten Ouderdom, in zwaarte tot elkander staan, als 1 — 25600 — 6000 maal 25600; waar uit blykt, dat de Boom, in de eerste tien Jaaren jaarlyks meer dan viermaal zo veel, als in 't vervolg, in zwaarte toegenomen ware. Want in de eerste tien Jaaren is hy meer dan vyfen twintig duizendmaal verzwaard, en in de volgende Jaaren van zyn Leeftyd maar zesduizendmaal.

Die zeldzaame tegenstrydigheid komt voort uit het verschil der weezentlyke en betrekkelyke Zwaarte. In weezentlyke zwaarte, dat is in Gewigt, was de Boom, op tien Jaaren Ouderdom, by de honderd Ponden zwaar: zo hy dus alle tien Jaaren gelykelyk was toegenomen, hadt hy, op honderd Jaaren Ouderdom, duizend Ponden, en, op dien van vyf honderd Jaaren, maar vyf duizend Ponden zwaar geweest. Hy moet derhalve, in 't vervolg, in weezentlyke zwaarte meer toegenomen zyn, dan in de eerste Jaaren. In betrekkelyke zwaarte, in tegendeel, wordt zyne aangroeijing, als gemeld is, langs hoe minder: waar van de reden blykt, als men op de afgryzelyke toeneeming der getallen by verdubbeling agt geeft. Ik stel, dat hy in 't tweede Jaar twintigmaal zo zwaar was als de Eikel: derhalve, indien hy maar op gelyken voet toegenomen, dat is in 't derde Jaar veertigmaal, in 't vierde Jaar tagtigmaal

zo zwaar, enz. geworden ware; zou hy op zyn twintigste Jaar reeds twintigduizend, en op zyn dertigste meer dan twintig millioenen Ponden gewoogen hebben. Hier uit blykt onbetwistelyk, dat de betrekkelyke aangroeijing der Boomen Jaarlyks in groote trap vermindert, terwyl de weezentlyke, even zo zeker, toeneemt.

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

De toeneeming der Boomen geschiedt niet eenpaarig, het geheele Jaar door. Men zal ligt gelooven, dat 's Winters de Stammen eer inkrimpen dan uitzetten; zo dat zy hunnen wasdom in 't aangenaame Saizoen moeten erlangen. Hier uit zou men mogen denken, dat de Warmte oirzaak daar van zy, en, in tegenstelling van de Koude, heeft zulks ook plaats: maar de Ondervinding heeft aangetoond, dat die aangroeijing niet evenredig is met den trap der Warmte of Zomer-Hitte. Te Abo in Finland is de omtrek van een Ockernooten Boom, twee Jaaren na malkander, in de Zomer-Maanden, verscheide maalen gemeten. Men bevondt, dat die Stam in Mey zeer weinig of byna niet, in Juny zeer veel, in July minder en in Augustus wederom minder was toegenomen: niettegenstaande men aldaar in July de grootste Hitte heeft (*). De overvloed van Vogtigheid, die 's Voorjaars in de Grond plaats

(*) *Stockholmse Verhand.* XXV. Band. 1766. p. 281, enz.

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

plaats heeft, bezorgt dan het meeſte Voedzel aan de Boomen, hetwelke, wanneer dezelven het eerſte Loof geſchooten hebben, verder door de Natuur beſteed wordt tot uitzetting van den Stam in dikte.

Groeiplaats.

De Boomen komen Natuurlyk over het geheele Aardryk voort, in Landſtreeken, die tot hunne Groeijing bekwaam zyn. Men heeft de meeſte Gewesten van Indië, eer zy tot Volkplantingen gemaakt waren, met Boſchen bedekt gevonden van hoogſtammig Geboomte. De wilde of Boſchboomen beminnen inzonderheid de ſchuinte der Bergen en de vrugtbaare Valeijen daar tusſchen; gelyk dit in de Andes van Peru, Chili en de aangrenzende Landen, als ook in de Alpen van Switzerland, wier Kruinen meeſt bevrooren en beſneeuwd zyn, plaats heeft. Op Gebergten van middelmaatige hoogte ziet men ze dikwils de Toppen beſlaan; doch gemeenlyk vallen zy aldaar zo hoog en zwaar niet, als in het hangen der Bergen of in de Valeijen. De Vrugtboomen beminnen een vetten Grond en beſchutzel voor de ſchraale Winden, als ook voor Storm. Veele Boomen, die men meest tot ſieraad nahoudt, gelyk de Linden, zyn ook van deezen aart. Bovendien maaken zy een aanmerkelyk verſchil in de ſoort van Grond: ſommigen tieren best in een Zandige, ſommigen in een Steenagtige, anderen in de Kley. De Wortels van eenige Boomen zyn zo teder, dat zy door te groo-

grooten overvloed van Vogt verrotten : gelyk dit in de Oranjeboomen en dergelyken plaats heeft: anderen beminnen de Waterkant, gelyk de Kwee- en Hazelnooten : eenigen groeijen zelfs in 't Water, gelyk de Elzen en Wilgen van ons Land en de Mangles-Boomen in de andere Wereldsdeelen, bekleedende aldaar de Oevers der Rivieren en zelfs het Strand der Zee, zodanig, dat men ze in de Berbicsjes *Zeekants-Hout* noemt. En, niettegenstaande de Moerassigheid van den Grond, heeft men aan de Rivier van Suriname, in de Kley, Boomen gevonden, wier Stammen wel drie Vademen dik waren en wier hoogte geschat werdt op 260 Voeten, dat byna zo veel is als die van den Westerkerks-Tooren te Amsterdam.

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK.

Van de oirzaak der aangroeijing heb ik reeds omstandig gesproken, en aangetoond, dat dezelve afhangt van den Bast der Boomen*. Ik heb aldaar ook de noodzaaklykheid van den Bast betoogd, en door voorbeelden aangetoond, dat dezelve noodiger is tot de groeijing dan het Hout. Niettemin vind ik aangemerkt, dat in een Ypeboom, geheel van Bast beroofd, het Sap nog opgetrokken werde, als ook dat de Bast aan zekeren Boom, daar dezelve rondom geheel was afgetrokken, weder aangegroeid zy (*). Mooglyk zal dit plaats hebben in zoda-

* I. Stuk II. D. bl. 34, enz.

(*) *Miscell. Berol.* Tom. III. p. 26.

II. AFDEEL. I. HOOFDSTUK. danige Boomen, die jaarlyks hunne Schors afwerpen, gelyk de Kurkboom, waar dan reeds voor de afwerping een nieuwe Schors aan gegroeid was. Anderszins ziet men de Boomen, als zy van hunnen Bast beroofd worden, in 't algemeen, altoos fterven.

Oirzaak van het dood vriezen. Maar, wat is de reden, dat de Boomen fomtyds, of geheel of gedeeltelyk, dood vriezen? Men fchryft zulks gemeenlyk daar aan toe, dat de Vogten, in de Sapbuizen bevriezende, dezelven doen barften; maar alsdan zouden de jonge Boomen, en anderen, die de Sappigften zyn, meer lyden moeten van 't geweld der Koude, dan de oude Boomen. Hier van nogthans werdt, na den harden Winter van 't Jaar 1709, het tegendeel waargenomen. In Vrankryk bevondt men, dat de hardfte Boomen, en die hunne Bladen geduurende den Winter behouden, gelyk de Laurieren, Cypresfen, Groen-Eiken, en onder de anderen, die tederer zyn, gelyk de Olyfboomen, Karsftengen- en Nooteboomen, de oudften en fterkften, in de grootfte menigte geftorven waren.

De reden van deeze fchynftrydigheid werdt in de Koninglyke Akademie der Wetenfchappen van Parys onderzogt. „ CASSINI de Zoon „ opperde een zeer eenvoudige oirzaak, ten „ aanzien van de oude Boomen. Hy zeide, „ opgemerkt te hebben, hoe de zwaare Vorst „ derzelver Bast van het Hout hadt afgefchei- „ den; op welk eene manier dit ook mogte „ ge-

„ geſchied zyn. 't Is, inderdaad, zeer natuur- II. Afdeel. I. Hoofd-stuk.
„ lyk, dat de Bast meer aan het Hout klee-
„ ve in de Jonge Boomen, welke veel meer
„ met Sap, en met een Sap dat Olieagtiger is,
„ gevuld zyn. En, aangezien het, volgens het
„ gemeene denkbeeld der Natuurkundigen,
„ voornaamelyk door den Bast is, dat de Boo-
„ men gevoed worden, zo hebben ook die ge-
„ nen, in welken de Bast ligter van het Hout
„ afging, te gemakkelyker moeten ſterven.

„ De Heer CHOMEL bragt een andere
„ reden, die algemeen is, ter baan. Eerst
„ kwam 'er, in die Winter, een zeer harde
„ Vorst, daar op volgde Dooy-Weer, en
„ hier op een tweede Vorst, welke niet min-
„ der ſterk was dan de eerſte, verheffende
„ zig eensklaps met groote vinnigheid. De
„ Vogtigheid van den Dooy, waar mede de
„ Boomen gevuld waren, bevroos derhalve,
„ dat is te zeggen, zy zette zig met een
„ groot geweld en zeer ſchielyk uit, en hadt
„ op de Vezels en alle de Werktuiglyke dee-
„ len der Boomen een zo veel te grooter
„ uitwerking, als zy daar minder tegenſtand
„ aantrof. Nu is het zeker, dat dezelve den
„ grootſten tegenſtand ontmoet in de ſterkſte
„ Boomen. Zy verſcheurde dan en vernielde
„ deeze Werktuiglyke deelen, Vezelen, Blaas-
„ jes, enz. en maakte die voortaan tot de
„ Groeijing onbekwaam. Voegt men hier,
„ volgens het Stelzel van den Heer DE LA
„ Hi-

II. Afdeel. I. Hoofdstuk.

„ Hire, dat door den Heer Chomel gevolgd werdt, by; hoe de Koude bestaat in zekere zeer doordringende Zoutige deeltjes, moest de werking daar door nog sterker en de uitwerking grooter zyn geweest.

„ Dat de hardste of oudste Boomen meer tegenstand in deezen gebooden hebben, die, om zo te spreeken, den vyand verbitterde, lydt geene twyfeling. Hunne deelen zyn, noodwendig, digter samengepakt, en om die reden is het, dat zy hunne Bladen laater uitschieten dan de anderen, wanneer, voor 't overige, alles gelyk staat. De ontwikkelingen, waarin de geheele Groeijing bestaat, moeten aldaar langzaamer geschieden, dan in de genen, die hunne deelen zagter, buigzaamer en meer met Sappen gevuld hebben.

„ Ten opzigte van de oude Boomen gaf de Heer Homberg nog eene byzondere reden van derzelver grooteren tegenstand. Hunne Vezelen, die den hoogsten trap van aangroeijing bereikt hebben, en bygevolg naar alle kanten zo veel moogelyk zyn uitgerekt, zouden geene andere uitrekking lyden kunnen, en kanten zig derhalve met kragt aan tegen de uitspanning, 't zy van het Waterige Vogt dat zy Natuurlyk bevatten, 't zy van eene vreemde Vogtigheid. In tegendeel is het blykbaar, dat de Vezelen van jonge Boomen nog veel bekwaamheid

„ heb-

„ hebben om zig uit te rekken, en veel me- „ de geeven kunnen. II. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

„ Verscheide Boomen, die het geweld van „ dien harden Winter scheenen ontkomen te „ zyn, om dat zy, door de beweeging van het „ Voorjaars Sap, wederom Takken en Bladen „ uitgaven; konden daar van in de Herfst „ geen nuttigheid trekken, maar vergingen „ t'eenemaal. Als deeze gekapt werden, bevondt „ menze veel zwarter en meer verbrand in „ het Hart, dan in het Spint en naar den „ Bast toe. Het Hart, dat hardst is, was „ meer beschadigd dan het Spint, en reeds „ dood terwyl in het Spint nog een weinig „ Leven overbleef" (*).

Leeftyd.

Men vergeef my deezen uitstap, uit beschouwing van gedagten Eikeboom gebooren. Dat de Leeftyd van vyfhonderd Jaaren niet te groot genomen zy, blykt uit het voorheen gemelde * aangaande den Ouderdom der Boomen, waar van PLINIUS met veel ophef en zeer uitvoerig spreekt. JOSEPHUS verhaalt, dat men ten zynen tyde, zes Stadiën van de Stad Hebron, een Terbenthynboom zag, die sedert de Schepping der Wereld in wezen was geweest. Doch dergelyke Getuigenissen zeggen weinig. De Heer ADANSON heeft uit verscheide Waarneemingen en Aanmerkingen be-

* I. Deels I. Stuk, bl. 130.

(*) *Hist. de l'Acad. R. des Sciences*, 1710, pag. 78, Octavo.

I. Afdeel. I. Hoofdstuk.

besflooten, dat de meeste Palmboomen van honderdtwintig tot vierhonderd en sommigen tot duizend Jaaren kunnen leeven, hoedanigen men ook in zyne Familiën van Karstenge- Linden- en Pynboomen vindt, rekenende dat 'er nog anderen zyn, wier Leeftyd zig tot vierduizend Jaaren en daar boven uitstrekt (*).

Ziekten der Boomen.

Gelyk de Boomen ten opzigt van hunne Structuur, van hunne Groeijing, Voortteeling, als ook van hunne Sterflykheid, en in andere opzigten, met de Dieren eenige overeenkomst hebben, zo zyn zy ook aan dergelyke Ongesteldheden, als dezelven, onderhevig. Men ziet ze somtyds kwynen, uitteeren en sterven, zonder eene blykbaare oirzaak, die dan gezogt moet worden in de Grond, welke hun een onbekwaam, te spaarzaam, of te overvloedig Voedzel uitlevert. Het zelfde wordt in de Menschen en Dieren waargenomen. Dat de Bladeren geel worden, is een Voorteken van deeze Ziekte, die dikwils gepaard gaat met eene verrotting, uitdrooging of bederf der Wortelen. Het bloot staan voor den Noorden Wind of de zogenaamde Zee-Vlammen in ons Gewest, doet de Boomen niet minder treuren, en belet derzelver Groeijing niet alleen, maar inzonderheid de Vrugtdraaging. Sommigen zyn eene uitvloeijing van

Wa-

(*) *Famill. des Plantes*, Preface p. CCXXIII.

II. Afdeel. I. Hoofdstuk.

Waterige Sappen, Gom of Harst, uit den Stam en Takken onderhevig; 't welk wel als eene Kwaal aangemerkt kan worden, maar die ons de heerlykſte Gommen en Harſten, gelyk de Mastik, Wierook, Myrrhe, Terpenthyn en dergelyke Droogeryën meer, uitlevert. De *Kanker* der Boomen is een gevaarlyke Kwaal, die in dezelven, gelyk in de Menſchen, uit eene inwendige en verborgene oirzaak ontſtaat, en daar mede zo veel overeenkomst heeft, dat men zulk een Boom, met het Kwaad uit te ſnyden, zelden daar van geneezen kan, dewyl het zig op andere plaatſen op nieuws openbaart. Zonderling is 't, dat de Kankerige Boomen dikwils in Vrugtbaarheid de Gezonden overtreffen, brengende zeer goede Vrugten voort. Die Kwaal, welke men het *Vuur* in de Boomen noemt, is, door haaren voortloopenden aart, ook veel met de Verſterving in de deelen van 't Menſchelyk Lighaam overeenkomſtig, en niet te helpen, dan door het afſnyden der aangeſtoken Takken. Even als in de Huid der Menſchen en Dieren ſomtyds Wormen groeijen, die veel nadeel doen; zo heeft men ook een *Bast-Worm* in de Boomen. Dit zyn kleine witte Wormpjes, die tusſchen de Bast en het Hout huisvesten, en den Bast van binnen afknaagen, komende meest voort op plaatſen, daar dezelve gekwetst is of geborſten. Zy kunnen de Boomen doen kwynen en ſterven. Voorts

II. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

is het Mos en dergelyk Ontuig, inzonderheid het op de Schors groeijende Bygewas, gelyk Marentakken en veele dergelyke Planten in de andere Wereldsdeelen, even als de Onreinigheid van 't Menschelyk Lighaam, wanneer zy niet daar van gezuiverd worden, den Groey en Bloey der Boomen nadeelig, en kan zeer wel eene Onvrugtbaarheid veroirzaaken, die echter ook van andere en dikwils onbekende Omstandigheden, even als in de Menschen, afhanglyk is, zo wel als het ontydig afvallen der Vrugten. Ik wil nu niet spreeken van het Ongedierte, dat de Boomen benadeelt en kwynen doet, of derzelver Bloem- en Vrugtmaaking belet of de Vrugten bederft; om dat ik daar van in de beschryving der Rupsen en andere Insekten breedvoerig heb gehandeld.

Verdeeling.

Wy hebben gezien, dat door verscheide Stelzelmaakers de Boomen van de Kruiden afgezonderd zyn; gelyk door den beroemden TOURNEFORT, by voorbeeld, in 't laatst der voorgaande, door BOERHAAVE in 't begin van deeze Eeuw, en naderhand door HEISTER, in 't jaar 1748. Anderen, gelyk DU HAMEL, hebben de Boomen en Boomagtige Gewasfen op zig zelf beschreeven en in zeven Familiën verdeeld *. De Boomen, die in Vrankryk, en dus ook in de meesten der middelste deelen van Europa, natuurlyk zyn, worden door den Heer ROUX ook, doch op een

* Zie 't zelfde STUK, bl. 203.

een anderen voet, in zeven Afdeelingen ge- bragt: te weeten aldus (*). II. AFDEEL. I. HOOFD-STUK.

1. Die Vrugten draagen, met een Dop of Scheede; gelyk de Eiken-, Karstengeboomen, wilde Karstengen, Ockernooten, Beuken en Hazelaaren.
2. Die Sappige Vrugten draagen, met Korrels of Pitten; gelyk de Appelen, Peeren en Moerbesie Boomen.
3. Die Vrugten draagen met Steenen of Steenagtige Kernen: gelyk de Kersen, Pruim-, Olyf-, Kornoelje-, Mispelboomen, enz.
4. Die geen Vrugten draagen, welke eetbaar zyn, of tot Spyze gebruikt worden: gelyk de Olmen; Taxis, Esschen, Haagbeuk, Schotse Linden, Platanus, Acacia en Palm.
5. Die Olieagtig Hout hebben; gelyk de Pyn- en Denneboomen, en Cypressen.
6. Die het Water of Vogtige Gronden beminnen; gelyk de Linden, Berken, Abeelen, Popelieren.
7. Die in 't Water groeijen, gelyk de Elze- en Wilgeboomen.

Deeze verdeeling is, gelyk men gemakkelyk kan zien, gantsch onnaauwkeurig, en ook alleen tot beschryving van het gebruik des Houts deezer Boomen, in de Bouwkonst en Werktuigkunde, geschikt. Ik zal my derhalve daarom met dezelve niet ophouden, te minder, om dat myn oogmerk, als voorheen gezegd heb, is, de *Methode der Sexen* in de onderdeelinge der Klassen te volgen.

II. HOOFD-

(*) *Traité des Arbres a ouvrer.* Patis 1750. Octavo.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

II. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* twee Meeldraadjes *hebben*, *dus tot de* DIANDRIA *behoorende*; *gelyk de* Olyfboom, Droevige Boom, *enz.*

Onder de Eenmannige Plantgewassen (*Monandria*), dat is die maar één Meeldraadje of Meelknopje hebben, komt geen voor, dat den naam van Boom kan voeren. Het bekendste van dien aart, onder de Tweemannigen (*Diandria*), is de OLYFBOOM, die met reden dus hier, in deeze Afdeeling, de eerste plaats bekleedt

OLEA. Olyfboom.

De OLYFBOOM, in 't Latyn *Olea*, heeft dien naam van 't Grieksche woord *Elaia* bekomen, dat zynen oirsprong, zo men wil, of van de gladheid der Olyven, of van de gladmaakende en verzagtende eigenschap der Olie heeft. Waarschynlyker is 't, dat deeze van den Boom of deszelfs Vrugten, *Olyven* genaamd, dan dat de Boom van de Olie zynen naam zou hebben. De Duitschers noemen hem *Oelbaum*, dat is Olieboom; de Franschen *Olivier*, de Engelschen *Olive-Tree*, dat is Olyven-Boom. De Italiaansche naam *Olivo*, de Spaansche *Oliva*, de Portugeesche *Oleyve-*

vera, zyn altemaal, zo wel als de Boheemſche, Poolſche, enz. met den Latynſchen overeenkomſtig. II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Deeze Boom is, na de Palm- of Dadelboomen, een der voortreffelykſten, niet alleen, maar ook der beroemdſten, zo in de gewyde als ongewyde Hiſtoriën. De Plantagiën van Olyfboomen werden geteld onder de Rykdommen van de bezittingen der Israëlieten in 't Beloofde Land. De Boomen des Wouds wilden, by gelykenisſe, den Olyfboom verkiezen tot hunnen Koning; maar de Olyfboom weigerde dit, om zyne Vettigheid niet te verlaaten, die van God en de Menſchen gepreezen werdt (*). Zo kwamen ook twee Olyfboomen, ter wederzyde van den Gouden Kandelaar, in het Gezigte van den Profeet ZACHARIAS voor (†), welke den Heiligen Geest zouden affchetzen. De Wysheid vergelykt zig zelve by een fraaijen Olyfboom, in een ruim Veld (‡), en het Volk Gods was door Jehovah een groene Olyfboom, ſchoon van lieflyke Vrugten, geheten (§). Zo verblydde zig Koning DAVID, dat hy zoude zyn als een groene Olyfboom in 't Huis van God

Voortreffelykheid.

(*) *Richteren.* Kap. 9. Vers. 8, 9.

(†) *Zachar.* Kap. 4.

(‡) *Jeſus Syrach.* Kap. 24. V. 15, item. Kap. 50. Vers 11.

(§) *Jerem.* 11. V. 16.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. God. De Olyfberg, in 't gezigt van Jerusalem, was de plaats, welke 's Werelds Heiland tot zyne rustplaats verkoos; daar Hy leerde en van waar Hy ten Hemel voer (*).

Olyfboom. De Olyfboom is, volgens COLUMELLA, de eerste in rang onder alle Boomen. Hy was aan de Kuischheid toegewyd en daarom wilden de Grieken, dat de Olyven door Jongens en Meisjes, die nog Maagd waren, zouden geplukt worden. Het was by hun een Heiligschennis, zodanige Boomen moedwillig te beschadigen of te vernielen. Maar vooral was een Olyftak het zinnebeeld van Vrede, en het uitsteeken van zulk een Tak strekte tot een zelfde teken, als hedendaags dat van de Witte of Vrede-Vlag (†). Vyfhonderd Burgers van Sidon kwamen Artaxerxes de Vrede afsmeeken met Olyftakken in de Hand. Nog heden dient het afbeeldzel van dezelven daar toe in de Teken-, Schilder en Bouwkonst. Men gebruikte weleer Olyfboomen tot aanwyzing der Landpaalen, en daar van is het Spreekwoord, *extra Oleas vagari*, of buiten 't Perk treeden, afkomstig.

Aart. Dat deeze Boomen een hoogen Ouderdom bereiken kunnen, blykt uit de Berigten van PLI-

(*) Montis Oliviferi Christus de Vertice sursum, Ad Patrem rediit. PRUDENT.

(†) Paciferæque manu ramum prætendit Olivæ, zegt VIRGIL. *Æn.* 8, V. 116.

PLINIUS, die ons verhaalt, hoe de Autheuren overeenſtemmen, dat derzelver Leeftyd tweehonderd Jaaren beloopt. Ook zyn zy in 't groeijen traag, en ſchynen by de Eikeboomen niet te kunnen aarden, beminnende in tegendeel de nabuurſchap der Wyngaarden en Vygeboomen. Zy worden zelden van Zaad of Pitten voorgeteeld, maar gemeenlyk door Uitloopers vermenigvuldigd, welken men dan gelyk de Appel en Peereboomen ent, doch liefst op hun eigen Plantſoen. Ook willen zy wel gehavend en niet ruuw behandeld worden; waar uit nog meer de Edelheid van dit Geboomte blykt. MUNTING noemt het een ſchoon, aartig en met eeuwigduurende aangenaame groenheid verſierd Boomgewas.

II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK. *Olyf-boom.*

De Kenmerken, volgens LINNÆUS, zyn: de Kelk een eenbladerig, buisagtig, klein Bloemkasje; met eenen viertandigen opgeregten Mond; afvallende: de *Bloem* éénbladig; zynde een Cylindriſche Buis, van langte als de Kelk, met eenen vierdeeligen vlakken Zoom, die de Slippen half ovaal heeft: twee *Meeldraadjes*, tegen elkander over, Elsvormig, kort, met overend ſtaande *Meelknopjes*: het *Vrugtbeginzel* rondagtig, waar op een enkele zeer korte *Styl*, die een tweedeeligen, dikagtigen *Stempel* heeft, met uitgerande Slippen. Het *Vrugthuisje* een Eyrondagtige, gladde, eenhuizige Pruimvrugt, bevattende eene langwerpig Eyron-

Kenmerken.

II. AFDEEL, II. HOOFDSTUK.

ronde rimpelige *Noot* of Steen, die een Pit insluit van dergelyke figuur, aan beide enden spits.

Drie Soorten zyn 'er thans in dit Geslagt bekend, waar van de eerste den Tammen en Wilden Olyfboom beiden bevat, onder den volgenden Soortnaam.

I. *Olea Europaa.* Europische Olyfboom.

(1) Olyfboom *met Lancetswyze Bladeren en rondagtige Takken.*

De Tamme, waar van ik zo even sprak, is een groote, hooge, Takkige Boom, wiens Bladen naar de Wilgebladeren gelyken, maar smaller en kleinder zyn, aan 't end spits, dik en styf, met een kort Steeltje, van boven groen, van onderen witagtig zynde, bitter en eenigermaate scherp van Smaak. De Bloemen komen aan Trosjes voort, en daar op volgen de Vrugten, die ook verscheidene by elkander zitten, zynde langwerpig rond, van grootte als een Vingerlid, eerst groen, daarna bleeker, vervolgens paarschagtig en eindelyk zwart van Kleur, die men Olyven noemt. Van

(1) *Olea* Foliis lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 20. Sp. 1. p. 56. Olea Foliis lanceolatis, Ramis teretiusculis. *Hort. Cliff.* 4. *Mat. Med.* 10. ROYEN *Lugdbat.* 398. Olea sativa. BAUH. *Pin.* 472. Olea. DOD. *Pempt.* 821. β. Olea Foliis lanceolatis, Ramis tetragonis. *Hort. Cliff.* 4. ROYEN *Lugdbat.* 399. Olea sylvestris Folio duro subtus incano. C. B. *Pin.* 472.

Van den tammen Olyfboom worden veele Verfcheidenheden, door de Kruidkundigen, opgeteld, naar de byzondere grootte en Kleur der Vrugten. Die, welke men *Spaanfche Olyven* noemt, zyn de grootften; die in Genua en Provence vallen, *Picholines* genaamd, zyn kleiner en langwerpig; anderen, *Olivellæ* genaamd, in Toskane groeijende, zyn klein en rond. Men heeft witte, groene en roodagtige Olyven. In fommigen zit het Vleefch, gelyk in eenige Soorten van Perfiken, aan den Steen vast, wanneer menze aan ftukken breekt: in anderen is het los. Ook verfchillen zy grootelyks in Smaak en hoedanigheden. II. Afdeel. II. Hoofdstuk. Olyven.

Plinius zegt, dat men de onrype Olyven *Drupæ* noemde, en daarvan heeft Linnæus dat woord in 't algemeen voor zodanige Vrugten, die, gelyk de Pruimen, een Steen in haar Vleefch bevatten, ontleend. Zulke Olyven worden gebruikt om met Zout en Speceryën in te leggen, en dus gekonfyt by de Kost te eeten. De grootften, en die dikst van Vleefch zyn, worden daar toe genomen. Sommigen neemen, na dat de Olyven eenigen tyd in de Pekel gelegen hebben, den Steen daar uit, en fteeken 'er een Kapper-Vrugt in, 't welk ze dan zeer bekwaam maakt, om de Eetens-Lust op te wekken. De rype Olyven, die zagt en zwart zyn, laaten zig, zonder eenige bereiding, met Peper Gebruik.

II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

per en Zout eeten. Zy zyn wrang en dienen op zig zelf niet tot Spyze.

Olyf-Olie.

De Olie, die uit de Olyven geperst wordt, is van veel algemeener gebruik en nuttigheden. Zy verschilt niettemin grootelyks naar den aart der Olyven, het Land en de Grond daar zy groeijen, en naar de manier, op welke zy behandeld worden. De witte, dunne, zagte, zoete Olie wordt uit rype Olyven; de groene, wrange of bittere Olie uit onrype geperst. Men begrypt ligt, dat hier tusschen een menigte van middelsoorten zyn, die meer of min naar 't geele of naar 't groene trekken. De zoete Olie is ongemeen verzagtende en Pynstillende: des tot een Geneesmiddel in veele Gevallen dienstig, hoewel haar overmaatig gebruik de Lighaamsdeelen grootelyks verslapt en de Spys-Verteering hindert, veroirzaakende Walging en Braaken. De wrange Olie, *Omphacium* genaamd, meestal met byvoeging van groene Takjes, Bladen of Knoppen der Olyfboomen geperst, is een dik Lymagtig Sap, hetwelke oudtyds van de Worstelaars gebruikt werdt om hunne Lighaamen te bestryken, eer zy in 't Perk traden: dan, met hun Zweet vermengd en opgedroogd, werdt het van hunne Lighaamen afgeschrapt onder den naam van *Strigmenta*, die men verkogt, tot uitwendig gebruik, tegen de Barsten, Klooven en Gezwellen, zo uit Winterkoude als anders, in verscheide Lighaams-deelen. De

zoe-

zoete Olyf-Olie komt, gelyk men weet, in de meeste Zalven en wordt ook op zig zelve gebruikt tot het maaken van samengestelde Oliën. De Droesem der gemeene Olyf-Olie is insgelyks een verzagtend, oplossend Middel, voor uitwendige Ongemakken. In Kalk gemengd zegt men dat hy de Muuren, daar mede bestreeken, niet alleen voor Vogtigheid of doorslaan, maar ook voor Ongediert bewaart.

II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Olyven-Hout.

De overige nuttigheden van deezen Boom gaa ik voorby. Alleen zal ik ten opzigt van het Hout opmerken, dat hetzelve zeer fraay groenagtig geel met zwart gewolkt is en geaderd, hebbende een aangenaamen Reuk, en laatende zig zeer schoon polysten: des het ook van de Schrynwerkers gezogt wordt, tot het maaken van Kistjes en Kabinetten. Geen Boom is 'er, in wiens Hout de Natuur meer Speelingen maakt, vooral in de Wortelen, door het vertoonen van Beeldjes, Landschapjes en Ruinen, gelyk in de Florentynsche Stede-Steenen, of in het zo berugte Steden-Hout (*). Men heeft 'er een Tabaks-Doos van gezien, die in fraaiheid de schoonste Plaaten van Egyptischen Boomagtigen Porfiersteen overtrof. De harde Winter van 't jaar 1709 deedt

(*) Zie het II. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen*, bladz. 636. en III. DEEL, Pl. XXI.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. deedt in Vrankryk veele Olyfboomen ſterven, en dit maakte het Hout der Wortelen van dezelven toen overvloedig te bekomen; doch naderhand is het Olyven - Hout daar door ſchaars geworden. Anders vielen 'er wel Duims-Planken van, tot negen, tien en elf Duimen breed.

Wilde Olyfboom. Behalve den Tammen is 'er een *Wilde Olyfboom*, die door alle Kruidkundigen van den thans beſchreevenen wordt onderſcheiden. LINNÆUS maakt 'er eene Verſcheidenheid van, met *vierhoekige* Takken (*), daar de Tamme zyne Takken *rondagtig* heeft. Anderen merken aan, dat de Wilde Olyfboomen zo hoog niet groeijen, en hunne Takken ſcherp of Stekelig, dat is aan 't end ſpits hebben, zynde de Bladen harder dan die van den Tammen Olyfboom en de Vrugten kleiner. Sommigen willen, dat deeze door het havenen alleen van den Tammen verſchillen zou; invoegen de Tamme, wanneer men hem verzuimt, in den Wilden verandere. Dit is nogthans van dien met dikke donker groene Palmbladeren, welken de Hoogleeraar A. VAN ROYEN op deeze ſoort uit BOERHAAVE aanhaalt, niet te denken. De Olie der Wilde Olyven wordt van ſommigen, tot uitwendige Geneesmiddelen, beter dan die van de Tammen geoordeeld.

(2) Olyf-

(*) OLEA Foliis lanceolatis, Ramis tetragonis, *Hort. Cliff.* 4. Olea Sylvestris.

(2) Olyfboom *met ovaale Bladeren.* II. Afdeel. II. Hoofd-stuk.

Behalve deezen, waar aan onze Ridder den bynaam van *Europischen* geeft, stelt hy nog eene Soort voor, onder den naam van *Kaapschen.* Dezelve is door DILLENIUS onder den naam van Kaapsche altyd groenende Ligufter, met een dik rondagtig Blad, beschreeven en afgebeeld. LINNÆUS geeft hem ovaale Bladen, en aan den volgenden Lancetswys' ovaale Bladen. In tien en elf Jaaren maar anderhalf Elle hoog geworden, scheen het eer een Heester dan een Boom te zyn, zegt DILLENIUS.

II. *Olea Capensis.* Kaapsche Olyfboom.

(3) Olyfboom *met Lancetswys ovaale Bladeren.*

III. *Americana.* Amerikaansche.

Een derde Soort van Olyfboom voert thans den naam van *Amerikaanschen.* Deeze is van CATESBY voorgesteld, onder den naam van *Laurierbladige Ligufter* met purperkleurige Besfen. Hy zegt, dat het gemeenlyk een Boom wordt van zestien Voeten hoog, met eenen

(2) Olea foliis ovatis. *Hort. Cliff.* 4. ROYEN. *Lugdbat.* 399. Liguftrum Capense fempervirens, folio crasso fubrotundo. DILL. *Elth.* 193. T. 170. f. 194.

(3) Olea foliis lanceolato - ellipticis. *Mantiss.* p. 24. Liguftrum Lauri folio, Fructu violaceo, Baccis purpureis. CATESB. *Carol.* I. p. 61. T. 61. Mondhout met Laurierbladen. SELIGM. *Vogelen.* III. Deel, bl. 18. Pl. 22.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

eenen Stam van zes of agt Duimen dik, groeijende in Karolina. Volgens de Waarneeming van D. GARDEN, heeft deeze Boom de Bladen gepaard, Lancetvormig, altyd groen, gelyk van rand, gesteeld, glanzig: de Bloemen groeijen, in de oxels der Bladen, by korte Trosjes, die gearmd zyn met Steeltjes tegen elkander over, waar op de Bloempjes staan, welken haare Punten agteromgekruld hebben, en eenen zeer korten of byna geenen Styl; den Stempel in tweeën verdeeld. De Vrugt is Kogelrond, glad en fraay in 't aanzien: zy bevat een Eyrondagtige, eenigermaate gestreepte, van onderen doorboorde Noot. Mannelyke en Vrouwelyke Bloemen komen 'er op een zelfde Plantgewas met de Tweeslagtigen voor. Door CATESBY waren deeze Bloemen gezegd uit vier Blaadjes te bestaan, en volgens D. GARDEN zouden zy haare Punten omgekruld hebben, en dus eenbladig schynen te zyn, gelyk die der Olyfboomen. Mooglyk maakt het verschil der Sexen dit onderscheid.

De Heer N. L. BURMANNUS maakt gewag van een *Indischen Olyfboom*, met Lancetswyze van onderen Wollige Bladeren (*). Dezelve was door den Heer KLEINHOF, in 't jaar 1758, uit Java overgezonden en scheen weinig van den Europischen te verschillen.

CHIO-

(*) Olea Foliis lanceolatis subtus tomentosis. BURM. *Flor. Ind.* p. 6.

CHIONANTHUS. Franjeboom. II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

Deeze Boomen voeren dien naam, om dat hunne Bloemen, door haare fyne Snipperingen, naar Franje gelyken; hoewel de Latynsche Geslagtnaam daar van afgeleid is, dat zy zig, wegens de fynheid van hunne Sneeuwwitte Bloesem, als met Sneeuw bedekt vertoonen.

Hunne Kenmerken zyn, eene Bloemkrans, in vieren verdeeld, met zeer lange Slippen. De Vrugt heeft een Steen, en is Pruimagtig of als een Bezie.

Twee Soorten komen in dit Geslagt voor; die beiden onder de Boomen geteld kunnen worden, als

(1) Franjeboom *met de Steeltjes in drieën verdeeld en driebloemig.* I. *Chionanthus Virginica.*

Deeze Soort is door CATESBY en naar deszelfs Afbeelding ook in 't Vogelen-Werk van SELIGMANN, op Plaat XXXVI van den Tweeden Band, zeer duidelyk voorgesteld en beschreeven. In 't Hoogduitsche Werk was verkeerdelyk die van PLUKENETIUS aan- Virginische.

(1) *Chionanthus* Pedunculis trifidis trifloris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 21. Chionanthus. *Hort. Cliff.* 17. GRON. *Virg.* 10. Amelanchier Virginiana Laurocerasi folio. PET. *Sicc.* 241. CATESB. *Car.* I. T. 68. SELIGMANN *Vogelen.* III. D. Pl. 36.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. aangehaald, en dus onbedagtelyk ook in 't Vertaalde Werk overgenomen: alzo deeze Soort de Bladen veel te langwerpig heeft, om naar die van de *Cotinus* te gelyken. Zy hebben de figuur van Oranjebooms of Laurierkers-Bladen, gelyk PETIVER deezen Boom, onder den naam van *Virginische Amelanchier*, opgeeft. Hy wordt van zes tot tien Voeten hoog, en groeit gemeenlyk aan de Oevers van kleine Beeken en Rivieren in Virginie, zo CATESBY aanmerkt.

II. *Chionanthus Zeylanica.* Ceylonsche. (2) Franjeboom *met de Steeltjes Pluimswyze geplaatst en veelbloemig.*

PLAAT. V. *Fig.* I. Deeze Soort is 't eigentlyk, welke de Bladen van *Cotinus*, dat is byna rond, heeft, gelyk de nevensgaande Afbeelding van dit Gewas, naar een gedroogd Takje uit de ryke Verzameling van den Hoogleeraar BURMANNUS, aantoont. De Wolligheid aan de onderzyde der Bladen blykt daar in niet zeer duidelyk, en de aangehaalde van PLUKENETIUS verschilt door de smalheid der Bladen hier van aanmerkelyk. De Bloemen gelyken door haare pluisagtigheid, wegens de die-

(2) *Chionanthus* Pedunculis paniculatis multifloris. *Flor. Zeyl.* 14. Arbor Zeylanica Cotini Foliis subtus Lanugine villosis, Floribus albis Cuculi modo laciniatis. PLUK. *Alm.* 44. T. 241. f. 4. BURM. *Zeyl.* 31. BURM. *Flor. Ind.* 6. ROYEN *Lugdbat.* 399.

diepe infnydingen en fnipperswyze verdeelingen, veel naar die van de Plant, welke by de oude Kruidkundigen *Flos Cuculi* heet; zo dat men verkeerdelyk *Cuculli* fchryft: want *Cucullus* is een Huik of Peperhuisje. II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK.

De Heer N. L. BURMANNUS betrekt hier toe ook den *Ghaerithaghas*, of Runderboom uit het Kruidboek van P. HERMANNUS, 't welk in zyn Wel Ed. Vaders bezitting is: wordende deeze Boom dus genoemd, om dat het Hout naar Runder-Beenderen gelykt. Deeze Boom is in de *Thefaurus Zeylanicus* van den ouden Heer aangetekend. Runderboom.

De Bloemen zyn aan het gedroogde Takje, hier afgebeeld, bleekroodagtig, en zouden derhalve wel fchynen, Natuurlyk, niet wit maar rood te zyn. De Wel Ed. Heer A. VAN ROYEN fchryft 'er drie Meeldraadjes aan toe. Derzelver getal kan ik, om dat zy zo klein zyn, met geene zekerheid in deeze gedroogde Bloemen waarneemen. LINNÆUS zegt, dat derzelver getal ook zeer dikwils drie is: eene veranderlykheid, die de verdeeling, volgens het Stelzel der Sexen, niet weinig doet waggelen. Zyn Ed. voegt 'er by, dat dit Geflagt naverwant is met den bloeijenden Esfcheboom.

Een zonderlinge Waarneeming wordt hier omtrent te berde gebragt door den Heer ADANSON. „ De *Chionanthus* nu twee Jaa-
„ ren geleeden te Trianon ge-ent zynde op

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. „ eenen Esſcheboom, is zeer wel geſlaagd „ en heeft de Koude van 8 Graaden van den „ voorgaanden Winter, die buitengemeen lang- „ duurig was, verdragen. Blyft deeze Ent „ voortgroeijen, dan zal 'er de overeenkomst „ tusſchen die Boomen nader uit blyken" (*).

DIALIUM.

I. *Dialium Indicum.* Indiſch.

Tot den zelfden Rang van Plantgewasſen, naamelyk, die in hunne Bloem twee Meeldraadjes en een Stamper hebben, derhalve *Diandria Monogynia* genaamd zynde, behoort een Boom, welke den naam van *Dialium* voert (1). LINNÆUS geeft 'er den bynaam van *Indicum* aan, als in Indie alleen groeijende, en geeft voor Kenmerken op, dat de Bloem vyfbladig is, zonder Kelk, hebbende de Meeldraadjes aan de bovenſte zyde. De Bloemen ſtaan

(*) Zyn Ed. ſchreef dit in 't voorſte van 't Tweede Deel zynes Werks, dat den tytel van *Familles des Plantes* voert, uitgegeven in 't Jaar 1763. Ik geloof derhalve, dat die Heer den Winter van 1762 en 1763 bedoelt, waar omtrent de Waarneemingen, door den Heer BRISSON, insgelyks Lid van de Kon. Akademie der Weetenſchappen, aan my medegedeeld, te vinden zyn in het VIII. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen*, bladz. 157. Volgens dezelven was de zwaarſte Koude te Parys toen ruim 8 Graaden onder 0 op den Thermometer van *Reaumur*, dat is 14 gr. boven 0 op de Schaal van *Fahrenheit.*

(1) Dialium. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1240. Sp. 1. p. 56. *Mantiss.* I. p. 24.

ſtaan Pluimswyze aan knikkende Risten. Deeze Boom heeft de Bladen aan de Takken overhoeks geplaatst. Zy zyn Vinswyze ſamengeſteld uit zeven, langwerpig ovaale, geſpitſte, geſteelde, gladde Bladen, van grootte als de Palm der Hand. II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

De Heer N. L. BURMANNUS geeft, in zyne *Flora Indica*, een *Dialium Javanicum* op, het welk door de Javaanen *Coerandje* geheten wordt. Zyn Ed. beſchryft hetzelve, als hebbende de Bladſteelen overhoeks, waar aan zeven Handpalmswyze, langwerpig ovaale, geſpitſte gladde Bladen, gelyk van Rand, met zeer korte Steeltjes; de Bloemen rood en Pluimswyze geplaatst: geen Kelk of Bloemkasje. De Bloemkrans beſtaat uit vyf ovaale, ſtompe, gelyke, ongeſteelde, afvallende Blaadjes. Twee Kegelvormige zeer korte Meeldraadjes, met ſtompe; langwerpige, als dubbelde, Meelknopjes, zitten aan de bovenſte zyde van het Vrugtbeginzel, dat Eyrond is, met eenen Elsvormigen afgeboogen Styl, zo lang als de Meeldraadjes, enz. *Dialium Javanicum.* Javaanſch.

Als eene Verſcheidenheid betrekt zyn Ed. hier toe, het Gewas, dat RUMPHIUS onder den naam van *Taleru-Boom* voorſtelt, wordende in 't Maleitſch *Coelit Papeda* genoemd, dat is *Cortex Papetarius*; dewyl de Bast van deezen Boom op Ambon van groot gebruik is in de Bry, *Papeda* genaamd, welke de Inwooners kooken van het Sagoe-Meel *. Het Wa- Taleru-Boom.

* Zie 't voorg. I. STUK, bl. 295.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK.

Water, naamelyk, waar men deezen Bast in kookt, wordt daar door rood, niet alleen, maar de Bry krygt dus een aangenaamen Smaak, al is het oud Meel, waar menze van bereidt. Deeze verſchilt daarvan, zegt zyn Ed., doordien zy getande Bladen heeft, maar bovendien vind ik, dat in de Afbeelding van RUMPHIUS maar vyf Bladen aan de Steelen ſtaan.

't Gewas, zegt die Autheur, blyft lang een Heeſter, doch wordt door den tyd een hooge Boom, met den Stam een of twee Vademen in 't ronde, en dus wel drie of vier Voeten dik. De Bladen zyn drie of vier Duimen lang, een Vinger breed, ſtyf, glad en hoog groen, met weinige Ribben, aan de kanten wyd getand, doch het jonge Loof is bruin. Daar de Bladſteelen uit de Looten gepaard ontſpringen, zyn twee ronde Blaadjes als Paardevoetjes, niet getand, die men Stoppeltjes (*Stipulæ*) noemt. Het Bloeizel komt hier en daar uit de Mikken der Bladſteelen, of ook aan 't einde der Takken voort; zynde Staartjes van omtrent een Hand lang, wederzyds met Knoppen bezet, die zig openen tot kleine Bloempjes, meest van Draadjes; gelykende naar het Bloeizel van de Cajapoetie-Boomen, by welken dit Geboomte gaarn groeit. Het ſchynt derhalve naauwlyks tot de *Diandria*, die maar twee Meeldraadjes in ieder Bloem hebben, betrekkelyk te zyn.

Tot

Tot dit Geslagt zou, die Boom schynen te behooren, waar van de Hoogleeraar J. BURMANNUS my de Aftekening in 't groot, uit zyn Wel Ed. Verzameling van Aftekeningen van Koromandelsche Plantgewassen, heeft mede gedeeld, naar 't welke die van *Fig.* 2, op PLAAT V, in dit myn Werk gemaakt is. Want, schoon sommige Bloempjes hier met vier uitsteekende Puntjes vertoond zyn, kan 'er doch dergelyke verandering, als by de *Chionanthus*, in plaats hebben. Haar Kleur is geel, en die der Draadjes of Helmpjes groenagtig. De Bladen staan hier vyf aan een Steeltje en zyn in 't groene wit geaderd. Aan de Bloemsteeltjes komen eenige kleine rondagtige Blaadjes voor. De Takken zyn graauw, zo wel als de Stam, waar van een gedeelte met de Wortelen mede in de Tekening is gebragt, en hier uit blykt met zekerheid, dat het een Boom zy.

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. *Dialium Coromandelicum.* Kormandelsch. PLAAT V. *Fig.* 2.

NYCTANTHES. Droevige Boom.

De Griekſche Naam, die een by nagt bloeijend Gewas betekent, is duidelyker dan de Nederduitsche, welke by overdragt aan sommigen van dit Geslagt gegeven wordt.

Dat zy de Bloem, zo wel als de Kelk, in agten verdeeld hebben, en het Vrugthuisje tweezaadig, maakt de Kenmerken uit.

In dit Geslagt zyn vyf Soorten begreepen, waar

II. AFDEEL. II. HOOFDSTUK. waar van de eerste en vierde tot de Boomen behooren.

I. *Nyctanthes Arbor tristis.* Droevige Boom.

(1) Nyctanthes *met eenen vierhoekigen Steel, de Bladen spits ovaal; de Vrugthuisjes Vliezig en plat.*

Van den *Droevigen Boom* der Indiën, hebben verscheide Autheuren gewag gemaakt; doch het is onzeker, of zy deeze Soort, dan eene andere, bedoeld hebben. Sommigen geeven 'er de grootte van een Olyven-, anderen van een Pruimboom aan, en de Bladen worden van CLUSIUS by die der Myrthen, van anderen by Pruimboom of Salie-Bladeren vergeleeken. Allen melden zy, dat de Bloemen sierlyk en van eenen lieflyken Reuk zyn, doch niet dan 's avonds ontluiken en 's morgens verwelken, wordende van de Indiaanen geplukt, en als Saffraan in de Sausfen en Spyzen gebruikt, om dezelven een fraaije Kleur en aangenaamen Geur te geeven.

RAJUS oordeelt, dat de hier aangehaalde Malabaarsche de regte Droevige Boom van ACOSTA en anderen zy. Het is een Boom die drie of vier Mans langten hoog wordt, met een uitgebreide Kroon van digt Loof, groei-

(1) *Nyctanthes* Caule tetragono, Foliis ovatis acuminatis, Pericarpiis membranaceis compresfis. *Syst Nat.* XII. Tom. II. p. 8. *Fl. Zeyl.* 11. Arbor tristis Myrto similis. C. B. *Pin.* 469. Manja-pumeram. *Hort. Mal.* I. p. 35. T. 21.

groeijende op Zandige plaatſen in Oostindie. De Stam wordt omtrent een Voet dik, met eene Aſchgraauwe Schors: de Bladen, die aan Knobbelige Takjes of Looten, tegen over elkander, groeijen, zyn dik en ruuw, van boven donker groen, van onderen witagtig en met eene Wolligheid bedekt, op de zyden een weinig gekarteld. Uit de oxels der Bladen komen ſtyve Steeltjes voort, die zig in driën verdeelen, en welker Takjes ieder vyf witagtige Bloemen draagen, die uit zes, zeven of agt Blaadjes ſamengeſteld zyn, welke in de Zonneſchyn zeer glinſteren. Twee Meeldraadjes hebben zy, met dikke Hoofdjes. De Vrugt is platagtig groen, met twee rondagtig platte Zaadkorrels. De Bloemen zyn niet alleen ten uiterſte aangenaam van Reuk, maar ook zeer Hartſterkende en van bitteragtige Smaak, wordende derzelver Pypjes door 't droogen geel, en dan, met Sandelhout gemengd zynde, tot eene Zalve om het Lighaam te beſtryken, van de Indiaanen gebezigd.

II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK. *Nyctanthes.*

(4) Nyctanthes, *die de Blad- en Bloemſteeltjes ruig heeft.*

IV. *Nyctanthes hirſuta.* Nagtbloemen.

Deeze wordt in de Aantekeningen op den Ma-

(4) *Nyctanthes* petiolis pedunculisque villoſis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 8. Rava-'pou. *Hort. Mal.* IV. p. 99. T. 48. RAJ. *Hiſt.* 1602. BURM. *Fl. Ind.* p. 4.

II. AFDEEL. II. HOOFD-STUK. *Nyctanthes.*

Malabaarſen Kruidhof, *Indiſche Besſendraagende Jasmyn*, met eene groote witte Bloem, welke by nagt reuk geeft, of *andere over Dag droevige Boom*, en by de Hollanders *Nagtbloemen* geheten (*). Het is een hooge Boom, met eenen dikken witagtigen Stam, die eene donker paarſche Schors heeft, en eene uitgeſpreide Kroon van dergelyke Takken. De Bladen, die langwerpig rond zyn, komen gepaard en kruislings aan ronde, rosſe, Wollige Steeltjes voort, zo wel als de Bloemen, die met haar drie, vieren of meer, aan Trosjes zitten, gelykende naar die der Tuberoozen en niet minder welriekende. Zy hebben, ten opzigt van het verwelken door de Zonneſchyn, de zelfde eigenſchap als die der voorgaande Soort. De Vrugt is een Bezie, welke maar éénen Zaadkorrel ſchynt te bevatten. Deeze Boom ſtaat in Oostindie altoos in Blad en Bloem. Hy is van elders op Malabar gebragt. De Schors, gepoeijerd en op Zweeren geſtrooid, neemt het Weelige Vleeſch weg.

III. HOOFD-

(*) COMM. *Fl. Malab.* 145.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

III. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* drie Meeldraadjes *hebben, dus tot de* TRIANDRIA *behoorende, gelyk de* Tamarinden-Boom, enz.

Onder de Driemannige Plantgewasfen komen maar twee Geflagten voor, die den naam van Boomen kunnen draagen, en wel in de Eerfte Rang derzelven, te weeten onder de Eenwyvige, en dus in de Rang der *Triandria Monogynia*, dat is wier Bloemen drie Meeldraadjes (*Stamina*) hebben en maar éénen Styl of Stamper (*Pistillum*).

TAMARINDUS. Tamarinden-Boom.

De *Tamarinden-Boom*, waar aan ik hier de eerfte plaats vergun, heeft den Latynfchen naam *Tamarindus* van het Arabifch woord *Tamarhendi*, 't welk zo veel betekenen zou als Indifche Dadels, weshalve de Grieken deezen Boom ook Ὀξυφοινιξ tytelen, dat is, *Zuure Dadelboom*. Meer fchynt zulks afgeleid te zyn van het Sappige Vleefch, dan van de overeenkomst der Vrugten, die inderdaad klein is, veel min van de geftalte van den Boom.

De Kenmerken van dit Geflagt zyn, een driebladige Bloem, welke de Kelk in vieren ver- Kenmerken.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

verdeeld heeft, en het Honigbakje met twee korte Borstels onder de Meeldraadjes. Dus stelt 'er LINNÆUS maar ééne Soort van voor (1), tot welke zo wel de West- als Oostindische betrokken zyn: want deeze Boom valt in die beide Wereldsdeelen.

I. *Tamarindus Indica.* Oostindische Tamarinde.

De Oostindische is, volgens RUMPHIUS, een groote wyd uitgebreide Boom, met een dikken hoogen Stam, en eene zwartagtige, ruuwe, geborstene Schors. De Takken zyn in menigvuldige knoestige Twygen verdeeld, die een digt Loof formeeren, met een aangenaame Schaduw als van een Linde; weshalve men hem ook wel op Latten leidt en Prieelen daar van maakt. Dus breidt hy zig meerder uit, dan in 't wilde, alwaar hy, door de om en aangroeijende ruigte vermagerd, eene schraale en yle Kroon heeft. Aan de Twygen groeijen de Looten die de Bladen of Bladsteelen draagen, welke daar aan zonder orde, somtyds enkeld, somtyds veelen by elkander, geplaatst zyn. De Blaadjes zitten aan de Bladsteelen zeer regelmaatig, in menigte ten ende toe gepaard, omtrent als die der Linzen. Ieder Blaadje is omtrent een Vingerbreed lang en lang-

(1) *Tamarindus. Hort. Cliff.* 18. *Mat. Med.* 28. *Hort. Ups.* 15. *Flor. Zeyl.* 14. ROYEN. *Lugdbat.* 465. RUMPH. *Amb.* II. p. 90. T. 23. LOEFL. *Itin.* 210. JACQ. *Amer.* p. 10. T. 10 & T. 179. f. 98. BURM. *Flor. Ind.* p. 15. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 73.

langwerpig ovaal, byna driemaal zo lang als breed, doch zeer ſtomp aan de enden. Van veertien tot zeventien Paaren zitten daar van aan een Steeltje. Deeze Blaadjes zyn ongemeen dun en teder, en geeven, door zig des avonds nederwaards om te buigen en tegen elkander te ſluiten, een voorbeeld van die eigenſchap, welke men thans den Slaap der Planten noemt *; maar zy doen dit zelfs by Regenagtig Weer, of als 'er ſchielyk een Storm ontſtaat, en de Bladſteelen zelf worden by nagt agterwaards, tegen de Takjes aan, getrokken, als 't ware om de Bloemen of Vrugten te beſchutten. De Bloemen ſtaan aan trosſen op 't end der Takjes, en worden door RUMPHIUS by de Vioolbloemen vergeleeken; waar mede hy niet de Bloemen der Violen, gelyk men 't begreepen heeft, maar die der Violieren zal bedoelen. Vier buitenſte Blaadjes, naamelyk, hebbenze, die in 't kruis ſtaan, zegt hy, bleekwit, dikagtig, dat de verdeelingen zyn van de gezegde Kelk, en drie daar binnen, op 't witte zeer aartig met bruine Adertjes getekend. Deeze laatſten zyn veel ſlapper dan de voorgaande en maaken de eigentlyke Bloem uit, die van binnen de gezegde Meeldraadjes en Stamper heeft.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tamarindus.*

* Zie 't I. STUK, bl. 5.

De Vrugten, die men Tamaryn noemt, zyn korte Haauwen, doch taamelyk rond en dik, van langte als een Vinger en omtrent een Vinger breed: doch zy vallen in ſommige Lan-

De Vrugt, Tamaryn genaamd.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. *Tamarindus.*

Landen of Landſchappen van Oostindie, zegt hy, wel wat grooter. Doorgaans zyn deeze Haauwen wat krom, gelyk de Roomſche Boonen, en ook wat knobbelig, gelyk die; maar in verſcheide Hokjes of Celletjes verdeeld, welke ieder een platten rondagtigen Zaadkorrel bevatten, gelykende naar Lupinen, en geelagtig bruin van Kleur. De Haauw of Peul is eerst uit den graauwen groen, maar wordt, door de aanryping, vuil graauw, hebbende een zeer dunne Schors, waar binnen de gezegde Zaaden in hunne Hokjes zitten, omvangen met eene weeke zelfſtandigheid. Dit Merg munt, gelyk men weet, in zuuragtigheid uit; doch heeft altoos eenige aangenaamheid, inzonderheid wanneer het met Suiker wordt ingelegd. Van binnen, tegen de Scheede aan, is het met Draaden omvangen, met welken te ſamen het daar uit gehaald, en tot vierkante platte Koeken gemaakt wordt, die men dus in Oostindie ter Markt brengt. Dit is loutere Tamaryn, met ſtukken van de gebroken Bast, Bladen en Steelen, daar onder, welke niet dan van 't Gemeen of in de Keuken wordt gebruikt. Tot het inleggen met Suiker, in Potten, moet men geen witten, maar geelagtigen Suiker neemen, en, die met den bruinen Lontar- of Sagueer-Suiker ingelegd wordt, meest ten gebruike der Indiaanen dienende, hoe zwart ook, is daarom niet minder aangenaam van Smaak. De Tamaryn, tot verzendin-

dinge naar 't Vaderland bereid, zegt men, dat meer gezuiverd en ook wat zindelyker behandeld worde. Hier geeft men, op Java, den naam van *Asſam* aan, en de Boom zelf wordt aldaar Asſam - Java geheten.

II. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Tamarindus. Gebruik.

De Tamaryn is in de heete Landen, zo uit- als inwendig, van veel gebruik. Men waſcht het Lighaam met het Water, waar in zy gekookt is, zo tot verkoeling als tot zuivering. Zy wordt in veelerley Sausſen gedaan, die daar van een aangenaame zuurheid verkrygen. Ook wordt het Suikerbier, dat men veel op Java drinkt, daar mede rinſch gemaakt. Op Zee dient zy grootelyks om het Scheepsvolk voor Scheurbuik te bewaaren. Sommige Menſchen maakt zy loslyvig, en is in 't algemeen dienſtig om de kragt van andere Purgeermiddelen, inzonderheid die laxeerende zyn, beter te doen werken; doch op zig zelve kan men ze naauwlyks een Purgeermiddel noemen, noch een zekere werking daar van verwagten. De Bladen van deeze Boom hebben eene dergelyke eigenſchap, zynde zuuragtig en verkoelende, doch voornaamelyk de Bloemen, wier Aftrekzel of Conſerf van goed gebruik is in heete Koortſen en Ziekten daar mede gemengd. De Bast is wat ſamentrekkende en verſterkende. Het Hout is hard en zwaar, bleek van Kleur, en tot Timmerwerk dienſtig. Het heeft by de Knoeſten zwarte Plekken, en ſomtyds ook dergelyke Aders en Vlakken, en het binnenſte der ou-

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

oude Boomen wordt bruinagtig zwart. Te Batavia waren, voor eenigen tyd, de Graften en Straaten bezet met zwaare Tamarinden.

Westindische Tamarinde.

Behalve de Eilanden en Vaste Kust van Oostindie, Persie, Egypte en Arabie, groeit deeze Boom ook in Amerika, of eigentlyk op de Westindische Eilanden, en zelfs in Mexiko, doch werwaards die van elders, zo NIEREMBERG wil, zou overbragt zyn. Hy vergelykt denzelven, in gestalte, by een Essche of Ockernooten-Boom. De Heer JACQUIN vondt de Tamarinden op de Velden, in de Tuinen en op gebouwde plaatsen van de Karabische Eilanden zo wel, als aan de Kust van Zuid-Amerika; maar, zegt hy, mooglyk nergens in 't wilde. Daar bloeit deeze Boom in Oktober of November; op Amboina in 't voorste van 't Jaar. Zie hier hoe dezelve door hem beschreeven wordt.

„ Deeze zeer fraaije en groote Boom maakt „ een digte wyd uitgebreide Kroon, met een „ dikken regten Stam, in veele dunne Tak- „ ken, inzonderheid daar zy jong zyn, ver- „ deeld. Hy heeft gevinde Bladen, wier „ Steelen overhoeks geplaatst zyn, vyf Dui- „ men lang, met veertien Paaren, min of meer, „ bezet van kleine, gladde, ongekartelde, „ langwerpige, stompe Blaadjes, doch die een „ klein Puntje hebben, en geen oneffen Blaad- „ je aan 't end der Steel. Hy draagt enkel- „ de, uitgespreide, hangende Trossen, zo lang

„ als

„ als de Bladſteelen, van twaalf Bloemen min „ of meer. De Bloemſteng is Roozekleurig; „ de Kelk geelagtig, en de Bloemblaadjes „ geel met roode Aderen doorweven. De „ Bloemen zyn zeer aangenaam van Reuk en „ veelen misdraagen. De Vrugten verſchillen „ zeer in geſtalte en grootte: nu zyn zy „ regt, dan krom: ſomtyds [maar éénen, „ ſomtyds twee, drie, of vier Zaadkorrels „ bevattende. In het eerſte geval zyn zy by- „ na rond, in het laatſte zeer knobbelagtig. „ De Kleur van de Schors is in de rype „ Vrugten Yzergraauw, zonder eenig rood, „ in de onrype groen: weshalve zy niet wel „ gekleurd in het Kruidboek van BLACKWELL „ voorkomen. Het rype Merg is vry van „ de buitenſte Schors der Peul, en vult, „ thans verdikt zynde, de ruimte tusſchen dee- „ ze en de binnenſte Schors niet meer: maar, „ als deeze laatſte aan ſtukken gebroken wordt, „ zo ziet men hetzelve aan den Steel ge- „ hecht, door middel van eenige weinige „ ſterke Banden, die het omvatten, ſchynen- „ de weleer Voedzel toebrengende Vaten ge- „ weest te zyn: doch waar van men dit Merg „ met weinig moeite los maaken kan.

II. AFDEEL. III. HOOFD-STUK. *Tamarindus.*

„ De Ingezetenen zyn gewoon twee Soor- „ ten van deezen Boom te maaken: een zoe- „ te, naamelyk, en een wrange. Sommige „ Tamarinden, inderdaad, zyn 'er, die alle „ hunne Vrugten Jaarlyks veel zoeter dan an-

D de-

II. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

Tamarindus.

„ deren hebben, en het omgekeerde heeft „ ook plaats; maar, dewyl zy anders niet „ verſchillen, oordeel ik, dat dit onderſcheid „ in Smaak aan den Grond, waar in zy groeijen, of aan eene andere my onbekende oirzaak, toe te ſchryven is. De Amerikaanen, „ inzonderheid die van Kurasſau, houden deeze Vrugten in de hoogſte waarde, en zy „ worden 'er in groote menigte raauw gegeten, zonder eenig ander Ongemak, dan dat „ zy ſomtyds wat loslyvig maaken. De zoete behaagden my genoegzaam; niettegenſtaande ik 'er altoos eenig wrang zuur in „ vondt, dat de Tong op eene onaangenaame wyze prikkelde. Dat die van Martinico deeze Vrugten onryp, en dus ten uiterſte wrang zynde, eeten konden, heeft my „ verwonderd. Uit de onrypen weeten die van „ Kuba, na dat 'er de Schors afgehaald is, „ met Suiker zeer lekkere Verſnaperingen of „ Toeſpyzen te bereiden.

„ Daar de drie Meeldraaidjes, die tot het „ midden van hunne langte ſamengevoegd zyn, „ zig van elkander ſcheiden, komen ook vier „ Borſtelige Stoppeltjes voort, beurthoudende „ met dezelven. Twee andere Stoppeltjes (*Stipulæ*), eens zo lang als deeze, ontſpringen uit het Bloemkasje, bykans aan de Rug „ van het Meeldraadig Lighaam. Deeze Stoppeltjes, nu, kunnen als de beginzels van „ andere Meeldraadjes (*Stamina*) aangezien

„ wor-

„ worden: zo dat men drie vrugtbaar en de „ overigen onvrugtbaar mogt heeten: waar „ door dit Gewas zekerlyk aan de Cassia na- „ verwant zou worden.”

II. Afdeel. III. Hoofd-stuk. *Tamarindus.*

De twee laatstgemelde Stoppeltjes merkt LINNÆUS aan als Borsteltjes van het Honigbakje, gelyk gezegd is. Voorts zit, volgens JACQUIN, het Merg der Tamarinden tusschen de buitenste en binnenste Schors der Scheede, en dus buiten de Hokjes of Celletjes der Zaaden, waar van men het tegendeel byna uit de beschryving van RUMPHIUS zoude opmaaken. TOURNEFORT zegt uitdrukkelyk, dat de Zaaden binnen een Peul zitten, die van een andere Peul of Scheede omvangen wordt, wier tusschenruimte doorgaans gevuld is met een zwart zuur Merg.

OLAX. Drekboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn: de *Kelk* een éénbladig Bloemkasje, dat holrond en zeer kort is, onverdeeld: de *Bloemkrans* Trechterswyze, met den Rand in drie stompe Slippen, waar van de éêne langst is, verdeeld: vier ronde gesteelde *Honigbakjes*, korter dan de Bloemkrans en eenigszins samenluikende, in de Keel der Bloem geplaatst. Drie Meeldraadjes, die Elsvormig zyn, met de Honigbakjes beurthoudende en korter dan dezelven. De Meelknopjes enkeld. Het Vrugtbeginzel rondagtig;

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

de Styl als een Draad, langer dan de Meeldraadjes, met een geknopten Stempel.

Olax Zeylanica Ceylonsche.

Maar ééne Soort is van den *Olax* bekend (1), die de *Ceylonsche* genoemd wordt, als van Ceylon in Oostindie afkomstig zynde. In het *Musæum Zeylanicum* van HERMANNUS voert hy den naam van *Ceylonschen Drekboom*, die Eikels draagt, *Mella-hola* genaamd. Men vindt 'er bygevoegd, dat de Cinghaleezen de Bladen van deezen Boom met Azyn eeten, gelyk wy de Slaa hier te lande. Elders vind ik gemeld, dat de Takken geelagtig zyn; de Bladen ovaal, glad, ongeaderd, ongekarteld, met Steelen, overhoeks geplaatst. Uit de oxels der Bladen komen zeer korte, eenigermaate Takkige, Steeltjes voort, die waarschynlyk de Bloem draagen en daarna de Vrugten.

Stinkhout.

De reden van den zonderlingen naam deezes Booms is, dat hy het Hout, 't welk de Kleur en Reuk van Menschelyken Afgang heeft, uitlevert. Dus heeft hy ook den Latynschen naam *Olax* van den Stank, dien dit Hout uitgeeft, bekomen. Men noemt hetzelve Stink- of Stronthout. De Heer RICHTERS, als tweede Chirurgyn in 't voorleeden Jaar van Batavia overgekomen, en aldaar lang zo in de Apo-

(1) Olax. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 45. *Flor. Zeyl.* 34. *Amœn. Acad.* I. p. 387. Arbor Stercoraria Zeylanica Glandifera. BURM. *Zeyl.* 26. Mella-holla. *Mus. Zeyl.* 13. BURM. *Fl. Ind.* p. 15.

Apotheek als in 't Hospitaal gediend hebbende, verhaalt, dat het Afkookzel van dit Hout, een onaangenaame Zoutige Smaak hebbende, het voornaamste Geneesmiddel der Ingezetenen is in Heete Koortsen. Dit Hout wordt van hun *Cajoe-Tey* genoemd. Het *Extractum Gummeo-Resinosum*, door hem zelf daar van gemaakt, heeft hy mede gebragt, onder andere zeldzaame Drogeryën. II. AFDEEL. III HOOFD-STUK.

RUMPHIA.

De naam is naar den vermaarden RUMPHIUS, die de Natuurlyke Historie, inzonderheid wat de Plantgewassen van Oostindie betreft, zo ongemeen verrykt heeft, door onzen Ridder aan dit Geslagt gegeven.

De Kenmerken van hetzelve zyn, behalve de drie Meeldraadjes en enkelen Stempel, drie Bloemblaadjes, de Kelk in drieën verdeeld, en eene Pruimvrugt met drie holligheden.

I. *Rumphia Amboinensis.* Ambonsche.

De eenigste Soort (1), die den bynaam van *Ambonsche* krygt, zoude de *Tsjem-Tani* van Malabar zyn, een Boom van groote uitgestrektheid, volgens de beschryving in de Malabaarsche Kruidhof, met een dikken Stam, die een ruuwen Bast heeft, van buiten Aschgraauw, van

(1) Rumphia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 47. p. 73. Myxa Pyriformis Ossiculo trispermo. RAJ. *Hist.* 1556. Tsjem-Tani. *Hort. Mal.* IV. p. 25. T. 11. BURM. *Fl. Ind.* p. 16.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

van binnen rood, Kruiderig van reuk en scherp van Smaak. Het Hout is witachtig, met een groenachtig Spint: de Wortel rood. De Bladen zyn rondachtig toegespitst, Zaagswyze getand, bitterachtig en samentrekkende, sterk geaderd. Tusschen de Bladsteelen, die rond en ruuw zyn, komen de Bloemen op Steeltjes van een Span lang voort, daar zy troswyze met Wollige rankjes aan hangen. Zy zyn driebladig, wit, met geele Meeldraadjes en Styl, de Meelknopjes zwart; bitter doch reukeloos. De Vrugten van deezen Boom, die ongevaar de grootte van Olyven hebben, zyn van eene Peeragtige figuur, met drie stompe kanten en eene groene stekelige Schil, bevattende een rosachtig, bitter Vleesch, waar binnen een langwerpige driekantige Steen zit, met drie bittere Pitten. Deeze zyn laxeerende, en de Bast niet alleen tegen de Koorts dienstig, maar ook Maag-versterkende. De Boom groeit op Zandige, Steenagtige Gebergten, in verscheide Gewesten van Malabar. Hy is gedurig groen, doch draagt maar eenmaal 's jaars Vrugten.

COMOCLADIA.

De naam van dit Geslagt, die *Camocladia* door LINNÆUS gespeld was, moet dus zyn, wanneer men op de afleiding acht geeft: want boven de Bladen heeft deeze Boom als eene

Kroon

Kroon van Takken, welke de Bloemstengen zyn. Die naam was van BROWNE afkomstig en door JACQUIN ook dus verbeterd. II. AFDEEL. III. HOOFD-STUK.

De Kelk is in drieën verdeeld, zo wel als de Bloem, waar op een langwerpige Pruimvrugt volgt, met eene tweekwabbige Kern.

In dit Geslagt komen twee Soorten voor, beiden uit Amerika afkomstig, als volgt.

(1) Comocladia *met effenrandige Vinbladen.* I. *Comocladia Pinnatifolia.* Vinbladige.

Tot deeze Soort wordt betrokken de Trosdraagende Pruimboom van SLOANE, die den Stam niet Takkig heeft, met gewiekte ongekartelde Esschenbladen, en eene roode zoetagtige Vrugt, *de Maagden-Pruimboom* op Jamaika genaamd. Die Autheur geeft 'er een Stam aan van twaalf of vyftien Voeten hoogte, niet veel dikker dan een Hand-Rotting, en dus zeer broosch. De Top van deezen Stam was alleenlyk gekroond met gevinde Bladsteelen van anderhalf Voet lang, waarboven zig dunne Roedjes Takswyze uitgaven, die de Bloemen en vervolgens de Vrugten of Besfen droegen.

De

(1) *Comocladia* Foliolis integris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 49. p. 74. Comocladia Caudice simplici &c. BROWN. *Jam.* 124. Prunus racemosa &c. SLOAN. *Jam* 184. *Hist.* II. p. 131. T. 222. f. 1. RAJ. *Dendr.* 44. Comocladia integrifolia. JACQ. *Amer.* p. 12.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK. De befchryving van den Heer JACQUIN is meer overeenkomftig met die van BROWNE, welke deezen Boom voorftelt met eenen enkelen Stam, en digte Trosfen van ongefteelde Bloemen, uit de oxels der Bladen voortkomende. Hy geeft 'er de hoogte van twintig Voeten aan, en eenen Stam van middelmaatige dikte, in weinige Takken verdeeld, die aan 't end met bosfen bezet zyn van gladde gevinde Bladen, twee Voeten lang, en wederzyds doorgaans agt Vinbladen hebbende van vier Duimen, met een oneffen Blad aan 't end. In de oxels van verfcheide deezer Bladen, zegt hy, hangen Pluimachtige losfe Trosfen, van anderhalf Voet lang, in meer dan dan twintig kleinere Trosjes verdeeld, en uit een menigte van kleine Bloempjes beftaande, waar van de meeften drie, doch fommigen ook vier Meeldraadjes hebben en de Bloem, zo wel als de Kelk, in vieren verdeeld. De geheele Boom heeft een Waterig Lymerig Sap, dat in de open Lugt zwart wordt en de Handen als met Vlakken van Inkt befmet, die 'er naauwlyks af te wasfchen zyn. Op St. Domingo en Jamaika hadt hy deezen Boom gevonden.

(2) Co-

(2) Comocladia *met de Vinbladen Stekelig getand.*

II. AFDEEL. III. HOOFD. STUK. II. *Dentate.* Tandbladige.

Deeze Boom was den voorgaanden zo gelyk, dat de Heer JACQUIN niet schroonde denzelven, schoon hy 'er geen Bloemen of Vrugten aan zag, tot het zelfde Geslagt te betrekken. Alleenlyk waren de Bladen, die Vinswyze aan den gemeenen Bladsteel stonden, stekelig Zaagswyze getand. Deeze Boom heeft een Melkagtig Sap, dat nog sterker bevlekkende is dan de ander, zodanig dat het in de Huid niet dan met de Opperhuid afgaat, en uit Linnen met wasschen niet te krygen is. De Reuk van het Sap is volkomen Drekachtig, even als 'er ontstaat, wanneer men Azyn giet by Tinctuur van Zwavel in Wyngeest. Ondertusschen geeft de Boom, indien hy niet gekwetst wordt, van deezen Stank niets ter wereld uit; maar die van 't Eiland Kuba, alwaar men hem in de Bosschen by de Havana aantreft, verzekerden, dat het slaapen onder denzelven, inzonderheid voor vette en Bloedryke Menschen, wel doodelyk was geweest.

ARUNDO.

De Kenmerken van het Geslagt, dat den ty-

(2) *Camocladia* Foliolis aculeato-dentatis. JACQ. *Amer.* p. 13. Tab. 173. f. 4.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

tytel van *Arundo* voert, zyn, eene tweekleppige Kelk, en famengehoopte Bloempjes, die met zekere Wolligheid bekleed zyn. Het bevat zes Soorten, waar van de eerfte, die in 't algemeen een Boom genoemd wordt, hier in aanmerking komt, behoorende de overigen, gemeenlyk Riet genaamd, tot de Grasplanten.

I. *Arundo Bambos.* Bamboezen.

(1) Arundo *met veelbloemige Kelken en drie ongefteelde Aairen.*

Onder den naam van Boomagtig Riet, *Mambu* en *Bambu* genaamd, komt dit voor by PLUKENETIUS. Gemeenlyk noemt men het Bamboes-Riet of *Bamboezen.* De Malabaarfe naam is *Ily.* Sommigen meenen wel, dat het, wegens de kruipende en knoopige Wortelen, die uit de Leedjes Vezelen uitgeeven, eigentlyk tot de Soorten van Riet te betrekken zy: doch de verbaazende hoogte en de Boomagtige geftalte doet 'er my hier plaats aan geeven. Die van Ceylon noemen het zelfs *Unaghas*, dat is Koortsboom; om dat de Cinghalers verzekeren, dat die genen met de Koorts be-

(1) *Arundo* Calycibus multifloris, Spicis ternis fesfilibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 93. p. 100. Arundo Arbor C. B. *Pin.* 18. *Hort. Cliff.* 25. *Fl. Zeylanic.* 47. ROYEN *Lugdbat.* 67. Tabaxir & Mambu arbor. J. BAUH. *Hiet.* I. p. 222. Ily. *Hort. Mal.* I. p. 25. T. 16. RAJ. *Hift.* II. p. 1315. BURM. *Zeyl.* p. 35. BURM. *Fl. Ind.* p. 30.

bevangen worden, welke zig in Wateren baaden, waarin de Bloemen van dit Gewas afgevallen zyn. II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

De Steel of Stam der Bamboezen verheft zig tot twee of drie Mans hoogten, eer hy Takken uitgeeft, en dan bereikt het Gewas, verder, dikwils de hoogte van vyftig of zestig Voeten. Jong zynde beſtaan dezelven als uit een Merg van fyne Pypjes, met een naauwe Pyp in 't midden, doch ouder wordende vergroot die binnenſte holligheid zodanig, dat de Bamboezen als holle Buizen zyn. De Stam en Takken zyn rond, met een groenen Bast bekleed, en geeven aan de Knoopen der Leden langwerpige ſtyve Doornen uit, zynde aldaar ook met een Houtig middelſchot geſlooten. Dit maakt, dat de Indiaanen zeer bekwaamlyk de ſtukken van dikke Bamboezen tot Vaatwerk gebruiken kunnen, om eenig Vogt, gelyk den Palmwyn, te ontvangen en te bewaaren. CLUSIUS beſchryft een ſtuk van een Bamboes, dat zevenentwintig en een halven Voet lang was, en van onderen twintig Duimen in den omtrek hieldt, dat is meer dan een half Voet in middellyn of dikte. Aan de Knoopen komen Bladen voort, van een Span lang en een Vinger breed, ſpits toeloopende, en dus veel naar de Bladen van het gewoone Riet gelykende, aan de kanten ruuw en groen. De Bloemen groeijen ook by Aairen, naar die van Tarw gelykende, welke trops-

wys'

II, AFDEEL. III. HOOFDSTUK. wys' aan de Knoopen der Steelen zitten. Maar voor het bloeijen zegt men dat dit Gewas zyn Bladen vallen laat. Bejaard zynde heeft het de Wanden Houtig en is van buiten geel.

Als de Bamboezen nog jong en groen zyn, worden zy van de Indiaanen krom geboogen, om te beter tot het draagen der Palankins, waar in voornaame Luiden zig laaten vervoeren, te kunnen dienen. Van de Stammen maaken zy, op eene zeer eenvoudige manier, Schuitjes, waar in twee Menſchen, aan ieder end één, kunnen zitten. De Bamboes wordt ſlegts doorgeſpleeten, en dan by twee Knoopen zodanig afgehakt, dat de enden, door de gezegde middelſchotten, geſlooten blyven. Hier uit blykt dat de Stam wel twee Voeten dik moet vallen, en de tusſchenwydte der Knoopen byna met den omtrek overeenkomende, gelyk men wil, zo kunnen die Schuitjes de langte hebben van meer dan zes of ook van twaalf Voeten. Zy gebruiken de Bamboezen zeer veel tot Paalen, Stylen en Balken, in het bouwen van hunne Huizen of Hutten, tot het zetten der Fuiken, het uitſpannen der Netten in de Viſchvangst en wat dies meer is.

Bamboezen-Suiker. Het aanmerkelykſte, welk dit Riet heeft, is het uitloopen van zeker Melkagtig Vogt, dat door opdrooging hard wordt, en den Ouden reeds, onder den naam van *Tabaxir*, is bekend geweest, welk woord by de Perſiaanen eene Verſteenende Melk betekent. Het ſchynt zy-

ne

ne afkomst te hebben van die zoete Vogtigheid, welke in dit zo wel als in 't gewoone Riet plaats heeft in de jonge Spruiten, wordende deeze van de Indiaanen gretig uitgezoogen. Men zegt dat zy de grondflag zyn van het bekende *Atchiaar*, 't welk om zyne lekkerheid zelfs in Europa vermaard is. 't Gewas nu oud wordende, verandert dit Sap in Kleur, Smaak en zelfstandigheid, ftremmende en verhardende aan de Knoopen zodanig, dat het naar Puimfteen gelykt, en een byzonderen Smaak, die eenigszins famentrekkende is, omtrent als van gebrand Yvoor, verkrygt. De Inlanders noemen het dan *Sacar Manibu* of Bamboezen-Suiker. Deeze is in Arabie en Perfie, tot medicinaal gebruik, in zo veel agting, dat menze wel opweegt tegen Goud of Zilver. De Indiaanen gebruikenze tot Wonden van de Testikelen en Mannelykheid. Tegen in en uitwendige Pynen, zo van Kolyk als van de Waterwegen, de Roode Loop en wat dies meer is, heeft zy veel naam. Het Afkookzel van de Bast en Bladen acht men dienftig om Bloed, dat in het Lighaam uitgeftort is, op te losfen en uit te dryven. Door 't verbranden komt 'er een zeer vrugtbaare Asch van: doch 't is onverbeeldelyk welk een Geraas de Bamboezen maaken onder 't branden: doordien de Lugt, in de Pypjes haarer zelfftandigheid beflooten, dezelven met geweld doet barften. Zy groeijen gemeenlyk aan de Oevers der Rivieren, en op de Zandige Zee-Stranden van Oostindie.

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

TRI-

II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

TRIPLARIS.

Deeze behoort tot den Rang der Driewyvigen (*Trigynia*) onder de Driemannigen, gelyk het naastvoorgaande Geslagt tot de Tweewyvigen (*Digynia*) behoort. De naam is 'er door LOEFLING aangegeven.

De Kenmerken zyn: een groote in drieën verdeelde Kelk; geen Bloemkrans, maar drie Meeldraadjes met Streepswyze Knopjes. De Vrugt een driehoekige Noot, binnen den Eyronden Grondsteun van de Kelk. De Soorten zyn.

I. *Triplaris pyramidalis.* Pieramiedaale.

(1) Triplaris *met regtopstaande Aairen aan 't end.*

Deeze Soort is een fraaije regtopstaande Boom, die den Stam eens Mans langte hoog heeft, met een yle pieramiedswyze Kroon van horizontaale Takken, die naar boven allengs korter worden, loopende aan den Top in eene lange dunne Aair uit. De Bladen zyn zeer groot, Lancetswys' ovaal en gespitst. De bruine Kelk bevat een glanzige Noot met drie Sleuven.

II. *Ramiflora* Takbloemige.

(2) Triplaris *met Aairen aan de Takken verzameld.*

Dit is een Boom met uitgebreide Takken, die de Bladen ovaal of rondagtig ovaal heeft, en aan

(1) *Triplaris* Spicis erectis terminalibus. JACQ. *Amer.* 13. T. 173. f. 5. Triplaris Americana. LOEFL. *It.* 256. *Syst Nat.* XII. Tom. II. p. 103.

(2) *Triplaris* Spicis Rameis, aggregatis. JACQ. *Amer.* 14.

aan de Takken vergaderingen van korte digte Aairen. De Kelk, die ruig is, niet Haairig, gelyk in de andere Soort, bevat een Spits-Eyronde Noot met zes Sleuven, die glad is doch niet glinsterende. II. AFDEEL. III. HOOFDSTUK.

Deeze beide Soorten zyn den Heer JACQUIN in de Bosschen by Karthagena, in de Spaansche Westindiën, voorgekomen. Uit de Vrugt ontdekte hy, schoon de Bloem door hem niet gezien was, dat zy tot de *Triplaris* van LOEFLING behooren moesten. LINNÆUS maakt maar gewag van ééne Soort.

IV. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* vier Meeldraadjes *hebben, dus tot de* TETRANDRIA *behoorende, gelyk de* Kornoelje-Boom *en anderen.*

Onder de Viermannige Plantgewassen tel ik vyf Geslagten, daar men den naam van *Boomen* aan geeven kan, en vier van deeze komen ons in de Eerste Rang derzelven, te weeten onder de *Eenwyvige* voor, en wel in die Afdeeling van deezen Rang, welke de Planten met Vierbladige Bloemen (*Floribus tetrapetalis*) bevat.

CORNUS. Kornoelje-Boom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn: een *Omwindzel*, aan veele Bloemen *gemeen*, dat een

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

een Steeltje heeft, beſtaande uit vier ovaale gekleurde, afvallende Blaadjes, twee kleinere tegenover elkander. Het *Bloemhuisje* zeer klein, viertandig, zittende op het Vrugtbeginzel, afvallende. Vier *Bloemblaadjes*, die langwerpig, ſpits, plat zyn, kleiner dan het Omwindzel. Vier Elsvormige, regtopſtaande, *Meeldraadjes*, langer dan de Bloemkrans, met rondagtige opleggende *Knopjes*. Het *Vrugtbeginzel* rondagtig, met een Draadvormigen Styl, zo lang als de Bloem, hebbende eenen ſtompen Stempel. De *Vrugt* is een rondagtige genavelde Beſie, bevattende een *Steentje* met twee holligheden. en in ieder van dezelven een langwerpige *Pit*.

Zes Soorten zyn thans in dit Geſlagt opgeteld, van welken vier, als Boomagtig en Boomen zynde, hier t'huis behooren; moetende de twee overigen onder de Kruiden beſchreeven worden.

De eerſte Soort voert den naam van *Bloemryke*, en wordt onderſcheiden als volgt.

I. *Cornus Florida.* Bloemryke.

(1) Kornoelje-Boom, *die het Omwindzel zeer groot heeft, van Hartvormige Blaadjes.*

Deeze Soort, die in de Bosſchen van Virgi-

(1) *Cornus* arborea, involucro maximo, Foliolis obcordatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 149. Sp. 1. *Hort. Cliff.* 38. *Hort. Ups.* 29. ROYEN. *Lugdbat.* 249. CRON. *Virg.* 17. KALM. *Itin.* II. p. 321. Cornus mas Virginiana, Flosculis &c. PLUK. *Alm.* 120. T. 26. f. 3. CATESB. *Car.* T. 27. SELIGMANN *Vogelen.* I. Band, Plaat LIV.

ginie en Penſylvanie groeit, munt uit in grootte van het Omwindzel, dat op zig zelf als een Bloem uitmaakt, waar binnen eenige kleine Blommetjes vervat zyn. Het beſtaat uit vier Hartvormige Bladen, gemeenlyk groenagtig wit, doch ſomtyds Roozekleurig, en zig alsdan als Roozen of als de Bloemen van Stokroozen vertoonende: want zy hebben omtrent de grootte van een Handpalm. PLUKENETIUS noemt hem, derhalve, *Virginiſche Mannetjes Kornoelje-Boom*, die de Bloemen in Trosſen byeengevoegd, en met een wit vierbladig Bloemhulsje Straalswys omringd heeft. Op deeze Bloemen volgen Bosjes van twee tot zes digt by elkander zittende roode Besſen, welke zeer bitter van Smaak zyn. Deeze blyven dikwils tot in 't Voorjaar aan den Boom, en maaken hem des Winters zo wel tot een Sieraad der Bosſchen, als in de Zomer, wanneer hy met zyne heerlyke Bloemen praalt. Hy wordt van de Engelſchen in Karolina *Dogwood* geheten. Zyn Hout is wit en zo vast als Palmboom-Hout: weshalve men hetzelve tot Weevers-Spoelen, Wiggen, Schaaven en ander Timmermans Gereedſchap, gebruikt. De Stam wordt ſomtyds wel agt of negen Duimen dik: de Bladen gelyken naar die der Europiſche Kornoelje-Boomen, behalve dat zy fraaijer en grooter zyn.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(2) Kornoelje-Boom, *die de Bloemkroontjes van gelyke grootte met het Omwindzel heeft.*

II. *Cornus mascula.* Gewoone.

Deeze voert gemeenlyk den naam van *Kornoelje-Boom*, in 't Latyn *Cornus*, in 't Fransch *Cornouiller* of *Cornier*, in 't Italiaansch *Corniolo*, in 't Engelsch *Cornel-Tree*, in 't Hoogduitsch *Welsche-Kirschen*, *Kurkerbeeren* en *Kornelbaum*, om dat men zyne Vrugten aldaar *Kornels* noemt. In Vrankryk en Duitschland groeit hy op veele plaatsen in 't wilde, inzonderheid in de Kreupelbosschen van Oostenryk. Somtyds wordt het een Boom van aanmerkelyke hoogte, doch dikwils blyft het een Heesteragtig Gewas, waar van men zelfs Heiningen in de Tuinen kan maaken. Zyne Takken zyn knobbelig met eene ruuwe Schors, en het Hout is ongemeen hard en vast, bekwaam tot Tanden van Molen-raderen, Handvatzels van allerley Gereedschap, en wat dies meer is. Van deeze hard- en taayheid des Houts, als Hoorn, zou hy den Latynschen naam hebben. De Bladen zyn langwerpig ovaal, met eene punt aan 't end, gelyk die der Peereboomen, doch byna

(2) *Cornus* Arborea, Umbellis involucrum æquantibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 149. Sp. 2. *Hort. Cliff.* 38. *Hort. Ups.* 9. ROYEN. *Lugdbat.* 249. DAL. *Paris.* 52. Cornus sylvestris mas. C. B. *Pin.* 447. Cornus mas pumilio. CLUS. *Hist.* I. p. 13. *β.* Cornus hortensis mas. C. B. *Pin.* 447.

na ongesteeld, en met zekere Ribbetjes geaderd. In 't begin des Voorjaars, eer de Bladen nog uitgeschooten zyn, bloeit reeds deeze Boom, en is alsdan met geele Mosagtige Kwastjes bedekt, zo dat hy zig somtyds geheel Goudgeel vertoont. Hier op volgen de Vrugten of Besiën, die men *Kornoeljes* noemt, eerst groen, daar na rood, en niet ryp wordende voor de Maand Augustus. Zy komen ook by Trosjes voort, en hebben de figuur omtrent van een Olyf, doch de grootte is niet meer dan de helft van een Kers.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Kornoeljes.

Deeze Vrugten zyn wrangagtig zuur van Smaak, zeer verkoelende en samentrekkende; weshalve zy tot Stemping van den Buikloop en al te groote Ontlastingen, als een Geneesmiddel gebruikt worden. Niettemin kan menze ook als Kersen en Aalbessen, zonder eenig hinder, eeten; maar de Byënkorven moet men niet in de nabuurschap van deeze Boomen plaatzen, om dat de Honig der Bloemen haar schadelyk is. De Kornoeljes worden, gelyk de Olyven, in Vrankryk met Zout ingelegd, of ook gekonfyt: men maakt 'er een soort van Kwee-Vleesch van met Suiker of Honig, dat zeer verfrisschende in heete Ziekten en de Maag versterkende is. De onrype Vrugten, zo wel als de Bladen van deezen Boom, zyn inzonderheid zeer wrang en samentrekkende.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

(3) Kornoelje-Boom, *met de Bloemtuiltjes bloot.*

III. *Cornus Sanguinea.* Roodtakkige.

THEOPRASTUS gezegd hebbende, dat 'er van den Kornoelje-Boom een Mannetje en Wyfje was, zo heeft men den voorgaanden het Mannetje en deezen het Wyfje geheten. Ten opzigt van de Bloem- en Vrugtmaaking komt dit echter niet in aanmerking; dewyl ze beiden Bloem en Vrugten voortbrengen. Deeze, de Wyfjes Kornoelje-Boom by sommigen genaamd, voert eigentlyk den naam van *Virga Sanguinen* of Bloedige Roede, om dat haare Twygen donkerrood zyn. De Bladen zyn wat breeder dan die van den voorgaanden: de Bloemen wit en ook by Tuiltjes groeijende; de Vrugten eerst groen en ryp zynde zwartagtig; ronder en kleiner dan de Kornoeljes en naauwlyks eetbaar, door haare bitterheid.

Het Hout van deeze Soort is van binnen voos; en dus van weinig of geen gebruik. Zy groeit ook op ver naa zoo hoog niet, blyvende meest Heesteragtig. DODONÆUS noemtze *Wilde Kornoelje*, volgens den naam, die 'er, zegt hy, hier te lande aan gegeven wordt; doch

(3) *Cornus* Arborea Cymis nudis. *It. Westgoth.* 32. Cornus Umbellis involucro multoties longioribus. *Hort. Cliff.* 38. ROYEN *Lugdbat.* 249. HALL. *Helv.* 463. DALIB. *Paris.* 52. *Flor. Suec.* 131. Cornus fœmina, C. B. *Pin.* 447. Virga Sanguinea, DOD. *Pempt.* 782.

doch men heeft den voorigen ook in Wilden en Tammen onderscheiden. De Italiaanen geeven 'er den naam van *Sanguino* en *Sanguinello* aan; de Franschen noemen hem *Sanguin*, de Duitschers *Hartriegel*, *Spindel-Holtz* of *Scheifsbeeren*. 't Gewas is in de Noordelyke deelen van Europa, Asia en Amerika, in Kreupelbosch, gemeen; komende ook omstreeks Parys, hier in de Nederlanden en in Sweeden, in 't wilde voor. In Westgothland nam LINNÆUS waar, dat de Bloem van deeze Soort in 't geheel geen gemeen Omwindzel had. Mooglyk zal het 'er afgevallen zyn geweest: want elders zegt zyn Ed., dat de Bloemen ongelyk langer dan het Omwindzel zyn. HALLER evenwel zegt ook, dat het Kroontje geen Omwindzel heeft, en brengt het verhaal te berde van MATTHIOLUS, dat uit de Besiën van dit Gewas, by die van Trente, Olie geperst wordt, om in de Lamp te branden. Hy geeft 'er de hoogte van tien Voeten aan. II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Vierde en Vyfde Soort moeten onder de Kruiden beschreeven worden. Als eene Zesde Soort geeft LINNÆUS thans eenen Witten Kornoelje-Boom op (6), die zo wel in Kanada als in Siberie groeit, zynde van den Roodtakkigen alleen verschillende, doordien de Be- VI. *Cornus alba.* Witte Kornoelje-Boom.

(6) *Cornus* Arborea Ramis recurvatis, Cymis nudis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 149. Sp. 6. *Mant.* p. 40. Cornus sylvestris Fructu albo. AMM. *Ruth.* 277.

II. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK. Besiën wit zyn en de Takken omgekromd. Hy geeft nevens den Stam veele Uitloopers, die zig op den Grond leggende uitspreiden.

FAGARA. Zadelboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn: een Vierbladige Bloem; met de Kelk in vieren verdeeld, en de Vrugt een tweekleppig Zaadhuisje, met één Zaadkorrel.

Vier Soorten komen 'er thans in voor, waar van de drie eersten tot de Heesters behooren, en de Vierde alleen, als een Boom, hier plaats verdient.

IV. *Fagara octandra.* Wollige. LINNÆUS, naamelyk, heeft hier dat Plantgewas t'huis gebragt, het welke door den Heer JACQUIN *Elaphrium* genoemd is (4): niettegenstaande hetzelve agt Meeldraadjes heeft. Het is een Boom van weinig fraaiheid, niet zelden hooger dan twintig Voeten, die op Steenagtige en Zandige plaatsen van 't Eiland Kurassau groeit, zynde geheel vol van een welriekend, Balsamiek en lymerig Sap, dat zeer naby komt aan de natuur van het Sap van den Westindischen Gomboom. De Stam levert een witte vooze Stoffe uit, waar van de Wilden op Bonayre en Aruba Zadels maaken, welken zy bloot, enkel met een Schaapen Vagt gedekt, tot het te

(4) *Fagara* Foliolis tomentosis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. *Mant.* p. 40. Elaphrium tomentosum. JACQ. *Amer.* 105. T. 71. f. 1-3.

te Paard ryden gebruiken. De Nederlanders noemen het derhalve *Zadelhout*.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

In dikke Takken ſpreidt zig deeze Boom uit, hebbende Gevinde Bladen, aan beide zyden Wollig, met eenen gewiekten Bladſteel, Jaarlyks afvallende, die uit de enden der Takken met de Bloemen te gelyk, of kort na dezelven, voortkomen. De Bloemen zyn klein en geel, met witte Kelken en groeijen troswyze. De meeſten hebben een klein Vrugtbeginzeltje, met twee Stempels zonder Styl, en misdraagen. De Vrugten, die de grootte van een Erwt hebben, en groen zyn, laaten, wanneer haare Klepjes opgebroken zyn, den Balſem uitdruipen. Het Zaad in dezelven is vervat in een rood Vleeſch.

Gladde.

Behalve dit Wollige Zadelhout, was aan dien Heer ook een Glad Geboomte (*) voorgekomen, dat by Karthagena, in de Westindiën, in het Kreupelboſch, aan Strand groeide, hebbende de zelfde Bloem en Vrugt, die in November ryp wierdt. De Blaadjes waren langwerpiger ovaal en ſtonden ylder aan het Steeltje, en hy hadt den Boom wel takkiger, doch niet zo hoog als den voorgaanden, waargenomen.

To-

(*) Elaphrium (*glabrum*) foliis glaberrimis. *Amer.* 106. Tab. 71. f. 4.

II. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

TOMEX. Viltboom.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn: de *Bloem* beſtaat uit vier langwerpige ſtompe Blaadjes, langer dan de *Kelk*, die Buisagtig is en eenigermaate viertandig. De *Meeldraadjes*, vier in getal, zyn eens zo lang als de Bloemkrans, en hebben ovaale *Meelknopjes*. Het *Vrugtbeginzel* is rondagtig, met eenen Draadigen *Styl*, zo lang als de Meeldraadjes: de *Stempel* uitgerand. De *Vrugt* een Beſie.

I. *Tomax tomentoſa.* Wollige.

Van dit Geſlagt is maar ééne Soort bekend (1); een Boom, naamelyk, die op Malabar *Illa* genoemd wordt, en wiens Baſt de Indiaanen in plaats van Betelbladen kaauwen. Hy groeit ook op Ceylon. Deeze Boom is zonderling en mooglyk zonder wedergaa. Een dikke Wolligheid, naamelyk, als Vilt, bekleedt de Takken, Twygen en Looten, en deswegen noemt men hem te regt, in 't Nederduitſch, *Viltboom*. De Bladen zyn ovaal, van grootte als de Handpalm, gepaard, geſpitst, ongekarteld, Lederagtig, rimpelig, van boven kaal, van onderen Wollig met Aderen, geſteeld. De Vrugt wordt niet beſchreeven (*).

BRA-

(1) *Tomex.* *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 151. Tomex tomentoſa. *Fl. Zeyl.* 59. *Amœn. Acad.* I. p. 389. Arbor Malabarica *Illa* dicta. BURM. *Zeyl.* 26 BURM. *Fl. Ind.* 36.

(*) Linnæus oordeelt thans, dat men dit Geſlagt tot de *Callicarpa* zou kunnen betrekken. *Mant. alt.*

BRABEJUM.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Kenmerken zyn een vierbladige Bloem, zonder Kelk, onder het Vrugtbeginzel, dat eene Haairige Pruimvrugt wordt.

I. *Brabejum stellatifolium.* Kransbladige.

Maar ééne Soort is in dit Geslagt aangetekend (1) welke door PLUKENETIUS voorgesteld wordt, onder den naam van *Ethiopisch Boompje*, dat met tusschenwydten zes Bladen, Sterswyze, rondom den Steel geplaatst heeft, en overeen schynt te komen met den *Ethiopischen Amandelboom* van BREYN, met eene Fluweelagtige Vrugt. Die Autheur geeft een schoone Afbeelding van dit Afrikaansch Gewas, groeijende aan de Kaap der Goede Hope, en de gedaante van een Amandelboom hebbende, doch sierlyker van Blad en Vrugt. Volgens hem staan 'er niet zes maar zeven Bladen, by Verdiepingen, rondom den Steel, gelykende volmaakt naar die van Oleander, maar sterk geaderd en Zaagswyze getand. De Vrugten kwamen aan Takjes, effen boven de Krans der Bladen uitspruitende, voort, en geleeken veel naar die der Euro-

(1) Brabejum. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 160. p. 127. *Hort. Cliff.* 36. ROYEN *Lugdbat.* 400. Amygdalus Æthiopica Fructu holosericeo. BREYN *Cent.* T. 1. Arbor Æthiopica hexaphylla &c. PLUK. *Alm.* 47. T. 265. f. 3. LINN. *Mant.* I. p. 137. *Mant. alt.* p. 332.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

ropifche Amandelen, in de Bolfter, doch waren met eene Kaneelkleurige Wolligheid bekleed. Daar binnen zat een Steen, met zyne Kern, welke fommigen verzekerden zo lekker te zyn als die der gewoone Amandelen.

De *Brabyla Capenfis*, door den Ridder naderhand befchreeven, wordt van zyn Ed. als de zelfde Boom of mooglyk het Mannetje, en die ander het Wyfje zynde, aldus befchreeven. Hy heeft de Takken ftyf, paarfchagtig, geftreept en Wollig: de Bladen Kranswyze, zeven by elkander, gefteeld, Lancetvormig, ftyfagtig, met Zaagswyze Tanden ver van elkander, een Handpalm groot, van boven glad, van onderen Netswyze geaderd, met regte, Wollige Steeltjes. Langwerpige, Rolronde, gefteelde, zydelingfe, regtopftaande Katten, komen 'er binnen ieder Blad dikwils twee voort, welke korter dan de Bladen, twee Duimen lang zyn, en uit op elkander leggende, ovaale, fpitfe, ruige, veelbloemige Schubben famengefteld. De Bloempjes zyn Trechterachtig, in vyven verdeeld, hebbende vyf Meeldraadjes en éénen Styl. LINNÆUS voegt 'er thans uit anderen by: dat dezelve de Takken dik heeft: de Bloem in vieren verdeeld, met vier Meeldraadjes: waar uit de reden blykt, dat zyn Ed. denzelven nog onder de *Tetrandria* zyn plaats heeft laaten behouden.

HA-

HAMAMELIS.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

In de Rang der Tweewyvigen, onder de Viermannige Plantgewasſen, ſtaat dit Geſlagt, welks Kenmerken zyn, een Bloem van vier Blaadjes, in een vierbladige Kelk, met een driebladig Omwindzel. De Vrugt een tweehoornige, tweehuizige Noot.

I. *Hamamelis Virginica.* Virginiſche.

De eenigſte Soort van dit Geſlagt (1), is by MITCHELIUS voorgeſteld onder den naam van *Trilopus*. Zy wordt ten anderen de *Zwarte Virginiaanſche Pistache*, met Hazelnootenbooms Bladen, van D. BANISTER, by PLUKENETIUS getyteld. 't Is een Boom met breede Hazelnooten-Bladen, die een droog Zaadhuisje heeft met twee Holligheden, dat door de rypwording dubbeld open ſplyt, bevattende eene langwerpig ovaale, zwarte gladde glinſterende Pit, die aan 't end met een witte Vlak getekend is, van binnen Olieagtig, in elke holligheid. Hy bloeit op 't laatſte van den Herfst en wordt *Tover-Hazelaar* in Virginie geheten: volgens COLDEN.

De

(1) Hamamelis. LINN. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 169 p. 129. GRON. *Virg.* 139. COLD. *Noveb.* 18. CATESB. *Car.* III. p. 2. T. 2. DU HAMEL. *Arbr.* I. p. 287. T. 114. Trilopus MITCH. *Gen.* 22. Pistachia Virginiana nigra Coryli foliis. PLUK. *Alm.* 298.

II. AFDEEL. IV. HOOFDSTUK.

De Bladen ſtaan overhoeks: zy zyn geſteeld, ovaal, met ſtompe hoeken uitgeſneeden, gelykende naar Hazelaar- of Elzen-Bladen; de onderſten ſtomper, de bovenſten ſpits. De Bloemen, die geel zyn, ſtaan in Trosſen beneden de Bladen. De Knoppen of Schubbige omwindzels, die de ongeſteelde Bloemen bevatten, zitten ieder op een eigen Steeltje, zegt de Heer GRONOVIUS. Een Heeſter, naar deezen zeer gelykende, die geen Bloemkrans of Bloembladen, maar een menigte (van twintig tot veertig) Meeldraadjes heeft, welke geel, Draadachtig dun en lang zyn, met zeer kleine Knopjes, is door D. GARDEN gezonden zegt LINNÆUS, en vraagt, of dan ook de Bloemen in Sexe verſchillende zyn?

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

V. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *vier Bloemen* vyf Meeldraadjes *hebben, deswegen* Vyfmannige PENTANDRIA *genaamd; waar onder de* Kinaboom, Koffyboom *en veele anderen.*

De Afdeeling der *Vyfmannige* Bloem Planten, in het Stelzel der Sexen, is zeer uitgebreid. Men vindtze in Rangen van Eenwyvige Tweewyvige, Driewyvige, Vier-, Vyfwyvige en Veelwyvige gesmaldeeld, naar dat zy één, twee, drie, vier, vyf of meer Stylen of Stempels (*Stigmata*) hebben. Die van den eersten Rang, de Eenwyvigen naamelyk, zyn wederom gesmaldeeld naar de gesteldheid van de Bloem, of dezelve Eenbladig, dan Vyfbladig is; boven of onder het Vrugtbeginzel geplaatst, en naar die der Zaadhuisjes of Vrugten, die in eenigen bloot, uit één, twee, vier of vyf Zaaden samengesteld, in anderen en wel de meesten in een Huisje vervat zyn, of ook de gedaante van een Besie hebben. Tot de Eenwyvigen behooren de meeste Boomen van deeze Afdeeling, onder welken eerst dat Geslagt voorkomt, het welke den naam voert van

THEO-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

THEOPHRASTA.

De Kenmerken hier van zyn: een Klokswyze *Bloem*, met ſtompe Slippen en verdeelingen: het *Vrugthuisje* met éëne holligheid, Kogelrond, zeer groot, waar in veele Zaaden vervat zyn.

I. *Theophrasta Americana.* Amerikaanſche.

By PLUMIER vindt men de Afbeelding, onder den naam van *Ereſia* met zeer lange Hulstbladeren. Ereſia, op 't Eiland Lesbos, was de Geboorteplaats van den vermaarden THEOPHRASTUS, die allereerst de Kruidkunde, onder de Grieken, op een goeden leest geſchoeid heeft. Onze Ridder heeft derhalve de benaaming van dien Pater, welke onduidelyk en dubbelzinnig was, in deezen duidelyken Geſlagtnaam herſchapen (1). 't Gewas, immers, verdiende wel vereerd te worden met de gedagtenis van dien ouden Kruidkundigen. 't Is, naamelyk een Boom, in het gedeelte van Zuid-Amerika, 't welk onder de Linie legt, groeijende, die den Stam als van een Palmboom heeft, brengende op den Top, in 't middelpunt eener Kroon van lange Bladen, de Vrugten voort, die rond zyn als een Bal of Kloot, en van binnen veele rondagtige Korrels bevatten, in 't ronde om eenen Stoel geplaatst.

NAU-

(1) *Theophrasta. Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 207. ROYEN. *Lugdbat.* 528. Ereſia Foliis Aquifolii longisſimis. PLUM. Gen. 8. *Ic.* 126.

NAUCLEA.

In dit Geslagt is de Bloem éénbladig Tregterswyze, met één tweehuizig Zaad onder de Bloem, en het gemeene Huisje van beiden Klootrond. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Kenmerken.

Van hetzelve is ook maar ééne Soort (1) bekend, die in Oostindie groeit, zynde onder de Ceylonsche Planten aangetekend by den naam *Cephalanthus*, om dat de Bloemen zekere Hoofden of Bollen op 't end der Steelen maaken; waar van ook de benaaming *Platanocephalos*, door VAILLANT, afgeleid is, als zynde deeze Bollen met die van den Platanus overeenkomstig. RAY noemt hem de *Indische Boom* met eene samengehoopte Bolagtige Vrugt, en hier toe wordt ook de *Katu - Sjakka* van den Malabaarsen Kruidhof betrokken, zo wel als de *Bancal*-Boom van RUMPHIUS, aldus beschreeven. Gestalte.

Het is een Boom, rond en dun van Stam, met eene digte Kroon, in veele korte rysjes verdeeld. De Bladen zyn effen en glad, gelyk van rand, ovaal met een punt, naar de Citroenbooms-Bladen gelykende, vier of vyf Duimen lang Bancal-Boom.

(1) *Nauclea* Orientalis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 222. Cephalanthus foliis oppositis. *Fl. Zeyl.* 53. *Sp. Plant.* I. p. 95. Platanocephalos Citri Foliis bijugis, Capite majore. VAILL. *Mem. de* 1722. p. 259. Arbor Indica Fructu aggregato globoso. RAJ. *Hist.* 1441. Katu - Tsjacca. *Hort. Mal.* III. p. 29. T. 33. Bancalus. RUMPH. *Amb.* III. p. 84. T. 55 ?

II. AFDEEL, V. HOOFDSTUK. lang en twee of drie Duimen breed. Zy ſtaan eenigermaate Vinswyze tegen elkander over aan de Takjes, van drie tot zes Paaren, die ſomtyds een ſchuins Kruis maaken. Op 't end der Takjes ſtaat een Bloembolletje, naar de Hoofdjes der Scabioſa of Globularia gelykende, en als in een Kelk van veele Schubbetjes een menigte kleine Bloempjes bevattende, welke het Hoofdje Wollig maaken. Deeze Wolligheid kleeft nog de Vrugt aan, die de grootte van een Kers heeft, bevattende in zyn Vleeſch een menigte van Zandig Zaad. De Vrugten, ieder op het end van een Takje zittende, zyn wegens haare bitterheid niet eetbaar: de Bladen, ook bitter, worden tot verkoeling in Koortſen, om het Lighaam daar mede te waſſchen, gebruikt, en het Hout van oude Stammen, mooy geel, digt en fyndraadig, is tot Schrynwerk bekwaam.

PORTLANDIA.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn; een geknodſte Trechterachtige Bloem, met de Meelknopjes overlangs: het Vrugthuisje vyfhoekig, ſtomp, met twee Holligheden en veele Zaaden, gekroond met eene vyfbladige Kelk.

Twee Soorten komen 'er in voor, die ik beiden hier zal beſchryven.

I. *Portlandia grandiflora.* Grootbloemige.

(1) Portlandia *met vyf Meeldraadjes in de Bloemen.*

Dee-

(1) *Portlandia* Floribus pentandris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 226.

Deeze voert by BROWNE den naam van Portlandia met groote, gladde, ovaale Bladen, die gepaard zyn; en zeer groote Bloemen. Zy munt, naamelyk, door de grootte en schoonheid van haare Bloemen boven de meeste Plantgewassen uit. Het is tevens een zeer fraay gekroonde Boom, die zelden meer hoogte bereikt dan vyftien Voeten. De Stam is doorgaans regt, twee Duimen dik, met een Kurkagtigen Bast, overal gescheurd zynde, doch niet afvallende. De Takken zyn kort en strekken zig waterpas uit, bezet met ovaale gespitste Bladen, van ongevaar vyf Duimen lang. Uit de Oxels der Bladen komen enkelde Steeltjes voort, die doorgaans drie Bloemen draagen, welke een half Voet lang zyn, en de een na de andere open gaan. Zy hebben eene Trompetagtige figuur; zynde wit, doch aan den Mond roodagtig, met geele Meeldraadjes. Over dag zyn deeze Bloemen reukeloos, doch verspreiden by nagt een zeer aangenaamen Geur: zelfs als men een Tak in 't Water zet en dien in Huis houdt, hebben zy doch deeze eigenschap. De Zaadhuisjes zyn zwartagtig en blyven lang aan den Boom. De Heer JACQUIN vondt de Zaaden meest van Insekten opgegeten, zelfs ook in tedere en nog onrype Vrugten, en meent dat derzelver Uitwerpselen, die zy in de Zaadhuisjes overlaaten, voor Zaaden in de Afbeelding van BROWNE zyn

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

226. p. 164. Portlandia Foliis majoribus, nitidis, &c. BROWN. JAM. 164. T. 11. f. 1. Portlandia grandiflora. JACQ. *Amer.* 62. T. 44.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. zyn vertoond. Hy vondt dit Gewas overvloedig aan den voet der Bergen, op Rotsagtige plaatſen, en zelfs op de kaale Rotſen van Jamaika.

II. *Hexandra.* Zesmannige.

(2) Portlandia *met zes Meeldraadjes in de Bloemen.*

Dit was een Heeſter van zes Voeten, die hem in 't Kreupelboſch by Karthagena doorgaans voorkwam, en in alle opzigten zo veel overeenkomst met de voorgaande Soort hadt, dat menze wegens 't enkele verſchil in 't getal der Meeldraadjes niet van elkander kon ſcheiden (*). De Bloemen waren drie Duimen lang, van buiten Vleeſchkleurig, van binnen wit en overlangs geſtreept, als in de andere, ook niet minder aangenaam van Reuk, en de Zaaden werden insgelyks van Inſekten opgevreten.

CINCHONA. Kina-Boom.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn: een Trechterswyze Bloem, die aan den Top Wollig is; het Zaadhuisje beneden, tweehuizig, met een evenwydig middelſchot.

I. *Chinchona Officinalis.* Gewoone.

Van de Soort, die *Cinchona Officinalis* door den Ridder geheten wordt (1), geeft zyn Ed. de

(2) *Portlandia* Floribus hexandris. *Syst. Nat.* XII. utſupra. Portlandia hexandra. JACQ. *Amer.* p. 63. T. 182. f. 20.

(*) Tanta profecto in utraque Planta est Floris, totiusque adeo habitus ſimilitudo, ut ultro liqueat, ſub eodem esſe Genere locandas, etiamſi *Clasſe artificiali* discrepent; zegt de Heer JACQUIN. Met nog te meer reden mogt ik dan deeze Soort, hoewel wat klein, onder de Boomen plaatzen.

(1) *Cinchona* Officinalis, *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 227.

de volgende beſchryving „ De Bladen ſtaan tegenover elkander, zyn geſteeld, ongekarteld, van onderen Wollig: de Bloemen Pluimswyze by een, op Steeltjes: de Kelk is éénbladig, zeer klein, Klokvormig, zeer flaauw vyftandig. De Bloem is Trechteragtig, van buiten Wollig; beſtaande uit een Cylindriſche Buis, veel langer dan de Kelk; hebbende den Rand, korter dan de Buis, in vyven verdeeld, met de ſlippen langwerpig ovaal, wyd van elkander, de tip van binnen en den rand Wollig. Vyf Borſtelige Meeldraadjes komen uit het midden van de Buis voort, met langwerpige Meelknopjes, die boven den uitwendigen Grondſteun in de Keel van de Bloem aangehecht zyn. Het Zaadhuisje ſplyt zig in twee deelen, aan 't middelſchot evenwydig, van de binnenzyde". Gezonden door D. MUTIS.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Kinaboom.*

Dit is de Boom, die den zo vermaarden Peruviaanſchen Bast uitlevert, in Peru, daar zyne woonplaats is, *Gannana Peride* genaamd; waar van de allereerſte naauwkeurige beſchryving, door den Heer DE LA CONDAMINE, aan de Koninglyke Akademie der Weetenſchappen van

227. Cinchona Paniculâ brachiatâ. *Sp. Plant.* II. p. 244. Cinchona. *Mat. Med.* 71. Quinquina. CONDAM. *Mem. de* 1738. Pl. 6. GEOFFR. *Mat. Med.* II. p. 180. Arbor febrifuga Peruviana. RAJ. *Hiſt.* 1796.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Kinaboom.*

van Parys medegedeeld, en op 't jaar 1738 in derzelver Vertoogen uitgegeven werdt, met de afbeelding van een Takje van deezen Boom met Bladen, Bloem en Vrugt, op de groeiplaats zelve door dien Heer getekend, waar dan ook verder de afbeelding van de deelen der Bloem- en Vrugtmaaking, in 't byzonder, bygevoegd zyn. Het weezentlykste van deeze beschryving in de *Tegenwoordige Staat van Amerika*, I. Deel, bl. 538, omstandig voorgedragen hebbende, zal ik hier alleen maar aanmerken, hoe die van den Spaanschen Heer D'ULLOA daar van in eenige opzigten schynt te verschillen, gelyk men uit het volgende kan opmaaken. Terwyl de Fransche Akademist gezegd hadt, dat de Kina-Boom zyne Kruin boven alle nevensstaande Boomen verheft, zegt de Heer D'ULLOA daar van. „ De Boom, die deeze „ berugte Schors voortbrengt, is niet groot: „ hy heeft op 't meest de hoogte van vyftien „ Voeten tot aan zyn Top." Dit kan tegenwoordig waar zyn, nu men de Ouden, die wel de dikte van een Mans Middel hadden, en die hoogstammige Boomen waren, door het afschillen van den Bast meest allen op dat Gebergte, daar de Kina van daan moest komen, uitgeroeid hadt: zo dat men 'er toen naauwlyks dikker van Stam vondt, dan een Mans Arm, en vyftien Voeten hoog. D'ULLOA zegt verder, dat men eerst de Boomen omkapt, en dan 'er de Schors of Bast af haalt, die men

laat

laat droogen; vervolgende dus. „ Door het „ menigvuldig omhakken deezer Boomen zou „ men sedert een geruimen tyd reeds geen „ Kina meer hebben, indien 'er geen anderen „ uit het Zaad, dat zy op den Grond laaten „ vallen, voortkwamen: 't welk maakt, dat „ men 'er geheele Gebergten mede bedekt „ ziet, zelfs in andere Distrikten, dan dat van „ *Loxa* of *Loja*." Dit kan wel waar zyn, doch het is ook zeker, dat men Kina overgevoerd heeft, welke aan de verwagting niet voldeed; zo de Heer DE LA CONDAMINE aanmerkt, en zodanige is zelfs voor eenige Jaaren hier te Amsterdam gekomen: des men zig vervolgens wederom aan de Kina van Loxa, of van het naby gelegen Gebergte *Cajanuma*, bepaald heeft; moetende zulks blyken by eene Notariaale Akte, als die Drogery te Panama aangebragt werdt. De laatstgemelde Heer merkt aan, dat de Kina in haar Vaderland toen byna al haare achting hadt verlooren: maar D'ULLOA zegt, „ dat zy in dat Land *nooit als* „ *een Geneesmiddel was gebruikt*, niettegenstaan„ de het Klimaat aldaar zo veelerley Koortsen „ als elders veroirzaakte." Dit zou geheel strydig zyn met de Historie der Ontdekkinge, door den Heer DE LA CONDAMINE opgegeven: of men moest onderstellen, dat het Gerugt van deszelfs kragten, in 't jaar 1640 in Europa overwaaijende, sedert in Amerika verdweenen ware; als hebbende de Indiaanen

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Kinaboom.*

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Kinaboom.*

toen meer gedagt om hun voordeel te doen met die Drogery tot zulk een hoogen Prys te verkoopen, dan zig daar mede van de Koorts te geneezen, en in dier voegen zou het Berigt van d'ULLOA daar mede bestaan kunnen, mids men *nooit* name voor een bepaalden tyd, van mooglyk omtrent een Eeuw of honderd Jaaren, en dat hy dus zeggen wilde, dat de Kina aldaar, *by Menschen geheugen*, onder de Indiaanen niet was in gebruik geweest (*).

Gestalte. PLAAT VI. Fig. I.

De Kina-Boom wordt in Gestalte en manier van groeijing by onze Kerseboomen vergeleeken, en de Bladen by die der Appel- en Peereboomen: de Bloemen, aan tuiltjes groeijende, zyn omtrent van figuur als die der Syringen, en de Vrugt, welke eene langwerpig Eyronde gedaante heeft, splyt door de rypwording in tweeën, even als de Vrugt van sommige Kroontjes-Kruiden, en geeft platagtige Zaaden uit, welke naar die der Olmen gelyken (†). Dit alles openbaart zig in de gezegde Afbeelding, door den Heer de LA CONDAMINE op de plaats zelve getekend, en hier (Plaat VI. *Fig.* I.) overgenomen, om dat 'er, myns weetens, anders nog weinig goede Afbeeldingen van zyn: want het Takje, dat men kwanswys van deezen Boom in 't Werk van WEINMANN vindt, heeft Bloem noch Vrugt, en

(*) Zie d'ULLOA *Voyage au Perou.* Tom. I. p. 275.

(†) Ad ordinem Contortorum spectat Succo inquinante, unde vis inquinans observato simul infuso subnarcotico. LINN. *Mantiss. altera.* p. 338.

en daar aan ſchynen ook alle blyken van echtheid te ontbreeken.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Kinaboom.*

Ten opzigt van de Schors of Bast, daar het om te doen is, heeft een aanmerkelyk verſchil plaats, dewyl ſommigen die wit, anderen geel, anderen bruinrood hebben. 't Is my onbekend, of dit verſchil eenigen invloed heeft op de uitwendige Geſtalte van den Boom. Zo wy de Kina hier krygen is de buitenſte Schors witagtig graauw, en de eigentlyke Bast ziet in de beste geelagtig ros of rood. In 't algemeen hebben de Stukjes veeleer de gedaante, als of zy van dunne Takken afgeſchild, dan op zulk eene manier van den Stam des Booms afgeſchraapt waren, als CONDAMINE meldt; wordende ook de fynſte en dunſte voor de beſte gehouden.

De Schors of Koortsbast.

De Koorts-verdryvende Kragt van deezen Bast is, volgens het verhaal van dien Heer, aan de Indiaanen bekend geweest, voor dat dezelve aan de Spanjaarden ontdekt en door toedoen der Jeſuiten, omtrent het jaar 1649, in Europa vermaard werdt, en vervolgens duur betaald. Die duurte, nogthans, en de weinige uitwerking, welke men 'er dikwils, door een te ſpaarzaam gebruik, van vernam, deedt dit Middel byna geheel in vergetenis geraaken, tot dat het, in 't jaar 1679, door een Engelſchman, TABOR of TALBOT genaamd, in Vrankryk wederom in trein gebragt werdt. Deeze Heer gaf de Kina niet by Scrupels of Drachmen, maar by Looden en Oncen, en verkreeg door

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Kinaboom.*

de kragtige uitwerking een grooten naam, verbergende zorgvuldig wat het ware, daar zyn Geneesmiddel uit bestond: maar Koning LODEWYK de XIV. wist door Belooning agter het Geheim te komen, en sedert is deeze Bast alom in gebruik geraakt.

Eigenschappen.

Door Chymische Ontleeding heeft men bevonden, dat de Kina van een Zuuragtigen aart is: want, behalve dat haar Aftrekzel, in Water, blaauw Papier rood maakt, geeft het Poeijer, door Overhaaling, een derde deel van zyn Gewigt aan Zuuragtig Water; vervolgens komt 'er een weinig dikke Olie uit, en het zwarte overblyfzel, in de Kromhals, gekalcineerd zynde, geeft een weinig Zout, dat niet volkomen Alkalyn is. Hier uit mag men onderstellen, dat de byzondere vereeniging van het Zuure met het Aardagtige en de Olie, welke deezen Bast eene Aromatiek bittere en tevens wat samentrekkende hoedanigheid geeft, de oirzaak zy van deszelfs bekwaamheid tot het verdryven van de Koorts. Dezelve, immers, bevat eene Harstagtige zelfstandigheid, welke, door Wyngeest daar uit gehaald zynde, omtrent het vierde deel van het Gewigt des Poeijers uitmaakt; doch deeze is tot Koortsverdryving zo bekwaam niet, als het Extrakt met Water gemaakt, het Afkookzel of het Poeijer zelf: waar uit blykt, dat de vereeniging der gezegde Grondbeginzelen met een fynen Geest, de Kina eigentlyk Koorts verdryvend maakt.

Het

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Kinaboom.

Het is nog maar weinige Jaaren geleeden, dat men zeer beschroomd was voor nadeelige Gevolgen van deezen Bast en de uitwerkingen van die beschroomdheid aan het Middel toeschreef. De Lyders achtten zig half vergeven, wanneer zy bemerkten, dat zy Kina ingenomen hadden. Hedendaags, echter, is men van dat vooroordeel nagenoeg bevryd, en sommigen gebruiken zelfs de Kina in Gezondheid, om hunne Levenskragten te versterken. 't Is zeker, dat dezelve met vrugt als een Maagmiddel ingegeven kan worden, wanneer menze met andere Geneesmiddelen mengt, verdryvende de Winden, doodende de Wormen en helpende de Spysverteering ongemeen. Ook vindt men haar inwendig gebruik, tot stuiting der Verstervingen in de Buitenleden des Lighaams en veele andere Kwaalen, aangepreezen (*).

Cinchona Caribaea. Karibische.

Thans is door den Heer LINNÆUS die Soort van *Cinchona* weg gelaten, welke zyn Ed. te vooren opgegeven hadt, zynde door den Heer JACQUIN de *Karibische* getyteld (†). Dezelve maakt een Takkig Boomgewas van tien

(*) Sommigen schryven dit, zo wel als het in algemeen gebruik brengen van deezen Bast tegen de Koorts, aan den vermaarden Doktor SLOANE toe. Zie deszelfs Levensbeschryving in het I. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen*, by F. HOUTTUYN, bladz. 13.

(†) *Cinchona* Pedunculis unifloris. JACQ. *Amer.* 61. *Sp. Plant.* II. p. 245.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Kinaboom.* tien Voeten hoog, met Lancetswyze, gespitste, ongekartelde, gladde, gesteelde Bladen, die tegenover elkander staan en de punten omgeslagen hebben, zynde twee of drie Duimen lang. Enkelde, korte Steeltjes, in de Oxels der Bladen, brengen ieder een zeer welriekende bleek Vleeschkleurige Bloem voort, van anderhalf Duim lang. De onrype Zaadhuisjes zyn groen en zeer bitter, vol van een Sap, hetwelke op de Neusgaten en Lippen een Vuurige prikkeling veroirzaakt. Deeze Boom groeit in Kreupelbosch by de Stad Havana en op St. Domingo, bloeijende in September en Oktober.

COFFEA. Koffy-Boom.

Van dit Geboomte zyn de Kenmerken, een Trompetswyze Bloem, met de Meeldraadjes boven de Buis geplaatst, en de Vrugt een Bezie daar onder met twee Zaaden, die in een Huidje of Schilletje de Pit bevatten. Deeze Zaaden zyn het gene men Koffy-Boonen noemt.

In dit Geslagt zyn twee Soorten bekend, waar van de eerste de eigentlyke en gewoone is, de andere een minder bekend Gewas, tot dit Geslagt betrokken.

I. *Coffea Arabica.* Arabische. (1) Koffyboom, *met de Bloem in vyven verdeeld, en de Vrugt tweezaadig.*

De

(1) *Coffea* Floribus quinquefidis dispermis. *Syst. Nat.* XII. Tom.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Koffyboom.*

De bynaam is afgeleid van het Land, waar uit dit Geboomte, thans in Westindie zo gemeen, en gemeener mooglyk dan in zyn Vaderland, zyne afkomst heeft. Men plagt het weleer tot de Jasmyn te betrekken, en dus werdt het voorgesteld onder den naam van *Arabische Jasmyn met Laurier- of Karstengebooms Bladeren, en eene Witte zeer welriekende Bloem.* Anderen vergeleeken het Gewas by 't Paapen Mutsen Hout, en gaven 'er een Vrugt aan als de Laurier-Bessen. Naderhand werdt dezelve, door den Heer DE JUSSIEU, gezegd byna de grootte en figuur te hebben van de Kersen, *Bigarreaux* genaamd, dat is Rouaansche Kersen. De Bladen gelyken wel naar die van den Laurierboom, doch zyn minder droog en zo dik niet, doorgaans breeder en puntiger aan het end, dat dikwils over zyde helt; zynde van boven glanzig helder groen, van onderen bleek groen; aan de kanten een weinig gegolfd, niet Kruiderig naar in 't geheel Grasagtig van Smaak. De grootsten hebben ongevaar de langte van vyf of vier Duimen, op de breedte van twee Duimen ten hoogste. Zy

Tom. II. Gen. 229. Sp. 1. Diss. Tit. Coffea. *Amœn. Acad.* VI. Coffea. *Hort. Cliff.* 59. *Hort. Ups.* 41. *Mat Med.* 70. ROYEN *Lugdbat.* 239. Jasminum Arabicum Lauri folio. JUSS. *Mem.* 1713. p. 388. T. 7. Jasminum Arabicum Castaneæ folio. TILL. *Pis.* 87. T. 32. Evonymo similis Ægyptiaca, Fructu Baccis Lauri simili. BAUH. *Pin.* 498. PLUK. *Phyt.* 272. f. 1. Bon, ALP. *Ægypt.* p. 63.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Koffyboom.

Zy zyn zeer kort gesteeld (*), zo wel als de Bloemen, die by troppen ten getale van vyf of minder voortkomen uit de oxels der Bladen, zynde geheel wit, en gelykende zeer veel naar die van de Spaansche Jasmyn, uitgenomen dat haar Buisje korter is en smaller slippen heeft. Bovendien is de Bloem der Koffyboomen met vyf Meeldraadjes voorzien, terwyl de Jasmyn 'er slegts twee heeft. Die Meeldraadjes komen buiten den Rand van de Bloem uit, en omringen een gevorkten Styl, die op het Vrugtbeginzel staat, dat in een groen Kelkje met vier punten is begreepen, en vervolgens de gedagte Besie wordt.

De Koffyboom, naar welken de gemelde Heer, in de Koninglyke Kruidhof te Parys, deeze beschryving opmaakte, was vyf Voeten hoog en een Duim dik. De Stam is Boomagtig en zeer regt, enkeld, dikwils twaalf Voeten en daar boven hoog, zegt LINNÆUS (†). Elders wordt gezegd, dat de Koffyboom agt of tien Voeten hoog groeit (‡). De Heer SOLANDER, die zig naauwkeurig op het onderzoek van dit Geboomte, in Suriname toegelegd heeft, zegt, dat hetzelve doorgaans Bosch-

(*) Folia subtus puncto secretorio in Alis nervorum costalium. *Mant. alt.* p. 338.

(†) *In Horto Cliffortiano.* Vid. Dissert. Tit. Potus Coffeæ. *Amœn. Acad.* VI. p. 168.

(‡) Tegenw. staat van Arabie. *Hedend. Hist* IV. Deel, bladz 480, alwaar een Afbeelding van een Koffy-Takje met Bloemen en Vrugten, is gegeven.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Koffyboom.

Bofchagtig groeit en zelden een groote Boom wordt; zynde de Stam regt, knobbelig, met eene Schors, die 'er uitziet als Kurk, bekleed, en hebbende de onderfte Takken naar den Wortel nedergeboogen, de bovenften fterk uitkroonende (*). Deeze Kroon wordt hedendaags, om 't gemak van de Koffy te plukken, op de Plantagiën te Suriname meestal van de Boomen afgenomen, zo dat men de Takken naar beneden kan trekken en dus in de Boomen niet behoeft te klimmen, 't welk dezelven ook minder nadeel toebrengt.

Van de manier, op welke deeze Boomen voortgeteeld, geplant en gehavend worden, als ook, hoe men de Vrugten, na dat die geplukt zyn, eerst van den buitenften weeken Bolfter zuivert, dan verder pelt, fchoonmaakt en droogt, zal ik niet fpreeken, om dat dit elders genoegzaam is verhaald (†). Ik zal hier flegts acht geeven op de Groeyplaats. In Gelukkig Arabie, alwaar het Vaderland is van den Koffyboom, zegt men, dat hy wel de hoogte krygt van veertig Voeten, wordende de Stam byna een half Voet dik. Men ziet 'er, byna altoos, Bloemen en Vrugten aan: des hy twee of driemaal's Jaars eenen overvloedigen Oogst uitlevert, beginnende daar mede reeds op het derde of vierde Jaar.

Uit

(*) *Stokholms. Verhand.* voor 't jaar 1757 of XIX. Band, bladz. 227.

(†) Zie de *Tegenw. Staat van Amerika*, II. DEEL, bladz. 543, enz.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Koffyboom.*

Uit Arabie werden Plantſoenen te Batavia, en van daar in Nederland overgebragt. Hier van daan zyn zy in Vrankryk en Engeland, als ook in de Westindiën gekomen. Het is, naamelyk, de aart van deezen Boom, dat de Vrugten friſch in de Aarde moeten geſtoken worden, om uit te ſpruiten. Met gedroogde Boonen gelukt dit niet. Toen Pater LABAT zig, in 't laatſte der voorgaande Eeuw, op de Franſche Eilanden in de Westindiën bevondt, waren aldaar nog geene Koffyboomen. Naderhand zyn die Boomen aldaar dermaate vermenigvuldigd, dat de Uitvoer van Koffy, inzonderheid op Martenique, niet minder eene Goudmyn voor de Franſchen is, als te Suriname voor onze Natie. Op Jamaika en elders wordt zy door de Engelſchen ook geteeld: zo wel als op Java in Oostindie door de Nederlanders; wordende deeze, naast de Mochaſche, voor de beste, en de Surinaamſche beter dan de Marteniekſe gehouden.

Het is een Gewas van de heete Lugtſtreek, en de Vrugt wordt door de Turken ongemeen ſterk gebruikt. De Herbergen van gelukkig Arabie, zo in de Steden als ten Platten Lande, zyn eigentlyk Koffyhuizen (*). Omtrent twee Eeuwen, verhaalt men, heeft het drinken van Koffy in Aſia reeds in zwang gegaan, en is, nu rykelyk honderd Jaar geleeden, reeds in Eu-

ro-

(*) *Uitgezogte Verhand.* X. DEEL, bladz. 340.

ropa overgebragt. Het Aftrekzel dat Koffyboonen met kookend Water is in deeze Eeuw, door Europa, byna algemeen geworden, als een dagelykse Drank, over wiens voor- of nadeeligheid geen vast besluit op te maaken is. De Boonen, uit zig zelf, zyn Meelagtig, en kunnen derhalve, flaauw geroosterd, een voedzaam Afkookzel geeven, maar, als zy zwart gebrand of geheel verbrand zyn, heeft het Aftrekzel eene Loogzoutige scherpe eigenschap. Wanneer dit laatste van Menschen gebruikt wordt, die niets dan Slappe, Waterige Spyzen nuttigen, en de Ingewanden dus gevuld hebben met taaije, verzuurende, Slymige Stoffen, veroirzaakt de Koffy dikwils braaken, dat dan ook wel tot wegneeming dient van Hoofdpyn, Kolyk en andere Ongemakken, afhangelyk van de opgaaring en het bederf dier Stoffen. Op gelyke manier kan de Koffy een Maag, die te veel met zwaare Spys of Drank opgevuld is, verligten, doordien zy de Spanning doet verdwynen. Dus vermindert zy dikwils de Dronkenschap, en neemt de Benaauwdheden weg, welke in zwakke Maagen op den Maaltyd ontstaan. Zelfs bevordert zy dus, in zeker opzigt, de Verteering aanmerkelyk, neemt de Vadzigheid weg en belet den Slaap. Wanneer echter dergelyke Ongemakken uit eenen overvloed van Gal, 't zy in de eerste Wegen of in 't Bloed, voortkomen, dan is 't gebruik van Koffy doorgaans nadeelig; dewyl zy de oir-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Koffyboom.*

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Koffyboom.*

oirzaaken van de Kwaal aanzet. Hierom is ook deeze Drank, zelfs voor dagelyks gebruik, zodanige Menschen niet aan te pryzen; vooral niet, wanneer men sterk gebrande Koffy neemt; kunnende anderszins het Aftrekzel met Melk en Suiker zagt gemaakt en zodanig toebereid worden, dat het minder nadeel in ons Klimaat doet, dan verschaald en zuurâgtig Bier of slegte Wyn of slappe Thee. In 't algemeen echter moet men aanmerken, dat de veelheid van warm Water, by herhaaling in 't Lyf komende, altoos verslapt, en kort daarna in veele Gestellen verkoelt, ja in 't vervolg veele Kwaalen veroirzaakt; waar onder de Opstyging, Miltzugt, verstopte Winden, Zenuwtrekkingen, Waterzugt, niet van de minsten zyn. Mooglyk is ook het menigvuldig gebruik der Koffy in ons Klimaat, wel de naaste oirzaak van de gemeenheid dier Ongemakken hier te Lande. Van de Arabische en Egyptische Vrouwen, ondertusschen, wordt de Koffy, volgens ALPINUS, tot voortzetting van de Maandelykse Ontlastingen der Natuur, inzonderheid van de genen, die dezelven op haar tyd niet hebben, veel gedronken, en is daar toe, zelfs in deeze Landen, niet ondienstig, wanneer men slegts vooraf de noodige Purgeermiddelen gebruiken laat. De Arabieren noemen het Afkookzel der Koffy-boonen *Caova*, en daar van is zekerlyk de naam van Koffy afkomstig.

(2) Kof-

(2) Koffyboom, *met de Bloemen in vieren verdeeld, en de Vrugt eenzaadig.* II. Afdeel. V. Hoofd-stuk. II. *Coffea Occidentalis.* Westindische.

Dit Gewas is voorheen door LINNÆUS tot het Geslagt van *Ixora* t'huis gebragt geweest (*). BROWNE geeft 'er den naam van *Pavetta* aan. PLUMIER heeft het *Boomagtige Jasmyn* met Laurierbladen, en eene witte zeer welriekende Bloem, geheten. Dus kwam het al nader aan den Koffyboom, waar toe de Heer JACQUIN het eindelyk, niettegenstaande het verschil van de Vrugt, heeft betrokken; en daar in door onzen Ridder is nagevolgd.

Het maakt een Boom, die regt van Stam en Takkig is, zes Voeten hoog, met Lancetswys ovaale Bladen, die in een stompe Punt uitloopen, vier Duimen lang. Deeze Bladen, alleen aan de jonge Takjes of Looten groeijende, staan tegenover elkander; zy hebben geene de minste inkervingen, zyn glanzig en gesteeld. Tusschen ieder Paar Bladen, ter wederzyde van het Takje, is een spits Elsvormig Stoppeltje,

(2) *Coffea* Floribus quadrifidis, Baccis monospermis. JACQ. *Amer.* p. 67. T. 47. Pavetta, Foliis oblongo-ovatis oppositis, Stipulis Setaceis. BROWN. *Jam.* 142. T. 6. fig. 1. Jasminum arborescens Lauri foliis, Flore albo odoratissimo. PLUM. *Spec.* 17. *Icon.* 156. Fig. 2.

(*) *Ixora* Foliis lanceolato-ovatis; Floribus paniculatis. *Syst. Nat.* X. Tom. II. p. 893.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

tje, dat regtop ſtaat. Verdeelde Trosſen, ſomtyds Pluimagtig, doorgaans aan 't end der Takjes, maar dikwils ook in de Oxels der Bladen geplaatst, onderſteunen Bloemen, wit van Kleur, die zeer welriekende zyn. Deeze beſtaan uit een lang, dun Pypje, dat aan 't end vier omgeſlagen Slippen heeft, die zeer lang zyn. Het ſtaat in een zeer klein Kelkje, dat op een Vrugtbeginzel zit, 't welk een Draadagtigen Styl heeft, met twee Elsvormige dikagtige Stempels. De Meeldraadjes zyn vier in getal, de helft korter dan de Styl, uit den bodem van het Pypje ontſpringende, en aan deszelfs Wanden over 't geheel aangegroeid, hebbende lange, ſmalle, opleggende Meelknopjes. Het Vrugtbeginzel, dat onder het Kelkje zit, wordt eene Bezie, die platagtig rond is en genaveld, met een flaauw Kroontje, bevattende een rondagtigen Zaadkorrel of Boontje.

„ De overeenkomst van dit Gewas met den „ gewoonen Koffyboom, is, zegt de Heer „ JACQUIN, wanneer men het getal der „ Zaadkorrelen alleen uitzondert, zo groot, „ dat ik in 't minſte niet getwyfeld heb, om „ hetzelve tot een zelfde Geſlagt te betrek„ ken." Zyn Ed. mogt 'er echter wel bygevoegd hebben, dat hetzelve geen vyf maar vier Meeldraadjes heeft. Ook hadt hy grootelyks gewenſcht de proef te neemen, of niet de gebrande Boonen van hetzelve een aange-

ge-

genaam Aftrekzel gaven; maar hy vertrok, voor dat dezelven ryp geworden waren, van 't Eiland Hispanjola, alwaar dit Gewas in 't Fransche gedeelte, St. Domingo genaamd, by Kaap Francois, op de met Kreupelbosch bedekte Heuvelen groeit, bloeijende in de Maand December. De Paarden en Geiten eeten graag deszelfs jonge Takken en Bladen. In 't Werk van PLUMIER, waar de deelen van de Bloem en Vrugtmaaking, en een Blad, alleen, zeer duidelyk zyn voorgesteld, wordt aangemerkt, dat de Zaadkorrel in vieren is verdeeld. Het is door den Hoogleeraar J. BURMANNUS als een zelfde aangemerkt met de *Bemschetti* van den Malabaarsen Kruidhof, die echter geele Bloemen heeft. Het schynt met de *Djarong*, van RUMPHIUS *Flammula Sylvarum* geheten, veel overeenkomst te hebben, en, dewyl het maar vier Meeldraadjes heeft, zal het mooglyk veeleer tot de *Pavetta* behooren.

MORINDA. Braamboozen-Boom.

De Latynsche naam is van de Vrugten afgeleid, die naar Moerbeziën gelyken, als *Morus Inda*, in 't Fransch *Meurier d'Inde*; doch om de gelyknaamigheid te vermyden geef ik 'er den gemelden naam aan.

De Kenmerken, behalve het getal der Meeldraadjes, bestaan in troswys' samengevoegde eenbladige Bloempjes; den Stempel Vorkagtig

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. hebbende, en eene Vrugt die uit ſamengehoopte Beſiën beſtaat.

Van dit Geſlagt zyn drie Soorten bekend, allen Boomagtig, de twee eerſten uit Oostindie, de derde uit Zuid-Amerika.

I. *Morinda umbellata.* Smalbladige Bancudie-Boom.

(1) Braamboozen-Boom, *die regt op ſtaat, met Lancetswys' ovaale Bladen en tropswyze Steeltjes.*

RUMPHIUS noemt deezen *Bancudie-Boom*, en wel de *Smalbladige*, dien men, zegt hy, voor het Mannetje houdt. Het is een middelmaatige Boom, met eenen regten doch niet dikken Stam, hebbende zyne Takken taay, van agteren rond, van vooren kantig, eenigermaate in lange Leden verdeeld, waar aan de Bladen tegen elkander over ſtaan, maakende doorgaans ieder Paar met het andere een kruis, gelyk in de Koffyboom. De Bladen zyn agt of negen Duimen lang, twee of drie Duimen breed, aan 't end ſpits, en dus naar Amandel-Bladen taamelyk zweemende. Aan 't end der Takjes komen rondachtige groene Bolletjes, van grootte als Braamboozen, te voorſchyn, welke uit een ſamenhooping van Wratten beſtaan, die ieder op 't midden een Knopje

(1) *Morinda* erecta, Foliis lanceolato-ovatis, Pedunculis confertis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 234. *Flor. Zeyl.* 81. Bancudus anguſtifolia. RUMPH. *Ambon.* III. p. 157. T. 98. BURM. *Fl. Ind.* 52.

je of Tepeltje, en daar nevens een lang Blaadje hebben. Dit Tepeltje, zig openende, geeft een wit Bloempje uit, en vervolgens, die Bloempjes afgevallen zynde, zwelt het Bolletje en heeft, ryp wordende, de grootte van eene Walnoot. Het blyft lang groen en hard, doch op 't laatste wordt het geelagtig, de Schubben vallen af, en de Wratten behouden de Kleur van rype Druiven. Binnen ieder Bezie zit een harde Steen, die bruin is gelyk de Kwee-Pitten: zynde het Vleesch Kruidig, wrang en wat bitter van Smaak. Het Hout is witagtig uit den geelen, en naar de Wortels toe rood, die, tot het Verwen van Garen, Linnen en andere Stoffen, van de Inlanders gebruikt worden, doch zy mengen dit Bancudu doorgaans onder Sapanhout, waar door de Kleur schoon Krabrood wordt; geevende hetzelve aan alle roode Kleuren de vastigheid en hoogte. De Vrugten worden somtyds aan de Kinderen ingegeven tegen de Darmwormen. Als deeze Wortels in Zee dryven, wordenze van zelf hoog rood. Men voertze als een Koopmanschap van Amboina naar Java, om tot roodverwen te gebruiken; alzo dit Geboomte op de Molukkes menigvuldiger en beter groeit dan op het Eiland Java.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(2) Braamboozen-Boom, *die Boomagtig is, met enkelde Steeltjes.*

II. *Morinda Citrifolia.* Breedbladige.

Deezen noemt RUMPHIUS de *Breedbladige* Bancudie Boom, en zegt, dat ze het Wyfje geheten wordt, 't welk echter geen eigenschap heeft. Ik weet ook niet, om wat reden LINNÆUS deezen in 't byzonder Boomagtig noemt, daar hy den Stam, volgens gezegden Autheur, zo hoog en regt niet, als de voorgaande, maar dikker en meest bogtig, met een donkere Schors heeft. Hier zyn de Bladen ten minsten een Span lang en breeder dan die van den anderen, zo dat zy naar Citroenbladen gelyken, donker groen, met een zwaaren Reuk, als de Vlierbooms Bladen. De Vrugten, van dergelyke gestalte, als gezegd is, zyn in deeze veel grooter, omtrent als een middelmaatig Ey, en zo bitter niet als die anderen, ook Sappiger van Vleesch: des zy van de Inlanders wel gegeten worden. Het Hout heeft weinig roods en de Wortels zyn tot verwen niet dienstig. Men vindt deeze Soort zo zeer niet in de Bosschen maar meest omtrent de Negeryën en Bouwlanden, wordende ook in de Hoven, wegens zyn

(2) *Morinda* Arborea, Pedunculis solitariis. *Flor. Zeyl.* 82. Morinda Malabarica amplissimo Citri folio. VAILL. *Mem. de l'Acad. des Sciences.* 1722. Bancudus latifolia. RUMPH. *Amb.* III. p. 158. T. 99. Coda-Pilava. *Hort. Malab.* I. p. 97. T. 52. RAJ. *Hist.* 1442. Arbor Conifera, *Macandou* Javanensium. BONT. *Jav.* 97. BURM. *Flor. Ind.* 52.

zyn Medicinaal gebruik, dikwils aangekweekt. II. Men neemt, naamelyk, van de grootste Bla- AFDEEL. den, die somtyds twee Spannen lang vallen V. en ééne Span breed. Zulke Bladen, met Klap- HOOFD-pus-Oly besmeerd zynde en tegen 't Vuur ge- STUK. warmd, worden op de Rug, Buik of in de Lendenen gelegd, om de Pyn te verdryven, die in de Bekleedzelen, Spieren of inwendig plaats heeft. Op de zelfde manier gebruikt men dit Middel tegen de Persing en Roode Loop. Het is by de Indiaanen zeer geagt. Tegen 't Pynlyk Wateren geeft men 't Sap van de Vrugten in. De Vrugt van den Macassarschen Bancudie-Boom, aldaar *Baya* genaamd, is zo groot als een zwarte Limoen, en wordt veel raauw, als Komkommers, tegen de Miltzugt genuttigd. BONTIUS noemt deezen Boom in 't Javaansch *Maccondou* of *Macandou*, en pryst de Vrugt tegen de Bloedspuuwing, hebbende de Bladen, in 't Batavisch Hospitaal, met vrugt uitwendig gebruikt, tot het geneezen van Wonden en Verzweeringen. De Heer J. BURMANNUS verzekert, dat het de *Coda-Pilava* van den Malabaarschen Kruidhof is.

(3) Braamboozen - Boom, *die nederhurkende is.* III. *Morinda Royoc.*

Aan

(3) *Morinda* procumbens. *Hort. Cliff.* 73. ROYEN. *Lugd-bat.*

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Aan dit ſlag van Morinda heeft PLUMIER den naam gegeven van *Royoc*, dat op den Grond legt, met eene Cypresſen-Vrugt. Anderen noemen het een Kurasſauſchen naar den Laurier gelykende Boom, die klimmende Ranken heeft, met eene Moerbezie-Vrugt en Saffraan geele Wortelen, uit welken de Amerikaanen Inkt maaken: noemende het Gewas *Morilje*. Sommigen geeven 'er eene Braamboos-agtige Vrugt aan. Van PLUKENETIUS wordt het onder de *Periclymena* geteld. Hy denkt dat het misſchien de *Pada-Vara* van den Malabaarſchen Kruidhof zou kunnen zyn. VAILLANT zegt, dat dezelve een Soort ſchynt te zyn van de Morinda.

CONOCARPUS. Mangles-Boom.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn, een vyfbladige Bloem, waar van 'er veelen tot één Hoofdje ſamengevoegd voorkomen. De Zaaden naakt, enkel, beneden de Bloem geboren. De Latynſche naam is van de gedaante der Vrugt ontleend.

Drie Soorten bevat hetzelve, die altemaal in de Westindiën huisvesten.

(1) Man-

hat. 187. Morinda Americana humifuſa Laurifolia. VAILL. *Mem*. utſupra. Royoc humifuſum, Fructu Cupresſino. PLUM. *Sp* II. T. 26. Periclymenum Americanum, ex cujus Radice Atramentum fit. PLUK. *Alm*. 287. T. 212. f. 4.

(1) Mangles - Boom, *die regtop groeit, met Lancetswyze Bladen.* II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Deeze wordt van de Spaanschen *Mangle Zaragoza* genoemd, zegt de Heer JACQUIN, groeijende op overstroomde plaatsen en aan de Zeekust der Karibische Eilanden, als ook van het nabuurige Vaste Land van Zuid Amerika. Hy behoort tot die Boomen, welken de Franschen *Mangliers* noemen, en de Engelschen *Mangrove*, en waar van in de Westindiën verscheide Soorten zyn. De Engelschen geeven aan deeze Soort, op de Bermudes - Eilanden, om dat de Vrugten als Knoopen zyn, den naam van *Buttonwood*. Sommigen hebben het een Els genoemd, met Laurierbladen. CATESBY beeldt een Kurasfauschen Boom af, met Wilgenbladeren, welke tot deeze Soort van Mangles - Boomen betrokken wordt, zo wel als de Zee - Els der Lederbereideren van

I. *Conocarpus erecta.* Regtstammige.

(1) *Conocarpus* erecta Foliis lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 235. Conocarpus. *Hort. Cliff.* 485. Conocarpus Foliis oblongis, Petiolis brevibus, Floribus in caput conicum collectis. BROWN *Jam* 159. Alnus maritima Myrtifolia Coriariorum. PLUK. *Alm.* p. 18. T. 240. f. 3. Alni Fructu Laurifolia arbor maritima. SLOAN. *Jam.* 135. Hist. II. p. 18. T. 161. f. 2. RAJ *Dendr.* 11. Rudbeckia Laurifolia arbor maritima. AMM. *Herb.* 581. Innominata. PLUM. *Ic.* p. 135. T. 144. f. 2 Conocarpus Manghana arbor Curasfavica Foliis Salignis. CATESB. *Car.* II. p. 33. T. 33. JACQ. *Amer.* p. 78. T. 52. f. 1.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. van PETIVER, met de Bladeren als van Myrthus. Hier uit zou men mogen denken, dat de Bast tot Leertouwen gebruikt werde.

Mangles-Boom. Het is een regtopſtaande Takkige Boom, die dikwils hooger wordt dan dertig Voeten, met eene witagtige Schors, hebbende de jonge Takken hoekig, de Bladen langwerpig Lancetswyze, ſpits, ongekarteld, vet op 't aanraaken, elkander vervangende, geſteeld, menigvuldig. Uit de Oxels der Bladen en aan de enden der Takjes komen losſe Trosſen voort, welke dikwils Bladerig zyn, beſtaande uit Steeltjes, die de Zaadhuisjes in een rondagtig Hoofdje of Knoop vergaderd draagen. De Bloemen, die klein en geel zyn, beſtaan uit enkele Meeldraadjes, zonder Krans, in een Klokswys' Kelkje, dat op het Vrugtbeginzel zit, vervat. Het getal deezer Meeldraadjes verſchilt. Op Martenique hebben zy 'er tien, die eens zo lang als de Kelk zyn: elders maar vyf, niet langer dan de Kelk, doch den Styl eens zo lang. Het Hoofdje is bloeijende Klootrond, Zaaddraagende ſtomp Kegelvormig.

II. *Conocarpus procumbens* Hurkende. (2) Mangles-Boom, *die nederhurkt, met rondagtig ovaale Bladen.*

Dit

(2) *Conocarpus* procumbens, Foliis obovatis. *Syst. Nat.* XII. Gen.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Mangles-Boom.*

Dit is een zeer Takkige Heester, zegt JACQUIN, welken hy voor eene Verscheidenheid van den voorgaanden Boom zoude gehouden hebben, indien hy, onder de menigte derzelven, welken hem by de Stad Havana, op 't Eiland Kuba, voorkwamen, slegts éénen regtopstaanden had kunnen vinden. Want, hoe verder hy dit Gewas, van het Strand en van de Klippen af, ontmoette, hoe meer de Bladeren naar die van den voorgaanden Boom geleeken, en zo veel te meer Takjes vondt hy regtopstaan. De schraalheid van den Grond, of kleinheid van 't Gewas, kon zulks niet veroirzaaken, aangezien, ter plaatse daar de voorgaande Soort groeide, hem ontelbaare kleine Boompjes daar van, ook maar twee Voeten hoog, voorgekomen waren, die zelfs bloeiden. Hierom houdt zyn Ed. het dan voor eene byzondere Soort.

Het Gewas, dat uit veele Takken bestaat, legt byna geheel op den Grond, voegende zig naar de Sleuven en bogtigheden der Rotsen. Het heeft Bladen, die ovaal maar aan 't end rond zyn, somtyds byna rondagtig, stomp met een puntje, glanzig, ongekarteld, elkander vervangende, gesteeld, een Duim of anderhalf lang, aan den voet wederzyds met een lang-wer-

Gen. 235. Conocarpus procumbens, Foliis subrotundis. *Spec. Plant.* II. p. 251. Sp. 3. Conocarpus procumbens. JACQ. *Amer.* p. 79. Rudbeckia supina Foliis subrotundis. AMM. *Herb.* 531.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. werpige Klier voorzien. De Bloemen zyn vyf- en zesdraadig: komende voor 't overige met die der voorgaande Soort overeen, doch in alle opzigten kleiner.

III. *Conocarpus racemosa.* Trosdraagende.

(3) Mangles-Boom, *met ovaale Stompagtige Bladen en afgezonderde Vrugten.*

Deeze Mangles-Boom, die op de Zandige en Slykerige Stranden van de Karibische Eilanden en van de nabuurige Kust haare groeiplaats heeft, wordt van de Spaanschen *Mangle bobo*, dat is Zotte Mangle, en van de Engelschen *White Mangrove* of Witte Mangles-Boom geheten. Wy geeven 'er hier den naam van *Trosdraagende* aan, om dat haare Vrugten niet in rondagtige Hoofdjes vergaard, maar Troswyze by een gevoegd of liever van elkander afgescheiden zyn.

Het is een hooge Takkige Boom, dertig of veertig Voeten hoog, doch by den Grond dikwils in drie of vier Stammen verdeeld, met een gladde bruine Schors. De jongste Takken zyn glad, rood en staan tegen elkander over.

(3) *Conocarpus* Foliis lanceolato-ovatis obtusiusculis, Fructibus segregatis. *Syst. Nat.* XII. Conocarpus Floribus completis remotis. JACQ. *Amer.* p. 80. T. 53. Conocarpus Foliis elliptico-ovatis, Petiolis biglandulosis, Racemis laxis, Fructibus sejunctis. BROWN. *Jam.* 159. Mangle Julifera, Foliis ellipticis ex adverso nascentibus. SLOAN. *Jam.* 156. *Hist.* II. p. 66. T. 187. f. 1. RAJ. *Dendr.* 115.

over. De Bladen zyn bykans ovaal, ſtomp, ongekarteld, glanzig, dikagtig, op 't aanraaken vet, donker groen, gepaard, drie Duimen lang, hebbende een roodagtig Steeltje, van boven met twee Kliertjes bezet. Aan de enden der Takjes komen de Trosſen voort, die kleine Bloempjes draagen van eene niet onaangenaame Reuk, welke in deeze Soort beſtaan uit een Krans van vyf Blaadjes, die wit zyn, en altoos tien Meeldraadjes hebben, doch waar van vyf byſter klein zyn en naauwlyks zigtbaar. Het Zaad is vervat in een Lederagtig Vrugthuisje, en beſtaat uit twee groenagtige Plaatjes, die van onderen tot een lang, rondagtig Lighaampje ſamengerold zyn, hetwelke, wanneer het Zaad in den Grond geſtoken is, de Wortels uitgeeft. Somtyds hadt zyn Ed. twee Zaaden in een en 't zelfde Vrugthuisje gevonden. Van de Ingezetenen des Lands wordt de ſamentrekkende Bast van deezen Boom tot Leertouwen gebruikt.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Mangles-Boom.*

ERITHALIS. Westindiſche Sandelboom.

Dit Geſlagt draagt den naam van *Erithalis*, die door BROWNE gebruikt was en reeds door de Ouden aan zekere Plant gegeven. Ik noem hetzelve, wegens de benaaming van PLUMIER, welke hier toe betrokken wordt, de *Westindiſche Sandelboom*, te meer, dewyl ik vind, dat 'er Geel Sandelhout op de Franſche Eilanden in de Westindiën valt. De

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

De Kenmerken zyn, de Bloem in vyven verdeeld, met eene Napswyze Kelk, en de Vrugt een Besie met tien holligheden.

I. *Erithalis Fruticosa.* Heester-achtige.

De eenigste Soort (1), welke LINNÆUS aantekent, is, volgens den Heer JACQUIN, eene schoone, regtstammige, getakte Boom, van vyftien Voeten hoog, die de Bladen stomp ovaal met een klein Puntje, glanzig, ongekarteld, donker groen, gesteeld heeft, staande tegenover elkander, drie Duimen lang. Uit de Oxels der Bladen komen samengestelde Trossen voort, van ligt afvallende witte Bloemen, niet minder lieflyk van Reuk dan onze Syringen. Zy zyn grootendeels zesmannig, hebbende de Kelk en Bloemkrans in zessen verdeeld, en worden niettemin hier onder de Vyfmannige geplaatst. Het Vrugtbeginzeltje, dat onder de Bloem zit, gaat over tot een rondagtige paarsche Bezie, die met de Kelk gekroond is, bevattende eenige hoekige aan de eene zyde ronde Zaaden. Hierom geeft PLUMIER 'er den naam aan van Vlierboom met hard zeer welriekend Hout, of trosdraagende Sandelboom, met stompe Bladen,

(1) *Erithalis* Fruticosa. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 237. Erithalis fruticulosa, Foliis obovatis crassis nitidis oppositis, Pedunculis ramosis ad alas superiores. BROWN. *Jam.* 165. T. 17. f. 3. Sambucus Ligno duro odoratissimo, sive Santalum racemosum Foliis obtusis. PLUM. *Ic.* T. 249. f. 2. Erithalis (*odorifera*) Arborea erecta. JACQ. *Amer.* p. 73. T. 173. f. 23.

den. 't Gewas en de Trosſen, zo wel van de Vrugten als van de Bloemen, zyn in deszelfs Werk afgebeeld. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

De Heer JACQUIN vondt deezen Boom op Martenique, en op Kurasſau kwam zyn Ed. een Boompje van 't zelfde Geſlagt voor, dat ſlegts twee Voeten hoog was, met uitgeſpreide neerhurkende Takken. Dit hadt de Bladen dikker, de Beſſen wit en kleiner, de Bloemen zonder Reuk; doch ſcheen voor 't overige met gedagten Sandelboom zo overeenkomſtig te zyn, dat hy het naauwlyks voor een byzondere Soort durfde opgeeven, denkende dat het verſchil wel ontſtaan mogt uit de ſchraalheid van den Grond; alzo dit laatſte de Kloven der Steenrotſen aan het Strand, zonder eenige Aarde byna, bewoont. Misſchien, zegt hy, maakt de *Eritkalis* van BROWNE, die hy niet gezien hadt, eene Verſcheidenheid van deeze uit? Kleine Sandelboom.

GENIPA.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn; een Raderagtige Bloem, met eenen geknodſten Stempel: de Vrugt eene Bezie met twee Holligheden, waar in Hartvormige Zaaden neſtelen.

I. *Genipa Americana.* Amerikaanſche.

De eenigſte Soort (1), de *Janipaba* der Bra-

(1) *Genipa* Americana. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 240. Ge-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Brasiliaanen en de *Genipat* van THEVET, zou de *Panitsjika-Maram* van den Malabaarsen Kruidhof zeer gelyken, zo COMMELINUS aanmerkt. TOURNEFORT geeft een zeer goede afbeelding van de Bloem en Vrugt uit PLUMIER, door wien het Gewas ook is voorgesteld.

Het is een Boom, met Bladen als die der Walnooten, en troswyze Bloemen aan de toppen der Twygen, op ieder van welken een Eyvormige Vrugt volgt, die aan de beide Enden puntig is. Volgens THEVET zyn 'er verscheide Soorten van *Genipat* in Zuid-Amerika, onder welken voorkomen, wier Vrugten van de Indiaanen gekaauwd worden, om 'er dan, door het uitgedrukte Sap, de Huid zwartagtig blaauw mede te verwen. In de beschryving van den Cliffortschen Tuin was dit Gewas *Thevetia* door onzen Ridder genoemd geweest. Zodanig eene Plant werdt, uit den Tuin van Chelsea, in 't jaar 1755, door het Genootschap der Apothekeren te Londen, aan de Koninglyke Societeit der Weetenschappen aangebooden.

DATURA.

Kenmerken. De Kenmerken van dit Geslagt zyn: een Trech-

Genipa Fructu ovato. PLUM. *Spec.* 20. *Ic.* 136. Janipaba. MARCGR. *Bras.* 92. PIS. *Bras.* 158.

Trechteragtige geplooide Bloem, voortkomende uit een Buisagtige, hoekige, afvallende Kelk, waar in veele Niervormige Zaaden. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Het bevat zes Soorten, van welken hier alleen maar de laatste in aanmerking komt (*).

Deeze wordt daar door van de andere Soorten onderscheiden, dat zy de Zaadhuisjes ongewapend en knikkende, den Steel Boomägtig heeft. Pater FEUILLEE noemt het een *Boomagtig naar den Doornappel gelykend Gowas, met een langwerpig onverdeeld Blad en eene gladde Vrugt.* Hy hadt hetzelve in Chili menigvuldig gezien, alwaar men 't gemeenlyk *Floripondio* noemt, wegens de voortreffelykheid van deszelfs Bloemen, „ Wy hebben in Europa geen Boom, die deezen (zegt hy) in schoonheid evenaart. Als zyne Bloemen ontlooken zyn, dan overtreft haare Geur die van alle onze Bloemen, en één van deeze Boomen is genoeg in een Tuin, om de Lugt daar geheel te balsemen." *Datura arborea.* Boomagtige.

Het is een Boom, die een vryen Windvang heeft, zig verheffende ongevaar tot twaalf Voeten hoogte. De Stam is byna een half Voet dik, regt en in verscheide Takken uitloo-

(*) Datura pericarpiis inermibus nutantibus, Caule arboreo, *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 245. Stramonioides Arboreum, oblongo & integro Folio, Fructu lævi. FEUILL. *Peruv.* Tom. II. p. 761. T. T. 46.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

loopende, die met elkander een fraaije ronde Kroon maaken. De Bladen groeijen by bosſen, zynde puntig ovaal, ruim zeven Duimen lang, met een Steeltje van derdhalf Duim, dat in een ronde middelrib eindigt, welke wederzyds een ſierlyk geaderd Netwerk uitgeeft, zynde de Oppervlakte met eene zagte Wolligheid bedekt. Uit de Oxels der Bladen komen Steeltjes voort, die een groene Scheede draagen, bevattende een Bloem, als die van den Doorn-Appel, zynde een half Voet lang, aan 't end wyd, en in vyf witte Slippen geſneeden, die ſpitſe enden hebben, welke een weinig krom zyn. Dus is deeze Bloem aan 't end zes Duimen breed. Hy heeft vyf witte Meeldraadjes met Knopjes van een half Duim lang, en de Styl zit op een Vrugtbeginzel, 't welk een Zaadhuisje wordt, dat Eyrond is, ruim twee Duimen lang en breed, in twee holligheden de Zaaden bevattende. De Bladen worden met veel uitwerking tot rypmaaking van Gezwellen gebruikt, zynde zeer verzagtende en tevens oplosſende.

NICOTIANA.

De Bloem is Trechteragtig, met eenen geplooiden Rand: de Meeldraadjes geboogen: het Zaadhuisje tweekleppig, in twee Hokjes verdeeld.

In

In dit Geslagt zyn zeven Soorten, waar van de laatste alleen hier in aanmerking komt (1). II. Afdeel. V. Hoofdstuk.

Deeze wordt onderscheiden door de benaaming van Tabak met gesteelde Hartvormige gekartelde Bladen, de Bloem- en Vrugttrossen omgekromd, den Steel Jeukerig gedoornd en Heesteragtig. Het is, volgens Pater PLUMIER, een Boom. Hy noemtze *Boomagtige uitermaate Doornige Tabak, met eene witagtige Bloem.* De Bladen zyn zeer groot; de Bloemen Grynsagtig, en het geheele Gewas Stekelig gedoornd of brandende op 't aanraaken, gelyk de Brandenetelen. Het groeit in Zuid-Amerika.

Nicotiana urens. Brandende.

STRYCHNOS.

De Bloem is in vyven verdeeld: de Vrugt een Bezie met ééne Holligheid en een Houtigen Bast.

De beide Soorten van dit Geslagt zal ik, wegens haare overeenkomstigheid in eigenschappen, alhier beschryven.

(1) Stry-

(1) *Nicotiana* Foliis petiolatis cordatis crenatis, Racemis recurvatis, Caule aculeato, pruriginoso, frutescente. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 247. Nicotiana Arborescens spinosissima, Flore exalbido. PLUM. *Sp.* 3. *Icon.* 211.

II. Afdeel. V. Hoofdstuk. I. *Strychnos Nux Vomica.*

(1) Strychnos *met ovaale Bladen en den Steel ongedoornd.*

Deeze Soort, *Caniram* genaamd op Malabar, is een hooge Boom, met wyd uitgespreide Takken; de Stam twee Vademen in de Omtrek, met eene Aschgraauw zwarte of roodagtige Schors. De Takjes, die rood of geel zyn, geeven tot hunne Knoopen de Bladen uit, die langwerpig rond zyn, met drie wederzyds uitpuilende Ribben overlangs. De Bloemen, die Zonneschermswyze groeijen, zyn Trechteragtig, met vyf Meeldraadjes en éénen Styl. De Vrugten zyn ronde Appelen, die Goudgeel worden, bevattende, binnen een harde Schors, een wit Lymerig Vleesch, en in deszelfs midden ronde platte Zaaden, welke de *Nuces Vomicæ* der Winkelen zouden zyn. De Appelen, zo wel als de Bast, Bladen en de geheele Boom, zyn by uitstek bitter, en niettegenstaande het Afkookzel der Wortelen, als ook het Sap der Bladen, op Malabar tot een Geneesmiddel wordt gebruikt, schynt doch hetzelve, ten minste rykelyk gedronken, niet vry te zyn van Venynige hoedanigheden. Een of

(1) *Strychnos* Foliis ovatis, Caule inermi. LINN. *Fl. Zeyl.* 91. *Mat. Med.* 77. Strychnos Foliis quinquenerviis WACHEND. *Ultr.* 32. Nux Vomica Officinarum. C. B. Pin. 511. RAJ. *Hist.* 1814. Colubrini Ligni tertium genus in Malabar. C. B. *Pin.* 301. Caniram. *Hort. Mal.* I. p. 67. T. 37. RAJ. *Hist.* 1661.

of twee van de Zaaden, in tegendeel, dagelyks door een Menſch gegeten, twee Jaaren lang, zouden denzelven veilig ſtellen voor de uitwerkingen van den Beet der Brilſlangen. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Hoe ongelooflyk dit ſommigen mag voorkomen, is het doch van ouds bekend, dat het dagelyks inneemen van Vergift, den Menſch in ſtaat ſtelt, om hetzelve zonder nadeel te gebruiken. De Zaaden, nu, de gedagte Braaknooten zynde, hebben eene Vergiftige eigenſchap voor Viervoetige Dieren, en inzonderheid voor Vogelen. Het Poeijer van dezelven, met Vet, Kaas of gekaauwd Brood gemengd en tot Balletjes gemaakt, dient om de Rotten en Muizen van kant te helpen. Men oordeelt ook derzelver inwendig gebruik voor Menſchen onveilig; niettegenſtaande zy in eenige Samengeſtelde Winkelmiddelen, by de Ouden beroemd, komen. De Arabieren hebben 'er, zelfs, een Tegengiftige kragt aan toegeſchreeven en ze in het *Electuarium de Ovo* gemengd. Sommigen hebbenze ook tegen de ander- en derdendagſche Koorts aangepreezen. De Braaknooten.

(2) Strychnos *met ſpits ovaale Bladen, en enkelde Klaauwieren.* II. *Strychnos Colubrina.*

Deeze tweede Soort, *Modira-Caniram* in de Ma-

(2) *Strychnos* Foliis ovatis acutis, Cirrhis ſimplicibus, LINN. *Mat.*

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Malabarsche Kruidhof genaamd, by de Portugeezen *Pao de Solor* of *Pao da Cobra*, komt met de voorgaande byna in alle opzigten overeen; doch het is een Boomagtig klimmend Rankgewas, dat de Vrugten roodagtig zwart heeft, *Modira* genaamd, wegens de gelykheid van Knevels. Het zou de Doornagtige Indische Clematis van BAUHINUS zyn, met geele Bladen, en de Indische Doornagtige Nagtschade met grootere meer gespitste Bladen en eene harde ronde Vrugt, van BREYN. De Groeyplaats is op Timor, Ceylon en de Kust van Malabar.

De Bladen van dit Gewas met Gember en Melk tot de dikte van een Zalf gekookt, zo wel als een Baading, daar van gemaakt, geneest de Jicht. Van de eene zo wel als van de andere Soort zyn de Zaaden *Nuces Vomicæ* en het Hout *Lignum Colubrinum*, volgens de Aantekening van COMMELYN op den Malabaarschen Kruidhof. Het schynt, echter, wat twyfelagtig, of de gedagte Braaknooten en het Slangenhout wel van een zelfden Boom ko-

Mat. Med. 78. *Amœn. Acad.* II. p. 119. Strychnos Foliis trinerviis ovatis binatis. WACH. *Ultraj.* 32. Clematis Indica spinosa, Foliis luteis. C. B. *Pin.* 301. Fructus orbicularis major fuscus striatus. C. B. *Pin.* 405. Modira-Caniram. *Hort. Malab.* VII. p. 10. T. 5. RAJ. *Hist.* 1661. BURM. *Flor. Ind.* p 58.

komen, en dit is, zelfs, ten opzigte van het gene men tegenwoordig gebruikt, wat onwaarschynlyk: dewyl men op Java de Nooten van de Kust van Malabar, het Hout van de Ambonsche Eilanden krygt. Hierom heeft onze Ridder ook de eersten als afkomstig aangemerkt van de voorgaande Soort, het laatste van deeze Soort van *Strychnos*, welke, volgens den Heer J. BURMANNUS (*) de Slangenhout-Boom van RUMPHIUS zoude zyn, doch dezelve gelykt het allerminste niet naar een klimmend Rankgewas.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

De Slangenhout-Boom.

Het is een Boom, die gemeenlyk voorkomt met den Stam zo dik als eens Menschen Dye, somtyds als het Lyf om den Middel, niet rond, maar met hoeken en kuilen, hebbende een hard, vast en bleek geel Hout, met eene graauwagtige Schors. Aan de Takjes staan de Bladen, die naar Limoenbladeren gelyken, doch overlangs drie Ribben hebben, ongekarteld of gelyk van rand, twee Duimen lang, één Duim breed. De Bloemen zyn door RUMPHIUS niet beschreeven, doch de Vrugten groeijen aan Trossen, van twee, drie of vier ronde Appeltjes, die, in 't eerste groen zynde, door den tyd bruin worden, en drie platagtige Zaaden

(*) Arbor Ligni Colubrini. RUMPH. *Herb. Amb.* II. Cap. XLVI. Tab. 37. Vid. *Ind. alter. Herb. Amboin.* tit. Lign. Colubrini.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

den bevatten, welke naar de gewoone Braaknooten wel eenigszins gelyken, doch kleiner zyn, bekleed met een graauwagtig Dons, als Satyn, en van binnen een taaije zelfstandigheid hebbende, gelyk de Limoenpitten, welke zig ook in tweeën verdeelen laat.

Alles, wat deeze Boom heeft, is bitter; doch de meeste bitterheid proeft men in de Vrugten en Wortels, voornaamelyk in derzelver Bast. Zy worden in stukken van een Voet of een Elle gekapt, en dus naar andere Gewesten verzonden. Die niet dikker dan eens Kinds Arm zyn, houdt men voor de beste, en van deeze kan men, om dat de Boom zyne Wortelen wyd uitspreidt, veelen bekomen. Het is in Oostindie een gewoon Geneesmiddel tegen de Derdendaagse Koorts, en wordt verder ook wel, gelyk andere bittere Kruiden, tot versterking van de Maag, tegen Winden, en zelfs tegen de Wormen, gebruikt.

Dit Slangenhout valt op de Ambonsche Eilanden en wordt derhalve *Lignum Colubrinum Timorense* genoemd, zegt RUMPHIUS, die dit verzekert het eenigste en opregtste Slangenhout te zyn, dat men hedendaags gebruikt. Evenwel erkent hy, dat 'er ook Slangenhout van Ceylon komt, waar mede hetzelve in bitterheid, kleur en in de uitwendige gedaante der dunne Wortelen, wier dwarse rimpeligheid eenigermaate den Buik van een Slang verbeeldt, zoude overeenkomen. 't Is wonder, dat hy

van

van die gesprenkeldheid van binnen niet spreekt, eenigermaate naar een Slangenhuid gelykende, waar aan wy het *Lignum Colubrinum* hier kennen: ten minste heb ik het nooit volkomen geel gezien. 't Gewas, dat in 't Kruidboek van WEINMANN voorgesteld is, als waar van de Braaknooten komen zouden (*), gelykt in 't allerminste niet naar de een of ander der gedagte Soorten van *Strychnos*, welke Grieksche naam der Nagtschade, om eenige overeenkomst van de Vrugt en eigenschappen, aan dit Geslagt is gegeven.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Offschoon het Slangenhout van onze Apotheeken, behalve de gemelde Eigenschappen, door sommigen ook als een byzonder Middel tegen de Beeten van Vergiftige Dieren, ja tegen de Venynen in 't algemeen, gepreezen wordt, zyn 'er doch anderen, die deszelfs inwendig gebruik niet minder gevaarlyk, dan dat der Braaknooten, aanmerken. Versch zynde, zou het Braaking, Buikpyn en Stuipen veroirzaaken. Een half vierde Loots daar van ingenomen, zou een Vrouwspersoon simpel hebben gemaakt. Evenwel is een maatig gebruik van 't zelve, in Aftrekzel, inzonderheid tegen de Koorts, niet te mispryzen.

COR-

(*) Solanum arborescens Moluccanum, seu *Bori*, de quo Nuces Vomicæ Pl. N. 926.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

CORDIA.

De Naam van dit Geslagt is aan de gedagtenis van den ouden vermaarden Kruidkundigen VALERIUS CORDUS toegewyd.

De Kenmerken zyn, een Trechteragtige Bloem, met vyf Meeldraadjes en den Styl in tweeën verdeeld: de Vrugt Pruimagtig met Steenen die twee Holligheden hebben.

De vyf Soorten van hetzelve behooren altemaal tot de Klasse der Boomen, als volgt.

I. *Cordia Myxa.* Sebesten-Boom.

(1) Cordia *met ovaale Bladen, die van boven glad zyn; met zydelingse Trossen; de Kelk met tien Streepen.*

Deeze Soort maakt een Boom van middelbaare grootte, met een dikken Stam, die in Egypte en Asie groeit, en ook bekend is aan de Kust van Malabar. ALPINUS schryft, dat van den Sebesten-Boom, die in Egypte groeit, twee Soorten zyn, de eene Wild en naar een Pruimenboom gelykende, de andere Tam, die de Bladen breeder en dikker heeft. Bei-

(1) *Cordia* Foliis ovatis, supra glabris, Corymbis lateralibus, Calycibus decemstriatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 255. Cordia Foliis subovatis serrato-dentatis. *Hort. Cliff.* 63. *Mat. Med.* 171. *Sp. Plant.* I. p. 190. Sebestena sylvestris & domestica. C. B. *Pin.* 446. ALP. *Ægypt.* 30. Seb. Domestica seu Myxa. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 139. T. 72. Vidi-maram. *Hort. Mal.* IV. p. 77. T. 37. BURM. *Flor. Ind.* p. 58.

Beiden brengen zy kleine witte Bloemen voort, waar op Vrugten volgen, die naar ronde Pruimpjes gelyken, met drieribbige Steenen. Aan den Tammen zyn dezelven wat grooter. Het geheele Jaar ziet men Vrugten aan den Boom, uit welker Sap of Vleefch een Soort van Lym bereid wordt, door dezelven te ftampen en af te melken. Deeze Lym gebruikte men uitwendig tot verzagting van harde Gezwellen; inwendig tegen de Hoest en allerley Borstkwaalen, in welken nog de gedroogde Sebesten, die wy uit de Levant bekomen, met vrugt gebezigd worden. Inzonderheid plagt menze, met Jujuben en andere Middelen, in Borstdranken te kooken; doch wy hebben verfcheidene van dergelyken aart.

(2) Cordia *met langwerpig ovaale, rond uitgerande, ruuwe Bladen.*

II. *Cordia Sebestena.*

Zo wel uit de Afbeelding, in de *Philofophia Botanica*, als uit de befchryving en figuur der

(2) *Cordia* Foliis oblongo-ovatis, repandis, fcabris. HASSELQ. *Itin.* 458. Cordia Nucis Juglandis folio. PLUM. *Gen.* 13. *Ic.* 105. Cordia Foliis amplioribus hirtis, tubo Floris fubæquali. BROWN. *Jam.* 202. Sebestena fcabra, Flore miniato crispo. DILL. *Elth.* 341. T. 255. f. 331. Caryophyllus fpurius inodorus, Folio fubrotundo fcabro, Flore racemofo hexapetaloide coccineo. SLOAN. *Jam.* 136. *Hist.* II. p. 20. T. 64. RAJ. *Suppl.* 86. CATESB. *Car.* II. T. 91. Novella nigra. RUMPH. *Amb.* II. p. 226. T. 75. BURM. *Fl. Ind.* p. 59.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. der Plant, is 't blykbaar, dat onze Ridder door *Folia repanda*, Bladen meent, die aan de kanten niet ſcherp of hoekig, maar met ronde Cirkelſtukken uitgerand zyn. De voorige Soort, zegt zyn Ed. heeft Zaagswys' getande hoekige Elzenbladen, die van onderen ruuw zyn. In de Afbeelding van ALPINUS, ook, zyn de Bladen van den Sebestenboom ongekarteld. HASSELQUIST beſchryft dezelven als volgt. „ De Bladen zyn zeer verſpreid, ovaalagtig, „ aan den grondſteun een klein endje verſmald, aan den tip geſpitst, aan den rand „ geheel gelyk, onregelmaatig gegolfd, hebbende eene Korſtige Oppervlakte; van agteren met ſterk uitpuilende Ribben gepeesd; „ zeer droog en byna Lederagtig; van boven „ donker groen, van onderen bleek groenagtig, met witagtig Roestkleurige Aderen".

Het is, volgens deezen Autheur, die denzelven in Egypte waargenomen heeft, een groote, luchtig getakte Boom, welken men aldaar in de Hoven nahoudt, brengende in de Maand November rype Vrugten voort, die de Sebesten der Winkelen zyn. Met welk regt men nu de aangehaalde Westindiſche Boomen, van PLUMIER met Ockernooten-Bladen, van SLOANE en CATESBY met hoogroode Bloemen en rondagtige Bladen, hier t'huis gebragt hebbe, blykt my niet: zo min als aangaande de *Novella nigra* of Zwarte Nieuw Blad Boom van RUMPHIUS, op de Ambonſe Eilanden

val-

vallende, wiens Vrugt de minste overeenkomst niet schynt te hebben met de Sebesten. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Dit is een Gewas, dat met een of verscheide Stammen opschiet, die krom zyn en overzyde hellende. Het is luchtig van Loof, hebbende Bladen als een Piekyzer gefatzoeneerd, zes of zeven Duimen lang, vier of vyf Duimen breed, licht groen, zonder eenige ruigte of tanden, met eenige weinige Aderen schuins doortoogen. De Bloemen, die troswyze groeijen, hebben de gestalte van die der Doornappelen (*Stramonium*), doch de grootte maar van de Peruviaansche Wonderbloem (*Mirabilis Peruviana*), Oranje of Goudsbloemkleur, aan den Rand zeer gerimpeld of gekreukeld. De Vrugten, aan kleine Trossen groeijende, zyn Eyrondagtig met een Puntje, naauwlyks een Vingerlid lang, meest groen, doch door den tyd bruin of zwartagtig wordende en aan de Punt open scheurende. Daar binnen zit eene bleek Houtkleurige pieramidaale Steen, met Punten en Holligheden, als of hy uitgesneeden ware, hebbende de Holtens met eene Kurkagtige zelfstandigheid gevuld. Volkomen ryp zynde, kan menze in vier of vyf deelen scheiden, die ieder een Kerntje bevatten, dat eetbaar is en aangenaam van Smaak. Het Hout van deezen Boom is op de gedagte Eilanden in veel gebruik, en zeer geagt, zo wegens de duurzaamheid, als de schoone Vlammen die het heeft, op eenen zwartagtigen Grond; zynde ook Zwarte Nieuw-Blad-Boom.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

ook wegens zyne ligtheid tot het maaken van Snaphaanen zeer bekwaam.

De *Cordia Sebestena* is door den Heer JACQUIN in 't Kreupelbosch aan den Zeekant, by Karthagena in de Spaansche Westindiën, groeiende gevonden. Dezelve maakte aldaar een Boomgewas van tien Voeten hoog, met zeer groote rondagtige Bladen, en de Bloemen aan 't end der Takken samengehoopt, hebbende eenige Renk. Derzelver Kelk was zestandig, de Rand in zesfen of zevenen verdeeld, nooit in vyvén, gelyk hy dien in de Broeyhuizen te Weenen hadt waargenomen. 't Getal der Meeldraadjes vondt hy doorgaans zes, zelden vyf of zeven. De Kelk veranderde in een dikke, gladde, witte, Sappige Pruimvrugt, een Noot bevattende. Door deeze Nooten, als zy schoon gemaakt en gedroogd zyn, wordt, zegt zyn Ed., deeze Boom gemakkelyk in andere Gewesten voortgekweekt, hebbende te Weenen reeds rype Vrugten gedragen.

III. *Cordia Gerascanthus.*

(3) Cordia *met Lancetswyz' ovaale, ruuwe Bladen, de Steelen aan 't end gepluimd, de Kelk met tien Streepen.*

Vol-

(3) *Cordia* Foliis lanceolato-ovatis scabris, Paniculâ terminali, Calycibus decemstriatis. LINN. *Spec. Plant.* II. p. 273. Sp. 2. Gerascanthus Foliis ovato-oblongis utrinque productis, Racemis terminalibus. BROWN. *Jam.* 170. T. 29. f. 3. Gerascanthus, Foliis lanceolato-ovatis scabris, Paniculâ terminali &c. JACQ. *Amer.* 43. T. 175. f. 16.

Volgens de Waarneemingen van den Heer JACQUIN is dit een hooge Boom, regt van Stam, die zig ter hoogte van dertig Voeten dikwils eerst in Takken uitſpreidt. De Bloemen hebben den Rand in vyven geſneeden, met lange Slippen. Haar Kelk is altoos vyftandig, groenagtig, met tien Streepen: de Bloem witagtig, zonder reuk, bevattende vyf Meeldraadjes, en 't Vrugtbeginzel zit als op zyn eigen Kasje. Van 't Hout maaken de Ingezetenen der Karibiſche Eilanden, daar deeze Boom in Bergagtige Woeſtynen groeit, veel werks. Men noemt hetzelve, in 't Franſch, *Bois de Chypre*, dat is Cypers-Hout.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(4) Cordia *met ovaale ruige Bladen, van anderhalf Voet lang.*

IV. *Cordia macrophylla.* Grootbladige.

De ontzaglyke grootte der Bladen onderſcheidt deeze Soort, welke van BROWNE den ongewoonen naam van *Collococcus*, zo wel als de voorgaande dien van *Gerascanthus* gekreegen hadt. SLOANE noemtze, eenvoudiger, Trosdraagende Pruimboom, met zeer groote langwerpige ruige Bladen en een roode Vrugt.

De

(4) *Cordia* Foliis ovatis villoſis ſesquipedalibus. LINN. *Syst. Nat* XII. Tom. II. Gen. 255. Sp. 4 Collococcus platyphyllus major, Racemis umbellatis. BROWN. *Jam.* 168. Prunus racemoſa, Foliis oblongis, hirſutis, maximis, Fructu rubro, SLOAN. *Jam.* II. p. 130. T. 221. f. 1. RAJ. *Dendr.* 48.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. De Groeyplaats, zo wel als die der volgende Soort, is op 't Eiland Jamaika.

V. *Cordia Collococcus.* Lymvrugtige.

(5) Cordia *met Hartvormig ovaale onverdeelde Bladen, de Bloemen eenigermaate aan Trosſen, de Kelk van binnen Wollig.*

Hier toe wordt de Boom betrokken, welken SLOANE getyteld heeft; naar een Karſenboom gelykende, die Trosſen van Beziën draagt, de Bloem vyfbladig, groenagtig, met Druppen, de Vrugt hoogrood, Lymerig, met éénen Steen of Korrel, het Zaad gerimpeld hebbende. Dezelve was door onzen Ridder, weleer, *Gladde Cordia* genoemd geweest. Van de Lymerigheid der Vrugt, met die der Sebesten overeenkomende, zal BROWNE den naam ontleend hebben.

VI. *Cordia ſpinescens.* Doornige.

(6) Cordia *met ſpits ovaale, Zaagswys getande, ruuwe Bladen, wier Steeltjes eenigermaate gedoornd zyn.*

Deeze nieuwe Soort, uit Oostindie, heeft de Takken Wollig en Roestkleurig: de Bladen overhoeks, Zaagswyze getand en Wollig, van groot-

(5) *Cordia* Foliis Cordato-ovatis &c. *Syst. Nat.* XII. T. II. p. 176. Collococcus &c. BROWN. *Jam.* 167. Cerafo-affinis &c. SLOAN. *Jam. Hist.* 2. p. 95. T. 203.

(6) *Cordia* Foliis ovatis, acutis, Serratis, ſcabris, Petiolis ſubſpinescentibus. LINN. *Mantiſſ. alt.* p. 206.

grootte als Kerfen-Bladen. Uit derzelver oxels komen enkelde Steeltjes voort, draagende een Klokswyze Bloem, die in een dergelyke Kelk zit, met vyf Meeldraadjes en een enkelen Styl, gelyk in alle die van deezen Rang. De Vrugten hebben de grootte van Aalbesfen: zy zitten hier en daar verfpreid, en zyn zwart van Kleur.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

EHRETIA.

Van den hedendaagfchen Kruidkundigen, den Heer EHRET, door wien zo veele zeldzaame Plantgewasfen, te Londen in de Tuinen en Broeykasfen der Liefhebberen onderhouden wordende, ten naauwkeurigfte in de Natuurlyke Kleuren afgetekend, en by die gelegenheid, ten algemeenen dienfte, door den Heer TREW aan 't licht gebragt zyn, heeft dit Geflagt zynen naam bekomen.

De eenigfte Kenmerken, behalve die van een Bloem met vyf Meeldraadjes en eenen enkelden Stempel, aan deezen Rang eigen; beftaan in de Vrugt, welke een Bezie is met twee holligheden, waar in enkelde Zaaden bevat zyn van dergelyken aart: als ook, dat de Stempel uitgerand is.

Vier Soorten komen in dit Geflagt voor, die altemaal tot de Boomen behooren.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(1) Ehretia *met langwerpig ovaale Bladen, die volkomen gelyk van rand zyn en glad; de Bloemen Tuilswyze.*

I. *Ehretia Tenuifolia.* Ongedoornde.

Deeze Soort is het, waar aan de Keizerlyke Hofraad en Lyf-Arts TREW den naam van *Ehretia*, uit aanmerking dat gedagte Heer EHRET dit Gewas het allereerste in Afbeelding gebragt en deszelfs Kenmerken beschreeven hadt, toeeigende. Hier uit was gedagten Heer Hofraad gebleeken, dat het geenszins tot de *Calaba* van PLUMIER betrokken kon worden, niettegenstaande men het Zaad, daar dit Gewas uit geteeld werdt, onder dien naam uit de Spaansche Westindiën ontvangen hadt: te meer, aangezien die aartige gestreeptheid der Bladen, om welke gedagte Plant *Kallophyllum* door VAILLANT en *Inophyllum* door den Hoogleeraar J. BURMANNUS genoemd was, in het tegenwoordige ontbreekt. Zyn Ed. gaf 'er den naam aan, van *Ehretia met overhoekse langwerpige gespitste Bladen, een losse Bloem-Aair, de Bloemblaadjes omgeboogen, wit van Kleur.* De Heer JAC-

(1) *Ehretia* Foliis oblongo-ovatis integerrimis glabris, Floribus paniculatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 256. Sp. 1. p. 276. *Am. Acad.* V. p. 395. Ehretia foliis alternis &c. TREW. *Ehret.* T. 25. Ehretia Arborea &c. BROWN. *Jam.* 168. T. 16. f. 1. Ceraso affinis Arbor baccifera racemosa &c. SLOAN. *Jam.* II. p. 94. T. 203. f. 1. RAJ. *Dendr.* 45. Ehretia Tinifolia inermis. LINN. *Syst. Nat.* X. p. 936. JACQ. *Amer.* p. 45.

JACQUIN, die dit Gewas op de Eilanden Kuba en Jamaika waarnam, betrekt 'er toe den *Basterd-Kerseboom* van SLOANE, met eene witte vyfbladerige Bloem en eene geele eetbaare zoete Vrugt, welke één Korrel heeft en aan Trossen groeit. Zie hier hoe zyn Ed. hetzelve beschryft. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

„ 't Is een regtopstaande Boom, van twintig „ of dertig Voeten hoog, met eene langwerpige digte Kroon, hebbende de Bladen stomp „ ovaal, gelyk van rand, overhoeks geplaatst, „ kort gesteeld, ongevaar vier Duimen lang. „ Aan 't end der Takken zyn groote langwerpige getuilde Trossen, uit ontelbaare, „ kleine witte Bloempjes samengesteld, zwaar „ van Reuk." De Bessen hebben, volgens SLOANE, de grootte van kleine Erwten, en worden aldaar van de Kinderen veel gegeten.

(2) Ehretia, *die de Takken gedoornd heeft.*

II. *Ehretia Spinosa.* Gedoornde.

Deeze Soort is door den Heer JACQUIN omstreeks Karthagena in de Spaansche Westindiën, in digte Bosschen waargenomen. De Stam, dikwils drie of vier Duimen dik, verdeelt zig gemeenlyk, kort boven den Grond, meest in drie Takken, die, als zo veel Stammen,

(2) *Ehretia* Spinosa. JACQ. *Amer.* 46. T. 80. f. 18.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

men, de hoogte krygen van vyfentwintig of dertig Voeten. Maar, naauwlyks tien Voeten hoog geworden, buigen zy zig om, en leunen tegen de Takken van andere Boomen. Deeze Stammen hebben eene Aſchgraauwe gladde Schors, en korte zytakjes hier en daar, zo wel als de Stammen, bezet met dikke Doornen. De Bladen zyn langwerpig, glad, kort geſteeld, drie of vier Duimen lang, tropswyze uit een zelfde Knobbeltje voortkomende en jaarlyks afvallende. Die Knobbeltjes geeven, tot hun middelpunt, Takkige trosſen uit, van veele kleine geelagtige Bloempjes, die eenbladig zyn, met eene veelbladige Kelk. De figuur is Trechtcragtig, aan den Rand in vyven gedeeld, met ſtompe omgeboogen Slippen. De Meeldraadjes zyn Elsvormig en hebben langwerpige Knopjes, wederzyds gegroefd. De Styl, die op het Vrugtbeginzel zit, is, zonder blykbaaren Stempel, in tweeën verdeeld, en zo diep, dat men, met een gewapend Oog, een doorgang tot aan het Vrugtbeginzel waarneemt. De Vrugten zyn roode Besſen, van grootte als Erwten, ieder vier Zaadjes bevattende. De Ingezetenen noemen dit Gewas *Cacaracera.* Het bloeit in Augustus en de Vrugten worden in de Maand Oktober ryp.

(3) Ehre-

(3) Ehretia *met geheel effenrandige, gladde, ovaale Bladen, de Bloemen Trosagtig, de Kelken glad.*

II. Afdeel. V. Hoofdstuk. III. *Ehretia Beurreria.* Sappige.

De Heer JACQUIN heeft, in de Westindiën, twee Soorten waargenomen van een Gewas, waar aan door BROWNE de naam van *Beurreria* is gegeven. De eerfte noemt hy, wegens den aart der Vrugten, *Sappige*, en dezelve komt overeen met den *Amerikaanfchen Laurierbladigen Mispelboom* van COMMELYN, die een Lymerige roode Vrugt draagt: als ook met de *Geitenbladsbladerige Jasmyn* van SLOANE, die witte Bloemen en geele vierkorrelige Vrugten heeft. Hy vondtze op de Karibifche Eilanden, alwaar de Besfen van de Wilden gegeten worden.

Volgens SLOANE wordt het een Boompje van agt of negen Voeten hoog, met veele Stammen opfchietende, die een geelagtige Schors hebben; maar volgens JACQUIN groeit hetzelve op Kurasfau wel ter hoogte van vyftien Voeten, daar het op Martenique zelden de hoog-

(3) *Ehretia* Foliis &c. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 276. Cordia Bourreria. *Amœn. Acad.* V. p. 395. Beurreria Fructibus fucculentis. JACQ. *Amer.* p. 44. Beurreria Arborea, Foliis ovatis alternis &c. BROWN. *Jam.* 168. T. 15. f. 2. Mespilus Americana &c. COMM. *Hort. Amft.* I. p. 153. T. 79. Pittoniæ fimilis Laureolæ foliis &c. CATESB. *Car.* II. T. 79. Jasminum Periclymeni folio, &c. SLOAN. *Jam.* 169. *Hist.* II. p. 96. T. 204. f. 1. RAJ. *Dendr.* 63.

II. AFDEEL V. HOOFDSTUK.

hoogte van vyf Voeten bereikt. Het vertoont zig, als van de Zon verbrand zynde, en is derhalve niet fraay in 't aanzien, hebbende een knobbeligen Stam en een gescheurden Bast. De Bladen verschillen zeer, komende stomp, spits, uitgerand, op de Rotsen glad, op Zandige plaatsen ruuw, en nu grooter dan kleiner voor. Op Kurassau hadt hy 'er een van tien Voeten hoog gezien, dat met een Stam van twee Duimen dik uit een Spleet van de Rots by Hato voortkwam. De Bloemen, die het end der Takken kroonen, zyn zeer welriekende. Van de Franschen wordt dit *Bois Crabil batard* of Basterd Steenbokken of Rheetjes-Boompje, zegt hy, geheten (*).

IV. *Ehretia exsucca.* Onsappige.

(4) Ehretia *met Beitelvormig-Lancetswyze, aan den Rand omgeboogene Bladeren.*

Dit is een Gewas van vyftien Voeten hoog, somtyds regtop groeijende, somtyds tegen andere Boomen leunende, doch zeer naar 't voorgaande gelykende. Het heeft de Bladen spits ovaal, zeer glad, gesteeld, twee Duimen lang: de

(*) De Heer JACQUIN zegt *sive Arbuscula Capreolorum spuria.* De betekenis van 't woord *Capreolus* is niet zeer bepaald. Zie deeze *Nat. Hist.* I. DEEL, III. STUK, bladz. 182: maar, indien het Fransche daar mede overeen zou komen, dan moest het *Bois Cabril* zyn.

(4) *Ehretia* Foliis Cuneiformi-lanceolatis, margine reflexis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 275.) Beurreria exsucca. JACQUIN. *Amer.* p. 45. Rhamnus Cumanensis. LOEFL. *Itin.* 182.

de Bloemen flaauw welriekende, veel grooter dan die van de andere Beurreria, wit van Kleur, met Hartvormige Slippen, de Meelknopjes Eyrond en groot. De Besfen zyn groen, vierkantig, zonder eenig Vleefch, wordende eindelyk rosagtig zwart, en dan met de Zaaden in vieren fcheidende.

II. Afdeel. V. Hoofd-stuk.

Zeer veel kwam dit Gewas den Heer JACQUIN in de Bergagtige Bosfchen van Karthagena voor. Hy oordeelde de Kumaneefche Rhamnus van LOEFLING tot het zelfde Geflagt te behooren; 't welk een middelmaatige Boom is, op 't Vaste Land van Zuid-Amerika, 't dat tusfchen Kurasfau en Suriname legt, groeijende. Dezelve hadt ook de Vrugt eenhuizig, met vier Zaaden; gelyk de Ehretia en Beurreria beiden, die ik my niet minder verwonder, door den Heer JACQUIN van elkander afgezonderd te zyn, dan dat LINNÆUS, die dezelven met reden famengevoegd heeft, een Bezie met twee Holligheden opgeeft voor een der Kenmerken van dit Geflagt.

VARRONIA.

De naams-afleiding is waarfchynlyk van den vermaarden VARRO, die ten tyde van 's Heilands Geboorte te Rome geleefd en een Werk over de Zaaken der Landlieden, dat verfcheide maalen herdrukt is, gefchreeven heeft.

De Kenmerken, behalve die van vyf Meel-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. draadjes te hebben en eenen enkelen Stempel, bestaan in de verdeeling van de Bloem in vyven, en dat de Vrugt een Steen heeft met vier holligheden.

Vyf Soorten komen in dit Geslagt voor, die altemaal tot de Boomen kunnen betrokken worden.

I. *Varronia lineata.* Streepige.

(1) Varronia *met gestreepte Lancetswyze Bladen, de Bloemsteeltjes op zyde aan het Bladsteeltje gegroeid, met Balronde Aairen.*

Dit is, volgens PLUKENETIUS, een Gewas, dat de gedaante van den Smalbladerigen Olmeboom heeft, met Bladen van boven ruuw, van onderen ruig, en zeer kleine geele Bloempjes. SLOANE zegt, van de gene die uit zyn Werk, onder den naam van regtopstaande Geitenblad, met grootere dan Salie-Bladeren, aangehaald wordt; ,, de Takken van deezen Boom ,, waren met eene gladde zwartagtige Schors ,, gedekt, waar onder een glad witagtig Hout. ,, Naar de Toppen schooten de Bladen uit, ,, meer dan een Duim van elkander, twee Dui- ,, men lang, in 't midden één Duim breed, ,, met kleine Steeltjes, aan de randen getand, ,, van

(1) *Varronia* Foliis lanceolatis lineatis &c. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 275. *Amœn. Acad.* V. p. 394. Lantana Corymbosa &c. *Sp. Plant.* Ed. I. p. 628. Ulmi angustifoliæ facie Baccifera Jamaicensis, &c. PLUK. *Almag.* 393. T. 328. f. 5.

„ van boven rimpelig, gelyk de Bladen van „ Salie of Brandenetelen, van onderen Wol- „ lig en ſterk geribd. Uit de Oxels der Bla- „ den kwamen Steeltjes voort, twee Duimen „ lang, met Trosſen van kleine Bloempjes." Hy hadt dit Gewas in de Noordelyke deelen van Jamaika waargenomen.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(2) Varronia *met ovaale geaderd-rimpelige Bladen, en Balronde Aairen.*

II. *Varronia bullata.* Gebobbelde.

Deeze Soort maakt, volgens JACQUIN, een Heeſter dikwils van twaalf Voeten hoogte, de fraaiſte van aanzien in dit Geſlagt. Hy noemtze *Mirabiloides*, om dat de Bloemen, gelyk ook uit zyne Afbeelding blykt, veel zweemen naar die van de *Mervelje de Peru.* Zy zyn wit, ſchoon en Reukeloos, voortkomende uit een bolronde Aair van Kelken. De Stempel is aan 't end in vieren verdeeld. De Vrugt, van grootte als een Erwt, maakt eene lymerig zoete Bezie uit, met een platten Korrel. Op St. Domingo komt dit Gewas veel in het Kreupelboſch rondom de Stad *Port au Prince* voor.

(3) Var-

(2) *Varronia* Foliis ovatis Venoſo-rugoſis, Spicis globoſis. *Amœn. Acad.* V. p. 394. Varronia (*Mirabiloides*) Spicis ſubrotundis inæqualibus, Corollis hypocrateriformibus. JACQ. *Amer.* 41. Tab. XXXIII.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

III. *Varronia globosa.* Bollige.

(3) Varronia *met langwerpig-Lancetswyze Bladen, en eenen gevorkten Stam, geevende lange kaale Steeltjes uit de Oxelen, met Balronde Aairen.*

Het Gewas van deeze is eens Mans langte hoog, en heeft de Aairen altoos Balrond. Men vindtze aan de Zeekust der Karibische Eilanden.

IV. *Varronia Curassavica.* Kurassausche.

(4) Varronia *met Lancetswyze Bladen en langwerpige Aairen.*

Deeze, wegens de plaats, daar menze gevonden heeft, de Kurassausche genaamd, komt overeen met de Rankige klimmende van BROWNE, doch maakt, volgens SLOANE een Boom, wiens Stam, ter hoogte van tien of twaalf Voeten zig verheffende, de dikte van eens Menschen Been heeft, en verder sterk uitkroont, met Takken, wier Bladen zo zeer naar die van Salie gelyken, dat menze, op Barbados, de grootste Soort van *Wilde Salie* noemt. De

(3) *Varronia* Foliis lanceolato-oblongis &c. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 177. Varronia Spicis æqualibus. JACQ. *Amer.* p. 41.

(4) *Varronia* Foliis lanceolatis, Spicis oblongis. JACQ. *Amer.* p. 41. Varronia assurgens sarmentosa, &c. BROWN. *Jam.* 172. Lantana Foliis alternis Spicis oblongis. *Sp. Plant.* I. p. 627. Periclymenum rectum Salviæ Folio, &c. SLOAN. *Jam.* II. p. 81. RAJ. *Dendr.* 31.

De Bloemen zyn wit: de Vrugten langwerpiger dan in de anderen. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(5) Varronia *met Hartvormige Bladen en de Bloemen aan Toppen.* V. *Varronia alba.* Witte.

Deeze heeft haaren bynaam van de Witheid der Vrugten. COMMELYN hadtze Amerikaansche Mispel, met Elzen- of Hazelaar-Bladen en eene Lymerige witte Vrugt, geheten. Volgens de Waarneemingen van JACQUIN is het dikwils een Boom van dertig Voeten hoog, met een Stam van een half Voet dik en een uitgebreide Kroon: doch, als men het aan Haagen plant, dan blyft het Heesteragtig. De Bladen zyn ovaal, vier of vyf Duimen lang. Aan de enden der Takken komen de Bloemen in Toppen voort, die niet zelden een half Voet breed zyn, uit een menigte van Klokswyze witte Bloemen samengesteld. De dubbelde Puntjes van den gevorkten Styl, loopen in stompe Stempels uit. De Vrugt, die langwerpig is, omtrent een half Duim lang, en half doorschynende, bevat een zoet lymerig Vleesch, wordende op Kurassau gegeten. By Karthagena heeft hy dit Gewas ook gevonden.

(6) Var-

(5) *Varronia* Foliis cordatis, Floribus Cymosis. JACQ. *Amer.* p. 41. Mespilus Americana, Alni vel Coryli foliis, Fructu mucaginoso albo. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 155. T. 80.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. (6) Varronia *met spits-ovaale Bladen; de Aairen langwerpig.*

VI. *Varronia Martinicensis.* Marteniekse. Gelyk de voorgaande Vierde Soort, van de Groeyplaats haaren naam heeft, zo ook deeze, die van de derde in hoogte en gestalte zeer weinig verschilt. Op Martenique, aan de kanten der Bosschen, heeft de Heer JACQUIN dezelve waargenomen.

LAUGIERIA.

Deeze Geslagtnaam is door den Heer JACQUIN in de wereld gebragt, ter eere van den Heer ROBERT LAUGIER, Hoogleeraar in de Chemie en Kruidkunde op de Universiteit van Weenen, die allereerst aldaar een openbaaren Kruidhof in orde gebragt en 'er Lessen in gegeven heeft.

De Kenmerken, behalve de gemelden, zyn, een Bloem die in vyven verdeeld is, en eene Pruimvrugt met een Steen, die vyf holligheden heeft.

I. *Laugieria odorata.* Welriekende. De eenigste Soort (1), in dit Geslagt bekend, voert den bynaam van *odorata*, dat is, Welrie-

(6) *Varronia* Foliis ovatis acuminatis, Spicis oblongis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 176. Varronia Spicis oblongis, Foliis ovato-acuminatis. JACQ. *Amer.* p. 41. Tab. XXXII.

(1) *Laugieria* odorata. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 177. JACQ. *Amer.* p. 64. T. 177. f. 21. LOEFL. *It. Hisp.* p. 259, 271, 306.

riekende, om dat de Bloemen by nagt een sterken Reuk verspreiden. De Heer JACQUIN, die dit Gewas by Karthagena en de Havana, in Boschjes aan den Zeekant, waargenomen heeft, zegt dat het een regtopstaande, Takkige Heester is, van tien Voeten hoog, met ovaalagtige, gespitste, effenrandige, gladde, gesteelde, gepaarde Bladen van twee Duimen lang. Uit de Oxels komen Trosjes voort van vuil roode Bloemen. De Vrugten zyn geheel zwart, grooter dan een Erwt en week. Uit de Zaaden, in de Westindiën verzameld, zyn te Weenen, in de Broeyhuizen, Heesters voortgekomen met en zonder Doornen; weshalve de Gedoornde en Ongedoornde van LOEFLING, zo zyn Ed. oordeelt, beiden hier t'huis te brengen zyn; niettegenstaande hy in de Westindiën geene Gedoornde hadt gezien.

De laatstgemelde Heer, naamelyk, hadt dit Gewas in Zuid-Amerika, by *Cutataquiche*, gevonden, en hetzelve voorgesteld onder den naam van *Edechia*. Het groeide aldaar twee Mans langten hoog. De Bloem was eenbladig, Trompetvormig, in vyven verdeeld, met vyf Meeldraadjes, den Styl met een rondknoppigen Stempel. De Noot of Steen, der Vrugt, hadt in de eene Soort vier of vyf, in de andere maar twee holligheden; zo dat de Kenmerken, daar van afgeleid, gantsch onzeker zyn.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

CESTRUM.

De Bloem is, in dit Geslagt, Trechteragtig: de Meeldraadjes geeven in 't midden een Tandje uit: de Vrugt bestaat in eene Bezie met éóne holligheid.

Drie Soorten komen 'er thans in voor, die dus onderscheiden worden.

I. *Cestrum nocturnum.* Nagtruikende.

(1) Cestrum *met gesteelde Bloemen.*

Deeze Soort, de *Jasminoides* van DILLENIUS met eene groenagtige by nagt zeer welriekende Bloem, komt by SLOANE voor, onder den naam van *Jasmyn met Laurierbladen*, eene bleekgeele Bloem, en eene donker blaauwe veelkorrelige Vrugt. Deeze zyn, by de Engelschen op Jamaika, onder den naam van *Poisonberries*, dat is, Vergiftbessen, bekend. 't Is een Boom, die een Stam van zeven of agt Voeten hoog heeft, met een gladde witagtige Schors. De Bessen zyn omtrent zo groot als een kleine Erwt. Dat 'er de Geele Syring, by de Mexikaanen *Totoncapatli* genaamd, toe behooren zou, gelyk PLUKENETIUS wil, komt

(1) *Cestrum* Floribus pedunculatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 260. p. 177. Jasminoides &c. DILL. *Elth.* 183. T. 153. f. 185. Jasminum Laurinis foliis &c. SLOAN. *Jam.* 169. *Hist.* II. p. 96. T. 204. f. 2. RAJ. *Dendr.* 63. BROWN. *Jam.* 173. Syringa Laurifolia Jamaicensis. PLUK. *Alm.* 359. T. 64. f. 3. Parqui. FEUILL. *Per.* III. p. 52. T. 32. f. 1.

komt my uit de afbeelding en beschryving niet waarschynlyk voor; alzo die gesternde Bloemen en geheel andere Zaadhuisjes heeft. Wat de *Parqui* van Pater FEUILLÉE aangaat, deeze strookt beter. De hoogte van 't Gewas, de Bladen en Bloemen, komen taamelyk overeen, en van de Vrugt zegt die Autheur, dat dezelve ovaal is, een half Duim lang, wordende in de rypheid zwart, en bevattende vyf of zes Zaaden. Van het Sap daar van, schoon violet zynde, hadt hy zig bediend in alle zyne Tekeningen. Hy vondt dit Boomgewas in de Bergen van Chili, op 33 Graaden Zuider Breedte.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(2) Cestrum *met ongesteelde Bloemen.*

II. *Cestrum diurnum.* Dagruikende.

Deeze Soort, by DILLENIUS *Jasminoides* met eene witte over dag ruikende Bloem getyteld, voert by PLUKENETIUS den naam van *Amerikaansche Laureola, die altyd groen is.* Het zou de *Hediunda* met Jasmynbloemen zyn van Pater FEUILLÉE, zynde een Boom van twaalf Voeten hoogte, met eenen Stam van een half Voet dikte, die Bladen van dergelyke lang-

(2) *Cestrum* Floribus sessilibus. *Hort. Cliff.* 191. Jasminoides Laureolæ folio, &c. DILL. *Elth.* 186. T. 154. f. 186. Laureola sempervirens Amer. &c. PLUK. *Alm.* 209. T. 95. f. 1. RAJ. *Dendr.* 53. Hediunda Jasmini Flore. FEUILL. *Peruv.* II. p. 25. T. 20.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

langte heeft, en twee of drie Duimen breed; van eene ovaale wederzyds toegespitste figuur, en sterk geäderd. Van boven zyn zy bly groen en glad, van onderen witagtig, en staan op Steeltjes van byna een Duim lang, die aan hunnen oirsprong twee kleine Blaadjes of Stoppeltjes als Ooren hebben. De Bloemsteeltjes zyn met Trosjes van witagtige Jasmynbloemen beladen, wier Stamper een Eyronde Vleezige Vrugt wordt, van een zesde Duims dik, die gevuld is met kleine bruine Zaadjes. De Bloemen zyn by nagt zeer welriekende, doch stinken den geheelen Dag: 't welk tegenstrydig is met de eerst aangehaalde, en den bynaam ook niet zeer eigen maakt.

III. *Cestrum vespertinum.* Avondse.

(3) Cestrum, *met zydelingse eenigermaate geäairde Bloemen en ovaale Bladen.*

Deeze Soort, ook in Amerika voorkomende, is een Boom van twaalf Voeten hoogte. De Bloemen zyn zeer dun van Pypje, doch wyd van Mond, groenagtig wit van Kleur.

CHRYSOPHYLLUM. Guldenblad.

Dit Geslagt heeft van de Bladen, die in de ééne Soort Goudkleurig zyn, den naam bekomen. De

(3) *Cestrum* Floribus lateralibus subspicatis, Foliis ellipticis. *Mantiss. altera.* p. 206. Cestrum Foliis oblongo-ovatis, Floribus Alaribus confertis tubo tenuissimo. MILL. *Dict.* 5.

De Kenmerken beſtaan in eene Klokswyze tienſneedige Bloem, met de Slippen beurtlings ſmal en breed: de Vrugt een tienzaadige Bezie. Hier van zyn thans twee Soorten bekend, beiden in Zuid-Amerika haare Groeyplaats hebbende.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(1) Guldenblad *met ovaale, evenwydig geſtreepte, van onderen Wollig-glanzige Bladen.*

I. *Chryſophyllum Cainito.* Goud-bladig.

De Wilden der Karibiſche Eilanden geeven den naam van *Cainito* aan een Boomgewas, dat door de Franſchen, op Martenique en St. Domingo, *Caimitier* en *Cabimitier* genoemd wordt. Onder de Vrugtboomen der Westindiſche Eilanden ſtelt Pater LABAT deezen als den eerſten en ſchoonſten voor. De Heer JACQUIN heeft aanmerkelyke Verſcheidenheden van dit Gewas waargenomen, van welken hy de eerſte, die de gedagte Kenmerken heeft, aldus beſchryft.

Deeze zeer hooge en fraaije Boom breidt zyne Kroon zeer wyd uit. De zelfſtandigheid is ros, taay en Draadig, bekleed met eene rosachtige geſcheurde Bast, die vast kleeft aan het Hout. Hy heeft ovaale, effenrandige, ſpitſe,

(1) *Chryſophyllum* Foliis ovatis, parallele ſtriatis, ſubtus tomentoſo-nitidis. JACQ. *Amer.* p. 51. T. 37. f. 1. Cainito Folio ſubtus Aureo, Fructu Maliformi. PLUM. *Gen.* 10.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

ſe, Lederachtige Bladen, die wederzyds geſtreept, van boven glanzig en donker groen, van onderen met een fyne Wolligheid, die Kaneelkleurig is met eenen weerſchyn van Goud, bekleed zyn. Zy ſtaan overhoeks, zyn kort geſteeld en vyf Duimen lang. Uit de Oxels der Bladen komen enkelde Bloemſteeltjes voort, ieder met één Bloem, die Klokagtig, aan den rand in vyven verdeeld is, en vyf korte Meeldraadjes heeft. De Steeltjes ſtaan by elkander aan losſe Trosjes, en draagen ook wel meer dan één Bloempje, dat witagtig is en zonder Reuk, hebbende een vyfbladerig Kelkje. Het Vrugtbeginzel, zo groot als de Kelk, een korten Styl hebbende, met eenen byna in vyven gedeelden Stempel, verandert in een zeer groote platagtige Vrugt, die Rooskleurig is met eenig geel en groen gemengd, veranderlyk naar dat hy meer of min beſcheenen wordt door de Zon. Deeze Vrugten hebben tien Zaadhuisjes, doch zelden worden meer dan drie of vier Zaaden, in eene Vrugt, ryp. Onder een dunne gladde Schil, bevatten zy een week, lymerig Vleeſch, dat voor de rypheid Melk geeft, vervolgens aan de kanten Vleeſchkleurig, naar 't midden witagtig is, van eene laf zoete Smaak.

Hier uit is op te maaken, dat deeze Vrugten, zo wel uit- als inwendig, veel naar onze Zoete Appelen gelyken, en dus is het niet te verwonderen, dat de Europeaanen 'er zo veel werks niet van maaken als de Wilden. Hoe meer-

meerder overvloed van Spys, hoe meerder kieſchheid: doch die walgelykheid, welke de Europeäanen in 't eerst in deeze Vrugt vinden, verandert, zo Pater LABAT aanmerkt, wel dra in eene aangenaamheid tot den hoogſten trap. Ook worden deeze Vrugten, die zeer verfrisſchende zyn, zonder eenigen ſchroom aan de Zieken gegeven, en, niet zuur noch winderig zynde, bezwaaren zy, zegt hy, ook de Maag niet. II. AFDEEL. V. HOOFD. STUK.

De eerſte verſcheidenheid, welke onze Ridder opgeeft uit MILLERS Woordenboek (*b*), heeft de Bladen langwerpig ovaal, van boven glad, van onderen Roestkleurig; de Bloemen groeijen aan Trosjes in de Oxels der Bladen. Of dit genoegzaam zy, om denzelven van den voorgaanden te onderſcheiden, daar de Bloemen in dezelve ook by Trosjes groeijen, ſchynt wat duiſter.

De tweede is, die de Heer JACQUIN genoemd heeft, Guldenblad *van Jamaika met eene paarſche Vrugt* (*c*). Zyn Ed. betrekt 'er toe de *Anona* van SLOANE, met de Bladen van onderen Roestkleurig, een groote gladde Vrugt, het Zaad zwart, ten deele rimpelig, ten deele glad. Star-Appelboom.

(*b*) *Chryſophyllum* Foliis oblongo-ovatis, ſuperne glabris, ſubtus ferrugineis, Floribus alaribus Corymboſis. MILL. *Dict.*

(*c*) *Chryſophyllum* Jamaicenſe Fructu purpureo. JACQ. *Amer.* 52. Chryſophyllum Fructu globoſo, Foliis ſubtus ferrugineis. BROWN. *Jam.* 171. T. 14. f. 2. Anona Foliis ſubtus ferrugineis. SLOAN. *Jam.* II. p. 170. T. 229.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

glad. De Stam van deeze is een Voet dik, en wordt dertig of veertig Voeten hoog, met uitgebreide Takken, waar aan Bladen van vyf Duimen lang, in 't midden twee Duimen breed, van boven groen, van onderen bruin, en als de schoonste Zyde glimmende. Hy draagt Appelen, die naar Pippingen gelyken, in welken, als menze doorsnydt, zig een Star vertoont, en deswegen noemen die van Jamaika denzelven *Star-Appelboom.* Het geheele verschil van deezen met den eerst beschreevenen bestaat, volgens JACQUIN, in de Figuur en Kleur deezer Vrugten, die ovaalagtig zyn, hebbende een paarsche, groene of gemengde Schil, en een paarsch, eenigermaate Melkgeevend Vleesch, van wat beter Smaak dan dat der andere, maar de Lippen, van den genen die ze eet, met Lym bekleedende. Deeze zyn op Jamaika, met de groote Citroenen, doorgaans in het Nagerecht allermeest geacht.

De derde heet Guldenblad *met eene blaauwe Klootronde Vrugt* (d). De Boom komt wederom in alle opzigten, zelfs ook wat de evenwydige dwarse Streepjes der Bladen aangaat, met den eersten overeen, zegt JACQUIN, maar verschilt doordien de Vrugt geheel blaauw, byna volkomen rond en driemaal kleiner is; hebbende ook het Vleesch blaauw, weeker en Melk-

(d) *Chrysophyllum* (cœruleum) Fructu cœruleo globoso. JACQ. *Amer.* 52. T. 37*.

Melkgeevende. De Smaak is eveneens, en de Vrugt, welke de Ingezetenen van Martenique *de Gros Bouis* heeten, wordt ook als een Nagerecht opgezet. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Een vierde Verscheidenheid wordt door gedagten Heer *Kleinbladig* (*e*) getyteld, om dat zy de Bladen kleiner heeft. Dit is slegts een Boompje van tien Voeten hoog, met Bladen van naauwlyks anderhalf Duim lang, doch hier aan hadt hy geen Bloem of Vrugt gezien. Het groeit te Havana veel in de Kreupelbosschen, inzonderheid op de Heuvelen, die over de Haven heen ten opzigt van de Stad gelegen zyn. Dan volgt by hem een Tweede Soort, welke, ik weet niet om wat reden, door LINNÆUS niet opgegeven is, naamelyk, Kleinbladig.

(2) Guldenblad, *met Zeisfenswys ovaale Bladen, die van onderen Wollig glimmende zyn.* II. *Chrysophyllum Argenteum.* Zilverbladig.

Dit maakt een Boom, van gestalte als de voorgaanden, maar de Kleur van het Hout en de Schors is Aschgraauw: de Bladen zyn ovaal met eene haakige Punt, effenrandig, kort gesteeld, van boven groen en glad, van onderen met een Zilverglanzige Wolligheid. Deswegen noe-

(*e*) *Chrysophyllum* (microphyllum) Foliis minoribus. JACQ. *Amer.* 53. T. 37. f. 2.

(2) *Chrysophyllum* Foliis falcato-ovatis, subtus tomentoso-nitidis. JACQ. *Amer.* 58. T. 38. f. 1.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

noemen de Ingezetenen van Martenique dit Gewas *Bouis*, dat is Palm. De Vrugten, die het draagt, zyn van grootte als een middelflag van Pruimen, rondagtig, uit den paarfchen blaauw, met een week blaauwagtig Vleefch, eetbaar, en van Smaak byna als de voorgaanden.

III. *Chryfophyllum glabrum.* Gladbladig.

(3) Guldenblad, *met de Bladen aan beide zyden zeer glad.*

Dit is een Boom van vyftien Voeten hoog, met dergelyke Bladen als de voorgaande, maar naauwlyks twee Duimen lang. Hy draagt blaauwe Vrugten, van figuur en grootte als een kleine Olyf, van Smaak als de anderen, doch die niet dan van Kinderen en Slaaven gegeten worden. In de Bosfchen van Martenique komt dezelve voor.

Deeze laatfte of de naastvoorgaande zou de *Caynito met eene Olyfagtige Vrugt* van PLUMIER kunnen zyn, indien dezelve niet maar éénen Steen of Zaadkorrel had; het welke in de eerfte, met eene Appelvormige Vrugt, by hem ook plaats hebbende, zo is het zonderling, dat dezelve tot dit Geflagt betrokken worde. Mooglyk zullen de Pruimen, *Icaques* genaamd, aan den Golf van Honduras groeijende (*), tot deeze of de voorgaande Soort behooren.

S I-

(3) *Chryfophyllum* Foliis utrinque glaberrimis. JACQ. *Amer.* p. 53. T. 38. f. 2.

(*) ROCHEFORT *Hift. des Antilles.* Chap. 6. Art. 8. p. 56. T. 57.

SIDEROXYLON. Yzerboom. III. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

De hardheid van het Hout, dat als Yzeragtig aangemerkt wordt, geeft den Geslagtnaam.

De Kenmerken zyn, eene in tienen verdeelde Bloem, met de eene Slip, beurtlings, omgekromd, de andere regt: den Stempel enkeld: de Vrugt eene Bezie met vyf Zaadkorrels.

Agt Soorten zyn thans in dit Geslagt opgegeven, welke altemaal tot deeze Afdeeling behooren.

(1) Yzerboom, *die ongedoornd is, met ongesteelde Bloemen.* I. *Sideroxylon inerme* Ongedoornde Yzerboom.

Hier mede wil onze Ridder, dat men vergelyken zal het Afrikaansch Laurierbladig Gewas uit den Amsteldamschen Kruidtuin van COMMELYN, hetwelke thans, door zyn Ed., tot de vierde Soort betrokken wordt: maar, zegt hy, de Bloemen hebben geen Tandjes tusschen de Meeldraadjes, volgens D. VAN ROIJEN: hier aan volgt

(1*) Yzerboom, *die ongedoornd is, met overblyvende stomp ovaale Bladen en ronde Bloemsteeltjes.*

Dit noemt zyn Ed. thans *Sideroxylon inerme,* het-

(1) *Sideroxylon* inerme, Floribus sessilibus, *Syst. Nat.* XII, Tom. II. p. 178.

(1*) *Sideroxylon* inerme, Foliis perennantibus obovatis, Pe-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. het welk te vooren de eerste Soort was, by welke aangehaald werdt de Yzerhout-Boom van DILLENIUS voorgesteld, die uit Holland, onder den naam van *Coria Indorum*, in den Elthamschen Kruidhof was gekomen. Het Gewas, negen of tien Jaaren oud zynde, hadt reeds de hoogte van drie Ellen en daar boven, met den Stam een Duim dik, regt; de Bladen als Laurierbladen, maar stomper, dik en styf, van boven glanzig donker groen, van onderen wat bleeker. Aan de Takken kwamen de Bloemen, in 't jaar 1729, toen hy de eerstemaal aldaar bloeide, uit het Hout of de Schors voort. Zy zaten op kleine Steeltjes, en waren eenbladig, Klokvormig: het volgende Jaar overvloedig in de Oxels der Bladen. Het Hout was vast en hard: de Takken afgesneeden gaven Melk: de Bladen waren wrang en samentrekkende.

II. *Sideroxylon Lycioides.* Smalbladerige.

(2) Yzerboom, *die gedoornd is, met afvallende Lancetswyze Bladen.*

Deeze Soort, door DU HAMEL in zyn Werk

Pedunculis teretibus. *Ibid.* p. 178. Sideroxylon primum, five Coriæ Indorum nomine data arbor. DILL. *Hort. Elth.* 357. T. 265. f. 344.

(2) *Sideroxylon* spinosum Foliis deciduis lanceolatis. *Ibid.* p. 178. DU HAMEL. *Arbr.* II. p. 261. T. 68. Lycioides. *Hort. Cliff.* 488. Arbor Folio Salicis viridi &c. BOERH. *Lugd. bat. Part.* II. p. 263.

Werk over de Boomen beschreeven, is door BOERHAAVE voorgesteld onder den naam van Boom, met overhoekse groenglanzige Wilge bladeren en lange Doornen aan de Oxels der Bladen. De Groeyplaats is in Kanada. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(3) Yzerboom, *die gedoornd is, met afvallende ovaale Bladen.* III. *Decandrum.* Tienmannige.

In Noord-Amerika komt deeze voor, die ook een Boom is, met dergelyke Bladen en Doorens als de voorgaande, en in de Oxels der Bladen veele eenbloemige Steeltjes uitgeeft, welke een Kelk en Bloem voeren, beiden in vyven verdeeld, en een vyfbladerig Honigbakje hebben, zittende aan ieder Slip van de Bloem, Kwabswyze. De tien Meeldraadjes, die 'er den bynaam aan geeven, hebben Pylswyze Helmpjes. Op het Klootronde Vrugtbeginzel staat een Draadagtige Styl, met een zeer klein Stempeltje. Een zwarte ronde Bezie, met drie of vyf Holligheden, die meest misdraagt, maakt de Vrugt uit. Met de voorgaande Soort heeft deeze veel overeenkomst.

(4) Yzerboom, *die ongedoornd is, met aanblyvende Laneetswyze Bladen en hoekige Bloemsteeltjes.* IV. *Melanophleos.* Zwart-Bastige.

Dit is een Boom met dikke Takken, aan de Kaap

(3) *Sideroxylon* spinosum Foliis deciduis ellipticis. *Ibid.* p. 178.

(4) *Sideroxylon* inerme, Foliis perennantibus lanceolatis. Pe-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Kaap der Goede Hope groeijende, die naar de eerste Soort, de Weerlooze bygenaamd, zeer gelykt, maar de Takken niet gestreept of met Wrattige Stippen heeft, en tusschen de Meeldraadjes ook geene Tandjes. De Bladsteeltjes zyn zeer kort en niet rond. Men hadt dit Gewas van de Kaap gekreegen, volgens COMMELYN, onder den naam van *Zwarte Bast*; wegens den zwarten Bast, dien de Stam heeft; zynde de Bladen als Laurierbladen van figuur, verdroogende en samentrekkende; de Wortel rood.

Tot deeze Soort oordeelt LINNÆUS, thans, nader dan tot de eerste, te behooren, dat Kaapsche Boomgewas, van zes Voeten hoog, in 't Boek van WITSEN *Melkgeevende Boom met groene Bloemen* genoemd wordende, het welk aan de Twygen langwerpige, ongekartelde, dikke, geaderde, groene Bladen heeft, met zeer korte Steeltjes, tusschen welken veele Bloemsteeltjes voortkomen, twee of drie uit een zelfde Punt, ieder met een vyfbladig Bloempje, dat lange Meeldraadjes heeft, en waar op een ronde Bezie volgt, die ryp zynde blaauw is, bevattende een gespitsten hoekigen Zaadkorrel.

(5) Yzer-

Pedunculis angulatis. *Ibid.* p. 178. Padus Foliis oblongis Fructu solitario. BURM. *Afr.* 238. T. 84, f. p. Laurifolia Africana. COMM. *Hort.* Amst. I. p. 195. T. 109.

(5) Yzerboom, *die byna ongedoornd is, met afvallende Lancetswyze, van onderen Wollige Bladen, en Draadagtige Bloemsteeltjes.*

II. Afdeel. V. Hoofdstuk. V. *Sideroxylon tenax.* Taaije. Yzerboom.

In drooge Landstreeken van Karolina komt deeze voor, volgens D. GARDEN, zynde een Boom van twintig Voeten hoog, met eene witagtige Schors en zeer taaije Takken. De Knoppen, die overhoeks staan, geeven ieder verscheide eenbloemige Steeltjes uit, tusschen welken langwerpige, stompagtige, van onderen Wollige, Bladen voortkomen, die een Vinger lang en breed zyn. De Bloemen zyn klein: de Kelk Eyvormig, vyfbladerig hebbende, en eene Buis van langte als de Kelk, met den zoom in vyven verdeeld, zo wel als het Honigbakje, in de Keel van de Bloem. Het Vrugtbeginzel, dat vyfhoekig is, met een enkelen Styl en Stempel, wordt een Eyronde Vrugt, met een dergelyken glanzigen Steen, die aan 't breedste end twee gaten heeft, door een boogswyz' middelschot van een gescheiden. Somtyds zyn de Takken hier en daar bezet met korte Doorntjes.

(6) Yzer-

(5) *Sideroxylon* sub inerme, Foliis deciduis lanceolatis, subtus tomentosis, Pedunculis Filiformibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 178.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(6) Yzerboom, *die ongedoornd is, met de Bladen byna tegen elkander over, de Bloemen zeer groot.*

VI. *Fœtidissimum* Zeer stinkende.

Dit is, volgens den Heer JACQUIN, die het in Bergagtige Bosschen op St. Domingo waargenomen heeft, een Boom van twaalf Voeten hoog, met een regten Stam, niet Melkgeevende. De Bladen zyn langwerpig Lancetvormig, stomp, dikwils een weinig uitgerand, doch ongekarteld, glanzig, eenigermaate gegolfd, gesteeld, vier Duimen lang. De Bloemsteeltjes komen dikwils twintig te gelyk in de Oxels der Bladen en aan de Takken voor, draagende ieder ééne Bloem, die wit is en Trechteragtig, met eenen platten Rand, omtrent een half Duim breed, in vyven verdeeld. De Bloemen stinken zeer. De Vrugt heeft byna de grootte van een Kers, nu ronder, dan langwerpiger. Zy worden in January ryp en de Boom bloeit in Oktober.

Een ander Boomgewas, van twintig Voeten hoog, heeft die Heer op de zelfde plaatsen waargenomen, het welk verschilt door altyd stompe platte en inderdaad overhoekse Bladen, met maar drie of vier Bloemsteeltjes, de Bloemen minder stinkende. Hy noemt het derhalve

(6) *Sideroxylon* inerme, Foliis sub-oppositis, Floribus patentissimis. JACQ. *Amer.* p. 55.

ve *Sideroxylon pauciflorum*, doch twyfelt of het wel een byzondere Soort zy.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. VII. *Spinosum.* Gedoornde.

(7) Yzerboom, *die gedoornd is, met aanblyvende Bladen.*

Aangezien verscheide andere Soorten ook gedoornd zyn, zo maakt dit een beuzelagtige onderscheiding. LINNÆUS betrekt hier toe den Bezie-draagende Indischen Heester, uit den Malabaarschen Kruidhof, met eene ronde veelkorrelige Vrugt, op Malabar *Curo-Moelli* genaamd, dat een Boompje is van vyf Voeten hoog, draagende Bloemen met een menigte Meeldraadjes, die rond uitgespreid zyn, in 't midden van groenagtige stinkende Bloempjes, waar op Bessen volgen, eerst groen dan rood en in de rypheid zwartagtig; op welken de Inlanders zeer verlekkerd zyn. Van den Bast, in Olie gekookt, maaken zy een Smeering tegen de Jicht. Het Afkookzel der Bladen zou tegen den Beet der Slangen dienstig zyn. De Groeyplaats is derhalve in Oostindie; doch de Heer N. L. BURMANNUS betrekt hier toe den Jamaikaschen Ebbenboom van PLUKENETIUS, die ook in andere deelen van de West-

(7) *Sideroxylon* spinosum Foliis perennantibus. *Hort. Cliff.* 59. Curo-Moelli. *Hort. Mal.* V. p. 77. T. 39. RAJ. *Hist.* 1634. BURM. *Fl. Ind.* p. 59. Lycii similis Frutex Indicus. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 161. T. 83.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Westindiën en Zuid-Amerika voorkomt: en zoude dus het *Ebben-Hout* van deeze Soort afkomstig zyn. LINNÆUS heeft den Ebben-Hout Boom, die weinig van deezen in Gewas en Bladen, schynt te verschillen, om dat de Bloem- en Vrugtmaaking geheel anders is, tot het Geslagt van *Aspalathus* t'huis gebragt.

Kaapsche Yzerboomen.

De Heer J. BURMANNUS heeft tweederley Boomen van de Kaap, volgens overgezonden Tekeningen, afgebeeld en beschreeven (*). De eene Soort heeft de Bladen langwerpig, effenrandig: de Vrugt is in sommigen rond, in anderen langwerpig, doch in beiden Bezie-agtig. De andere Soort heeft de Bladen diep getand, en de Vrugt, zynde een ronde Bezie met éénen Zaadkorrel, is geel, in de andere blaauw. Beiden zyn het zwaare Boomen, die aan de Kaap in de Bosschen groeijen, en een zeer hard Hout uitleveren, weshalve menze aldaar *Yzerboomen* noemt. De Teeldeelen der Bloemen, die vierbladig zyn, niet weetende, kan menze ook met zekerheid niet tot een zelfde Geslagt betrekken.

CEDRELA. Westindische Cederboom.

De naam is van de gelykenis naar den gewoonen Cederboom afkomstig. De Kenmerken

(*) BURM. *Plant. Afric. Decades.* p. 233. Tab. 31, 32.

ken bestaan in eene verdorrende Kelk; een vyfbladerige Trechteragtige Bloem, die van onderen tot een derde aangegroeid is aan het Vrugtbeginzel, hetwelke een Houtig, vyfhuizig, vyfkleppig Vrugthuisje wordt, bevattende nederwaards geschubde Zaaden, met eene Vliezige Wiek.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Maar ééne Soort komt voor in dit Geslagt, die den naam voert van *Welriekende* of Cedrela met Pluimswyze Bloessem (1). BROWNE noemtze *Cedrela met gevinde Bladen en los Trosagtige Bloemen; het Hout ligt en welriekende.* Men vindtze elders *Ceder van Barbados* getyteld, met gewiekte Esschenbladen, die niet gekarteld zyn, praalende met eene zonderlinge Vrugt, welke in vyf dikke, sterke, Lepelswys' holle omwindzels, even zo veel Zaaden, door Vliezen vergroot en aan eene uitgeholde, vyfkantige zeer groote Kolom aangegroeid zynde, bevat. By SLOANE heet het een zeer groote Boom, misschien den Pruimboom naverwant, hebbende een los, rood, welriekend Hout. De groeyplaats, is, gelyk men ligt begrypt, in de Westindiën en Amerika.

I. *Cedrela odorata.* Welriekende.

(1) *Cedrela* Floribus paniculatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 183. Cedrela Cedro. LOEFL. *It.* 183. Cedrela Foliis pinnatis, &c. BROWN. *Jam.* 158. T. 10. f. 1. Cedrus Barbadensium &c. PLUK. *Alm.* 92. T. 157. f. 1. Pruno forte affinis arbor &c. SLOAN. *Jam.* 182. *Hist.* II. p. 128. T. 220. f. 3. RAJ. *Dendr.* 43.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

't Is een der grootste Boomen van Jamaika; die op dat Eiland in de Bosschen menigvuldig groeit, vallende ook op Barbados, de Bermudes, in Virginie en aan de Vaste Kust van Zuid-Amerika. Hier vondt hem LOEFLING, met eenen Stam van somtyds vier of vyf Voeten dik; met Bladen van twee of drie Voeten lang en Bloemen byna als die der Hyacinthen. De Spanjaarden, zegt hy, noemen het *Cedro*, en onder dien naam staat hy reeds bekend by OVIEDUS. Zo het de *Citrea* is van NIEREMBERG, gelyk RAJUS wil, dan zou men het Hout daar van tot Koffers gebruiken, om de Kleederen te bewaaren voor de Mot. Het gene men hier grof Cederen Hout noemt, zal waarschynlyk daar van afkomstig zyn.

MANGIFERA. Mangas-Boom.

Dit Geslagt heeft zynen naam van den Indiaanschen naam der Vrugten, *Manghos* of *Mangas* genaamd, bekomen. Behalve de algemeene Kenmerken van deezen Rang, vyf Meeldraadjes naamelyk en een enkelen Stamper, komt hier by, eene vyfbladige Bloem en eene Niergelykende Vrugt.

De Groeyplaats is door geheel Oostindie, zo aan de Vaste Kust als op de Eilanden, alwaar Verscheidenheden daar van voorkomen, die niet genoegzaam bekend zyn, om daar van byzondere Soorten te maaken. Derhalve is door

II. Afdeel. V. Hoofdstuk. I. *Mangifera Indica.* Oostindische.

door LINNÆUS maar ééne Soort voorgesteld (1), welke RUMPHIUS de tamme Mangas noemt en welke by RAJUS den naam voert van *Indische Manga*, met eene groote Niergelykende Vrugt.

Het is een Boom, die wel veertig Voeten hoog en agttien Voeten dik wordt, zegt RAY, volgens den Malabaarsen Kruidhof; doch dit komt my wat onevenredig voor. Hy spreidt zyne Takken wyd en zyd uit, die, met eene gladde donker groene Schors bekleed, door insnyding een bruin, welriekend, scherp, bitter Vogt uitgeeven, zo wel als de Stam, waar van het Hout wit, zagt en ligt is. Het uitzypelende Vogt verandert door de Zonneschyn in eene Gom. De Wortel, met eene paarsche, van binnen geele Schors bekleed, is ook bitter van Smaak en van eene Kruidige Reuk. De Bladen, die met hun tweeën, drie of vieren uit een zelfde Steeltje voortkomen, zyn een Span lang, een Hand breed, langwerpig rond, glad en groen, aangenaam van Smaak en Reuk. De Bloemen, troswyze aan 't end der Takjes groeijende, zyn klein en gelyken naar die van den Wyn-

(1) Mangifera. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 276. p. 183. Mangifera arbor. *Bont. Jav.* 95. *Flor. Zeyl.* 471. Manga domestica. RUMPH. *Amb.* I. p. 93. T. 25. Manga Indica, Fructu magno Reniformi. RAJ. *Hist.* 1550. Persicæ similis putamine villoso. C. B. *Pin.* 440. Mao s. Man, s. Manghos. *Hort. Mal.* IV. p. p. 1. T. 1, 2.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Wyngaard. De Vrugten van Nieragtige figuur, grooter dan een Ganzen-Ey, zyn glad en glimmende, eerst groen met witte Stippen, vervolgens geelagtig en eindelyk Goudgeel wordende, met een geel en Sappig Vleefch, als dat van Perfiken of Pruimen, zynde rinsagtig zoet van Smaak. Daar binnen is een langwerpige Steen vervat, die een Pit heeft, naar een Amandel gelykende en wat bitteragtig.

Deeze Boom is altoos groen en van het zesde of zevende tot aan zyn honderfte Jaar Vrugtdraagende. Hy brengt één of tweemaal 's Jaars rype Vrugten voort, die men in de heetfte Landen in April of Mey, in anderen wat laater, en fomtyds ook, voor de tweede maal, in Oktober of November inzamelt. Deeze Vrugten zyn van een groot gebruik door geheel Indie. Zy worden meest raauw gegeten, en zyn zo lekker, dat men 'er zig naauwlyks aan kan verzadigen. Men fchilt 'er alleenlyk den buitenften Bolfter af, en zuigt dan het Sappige Vleefch van den Steen, die met eenige Haairigheid bezet is. Sommigen fnyden deeze Vrugt ook wel aan Stukjes, die men dan in Wyn legt. De onrype Mangas worden veel in Suiker geconfyt, of met Azyn en Peper ingelegd, om ze dan als Augurkjes tot de Spyzen te gebruiken. Men neemt 'er den Steen uit, en ftopt de holte vol Gember en Knoflook, 't welk dezelven Kruidig maakt, en zeer bekwaam tot Toefpyze, inzonderheid by de Ryst. Voorts

wordt

wordt 'er ook een Conferf van gemaakt, en men laat het uitgeperſte Sap gisten tot Wyn of Azyn, even als met de Europiſche Zuuragtige Boomvrugten geſchiedt. II. Afdeel. V. Hoofdstuk.

Verſchil der Vrugten.

Van de Mangas zyn, gelyk van onze Appelen, Peeren, Pruimen, enz. veele Verſcheidenheden. Men heeft 'er, *Spek-Mangas* genaamd, van grootte als eens Kinds Hoofd, en niettemin zeer goed. Deeze vallen aan de Vaste Kust. De *Vleeſch-Mangas* zyn wat ronder dan de anderen, en blyven groen, offchoon zy ryp zyn, van binnen Vleeſchkleurig en wat laffer dan de gewoone, voorheen gemeld. Noch deeze, noch de voorgaande hebben die Draadigheid aan den Steen, waar van geſproken is. Twee andere Soorten, op Java en Makasſar gemeen, worden *Kleine Mangas* genoemd. De eene heeft de grootte van een Hoender-Ey en minder, wordende in de rypheid bruin of zwartagtig, met rood Vleeſch, ſmaakende wat Rookerig of brandig. Dezelve groeit in 't wilde, doch wordt ook wel gehavend en onderhouden. De *Aapen-Mangas*, zynde de kleinſten van allen, groeijen meest in 't wilde, en zyn ook bruin van Kleur, moetende, zo wel als de voorgaande, geheel ryp zyn, eer zy gegeten kunnen worden.

Wilde Mangas-Boomen.

Deeze vyf Verſcheidenheden komen onder de zo genaamde Tamme Mangas voor. Behalve dezelven zyn 'er ook, die men *Wilde Mangas* Boomen noemt, wier Vrugten altyd zuur bly-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

ven, en derhalve weinig gebruikt worden, dan door de Indiaanen, en meest by Visch gekookt. De *Mangas Stinker*-Boom draagt ronde Vrugten van wel een Vuist groot, die ook eetbaar, doch wat Harstagtig en dus heeter dan de regte Mangas zyn; weshalve zy in de genen, die hitte of scherpheid in 't Bloed hebben, dat zig door Koortsen of uitwendige Sweeren openbaart, niet veilig te gebruiken zyn. Men merkt aan, dat deeze Boom zeer schadelyk in de Tuinen is, dewyl hy zo veel Voedzel naar zig trekt, dat 'er rondom denzelven niets groeijen wil. Ook zyn de Mangas-Boomen, in 't algemeen, op Ambon en elders in Water-Indie, zeer bemind, om in de Straaten te planten, dewyl zy door hunne Vogtigheid het overslaan van de Vlammen naar de andere zyde beletten, en dus dienen tot stuiting van den Brand. Zy worden dan wel, door anderen te dienen, zelf verteerd; maar spruiten, afgebrand zynde, wel haast weder uit, en herleeven dus als uit hunne Assche. Een andere Boom, die op Java *Wani* genoemd wordt, draagt langer Vrugten, niet van eenen zo sterken Reuk en minder heet, ook smaakelyker; zittende het Vleesch aan eene langwerpige Noot of Schaal, van vier Duimen lang en twee Vingeren breed. Dit is te Batavia een gemeene Vrugt, die ook voor gezonder gehouden wordt dan de Stinkert.

HIR-

HIRTELLA.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

De Naamsreden van dit Geslagt is van de ruigheid der jonge Takjes afgeleid. De Kenmerken bestaan in eene vyfbladige Bloem : zeer lange, spiraale, blyvende Meeldraadjes ; den Styl zydelings. De Vrugt eene Bezie met één Zaad.

1. Hirtella Americana. Amerikaansche.

De eenigste Soort (1), daar in voorkomende, is door den Heer JACQUIN in de Bosschen van Martenique, aan de Oevers der Beeken, en elders, waargenomen. Het is een Takkige Boom, van twintig Voeten, zegt hy, of dikwils minder hoogte, met langwerpig ovaale, gespitste, onverdeelde, glanzige, gesteelde Bladen, overhoeks geplaatst, vyf Duimen lang. De Bloemen zyn zonder Reuk, met witte Blaadjes, de Meeldraadjes en den Styl kruislings geplaatst, maakende losse, ruige Trosjes, van een half Voet lang, aan 't end der Takken. De Vrugt hadt zyn Ed. niet ryp gezien (*).

PLEG-

(1) Hirtella. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 277. p. 183. *Hort. Cliff.* 17. Frutex innominatus. MARCGR. *Bras.* 78. f. 2, mala. JACQ. *Amer.* p. 8. T. 3.

(*) Te vooren hadt LINNÆUS dit Gewas, gelyk de Heer JACQUIN nog doet, als maar drie Meeldraadjes hebbende, onder de *Triandria* geplaatst.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

PLECTRONIA.

De Kenmerken zyn vyf Bloemblaadjes, in de keel van de Kelk hunne inplanting hebbende. De Vrugt een tweezaadige Bezie, om laag zittende.

I. *Plectronia Ventosa.* Kaapsche.

In dit Geslagt komt maar éène Soort voor (1), aan de Kaap der Goede Hope groeijende, welke door den Heer J. BURMANNUS, in zyne beschryving van Afrikaansche Plantgewassen, afgebeeld is en beschreeven, onder den naam van Rhamnus met rondagtig gespitste Bladen en de Vrugten aan Trossen groeijende. Het is een Boom, aan zynen Stam en de groote Takken met lange, sterke, scherpe Doornen gewapend, alwaar hy geene Bladen heeft. De kleine Takken, Twygen en Looten, geeven gesteelde langwerpige Bladen uit, die gepaard zyn, vier Duimen lang en drie Duimen breed. Uit de oxels der Bladen ontspringen Trossen van Bloemen, naar die van den Vlierboom gelykende, waar onder het Vrugtbeginzel zit, dat in eene Bezie verandert. Tot het maaken van Haagen, ter beschuttinge voor den Wind, is dit Boomgewas zeer bekwaam; waar van het mooglyk den bynaam heeft.

RAU-

(1) Plectronia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 183. & *Mant.* 52. Rhamnus Foliis subrotundo-acuminatis, Fructu racemoso. BURM. *Afr.* 257. T. 94.

RAUWOLFIA.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

De benaaming is, ter gedagtenisse van den vermaarden Kruidkundigen, RAUWOLFIUS, die zig door zyne Reizen in Palestina, en de Planten, door hem aldaar waargenomen, heeft beroemd gemaakt, door Pater PLUMIER ontworpen.

Een Sappige Bezie, met twee Zaaden, in eene Holligheid vervat, strekt tot onderscheiding van dit Geslagt, waar in thans drie Soorten voorkomen, als

I. *Rauwolfia nitida.* Gladbladige.

(1) Rauwolfia, *die zeer glad en glanzig is van Loof.*

Deeze is, in de beschryving van den Cliffortschen Tuin, zeer omstandig beschreeven door LINNÆUS. Zy maakt de *Smalbladige* van PLUMIER uit, die vierbladig genoemd wordt, zo wel als de andere, om dat de Bladen in 't kruis om den Steel staan, zynde zeer sterk geaderd. Tot deeze gladde Soort, niettemin, wordt de *Breedbladige* van PLUMIER betrokken door den Heer JACQUIN, die het Gewas

(1) *Rauwolfia* glaberrima nitidissima. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 188. JACQ. *Amer.* 47. Rauwolfia. *Hort. Cliff.* 75. T. 9. Rauwolfia tetraphylla angustifolia. PLUM. *Gen.* 19. *Ic.* 236. f. 1.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

was in de Bergagtige Bosfchen van St. Domingo waargenomen heeft en aldus befchreeven.

Het is eene glanzende, regtopftaande Boom, van twaalf Voeten hoog, vol van een witte Lymerige Melk. De Bladen, aan de Knoopen der Twygen of Looten; zyn Lancetswyze, ongekarteld, gefteeld en puntig, ftaande met hun vieren in 't kruis, waar van de twee naaften eens zo lang zyn als de anderen. Aan 't end der Takken komen Trosfen van twee of drie Bloemfteeltjes voort, draagende kleine witte Bloempjes. De Vrugten, drièmaal zo groot als een Erwt, zyn eerst geel, en worden vervolgens zwartagtig purperkleur.

II. *Rauwolfia fubpubesceus* Fluweelagtige.

(2) Rauwolfia, *die eenigermaate Haairig is.*

Deeze zou de *Breedbladige* van PLUMIER zyn, volgens LINNÆUS, doch de *Smalbladige* volgens JACQUIN, die dezelve de *ruige* noemt, daar de Bladen, volgens BROWNE, flegts bezet zyn met zeer fyn Dons. De aangehaalde van SLOANE, een Heefteragtig Gewas

(2) *Rauwolfia* canescens. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 188. Rauwolfia hirfuta. JACQ. *Amer.* I. p. 47. Rauwolfia fruticofa, Foliis verticillatis tenuisfime villofis. BROWN. *Jam.* I. p. 180. Rauwolfia tetraphylla angustifolia. PLUM. *Gen.* 19. *Ic.* 236. f. 2. Solani Fructu fruticofa. SLOAN. *Hift. Jam.* II. p. 107. T. 188. f. 1. RAJ. *Dend.* 75. Arbor Sycophora Jamaicenfis. PLUK. *Phyt.* p. 266. f. 2.

was met de Vrugten van Nagtſchade, hadt langwerpige effenrandige Laurierbladen, die van onderen ruig zyn. PLUKENETIUS noemt het een Vygdraagende Jamaikaſche Boom, met kleiner Bladen. De Heer JACQUIN, die dit Gewas op drooge Velden en in open Boſchjes van de Karibiſche Eilanden en de nabuurige Vaste Kust aantrof, beſchryft hetzelve aldus. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Het is een regtopſtaande Heeſter, geheel Melkgeevende, die, naar 't verſchil van plaats en Grond, van een tot agt Voeten hoogte bereikt. Hy heeft ook vier Bladen, Kranswyze om den Steel, die ruig zyn, de twee naaſten insgelyks langer dan de anderen, met ronde ruige Steeltjes. De Bloemſteeltjes, op 't end der Takken, in vieren verdeeld, draagen kleine roodagtige Bloempjes, zonder Reuk. De Vrugt, eerst rood dan zwart, bevat twee ruige Steenen, ieder met twee Holligheden, doch zelden meer dan ééne Pit.

(3) Rauwolfia, *die met Wolligheid is bezet.* III. *Rauwolfia tomentoſa.* Wollige.

Schoon deeze een Heeſter is van minder hoogte, kan ik doch dezelve hier niet uitſluiten, om dat zy, buiten haare Wolligheid, in alle opzigten byna overeenkomt met de eerſte Soort. Haare Vrugten zyn van grootte als Erwten.

(3) *Rauwolfia* tomentoſa. JACQ. *Amer.* p. 43. *Obſ.* II. T. 35.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

ten. Op Rosagtige plaatſen in de nabuurſchap, ja zelfs op de Steenen Wallen van Karthagena in Westindie en de Poorten der Stad, is deeze aan den Heer JACQUIN overvloedig voorgekomen.

CARISSA.

Dit Geſlagt wordt door eene Vrugt, die uit twee veelzaadige Beſiën beſtaat, onderſcheiden.

I. *Cariſſa Carandas.* Het bevat maar ééne Soort (1), die by RUMPHIUS den naam van *Carandas* voert, zynde door den Heer N. L. BURMANNUS voorgeſteld onder den naam van *Echites ſpinoſa*, waar toe betrokken wordt het Lycium van Malabar, met rondagtige digtere Wintergroens Bladen, Jasmynbloemen, en ſterke regte Doorens, twee over elkander, van PLUKENETIUS.

Het is een Boom met gegaffelde Takken, twintig Voeten hoog groeijende: de Bladen gepaard, geſteeld, ſtomp, glad, effenrandig. De Doorens, die uit de oxels, doch niet overal voortkomen, zyn korter dan de Bladen. Meest aan het end der Looten komen de Bloemſteeltjes voort, die ieder drie Bloemen, naar de Jas-

(1) *Cariſſa. Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1251. p. 189. Carandas. RUMPH. *Auct. ſive* Tom. VII. *Herb. Amb.* p. 57. T. 25. Lycium Malabaricum &c. PLUK. *Phyt.* 235. T. 305. f. 4. Echites ſpinoſa. BURM. *Fl. Ind.* p. 69.

Jasmynbloemen gelykende, draagen. De Vrugten zyn als Kerſen. Men gebruikte dit Gewas tot Heiningen in de Tuinen te Batavia. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

CERBERA.

De naam, van *Cerberus* den Helhond der Ouden afkomſtig, is wegens de klinkende of Vergiftige hoedanigheid hier aan gegeven.

Aan dit Geſlagt wordt door LINNÆUS op de eene plaats een Eenzaadige, op de andere een Tweezaadige Vrugt toegeſchreeven. De Bloem is Trechteragtig, met eene geknodſte Buis en den Rand groot, in vyven verdeeld, de Keel vyfhoekig.

Drie Soorten komen 'er in voor, als volgt.

(1) Cerbera *met ovaale Bladen.* I. *Cerbera Ahouai.* Rinkelboom.

Deeze Soort is de zo vermaarde *Ahouai* van THEVETUS, wiens Vrugten, benevens derzelver gebruik en eigenſchap, men by DODONÆUS en anderen afgebeeld vindt. In 't Werk van RAJUS wordt aangemerkt, dat deeze Vrugt van eene driekantige figuur is, van grootte als een middelmaatige Karſteng, met twee Hoornen die als ſamengedrukt zyn, voor 't overige Buikag-

(1) *Cerbera* Foliis ovatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 189. Thevetia. *Hort. Cliff.* 75. ROYEN. *Lugdbat.* 413. Ahouai. THEV. *Antarct.* 66. TOURNEF. *Inst.* 658. RAJ. *Hist.* 1676. Ahouai major. PIS. *Bras.* 49. Arbor Americana, Foliis Pomi, Fructu triangulo. C. B. *Pin.* 434.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

agtig, bleek van Kleur, de Oppervlakte een weinig ongelyk, en tusschen de twee Hoornen om laag een Spleet hebbende, die inwaards doorgaat. Van den opperften Top, waar in een doorloopend Gaatje is, gaan Sleuven af, die de Vrugt in vieren verdeelen, welke door 't rammelen de tegenwoordigheid van een Noot of Steen doet blyken.

De Boom groeit in Brafil en heeft, volgens THEVET, de hoogte van een Peereboom, met ovaale Bladen, die altoos groen blyven, drie of vier Duimen lang en twee Duimen breed. De Schors is witachtig. Uit de gekwetfte Takken vloeit een Melkagtig Vogt, en, als dezelven afgefneeden zyn, dan ftinkenze zo geweldig naar Menfchen Drek, dat de Ingezetenen des Lands 'er geen gebruik van maaken, zelfs niet om Vuur te ftooken.

LERY zegt, dat de Ahouai een wilde Boom is in Brafil, wiens Hout een zo yzelyken Lookftank heeft, dat men denzelven, wanneer het verbrand wordt, niet verdraagen kan. RAY vraagt, of niet het zogenaamde Stronthout uit Oostindie van deezen Boom zou kunnen zyn; doch ik antwoord, dat het van een anderen Boom is, die *Olax* of Drekboom genoemd wordt, hier voor befchreeven. t'Is zonderling, daar men 't Gewas in de openbaare Kruidtuinen gehad heeft, dat 'er nog geene Afbeeldingen van zyn. Ten minfte wordt deeze Soort in de *Prodromus* van den Leidfchen Akademie-Tuin aangehaald.

De

De Vrugt is zeer Vergiftig en van eene doodelyke hoedanigheid, wanneer zy ingenomen wordt, voornaamelyk de Kern derzelve; weshalve de Indiaanen die 'er uit neemen, en dan vervolgens de ledige Doppen, aan Touwtjes gereegen, met Snoeren famen verbinden, doende dit Tuig dus om de Beenen, het welk in 't loopen en draaven een rammelend Geluid maakt, byna gelyk de Bellen van onze Arreflee-Tuigen.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(2) Cerbera *met Lancetswyze Bladen, die dwars geaderd zyn.*

II. *Cerbera Manghas.* OostIndische.

Onder den naam van *Melkgevende Manghas*, met dikke geaderde Oleanderbladen, de Bloemen van Jasmyn, en een Venynige naar een Perfik gelykende Vrugt, is dit Gewas in de *Thefaurus Zeylanicus* van den Heer J. BURMANNUS voorgefteld. Hier toe wordt de Melkboom van RUMPHIUS, als ook de *Odollam* van den Malabaarfen Kruidhof, t'huis gebragt. Zie hier, hoe de Hoogleeraar J. BURMANNUS dit Gewas befchryft.

,, 't Is een Boom, in verfcheide Takken ver-
,, deeld

(2) *Cerbera* Foliis lanceolatis, Nervis transverfalibus. *Fl. Zeyl.* 106. OSB. *Itin.* 91. Manghas lactescens, Foliis Nerii crasfis Venofis, Jasmini Flore, &c. BURM. *Thes. Zeyl.* p. 150. T. 70. f. 1. Manghas Fructu venenato. C. B. *Pin.* 440. RAJ. *Hift.* 1552. Arbor lactaria. RUMPH. *Amb.* II. p. 243. T. 81. Odollam. *Hort. Mal.* I. p. 71. T. 39. Cerbera Manghas. BURM. *Flor. Ind.* p. 66.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

„ deeld, met Lancetswyze Bladen als van den „ Oleander, wederzyds ſtomp, gelyk van rand, „ dik, hebbende aan de onderzyde een regtop- „ ſtaande verhevene Rib, met enkelde Ader- „ tjes, die Vinswyze in de winkelhaak uit de „ Rib komen. De Bladen zyn boven effen, en „ overdwars volgens den loop der Aderen ge- „ ſleufd. Uit de verdeelingen van den Steel „ ontſpringt een effene Tros, van regtopſtaan- „ de Bloemen, wier Kelk in vyven verdeeld „ is, bevattende een Trechteragtige Bloem „ van één ſtuk, volmaakt als die van de Jas- „ myn in vyven verdeeld, met vyf Meeldraad- „ jes. Op de afgevallen Bloem volgt een groo- „ te ronde Vrugt, op zyde geſleufd, waar in „ twee Eyronde Beenige Zaaden. Het komt „ derhalve grootelyks met de Jasmyn overeen, „ uitgenomen de Meeldraadjes. Het gantſche „ Gewas is vol van een ſcherp Melkagtig Vogt, „ waar door het, zo wel als wat de Bloem aan- „ gaat, met de *Apocyna* ſtrookt. Zo die Melk „ naar de Konst bereid wordt, maakt zy Ont- „ lasting naar boven en beneden, kunnende „ daar door dikwils van grooten dienst zyn in „ de Waterzugt".

Dit komt overeen, met het gene RUMPHIUS van zynen *Melkboom* getuigt, groeijende door geheel Water - Indie, dat is op alle Eilanden van Oostindie. Veelen, zegt hy, houden hem voor een Soort van *Mangas*, om dat de Bladen niet alleen, maar ook de Vrugten naar die der

der Mangas-Boomen, hier voor beschreeven*, gelyken, vallende somtyds wel zo groot als een Granaatappel: doch de hoedanigheid verschilt veel. Onder een groenagtige Schil verbergen deeze Vrugten een Haairige zelfstandigheid, waar in eén witte Kern is beslooten, van grootte als een Karsteng, die voor Vergiftig gehouden wordt. Men vindt dikwils twee Vrugten by elkander gegroeid, als Testikels en dikwils zyn 'er twee Pitten in elke Vrugt. In zyne Afbeelding gelyken de Bloemen zeer veel naar die van het *Apocynum*, doch in 't geheel niet naar die van de Jasmyn.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

* Zie Bladz. 161.

Men ziet derhalve den oirsprong van den bynaam, alzo de Portugeezen dit Gewas *Mangha brava* noemen; doch de algemeene naam, in Indie, is *Caju-Sussu* of Melkboom. Op Moerassige plaatsen groeijen zy zo groot en wild, als de grootste Mangasboomen. De Heer OSBECK, in 't jaar 1751 langs 't Strand van Java naar Angeri gaande, vondt aan een Beek een Boom van deezen aart, die ongevaar tien of twaalf Voeten hoog was, draagende zo wel Bloemen als Vrugt en van de Javaanen *Vientaro* of *Bintaro* genoemd wordende. Het Vrugtbeginzel vondt hy Eyvormig en den Stempel gespleeten. „ De uitwendige Schaal der Vrugt, „ zegt hy, bevatte een Melkagtig Sap, het „ welk dezelve verdagt maakte, en buitendien „ waarschouwden my de Ingezetenen des Lands „ meer dan eens, dat dezelve Vergiftig ware."

De

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

De Ternataanen zyn zo bang van deezen Boom, dat zy 'er niet onder gaan zitten rusten, noch eenige Spyze daar onder kooken willen, zeggende dat dezelve daar door eene kwaadaartigheid bekomt, en het was ook niet onmooglyk, dat 'er van deszelfs Melk iets in kwam druipen. Hier uit blykt, hoe ligt de Wateren der Beeken en Plasfen in Indie, met voordagt of by toeval, kunnen vergiftigd worden. Uit de Pitten der Vrugten, niettemin, wordt eene geele welrickende Olie geperst, die zeer goed is om in de Lamp te branden, en van het uitgeperste Deeg maakt men Kaarfen op Java.

III. *Cerbera Thevetia.* westindische. PLAAT VI. *Fig.* 2.

(3) Cerbera *met een digt Loof van smalle zeer lange Bladen.*

Van deeze Soort de Afbeeldingen niet naauwkeurig zynde, heb ik hier dezelve in *Fig.* 2. op PLAAT VI, volgens de Aftekening van den Heer JACQUIN medegedeeld. Hy heeft dit Gewas op de Westindische Eilanden Kuba en Martenique, doch zeldzaam, gevonden, en beschryft het aldus.

Het is een fraay Boompje, van twaalf Voeten hoog, met eenen regten Stam, en ronde zwakke Takken, vol van Knobbeltjes, die de voet-

(3) *Cerbera* Foliis linearibus longissimis confertis. JACQ. *Amer.* p. 48. T. 34. Ahouai Nerii folio. PLUM. *Ic.* 18. Nerio affinis angustifolia lactescens, Flore luteo. PLUK. *Alm.* 253. T. 207. f. 5.

voetstappen der afgevallen Bladen zyn. De Bladen, daar deszelfs digte Loof uit bestaat, zyn zeer lang en smal, aan 't end spits, gelyk van rand, glad en gesteeld, vier Duimen min of meer lang, zittende tropswyze aan 't end der Takken. Uit derzelver Oxelen komen de Bloemsteeltjes voort, meest met ééne, somtyds verscheidë Bloemen, welke groot zyn en Trechteragtig, den Rand in vyven verdeeld hebbende met breede omgeslagen Slippen. Zy komen uit een vyfbladig Kelkje voort, en hebben in de Mond een vyftandig, gesternd, Wollig, Honigbakje. Het Vrugtbeginzel, dat rondagtig is, heeft een Styl met een geknopten Stempel, aan de Tip gespleeten. De Vrugt is rondagtig, platagtig, glanzig, aan den Top met twee genavelde Stippen en een dwarse Sleuf, die van de eene naar de andere loopt. Deeze Vrugt is groen, geheel Vleezig en vol van Vergiftige Melk, zo wel als de gantsche Plant. Zy bevat een platagtige Noot, die eenigermaate vierhoekig is en langwerpig, twee holligheden en vier Kleppen hebbende. De Bloemen van deeze Plant zyn geel en zeer welriekende.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

PLUMERIA.

De gedagtenis van den vermaarden Pater PLUMIER, die de Kruidkunde met een grooter getal van Amerikaansche Plantgewassen dan iemand

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. iemand zyner Voorgangeren of Navolgeren, verrykt heeft, is in dit Geslagt vereeuwigd.

De Kenmerken zyn, een Trechterswyze Bloem, twee omgeboogen Blaasjes, dat de Zaadhuisjes zyn, bevattende een menigte van gewiekte Zaaden.

Drie Soorten zyn in dit Geslagt door LINNÆUS opgetekend, als volgt.

I. *Plumeria rubra.* Roode. (1) Plumeria *met langwerpig ovaale Bladen, wier Steelen twee Kliertjes hebben.*

Onder den naam van *Plumeria met een Roozekleurige zeer welriekende Bloem* is deeze Soort door TOURNEFORT voorgesteld, welke SLOANE genoemd heeft *Boomachtige Oleander*, met een zeer groot stomp Blad, en de Bloemen Vleeschkleurig. PLUKENETIUS geeft 'er den naam aan van *Boomagtige Amerikaansche Clematis*, met zeer groote Laurierbladen, en eene zeer welriekende Bloem, van Kleur als Lak. Onder de Surinaamsche Planten is hy, door Juffrouw MERIAN, de *Indische Jasmyn* ge-

(1) *Plumeria* Foliis ovato-oblongis, Petiolis biglandulosis. *Hort. Cliff.* 76. ROYEN *Lugdbat.* 412. JACQ. *Amer.* p. 35. Plumeria arborescens &c. BROWN. *Jam.* 181. Pl. Flore roseo odoratissimo. TOURNEF. *Inst.* 659. CATESB. *Car.* II. T. 92. EHRET. *Pict.* T. 10. TREW. *Ehret.* Nerium arboreum &c. SLOAN. *Jam.* 154. *Hist.* II. p. 61. T. 183. f. 1 & 186. f. 1. Jasminum Indicum. MER. *Surin.* T. 8. Clematis. Arborea Americana &c. PLUK. *Mant.* 50. *Almag.* 109. T. 207. f. 2.

genoemd; gelyk de Engelschen op Jamaika en Barbados hem de *Jasmynboom* heeten. De Kleur zal in trap van roodheid eenigermaate verschillende zyn; doch de welriekendheid is zo groot, dat de Franschen den Boom deswegen *Franchipanier* tytelen (*). II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Aan de Vaste Kust van Zuid-Amerika is het, zo de Heer JACQUIN aanmerkt, een hooge, Takkige Boom, met eene uitgebreide yle Kroon. Men heeft hem, zo 't schynt, zegt hy, van daar op de Karibische en andere Eilanden overgebragt, alwaar hy zelden vyftien Voeten hoog wordt. Hy draagt een menigte van schoone Bloemen, daar het Vrouwvolk, in eenige Gewesten van Amerika, gewoon is zig het Hoofdhaair mede te versieren. Door afgesneeden Takken wordt hy zeer gemakkelyk voortgeteeld, inzonderheid wanneer men die veertien dagen, eer zy in den Grond gestoken worden, op een drooge plaats bewaart. Voor zes Jaaren door hem uit Martenique overgezonden, bloeide hy Jaarlyks, in de Keizerlyke Tuin, zeer schoon. Anders is hy, in de Kruidhoven van Europa, niet gemeen.

(2) Plu-

(*) *Franchipane* is weleer een Italiaansche Parfumeur te Parys geweest, naar wien nog eenige Reukwerken den naam voeren.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(2) Plumeria *met Lancetswyze omgekreukte Bladen; de Bloemsteeltjes van boven knobbelig.*

II. *Plumeria alba.* Witte.

Deeze Plant is onder den naam van *Zeer hooge Boomagtige Oleander*, met smalle Bladen en witte Bloemen, door den Heer SLOANE voorgesteld, die dezelve in zekere Landstreek van Jamaika overvloedig groeijende hadt gevonden. De Heer JACQUIN nam ze op Rotsagtige plaatsen aan de Zeekust op 't Eiland Martenique waar. Hy zegt, dat het een Boom is, van gestalte als de voorgaande Soort, doch niet zeer Takkig en zelden hooger groeijende dan vyftien Voeten. De Bladen maaken een digt Loof uit. De Bloemen zyn wit met een geelagtige Keel en ongemeen aangenaam niet alleen, maar ook zeer sterk van Reuk. De geheele Plant is vol van een Melkagtig Sap, gelyk de andere Soort. Kort voor zyn vertrek was 'er een Gerugt, dat men ontdekt hadt, hoe het Geheim der Wilden in zekere Ziekte, *Epian* genaamd, welke een Soort van Spaansche Pokken schynt te zyn, te geneezen, alleenlyk in het

(2) *Plumeria* Foliis lanceolatis revolutis, Pedunculis superne tuberofis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 190. Plumeria Flore niveo &c. PLUM. *Sp.* 20. *Ic.* 231. Apocynum Amer. frutescens, &c. COMM. *Hort. Amst.* II. p. 47. T. 24. Nerium arboreum altissimum, &c. SLOAN. *Hist. Jam.* II. p. 62, RAJ. *Dendr.* 114. HERM. *Parad.* 49.

het drinken van 't Afkookzel der Wortelen van deezen Boom, dien de Franschen *Franchipanier blanc* tytelen, bestond. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

In de Keizerlyke Tuin te Weenen tierde deeze Witte Westindische Jasmynboom ook zeer wel, doch hadt 'er nog niet gebloeid. Het zelfde verhaalt COMMELYN, aangaande den genen, welken men alhier in de Hortus Medicus bezat, die door hem zonder Bloemen is vertoond. De Heer BURMANNUS, die de Afbeeldingen van deeze, zo wel als van de voorgaande, uit de Werken van PLUMIER aan 't licht gegeven heeft, merkt aan, dat 'er van dit Geslagt aanmerkelyke Verscheidenheden zyn, zo ten opzigt van de Bladen en manier van bloeijen, als van de Kleur der Bloemen, welke, zo het Gewas nog al aan 't bloeijen gebragt wordt in onze Broeihuizen, doorgaans bleek en klein blyven, verdwynende eer zy tot volkomenheid geraakt zyn, zonder dien aangenaamen Geur.

Dus heeft de Heer JACQUIN nog een dergelyk Gewas waargenomen, dat een Boompje maakt van agt Voeten hoog, met eenen regten Stam en zeer weinige Takken. Hetzelve hadt de Bladen van de Roode Plumeria, maar de Bloemen waren Reukeloos en wit; eens zo groot als die der anderen. Dit kwam by Karthagena veel in de Bosschen voor. *Plumeria inodora.* Reukelooze.

Aan den anderen kant spreekt hy wederom van *Plumeria pudica.* Beschaamde.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

van eene Soort, welke de voorigen in Geur te boven ging. Die hy 'er van gezien hadt, waren Melkgeevende Boompjes van vyf Voeten hoog, met dergelyke Bladen en Gestalte als de voorgaanden. Deeze gaven, twee Maanden lang, Bloemen uit, die op elkander volgden, zynde geheel geelagtig, doch wier Rand, zelfs na 't afvallen, opstaande en gesloten bleef, zynde op dergelyke manier byna omwonden, als dit in de *Malvaviscus* plaats heeft, die voor het afvallen zig sluiten. Deeze Bloemen ruiken niettemin veel lieflyker dan de anderen, hebbende, zyns oordeels, eenen Geur, welke dien van alle andere Bloemen overtreft. Op Kurasfau, daar men deeze in veel waarde houdt, geeft men 'er den fierlyken naam van *Donzellas* of Maagden aan, dewyl zy nooit ontluiken (*).

III. *Plumeria. obtusa.* Stompe.

(3) Plumeria *met Lancetswyze, gesteelde, stompe Bladen.*

Die Soort, tot welke de Heer J. BURMANNUS de Roode Plumeria betrokken heeft, wordt hier door LINNÆUS als eene derde Soort

(*) JACQ. *Amer. Hist.* p. 37.

(3) *Plumeria* Foliis lanceolatis petiolatis obtusis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 190. Plumeria Flore niveo, Foliis brevioribus obtusis. TOURNF. *Inst.* 659. CATESB. *Car.* II. T. 93. PLUM. *Ic.* 232. Flos convolutus. RUMPH. *Amb.* IV. p. 85. T. 38. BURM. *Fl. Ind.* p. 68.

Soort voorgesteld, onder den bynaam van *Stompe*, dewyl zy de Bladen wat korter en aan 't end eenigermaate stomp heeft. Hier toe zou een Bloemdraagende Heester van RUMPHIUS behooren, die den onderstèn Stam een Been dik heeft, zig dan drie of vier Voeten boven den Grond in drie Takken verdeelende, welke ieder wederom drie Takken uitgeeven; zo dat de verdeeling van dit Gewas altoos een Driesprong maakt. Het Hart is voos, de Schors Aschgraauw en broosch, als Olieagtig. Aan de uiterste Twygen, die groen en dik zyn, komen Bladen voort, wel twaalf of veertien Duimen lang en eenigermaate naar die van de Mangha brava gelykende, gesteeld, doch, volgens de Afbeelding, geenszins stomp aan 't end. Het end van die Twyg geeft een dikken Bloemsteng uit, welke, op zynen Top, een Kroon of Krans heeft van Bloemen, naar die der Narcissen gelykende. Voor dat dezelven open gaan, zyn de Bloemblaadjes als in malkander gedraaid, en dit is de reden, dat RUMPHIUS 'er den naam van *Samengerolde Bloem* aan geeft. De Bloemen, zegt hy, bestaan ieder uit vyf Schulpjes, aan de kanten wit, van binnen hoog geel en zeer lieflyk doch geil van Reuk, hebben geene holligheid of Draadjes; zo dat dit waarschynlyk onvrugtbaare Bloemen betekent. Immers het Gewas droeg op Ambon ook zelden Vrugt, wordende aldaar en op an-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. dere Eilanden van Indie, alleen tot Sieraad en om den Geur, in de Tuinen nagehouden. Men oordeelde, dat hetzelve uit China, of van de Philippynsche Eilanden, afkomstig ware. Men hadt het doch eenmaal Vrugt zien draagen, welke een langwerpig ronde Peul was, met gewiekte Zaaden, gelyk in de andere Soorten. Ook stort deeze, zo wel als die, eene Sneeuwwitte Melk.

ECHITES.

De naam is van de aanvattende en vasthoudende eigenschap deezer Plantgewasfen afgeleid. De Kenmerken van dit Geslagt zyn, twee lange regte Blaasjes of Zaadhuisjes: een Trechteragtige Bloem, die de Keel naakt heeft, en Zaaden met Kuifjes van Pluis. Het bevat elf Soorten, waar van de meesten klimmende of Rankgewasfen zyn, doch de twee laatsten tot de Boomen behooren.

X. *Echites Caudata.* Gestaarte.

(10) Echites *met Trechterswyze Bloemen, die zeer lange Draadagtige Punten hebben.*

Deeze is zeer duidelyk in Afbeelding gebragt en uitgegeven door den Heer N. L. BURMAN-

(10) *Echites* Corollis infundibuliformibus, Apicibus linearibus longissimis. *Syst. Nat.* XII. TOM. II. p. 190. *Mant.* 52. BURM. *Flor. Ind.* p. 68. T. 86.

MANNUS, in zyn Ed. beſchryving der Planten van Indie. Het is, volgens de berigten van den Heer KLEINHOF, die de gedroogde Plant overgezonden heeft, een Heeſter, die met zyne Klaauwieren zig aan andere dingen hecht, op hooge plaatſen van 't Eiland Java voorkomende, en by de Ingezeten *Comonga* of *Mangoenong* genaamd. De Heer LINNÆUS zegt, dat het een Boom is, die de Bladen gepaard, geſteeld, Lancetswys' ovaal, effenrandig en naakt heeft: de Bloemen uit de oxelen, geſteeld, regtopſtaande, van grootte als die der Oleander en Trechteragtig, met den Rand in vyven verdeeld, en aan de Tippen met Draadagtige byhangzels, langer dan de geheele Bloem: 't welk deeze Plant, zegt zyn Ed., van alle bekende Planten onderſcheidt. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(11) Echites, *met eenigermaate gekransde langwerpige Bladen, zeer lange Draadagtige Blaasjes en ſamengeſtelde Zonneſchermen.* XI. *Echites Scholaris.* Schoolhout.

Dit is, volgens LINNÆUS, een Boom, die de Takken alleenlyk aan de Knokkels gebladerd heeft. De Bladen, die Lancetswyze ovaal en

* (11) *Echites* Foliis ſubverticillatis oblongis, Folliculis filiformibus longisſimis, Umbellis compoſitis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 190. *Mant.* 53. Lignum Scholare. RUMPH. *Amb.* II. p. 246. T. 82.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

en Lederagtig overdwars geſtreept, effenrandig en geſteeld zyn, maaken met hun vyven of zevenen een Krans rondom het Takje. De Bloemſteeltjes, tusſchen de Bladen voortgeſprooten, en zo lang als die, draagen een ſamengeſtelde Zonneſcherm van kleine Bloempjes. Twee Blaasjes heeft dit Gewas, die Draadagtig zyn, anderhalf Voet lang, of driemaal zo lang als de Bladen, en derhalve langer dan alle my bekende Blaasjes, zegt onze Ridder. Volgens het gene ik by RUMPHIUS vind, zo zyn deeze Blaasjes de Zaadhuisjes, die zekerlyk wel langer voorkomen in andere Planten. Zy zyn van binnen met een wit Merg gevuld, veranderende in platte Zaaden, met Pluis, het welk dezelven door den Wind verſtuiven doet.

De Boom, welken deeze Autheur onder de Melkboomen telt, is dik van Stam, en ſchiet in 't wilde taamelyk hoog op, hebbende alsdan ook Vlerken by den Wortel. Men kan hem van andere Boomen ligt daar aan onderſcheiden, dat hy verſcheide Kroonen boven elkander heeft, als een Kandelaar. Ook wordt hy, tegen den avond, door den lieflyken Reuk zyner Bloemen verraden. De Melk, die hy gekwetst zynde uitgeeft, is bitter en onaangenaam van Smaak, doch niet ſcherp of bytende, gelyk die der anderen Melkboomen. Hy groeit op de Eilanden en aan de Vaste Knst van Indie.

Het aanmerkelykſte, dat deeze Boom heeft, is

is het gebruik van zyn Hout, waar van de naam is afgeleid. 't Is het zagtste en witste van alle Ambonsche Boomhouten, zeer fyn van Draad, en laatende zig, gelyk het Lindenhout, zeer gemakkelyk bewerken. Men zaagt Planken en Ribben van den Stam, en de Kamers of Wooningen, daar van gemaakt, zyn zeer net door deszelfs witheid, hebbende ook een schoonen weergalm; maar niet duurzaam, om dat 'er zo ligt de Worm in komt en de Witte Mieren beminnen 't zeer, om zyne zagtheid. Daar worden zekere Plankjes van gemaakt, een Voet lang en een Vinger dik, waar men de Kinderen op leert schryven, en het geschreevene kan, even als op een Ley, met zekere Boombladen weder worden uitgeveegd. Dit is dan de reden, dat men het *Schoolhout* noemt. De Maleijers en Javaanen maaken van dit Hout ook Kistjes, Doosjes en andere Snuisteringen. De Schors of Bast is in veel gebruik tot een Maagmiddel, wegens zyne bitterheid en wordt, met Azyn gewreeven, tegen de Koorts ingenomen. Dergelyke eigenschap hebben ook de dunne Wortels van deezen Boom.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

TABERNÆMONTANA.

De gedagtenis van den vermaarden Geneesheer en Lyf-Arts van den Keurvorst van de Paltz, zynen Geslagtnaam van zyne afkomst uit *Berg-Zabern* in het Tweebrugsche hebbende,

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

de, die nu omtrent tweehonderd Jaar geleeden bloeide, en een voornaam Werk over de kragten der Kruiden in 't Hoogduitsch uitgegeven heeft, is in dit Geslagt van Planten door Pater PLUMIER vereeuwigd.

De Kenmerken zyn; een Trechteragtige Bloem: twee Vrugtbeginzels, veranderende in twee horizontaale Blaasjes, dat de Zaadhuisjes zyn, bevattende een menigte van langwerpig ronde, stompe, Zaaden, die in zekere weeke zelfstandigheid of Pap binnen de gezegde Blaasjes huisvesten.

Van deeze vind ik thans zes Soorten aangetekend, waar van de meesten tot de Boomen behooren, als volgt.

I. *Tabernæmontana Citrifolia*, Citroenbladige.

(1) Tabernæmontana *met ovaale gepaarde Bladen, de Bloemen zydelings in platte Trosjes.*

Indien het deeze is, welke PLUMIER Tabernæmontana *met gegolfde Citroenbladen* noemt en afbeeldt, hebbende twee Bladen tegen elkander over, zo schynt hier ten onregte t'huis gebragt te zyn, het *Boomagtig Malabaarse Apocynium* van RAY, dat de *Pala* is van den

(1) *Tabernæmontana* Foliis oppositis ovatis, Floribus lateralibus glomerato-umbellatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 298. p. 191. Tab. Fol. lanceolatis. *Hort. Cliff.* 76. ROYEN *Lugdbat.* 413. Tab. Citri foliis undulatis. PLUM. *Gen.* 18. *Ic.* 248. f. 2. JACQ. *Amer.* 38.

den Malabaarſen Kruidhof: en veel onbillyker nog de *Codaga-Pala*, die tot de Oleanders behoort, en daar toe ook is betrokken (*). LINNÆUS, beken ik, heeft het zelfde gedaan ten opzigt van de *Pala*; die de *Vyfbladige Melkgeevende Malabaarſe Boom* door SYEN is getyteld. Men zou dit eenigszins daar door kunnen goedmaaken, dat die vergaaring van drie, vier, of vyf Bladen wel alleen plaats kon hebben aan de toppen der Takjes, terwyl zy langs dezelven ſlegts gepaard waren; doch hoe kan het uitgeeven der Bloemtrosſen uit het end der Takjes, en uit het midden van die Ster, met de opgegeven Kenmerken ſtrooken?

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Vier of vyf groene Bloemſtengetjes komen, in de Pala, uit de gezegde Toppen voort, die ieder vyf of meer groenagtig witte Bloempjes draagen, beſtaande uit vyf rondagtige Blaadjes, aan den rand omgekruld, en vervat in eene vierbladige Kelk. De Reuk deezer Bloemen is liefIyk, doch ſterk en zwaar, verwekkende Hoofdpyn en bedwelming der Herſenen. Vyf Meeldraadjes, met geele Knopjes, omringen een witagtigen Styl, die wit geknopt is en op een groen Vrugtbeginzeltje ſtaat. De Vrugten zyn Hulſen of Scheeden, van byna een Elle lang (*), vol Melk, bevattende een menigte van kleine Zaad-

(*) Zie N. L. BURM. *Flor. Ind.* p. 68. 69.

(†) Hier door wordt myne aanmerking, bladz. 186, bevestigd: want een Elle is veel langer dan anderhalf Voet.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Zaadjes, die overlangs leggen in de Scheede en fyne Zilveragtige Draadjes uitgeeven, geelagtig groen of ros van Kleur. De Schors is als een Maagversterkend en Windbreekend Middel in gebruik.

Deeze Malabaarse Pala is een zeer hooge Boom, met wyd uitgespreide Takken en diepe Wortelen; doch de *Citroenbladige Tabernæmontana*, welke de Heer JACQUIN in de West-indiën, op Martenique, waarnam, is slegts een Boompje van agt Voeten hoog, met eenen regten Stam, en gegolfde Bladen, die sterk geaderd zyn en wel groen, doch zodanig dat de Melk, die dit geheele Gewas bezwangert, daar, als 't ware, schynt door te blinken. Op de Bloemen, die wit en aangenaam van Reuk zyn, volgen groene Zaadhuisjes, waar men de Zaaden, die rimpelig en bruin zyn, in eene Oranjekleurige Pap geplaatst vindt. De Franschen noemen dit *Bois Laiteux* of Melkboompje.

II. *Laurifolia.* Laurierbladige. (2) Tabernæmontana *met gepaarde stompagtig ovaale Bladen.*

Hier wordt de Heesteragtige met gladde ovaale

(2) *Tabernæmontana* Foliis oppositis ovalibus obtusiusculis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 191. Tab. Laurifolia Flore albo Fructu rotundo. AMM. *Herb.* 212. Nerium arboreum &c. SLOANE *Jam.* 154. *Hist.* II. p. 162. T. 186. f. 2. Tabernæmontana frutescens Foliis nitidis ovatis Venosis. BROWN. *Jam.* 182. JACQ. *Amer.* p. 39.

ſe geaderde Bladen van BROWNE t'huis gebragt door den Heer JACQUIN, die dit Gewas als een Boompje van vyf Voeten hoog, dat Melkagtig en Takkig is, met zeer welriekende geele Bloemen en groene Vrugten, in de Westindiën waargenomen hadt: maar de Boomagtige Oleander van SLOANE, hier door LINNÆUS aangehaald, was veel grooter. Aan de Oevers van Rio Cobre, op Jamaika, was die denzelven voorgekomen als een Boom van vyftien Voeten hoog, met een Stam zo dik als eens Menſchen Been, hebbende een witagtige Schors, gelyk ook de Takken, die meestal krom waren, aan 't end bezet met glanzig groene Bladen, van vier Duimen lang, zeer ſterk geaderd. De Bloemen die geel waren, op Takkige Steeltjes, uit de oxels der Bladen voortkomende, en zeer welriekende, waren als omgedraaid (*), en werden gevolgd van lange Hulzen, als twee Hoornen op de Steeltjes zittende, zegt hy, gelyk in de overige Oleanders.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(3) Tabernæmontana *met de Bladen overhoeks en eenen Boomagtigen Steel.* III. *Alternifolia.*

De

(*) Dit zal waarſchynlyk de oirſprong zyn van die zonderlinge Natuurlyke Orde van *Contorti*, (zie bladz. 186, in 't voorgaande Stuk) om dat die Plantgewasſen, naamelyk, de Bloemen als *omgedraaid* hebben.

(3) *Tabernæmontana* Foliis alternis, Caule Arborescente. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 191. BURM. *Fl. Ind.* p. 69. Curutu-Pala. *Hort. Mal.* I. p. 83. T. 46. RAJ. *Hist.* II. p. 1754.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Over-hoeksbladige.

De Heer N. L. BURMANNUS betrekt tot deeze Soort den Melkgeevende, zeer grooten, vyfbladigen, veelbloemigen, Malabaarſen Oleander van BREYN, die zeer kleine Trosagtige, groenagtig witte, welriekende Bloempjes heeft, en uitermaate lange neerhangende Peulen. Ook heeft zyn Ed. hier het Schoolhout van RUMPHIUS t'huis gebragt, dat door onzen Ridder tot het voorgaande Geſlagt betrokken wordt, en aanmerkelyk verſchillende is van den *Curutu-Pala* van Malabar, die aldus wordt beſchreeven.

Het is een Boom, van één of twee Mans langten hoog, den Stam een Voet dik hebbende, met een bruine Schors: de Bladen langwerpig rond, op korte dikke Steeltjes zittende, van boven donker groen. De Bloemen zyn geheel wit en van een flaauwe doch aangenaame Reuk. De Vrugten, daar op volgende, zyn langwerpig rond en dik (*), aan 't end puntig, en aldaar omgeboogen, met haar tweeën by elkander zittende, gelyk gewoonlyk en onryp zynde vol van een Melkagtig Sap, gelyk het gantſche Gewas; dat vervolgens een Oranjekleurige Pap wordt, waar in de Zaaden vervat zyn, die een byzonder Koraalagtig Vliesje hebben, en van binnen een Beenagtig Steentje, het

(*) De Hulſen of Scheeden van het Schoolhout zyn, gelyk wy gezien hebben, Draadachtig dun en zeer lang, bevattende gewiekte Zaaden: 't welk in 't geheel niet hier mede ſtrookt.

het welk een witte Kern bevat. Hy bloeit het geheele Jaar. De Schors der Wortelen in Water gewreeven of in Melk gekookt, wordt tegen den gewoonen of Rooden Loop ingegeven. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(4) Tabernæmontana, *die de Bladen overhoeks en de Steelen eenigermaate Kruidig heeft.* IV. *Amsonia.* Laage.

Schoon deeze Soort in grootte aanmerkelyk by de anderen te kort schiet, kan ik echter daarom dezelve hier niet uitmonsteren. Zy heeft de Bladen overhoeks, zo wel als de Takken, aan wier Enden samengestelde Trossen zyn van Bloemen, wier Meelknopjes binnen de Keel zig verbergen, maar de geknopte Stempel verheft zig boven een Vliezig Schyfje. Twee omgeboogen, lange, rolronde, gespitste Blaasjes, bevatten ruuwe Cylindrische Zaaden. De Bladen zyn breed Lancetvormig, glad en byna ongesteeld. Het schynt als een middelslag tusschen dit en 't volgende Geslagt uit te maaken. De Groeyplaats is in Virginie.

Aangezien de door CLAYTON aldaar gevondene Oleander-Soort, met blaauwe Bloemen, Wilgen-Bladeren hadt, zo schynt hier de *Amandelbladige Tabernæmontana* wel gedagt te mogen worden, welke de Heer JACQUIN in *Amygdalifolia.* Amandelbladige.

(4) *Tabernæmontana* Foliis alternis, Caulibus subherbaceis. *Syst. Nat.* XII. utsupra. Anonymus Suffrutex. GRON. *Virg.* 35.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

in het Kreupelbofch by Karthagena veel heeft aangetroffen. Dit was een Boompje van zes Voeten, met witte zeer welriekende Bloemen, en Haauwen naar die van de Eerfte Soort gelykende, doch veel kleiner. Hy onderfcheidt dezelve daar door, dat de Meeldraadjes met haare Knopjes uitfteeken buiten de Pyp van de Bloem.

V. *Grandiflora.* Grootbloemige.

(5) Tabernæmontana *met gepaarde Bladen; eenen gegaffelden Steel; de Kelken ongelyk en zeer ruim.*

Wegens de grootte van de Bloem heeft deeze Soort den bynaam. Het is een Boompje van agt Voeten hoog, dat de Bladen ovaal en wederzyds gefpitst, effenrandig, glanzig, gefteeld heeft, zeer ongelyk van grootte. De Bloemen, 't welk in dit Geflagt iets zeldzaams is, geeven geen Reuk. De Blaadjes van de Kelk zyn zeer ongelyk en de Pyp van de Bloem, daar boven, is omgedraaid. De Stempel is groot en Vorkagtig gefpleeten. In de Bosfchen by Karthagena kwam deeze ook, zo wel als de volgende, voor.

VI. *Cymofa.*

(6) Tabernæmontana *met gepaarde Bladen en ronde Bloemtuiltjes.*

Dit

(5) *Tabernæmontana* Foliis oppofitis, Caule dichotomo, Calycibus inæqualibus laxisfimis. *Syst. Nat.* XII. utfupra, JACQ. *Amer.* p. 40. T. 31.

(6) *Tabernæmontana* Foliis oppofitis, Floribus cymofis. *Syst. Nat.* XII. utfupra, JACQ. *Amer.* p. 39.

Dit is een fraay Boomgewas, dat dikwils vyftien Voeten hoog wordt, hebbende Lancetswyze Bladen, van een half Voet lang, en in de oxels groote, ſchoone, digte, ronde Bloemtuiltjes. De Bloemen zyn zonder Reuk: men vindt 'er omtrent veertig in ieder Tros. De Vrugten beſtaan uit zeer groote, langwerpig ronde, omgekromde, Blaazen, roodagtig met Roestkleurige Vlakken, vol van een Oranjekleurige Pap, waar in de Zaaden zitten. Dat zy, natuurlyk gepaard zynde, als twee Zaad-Ballen uitmaaken, heeft de Spanjaarden een oneerbaaren naam doen geeven aan dit Gewas. II. Afdeel. V. Hoofdstuk. Topbloemige.

CAMERARIA.

De gedagtenis van CAMERARIUS, weleer Doktor te Neuremburg, die onder de Kruidkundigen geteld wordt, heeft Pater PLUMIER met dit Geſlagt vereerd. Hy ſtierf in 't laatst der Zestiende Eeuwe.

Het verſchilt van de Tabernæmontana door de figuur der Zaadhuisjes, die een ſoort van Kwabben hebben, en doordien de Zaaden in hun eigen Vlies ſteeken, en daar door zig als gewiekt vertoonen.

Twee Soorten zyn 'er van, beiden Boomagtig, als volgt.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

I. *Cameraria latifolia.* Breedbladige.

(1) Cameraria, *die de Bladen ovaal, wederzyds gespitst en overdwars gestreept heeft.*

PLUMIER heeft deeze eerst onderscheiden, en de Heer JACQUIN geeft zeer naauwkeurig de Kenmerken op, betrekkende daar toe de Boomachtige Cameraria met spits-ovaale, glanzige, styve, ombuigende Bladen, en gewiekte Zaaden, van BROWNE op Jamaika waargenomen. Het is een hooge, fraay gekroonde Boom, met eenen regten Stam, die de Takken gemeenlyk Gaffelachtig heeft, geheel vol van een Melkachtig Sap: de Bladen als gezegd is, styf en zeer glanzig. De Bloemsteeltjes, die dun en lang zyn, komen uit de oxels der Bladen of uit de mikjes der Takken voort, draagende witte Bloemen. De Vrugthuisjes zyn bruin en wel van maakzel tweekleppig, doch die hy nooit gaapende gevonden hadt. Op Kuba, Jamaika en St. Domingo, was hem dit Gewas voorgekomen.

II. *Angustifolia.* Smalbladige.

(2) Cameraria *met lange smalle Bladen.*

Deeze, daar PLUMIER de Bladen van Vlaschkruid aan geeft, heeft de Bloemen en Vrug-

(1) *Cameraria* Foliis ovatis, utrinque acutis, transverse striatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 297. p. 191. Cam. lato Myrti folio. PLUM. *Gen.* 18. *Ic* 72. f. 1. Cam. arborea &c. BROWN. *Jam.* I. p. 182. Cameraria latifolia. JACQ. *Amer.* p. 37.

(2) *Cameraria* Foliis linearibus. *Syst. Nat.* XII. Cameraria angusto Linariæ Folio. PLUM. *Gen.* 18. *Is.* 72. f. 2.

Vrugten even als, doch veel kleiner dan in de voorgaande Soort. De Woonplaats is in Zuid-Amerika. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

BOSEA.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn, eene vyfbladige Kelk, de Meeldraadjes bevattende zonder Bloem of Bloemkrans (*Corolla*), en het Vrugtbeginzel wordt eene Bezie met een enkelen Zaadkorrel.

Hier van is maar ééne Soort bekend (1), een Gewas uitmaakende, dat in de Boseaansche Kruidhof *Yerva-mora* genoemd is. CASPAR BOSE was Hoogleeraar in de Kruidkunde te Leipzig. In 't Jaar 1734 kwam aldaar een Vertoog in de Verhandelingen der Geleerden uit, met eene beschryving en Afbeelding van de Pisang-Plant, in zyne Tuin gegroeid. Van dien Hoogleeraar heeft derhalve dit Geslagt den naam. I. *Bosea Yervamora.*

Hier wordt de Trosdraagende Boom t'huis gebragt, welke SLOANE mooglyk tot de Linden agtte te behooren, hebbende een lang Blad, van onderen witagtig met purpere Aderen,

(1) Bosea. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 197. Tilia forte Arbor racemosa, &c. SLOAN. *Jam.* 135. *Hist.* II. p. 19. T. 158. f. 3. RAJ. *Dendrol.* 83. Frutex peregrinus Horto Boseano Yervamora dictus. WALTH. *Hort.* 24. T. 10. Arbuscula Baccifera Canariensis, &c. PLUK. *Alm.* 42.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

ren, en een vyfbladige paarſche Bloem. De Kelk moet door hem dan voor de Bloem genomen zyn: 't welk doch wel meer gebeurd is, en dikwils twyfeling veroirzaakt heeft. Het was een taamelyke Boom, waar van hy de Vrugten niet hadt gezien. In de Boſchen van Jamaika kwam hem dezelve voor. PLUKENETIUS noemt het een Bezie-draagend Boompje van de Kanariſche Eilanden, met Bladen van blaauwe Syringen, die paarſch geaderd zyn, en eene eenkorrelige Vrugt, de *Yerva-mora* der Spanjaarden (*).

ULMUS. Olm- of Ypeboom.

De vermaarde TOURNEFORT ſchreef aan dit Geſlagt eene Klokswyze éénbladige Bloem toe, doch dit zal nu de Kelk zyn, volgens onzen Ridder, welke hier ook in vyven is verdeeld gelyk in de voorgaande Soort en vyf Meeldraadjes bevat, benevens een dubbelen Styl; 't welk hem dit Geſlagt en het voorgaande in den Rang der Tweewyvigen (*Pentandria digynia*) heeft doen plaatzen. De Vrugt, zegt hy, is een Sappelooze, ſamengedrukt Vliezige Bezie. Weinigen, geloof ik, zouden uit die beſchryving de gedaante van de zo bekende platte Zaad-

(*) De Spaanſchen betekenen met dit woord, dat eigentlyk *Moerbezie-Kruid* zeggen wil, de *Alkekengi* of Krieken over Zee, anders ook wel, in 't Engelſch, genaamd *Winter-Cherries*, dat is Winter-Kerſen.

Zaadhuisjes van dit Geboomte, welken wy by duizenden van millioenen, in 't Voorjaar, op de Straaten, Wegen en Wateren zien, opmaaken. Wat gelykenis hebben die naar een Bezie? II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

Van den Olm- of Ypeboom zyn door zyn Ed. drie Soorten opgegeven, waar van de tweede een Virginifche, de derde een Siberifche is. De eerfte maakt het Geflagt van onze Europifche Olmen of Ypeboomen uit.

(1) Olmeboom *met dubbeld getande Bladen, die by het Steeltje ongelyk zyn.*

I. *Ulmus Campeftris.* Europifche.

De bynaam van deeze Soort is beter *Europifche* dan *Veld-Olm*, dewyl 'er alle Verfcheidenheden der Olm- en Ypeboomen, in 't algemeen, onder begreepen zyn. Men onderfcheidt, naamelyk, in de eerfte plaats, de Olmen van de Ypen, en dan zyn 'er van beiden nog verfchillende. PLINIUS heeft reeds van vierderley *Ulmi* gewag gemaakt. De Grieken, zegt hy, kenden 'er twee, een Berg-Olm, die uitgebreider was, en een Veld-Olm, die als een Heefter groeide. De derde Soort, door hem de

(1) *Ulmus* Foliis duplicato-Serratis, Bafi inæqualibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 313. p. 198. Ulmus Fructu membranaceo. *Hort. Cliff.* 83. *Fl. Suec.* 219, 226. *Mat. Med.* 105. ROYEN. *Lugdbat.* 223. DALIB. *Paris.* 82. Ulmus Campestris & Theophrasti. C. B. *Pin.* 246. Ulmus. DOD. *Pempt.* 837. DOD. *Kruidb.* p. 1309.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

de onze, dat is de Italiaanſche, genaamd, hadt dikker Bladen en was digter van Loof: de vierde tytelt hy de Wilde Olm of Ypeboom.

Olm- of Ypeboom.

De Kenmerken van onderſcheiding der Boomen van dit Geſlagt, die natuurlyk in Europa groeijen, zyn door TOURNEFORT uit PARKINSON dus opgegeven. Eerst komt die met breede ruuwe, dan die met allerbreedſte ruuwe, dan met ſmalle ruuwe, en eindelyk die met gladde Bladen. De eerſte en tweede maaken de gewoone en Berg-Ypen, de derde de zogenaamde Olmen uit. Van de vierde komen 'er een menigte in Engeland voor, die anders byna niet van de gewoone Ypen verſchillen; hoewel zy een weinig minder in de hoogte groeijen, hebbende de Bladen niet alleen glad, maar ook donkerer groen. Hier voegt PLUKENETIUS nog een *Groote Hollandſche Olm of Yp* by, welke een zeer breed ruuw Blad heeft, met ſmaller en meer geſpitſte Zaadhuisjes (*).

De Zaadhuisjes van onze gewoone Ypeboomen komen in figuur vry wel met die, welken TOURNEFORT in Plaat gebragt heeft, overeen: zo dat dit een byzondere Verſcheidenheid moet zyn. In Vrankryk kent men driederley Boomen van dit Geſlagt: den *Berg-Olm*, die de

(*) Ulmus major Hollandica, Folio latisſimo ſcabro, anguſtis & magis acuminatis Samarris. PLUK. *Alm.* 393. De Zaadhuisjes der Olmen noemt PLINIUS *Samara* of *Samaræ* en COLUMELLA *Samera*.

de Takken wyd uitgespreid en yl van Loof heeft, zynde het Gewas zeer woest: den *Veld-Olm* of Franschen Olm (*Orme*), hebbende een wel geslooten Loof en den Bast zeer dik: een derden, eindelyk, *Ypreau* genaamd, om dat hy van Iperen in Vlaanderen derwaards overgebragt zou zyn; die hoog van Stam is, en den Bast dun, helder en effen heeft. De eerste wordt gemeenlyk, doch zonder eenige reden, het Mannetje, de laatste het Wyfje geheten.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Olm- of Ypeboom.*

Volgens THEOPHRASTUS was de naam der Ypen in 't Griekfch *Pteléa*, daar hy een Berg- en eene Veld-Soort van maakt, welke laatste nog naar hem genoemd wordt. De Berg-Yp of Olm heeten de Italiaanen, zegt PLINIUS, *Atinia*, en den gemeenen *Olmo*, de Spaanschen *Ulmo*, de Engelschen *Elmtrée*, de Sweeden *Alm*, en die van Boheme *Gilm*. De Groeyplaats is door geheel Europa, uitgezonderd de Noordelyke deelen van Sweeden, Noorwegen, Lap- en Finland. Van de Gestalte in 't algemeen behoef ik niet te spreeken, om dat men deeze Boomen zo menigvuldig de kanten onzer Graften en Buitensingels, hier te Amsterdam en in andere Steden, als ook de Wegen ten platten Lande, ziet bemantelen. De zodanigen noemen wy gemeenlyk *Ypen*; doch die, daar men tot Laanen op de Buitenplaatsen, en tot beplanting van de Wallen in sommige Steden, gebruik van maakt, zyn meest

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Olm of Ypeboom.*

Olmen, aan de witheid van hunne Schors en de fraaiheid van het Loof kenbaar. Buitendien hebben wy nog een laage Yp, die klein van Blad is en Knoeſtig van Takken, welke ſomtyds tot Heiningen gebezigd wordt, *Herſelaar* of *Hersleer*, doch beter denk ik *Hertsleder* genaamd, wegens de zagtheid van zynen Spongieuzen Bast: weshalve ſommigen 'er ook den naam aan geeven van *Kurk-Yp*. Den woeſten Boſch- en Berg-Yp noemen de Duitſchers *Ruster*, *Rust* of Roestboom, om dat de Schors zo ruuw en Roeſtig is. Dit zal de *Roode Olm* van ſommigen zyn, die anders tot de Ypen betrokken wordt, welken zy *Iſſenbaume* heeten, en de Olmen *Ulmen*.

Alle deeze en nog meer Verſcheidenheden komen voort uit het Zaad der eigentlyke Olmen: zo dat men de Ypen ſlegts als wilde Olmen, of de Olmen als tam gemaakte Ypen heeft aan te merken. Zelfs zyn de Olmen de minſten in getal van het Gezaay van derzelver eigen Zaad, waar uit meest Ypen en Hertsleeren geteeld worden. De Wortel-Uitloopers van de Olmen, bovendien, leveren niet dan Ypeboomen uit, aan 't Blad kenbaar, even of de Olmen op Ypen ge-ent waren. Ik heb dit zelf dikwils met verwondering gezien. Dus blykt dan, dat de Ypen en Olmen, van Europa, hier te regt tot ééne zelfde Soort zyn t'huis gebragt.

De Ypeboom geeft een voorbeeld van Vrugtbaarheid, aanmerkelyker, mooglyk, dan in eenig Ge-

Geboomte, en 't welke, niettemin, meest zonder oplettendheid wordt beschouwd. Ik heb daar van reeds omstandig gewag gemaakt (*). Aan den anderen kant levert hy ook een schynbaar blyk uit, van eene verkwisting van Zaad, door de Natuur, die boven alle verbeelding gaat. Als men eens in aanmerking neemt, hoe veele duizenden van deeze Boomen in ons Land zyn, die door malkander, ieder, misschien, in een Voorjaar wel honderdduizend Zaadhuisjes strooijen, waar van naauwlyks één gelegenheid gegeven wordt om uit te spruiten: zo komt die verkwisting nog grooter voor dan van de Eytjes in de Kuit der Visschen. Ondertusschen zyn 'er, onder de Ypen en Olmen, dat zonderling is, die zig geheel onvrugtbaar vertoonen, geevende noch Bloem noch Zaad. De reden hier van zou wel nader onderzoek verdienen.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Olm- of Ypeboom.*

Naast aan de Eiken, mooglyk, komen de Ypen door hunne verbaazende dikte en hoogte. Die voorbeelden, welken men daar van, nu en dan, in deeze Stad, aan den Duinkant en elders in ons Land ziet, zyn niets, by het gene de vermaarde RAY dienaangaande in Engeland waargenomen heeft. Verscheide zodanige Boomen,

(*) In 't I. STUK van dit TWEEDE DEEL der *Natuurlyke Historie*, bladz. 124. De aanmerking aldaar behoudt zyn kragt, niettegenstaande het gene hier gezegd is; om dat de eigentlyke betekenis van 't woord *Soort* niet regt is bepaald.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. Olm- of Ypeboom. * Bladz. 5.

men, verhaalt hy, aldaar gezien te hebben, die op de hoogte of langte van veertig Voeten nog drie Voeten dik waren. Een was 'er, als gemeld is *, die den Stam van onderen hadt, zeventien Voeten over 't kruis. De hoogte zal, naar evenredigheid, niet klein geweest zyn. Dat zy verſcheide honderd Jaaren leeven kunnen is zeker; doch de meeſten worden hier te Lande, gelyk bekend is, voor den hoogen Ouderdom afgekapt.

† Zie 't II. DEEL, I. STUK. bladz. 26.

Het Hout maakt wel de grootſte nuttigheid van dit Geboomte uit. Het is zwaar, vast en hard, ziende wat uit den geelen, en hebbende zeer weinig Spint, dat wit is en dus te regt den naam van *Alburnum* verdient †, zegt RAY. Dit Hout is derhalve bekwaam tot het maaken van allerley Werktuigen. Dat der Ypen, echter overtreft, in deezen, ver het Hout der Olmen, waar van men meest Planken zaagt tot Paneelen van Karosſen en andere Rytuigen: daar het Hout der Ypen dient tot allerley grove Gereedſchappen, Molen-raders, Wagen-Asſen, Affuiten, Kaapſtanders, Hysblokken, Perſen, Dommekragten, enz. Het Hout van de knoeſtigſte en mismaakſte Ypen of Roestboomen wordt nog het allerſterkſte en duurzaamſte bevonden. Dat der Hertsleeren of Kurk-Ypen is van niet minder waarde: doch het verſchilt veel, of zy op drooge of natte Gronden gegroeid zyn. De Ouden hebben dit Hout reeds tot Planken voor Deuren en Venſters, en tot

Rib-

Ribben voor Kozynen aangepreezen. Het is, gelyk men weet, tot Brandhout zeer dienſtig, geevende grootte Hitte en goede Kolen. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Voor het overige heeft men van onze Europiſche Ypen of Olmen weinig dienst. De Bladen zyn een lekker Voedzel voor het Vee. De Bast is tegenwoordig zo veel niet in achting als van ouds, toen men zo van denzelven, als van de Wortels en Bladen, gebruik maakte om de Wonden te doen ſluiten. 't Is zeker dat in alle deelen van deezen Boom eenige Samentrekkende kragt plaats heeft. Het Afkookzel van den middelſten Bast der Wortelen zou oplosſende en afdryvende zyn, en dienſtig tegen de Waterzugt. Men heeft een Pap van deezen Bast, met Pekel gemaakt, uitwendig tot verzagting der Pynen van het Podagra aangepreezen. *Olm- of Ypeboom.*

In ſommige Landen, inzonderheid in de Zuidelyke deelen van Europa, groeijen aan de Bladen van deeze Boomen zekere rondagtige holle Blaasjes, die in 't eerst een Lymerig Vogt bevatten, dat vervolgens tot eene Gom opdroogt. Van dit Vogt plagt men oudtyds veel werks te maaken tot blanketting van het Aangezigt en tot het doen ſluiten van kleine Wonden. Het moest in de Maand Mey worden ingezameld, voor dat 'er Wormpjes in geboren werden, die 's Zomers in Vliegen of Wespen veranderden. REAUMUR ſpreekt van een Bladwespje van de Olmen, doch dit maakt 'er ſlegts kleine Wratjes op *. LINNÆUS heeft Blaasjes der Olmen.

* Zie I. D. XII. STUK, bladz. 163.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

heeft een Bladzuigertje in de Galletjes der Olmen, in Schonen waargenomen (*).

II. *Ulmus Americana.* Virginische Olm.

(2) Olmeboom *met egaal getande Bladen, die by het Steeltje ongelyk zyn.*

Deeze Soort is in Virginie waargenomen, en onder den naam van Olm, die minder hoog en dik is, met breeder rimpelige Bladen, voorgesteld door den CLAYTON. De uitkomende Bladen zyn naauwlyks een Vingerbreed lang, en aan den oirsprong der Steeltjes hebben zy smalle, bleeke, afvallende Stoppeltjes, even als de Europische Olmen, waar deeze van verschilt, door de Bladen niet dubbeld of ongeregeld, maar eenvoudig getand te hebben. De Vrugthuisjes zyn aan den rand overal ruig, en tot aan het Vrugtbeginzel of Zaad toe verdeeld. In de Europische vertoont zig de Stamper in de verdeeling van het Vrugtbeginzel; maar dit heeft geenszins plaats in de Amerikaansche, alwaar de top der Slippen den Stempel schynt te draagen; volgens den Heer GRONOVIUS.

(3) Ol-

(*) Zie *Uitgezogte Verhandelingen.* II. D. bladz. 420: alwaar dit een *Ziertje* en het voorgaande een *Bladerwratten-Vlieg* genoemd wordt. LINNÆUS maakt nog gewag van een Bladzuigertje, zittende tusschen de opgerolde Bladen, als ook van Schild- en Plantluizen der Olmen. Zie *Nat. Hist.* I. D. X. STUK. bladz. 479.

(2) *Ulmus* Foliis æqualiter serratis, basi inæqualibus. *Syst. Nat.* XII. p. 198. Ulmus Fructu membranaceo, Foliis simplicissime serratis. GRON. *Virg.* 145.

(3) Olmeboom, *met egaal getande Bladen, die by het Steeltje gelyk zyn.* II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. III. *Ulmus pumila.* Siberische.

Deeze zou de Laage Olm, met kleine gladde Bladen en eenen Kurkagtigen of Spongieuzen Bast zyn van PLUKENETIUS. Men vindt denzelven, volgens AMMAN, in Siberie.

RHUS.

Dit Geslagt behoort tot de *Pentandria Trigynia*, dat is, tot de Planten wier Bloemen vyf Meeldraadjes hebben en drie Stylen of Stempels, deswegen *Driewyvige* genaamd. Het tegenwoordige heeft naauwlyks Stylen, maar drie Hartvormige kleine Stempels. 't Getal der Bloemblaadjes is vyf, de Kelk in vyven verdeeld, en de Vrugt een Bezie met éénen Zaadkorrel.

De vier eerste Soorten, welken de veranderingen van de gewoone *Rhus* of *Sumach*, den Boom van een bekende Verwstof, uitmaaken, zal ik, zo wel als de vyf laatsten, onder de Heesters beschryven.

(5) Rhus *met gevinde effenrandige Bladen, de Steeltjes onverdeeld en gelyk.* V. *Rhus Vernix.*

Dee-

(3) *Ulmus* Foliis æqualiter serratis, basi æqualibus. *Syst. Nat.* XII. Ulmus humilis. AMM. *Ruth.* 260. Ulmus pumila Foliis parvis, glabra, Cortice Fungoso. PLUK. *Alm.* 293.

(5) *Rhus* Foliis pinnatis integerrimis, Petiolo integro æquali.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Ameri-kaansche Vergift-boom.

Deeze Soort is een Gewas, dat de Engelschen in Noord-Amerika den *Vergiftigen* of *Vergift-Houtboom* heeten. Het is door PLUKENETIUS de Amerikaansche-Boom, met gewiekte Bladen, die een Vergiftig Melkagtig Sap heeft, getyteld. Zie hier hoe dezelve beschreeven wordt.

„ De Vergiftboom groeit alleenlyk in Moerassen of laage natte Gronden. Hy gelykt „ wel wat naar een laagen Esschenboom, doch „ meer naar de Sumach, en wordt derhalve „ van sommigen *Moeras-Sumach* getyteld. Nooit „ wordt zyn Stam dikker dan een Mans Been, „ en de hoogte is op 't meeste als die van den „ Vlierboom, maar hy spreidt zyne Takken „ wyd uit, en maakt een Boschje van Stammen uit den Wortel van een die afgehouwen is. Hy groeit spoedig, doch is niet „ lang van duur. De binnenzyde van het „ Hout is geel, en vol van een Vogt zo Lymerig als Honig of Terpenthyn. Het Hout „ zelf heeft een sterken onaangenaamen Reuk, „ maar het Sap stinkt als een Kreng. Het werkt „ zo wel door aanraaken en behandelen als door „ de

li. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 366. p. 217. *Mat Med.* 151. Rhus Foliis pinnatis integerrimis. *Hort. Cliff.* 110: *Hort. Ups.* 68. GRON. *Virg.* 148. ROYEN *Lugdbat.* 244. COLD. *Noveb.* 64. Toxicodendron Foliis alatis, Fructu rhomboide. DILL. *Elth.* 392. T. 292. f. 377. Arbor Americana, &c. PLUK. *Alm.* p. 45. T. 145. f. 1. Arbor venenata. KALM. *It.* II. p. 211. Poyson Wood Tree. *Phil. Trans.* N, 367. p. 145.

„ de Reuk. Verſcheide Perſoonen zyn door het „ in de Bosſchen af te hakken, of door het op „ 't Vuur te leggen, tot een zeer hoogen trap „ vergiftigd geworden. De werking is naar de „ geſteldheid der Menſchen verſchillende: op „ den eenen heeft het aandoening, op den an- „ deren niet; ſommigen maakt het eenige Da- „ gen blind; anderen doet hetzelve het Lighaam „ zwellen; maar nooit heeft men iemand daar „ door zien ſterven. Men zegt dat het Hout „ zo koud als Ys is, wanneer men 't aan- „ raakt."

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Vergiftboom.

Deeze beſchryving door eenen Engelſchman, DUDLEY genaamd, nu ruim vyftig Jaar geleeden overgezonden, is bevestigd door de Waarneemingen van den Sweedſchen Heer KALM, die zig in 't jaar 1748 in Penſylvanie bevondt, alwaar die Vergiftboom taamelyk gemeen was in de Moerasſige Landſtreeken. Deeze Heer beſpeurde, dat dezelve in een zelfde Perſoon zeer verſchillende uitwerkingen naar de geſteldheid heeft. Hy hadt zig verſcheide maalen met deszelfs Sap beſtreeken, Takken daar afgeſneeden of afgebroken, de Schors daar afgeſtroopt en tusſchen de Handen gewreeven; daar aan gerooken; de Stukken lang by zig gedragen, en was niettemin van alle ſchadelyke werking bevryd gebleeven. Eenmaal, nogthans, moest hy ondervinden, dat de Vergiftige eigenſchap van deezen Boom geen ſprookje ware. Op eenen heeten Zomerdag, wat bezweet zyn-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Vergiftboom.*

de, fneedt hy een Rysje van den Boom af, en droeg hetzelve omtrent een half Uur in de Hand, ruikende nu en dan eens daar aan. Op dien zelfden Dag wierdt hy niets, en tegen den avond maar iets weinigs gewaar; doch den volgenden morgen ontwaakte hy door een fterke Jeukt der Oogenleden en rondom dezelven: zo dat hy 'er naauwlyks de Handen af kon houden. Die Jeukt ging wel over, toen hy de Oogen een poos met Yskoud Water gewasfchen hadt, maar de Oogleden waren, den geheelen Dag, zeer ftyf. Tegen den avond voelde hy nog een weinig Jeukt, die den volgenden ochtend, by het ontwaaken, niet minder fterk was als 's daags te vooren. Hy gebruikte 'er het zelfde Middel tegen: doch dit hieldt een gantfche Week aan; de Oogleden waren ftyf en de Oogen rood. Toen verdween dit Ongemak t'eenemaal. Van het Sap dies-tyds ook een menigte op zyn Hand geftreeken hebbende, kwamen 'er flegts kleine Blaartjes op de Huid, die zonder nadeel verdweenen. Hier uit blykt, dat de Vergiftige hoedanigheid van deezen Boom niet veel om 't Lyf heeft.

Japanfche Vernis-boom.

LINNÆUS hadt, op deeze Soort, de *Sitz* of *Sitzdsju* der Japoneezen aangehaald, doch de Heer ELLIS aangetoond hebbende, dat die daar van verfchillende is (*), zo berigt zyn Ed.

(*) *Philof. Tranfact.* Vol. XLIX. Part. 2. p. 866.

Ed. thans, dat men hem daar van moet uitfluiten. Dezelve, ook *Urus no ki* genaamd, heeft, volgens de Waarneemingen van KÆMPFER, gevinde Ockernooten Bladen, en Trosfen van Vrugten, welke naar de Cicers gelyken: doch de Zaaden, die door de Jefuiten uit China aan de Koninglyke Societeit van Londen, voor Zaaden van den *Vernisboom* gezonden waren, bragten niets voort dan een wilde Soort, *Faſi no ki* by de Japoneezen genaamd, waar van het Vernis in weinig agting was. Deezen ftelt onze Ridder thans voor, met den bynaam van *Succedanea* (*), en wil, dat men denzelven van de *Rhus Vernix*, daar hy naby aan komt, onderfcheiden zal, niet alleen door de grootte der Bladen, maar ook doordien hy dezelven ftyfagtig, wederzyds glanzig, en zelden aan beide kanten gelyk heeft: zynde die van de *Rhus Vernix* donkergroen, welke ook de Vrugten van grootte als een Erwt heeft en wit van Kleur; daar die van den Japanfchen Bafterd Vernisboom van grootte als een Kers en niet wit zyn.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Vernis-boom.*

De manier, op welke men de Vernis, volgens KÆMPFER, inzamelt, is opmerkelyk. Men fnydt, zegt hy, den Bast op verfcheide plaat-

(*) *Rhus* Foliis pinnatis integerrimis perennantibus lucidis, Petiolo integro æquali. *Mantisfa altera.* p. 221. Arbor Vernicifera fpuria fylvestris angustifolia. KÆMPF. *Amœn. Exot.* p. 794. T. 795.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Vernisboom.*

plaatſen van de Takken af, dan vloeit daar een Lymerig Vogt uit, het welk wel dra zwart wordt door de aandoening van de Lugt. Dit Vogt ontvangen zy in Houten bakjes, die zy 'er onder zetten, en, indien 'er eenige vuiligheid onder vermengd mogt zyn, wringen zy het door een groven Doek, hebbende het geen andere bereiding van nooden. Zy doen het in Houten Vaatjes, bedekken het met een weinig Olie, en hetzelve dan met een Blaas toegebonden hebbende, wordt het door geheel China en Japan verzonden. Dit Vernis (zegt hy) geeft een vergiftigen waaſem uit, die zwaare Hoofdpyn veroirzaakt, en de Lippen van de genen, die hetzelve behandelen, doet zwellen: weshalve de Werklieden een Doek binden voor hunne Neus en Mond.

Chineeſche Vernisboom.

Uit het Zaad van den Vernisboom, die in de Provincie van Nankin in China groeit, door den Jeſuitſchen Pater D'INCARVILLE overgezonden, zyn by Londen Boompjes voortgekomen, die de Bladen ook gevind, doch by het Steeltje Tandswys' ingeſneeden hebben: weshalve de Heer ELLIS dit Gewas noemt, *Chineeſche Rhus met gewiekte Bladen, wier Blaadjes langwerpig en geſpitst zyn, by het Steeltje rondagtig en getand* (*). Deeze laatſte ſchynt vry veel

(*) Rhus (*Sinenſe*) Foliis alatis, Foliolis oblongis acuminatis, ad baſin ſubrotundis et dentatis. *Phil. Trans.* VOL. XLIX. p. 870.

veel naar de derde Soort, *Rhus Javanica* by LINNÆUS genaamd, te gelyken. II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. VI. *Rhus Copallina*. Gom Copal Boom.

(6) Rhus *met gevinde effenrandige Bladen, de Steeltjes Vliezig met Gewrichten.*

Hier wordt dat Gewas bedoeld, hetwelke PLUKENETIUS genoemd heeft *Amerikaansche* Boom *naar de Sumach gelykende*, die een witte Gom uitstort, hebbende de Bladen niet Zaagswyze getand, maar derzelver Rib in 't midden gewiekt. Hy meent, dat dit de *Gom Copal Boom* zy, die van HERNANDEZ aldus wordt voorgesteld en beschreeven.

Het is een hooge Boom, met Bladen naar die der Eikeboomen gelykende, maar, als uit de Afbeelding blykt, aan een gewiekten Steel Vinswyze geplaatst. RAY geeft 'er de Bladen aan van den Mastikboom en wy zoudenze, in dit opzigt, by die van de groote Lathyris vergelyken kunnen. Maar deeze Bladen zyn aanmerkelyk ingesneeden, hetwelk tegen de opgegevene Kenmerken strydt, en tegen de beschryving van RAY, die zegt, dat zy geens-zins

(6) *Rhus* Foliis pinnatis integerrimis, Petiolo membranaceo articulato. ROYEN *Lugdbat.* 24. *Mat. Med.* 152. Rhus elatior, Foliis impari-pinnatis &c. GRON. *Virg.* 149. Rhus Virginianum Lentisci Foliis. RAJ. *Hist.* 1799. Rhus obsoniorum similis Africana, &c. PLUK. *Alm.* 318. T. 56. f. 1. Copalli Quahiutl. HERNAND. *Mex.* 45.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

zins getand zyn. De Vrugten zyn purperkleurig en rondagtig.

De Gom, die uit deeze Boomen zypelt, wordt door haare witheid onderscheiden van de Gom Animé, en was by de Indiaanen van Mexiko in gebruik om hunne Afgoden en voornaame Helden te berooken. Zy moet in dat Land niet ongemeen en ook niet onbepaald geweest zyn, aangezien HERNANDEZ agt Soorten optelt van Copaldraagende Boomen. Waarschynlyk hebben de Indiaanen aan veelerley witte of helder doorschynende Gommen of Harsten, in 't byzonder aan 't gene men thans Westindische Barnsteen noemt, dien zelfden naam gegeven. De regte Gom Copal, die men weleer tot Vernisfen gebruikte, is tegenwoordig zeldzaam in Europa, en voert ten onregte den naam van Gom, dewyl zy Harstagtig is, geevende door Destillatie veel Olie uit. In Virginie is deeze Boom ook gevonden.

VII. *Rhus Metopium.* Kleevende Gom Boom.

(7) Rhus *met in vyven gevinde, effenrandige, rondagtige, gladde Bladen.*

De Egyptenaars gaven aan een welriekende Zal-

(7) *Rhus* Foliis pinnatis, quinatis, integerrimis subrotundis glabris. *Amoen. Acad.* V. p. 395 Metopium Foliis subrotundis pinnato-quinatis, Racemis Alaribus. BROWN. *Jam.* 177. T. 13. f. 3. Terebinthus maxima &c. SLOAN. *Jam* 167. *Hist.* II. p. 90. T. 199. f. 3. RAJ. *Dendr.* 51. Borbonia Fructu Corallino. PLUM. *Ic.* 61.

Zalve den naam van *Metopion*, om dat 'er de Galbanum in kwam, zegt DIOSCORIDES, wordende de Boom of het Hout, dat die Gom uitleverde, in 't Griekfch dus geheten. Die naam is zekerlyk van 't Voorhoofd, als een Blanketzel, afgeleid. BROWNE heeft denzelven, om eene dergelyke reden, op deezen *Westindifchen Terpenthynboom* toegepast, welke dus door SLOANE befchreeven wordt. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Gom-Boom.*

In dikte en hoogte komt hy met onze Eikeboomen overeen, bereikende wel de hoogte van vyftig Voeten. De Stam, die regt is, geeft op twintig Voeten hoogte, en vervolgens, een menigte van Takken uit. Eens in 't Jaar werpt hy zyne Bladen af. Eerst komen de Bloemen, die uit Meeldraadjes beftaan, aan 't end der Twygen voort; dan volgen de Bladen, die gevind zyn, uit twee paaren van Blaadjes en één aan 't end beftaande. De Vrugten zyn roode Befiën, aan Trosfen verzameld en op Steeltjes ftaande, hebbende ieder Bezie éénen Zaadkorrel. De Schors van deezen Boom is witagtig of grys en byna glad; doch hier en daar fcheidt zig de oude by brokken van den Stam, aan welken men op verfcheide plaatfen zwarte Vlakken ziet, niets anders zynde dan de glinfterende Gom, welke, zo zy, door den Regen nat geworden, aan de Huid komt te kleeven, door 't afrukken de Opperhuid mede neemt. Men wil dat de Zwynen daar van gebruik maaken om hunne Kwetzuuren te genee-

O 4 zen,

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

zen, en deswegen noemen de Engelschen hem *Hog-Doctor-Tree*, of *Boar-Tree*, dat is Beerboom. Hy groeit in digte Bosschen op Jamaika binnenslands. De Duiven zyn naar de Besfiën zeer gretig.

De *Borbonia* van PLUMIER, met eene Korallyne Vrugt en een vyfbladige Bloem, is hier door LINNÆUS t'huis gebragt. De Hoogleeraar J. BURMANNUS hadt te regt geoordeeld, dat die Boom niet behoorlyk betrokken kon worden tot het Geslagt der Laurieren. Het getal en de rondagtigheid der Bladen, uit welken de Vinbladen samengesteld zyn, als ook de Bloem en Vrugt, strooken taamelyk met deeze Soort.

VIII. *Rhus radicans.* Klimmende.

(8) Rhus *met drievoudige Bladen, die elk in 't byzonder gesteeld, ovaal, glad en effenrandig zyn, met Wortelende Ranken.*

Aan deeze Soort van dit Geslagt moet ik, en wegens haare Eigenschappen, en om dat zy somtyds ook Boomagtig groeit, hier plaats geeven. Zy heeft haaren bynaam daar van, dat de Ranken, zig om de Gewassen of iets anders slingerende, daar in, even als de Klyf of Klimop,

(8) *Rhus* Foliis ternatis, Foliolis petiolatis ovatis nudis integerrimis, Caule radicante. *Hort. Cliff.* 110. GRON. *Virg.* 33. ROYEN *Lugdbat.* 244. KALM. *It.* II. p. 296, 214. Toxicodendron amplexicaule &c. DILL. *Elth.* 390. Toxic. erectum &c. DILL. *Elth.* 389. T. 291. f. 375.

op, Wortel schieten, en dus beklimt zy dikwils den Top van de hoogste Boomen. De Heer KALM noemt deeze Soort een Heester of Boom, welke in Pensylvanie zeer overvloedig groeit. Afgesneeden of afgekapt zynde, zegt hy, loopt 'er een bruingeel Sap uit, het welk zo sterke indrukzels maakt op Linnen of Papier, dat men de zwarte Vlakken of Merktekens daar van niet weder uit kan wisschen. Ten opzigt van de behandeling heeft het de zelfde hoedanigheid als de eerstgemelde Soort: des hy dit Gewas ook eenen Vergiftigen of Giftboom noemt. II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(9) Rhus *met drievoudige Bladen, die gesteeld, hoekig zyn en Wollig, met Wortelende Ranken.* IX. *Rhus Toxicodendron.* Vergiftboom.

Uit den Griekschen bynaam, die eigentlyk *Vergiftboom* betekent, zou men besluiten mogen, dat deeze Soort de Vergiftigste in dit Geslagt ware. Hy wordt by RAY ook voorgesteld onder den naam van *Driebladige Virginische Vergiftige Boom*, met ruige Bladen, welke van

(9) *Rhus* Foliis ternatis, Foliolis petiolatis angulatis pubescentibus, Caule radicante. *Syst. Nat.* XII. Rhus Foliis ternatis, &c. GRON. *Virg.* 149. Toxicodendron triphyllum, Folio sinuato pubescente. TOURNF. *Inst.* 611. Vitis Canadensis. MUNT. *Phytogr.* T. 60. Edera trifolia Canadensis. CORN. *Canad.* T. 97. BARR. *Icon.* 228. Arbor trifolia Venenata Virginiana, Foliis hirsutis. RAJ. *Hist.* 1799.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. *Vergiftboom.*

van de Virginische Driebladige Wyngaard alleenlyk door de ruigte der Bladen en de roodheid, zo van de Steelen als van de Ribben en Aderen der Bladen, zou verschillen. MUNTING schryft aan zynen Wyngaard van Kanada ook geene Vergiftige Eigenschappen toe, en de Driebladige Kanadasche Klimop van CORNUTUS zou de gladde, niet de ruige of Wollige Toxicodendron van TOURNEFORT zyn.

Deeze is eigentlyk de *Driebladige Rhus*, met de Bladen gesteeld, spits ovaal en Wollig ruig, nu geheel, nu uitgegulpt, van den Heer GRONOVIUS, die door CLAYTON was voorgesteld, onder den naam van *Klimmende Vergiftboom*, met drie hangende omgeboogen Bladen aan één Steeltje; waar van getuigd wordt, dat dezelve een Melkagtig Sap laat druipen, hetwelke aanstonds een zwarte Kleur krygt door de aandoening van de Lugt. Vergiftige Dampen waasemen, zegt hy, uit alle de gekneusde deelen van deezen Boom, die Jeukerige Puisten, Zwelling en Pyn in 't Lighaam veroirzaaken. Deeze, zo wel als de naastvoorgaande en de eerst beschreevene Soort, zouden, volgens MILLER, tweehuizig zyn; dat is, Bloem- en Vrugtdraagende op byzondere Stammen (*).

(10) Rhus

(*) Over deeze Vergift- en Vernisboomen kan men nog nader bedenkingen vinden, in het III. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen*, bladz. 371, enz.

(10) Rhus *met drievoudige Bladen, die gesteeld, ovaal, zeer wyd getand en van onderen Wollig zyn.*

II. Afdeel. V. Hoofdstuk. X. *Rhus Cominia.*

De bynaam is van BROWNE afkomstig, door wien een *Boomachtige Cominia* voorgesteld wordt, met gegolfde drievoudig gevinde Bladen en zeer kleine Bloemen, de Trosfen aan 't end der Takken. Dit onderscheidt deeze Soort, niet alleen, van de voorgaande; maar het is ook een hooge Boom, die een dikken Stam heeft, bestaande uit een geelagtig wit Hout, zo wel in Oost- als in Westindie groeijende, en aan de Kust van Malabar *Malago-Maram* genoemd wordende. Deszelfs Bloesem bestaat uit een menigte van kleine Bloempjes, die op lange Steeltjes zitten. Hy draagt ronde, eerst zwartagtig, dan witagtig groene Besfen, met één Korrel, zoet van Vleesch.

SPATHELIA.

De Bloem en Kelk zyn in dit Geslagt beiden vyfbladig; het Zaadhuisje driehoekig en met

(10) *Rhus* Foliis ternatis, Foliolis petiolatis ovatis remotisfime ferratis, fubtus tomentofis. *Amœn. Acad.* V. p. 395. Cominia arborea &c. BROWN *Jam.* 205. Baccifera Indica trifolia. SLOAN. *Jam.* 170. *Hist.* II. p. 100. T. 208. f. 1. RAJ. *Hist.* 1593. Malago-Maram. *Hort. Mal.* V. p. 49. T. 25. BURM. *Fl. Ind.* p. 75.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

I. *Spathelia simplex.* Eenstammige.

met drie Holligheden, bevattende enkelde Zaaden.

De eenigste Soort, hier in voorkomende (1), voert den bynaam van *eenvoudige* of *enkelde*, om dat dit Gewas een enkelen Stam heeft, die, volgens SLOANE, maar een Duim dik is en niettemin, ongetakt, tot de hoogte van veertig Voeten stygt; zynde zelfs, tot byna een half Voet van den Top, ongebladerd, gelykerwys de Palmboomen. De Bast is glad en witagtig, doch om hoog de merken der afgevallen Bladen vertoonende, even als de Koolstruiken. De Bladen, die den Top omringen, zyn zeer groot, met eene middelrib of Steel van drie of vier Voeten lang, waar aan wederzyds Bladen staan van een half Voet, een Duim breed, doch spits uitloopende, zagt en ruig. Boven de Bladen geeft de Top veele Roedjes uit, naar alle kanten spreidende, van zes Voeten lang, op welker enden veele, zeer schoone, vyfbladige paarsche Bloemen, met geele Meeldraadjes en daar op volgen gladde Vliezige Blaasachtige Zaadhuisjes. Op Steenachtige Heuvels aan Hope-Rivier by Leguane op Jamaika hadt hy deezen Boom aangetroffen. Dezelve schynt veel naar de *Comocladia* te gelyken.

(1) *Spathelia. Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 370. p. 219. Spathelia Caule simplici &c. BROWN. *Jam.* 187. Aceri aut Paliuro affinis Arbor &c. SLOAN. *Jam.* 138. *Hist.* II. p. 28. T. 171. RAJ. *Dendr.* 94.

ARALIA.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

Van dit Geslagt, ook Kruiden bevattende, zyn de Kenmerken, behalve de Vyf Stylen, die hetzelve in een anderen Rang dan de voorgaande brengen, een vyftandige Kelk boven het Vrugtbeginzel, en eene vyfbladige Bloem, waar van veelen een Kroontje of Zonnescherm samenstellen, die een zeer klein eigen Bekleedzel heeft: zynde de Vrugt eene vyfzaadige Besie.

De twee eerste Soorten, die Boomagtig zyn en onder den naam van Boomen voorkomen, zal ik hier beschryven.

(1) Aralia, *die Boomachtig is, met enkelde Bladen, hebbende ééne Klier aan ieder Straal van het gemeene Kroontje.* I. *Aralia arborea.* Boomagtige.

Dit laatste heeft BROWNE in zyne bepaaling van dit Plantgewas ook opgemerkt, doch in de afbeelding of beschryving van den *Klimop-Boom met Piekswyze Bladen*, door PLUMIER, vind ik geen het minste gewag van deeze Klieren. Het wordt aldaar gezegd een Boomachtig Gewas te zyn, dat de Bladen spitsovaal;

(1) *Aralia* Caule Arboreo, Foliis simplicibus, Umbellæ universali Radiis uniglandulosis. *Amœn. Acad.* V. p. 396. Aralia arborea &c. BRONW. *Jam.* 189. Hedera Arbor, Folio hastato. PLUM. *Spec.* 18. *Ic.* 148.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK. ovaal, gesteeld, overhoeks geplaatst en effenrandig heeft, met eene Kroontjeswyze Aair van Bloemen, die eigen Zonneschermen uitmaaken, elk op eene byzondere Straal van de algemeene Kroon. Zo het de *Laurierbladige Boom* is van SLOANE, die aldaar aangehaald wordt, dan heeft hetzelve regte Takken, met eene gladde donker bruine Schors, waar onder een wit Hout legt: de Bladen worden naar 't end breeder, de Bloemen zyn geel, en maaken, zo wel als de Vrugten, dat roode Besfen zyn, zeer fraaye Kroontjes uit. In de Noordelyke deelen van Jamaika hadt hy deezen Boom gevonden.

II. *Aralia spinosa.* Gedoornde.

(2) Aralia, *die Boomachtig is, met den Stam, zo wel als de Bladen, gedoornd.*

De Doornagtigheid onderscheidt voornaamelyk deeze Soort, welke ik in de Amsteldamsche Tuin, door COMMELYN, *Boomachtige gedoornde Angelica*, of Indische Boom met Esschen-Bladen en eene gedoornde Schors, getyteld vind. Deeze heeft gevleugelde Bladen, gelyk die van de Plant, welke men Engelwortel noemt; het geen ten opzigt van een Boom zeer vreemd is. In de Koninglyke Tuin, te

(2) *Aralia* Arborescens, Caule, Foliisque aculeatis. *Vir. Cliff.* 26. GRON. *Virg.* 34. Aralia Caule aculeato. *Hort. Cliff.* 113. ROYEN *Lugdbat.* 92. Angelica arborescens Spinosa, &c. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 89. T. 47. RAJ. *Hist.* 1798. Christophoriana Arbor aculeata Virginiana. PLUK. *Alm.* 93. T. 20.

te Chelſea, hadt men dit Gewas met een Stam van eens Mans langte, en meer dan een Arm dik gezien, die zig aan den Top in Takken uitſpreidde. Waarſchynlyk groeit het in zyn Land veel hooger. De naam, welken 'er PLUKENETIUS aan geeft, is *Chriſtophoriana*, een gedoornde Virginiſche Boom.

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(3) Aralia, *die den Stam en de Bladſteelen gedoornd heeft, de Vinbladen ongedoornd en Haairig.*

III. *Aralia Chinenſis.* Chineeſche.

Deeze Soort voert den nevensgaanden bynaam, om dat zy door den Heer OSBECK in China waargenomen is. Zy heeft een enkelen ſterk gedoornden Stam of Steel, die anders kaal en alleenlyk aan den Top gebladerd is. De Bladſteelen zyn ſamengeſteld, in drieën verdeeld en ruig; de Bladen gevind, met de Blaadjes ovaal en Zaagswyze getand, inzonderheid van onderen Haairig, tweemaal zo groot als in de voorgaande Soort. De Zonneſcherm is uit een menigte van kleine Kroontjes ſamengeſteld.

LINNÆUS vraagt, of hier toe ook de *Mannetjes Water-Struik* van RUMPHIUS te betrekken zy, hetwelke door den Heer N. L. BUR-

Water-Struik.

(3) *Aralia* Caule Petiolisque aculeatis, Foliolis inermibus villoſis. *Syst. Nat.* XII. Frutex aquoſus, mas. RUMPH. *Amb.* IV. p. 105 T. 44? BURM. *Fl. Ind.* 78.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK. *Water-Struik.*

BURMANNUS vastgesteld wordt, zo wel ten opzigt van het Mannetje als van het Wyfje. Het eerste is een Boompje dat wel ter hoogte van een Spies opschiet, met een of meer regte Stammen, die dikker worden dan een Arm, en geheel bezet zyn met Doornen. De Bladen gelyken eenigermaate naar die van den Vlierboom, en het bloeit ook met Dollen zegt RUMPHIUS, doch ylder en de Vrugten komen vry wel overeen met de zogenaamde Duivels-Kersen, naamelyk die van de *Bryonia nigra*, weleer *Tamnus* nu *Tamus* genaamd. Deeze Bessen bevatten eenige Steenachtige Korrels en zwellen somtyds op tot de grootte van een Musketkogel. Dit Gewas groeit veel aan de kanten der Rivieren en op Waterige plaatsen, in Oostindie; alwaar de Stammen groen en Struikachtig blyven, doch in de Bosschen wordt het een Boom, wel van twintig en meer Voeten hoog, met eene graauwe Schors, hebbende van binnen hard Hout. 't Sap der Bladen en 't Zweet der jonge Stammen veroirzaakt Jeuking op de Huid. Het Wyfje heeft veelal de zelfde gedaante, doch is ongedoornd, en daarom wordt het dus onderscheiden. In hetzelve zyn de Takken en Bladen als met Zand bestrooid, 't welk aan de Huid komende ook Jeukt verwekt. De Bessen van geen van beiden worden door 't Gevogelte gegeten: maar de Indiaanen maaken veel werks van het Sap uit

het

het Waterige Hart, dat den naam aan deeze Gewasſen geeft. II. Afdeel. V. Hoofd-stuk.

Gedagte Heer BURMANNUS brengt hier een Malabaarſch Boomgewas (*) t'huis, dat een Heeſter is van twee Mans langten hoog, op Zandige plaatſen groeijende. De Bladen zyn ook gevind, en hebben hunne Steeltjes bezet met Pukkeltjes, die dezelven ruuw maaken. De Bloemen groeijen Zonneſchermswyze: zy zyn vyfbladig en witagtig groen: de Besſen zyn zwartachtig, en hebben een blaauw Sap, zo ſcherp, dat het de Keel ſchroeit wanneer menze eet. Uit het Hout, de Bladen en Wortelen, worden niettemin verſcheide Geneesmiddelen vervaardigd.

VI. HOOFD-

(*) Frutex baccifer Malabaricus, Floribus umbellatis pentapetalis, Fructu nigricante polyspermo. RAJ. *Hiſt.* 1635. Nalugu. *Hort. Mal.* P. II. T. 26. p. 43.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

VI. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* zes Meeldraadjes *hebben, die daarom* HEXANDRIA *genoemd worden, waar onder de Boom, die het zogenaamde* Draakenbloed *uitlevert.*

De Rang der Zesmannige Plantgewasfen, in het Stelzel der Sexen, is niet zeer uitgebreid. Men noemtze HEXANDRIA, om dat ieder Bloem zes Meeldraadjes (*Stamina*) heeft, en onder dezelven hebben ver de meesten maar éénen enkelen Styl of Stempel, deswegen *Monogynia* genaamd, die weder onderscheiden worden, naar dat derzelver Bloemen een Kelk, of een Vliezig Omwindzel als een Scheede, gelyk de Narcisfen enz., of niets van beiden, of zelfs geen Bloemblaadjes hebben. Alle de Boomen van deezen Rang komen onder de Eenwyvigen voor.

DRACÆNA.

De Kenmerken zyn: een Bloem in zesfen verdeeld, regtopstaande, die de zes Meeldraadjes, in 't midden van haare langte, iets dikker heeft en geene Kelk. Het Vrugtbeginzel is ovaal met eenen Draadigen Styl, die enkeld is,

is, doch den Stempel in drieën verdeeld heeft en ſtomp. De Vrugt is een Eyronde Bezie, met drie holligheden. Deeze Kenmerken komen byna met die van het Geſlagt van *Asparagus*, tot hetwelke LINNÆUS den Draakboom te vooren betrokken hadt, overeen: doch de Geſtalte verſchilde te byſter: weshalve hy 'er thans van afgeſcheiden is. II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

Onder de vyf Soorten, in dit Geſlagt door den Ridder betrokken, komen 'er twee voor die Boomachtig en Boomen zyn, als volgt.

(1) Dracæna, *die Boomachtig is, met de Bladen eenigermaate Vleezig, aan de tippen gedoornd.* I. *Dracæna Draco.* Draakboom.

De eigentlyke reden, dat deeze Draakboom, in 't Latyn *Draco Arbor*, genoemd wordt, is duiſter. Dat zig in de Vrugt, wanneer men de buitenſte Schil daar af haalt, de figuur van een Draak vertoonen zou, hoewel niet onmooglyk, is wat ver gezogt. De afleiding met ſommigen te ſtellen van het uitvloeijende Harstachtige Sap, dat *Draakenbloed* genoemd wordt, heeft ſchyn; alzo DIOSCORIDES zelf meldt, dat

(1) *Dracæna* arborea, Foliis ſubcarnoſis apice ſpinoſo. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1256. p. 246. Asparagus Draco, *Sp. Plant.* Ed. II. p. 451. BURM. *Fl. Ind.* p. 83. Cordyline Foliis inermibus &c. ROYEN *Lugdbat.* 22. Palma Foliis longisſimis pendulis. BOERH. *Lugdbat.* II. p. 169. Draco Arbor. CLUS. *Rar.* I. p. 11.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK. *Draakboom.*

dat die Stoffe voor het verdikte Bloed van zekeren Draak gehouden werdt. Maar ik denk veeleer, dat de Gestalte van den Boom, die wat den Stam belangt vry Slangachtig is, en aan den Top alleen maar een Kroon heeft van korte Takken of Degenvormige Bladen, de genen, die zulk een Stam op den Grond leggende vonden, met de gedagte roode Harst daar aan, hem in de eerste opslag voor een Slang of Draak, die gekwetst was of vermoord, heeft kunnen doen aanzien.

Wat hier van zy: „de Draak (zegt CLU„SIUS) want ik vind geen bekwaamer naam: „is een hooge Boom, van verre naar een Pyn„boom gelykende, zo egaal en altyd groen zyn „zyne Takken. Hy heeft een dikken Stam, „met agt of negen Takken van twee Ellen, „die even lang en Bladerloos zyn. Dezelven „verdeelen zig ieder aan 't boven-end in drie „of vier Takken van een Elle lang of wat „meer, en een Arm dik: ook Bladerloos, maar „op den top ieder een Kroon draagende van „Bladen van gelyke langte, welke naar Lisch„bladen gelyken, en groeijen op de manier „der Aloë, zo dat het eene Blad Scheedswyze „het andere omvangt. De breedte is rykelyk „een Duim, en zy loopen aan 't end spits als „een Degen uit, hebbende in 't midden een „verheven Rib, doch aan de zyden dun en „scherp zynde als een Swaard. De Stam heeft „een vast Hout, maar een ruuwe Schors, met

„veele

„ veele Scheuren en Barſten, waar, in de Honds- „ dagen, het gedagte Vogt, dat tot een roode „ Harst verdikt, uitzypelt. De Takken zyn „ vol Vogt en week van zelfſtandigheid, zo „ wel als de geheele Kruin van den Boom, dien „ men even als de Kool der Palmboomen eeten „ zou kunnen, indien de bitterheid zulks niet „ verhinderde".

II. Afdeel. VI. Hoofdstuk. *Draakboom.*

CLUSIUS zag deezen Boom, nu rykelyk twee Eeuwen geleeden, te Lisſabon, agt Palmen dik, agter zeker Klooſter ſtaan, en kreeg vervolgens een Takje met Vrugten beladen, die van grootte en figuur als kleine Kerſen waren, geelachtig van Kleur en wat zuur van Smaak. Ten dien opzigte kwam dezelve met den Draakebloeds-Boom, dien anderen op de Kanariſche Eilanden gevonden hadden, overeen; doch verſchilt van den Indiſchen Boom, dergelyke Harst uitleverende, van KÆMPFER beſchreeven, die tot het Palmriet van RUMPHIUS behoort; en van anderen. RUMPHIUS, naamelyk, geeft drie Oostindiſche Boomen op, die een Bloedrood Sap uitſtorten, en HERNANDEZ maakt van twee Westindiſche gewag. In Zuid-Amerika, aan de Rivier Oronoque, vondt LOEFLING een zodanigen Boom met een Vlinderachtige Bloem, gevinde Bladen en Peulswyze Vrugten: JACQUIN in Tierra Bomba een dergelyken, dien de Ingezetenen *Sangre de Dragon* noemden. Wanneer men hier en daar Inſnydingen maakte in den Stam, was in 't kort de

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

de Boom bezet met glinsterende roode Druppels, als Traanen, die door de Hitte van de Zon in weinige Minuuten stremden tot een Harst als het gewoone Draakenbloed der Winkelen.

Draakboom.

BOERHAAVE betrekt den Draakboom van CLUSIUS tot de Palmboomen: hy geeft 'er een gladden Stam aan, met zeer lange neerhangende ongesteelde Bladen. Dus komt een Gewas in onze openbaare Kruidhoven voor, 't welk COMMELYN in de Naamlyst van den Amsterdamschen genoemd heeft, *Pruimdraagende Palmboom, met de Bladen van Yucca en eene Tros van Vrugten, die de figuur van Kersen hebben, en een hard Aschgraauw Steentje, van grootte als een Erwt.* Het zou dan schynen, dat die Hoogleeraar de Vrugtmaaking had gezien; ten ware zulks van CLUSIUS ontleend mogt zyn, die elders van eene dergelyke Vrugt gewaagt. Ondertusschen hebben die Draakboomen, welken men in Europa heeft, in Gestalte met den gemelden van BOERHAAVE overeenkomstig, en van aanzienlyke hoogte, in Duitschland reeds gebloeid en Vrugt gedragen. By gelegenheid, dat zulks, nu zes Jaaren geleeden, te Weenen, in de Keizerlyke Tuin gebeurde, heeft de Hoogleeraar CRANTZ (*) daar van een nieuw Geslagt gemaakt, onder den naam van *Storckia*, dat dan de Draakboom van

(*) *De duabus Draconis Arboribus.* Viennæ 1768. Quarto.

van CLUSIUS zou zyn, hetzelve van de *Oedera* onderscheidende, welke in 't jaar 1756, ook te Weenen, in een andere Kruidhof, gebloeid hadt, en door hem voor den gedagten Palmboom van BOERHAAVE gehouden wordt. De Bloem van deeze was Klokvormig en grooter; de Vrugt, naar die van de andere gelykende, bevatte een rond, glad, witachtig Steentje, 't welk hy zelf twyfelt of het van dat der Storckia verschille: zo dat LINNÆUS deeze beiden voor een zelfden Boom verklaart (*): te meer, dewyl men in de laatste bevonden heeft, dat de Takmaaking, die in de meeste Draakboomen ontbreekt, toevallig is. Men heeft ook waargenomen, dat dezelve door overlangse Scheuren, die van zelf ontstaan, in 't vroege Voorjaar een roodachtig Sap uitgeeft, 't welk opdroogende een hoogroode Harst uitlevert. De Bladen zyn in deeze laatste zo dik niet, en smaller dan in de gewoone; weshalve de Tuiniers hem den *Smalbladerigen Draakboom* tytelen. De natuurlyke groeyplaats wordt gesteld op de Kanarische Eilanden.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK. *Draakboom.*

Het Draaken - Bloed *Sanguis Draconis*, dat de Ouden *Cinnabaris* noemden wegens zyne roo-

Het Draaken Bloed.

(*) VANDELLI Arbor Draconis sive Dracæna. *Ulyssip.* 1768. Quarto. BERENS Draco Arbor. Goett. 1770. Quarto. CRANTZ. Scheduia *Oederia* eadem cum Schedulâ *Storckia*, LINN. *Mantiss. altera.*

II. AFDEEL. VI. HOOFD-STUK. roode Bloedkleur, 't zy dan van deezen of van een anderen Boom, komt voor in ronde Bolletjes, van grootte als een Hazelnoot, die Paternosterswyze in geelagtige Riet- of Palmbooms Bladen ſamengeknoopt zyn. Men vindt het ook in Brooden, ja zelfs week en vloeibaar, ſlegter, onzuiverer en van minder waarde. Het heeft Smaak noch Reuk, uitgenomen, wanneer men 't brandt. Wegens zyne ſamentrekkende hoedanigheid heeft het de voornaamſte plaats onder de Bloedſtempende Middelen, die men inwendig gebruikt. Uitwendig droogt het Zweeren op, doet de Wonden ſluiten, maakt de losſe Tanden vast en verſterkt het ſlappe Tandvleeſch.

II. *Dracæna Ferrea.* Yzerboom.

(2) Dracæna, *die Boomachtig is, met ſpitſe Lancetswyze Bladen.*

Hier wordt de *Yzerboom* bedoeld, dien de Chineezen *Tatsjo* noemen, volgens den Heer OSBECK, en door hem in China waargenomen is, dien hy aldus beſchryft. Dezelve was zo hoog, dat hy de Bloemen, die aan den Top van een regtopſtaande Struik zaten, niet bereiken kon. De Takken waren met Staaken van Bamboezen onderſtut. Hy moet niettemin de Bloemen

(2) *Dracæna* arborea Foliis lanceolatis acutis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 246. Convallaria fruticoſa, *Syst. Nat.* X. p. 984. Arbor Ferrea. OSB. *It.* 251.

men bekomen hebben: want hy zegt, dat derzelver Kelk éénblaadig en tweetandig is; zynde de Bloem Trechteragtig en bestaande uit een Draadachtige Pyp, met een breeden Mond, die in zessen verdeeld is, met langwerpig ronde Slippen, waar van de drie buitensten een weinig grooter zyn, en de drie binnensten de zes Meeldraadjes inwikkelen. Deeze zyn korter dan de Bloem, en hebben langwerpig ronde, smalle, overendstaande Knopjes. De Stamper is langer dan de Meeldraadjes, en heeft een onverdeelden omgekromden Stempel. Dan zegt hy: de Boom was meer dan twee Mans längten hoog, hebbende den Stam zeer knoestig, kaal en ruuw: de Takken zyn krom, kaal, doch hebben aan 't end bossen van Bladen, die Lancet-Degenvormig, roodagtig zyn met gevoorde Steelen of met agterom geboogen Randen. De Bloemen zitten aan de Punt der Takken, by Dollen of Trossen, zynde ieder derzelven klein en rood.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK. Yzerboom.

Die Heer betrekt hier toe den *Asparagus terminalis* van LINNÆUS, en dienvolgens ook de Witte Limiet-Struik van RUMPHIUS; doch deeze beiden schynt onze Ridder thans afgezonderd te willen hebben, om uit te maaken de volgende Soort, welke echter door hem niet duidelyk van de andere onderscheiden is.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

(3) Dracæna *die Struikachtig is, met Lancetswyze Bladen.*

III. *Dracæna terminalis.* Limiet-Struik.

De Witte *Limiet-Struik* van RUMPHIUS, is een Heester van agt of negen Voeten hoog, welke den Stam naauwlyks een Arm dik heeft, met weinige regte Takken, die als in korte Leedjes verdeeld zyn. De Bladen zyn met den Steel een half Voet lang, aan beiden enden smal uitloopende, van boven licht Zeegroen, van onderen purperachtig, en de jonge Bladen zyn schoon licht rood. Aan 't opperste der Takken komt een Tros uit van Sterswyze Bloemen, van zes witte Blaadjes, met even zo veel Meeldraadjes en een Styl in 't midden, op een Vrugtbeginzel zittende, hetwelk een roode Besie wordt, gelyk in de Aspergies, en deeze Tros versiert den Boom niet weinig. Zyne Takken worden ook veel, op Bruiloften, ten dien einde gebezigd. Hy heeft een voos wit Hout, met een Waterachtig Hart. De Inlanders planten dit Gewas veel aan de kanten van hunne Boschtuinen, als tot een Heining of Grensscheiding, en daar van heeft het den naam van Limiet-Struik bekomen, doch de Ternataanen noemen het *Ngassi*, dat is Leugenblad, om dat het zig aan de eene zyde groen, aan de andere paarsch vertoont.

C A-

(3) *Dracæna* herbacea caulescens, Foliis Lanceolatis *Syst. Nat.* XII. p. 246. Terminalis alba. RUMPH. *Amb.* IV. p. 79. T. 4.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

CAPURA.

Dit is een nieuw Geslagt, door LINNÆUS thans voorgesteld, waar van de Kenmerken zyn. Geen Kelk: de Bloem eenbladig, Pypachtig, met den Rand in zesfen verdeeld, de Slippen rond. Zy heeft naauwlyks Meeldraadjes, maar zes Meelknopjes, die langwerpig zyn, binnen de Buis vervat. Het Vrugtbeginzel zit boven, is driehoekig rond, geknot, met eenen Rolronden zeer korten Styl, en eenen Klootagtigen Stempel. Het Zaadhuisje is misschien een Bezie.

De eenigste bekende Soort (1) is een Boom in Indie groeijende, met gearmde paarschagtige Takken; de Bladen gepaard, eenigermaate gesteeld, ovaal, effenrandig, spitsachtig, jaarlyks afvallende. De Bloemtrosjes zitten in de Oxels der Bladen, zyn korter dan dezelven en paarsch van Kleur.

ACHRAS.

Dit Geslagt heeft eene Kelk van zes Bladen en eene Eyvormige Bloem in zesfen verdeeld, met even zo veele Schubbetjes beurtlings van binnen. De Vrugt een Appel met tien Hokjes, waar in enkelde Zaadkorrels, die het Plekje op zyde en de punt genageld hebben.

Drie

(1) Capura. *Mant. altera*, p. 149 & 225.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

Drie Soorten komen in dit Geslagt voor, die altemaal tot de Boomen behooren, als volgt.

I. *Achras Mammosa.* Prammen-boom.

(1) Achras *met enkelde Bloemen, de Bladen Beitelvormig Lancetswyze.*

By SLOANE voert deeze den naam van *zeer groote Persikenboom*, met eene langwerpige ruuwe Vrugt: by PLUKENETIUS van *Appeldraagende Amerikaansche Boom*, met groote, lange, stompe, harde en geaderde Bladen, die ongelyk van Rand zyn. De Spaanschen, zegt JACQUIN, noemen hem *Sapota*, de Engelschen en Franschen *Mamei-Sapote.* Hier van is zekerlyk de bynaam, op de Vrugten ziende, die van figuur als Prammen zyn, afkomstig.

Het is een regtstammige en zeer fraaije Boom, die zyne Kroon wyd uitbreidt, zegt de Heer JACQUIN, iets Melkgeevende. Gedagte Kroon bestaat uit Twygen, wier Looten aan 't end dik en rond zyn, en aldaar bezet met groote langwerpig ovaale Bladen, van agt Duimen lange. Onder het Loof zyn de Takjes digt bezet met eenbloemige Steeltjes, die kleine witagtige, Klokswyze Bloemen draagen, naar die van de Smeer-

(1) *Achras* Floribus solitariis, Foliis Cuneiformi-lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 435. p 251. Achras Fructu maximo ovato &c. BROWN. *Jam.* 201. Achras Floribus pentandris, JACQ. *Amer.* p. 56. T. 182. f. 19. Malus Persica maxima &c. SLOAN. *Jam.* II. p. 124. T. 218. Arbor Americana Pomifera &c. PLUK. *Alm.* 59. T. 268.

Smeerwortel wat gelykende. De Vrugt die Eyvormig is, drie, vier of vyf Duimen lang, heeft eene rosagtige, ruuwe, doch geenszins geschubde Schors, waar onder een week Vleesch is, bleekrood en eetbaar, doch laf zoet van Smaak. De Zaaden zyn zeer groot, bruin en sterk glanzig, met eenen witagtigen ruuwen Rand, en bevatten eene witte Pit, die met een sterken Reuk van bittere Amandelen is bezwangerd. II. Afdeel. VI. Hoofdstuk.

De overeenkomst van deeze Soort met de volgende, zegt JACQUIN, is zo groot, dat ik deswegen het voornaame Kenmerk der Sexen ben overgestapt, betrekkende dezelve, schoon hy maar vyf Meeldraadjes heeft, tot dit Geslagt. Misschien zal men ze, t'avond of morgen, in een andere Klasse plaatzen. Zy was hem by Karthagena, op Kuba en Jamaika, voorgekomen.

(2) Achras *met enkelde Bloemen, en Lancetswys' ovaale Bladen.* II. *Achras Sapota.* Sapodille-boom.

Deeze is 't, die onder den naam van *Sapota* by PLUMIER voorkomt en door BROWNE

NE

(2) *Achras* Floribus solitariis, Foliis lanceolato-ovatis. *Syst. Nat.* XII. Achras Floribus hexandris. JACQ. *Amer.* p. 57, T. 41. Achras. LOEFL. *It.* 186. Sapota Fructu ováto majore. PLUM. Gen. 43. Achras Fructu elliptico scabro majore &c. BROWN. *Jam.* 200. T. 19. f. 3.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

NE genoemd wordt Achras met eene grootere Eyvormige ruuwe Vrugt, enkelde Bloemen, uit de Oxels voortkomende, ſtrekkende het Lidteken van het Zaad zig voorby de Punt uit. Hier toe wordt ook, als eene Verſcheidenheid, de Sapota met eene kleine Vrugt, van SLOANE en de gedagte Autheuren, betrokken. De Spanjaarden noemen de een zo wel als de andere *Nispero*, de Hollanders *Mispelboom*; doch de Franſchen noemen die met groote Vrugten *Sapotier*, met kleine Vrugten *Sapotillier*: de Engelſchen geeven aan de eerſte den naam van *Sapodille-Tree*, dat is Sapodille-Boom, en de laatſte van *Nisberry*.

Het is een Boom, niet minder fraay dan de voorgaande, die dikwils de hoogte van vyftig Voeten bereikt, zynde geheel vol van eene witte zeer taaije Melk. Het Hout is wit, de Schors bruin. De Bladen ſchynen weinig van die van den voorgaanden te verſchillen, doch zyn ſlegts half zo lang, en meer Lancetachtig, dat is ſmaller en ſpitſer. De Bloemen komen op gelyke wyze voort en openen zig ten tyde der Bevrugting meer, hebbende bevoorens een Eyronde en dan eene Klokvormige gedaante. De Vrugt, die nu grooter, dan kleiner, ronder of langwerpiger valt, heeft eene bruine ruuwe Schors, en daar onder een witachtig Vleeſch, welk zo aangenaam van Smaak is, dat ſommigen deeze Vrugt zelfs lekkerer dan de Ananasſen keuren. Men kanze echter niet eeten, of

zy moeten eerst beginnen te rotten, gelyk de Mispelen. De Pitten of Zaadkorrels, waar van zelden meer dan vier voldraagen, zyn glinsterend zwart en uitermaate bitter. Die van Martenique gebruiken dezelven, gepeld zynde, als een Geneesmiddel voor de Ongemakken der Waterwegen, wordende, ten dien einde, een Emulsie met Wyn of Water daar van gemaakt, doch nooit meer, tot ééne Gifte, dan van twaalf Korrels. De Bast van den Boom is samentrekkende, en wordt wel, in plaats van de Kina, tegen de Koorts gebruikt. II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

By nagt verstrekken deeze Boomen tot huisvesting voor Rotten en Vledermuizen, die naar hunne Vrugten niet minder gretig zyn, dan veelerley Vogels uit den Rang der Hoenderen, op welken derhalve de Vogelaars onder deeze Boomen zitten te loeren, en ze hunne Snoepery duur betaald zetten. De Vogeltjes, die hangende Nesten maaken, schynen deeze Boomen ook te beminnen, en de Kolibrietjes bouwen dikwils in de Toppen der Takken, welke naar den Grond hangen, hun zeer aartig van verscheide deelen der Bloemen vervaardigd Nestje, broedende daar in onder beschutting van de overhangende Bladen. Op de Karibische Eilanden en de nabuurige Vaste Kust, komt dit Geboomte voor.

(3) Achras

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

(3) Achras *met Troswyze Bloemen en Lancetswys' ovaale Bladen.*

III. *Achras Salicifolia.* Smalbladige.

Aan de voorige Soort hadt SLOANE Laurierbladen gegeven, en aan deeze geeft hy Wilgenbladen; daar zy doch weinig van die anderen verschillen. Hy noemt dezelve een Boom met een breed glanzig Blad van Wilgen, en kleine bleekgeele vyfbladige Bloemen, die troswyze voortkomen uit de zyden der Takjes of Looten. BROWNE geeft 'er den naam aan van Achras met langwerpige glanzige wederzyds uitgerekte Bladen, de Bloemen Troswyze, by Bondeltjes onder het Loof verspreid. De vyfbladigheid strydt tegen de algemeene en byzondere Kenmerken van dit Geslagt. De Boom valt in Zuid-Amerika.

PRINOS.

De Planten van dit Geslagt hebben den Bloem éénbladig en Raderachtig, met eene Kelk die in zesfen verdeeld is, en de Vrugt is een Bezie met zes Zaaden.

Twee Soorten komen 'er in voor, die beiden tot de Boomen betrokken worden, als volgt.

(1) Pri-

(3) *Achras* Floribus confertis, Foliis lanceolato - ovatis. *Syst. Nat.* XII. Achras Foliis oblongis nitidis utrinque productis, &c. BROWN. *Jam.* 201. T. 17. f. 4. Salicis Folio lato splendente Arbor, Floribus parvis, pallide luteis pentapetalis, &c. SLOAN. *Jam.* 170. *Hist.* II. p. 98. T. 206. f. 2.

(1) Prinos *met de Bladen in de langte Zaagswyze getand.*

II. AFDEEL. VI. HOOFD-STUK. I. *Prinos verticillata.* Gekranfte.

Hier wordt de *Groote breedbladige Alcanna*, van MUNTING, t'huis gebragt en de Hulst met afvallende Bladen van DU HAMEL, in deszelfs befchryving der Boomen. De Heer GRONOVIUS ftelt het Gewas voor, onder den naam van *Prinos*, en brengt de befchryving van CLAYTON by; die hetzelve een Boom noemt, met een kleinen zwakken Stam, welke taaije Ryzen of Teenen uitgeeft, met eene gladde Schors, Bladen als van den Laurier en vyfbladige witachtige Bloemen, die ongefteeld uit de Takjes voortkomen, met Besfen en Zaaden als van de Hulst. Volgens de befchryving van gezegden Heer, zyn de Takken effen en kaal; de Bladen ovaal, gefteeld, glad, fcherp getand, loopende de Tandjes in Elsachtige Punten uit; zynde ook de bovenften fpits, de onderften ftomp. Voorts zegt zyn Ed., uit ieder Oxel komt een gemeen Bloem-Steeltje voort, korter dan het Bladfteeltje, met witte Bloemen. In 't Kruidboek van COLLINSON vindt men 'er Mannetje en Wyfje van (*). De woon-

(1) *Prinos* Foliis longitudinaliter ferratis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 436. p. 251. Prinos. GRON. *Virg.* Alcanna major latifolia dentata. MUNT. *Phyt.* 213. T. 51. Aquifolium Foliis deciduis. DU HAMEL. *Arbr.* I. p. 62. T. 23.

(*) GRON. *Fl. Virgin.* Lugdbat. 1762. p. 54.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

woonplaats is in de Moerasfen van Virginie zegt LINNÆUS.

II. *Prinos glaber.* Gladde.

(2) Prinos *met de Bladen aan de Tippen getand.*

Decze is de *Casfine* met overhoekfe, Lancetswyze, altyd groene Bladen, en de Bloemen in de Oxelen, van MILLER; als ook de *Echte Casfine van Florida*, door den Heer CATESBY voorgefteld als een Boompje dat Beſiën draagt, byna de gedaante van den *Alaternus* hebbende, met de Bladen overhoeks geplaatst en eene vierkorrelige Vrugt. Volgens den Heer KALM groeit hetzelve natuurlyk in Kanada. Het is een Boom, zegt LINNÆUS, die de Bladen overhoeks, gefteeld, langwerpig, glad heeft, aan de Punt dikwils met twee Zaagswyze fpitfe Tanden, in de gedaante byna van de *Myrica*, met altoos groenend Loof. Uit de Oxels der Bladen komen kleine, meest driebloemige Steeltjes voort. De Bloemen hadt zyn Ed. niet gezien.

BURSERA.

De naam, of eigentlyk die van *Burferia*, is ter gedagtenis van den Heer J. BURSERUS, we-

(2) *Prinos* Foliis apice ferratis. *Syst. Nat.* XII. *ibid.* Casſine Foliis lanceolatis alternis, &c. MILLER. *Dict.* T. 83. f. 2. Casſine vera Floridanorum, &c. CATESB. *Car.* II. p. 57. T. 57.

wegens zyne Reizen uit Liefhebbery voor de Kruidkunde vermaard, door den Heer JACQUIN aan dit Geslagt gegeven.

II. AFDEEL. VI. HOOFD-STUK.

De Kenmerken zyn, eene driebladige Kelk en Bloem en eene Vleezige Vrugt, welke drieleppig is en éénen Zaadkorrel bevat.

I. *Bursera Gummifera.* Gom Elemni Boom.

De eenigste Soort (1), daar van bekend, voert den naam van Terpenthynboom by de Autheuren. SLOANE noemt hem Groote *Terebinthus*, met Berkenboom-Blad en eene driehoekige Vrugt. LINNÆUS heeft hem zelfs in het Geslagt der Terpenthynboomen geplaatst gehad, onder den naam van Pistacia met afvallende gevinde Bladen, de Vinbladen ovaal hebbende. Hy schynt de *Amerikaansche Berkenboom*, met Zaaden naar die van 't *Lithospermum Frumentaceum* gelykende, te zyn van PLUKENETIUS. De Spanjaarden noemen hem *Almacigo* of Mastikboom; de Engelschen *Birch-tree* of Berkenboom en de Franschen *Gommier*, dat is Gomboom.

Het is een Takkige Kroonboom, die dikwils

(1) *Bursera.* JACQ. *Amer.* p. 94. T. 65. Terebinthus Foliis cordato-ovatis &c. BROWN. *Jam.* 345. Terebinthus major Betulæ folio &c. SLOAN. *Jam.* II. p. 89. T. 199. CATESB. *Car.* I. p. 30. T. 30. SELIGM. *Vogel.* II. D. bl. 49. Pl. 60. Terebinthus Americana polyphylla. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 149. T. 77. Betula Arbor Americana, Seminibus Lithospermi Frumentacei æmulis. PLUK. *Alm.* 67. T. 151. F. 1. Pistacia Foliis pinnatis deciduis, Foliolis ovatis. *Sp. Plant.* I. p. 1026. *Mat. Med.* 535?

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

wils zeer hoog wordt, zegt JACQUIN, hebbende eenen regten Stam, die in een dunne Schors eene witachtige zelfstandigheid bevat, vol van een Waterig, Lymerig, Balsamiek Vogt, dat Terpenthynachtig ruikt. De Bladen, die ovaal met een punt, glanzig, effenrandig, gesteeld en anderhalf Duim lang zyn, staan met hun drieën, vyven, zevenen of enkeld aan een Steel. Hy heeft kleine, Reukelooze, witte, Bloemen, aan Trosjes uit de Oxels der Bladen voortkomende, en op verscheide manieren geschikt. De Vrugten zyn groen, paarsch, of somtyds van gemengelde Kleur: (nooit hadt hy dezelven blaauw gezien, gelyk zy in de Afbeelding van CATESBY voorkomen,) en meer dan andere deelen des Booms met Balsem bezwangerd: de Zaaden somtyds driekantig, glanzig, van eene Vleeschkleur.

De Vrugtmaaking is in dit Geslagt verschillende. Op Kurassau heeft die Heer Boomen gezien, met Bloemen en byna rype Vrugten beladen, die de Kelk in vyven verdeeld, vyf Bloemblaadjes, agt Meeldraadjes, geen Styl en den Stempel byna in drieën gedeeld hadden. By Karthagena heeft hy 'er waargenomen, die lange Trossen van dergelyke Bloemen hadden, maar deeze misdroegen altemaal. Hier onder groeiden andere Boomen van 't zelfde Geslagt, waar van alle de Bloemen zodanig waren, als in de Kenmerken beschreeven is, aan zeer korte Trossen groeijende. Moet dan deeze

Boom,

Boom, zegt hy, *Tweehuizig* genoemd worden of *Veelbeddig*? Dit laatste denk ik niet: want die Bloemen waren van beiderley Sexe, wel-ke, om een my onbekend gebrek, overal mis-droegen. Ik heb derhalve een Zesmannigen vrugtbaar, een Agtmannigen onvrugtbaar, en bovendien eenen gevonden, die zesmannige Bloemen, welke zo ik meen vrugtbaar waren, en onvrugtbaare agtmannige te gelyk droeg. Tienmannige, dat is met tien Meeldraadjes, welken BROWNE verzekert gezien te hebben, of vyfmannige, hoedanigen het Geslagt van Pistacia vereischte, waren zyn Ed. nooit voorgekomen.

II. AFDEEL. VI. HOOFD-STUK.

Het Terpenthynachtige Sap, dat in de Stam en andere deelen van deezen Boom vervat is, verhardt tot een soort van Gom of liever Harst, zynde bruin en zo dik als Terpenthyn. Men houdt dezelve voor een zeer goeden Wond-Balsem, welke van veel gebruik is voor de Paarden, zegt CATESBY, die verzekert, dat deeze Boom gemeen is op de Bahama's-Eilanden. De Heer JACQUIN vondt hem op verscheide Eilanden van de Westindiën en aan de Vaste Kust. Hy wordt thans voor den *Gom Elemni Boom* gehouden (*).

Simarouba-Bast.

In 't jaar 1713 is de eerste maal van Cayenne een Bast in Europa gebragt, die men *Sima-*

rou-

(*) *Amœn. Acad.* VOL. VII. p. 56.

II. AFDEEL. VI. HOOFDSTUK.

rouba noemt. De Heer JUSSIEU bragt denzelven in trein tegen de Roode Loop en andere Weeklyvigheden, waar in dat Middel federt, tot heden toe, van goede uitwerking bevonden is. Deeze Bast is witachtig geel van Kleur, een weinig famentrekkende van Smaak, doch zonder eenige fcherpheid, veeleer tevens verzagtende. Men is nog niet verzekerd, van welken Boom die Bast afkomftig zy. Een *Evonymus*, met een zwarte vierhoekige Vrugt, werdt daar eerst voor gehouden; doch fommigen willen thans, dat het deeze Boom zy. De Heer JACQUIN nam de proef van deszelfs Bast, en bevondt dien wel wat famentrekkende, doch veel zwakker. Ook vernam hy, dat men 'er in de Westindiën geen gebruik van maakte tot dat oogmerk, waar toe de Inlanders op Cayenne den gemelden Bast reeds van te vooren gebezigd hadden: zo dat dit ftuk nog in 't onzekere blyft, en de Simarouba-Boom fchynt volgens de befchryving, welke 'er LINNÆUS van geeft, aanmerkelyk van deezen te verfchillen.

VII. HOOFD-

VII. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* zeven Meeldraadjes *hebben, die deswegen* HEPTANDRIA *genoemd worden, tot welken de* Paarden-Karstenge-Boom *behoort.*

De Klasse der Zevenmannige Planten (*Heptandria*) in het Stelzel der Sexen, is zeer bekrompen, als tot nog toe niet meer dan vyf Geslagten en maar zes Soorten bevattende: weshalve in deeze Klasse ook geene Onderdeelingen gemaakt zyn. Zy is hier de Zesde Rang in de Afdeeling der Boomen.

Het eenigste Geslagt, daar onder voorkomende, voert den naam van

ÆSCULUS.

De Heer LINNÆUS gebruikt dit woord, dat by de Romeinen bekend was, hier tot een Geslagtnaam, doch de Heer van ROYEN heeft het woord *Esculus*, in navolging der voorige zesde Uitgaave van het Samenstel der Natuur, gebezigd. PLINIUS beschryft den *Esculus* omstandig en telt hem onder de Eikeldraagende Boomen, met zeer breede Bladen, wier Vrugten aangenaam en goed om te eeten zyn. Dit past geenszins, gelyk men weet, op de

II. AFDEEL. VII. HOOFD-STUK. Paarden-Karstengen. De Burgerkroon te Rome was eerst van Eiken Takken, naderhand van die van den *Esculus* gevlochten (*). Men maakte 'er Plantagiën van tot Hakhout, om te branden: maar het Hout deugde niet om te verwerken. Uit dit alles is 't meer dan waarschynlyk, dat men door den *Æsculus* een geheel anderen Boom verstaan heeft, als van de hardheid van wiens Hout sommige Autheuren gewag maaken, terwyl ook VITRUVIUS van *Æsculini Axes* spreekt en OVIDIUS van eene *Frons Æsculea*. VIRGILIUS beschryft de ongewoone diepte, tot welke deszelfs Wortelen in de Aarde zonken (†) en een ander Autheur gebruikt deezen Boom tot een zinnebeeld van de aangroeijing der Zonden (‡). Volgens de uitdrukking van deeze laatsten moet het een hooge Boom geweest zyn, die in Italie gemeen was, met breede Bladen en eetbaare Vrugten, en van wiens Takken Roeden gemaakt werden. Zo wordt hy dan, ten onregte, van sommigen voor den Mispelboom (§), van anderen voor den Groen-Eik (*Ilex*) gehouden. In 't vervolg zul-

(*) Civica (Sc. Corona) Iligna primo fuit, postea magis placuit ex Esculo, Jovi sacrâ. *Hist. Nat.* Libr. XVI. Cap. 4.

(†) Æsculus imprimis, quæ quantum Vertice ad Auras Æthereas, tantum Radice in Tartara tendit. *Georg.* 2.

(‡) Tenuia ne spernas Vitiorum Semina: quæ nunc Æsculus est, alio tempore Virga fuit. NOVAR.

(§) ÆSCULUS *Mespelbaum.* KÖNIG *Gazophyl. Latinitatis.*

zullen wy den *Esculus* als een Soort van Eiken beschouwen. II. AFDEEL. VII. HOOFDSTUK.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn: een Vyfbladige Bloem, die ongelyk gekleurd is, en waar van de Blaadjes, met smalle Nageltjes, ingeplant zyn tusschen de verdeelingen van de Kelk, die eenbladig en buikig of Blaasachtig uitgezet is, met vyf Tandjes, en de Vrugt is een Bolster met drie holligheden.

Twee Soorten komen 'er in voor, waar van de eerste zeer bekend is, als volgt

(1) Æsculus *met zevenmannige Bloemen.* I. *Æsculus Hippocastanum.* Paarden-Karstenge Boom.

De gewoone naam van deeze is *Hippocastanum*, hier tot een bynaam gebruikt, en even 't zelfde als Paarden-Karstenge-Boom, gelyk wy hem gemeenlyk noemen, betekenende. MATTHIOLUS geeft de Afbeelding zegt DALECHAMP van eene nieuwe Soort van Karstengeboom, daar noch de Ouden, noch de hedendaagschen melding van gemaakt hebben, en die men noemt *Chastagne Chevalline.* Deeze Boom groeit in de Levant, en deszelfs Karstengen zyn goed voor Dampige Paarden en die de kuch hebben, om welke reden de Turken de-zel-

(1) *Æsculus* Floribus heptandris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 457. p. 259. *Hort. Ups.* 92. Esculus. *Hort. Cliff.* 142. ROYEN *Lugdbat.* 463. Castanea Folio multifido. CLUS. *Hist.* I. p. 7. C. B. *Pin* 419. RAJI *Hist.* II. p. 1683.

II. AFDEEL. VII. HOOFDSTUK.

zelven Paarden - Karſtengen heeten (*). Dit verhaalen MATTHIOLUS en CLUSIUS volgens RAY, die zegt, dat men in de Engelſche Tuinen deezen Boom van Conſtantinopolen overgebragt heeft. LINNÆUS ſtelt de overbrenging in Europa, ik weet niet op welken Grond, in 't midden van de Zestiende Eeuw. Hy is thans, gelyk iedereen bekend is, zelfs in onze Provintiën zeer gemeen en zodanig genaturalizeerd, dat men hem als een Inboorling of Natuurlyk Plantgewas der Nederlanden voorgeſteld vindt (†).

Het is een Boom, die de hoogte en dikte ten minſte van onze Lindeboomen bereikt, zeer weeldig in 't groeijen, wanneer hy niet al te veel aan guure Winden is bloot geſteld en den zwaarſten Vorst hier te Lande verduurende, zonder eenige bedekking. Inzonderheid munt hy uit door eene digte Bladerryke Kroon, die in de Voorzomer met ſchooner Bloemen praalt dan eenig ander van onze buitenſtaande Boomen, 't zy tam of wild. Zyn Schors is witachtig in jonge Boomen en aan jonge Takken, doch die der oude Stammen, hoedanigen ik gezien heb van drie Voeten over 't kruis, is graauw, met barſten, byna gelyk die der oude Ypeboomen. De Bladen breiden zig, aan 't end van een dikken Steel, Vingerswyze uit

(*) DALECHAMP *Hiſt. des Plant.* Lyon 1615. Tom. I. p. 28.
(†) DE GORTER *Flora Belgica*, Ultraj. 1767. p. 108.

uit, en gelyken dus wel eenigermaate naar die van 't Vyfvingerkruid, doch men vindt 'er doorgaans zeven op een Steel, die van het punt der vergaaring allengs verbreeden, en de grootsten byna een Handpalm breed worden aan 't end, alwaar zy uitloopen in een stompe punt. De Steel is somtyds wel een Voet en 't grootste Blad ook byna zo lang. II. AFDEEL. VII. HOOFD-STUK.

In de Herfst, als de Bladen afgevallen zyn, vertoonen zig aan deeze Boomen dikke langwerpig ronde bruinroode Knoppen, die den geheelen Winter bezet zyn met een Kleverige Harst, en de Botten beschutten door middel van zekere Doppen, welke, in 't vroege Voorjaar afvallende, gelegenheid tot uitspruiting geeven. Dit heeft zo zigtbaar in geene andere van onze Boomen plaats. De dunste Twygen, die niettemin, in vergelyking met andere Boomen, zeer dik zyn, geeven aan 't end een Bloemsteng uit, welke op zig zelf een zeer fraaije Tuil of Ruiker is van Bloemen, die Kandelaarswyze op Steeltjes aan deezen Bloemsteng staan, welke aan 't end ook met dezelven gekroond is, en dus de gezegde fraaiheid aan deeze Boomen byzetten.

De Gestalte van deeze Bloemen vereischt onze opmerking. RAY zegt, in navolging van DODONÆUS, dat dezelve uit vier witte Blaadjes bestaan, waar van de twee bovensten, een weinig grooter dan de anderen, in 't midden twee roodachtige Vlakken hebben, terwyl het mid-

II. AFDEEL. VII. HOOFDSTUK.

midden van de Bloem met verscheide geele Vezelen, die vergulde Toppen hebben, praalt. TOURNEFORT bepaalt het getal van de Bloemblaadjes niet: BOERHAAVE noemt het een Roosachtige, vyfbladige onregelmaatige, als dubbeld gelipte Bloem, en het getal der Meeldraadjes zegt hy vyf, zes of zeven te zyn. LEDERMULLER, niettemin, door wien het maakzel en de inhoud der Knoppen van deezen Boom, niet alleen, maar ook, en wel inzonderheid, de deelen der Vrugtmaaking ten naauwkeurigste onderzogt zyn (*), stelt vyf Bloemblaadjes en zeven Meeldraadjes, gelyk de Heer LINNÆUS. De Eijerstok, zegt BOERHAAVE, op den bodem van de Kelk, geeft een lange, dikke Buis uit, die een Haakachtigen Top heeft, en wordt een Stekelige Vrugt, veelvoudig splytende, met eene holligheid, die Zaaden bevat, naar Karstengen gelykende.

Deeze Karstengen zyn, gelyk men weet, hoe schoon van aanzien ook, door haare bitterheid niet bekwaam tot Voedzel voor de Menschen. Voor de Paarden zouden zy, als gezegd is, een Geneesmiddel zyn. Het roode Schilletje, dat de witte Kern bekleedt, is samentrekkende. Het Poeijer van deeze Karstengen is een goed Niesmiddel, wanneer men het als Snuif neemt. Men gebruiktze, op sommige plaat-

(*) *Zerglied. und Vorstellung eines Winterknospe des* Hippocastani, &c. in Folio Neur. 1764.

plaatfen, tot mesting van het Vee. Ten dien einde boort men 'er Gaten met een Priem in, men legtze eenige Dagen in de Kalk, en trekt 'er vervolgens met Water de Kalk weder uit. Dit zal dezelven, waarfchynlyk, de grootfte bitterheid beneemen. De Byën aazen gaarn op de Bloemen van deezen Boom, en men ziet ze dan, als met Laarzen van het roode Stuifmeel derzelven beladen, terugkeeren. Onder de Afchgraauwe Schors der Takken zit een groene, gelyk aan den Vlierboom, en dezelven zyn zeer voos; doch het Hout van den Stam wordt met dat van den Efchdoorn en Linden gelyk gefteld, om dat het zeer fyn van Draad is en zeer glad bewerkt kan worden, zynde inzonderheid voor de Plaatfnyders in Hout bekwaam. II. AFDEEL. VII. HOOFDSTUK.

(2) Æsculus *met agtmannige Bloemen.* II. *Æsculus Pavia.*

Of de eenigermaatige overeenkomst der Bladen een genoegzaame reden zy geweest, om dit Boomgewas, het welk door den grooten BOERHAAVE, op zig zelf, aan de gedagtenis van den Leidfchen Hoogleeraar PETRUS PAAUW was toegewyd, hier, tegen de Syste- Pavia.

(2) *Æsculus* Floribus octandris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 259. Pavia. BOERH. *Lugdbat.* 2. T. 260. *Hort. Angl.* 54. T. 19. *Hort. Cliff.* 143. ROYEN *Lugdbat.* 463. TREW. *Ehret.* T. 15. MILL. *Ic.* 198. DU HAMEL *Arbr.* II. p. 98. Saamouna Pifonis &c. PLUK. *Alm.* p. 326. T. 56. f. 4.

II. AFDEEL. VII. HOOFDSTUK. tematifche orde, by dit Geflagt te voegen, zullen mooglyk anderen beter dan ik beoordeelen. Het fchynt, zekerlyk ongerymd, de Grondflagen van zyn eigen Stelzel, buiten eenige noodzaaklykheid, te overtreeden: alzo dit Gewas zeer gevoeglyk tot de Klasfe der *Octandria*, waar toe het eigentlyk behoort, betrokken hadt kunnen worden. Doch ter zaake.

Het heeft, volgens BOERHAAVE, Paarden-Karftenge Booms Bladen, die gepaard zyn, maar zodanig, dat de Paaren een kruis met elkander maaken. De Bloemen groeijen, op dergelyke manier, Aairswyze tot het end der Twygen uit. Het end van een Bloemfteeltje wordt een lange Buisachtige roode Kelk, die den rand in zesfen verdeeld heeft. Daar uit komt een vyfbladige Bloem, van de zelfde Kleur, voort, die onregelmaatig famengefteld is uit vyf Blaadjes, waar van de twee bovenften een foort van Helm maaken, de twee zydelingsfen de Keel befluiten en het onderfte naar een Baard gelykt. Agt Meeldraadjes, met hunne Knopjes voorzien, zitten binnen de Bloem. Het Vrugtbeginzel, op den bodem van de Kelk, geeft een lange, Cylindrifche, roode Buis uit, die de Styl is, en wordt een ongedoornde Vrugt met drie Holligheden, welke ieder een rondagtig Zaad bevatten.

Niettegenftaande men niet twyfelen kan, of deeze deelen der Vrugtmaaking van de Pavia, zo keurlyk in Plaat gebragt, zullen door den

groo-

grooten BOERHAAVE naauwkeurig opgegeven zyn, zegt onze Ridder thans, dat dit Gewas de Kelk en Bloem Bloedkleurig; de Bloemen Zonneschermswyze, en de Bloem vierbladig geslooten heeft, dikwils met agt Meeldraadjes (*). Is dit door zyn Ed. zelf waargenomen, dan verschilt het grootelyks met de gedagte Afbeelding, en de eenkleurigheid van de Bloem en Kelk maakt de Geslagts-Kenmerken gebrekkelyk. Aan den zelfden Bloemsteng, zegt hy, zyn volgens den Heer DAVID VAN ROYEN, Hoogleeraar der Kruidkunde op Hollands Hooge School te Leiden, Mannelyke en Tweeslagtige Bloemen. Het kan geenszins de Ricinoides met Karstengebooms Bladen van PLUMIER zyn, dewyl die enkele Bladen heeft. Wat de *Saamouna* van PISON aangaat, een *Brasiliaansche Peuldraagende Boom*, met gevingerde Zaagswys' getande Bladen, en paarsche Bloemen als van de Teucrium: dezelve schynt meer naar de Pavia te gelyken, dan de *Virginische Vyfbladige Boom* van RAY, met Aairswyze éénbladige Bloemen, welke doch als overeenkomstig met de gedagte Saamouna opgegeven wordt, zo wel als een Peuldraagende van Brasil, met den Stam gedoornd en in 't midden uitgezet. In Karolina werdt dezelve van de Engelschen *Poison-Root*, dat is Vergiftwortel, geheten.

II. AFDEEL. VII. HOOFD-STUK.

VIII. HOOFD-

(*) LINN. *Mant. altera.*

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

VIII. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* agt Meeldraadjes *hebben*, *die deswegen* OCTANDRIA *genoemd worden*, *waar onder de* Balsem-, Sandelhout, Zeepnooten-Boomen, *enz.*

De Agtmannige Plantgewassen (*Octandria*) in het Stelzel der Sexen, dus genaamd, om dat derzelver Bloemen agt Meeldraadjes hebben, zyn in de Rangen van Eenwyvige, Tweewyvige, Driewyvige en Vierwyvige onderscheiden, naar dat het getal der Stylen of Stempelen één, twee, drie is of vier. De eerste, die der Eenwyvigen (*Monogynia*) naamelyk, levert wederom, gelyk ver de meeste Planten, zo ook de meeste Boomen uit, en daar in komen eerst voor twee nieuwe Geslagten, als volgt.

DODONÆA.

Die Plant, aan welke Pater PLUMIER deezen naam, ter gedagtenisse van den vermaarden Keizerlyken Arts DODONÆUS, wiens Kruidboek zekerlyk van veel dienst geweest is voor de herstellers van de Kruidkunde, gegeven hadt, bevondt onze Ridder te behooren

tot

tot het Geslagt der Hulst (*): maar, om niettemin dezen Autheur niet te onteeren, gaf zyn Ed. dien naam aan een ander Plantgewas, van PLUMIER *Staphylodendron* met smalle Laurierbladen genaamd (†), dat hy echter, in navolging van den Heer JUSSIEU, weder in het Geslagt van *Ptelea* bragt; doch thans, op 't voetspoor van JACQUIN, goedgevonden heeft, als een nieuw Geslagt te doen verryzes (‡). II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

De Kenmerken dan van de *Dodonæa* zyn: De Kelk viertandig plat; geen Bloemblaadjes, maar agt zeer korte Meeldraadjes. Het Vrugtbeginzel is driekantig: de Styl enkeld, aan 't end in drieën verdeeld: het Zaadhuisje gezwollen, met drie uitsteekende Vliezige kanten en drie Holligheden, bevattende twee rondachtige Zaaden.

De eenigste Soort (1) voert den bynaam van Ly- I. *Dodonæa viscosa.* Lymige.

(*) Zyn Ed. oordeelt evenwel thans wederom anders, zeggende dat die Soort van *Ilex*, *met gevinde Bladen*, moet uitgesloten worden van dat Geslagt, als misschien een Soort van *Comocladia* zynde. *Mantissa altera*, pag. 333.

(†) *In Horto Cliffortiano* & *Flor. Zeyl.* p. 58.

(‡) *Mant. alt.* p. 149. 228.

(1) Dodonæa. LINN. *Mant. alt.* p. 228. *Hort. Cliff.* 144. *Fl. Zeyl.* 141. ROYEN *Lugdbat.* 206. Dodonæa viscosa. JACQ. *Amer.* 109. Thlaspidioides arborescens. BARR. *Æq.* 109. Staphylodendron Foliis Lauri angustis. PLUM. *Sp.* 18. *Ic.* 247. f. 2. Triopteris &c. BROWN. *Jam.* 191. T. 18. f. 1. Aceri sive Paliuro affinis &c. SLOANE. RAJ. *Dendr.* 94. Caryophyllaster littoreus. RUMPH. *Amb.* IV. p. 110. T. 50. Carpinus viscosa &c. BURM. *Zeyl.* 55. T. 23. Arbuscula viscosa. PLUK. *Phyt.* 141. f. 1. Ptelea viscosa. BURM. *Fl. Ind.* 36.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. Dodonæa.

mige wegens de Lymerigheid, daar aan toegeschreeven; hoewel het nog niet zeker schynt, dat alle de Boomen, daar toe betrokken, van dien aart zyn. In de beschryving van den *Strand-Nagelboom*, door RUMPHIUS, wordt geen gewag gemaakt van die Lymerigheid. Wat de Bladen aangaat, komt dezelve wel wat overeen met het Gewas, dat de Heer J. BURMANNUS *Carpinus Viscosa* tytelt, doch daar van hadt zyn Ed. geene Bloem of Vrugt gezien. Het *Lymerige Boompje* van PLUKENETIUS, met Bladen van *Elæagnus*, en een driezaadig Vrugthuisje als dat van de *Ricinus*, schynt my, ten minste wat dit laatste belangt, zeer weinig met den gedagten Strand-Nagelboom, of met de Kenmerken, die hier van de *Dodonæa* opgegeven zyn, te strooken. Men zou, naamelyk, niet zeggen, dat de Vrugt, gelyk RUMPHIUS die beschryft en afbeeldt, eenigszins naar het Zaadhuisje van den *Ricinus* of *Chamælea* gelyke, of de Bladen naar die van den *Elæagnus*.

Volgens den Heer JACQUIN, die aan dit Gewas den Geslagtnaam van *Dodonæa* hersteld heeft, behoort daar toe de *Triopteris* van BROWNE, zo wel als het naar den Eschdoorn of *Paliurus* gelykende van SLOANE, met een langwerpig smal Blad als van Ligulter en eene vierbladige groene Bloem; welke de gedagte Kelk zal zyn: als ook het *Staphylodendron* met smalle Laurierbladen van PLUMIER, hier voor gemeld. Die van SLOANE op Jamaika waarge-

genomen is een Gewas, dat niet meer dan tien of twaalf Voeten hoog groeit, en niettemin één of meer Stammen heeft, ter dikte van eens Menfchen Been, hangende de Schors of Bast dikwils los en by draaden aan het Hout. De Bladen zyn ongefteeld, glad en donkergroen, komende niet dan aan het end der Takken of Twygen voort. Aan 't begin zyn zy fmal, en hebben by het end hun grootfte breedte: alwaar zy een half Duim breed zyn, op drie Duimen langte (*). Hoe deeze figuur met die der Bladen van de Ligufter, Amandelboom of Wilgen ftrooke, zie ik tot nog toe niet. Doch daar wordt aangemerkt, dat dit Gewas naar den Ouderdom en de Groeyplaats in veele opzigten zeer verfchille. Ondertusfchen komen de Zaadhuisjes vry wel met die van den Strand-Nagelboom van RUMPHIUS overeen. Het zyn twee, drie of vier bruine Erwten, die in een platagtig Blaasje zitten, dat drie of vier Wieken heeft, byna gelyk het Zaadhuisje van 't Paapen Mutfen-Hout of van de *Laferpitium*; zig fomtyds als een Windmolen vertoonende. Men vindt het ook op de Stranden van dat Eiland zo wel als op Rotsachtige Heuvelen.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Dodonaea.*

Deeze verwardheid ten opzigt van dit Gewas, waar PLUKENETIUS, mooglyk niet ten

(*) Folia pleraque tres circiter Uncias longa, Semunciam lata, latisſimâ prope apicem parte. RAJI *Dendrol.* p. 94.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

ten onregte, drie of vier byzondere Soorten van gemaakt heeft, fchynt de Naam-verkiezing te billyken (*). De Heer JACQUIN heeft veel moeite gehad, om zig op de plaats zelve daar uit te redden. De *Dodonæa*, welke zyn Ed. op Zandige Oevers van Jamaika en by Karthagena vondt, was een regtopftaande Takkige Heefter van vyf Voeten, geheel kleverig en ftinkende, met langwerpige ftompagtig gepunte Bladen en trosachtige Bloemen, uit eene drie of vyf-, doch meestal vierbladige Kelk beftaande. 't Getal der Meeldraadjes is agt: men vindt 'er ook fomtyds maar zeven of zes, doch dit laatfte zeer zeldzaam. In 't Zaadhuisje, dat gewiekt en driehuizig is, komen fomtyds maar twee en ook wel maar één Zaadkorrel tot volkomenheid.

GUAREA.

De Naam van dit nieuwe Geflagt is afgeleid van het Westindifch of Spaanfch woord *Guara*, waar mede de Inwooners van Kuba dit Gewas betekenen. Het is voorheen als eene Soort, in het Geflagt van *Trichilia*, door LINNÆUS onder de *Dekandria* geplaatst geweest.

De Kenmerken beftaan, volgens JACQUIN, in vier langwerpige, ftompe, wyd uitgefpreide Bloem-

(*) Vergelyk het voorgaande II. DEEL'S. I. STUK van deeze *Natuurlyke Hiftorie*, bladz. 164.

Bloemblaadjes, met een Honigbakje dat Rolrond is, zo lang als dezelven, ſtaande regt overend: de Kelk is eenbladig, viertandig, zeer klein: 't getal der Meeldraadjes agt, die zeer kort zyn, in 't Honigbakje, beneden deszelfs gekartelden rand, ingeplant, hebbende langwerpige Meelknopjes. Op het Vrugtbeginzel ſtaat een rolronde Styl met een geknopten Stempel. Het Zaadhuisje is rondagtig, ſtomp, met vier Holligheden, ieder een Zaadkorrel bevattende. II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

De eenigſte Soort van dit Geſlagt (1), is *Melia* genoemd door den Heer JACQUIN, die het beſchryft als een regtopſtaande Kroonboom van vyfentwintig Voeten hoog, welke Vinbladen heeft van één of anderhalf Voet lang; zynde het getal der Blaadjes, aan ieder zyde van de Rib, van zeven tot veertien geteld. Uit de Oxels der Bladen komen yle Bloemtrosſen voort, wier Bloemen op Steeltjes ſtaan, hebbende groenachtig witte Blaadjes, zonder Reuk. De Vrugt, die reeds een half Duim dik was, en vier Zaaden bevatte, hadt hy maar onryp gezien. I. *Guarea Trichilioides.*

Tot deeze Soort wordt betrokken de Grootſte *Guidonia*, met Ockernootenbooms - Bladen, van Pa-

(1) Guarea. *Mant. alt.* p. 150, 228. Trichilia Guara. *Sp. Plant.* Ed. II. p. 551. Trichilia Foliis oblongo ovatis &c. BROWN. *Jam.* 279s Melia Guara Floribus octandris. JACQ. *Amer.* 126. Guidonia Nucis Juglandis Foliis major. PLUM. Gen. 4. *Ic.* 147. f. 2. Jito. MARCGR. *Bras.* 169. PIS. *Bras.* 79. T. 80.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. Patet PLUMIER, welke LINNÆUS bevoorens tot het Geslagt van *Samyda* heeft t'huis gebragt, en die, volgens de aanhaalingen, de *Samyda pubescens* zou moeten zyn, als waar toe de Besfendraagende Heester van SLOANE met eene vyfbladige, bleek geele, zeer welriekende Bloem, behooren zou: doch dit komt met de Reukeloosheid van den beschreeven Boom niet overeen. Ik merk alleen uit de Afbeelding van PLUMIER aan, dat het gezegde Honigbakje een holle Buis maakt, in 't midden van de Bloem, gelyk in de Narcisfen.

ALLOPHYLLUS.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn: een Vierbladige Bloem, wier Blaadjes kleiner zyn dan de Blaadjes van de Vierbladige Kelk, die rond zyn en van ongelyke grootte. Dit zal mooglyk reden tot de benaaming gegeven hebben. De Stempel is in vieren gedeeld en het Vrugtbeginzel dubbeld.

I. *Allophyllus Zeylanicus.* Ceylonsche. Maar ééne Soort is hier van bekend (1), welke gezegd wordt een Ceylonsche Boom te zyn, naar den *Persea* gelykende, die door CLUSIUS is beschreeven, thans onder de Laurieren betrokken. De Takken zyn rond: de Bladen ovaal, gespitst, een Span lang, effenrandig, glad,

(1) Allophyllus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 469. p. 265. *Flor. Zeyl.* 140.

glad, ge-aderd, gesteeld, overhoeks geplaatst. De Trossen, die klein en zeer kort zyn, komen uit de Oxels der Bladen voort. II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

XIMENIA.

De naam is door PLUMIER aan dit Geslagt gegeven, ter eere van den Spanjaard XIMENES, door wien over de kragten der Boomen en Kruiden van Nieuw Spanje vier Boeken uitgegeven zyn. De Bloem is ook vierbladig en heeft de Blaadjes haarig, omgekruld, doch de Kelk in vieren gesneeden, en eene Pruimvrugt met één Steen.

Twee Soorten zyn 'er van, door LINNÆUS, opgetekend, die hier volgen.

(1) Ximenia *met langwerpige Bladen en veelbloemige Bloemsteeltjes.* I. *Ximenia Americana.* Gedoornde.

Van Pater PLUMIER wordt deeze Soort Gedoornde Ximenia, met eene ruige Bloem en geele Vrugt, getyteld. LINNÆUS geeft 'er den bynaam aan van Amerikaansche, doch wegens de volgende Soort past die van *Gedoornde* veel beter. JACQUIN noemtze *Veelbloemig*, 't

(1) *Ximenia* Foliis oblongis, Pedunculis multifloris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 470. p. 265. JACQ. *Amer.* 106. *Hort. Cliff.* 1193. Ximenia aculeata, Flore villoso, Fructu luteo. PLUM. *Gen.* 6. *Ic.* 261. f. 1.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Ximenia.*

't welk ook veel eigener zou zyn; alzo de volgende de Bloemen enkeld heeft. Hy zegt, dat het een regtopſtaand Takkig Boompje is, gemeenlyk de hoogte van vyftien Voeten bereikende, met langwerpig ovaale, effenrandige, gladde, geſteelde Bladen, van twee Duimen lang, welke met hun drieën of vieren te gelyk voortkomen uit overhoeks ſtaande Knobbeltjes, op zyde met een ſcherpe Doorn gewapend. Deeze Doorens, echter, ontbreeken ſomtyds aan voornaame Takken. Uit die Knobbeltjes komen drie of vier Bloemſteeltjes voort, ieder doorgaans vyf Bloemen hebbende. De Bloemen gelyken veel naar die der enkele Hyacinthen, doch zyn vierbladig, van binnen ruig, aan de tippen omgekruld, en komen uit een klein Klokswys' Kelkje voort. De Kleur is wit, en de Reuk zeer aangenaam, bewierookende als 't ware de geheele nabuurſchap De Vrugten, van grootte als een Duiven-Ey, zyn glad en geel, met een zuurachtig zoet Vleeſch, en gelyken dus veel naar witte Pruimen. Zy worden van de Wilden en van de Kinderen gegeten, bevattende een Steen, wiens Kern naar eene Moskaatnoot gelykt. 't Gewas voert by de Opgezetenen van St. Domingo den naam van *Croc* of Haak; misſchien, zegt JACQUIN, wegens zyne Doornen. PLUMIER, merkt zyn Ed. aan, heeft verkeerdelyk de Bloem driebladig getekend. Volgens de Afbeelding en beſchryving zouden de Bloemen Klokvormig, eenbladig en in

in drieën verdeeld zyn, 't welk nog meer van de Kenmerken deezer Soort afwykt. Hy hadt het in een Bofchje by Karthagena, en op St. Domingo, gevonden. II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

(2) Ximenia *met ovaale Bladen en éénbloemige Bloemſteeltjes.* II. *Ximenia inermis.* Ongedoornde.

Dit Gewas, by BROWNE genaamd *Boomachtige Amyris*, met gladde ovaale Bladen, de oudften digt by elkander, de Steeltjes eenigermaate gerand, de Bloemen enkeld hebbende, is door LINNÆUS hier tot een tweede Soort gemaakt. De Heer JACQUIN merkt aan, dat het een derde Soort daar van fcheen te zyn; op 't Oog hebbende een Amerikaanfch Gewas *met vier Kranswyze en Kruiswyze om den Steel geplaatſte Bladen*, 't welk door den Hoogleeraar J. BURMANNUS, bedenkelyk, tot de Ximenia is t'huis gebragt, wegens de Vrugten, als zynde de Bloemen, door PLUMIER, niet daar by vertoond.

Die Pater fchynt zig verbeeld te hebben, dat dit de *Caragna* van RECHIUS was, een Boom, die de Gom Caranna zoude uitleveren. De befchryving, inderdaad, van deezen Boom, de *Boom* De Gom Caranna Boom.

(2) *Ximenia* Foliis ovatis, Pedunculis unifloris. *Syst. Nat.* XII. *ut ſupra.* Amyris arborescens, Foliis ovatis glabris, vetuftioribus confertis, Petiolis fubmarginatis, Floribus folitariis, BROWN. *Jam.* 209.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Boom der Dolheid* van de Mexikaanen genaamd, welke men by HERNANDEZ vindt, komt wat de Olyfachtige Bladen aangaat, die met hun vieren om den Steel of Takken ſtaan, taamelyk overeen. P. HERMANS zegt, dat de Vrugten naar kleine Appeltjes gelyken. Wy zullen dan dien Boom, tot nader opheldering, hier plaatzen.

MIMUSOPS.

De Kenmerken beſtaan in eene Agtbladige Kelk met zestien Bloemblaadjes, zegt LINNÆUS thans, doch bevoorens hadt hy 'er agt aan toegeſchreeven en ſpreekt thans van 't getal der Meeldraadjes niet: maar zegt dat zy Elsvormig zyn, het Vrugtbeginzel rond, wordende een geſpitſte Pruimvrugt.

Twee Soorten komen in dit Geſlagt voor, beiden haare Groeyplaats hebbende in Oostindie.

I. *Mimuſops Elengi.* Kauki.

(1) Mimuſops *met de Bladen overhoeks, ver van elkander.*

De naam van dit Geſlagt is daar van afkomſtig,

(1) *Mimuſops* Foliis alternis remotis. *Flor. Zeyl.* 138. Flos Cuspidum. RUMPH. *Amb.* II. p. 189. T. 63. Kauki Indorum. PLUK. *Almag.* 203. BREYN. *Cent.* p. 20. T. 8. Elengi. *Hort. Mal.* I. p. 34. T. 20. Prunus Malabarica Fructu Calyculato. RAJI *Hiſt.* 1564. BURM. *Fl. Ind.* p. 86.

ſtig, dat de Bloemen van deeze Soort eenigermaate naar eens Menſchen Aangezigt gelyken zouden. Met die omſchryving, naamelyk, is een Gewas in het *Muſæum Zeylanicum* voorgeſteld, dat den Ceylonſchen naam *Munamal*, hier mede overeenkomſtig, voert, en verzekerd wordt de *Elengi* van den Malabaarſchen Kruidhof te zyn, tot een bynaam hier gebezigd. De Hoogleeraar J. BURMANNUS, evenwel, merkt aan, dat de Bloemen van dat Gewas niets minder dan eens Menſchen Aangezigt vertoonen. Zy hebben een aangenaame Reuk, en worden van de Vrouwtjes op Ceylon als een Krans om den Hals gedragen.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Kauki.*

In de Aantekeningen op den Malabaarſen Kruidhof, wordt dit een *Malabaarſe naar den Olyfboom gelykende, met Peerebooms-Bladen en eene welriekende geſternde Bloem*, geheten. Dit komt niet kwaalyk overeen met de Afbeelding van BREYN, die aanmerkt, dat dit Gewas, in geſtalte en grootte, veel naar den Lindeboom zweemt, doch RUMPHIUS vergelykt hetzelve by den Limoenboom, zeggende, dat het na den Nagelboom een van de fierlykſten is van Kroon en Loof in geheel Oostindie. Bevendien wordt het van de Maleijers *Bonga Tanjong* genoemd, als de Princes van alle Bloemboomen. Evenwel moet zulks meest wegens den lieflyken Reuk der Bloemen zyn, die door haare kleinte den Boom weinig Sieraad kunnen byzetten. RUMPHIUS noemt het den Boom der

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Kauki.*

der ſpitze Bloemen, even of de Bloemen ſpits waren, doch hy wil daar mede zeggen Bloemen van Spitzen of Puntjes gemaakt, en het ſchynt my toe, dat men dezelven eer Borſtel-Bloemen of Bloemen van Borſteltjes zou mogen noemen. De Bloemknoppen, die uit de Oxels der Bladen voortkomen, zyn wel is waar toegeſpitst, gelyk hy zegt, maar zy openen zig, en vertoonen dan een Borſteltje van kleine Puntjes, dat omtrent de grootte van een Nagel heeft. Dit Borſteltje, 't welk uit de Bloemblaadjes beſtaat, en niet kwaalyk zweemt naar de Bloemen van 't *Elychryſum*, *Conyza*, *Tanacetum* of dergelyke Kruiden, is van buiten met eene veelbladige Kelk omringd, en van binnen gekranst met de Bloemblaadjes, die eene dubbele ry uitmaaken, waar binnen de Meeldraadjes geplaatst zyn. Dit geheele Borſteltje of Kroontje valt te gelyk af en ontbloot het Vrugtbeginzeltje, dat eene Vrugt wordt als een Vogel-Ey, aan den top ſpits, van agteren in een Kelk vervat, en dus veel naar de Vrugt der Pinangboomen, in 't voorgaande Stuk afgebeeld, gelykende: maar deeze Vrugt is Pruimachtig, beſtaande uit een Goudgeel, droog, zoet Vleeſch met eenige ſamentrekking, dat men kan eeten, en waar binnen een Pit vervat is, die naar een Lupinen-Boontje of Tamaryn-Zaad gelykt.

Deeze Boom wordt *Kauki* genoemd by de Javaanen, die hem in de Tuinen nahouden; zo dat hy waarſchynlyk derwaards gebragt zal

zyn

zyn van de Kust van Malabar, alwaar hy onder den naam van *Elengi* bekend is, groeijende in 't wilde, op Zandige plaatſen, en een groote Boom wordende, zeer digt en uitgebreid van Loof. De Stam ſomtyds wel drie of vier Voeten dik, heeft een ruuwe Schors en beſtaat uit Hout, dat zeer duurzaam is onder Water. De Reuk der Bloemen is zo aangenaam, dat men 'er Water van ſtookt, gelyk van Linden-Bloesſem hier te Lande. Men brengt de Bloemen, aan een Draad gereegen, te Batavia op de Markt te koop. II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Kauki.*

De N. L. BURMANNUS betrekt hier toe ook den *Bonga-Tanjong-Laut* van RUMPHIUS, die op de Ambonſe Eilanden in 't wilde groeit, zelfs op de blooте Klippen van het Strand. Sommigen verbeelden zig dat de Tamme, hier beſchreeven, van deezen Wilden afkomſtig zou zyn, doch RUMPHIUS acht zulks niet waarſchynlyk. Ondertusſchen komt dit Gewas, niet alleen wat de figuur der Bladen betreft, maar ook ten opzigt van de Bloemen, die flaauw van Reuk zyn, en van de Vrugten, met den Elengi overeen. Het wordt een Boom, die eenen Stam van wel een Vadem in den omtrek heeft, groeijende loodregt, zelfs op de barre Klippen, zonder eenigen blyk van Aarde. Het Hout is ongemeen vast en hard, zonder aanmerkelyke Aderen, in digtheid naar Lever gelykende, en van binnen een Purperkleurig Hart hebbende, dat in oude Boomen meest den geheelen Inhoud be-

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

oeflaat, hebbende maar weinig wit Spint. Zou het dan ook het gene zyn, 't welk men hier te Lande *droog en vet* noemt, om dat een Stukje daar van, uit Hout en Spint bestaande, zig byna als Vleesch en Spek vertoont? Ik heb, in myne Verzameling van meer dan honderd verschillende Houten, een Plankje daar van, dat ongemeen digt is van nerf. De Indiaanen gebruiken dit Hout, wegens zyne taaiheid, veel tot Pennen, tot Steelen van Spiessen, Pylen en ander Gereedschap. Het is ook voor de Schrynwerkers of Kastemaakers, in 't algemeen, van goed gebruik, doch valt wat hard in 't bewerken. Men vindt 'er somtyds, aan 't Strand, omgevallen Boomen van, wier Bast en Spint geheel vergaan is, doch waar van het Hart schier een Mans dikte heeft, zynde schoon, hard, bruin, en glad als Marmer.

I. *Mimusops Kauki.* Nani.

(2) Mimusops *met digt by een geplaatste Bladen.*

De bynaam van *Kauki*, dat de Javaanse naam van de voorgaande Tamme Soort is, wordt door eene verplaatzing, den Ridder niet ongewoon, aan deeze Soort gegeven. Was het niet veel beter, dat hy hetzelve *Nani* genoemd hadt, 't welk de eigentlyke naam is van deezen

(2) *Mimusops* Foliis confertis. *Flor. Zeyl.* 137. Metrosideros Macassariensis. RUMPH. *Amb.* III. p. 19. T. 8. BURM. *Fl. Ind.* p. 86.

zen Boom op de Eilanden omstreeks Amboina; dan hier een verkeerden naam, aan de voorige Soort eigen, op toe te passen? Immers dit baart niets dan eene onnoodige en onverschoonlyke verwarring. II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Nani.*

RUMPHIUS telt deeze Soort onder de Yzerboomen en merkt hem als den voornaamsten daar van aan; weshalve hy denzelven, in navolging van SCALIGER, *Metrosideros* tytelt. Hy komt zodanig met den Bonga-Tanjong overeen, dat men deeze Boomen, jong zynde, naauwlyks van elkander onderscheiden kan. De Stam groeit wel zo dik, dat twee Mannen te gelyk hem ter naauwer nood omvaamen kunnen. Hy heeft de Schors effener dan de voorgaande. Hy heeft de Bladen kleiner of grooter en dienvolgens wordt hy in eenen Klein- en Breedbladigen onderscheiden. De Bloemen worden by die van de enkele Madelieven vergeleeken. De Vrugten zyn grooter dan Geneverbessen en kleinder dan Krieken, vol van kleine Zaadjes, naar die van de Salade eenigzins gelykende, doch kleiner en bruin ros, 't welk de Bessen, ryp zynde en open barstende, uitwerpen.

De hardheid van het Hout deezes Boom, welke 'er den naam aan geeft, is verbaazende. Yzerhout. De Chineezen noemen het *Thi See* of Yzerdraad, en *Jamtssa* of zout Hout, om dat het in 't Vuur knapt als Zout; 't welk het niet alleen met dat van den Strand-Tanjongboom, maar ook

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Nani.*

ook met het Mauritiaansche Ebbenhout, gemeen heeft. Het valt op de Molukkes best en overvloedig, zynde in Indie bestendiger tegen Weer en Wind dan Yzer, en in 't Vuur zelfs byna onverganglyk. De Chineezen beminnen het deswegen zeer, tot Roers en Ankers voor hunne Jonken: want men begrypt ligt, dat het in 't Water zinkt, zynde het roesten noch den Paalworm niet onderhevig. Zy neemen maar dikke Planken, waar zy een Gat in 't midden maaken, en dan een Ankerstok daar in steeken: 't welk aanstonds het fatsoen van een Anker geeft. Een Roer tot een groote Jonk, van zulk Hout, plagt hun wel vier of vyfhonderd en een Anker by de tagtig of honderd Ryksdaalders te kosten. Het heeft een dergelyk Spint als het voorgaande, en het Hart ziet uit den rossen of donker Aardachtig bruin, met korte Adertjes gestreept, en is wel zwaarder en harder, doch zo fyn niet van Draad als het voorgaande.

JAMBOLIFERA.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn; een vierbladige Trechterswyze of Klokswyze Bloem, die agt platachtige Meeldraadjes bevat, welke Eyronde opleggende Meelknopjes hebben, en een Draadagtigen Styl, die enkeld is. De Bloem is begreepen in een viertandige Kelk, welke op het Vrugtbeginzel zit, en de Vrugten, die naar Olyven gelyken, kroont.

Maar

Maar ééne Soort is door LINNÆUS van dit Geslagt opgegeven (1), welke den bynaam van *Gesteelde* voert, om dat de Bloemen en Vrugten Trosachtig aan lange Steeltjes zitten. De Vrugten, die men *Jambolones* noemt, geeven 'er den naam van *Jambolifera* aan. Zy zyn reeds lang in Oostindie bekend geweest, bevattende onder eene dunne Schil een Vleesch als de Pruimen, dat zuur is en samentrekkende; weshalve men deeze Vrugten meest by Ryst gekookt, of in Pekel ingelegd, gebruikt. De Kleur is eerst licht groen, daarna purperrood en op 't laatste zwart, als wanneer zy de Smaak hebben van zuurachtige Druiven, en dan zynze zeer verfrisschende en verkoelende, doch worden, om dat men aangenaamer en beter Vrugten van dien aart heeft, weinig geacht.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

I. *Jambolifera pedunculata.* Gesteelde. PL. VII. *Fig.* 1.

Een Takje van den Boom, die deeze Vrugten draagt, door den Heer RICHTER van Batavia medegebragt, 't welk met de Bloemen beladen is, geef ik hier in Afbeelding. Men ziet 'er uit hoe de Bladen, gelyk de Heer N. L. BURMANNUS aangemerkt heeft, van verschillende figuuren zyn, vallende ovaal of rond-

(1) Jambolifera. *Syst. Nat.* XII. Gen. 472. p. 266. BURM. *Fl. Indica.* p 87. Jambulones. C. B. *Pin.* 460. Jambolanæ. RUMPH. *Amb.* I. p. 131. T. 42. Prunus Indica, Fructu nigro, Olivæ magnitudine, Jambolones Acostæ. BURM. *Zeyl.* 197. Caryophyllus languescente vi aromaticus Malabaricus &c. PLUK. *Alm.* 88 RAJ. *Dendrol.* p. 33. *Hist.* II. p. 1499.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. rondachtig met een ingefneeden punt, maar altoos den rand Kraakbeenig hebbende met de Adertjes van de middelrib evenwydig naar den rand loopende, gelyk RUMPHIUS verhaalt, doch in Plaat niet duidelyk aanwyst.

De oude Heer J. BURMANNUS oordeelt hier toe te behooren, de *Pruim- of Nootdraagende hooge Amerikaanfche Boom*, met fmalle bly-groene Laurierbladen, die een welriekende Maftik uitgeeft, van SLOANE aldns befchreeven. „ Het is een der grootfte en hoogfte Boo„ men van 't Eiland Barbados, daar men hem „ overvloedig vindt, en tot het bouwen van „ Huizen gebruikt. De Takken zyn bruin en „ glad, met kort gelteelde Bladen bezet, van „ drie Duimen lang, naar beide enden fmal toe„ loopende, glanzig groen, hard en weinig Sap „ hebbende. De Vrugt is van grootte en figuur „ byna als een Hazelnoot, bevattende onder de „ buitenfte Schil een weinig Vleefch, en daar „ binnen een Steen met een witte Kern."

De jonge Heer BURMANNUS betrekt hier toe, in zyne *Flora Indica*, den Kruidnagelboom die flaauw Aromatiek is van Malabar, welke aldaar *Perin-Niara* heet, volgens RAY, zynde in de Malabaarfche Kruidhof, onder deezen naam, befchreeven, en voorgefteld als een Boom, van omtrent veertig Voeten hoog, met eenen witten Stam, die eene vaale Schors heeft, en eenen rooden Kruiderigen Wortel. De Bladen zyn langwerpig rond en puntig, bitter van Smaak

Smaak. De Bloemen, die, met haare drie of vieren of meer by elkander, op lange Steeltjes groeijen, bestaan uit een klein rond Kelkje, met veele witte Meeldraadjes, die geel getipt zyn, van binnen. Op de Bloemen volgen Vrugten naar Pruimen gelykende, eenigermaate krom, ('t welk RUMPHIUS ten opzigt van de zynen ook aanmerkt,) en aan den Top een klein Naveltje hebbende, donker paarsch, glad, glanzig, van binnen met een Sappig Vleesch, dat bitterachtig zoet en Kruiderig is, gevuld, en eene groene Noot bevattende, van eene scherpe, bittere Smaak. Men kookt 'er een Gorgeldrank van, tegen Ongemakken van de Keel.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

Van Kruiderigheid en bitterheid maakt RUMPHIUS geen gewag in de Javaansche Jambolons. Niettemin schynt het een zelfde Boom te zyn, wat de Vrugten aangaat, wordende dezelven, volgens COMMELYN, *Katersballen* geheten. Gedagte Hoogleeraar heeft my, uit zyn Wel Ed. Verzameling van Koromandelsche Planten, eene Tekening medegedeeld van den Tak eenes Booms, die eenigermaate schynt tot dit Geslagt te behooren, en waar van een Takje hier in *Fig.* 2, op Plaat VII., is afgebeeld. Deeze Boom moet nogthans dan een geheel verschillende Soort van dit Geslagt zyn (2). De Bladen zyn in 't groene geel geaderd, puntig ovaal en

II. *Jambolifera Coromandelica.* Kormandelsche. Pl. VII. *Fig.* 2.

(2) *Jambolifera* Floribus & Fructibus segregatis.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. en aan de kanten als uitgegulpt, zittende overhoeks aan de Looten. De Bloemen schynen agt Meeldraadjes te hebben in een viertandige Kelk, gelyk het Kenmerk is van dit Geslagt. Zy zitten boven aan de Looten of Takjes, en onder aan dezelven komen hier en daar puntig Olyfachtige Vrugten voort, waar van eenigen, in de Tekening, geel, anderen donker paarsch gekleurd zyn, en de Schors van het Takje graauw. Voor 't overige weeten wy niets daar van, dan dat de Inlandsche naam *Machiela-Marom*, en by de Portugeezen *Foel. de Cawecienha* opgeven wordt te zyn.

MELICOCCA.

De Kenmerken van dit Geslagt bestaan in eene vierbladige Bloem, wier Blaadjes omgeboogen zyn beneden de Kelk, die in vieren gedeeld is: de Stempel eenigermaate Schildachtig en zeer groot. De Vrugt Pruimachtig, met eene taaije Schil.

I. *Melicocca bijuga.* Tackboom. De eenigste Soort (1) voert den naam van *Amerikaansche Nooteboom* met gewiekte in tweeën verdeelde Bladen, by COMMELYN, en uit de benaaming van PLUKENETIUS blykt, dat 'er byhangzels zyn aan de Rib der Bladen.

De

(1) Melicocca. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 473. p. 266. Melicoccus bijugatus. JACQ. *Amer.* 108. T. 72. Melicoccus &c. BROWN. *Jam.* 210. Nux Americana &c. PLUK. *Alm.* 265. T. 207. f. 4. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 183. T. 94.

De laatſte zegt, dat de Hollanders hem *Tack-boom* heeten. Volgens den bynaam ſtaan 'er doorgaans twee paar Bladen aan ééne Rib of Steel. De Heer JACQUIN zegt, dat dit Gewas in de Bosſchen by Karthagena in 't wilde groeit, en op Kurasſau gemeen is in de Hoven, doch op Jamaika zeldzaam; wordende de Vrugten, van wier zoetheid de Boom zynen naam heeft, van de Spanjaarden *Monnos*, van de Hollanders *Knippen* genoemd.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

Het is een hooge, Takkige, fraay gekroonde Boom, met Bladen als gezegd is. De Bloemen komen by Trosſen aan 't end der Takjes voort: zy zyn klein, witachtig, en van eene zonderlinge geſtalte. Van ſommige Boomen geeven de Bloemen een zeer aangenaame Reuk, welken de Kurasſauwers Mannetjes-Boomen noemen, zeggende dat die geen Vrugt voortbrengen: van anderen hebben dezelven in 't geheel geen Reuk, en deeze noemen zy Wyfjes-Boomen, welke vrugtbaar zyn. Aan ieder Tros komen by de dertig Vrugten, die rondachtig zyn, omtrent een Duim dik, hebbende een groene, drooge Schil, waar onder het Vleeſch geheel los zit, hetwelke, daar uit genomen zynde, in alle opzigten naar het Doijer van een klein Hoender-Ey gelykt. Het is Lymerig en eetbaar, zoet met een weinigje zuur en wrang gemengd. De Ingezetenen des Eilands doen den Bolſter van deeze Vrugten, die tusſchen de Tanden ſteekende, in twee ſtukken ſpringen, en dan de bovenſte

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. helft weg ſmytende, haalen zy met de Tanden het Vleeſch, dat eenigermaate aan den bodem kleeft, daar uit, 't welk zy inzuigen, en de daar in vervatte Noot of Steen uitſpuuwen, even als wy doen met de Kerſen en Pruimen. Naar de rypheid van de Vrugt is dit Vleeſch min of meer Lymerig; doch hoe ryp dezelve ook zy, altoos blyft 'er eenig Lym van in de Mond over, 't welke de Kwyl niet kan ontbinden. De Nooten eet men als Karſtengen, in 't Vuur gebraden. In de grootſte Vrugten zyn ſomtyds twee of drie Nooten vervat, hebbende dan ook eene verſchillende figuur.

AMYRIS. Balſemboom.

Van de Balſemachtige Vogtigheid of Gom-Harst, welke de meeſte Boomen van dit Geſlagt uitgeeven, is de Latynſche of Griekſche Geſlagtnaam afgeleid. Billyk mogen zy derhalve den naam van Balſemboomen voeren.

De algemeene Kenmerken zyn: een Bloem uit vier langwerpige Blaadjes ſtaande, die in eene viertandige Kelk vervat zyn: de Stempel vierhoekig en de Vrugt een Pruimachtige Bezie.

Agt Soorten komen in dit Geſlagt thans voor, die wel niet allen hooge Boomen zyn, doch welken ik doch, uit hoofde van de overeenkomſtigheid, hier zal beſchryven.

(1) Bal-

(1) Balſemboom *met drievoudige, gekartelde, ſpitſe Bladen.* II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

Aan deezen was ten onregte de naam van *Elemnifera* gegeven, zo de Heer JACQUIN aanmerkt, dewyl het Gewas wel een Terpenthynachtig Sap bevat, van eenen ſterken onaangenaamen Reuk, doch de Gom Elemni niet uitlevert. Het is de driebladige Harſtige Heeſter, met vierbladige witte Trosbloemen, van CATESBY. Het groeit tot vyftien Voeten hoogte in de digte Bosſchen, aan den Zeekant, by Karthagena, zo gedagte Heer aanmerkt, en geeft een Vrugt van grootte als een Erwt, die rood is en rood-Sappig, doch aan den Boom uitdroogt tot een Lederachtigen Bolſter. I. *Amyris Sylvatica.* Boſchminnende.

(2) Balſemboom *met drievoudige fyn gekartelde ſtompe Bladen.* II. *Amyris maritima.* Zeekantige.

Deeze, hoewel maar een kleinen Heeſter uitmaakende, welken de Heer JACQUIN by de Havana, op 't Eiland Kuba, in Rotsachtige Streeken aan de Zee vondt, heeft de Vrugten wel

(1) *Amyris* Foliis ternatis crenatis acutis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 474. p. 266. Elemifera Foliis ternatis. *Hort. Cliff.* 86. JACQ. *Amer.* 107. Frutex trifolius reſinoſus &c. CATESB. *Car.* II. T. 33. f. 3.

(2) *Amyris* Foliis ternatis crenulatis obtuſis. *Syst. Nat.* Ibid. JACQ. *Amer.* 108. Amyris fruticoſus minor, &c. BROWN. *Jam.* 209.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

wel eens zo groot, zwart en met een purperkleurig Sap. Het Vogt, in het Gewas, is niet zo onaangenaam van Reuk. Hy twyfelt of het wel een verschillende Soort zy.

III. *Amyris Toxifera.* Zwartsappige.

(3) Balsemboom met *gevinde Bladen, de Blaadjes plat en gesteeld.*

Deeze was *Elemnifera* met gevinde Bladen, in de Cliffortsche Tuin, geheten. Het is de Giftboom, dien CATESBY op de Bahamaas-Eilanden vondt, een Sap zo zwart als Inkt uitgeevende. De Vogels eeten niettemin de Bessen, die Peerachtig en Purperkleurig zyn, bevattende een harden Steen. Men wil thans, dat hy niet Vergiftig zy (*).

IV. *Balsamifera.* Welriekende.

(4) Balsemboom *met twee paaren van Bladen.*

Uit de bepaaling, *Foliis bijugatis*, van BROWNE afkomstig, begryp ik, dat 'er twee paaren van

(3) *Amyris* Foliis pinnatis, Foliolis petiolatis planis. *Syst. Nat.* utsupra. Elemifera Foliis pinnatis. *Hort. Cliff.* 486. Toxicodendron Foliis alatis &c. CATESB. *Car.* I, T. 40. SELIGMANN *Vogel.* II. D. bl 64. Plaat 80.

(*) *Amœn. Acad.* VOL. VII. p. 66.

(4) *Amyris* Foliis bijugis *Syst. Nat.* utf. Amyris arboreus BROWN. *Jam.* 208. Lauro affinis &c. SLOAN. *Jam.* 137. *Hist.* II. p. 24. T. 168. f. 4 RAJ *Dendr.* 88. Lucinium Arbor Tiliæ foliis minoribus, Americana. PLUK. *Alm.* 228. T. 201. f. 3.

van Bladen aan een Rib of Steel ſtaan zouden, doch de Lauriergelykende met gewiekte Terpenthynbooms-Bladen van SLOANE, wordt gezegd wel drie of vier of meer paaren van Bladen te hebben aan één Steel, zonder oneffen Blad aan 't end. De Boom, die wel twintig Voeten hoog valt, heeft den Stam van dikte als eens Menſchen Been, met een bruine Schors, en is ſomtyds met korte Doorens gewapend. De Bloemen, aan 't end der Takken Tuilswys' groeijende, gelyken naar die van Vlier, zynde wit en driebladig; waar op een Peperachtige Bezie volgt, met een rond, zwart Zaad, dat byna den Reuk van Laurierbesſen heeft. II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

Het Hout van deezen Boom is inzonderheid geacht wegens zyne witheid, gladheid en aangenaamen Geur, die het verbrand wordende geeft: weshalve de Planters van Jamaika hetzelve *Roozenhout* noemen. Anders geeven de Engelſchen 'er, om dat het zo ligt is, den naam van *Light-Wood* aan. PLUKENETIUS verbeeldt zig, dat de Indiaanen 'er daarom tot hunne Kanoes gebruik van maaken zouden, en wegens den Reuk tot Afgods-Beelden. Het een en andere is niet onwaarſchynlyk; doch hoe zyn *Lucinium* met kleine Lindebooms-Bladen tot deeze Soort behooren kan, is my duiſter, of ook de naar den Popelier gelykende *Tocotgebit* van Braſil, die een Harst, witter dan Wierook, zou uitleveren, om zyne welriekendheid het Gewenſchte Hout genaamd. Anderen willen, Roozen-Hout.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

dat *Lichtwood* een Lichtgeevende Boom zou betekenen, gelyk RAY van een zodanigen Jamaikaſchen ſpreekt, welke de Boom der Lichtende of Vuur-Vliegen van JOHNSTON misſchien zou kunnen zyn (*).

V. *Amyris Gileadenſis.* Balſem van Gilead Boom.

(5) Balſemboom *met drievoudige effenrandige Bladen en éénbloemige zydelingſe Steeltjes.*

Met den bynaam van deeze Soort ſchynt LINNÆUS den Boom, die den zo berugten *Balſem van Gilead* voortbrengt, te willen betekenen. Gilead, een Gebergte in Judéa, was oudtyds vermaard, wegens 't voortbrengen van een voortreffelyken Wond-Balſem (†). Men bragt van daar denzelven, die deswegen den naam ook voerde van *Balſem van Judéa* of Joodſche Balſem, als een Koopmanſchap, in Egypte (‡). Naderhand, toen deeze Balſemboomen in 't Beloofde Land, door deszelfs verwoeſtingen, misſchien uitgeroeid of verwaarloosd waren, heeft men dezelven op zekere be-

(*) Arbor lucens Jamaicenſis noſtras. RAJ. *Hiſt. Plant.* Arbor Muscarum ſplendentium. JOHNST. *Dendrol.* 471.

(5) *Amyris* Foliis ternatis integerrimis, Pedunculis unifloris lateralibus. *Syst. Nat.* XII. *Mantiſſ.* p. 65. Diſſ. de Opobalſamo. *Amœn. Acad.* Vol. VII. p. 55.

(†) Is 'er geen Balſem in Gilead? is geen Heelmeeſter aldaar? JEREM. VIII. Vers 22, Gaat henen op na Gilead en haalt Balſem, Gy Jonkvrouwe, Gy Dogter van Egypte JEREM. XLVI. Vers. 11.

(‡) Zie GEN. XXXIV. Vers. 25.

beflooten plaats in Egypte aangekweekt; doch dit is ook door den tyd vervallen: misfchien, om dat men den Balfem gemakkelyker, door middel der Reistogten van de Turkfche Karavaanen naar Mekka, van de Arabieren kon bekomen. Dus heeft dezelve dan ook, federt, den naam van *Balfem van Mekka* gevoerd (*).

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Balfem van Gilead.*

Aangaande den oirfprong van deezen Balfem is men nu onlangs eerst wel onderricht geworden. Zyne tegenwoordige Deenfche Majefteit, goed gevonden hebbende eenige Geleerde Mannen af te zenden naar Arabie, ten einde, door een naauwkenrig onderzoek van dat Gewest des Aardbodems, verfcheide duifterheden, die 'er nog in de Natuurlyke Hiftorie van den Bybel zyn, ware 't mooglyk, op te helderen, zo werdt de Sweedfche Heer FORSKAOL, een groote Natuurkenner, tevens in de Oofterfche Taalen zeer ervaren en tot Hoogleeraar te Koppenhagen verheven zynde, daar in betrokken. De Groote LINNÆUS, nu, niet minder ievERIG

(*) Ik heb evenwel, voor eenige Jaaren, op een Verkooping eens een Flefchje gekogt, dat thans in myn Simpliciën-Kabinet berust, omtrent een Once bevattende van een Balfem, met een aanhangend Briefje *Balfem Gileat*, *Ulrich Eccken*, 1736, *Sept.* 20. Dit zal waarfchynlyk door dien Perfoon, in dat Jaar, uit de Levant medegebragt zyn. Die Balfem, derhalve by de veertig Jaaren oud, is thans nog zeer aangenaam van Reuk. Goudgeel en vloeibaar; ja veel vloeibaarder dan de *Balfem van Mekka*, zogenaamd, welke ik uit een groote veelheid, voor omtrent tien Jaaren hier aangebragt, daar nevens bewaar.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Balsem van Gilead.*

rig tot opluistering van de Natuurlyke Historie in 't algemeen en de Historie der Geneesmiddelen in 't byzonder, hadt gedagten Sweed, zynen waardigen Leerling, verzogt, zig ieverig toe te leggen, om nader kundigheid aangaande den *Echten Balsem-Boom*, van ouds tot heden vermaard, te bekomen. De Heer FORSKAOL bleef hier omtrent niet in gebreke; maar zondt, eenige Dagen voor dat hy 't ongeluk had in de Arabische Woestynen te sneuvelen, een Brief, met een Takje van den Echten Balsem-Boom, daar Bloem en Vrugt aan was, den Ridder toe, dus luidende.

„ Aangaande 't Geslagt van den Balsemboom „ van Mekka hebt Gy begeert dat ik U, ter„ wyl Gy nog leeft, zekerheid zou bezorgen. „ Een waar Berigt, dien aangaande, vertrouw „ ik thans UEd. daar van te kunnen geeven, „ 't welk ik nogthans uit het binnenste van myn „ Harte hoop, dat Gy nog lange Jaaren geluk„ kig overleeven zult. Dezelve behoort tot het „ nieuwe Geslagt van BROWNE, 't welk men „ *Amyris* noemt. Ik heb den Boom met Bla„ den, doch zonder Bloemen, te Gidda gezien. „ De Bladen waren allen drievoudig en derhalve „ scheen de Afbeelding van ALPINUS niet „ naauwkeuriger ten opzigt van de Bladen dan „ de Vrugt te zyn. Ieder Takje verspreidde, „ wanneer men het kwam te breeken, een zeer „ sterken Geur van den Balsem van Mekka. „ De Boomen groeijen, in eene zeer groote me-

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Balsem van Gilead.*

„ menigte, van zelf, naby Medina, waar alleen men uit dezelven den Balſem vergadert. „ Hier, by Yemen, heb ik een Boom gevonden, dien de Arabieren *Abuſchâm*, dat is de „ Welriekende, noemen. Deeze kwam in Bladen en Reuk volmaakt met den Balſemboom, „ te Gidda gezien, overeen, uitgenomen dat „ alle Bladen *gevind* waren (*), en de Vrugten „ volſtrekt naar het *Karpobalſamum* gelykende, „ even als ALPINUS hem wel voorgeſteld „ heeft. Ik heb de Bloemen daar van gezien, „ die de Kenmerken van 't Geſlagt van *Amyris* „ volkomen hadden. Nog een andere Soort van „ dat Geſlagt is hier by Yemen, waar van het „ Hout, tot in Egypte toe, om Drinkbekers „ en Lykbusſchen geurig te maaken, verzonden „ wordt."

Uit deezen Brief blykt, dat 'er in Arabie tweederley Balſemboomen zyn, waar van de eene drievoudige, de andere gevinde Bladen heeft, en mooglyk een derde, met drievoudige en gevinde Bladen, gelyk in de Afbeelding van ALPINUS. De eerſte komt hier voor, onder den naam van *Amyris Gileadenſis* of Balſem van Gileadboom, en deeze wordt aldus beſchreeven.

Het is een *Heeſter* met paarſchagtige Takken, die

(*) In de Brief ſtaat hier ook wel *ternata*, dat is drievoudig, doch dan kan ik hier geen tegenſtelling met het voorgaande vinden.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Balsem van Gilead.*

die eenigermaate gestreept zyn, en uitpuilende *Knoppen*, welken troppen uitgeeven van Bladsteelen, ieder met drie effene ongesteelde, niet gekartelde, Lancetswyze, spitsachtige *Bladen*, het ongepaarde wat grooter dan de anderen, en eenigermaate Wigachtig. Drie *Bloemen* komen uit de gezegde Knoppen, tusschen de Bladen, voort, staande ieder op zyn eigen Steeltje, dat korter dan het Blad is, onder Scheedachtig, met een zeer klein, byna tweedeelig Lovertje. De *Kelk* is eenbladig, halfrond, effen, viertandig; de Tanden ver van elkander en zeer kort. De Bloem heeft vier ovaale ongesteelde Blaadjes: in 't midden een *Vrugthuisje*, dat gerand, holrond, paarschachtig is. Agt Elsvormige *Meeldraadjes*, die zeer kort zyn, komen uit den rand van het Vrugthuisje voort, hebbende langachtige, dubbelde, Rolronde Knopjes, die regtop staan en geel zyn. Het *Vrugtbeginzel* in het Vrugthuisje, binnen den bodem van de Kelk, heeft een Kegelvormig Cylindrischen paarschen *Styl*, en een stompachtigen *Stempel*. De groeyplaats is in Gelukkig Arabie.

VI. *Amyris Opobalsamum.*

(6) Balsemboom *met gevinde Bladen, de Blaadjes ongesteeld.*

Dat

(6) *Amyris* Foliis pinnatis, Foliolis sessilibus. *Syst. Nat.* XII. utsupra. Balsamum. BELLON. *Ic.* 110. ALPIN. *Egypt.* p. 48. T. p. 60. Opobalsamum sive Balsamum Judaicum. GEOFFR. *Mat. Med.* II. p. 473.

Dat de Bladen van deeze Soort *ongesteeld* zyn, is hier in de bepaaling gebragt, om dezelve te onderscheiden van de Derde Soort, welke gevinde Bladen met gesteelde Blaadjes heeft: zo wel als de effenrandigheid in de bepaaling der voorgaande dienen kon, om dezelve van de Eerste en Tweede Soort te onderscheiden. Ten aanzien van de naast voorgaande zou de ongesteeldheid geen Kenmerk van verschil zyn. Onze Ridder bedoelt hier den Balsemboom der Ouden, en haalt de Afbeelding van ALPINUS aan, doch twyfelt of het wel verschillende Soorten zyn, spreekende aldus (*). „ De nakomelingschap zal mooglyk zien, of onze *Amyris Gileadensis* door nieuwe voortteeling geene Gevinde Bladen uitgeeven kan; zo dat „ deeze twee, als Verscheidenheden, ondereen „ zouden smelten. Want het is zeker, dat Gevinde en drievoudige Bladen zeer naa vermaagschapt zyn, brengende de meeste Planten, die Gevinde Bladen hebben, 'er eerst „ drie aan één Steeltje voort. Zo dit gebeurde, dan zou de Afbeelding van ALPINUS „ zeer valsch zyn, als waar in de Bloemen trosachtig gepluimd voortkomen aan het end der „ Steelen. Tot dit denkbeeld, nu, hel ik te „ meer over, om dat ALPINUS niet duidelyk „ zegt, van waar zyne Afbeelding is ontleend. „ Met

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. Balsem van Mekka Boom.

(*) Diss. de Opobalsamo declarato. *Amœn. Acad.* VII. p. 69. Vid. Diss. nostram, zegt LINNÆUS. *Mantiss.* p. 65.

II, AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

Balsem van Mekka.

„ Met één woord: de Vrugten van den Balsem „ van Gilead- en van den Opobalsamum-Boom „ van ALPINUS zyn volmaakt de zelfden; de „ Blaadjes elkander zeer gelyk, en de Knoppen „ van beiden geeven Balsem uit. Het is waar- „ schynlyk, dat ALPINUS de Bloemen nooit „ gezien heeft, maar dat dezelven 'er, uit het „ verhaal van anderen, bygevoegd zyn. Hier „ uit maaken wy op, of dat het Planten van „ een en de zelfde Soort zyn, of dat 'er niet „ meer verschil in plaats heeft, dan tusschen „ de *Jasminum Officinale* en *grandiflorum*, of „ tusschen de wilde en tamme *Nigella*, en „ dat zy beiden den zelfden Balsem, in meer „ of minder veelheid, voortbrengen."

Het is nogthans naauwlyks te gelooven, dat die Afbeelding van ALPINUS valsch zou zyn, wanneer men derzelver overeenkomst in aanmerking neemt, met de beschryving, welke hy daar van geeft; te minder, dewyl FORSKÂOL, in zyne Brief, de echtheid van die Afbeelding bevestigt. „ De Balsem (zegt ALPINUS) is „ een Rankdraagend Boompje, 't welk ter hoog- „ te van de Elhanna of Liguster of Cytisus op- „ groeit (*), draagende zeer weinige Bladen „ naar die van Wynruit gelykende, doch niet, „ gelyk DIOSCORIDES zegt, witter dan de- „ zel-

(*) BELLONIUS die dit Gewas in de Tuin der Balsemboomen, te Materea by Kairo in Egypte, beschouwde, geeft 'er de hoogte van twee of drie Ellen aan.

„ zelven, maar veeleer naar de Bladen zwee- „ mende van den Maſtikboom, te weeten, wit- „ achtig groen en nooit verwelkende. Deszelfs „ Hout ſchynt Gommig en ligt te zyn, van „ buiten roodachtig, welke Kleur ook de Tak- „ jes hebben, die lang en dun en regt zyn, met „ weinige Bladeren zonder orde bezet. Drie „ vyf of zeven Blaadjes ſtaan aan een middel- „ rib, op de wyze der Bladen van den Maſtik- „ boom. De Takjes zyn welriekende en zo „ Gommig, dat zy, wanneer menze behandelt, „ vast aan de Vingers kleeven. Hy draagt klei- „ ne witte Bloemen, zeer gelykende naar die „ van de Acacia, drie by elkander als een Zon- „ neſchermpje, zeer welriekende, doch die „ Geur is kort van duur. Hier op volgen geele „ Zaaden, in roodachtig zwarte Blaasjes vervat, „ niet minder welriekende, en van binnen een „ Honigachtig geel Vogt bevattende, dat bitter- „ achtig van Smaak is en een weinig ſcherp op „ de Tong. Zy hebben de gedaante en grootte „ der Vrugten van den Terpenthynboom, zyn- „ de in 't midden dik en aan de enden puntig. „ Zy hebben den Reuk van *Opobalſamum*, 't „ welk in de Zomer uit de inſnydingen van den „ Bast zypelt, en in de eerſte opſlag wit is van „ Kleur, wordende vervolgens groen, dan „ Goudgeel en eindelyk eene Honigkleur aan- „ neemende. Uitzypelende is het dun, wor- „ dende vervolgens troebel, dan wederom hel-

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

Balſem van Mekka.

T „ der,

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. „ der, en eindelyk door den Ouderdom zo dik „ als Terpenthyn."

Balſem van Mekka. HASSELQUIST, die in Paleſtina en Egypte geweest is, den echten Balſem van Mekka of *Opabalſamum* beſchryvende, zegt, „ dat „ deszelfs Kleur geelachtig doorſchynende is; „ de Reuk Harstachtig Balſamiek, zeer ſterk „ en aangenaam: de Zelfſtandigheid zeer taay, „ de Vingers vast aan elkander doende kleeven: „ men kan haar in lange Draaden uitrekken, en „ dezelve wordt, in het Klimaat zelfs van Natolie, door de Hitte van de Zon naauwlyks „ ooit vloeibaar." Hy hadt dien Balſem dus, door een Turk regtſtreeks van Mekka aangebragt zynde, gezien en beſchreeven, en vernomen, „ dat men denzelven onder de Turken voor een „ groot Maagverſterkend Middel houdt, tot „ drie Greinen daar van inneemende, en voor „ een uitmuntend Wondmiddel, mids eenige „ Druppels daar van laatende druipen in een „ verſch gemaakte Wonde, die daar door in 't „ kort tot Heeling gebragt werde." Maar, hoe dit geſchieden kan, als deeze Balſem zelfs door de Hitte van de Zon niet vloeibaar wordt, verſtaa ik niet. 't Is waar, men zou ze ten dien einde door Vuur kunnen ſmelten, doch dan moet die zyne voornaamſte kragt verliezen, en hy laat 'er op volgen, hoe men de Proef van de Echtheid deezes Balſems neemt, zeggende; „ men laat „ een Druppel daar van in een Glas met zuiver „ koud Bronwater vallen; indien deeze Druppel „ op

„ op éêne plaats blyft, dan is de Balſem van weinig waarde: maar zo dezelve zig op het oogenblik der invalling als een Vlies uitbreidt, en men kanze met een Haair of Zyden Draad van het Water zodanig afneemen, dat hetzelve even helder als te vooren blyft, dan is men verzekert, den oprechten Balſem te hebben." ALPINUS ondertusſchen hadt aangemerkt, dat het waare Kenmerk van deezen Balſem daar in beſtond, dat het Water, waar in men hem liet druipen, troebel en Melkachtig wit daar door wierd (*).

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Balſem van Mekka.*

Het een en andere kan men overeenbrengen, wanneer men op een andere plaats van dien Autheur leest; „ dat deeze Balſem, wegens zyne dun en ligtheid, in 't eerst niet onder Water zakt; maar zig op de Oppervlakte uitbreidt, en vervolgens door de Koude verdikkende zinkt: dan kan menze met een Stokje geheel daar uitneemen, doch het Water blyft Melkwit en troebel." Voorts vind ik by GEOFFROY uit de Brieven van LIPPUS, die ook in Klein Aſie geweest is, aangemerkt, dat 'er heden drie Soorten van *Opobalſamum* zyn: de raarſte zo dun als Water, die door inſnydingen van

(*) Succum Balſami in Aquâ inſtillatum et liquatum, Colorem Lactis accipere DIOSCORIDES ſcriptum reliquit, quod verisſimum est: quinimo hoc est ſignum inſeparabile proprium quod fidelius ostendit verum ſuccum Balſami, ab aliis vitiatis pro Opobalſamo a multis acceptis. *De Plant. Ægypti*, p. 55.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. van den Bast uitzypelt, doch naauwlyks te bekomen is: een tweede die men door kooking van de Takjes en Bladen des Balſembooms in Water krygt, welker dunſte ook ten dienſte van de Vrouwen der Turken, om het Aangezigt en het Haair te zalven, gebruikt wordt, maar de dikſte tot den Uitvoer naar Europa ſtrekt. Mooglyk, echter, zou het wel kunnen zyn, dat men, by wyze van Geſchenk, of over Perſie ook iets van den besten Balſem kreeg (*).

Balſem van Mekka.

De Opobalſamum, Balſem van Mekka of van Gilead, is onder de Europeaanen thans weinig in gebruik, nu men Westindiſche Balſems, gelyk den *Peruvianum*, *Copayvæ* en *Tolutanum* heeft, die beter echt te bekomen, minder kostbaar, en mooglyk ruim zo kragtig zyn. Men kanze nogthans zeer wel ingeeven tot een Borstmiddel. De *Carpobalſumum*, dat de Vrugten zyn van den Balſemboom, dienen tot de zelfde oogmerken, en het *Xylobalſamum*, zynde deszelfs Hout, is van dergelyken aart, doch veel minder kragtig. Het eerſte komt in de Theriaak, het andere in de Mithridaat en in zekere Koekjes, die ook in de bereiding van de Theriaak plaats hebben.

(7) Amy-

(*) Waarſchynlyk zal het eene dergelyke of van de tweede Soort van Balſem geweest zyn, waar mede de Zondaares des Heilands Voeten uit een Alabaſter-Fleſchje zalfde. LUC. VII. Vers 37, 38. Welken Balſem zy anders om haar Hoofdhaair of Lighaam te zalven, uit Wellust, gebruikt zou hebben, volgens de gewoonte der Ooſterlingen. AMOS. VI. Vers. 6.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

(7) Amyris *met gevinde Bladen, de Blaadjes gesteeld en aan den rand gegolfd.*

VII. *Amyris Protium.* Oostindische.

Dit Oostindisch Gewas, 't welk RUMPHIOS onder den naam van *Tingulong* beschryft en afbeeldt, was onder den Geslagtnaam van *Protium* voorgesteld door den Heer N. L. BURMANNUS, van wien de volgende beschryving door den Ridder ontleend is. De Bladen zyn gepaard, gevind, uit vyf of zeven gladde, gesteelde, Laurieragtige Blaadjes samengesteld. De Bloemen maaken een veelvoudige Aair uit. Zy hebben een viertandige, stompe, blyvende Kelk: vier ongesteelde, ovaale, spitse Blaadjes: agt Elsvormige Meeldraadjes, die korter dan de Bloemblaadjes zyn, hebbende langwerpige, als vierdubbelde, Meelknopjes. Tusschen de Meeldraadjes is het Vrugthuisje, dat een Eyvormig Vrugtbeginzel bevat, met een rolronden Styl, en een enkelen Stempel: zynde dit Vrugtbeginzel nog begreepen in een Bekerachtig Honigbakje.

(8) Amyris *met gevinde Bladen, die uit drie of*

VIII. *Amyris Elemifera.* Brasiliaansche.

(7) *Amyris* Foliis pinnatis, Foliolis petiolatis undulatis. *Mant.* 65. Tingulong. RUMPH. *Amb.* VII. p. 54. T. 23. f. 1. Protium Javanicum. BURM. *Fl. Ind.* p. 88.

(8) *Amyris* Foliis ternatis quinato-pinnatisque, subtus tomentosis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 266. Cornus racemosa trifolia & quinquefolia. PLUM. *Ic.* 100. Icicariba. MARCGR. *Bras.* 98.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

of vyf Blaadjes, van onderen Wollig, samengesteld zyn.

De drie- en vyfbladige Kornoeljeboom van PLUMIER wordt thans betrokken tot deeze Soort, welke de *Iccicariba* van MARCGRAAF is, een Brasiliaansche Boom, die eene Gom, naar de *Gom Elemni* gelykende, uitlevert. Deeze Boom groeit hoog, doch is niet dik van Stam, en heeft byna de gestalte van den Beukeboom: doch de Bladen, by drieën en vyven aan eene middelrib, zyn dik als Parkement en groenglanzig, ovaal. Uit de Oxels der Bladen komen Trosjes van Bloemen voort, die uit vier groene Blaadjes bestaan met eenige geele Meeldraadjes. De Vrugt is van grootte als een Olyf, van Kleur als een Granaatappel, hebbende van binnen een zelfstandigheid van dergelyke Reuk als de Traanen van den Boom. Want de gekwetste Bast laat in ééne Nagt een Harst uitzypelen, die den Reuk van vers gestampt Dille-Zaad uitgeeft en de dikte heeft van Manna, zynde uit den groenen bleek geelachtig van Kleur, en kunnende zeer wel behandeld worden.

Deeze Gom-Harst zegt PISO de Gom Elemni te zyn, en op dien grond heeft LINNÆUS dezelve 'er ook voor te boek gesteld (*). 't Is zekerlyk een uitmuntend Wondmiddel en ook Hart- of Maagsterkend, wanneer zy in Pleister opgelegd wordt; kunnende aan het gebruik van de gezegde Gom in alle opzigten voldoen, en mis-

(*) *Mat. Med.* Stockh. 1749. p. 182.

misschien kragtiger zynde dan die; doch voor den eigentlyken Gom Elemni Boom wordt thans een ander Gewas gehouden (*).

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

SANTALUM. Oostindische Sandelboom.

Den Westindischen Sandelboom reeds beschreeven hebbende, zo noem ik den genen, die dit Geslagt uitmaakt, den Oostindischen, om dat hy weezentlyk in Oostindie groeit. Maar ééne Soort, naamelyk, komt 'er in voor (1), wier Latynsche naam van 't Arabisch woord *Sandal* afkomstig zou kunnen zyn. De Kenmerken daar van beschryft LINNÆUS aldus.

De *Kelk*, een Bloemkasje dat flaauw viertandig is, heeft een Rand, die het Vrugtbeginzel kroont. De *Bloem* is eenbladig, Klokvormig, met een platten scherpen Zoom, die in vieren gedeeld is. De *Meeldraadjes* zyn agt in getal, die in 't bovenste der Buis van de Bloem zitten, beurtlings het een korter dan het andere, met enkelde *Meelknopjes* voorzien. Het Vrugtbeginzel, dat Tolrond is, zit onder het Kasje van de Bloem, en heeft een *Styl* zo lang als de Meeldraad-

I. *Santalum album.* Witte Sandelboom.

(*) De *Burseria* of *Bursera* naamelyk, zie bladz. 242. hier voor.

(1) Santalum. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 475. pag. 266. *Mat. Med.* 183. Santalum verum. BREYN. *Ic.* 94. T. 5. f. 1. Santalum album. C. B. *Pin.* 392. RUMPH. *Amb.* II. p. 42. BURM. *Flor. Ind.* p. 87.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Sandelboom.*

draadjes met een enkelden *Stempel*. Het *Zaadhuisje* is een Bezie.

Daar moet dus van de deelen der Vrugtmaaking meer bekend zyn, dan RUMPHIUS opgeeft, die aanmerkt, dat de Boomen van het Witte en Geele Sandelhout wel bekend zyn, doch die van het Roode Sandelhout niet. De eerften, naamelyk, groeijen overvloedig op Timor en eenige omleggende Eilanden, als naar het Westen op *Souw*, het welk deswegen het *Sandelbofch* genoemd wordt, en op de Zuidzyde van *Ende*; doch het is aldaar, zegt hy, niet in achting. Timor behoort tot een reeks van Eilanden, die beoosten Java leggen, en den Indifchen Archipel aan de Zuidzyde als befluiten. Het Sandelhout groeit op veelen van die Eilanden en zelfs op Java, doch het valt overal niet even goed, en fommig meest wit, hetwelk weinig geacht wordt en *Garzias-Hout* genoemd. Aan de Noordzyde van Timor valt het best in de Havens van Mena, zynde meest geel en wegens de Vertiering van dit Sandelhout op China en door geheel Indie, als ook wegens den Slaavenhandel, is het dat de Nederlanders eene Vastigheid houden op dit Eiland, dat voor 't overige ten deele onder de Heerfchappy der Portugeezen, ten deele onder die der Makasfaaren ftaat. Het Geele Sandelhout is hier door op Java zo gemeen, dat Vermogende Luiden te Batavia daar van Doodkisten laaten maaken;

ter-

terwyl het witte overvloedig op het Gebergte of in de Bovenlanden groeit. II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

Ik moest van deeze beide Soorten te gelyk spreeken, om dat, zo RUMPHIUS aanmerkt, de Boomen van hetzelve meest in de Groeyplaats verschillen. Zelfs verklaart hy, van de Timoreezen verstaan te hebben, dat 'er aan het Hout der jonge Sandelboomen geen Kleur of Reuk is, komende de Geelheid niet daar in dan door den Ouderdom, en slegts plaats hebbende in het Hart, terwyl het Spint of buitenste altoos wit blyft: doch in de Witte Sandelboomen komt nooit iets Geels te voorschyn. Men wil dat het onderscheid tusschen deeze Boomen, wanneer zy staan te groeijen, niet te ontdekken is. Men kanze ook van andere wilde Boomen, op eenigen afstand, naauwlyks onderscheiden, dan daar aan, dat de Schors licht graauw is met eenig ros gemengd. Zy hebben de hoogte van Ockernooten - Boomen, en de Takken verdeelen zig in veele dunne Rysjes, waar aan de Bladen in 't kruis tegen elkander over staan. Zy gelyken naar Peereboom - Bladen, zynde omtrent vier Vingerbreedten lang en drie breed, met veele evenwydige Aderen, die schuins van de Middelrib af loopen; in de jonge Boomen hoog groen, aan de ouden wat naar 't geele trekkende. Van het Bloeizel wisten hem de Timoreezen niets te zeggen. De Vrugten hebben de figuur en grootte byna van de Laurierbesfen, zynde eerst groen, en wor- Geel Sandel-Hout.

T 5 den-

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. dende, als zy ryp zyn, blaauwachtig zwart, verwende ook het Speekzel, wanneer menze gedroogd zynde kaauwt, met eene dergelyke Kleur. Meest echter worden deeze Besſen van Vogels, die naar Spreeuwen gelyken, opgegeten, en deeze zaaijen dan deeze Boomen, door hunnen Afgang, in de Bosſchen. In de Tuin of Plantagie van zyne Hoog Edelheid, den Gouverneur Generaal van Nederlandſch Indie, by Batavia, bevindt zig, zo de Heer RICHTER my verhaalt, een groote Witte Sandelboom.

Sandelboom.

De Stammen van deeze Boomen vallen wel drie of vier Voeten over 't kruis dik, en daar aan is zelden meer dan de helft in dikte Geel Sandelhout. De Timoreezen plagtenze weleer eenige Voeten boven den Grond afte kappen, doch naderhand hebben zy dezelven, op 't verzoek der onzen, met Wortel en al uitgeroeid, dewyl by den Wortel het beste Hout is. Onder het groeijen van deezen Boom, en zelfs kort na het kappen, is 'er nog geen kennelyke Reuk aan, dien dit Hout droog wordende krygt, en, op dat dezelve niet vervliegen zou, wordt van het witte Spint iets daar om gelaten. Somtyds valt het Geele Sandel zo hoog van Kleur als Eijerdoiren, hebbende zelfs rosſe Aderen, en dit wordt, als het welriekendſte, voor het beste gehouden.

In Indie, zo wel als in Europa, is het Sandelhout meer om zynen Geur als om zyne kragten

in

in gebruik. Men acht het eene verkoelende eigenschap te hebben, en hierom, zo wel als om den Reuk, maaken 'er de Indiaanen, als het fyn gemalen of geraspt is, een Pap van met Water, en bestryken daar hun Lighaam mede. Het Afkookzel, zo van het Witte als van het Geele, dient in verdunnende, Zweetdryvende Dranken, inzonderheid ook tegen de Venus-Kwaalen. De Makassaaren gebruiken het Sandelhout niet, dan om de doode Lighaamen in de Kisten te bestrooijen. De Benjaanen en andere Indiaanen maaken 'er Houtmyten van tot het verbranden hunner Dooden.

II. Afdeel. VIII. Hoofdstuk. *Sandelbooms*

Een kort woord moet ik hier nog te berde brengen, aangaande het Roode Sandelhout. Dit valt op de gezegde Eilanden niet, maar wordt van de Vaste Kust in Water-Indie gebragt. Zeker Heer, die tegen 't end der voorgaande Eeuw de Landen door gereisd hadt, daar het valt, heeft aan RUMPHIUS verzekert, dat de Boomen van het Roode Sandelhout en Kaljatours-Hout alleen in Ouderdom verschillen. De oudsten, naamelyk, zouden het eerste uitleveren. De Heidenen van de Kust van Koromandel noemen het Kaljatours-Hout, schryft die Heer, *Rakta - Tsjandanam*, dat is Rood Sandel, zynde de benaaming *Tsjendan*, door de Arabieren in *Sandal* veranderd, van hun eerst afkomstig, en dus, met dat Hout, eerst in Persie en Arabie, en vervolgens in Europa, overgebragt. By het kappen, zegt hy, geeft het

Rood Sandelhout.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Sandelboom.* het een ſterken Sandel-Reuk, dien het echter droog wordende verliest, en derhalve by de Indiaanen weinig geacht wordt. Ook ſchryft GARZIAS zeer duidelyk, dat het Roode Sandelhout op de Kust van Koromandel groeit, alwaar men hedendaags geen andere, dan de Kaljatours-Hout Boomen vindt. Evenwel verbeeldt RUMPHIUS zig, dat het Roode Sandelhout der Winkelen daar van verſchille, en misſchen wel van Madagaskar, of van de Kust van Afrika, daar tegenover, afkomſtig mogte zyn. Hoe 't zy, de Boom, die 't zelve uitlevert, is ons tot heden onbekend.

MEMECYLON. Saffraanboom.

De Kenmerken zyn, een Klokswyze Kelk, boven het Vrugtbeginzel, hebbende den rand onverdeeld: de Bloem éénbladig: de Vrugt een Bezie, die met een Cylindriſche Kelk gekroond is.

I. *Memecylon Capitellatum.* Knoopbloemige.

(1) Saffraanboom *met ovaale Bladen en Knoopswyze Bloemen.*

Ik weet niet of ik my meer over de zonder-

(1) *Memecylon* Foliis ovatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 476. p. 267. *Fl. Zeyl.* 136. Cornus ſylvestris Foliis Croceum colorem tingentibus, &c. BURM. *Zeyl.* 76 T. 30. Crocus ſylvestris. *Zeyl.* *ſeu* Arbor Walikaku. HERM. *Mus Zeyl.* 7. BURM. *Fl. Ind.* 87.

derlinge toepasſing van deezen naam, dan over de verwarring in de Kenmerken moet verwonderen. *Memecylon* ſchynt by PLINIUS wel een Gewas te betekenen, dat niet hooger wierdt dan de Kwee-Boom; doch elders blykt, dat hy met de Grieken inſtemt, door wien de Vrugt van den Aardbeziënboom (*Arbutus*), dien zy *Komaros* noemden, dus geheten werdt. Ofſchoon het, nu, wel gebeurt, dat de Boom den naam van zyne Vrugt krygt: zo is doch hier geen overeenkomst. Wat de Kenmerken aangaat: men vindt in de *Genera Plantarum* de Bloem vierbladig aangemerkt te zyn, 't welk overeenkomt met de ondervinding van den Heer J. BURMANNUS, door wien dit Ceylonſche Gewas zeer fraay in Plaat is voorgeſteld. Zyn Ed. noemt het een *Wilde Kornoelje-Boom*, en merkt aan, dat de Bloemen uit vier kleine Blaadjes beſtaan, met éénen Styl en vier Meeldraadjes. LINNÆUS geeft 'er, in de *Flora Zeylanica*, agt Meeldraadjes aan. De Bloemen zyn in de Oxels der Bladen, op kleine Steeltjes tot ronde Bolletjes of Knoopen ſamengehoopt.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

Saffraanboom.

Wat den Ceylonſchen naam van dit Gewas aangaat, dezelve betekent eigentlyk *Zand-Saffraan*, 't welk daar van daan komt, dat deeze Boomen op Zandige plaatſen groeijen, en dat derzelver Bladen, afvallende en verdroogende, hoog geel worden: zo dat men dus de Saffraan als uit het Zand kan raapen. Ook worden zy tot Geelmaaking der Spyzen door de Ceylonee-

II. AFDEEL VIII HOOFDSTUK.

neezen, in plaats van Kurkuma, gebruikt, volgens eene geschreevene Aantekening in 't Kruidboek van HERMANNUS.

1. *Memecylon umbellatum.* Kroonbloemig.

(2) Saffraanboom *met ovaale Bladen en Kroonswyze Bloemen, die naakt zyn.*

Deeze Soort voeg ik 'er by, uit de *Flora Indica* van den Heer N. L. BURMANNUS. Zy was door den Ouden Heer ook *Wilde Kornoelje* geheten en afgebeeld. Uit den Stam komen, zegt zyn Ed., Takken voort met een Aschgraauwe Schors, in de jonge Takjes witachtig, aan welken de Bladen, naar 't end toe, altoos gepaard voortkomen, en laager, daar geen Bladen zyn, de Bloemen, die klein zyn en in Kroontjes of Zonneschermpjes geplaatst. Of nu deeze Boom ook tot Geel verwen diene is onzeker; niettegenstaande HERMANNUS hem insgelyks *Ceylonschen Saffraanboom* getyteld heeft. Wat de reden zy, dat men de Bloemen van deeze Soort *naakt* noemt, begryp ik niet: want zy zyn in vierbladige Kelkjes begreepen; zo wel als die van de andere Soort in Kelkjes ten halve in vieren verdeeld.

COC-

(2) *Memecylon* Foliis ovatis Floribus nudis umbellatis. BURM. *Fl. Ind.* p. 87. Cornus sylvestris altera Korakaha dicta. BURM. *Zeyl.* 76. T. 31. Crocus Zeylanica arbor Sylvestris, Korakaha dicta. HERM. *Zeyl.* 40.

COCCOLOBA. Druiveboom. II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

De Kenmerken zyn, een Kelk die in vyven verdeeld is, en gekleurd, zittende op het Vrugtbeginzel, dat eene Bezie wordt, die Druifagtig is ſamengehoopt, tot een ſoort van Trosſen; terwyl de Bloemkrans geheel ontbreekt. Behalve de agt Meeldraadjes hebben hier drie Stylen plaats, weshalve dit en het volgende Geſlagt tot de *Octandria trigynia* behoort.

Het begrypt zeven Soorten, altemaal in Amerika of in de Westindiën groeijende, als volgt.

(1) Druiveboom *met Hartvormig ronde gladde Bladen.* I. *Coccoloba Uvifera.* Rondbladige Druiveboom.

Byſter heeft dit Gewas gedwaald, eer het onder eenen byzonderen naam tot dit Geſlagt gebragt werdt. TABERNÆMONTANUS noemde het de Amerikaanſche Popelier: SLOANE een Trosdraagende Pruimboom, LINNÆUS een *Druifboom* (Uvifera) in navolging van PLUKENETIUS, doch naderhand bragt hy het, dat

(1) *Coccoloba* Foliis cordato ſubrotundis nitidis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 491. p. 276. Coccoloba Uvifera. JACQ. *Amer.* p. 112. T. 73. Coccolobis &c. BROWN. *Jam.* 208. Polygonum Foliis ſubrotundis. *Sp. Pl.* Ed. I. p. 365. Uvifera &c. *Hort. Cliff.* 487. Uvifera Littorea. PLUK. *Alm.* 394. T. 236. f. 7. Guajabara racemoſa. PLUM. *Ic.* T. 145. Populus Americana. C. B. *Pin.* 430. Prunus maritima racemoſa. SLOANE. *Jam.* 183. *Hist.* II. p. 129. T. 220. f. 3. RAJ. *Dendr.* 40. CATESB. *Car.* II. T. 96.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. dat zonderling begreepen was, wegens de gestalte tot het Geslagt van *Polygonum* t'huis, en dit, daar hy de Bloemen nog niet eens gezien hadt (*). PLUMIER heeft het onder

Druiveboom. den Amerikaansche benaaming van *Guajabara* voorgesteld, doch BROWNE gaf 'er den naam van *Coccolobis* aan, die op de Kwabbigheid van de Kern der Vrugt betrekking heeft, en hier ook, door den Ridder, met *Coccoloba* is nagevolgd.

Het is een hooge Boom, die zyne Takken ongeregeld uitbreidt, op de manier der Ypen, doch aanzienlyk door zyne Bladen en Vrugten. Hy groeit op de Zandige Zee-Oevers der Karibische Eilanden en van de nabuurige Vaste Kust, ja zelfs tot in de Baaren. De Bladen zyn byna rond, Lederachtig taay, donker groen en zeer glanzig, met roode Rib en Aderen. Zy hebben korte Steeltjes en omvatten de Takjes Scheedswyze met hunne Ooren. Uit de Oxels der Bladen komen lange Trosfen voort van witachtige Bloempjes, naar die van den Kersenboom ruikende, hebbende den Styl somtyds enkeld somtyds in drieën verdeeld, somtyds weezentlyk drievoudig. Op dezelven volgen paarsche Vrugten, wat langwerpig rond, van grootte als Kersen, met een Waasem als de Pruimen en aan

(*) Ex habitu huc retuli, Flores non vidi, zegt zyn Ed. *Sp. Plant.* I. p. 365; noemende hetzelve *Polygonum* met rondachtige Bladen, een Boomachtigen Steel en de Vrugten als Besiën: volgende dit op de Boekweit (*Fagopyrum*).

aan Trosſen hangende als Druiven of Aalbesſen. Het Vleeſch van deeze Vrugten is zuurachtig zoet, bekwaam om te eeten en niet onaangenaam, doch geplukt zynde beginnen zy, na verloop van een of twee Dagen, te ſtinken, zonder verandering van de Smaak. De Steen heeft drie hollighcden en bevat dus een Kern met drie Kwabben. Hoe ryper hoe ronder deeze Vrugten zyn, die men in eenige deelen der Westindiën op de Markt verkoopt. Sommigen trachten zig, door de Bladen binnen den Hoed op 't Hoofd te doen, tegen het ſteeken der Zonneſtraalen te beſchutten. Men wil dat deeze Boom, ver van de Zee geplant zynde, zelden bloeije en nooit Vrugten voortbrenge. De Franſchen noemen hem deswegen *Raiſinier du bord de la Mer*, dat is Druiveboom van den Zee-Oever.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

De Heer JACQUIN erkent, dat de Takken van deezen Boom dikwils geſteund zyn; mooglyk op Rotſen of Klippen rustende: ten minſte verhaalt ROCHEFORT, dat de *Raiſinier* door de Karaibers *Ouliem* genaamd, laag is en byna op den Grond kruipende aan den Zee-Oever; maar dat dezelve, in goede Aarde geplant zynde, een der ſchoonſte Boſchboomen wordt, hebbende de Stam, onder het Spint, een vast Violetkleurig Hout, tot allerley Schrynwerk bekwaam. Dit onderſcheid van de Groeyplaats zal mooglyk de reden zyn, dat JACQUIN het Hout wel rood en zwaar, doch te grofdraadig

V vond

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. vondt tot dergelyk gebruik. SLOANE merkt aan, dat dit Gewas verscheide Stammen maakt, van tien of twaalf Voeten hoog, met rondachtige Bladen van een half Voet middellyn. Hy geeft 'er een zesbladige Bloem aan, en Bessen als Druiven, die wat trekkende zyn van Smaak, inzonderheid derzelver Steenen of Pitten, welken men tegen de Loop gebruikt. De Bladen, voegt hy 'er by, worden door de Spaanschen wel, uit gebrek van Inkt, tot Papier gebezigd, om met een Yzeren Griffie op te schryven. Hier van de naam *Papierboom*, welke 'er door J. BAUHINUS aan gegeven wordt. Anders heet hy, by de Engelschen, *the Mangrove Grape-Tree* of Mangles Druiveboom.

II. *Coccoloba Pubescens.* Grootbladige Druiveboom.

(2) Druiveboom, *met ronde ruige Bladen.*

De *Grootbladige* van den Heer JACQUIN geeft deeze Soort, welke BROWNE genoemd hadt Boomachtige met ronde Bladen, en PLUKENETIUS *Lederachtige Amerikaansche Boom* met zeer groote Bladen, die aan de agterzyde uitpuilende Aderen hebben. De Bladen zyn twee Voeten breed volgens den eerstgemelden, die 'er geen Bloemen of Vrugten aan gezien hadt. Het was een regtstammige Boom, van zestig of

(2) *Coccoloba* Foliis orbiculatis pubescentibus. *Syst. Nat.* XII. utsupra. Coccoloba grandifolia &c. JACQ. *Amer.* 113. Coccolobis Arborea, Foliis orbiculatis. BROWN. *Jam.* 210. Scortea Arbor Americana, amplissimis Foliis &c. PLUK. *Phyt.* 222. f. 8.

of tagtig Voeten hoog, met eene Kroon van twee of drie dikke Takken, gantsch niet fraay, geevende de Stam, op de halve hoogte, somtyds ook nog wel een Tak uit. Het Hout, dat donkerrood, zeer zwaar en hard is, door zyne broosehheid onhandelbaar, wordt gebruikt tot Balken, Stutten en Paalen, die byna onvergangIyk zyn, en het end, dat in de Grond gezeten heeft, vindt men somtyds in Steen veranderd. 't Zou nu de Vraag zyn, of dit aldaar ook geen plaats had met andere Houten, in de zelfde Grond? Dit Boomgewas, in de Bosschen op Martenique groeijende, en door den Heer JACQUIN overgezonden, hadt in de Keizerlyke Tuin, te Weenen, in zes Jaaren reeds de hoogte van twintig Voeten bereikt, maakende een zeer sierlyke Kroon. II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

(3) Druiveboom *met Lancetswys' ovaale Bladen.* III. *Coccoloba punctata.* Gestippelde.

Dat de Vrugten, volgens BROWNE, gestippeld zyn, geeft aan deeze Soort den bynaam. Die Stippen moeten vierkant of Ruitachtig zyn, volgens de aangehaalde van PLU-KE-

(3) *Coccoloba* Foliis lanceolato-ovatis, *Syst. Nat.* XII. Tom. II. p. 277. Coccoloba coronata. JACQ. *Amer.* 114. T. 77. Coccoloba Foliis oblongo-ovatis Venosis, Uvis minoribus punctatis. BROWN. *Jam.* 240. Uvifera arbor Americana &c. PLUK. *Alm.* 394. T. 237. f. 4.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

KENETIUS, by de Engelschen deswegen *Checker - Grape* of Geruite Druif genaamd. Van deeze Stippen, nogthans, vind ik geen blyk; noch in de Afbeelding, noch in de beschryving van JACQUIN, die deeze Soort de *Gekroonde* noemt, om dat de Vrugt met een overblyfzel van de Kelk gekroond is. Het wordt een Boom, zegt hy, van vyftien Voeten hoog. De Trossen zyn naauwlyks anderhalf Duim lang, zy staan regtop, en bestaan uit wrangagtig zoete Besfen. Zyn Ed. maakt van geene Kruiderigheid gewag, en derhalve schynt het die Druiveboom van PLUKENETIUS niet te kunnen zyn, welken die Autheur bedenkelyk voorstelt als het *Amomum verum* der Ouden.

IV. *Coccoloba excoriata.* Ontvelde.

(4) Druiveboom *met ovaale Bladen, die de Takken als van Schors beroofd heeft.*

Dus blykt de reden van den bynaam. JACQUIN noemtze de *Sneeuw-witte*, om dat de Besfen, die het Zaad maar ten halve bedekken, wit zyn. Dezelven worden op de Westindische Eilanden, Martenique en St. Domingo, gegeten, en op St. Eustathius zelfs ten dien einde aangefokt. Men eetze met het Zaad te ge-

(4) *Coccoloba* Foliis ovatis, Ramis quasi excorticatis. *Syst. Nat.* XII. Coccoloba nivea. JACQ. *Amer.* 115. T. 78. Coccoloba montana major Arborea, &c. BROWN. *Jam.* 210. Guajabara alia Racemosa. PLUM. *Ic.* 146. f. 1? Arbor Indica &c. PLUK. *Amalth.* 22. T. 363. f. 4.

gelyk, zynde zoet en aangenaam. De Boom valt wel twintig Voeten hoog: hy is regt van Stam, en wordt niettemin van de Franfchen *Raifinier de Coude* getyteld. II. Afdeel. VIII. Hoofdstuk.

(5) Druiveboom *met ovaale Vliefchagtige Bladen.* V. *Tenuifolia.* Dunbladige.

Heefteraehtige met rondachtige Bladen en eene kleine driehoekige Vrugt, wordt deeze van BROWNE genoemd. Dezelve verfchilt door de dunte der Bladen meest van haare mede-Soorten. Men vindt zodanig eene by JACQUIN niet aangetekend.

(6) Druiveboom *met Lederachtige, byna ronde, uitgerande Bladen.* VI. *Emarginata.* Uitgerande

Deeze Soort komt, volgens de Aanmerking van den Heer JACQUIN, zeer naby aan de gene, die hy *Leoganenfis* genoemd heeft, om dat hy dezelve by Port au Prince en Leogane op St. Domingo hadt gevonden. Alleenlyk zyn hier de Bladen aan de Punt zeer diep, en dikwils met een fcherpen hoek, uitgefneeden.

(7) Drui-

(5) *Coccoloba* Foliis ovatis membranaceis. *Amœn. Acad.* V. p. 397. Coccolobis Frutescens, &c. BROWN. *Jam.* 210. T. 14. f. 3.

(6) *Coccoloba* Foliis Coriaceis fubrotundis excifo - emarginatis. JACQ. *Enum.* p. 37. *Obferv.* p. 18. T. 9.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

VII. *Barbadensis.* Druiveboom van Barbados.

(7) Druiveboom *met Hartvormig ovaale gegolfde Bladen.*

Deeze komt, volgens den zelfden, zeer naby aan de eerste Soort. Het is mede een Boom, die de Bladen zeer Lederachtig, vyf Duimen lang heeft, met gegolfde Randen. De Bast der Takken is Aschgraauw.

Deeze beide nieuwe Soorten zyn uit het Kruidboek van den Ed. Heer FRANCISCUS A MYGIND door den Heer JACQUIN aan 't licht gebragt. De laatste kwam op Barbados voor, de andere op 't Vaste Land van Zuid-Amerika. In de Westindiën schynt hy deeze niet gevonden te hebben; maar wel nog drie andere Soorten, welken hy beschryft en afbeeldt, en daar onze Ridder geen gewag van maakt: te weeten een *stompbladige*, een *geelbladige*, en een *verschilbladige*; welke laatste daar van den naam heeft, dat de Bladen aan de Takken Hartvormig, aan de Looten ovaal zyn. Alle drie waren het Boomgewassen van by de twaalf Voeten hoog, draagende eetbaare doch een weinig wrange Besfen of Vrugten (*).

SAPINDUS. Zeepboom.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn; een vierbla-

(7) *Coccoloba* Foliis cordato-ovatis undulatis. JACQ. *Enum.* p. 37. *Observ.* p. 18. T. 3.

(*) *Coccoloba* obtusifolia flavescens & diversifolia. *Amer.* p. 114. T. 74, 75, 76.

bladige Kelk, vier Bloemblaadjes: agt Meeldraadjes, drie Stylen. De Zaadhuisjes Vleezig, rondbuikig, famengegroeid. II. Afdeel. VIII. Hoofdstuk.

Drie Soorten zyn van dit Gewas, dat van de Zeepachtigheid der Vrugten zynen naam heeft en in de Indiën huisvest, bekend; als volgt.

(1) Zeepboom *met oneven gevinde Bladen en ongedoornde Takken.* I. *Sapindus Saponaria.* Vinbladige.

De Latynfche bynaam op alle de Soorten toepasfelyk zynde, wordt derhalve zeer oneigen aan de eerfte Soort, die men bekwaamelyk door 't woord *Pinnata* of Vinbladige onderfcheiden kon, gegeven. Dezelve, naamelyk, is door het ftaan van meer dan drie Bladen aan een Steel van de volgende onderfcheiden, of zy maakt daar mede éénc zelfde Soort uit. Ondertusfchen fchynt hier omtrent, wanneer ik de befchryvingen der aangehaalde Autheuren nazie, een aanmerkelyke duifterheid te zyn, waarfchynlyk afhangende van eene onbeftendigheid der

(1) *Sapindus* Foliis impari-pinnatis, Caule inermi. *Syst. Nat.* XII. Tom II. Gen. 494. p. 277. *Hort. Cliff.* 152. *Mat. Med.* 532. ROYEN. *Lugdbat.* 464. Sapindus Foliis oblongis &c. BROWN. *Jam.* 206. Saponaria. RUMPH. *Amb.* II. p. 134. Prunifera racemofa &c. SLOAN. *Jam.* 184. *Hift.* II. p. 131. Nux Americana Foliis alatis bifidis. COMM. *Hort. Amft.* p. 183. T. 94. Nuciprunifera arbor Americana, &c. PLUK. *Alm.* 255. T. 217. f. 7. BURM. *Flor. Ind.* p. 91.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK.

der Natuur in de plaatzing deezer Bladen. SLOANE, wel is waar, geeft aan zynen *Trosdraagende Pruimboom* gewiekte, dat is gevinde Bladen, wier middelrib wederzyds uitsteekende Vliezen heeft, en dus schryft BROWNE, ook, aan den *Westindischen Zeepboom*, langwerpige naauwlyks gesteelde Bladen, die aan eene breed gewiekte middelrib staan, toe: maar COMMELYN noemt hem *Amerikaansche Nooteboom* met gewiekte Bladen, die in tweeën zyn gedeeld.

Westindische Zeepboom.

PLUKENETIUS van zynen *Nootpruimdraagend Amerikaanschen Boom*, die een ronde Zeepachtige Vrugt met een enkelen zwarten Zaadkorrel heeft, spreekende, zegt dat het de *Qnity* der Brasiliaanen is van PISO, dien MARCGRAAF beschryft „als een laage Boom, „ met een witachtige Schors en week Hout, „ hebbende de Takken krom of door elkander „ gedraaid. De Bladen zyn blygroen, langwer-„ pig, niet gekarteld, vier of vyf Duimen lang, „ gepaard of enkeld staande, want de plaatzing „ is ongeregeld". Dit schynt geen Gevinde Bladen te kunnen betekenen. Ook vergelyken OVIEDUS en MONARDUS wel het Loof van den Amerikaanschen Zeepnooten-Boom, eenigermaate, by dat van Varen; doch in 't voorste der voorgaande Eeuw heeft men een Zeepboompje van drie Jaaren oud aan 't Hof van Stutgard gezien, 't welk als Persikbooms-Bladen hadt, die in tweeën of in drieën gedeeld

deeld waren. NIEREMBERG geeft aan de Charapu van Mechoacan, de grootte van een Persikenboom en Laurierbladen, met zeer kleine Bloemen, zittende aan de toppen der Takjes, waar op Besfen volgen tot het maaken van Roozekransen of Paternosters zeer bekwaam, geevende de Schil der Vrugten het gebruik van Zeep.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK. *Zeepboom.*

CLUSIUS van deeze Zeepnooten spreekende, zegt, dat 'er tweederley zyn, sommigen van boven plat, anderen met twee Tepelachtige uitsteekzels gekroond, doch allen hadden zy ongevaar de grootte van een Galnoot, en waren Pruimachtig, bevattende in een Schil of Bolster van zagt Vleesch een rond, glimmend zwart, Steentje of Noot, waar binnen een witte Kern, met een roodachtig Vliesje bekleed als de Hazelnooten. Dat Steentje, van grootte als een Kers, rammelde in de holligheid van deeze Vrugt: welk alles plaats heeft in eenige dergelyke Zeepnooten, wat grooter dan Galnooten, die ik reeds eenigen tyd gehad heb, zynde van buiten rimpelig zwart, als gedroogde Pruimen, en zo kleverig, dat zy zig vast hechten aan 't Papier of Hout, waar menze op legt, en in 't behandelen aan de Vingers kleeven; doch aan de eene zyde hebben zy een Plek, als of zy ergens afgebroken of afgesneeden waren. Een derzelven open breekende, vind ik 'er dergelyk zwart glanzig Steentje in, zynde de Vleezige Bolster omtrent een Linie dik en in 't eerst zoet

Zeep-Nooten.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

doch vervolgens bitter of ſcherp van Smaak. Een van deeze myne Zeepnooten en de gedagte Steen, zyn op de nevensgaande Plaat by Letter A, in de natuurlyke grootte afgebeeld.

Oostindiſche Zeepboom.

De Oostindiſche Zeepboom, volgens RUMPHIUS, op Java *Rarak* genaamd, groeit aldaar van zelf in de Bosſchen op 't vlakke Land, en wordt een zeer hooge Boom met eenen regten Stam en eene gladde Schors. De Bladen ſtaan aan ſommige Steelen, zegt hy, overhoeks (*alterna*), aan anderen gepaard (*oppoſita*), 't welk bezwaarlyk overeen te brengen zou zyn met Gevinde Bladen (*Folia pinnata*): maar ik twyfel niet, of hy ziet daar mede op de Bladſteelen, meldende aanſtonds daar na, dat zy, als Perſikbladen van figuur, in jonge Boomen wel by tien of twaalf, doch in oude Boomen by agt of tien Paaren aan lange Rysjes zitten, ſomtyds met een oneffen Blad aan 't end, ſomtyds niet. Uit de Oxels van die Bladſteelen komt het Bloeizel voort en daar op volgen de Vrugten, welke als Musketkogels zyn, doch wat grooter, eerst geel en daarna ryp zynde rood, bevattende onder een niet zeer dikke Schil een dergelyken ronden zwarten Steen, als van de Westindiſche zo even is gezegd. Men gebruiktze, in Oostindie, ook op de zelfde manier, naamelyk tot Zeepballen om de Handen en zelfs het Linnen te wasſchen: waar toe deeze Nooten in warm Water met de Handen gewreeven worden: maar men heeft waargeno-

men,

men, dat dit Zeepfop wat fcherp is, en door den tyd aan het Linnen nadeel doet, hetzelve allengs verbytende. Niettemin brengen de Chineezen deeze Zeepnooten by Zakken vol op Amboina en elders in Water-Indie, daar zy niet vallen, te koop. Op Java wordt het Vleefch van deeze Vrugten tot het fchoon maaken van Galonnen en Zilverwerk, dat beflagen is, gebezigd.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Zeepboom.*

Aan den Hoogleeraar J. BURMANNUS een Aftekening overgezonden zynde van den Zeepboom van Kormandel, zo heb ik van een Takje daar van, tot opheldering deezer befchryving, gebruik gemaakt. Men ziet hier maar drie Paar Bladen aan een Steeltje, zonder oneffen Blad aan 't end, en dus van de opgegevene bepaling deezer Soort verfchillende. De Vinbladen worden naar 't end grooter en zyn byna volftrekt ovaal, in 't groene geel geaderd. Aan 't end der Takjes komen een menigte van dergelyke Nooten of Zeepballen, by Trosfen voort, die in 't eerfte groen of geel, en ryp zynde ros worden, gelyk menze onder het Gewas, met derzelver Steenen, afgebeeld heeft: doch in plaats van dien is hier, by Letter A, de Afbeelding van één myner Zeepnooten, die zwartachtig zyn, met derzelver Korrel of Steen, als gezegd is, afgebeeld. Het Onderfchrift, dat men in Indie by de Aftekening gefchreeven heeft, is *Poewandie Flore odorato*, *Arbor Saponaria*: waar uit blykt, dat de Bloemen welriekken-

Zeepboom van Kormandel. Pl. VIII. *Fig.* 1.

II. AFDEEL. VIII. HOOFDSTUK.

kende zyn. Ook komen de Trosſen van Bloem en Vrugt hier niet, gelyk in de Javaanſche, uit de Oxels der Bladſteelen voort.

II. *Sapindus trifoliata*, Driebladige.

(2) Zeepboom *met drievoudige Bladen.*

Dat 'er op Ceylon een driebladige Zeepboom valt, aldaar *Conghas* genaamd, is blykbaar uit het Ceylonſche Kabinet van HERMANNUS. 't Is duiſter, hoe men de Vierbladige daar toe ook betrekken zou kunnen, gelyk PLUKENETIUS wil. Doch in deeze Boomen ſchynt een aanmerkelyke onbeſtendigheid te zyn, ten opzigt van de Bladen; gelyk blykt, indien het de *Poerinsji* is van den Malabaarſchen Kruidhof, waar van gezegd wordt, dat de Bladen twee aan twee, tegen elkander over, aan tedere Takjes voortkomen. Zy zyn langwerpig rond, geſpitst, dik, zeven Duimen lang en half zo breed, donker groen, aangenaam van Reuk. De Bloemen gelyken veel naar die van Vlier. De Vrugten groeijen by Trosſen van twee of drie, en zyn langwerpig rond, eerst groen, dan geelachtig of ros, en eindelyk, gedroogd zynde, rimpelig en bruin, bevattende, binnen een Lymerig Vleeſch, een bruine Noot met een witte Pit. Deeze zyn van een

(2) *Sapindus* Foliis ternatis. *Syst. Nat.* XII. Poerinsji. *Hort. Mal.* IV. p. 43. T. 19. BURM. *Zeyl.* 209. BURM. *Fl. Ind.* 91.

een dergelyk gebruik als de voorgemelde Zeepnooten, doch haar Afkookzel, zo wel als van de Bladen, dient ook tegen 't Kolyk en andere inwendige Ongemakken. 't Is een hooge Boom, met een dikken Stam, in de Bosfchen van Malabar groeijende en altoos groen. Hy geeft jaarlyks rype Vrugten, en is, zo men wil, van zyn tiende tot zyn honderdfte Jaar Vrugtdraagende. Van zyn Hout, dat geel is, worden Mufiek-Inftrumenten en Kammen gemaakt.

II. AFDEEL. VIII. HOOFD-STUK. *Zeepboom.*

(3) Zeepboom *met afgebroken gevinde Bladen en een zeer fterk gedoornden Steel.*

III. *Sapindus fpinofa.* Gedoornde.

Op Jamaika is deeze Soort door BROWNE waargenomen, die den Stam en de Takken zeer fterk gedoornd heeft, met ovaale gevinde Bladen.

IX. HOOFD-

(3) *Sapindus* Foliis abrupte pinnatis, Caule fpinofisfimo. *Syst. Nat.* XII. Sapindus Fruticofus. &c. BROWN. *Jam.* 207. T. 20. f. 2.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

IX. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* negen Meeldraadjes *hebben*, *deswegen* Negenmannige ENNEANDRIA *genaamd*; *gelyk de* Kaneel, Kamfer, Benzoin, Sassaphras *en anderen die tot de* Laurierboomen *betrokken zyn.*

De Afdeeling der Negenmannige Plantgewassen (*Enneandria*) in het Stelzel der Sexen, dus genaamd, om dat derzelver Bloemen negen Meeldraadjes hebben, is met die der Zevenmannigen de allerkleinste, als bevattende ook maar vyf Geslagten, welken niettemin in drie Rangen, van Eenwyvigen, Driewyvigen en Zeswyvigen, gesmaldeeld zyn, naar dat hunne Bloemen één, drie of zes Stylen of Stempels hebben. De eerste Rang levert wederom alleen Boomen uit en wel in één der aanzienlykste Geslagten, als volgt.

LAURUS. Laurierboom.

De Kenmerken van dit Geslagt worden thans opgegeven te zyn: een Bloemkrans in zessen verdeeld, welken men ook een Kelk zou kunnen noemen, alzo zy stand houdt, en tot een Kasje voor de Vrugt verstrekt, welke eene Bol-

Bolster heeft, die een soort van Eyronde Noot bevat, waar in een Pit van dergelyke figuur begreepen is. Deeze Kenmerken passen echter, wat de Bloem aangaat, op den gewoonen Laurier niet, alzo die dezelve in vieren verdeeld heeft en van agt tot veertien Meeldraadjes. Ook zyn, van deeze, sommige Boomen alleen met Mannelyke, anderen alleen met Vrouwelyke Bloemen voorzien, en dus de laatsten slegts vrugtbaar: terwyl in de meeste andere Soorten de Bloemen Tweeslagtig zyn. Dat aan sommige Meeldraadjes zekere Ligchaampjes zitten, die men Klieren noemt, maakte het weezentlyke Kenmerk volgens onzen Ridder uit. II. Afdeel. IX. Hoofdstuk.

Voor 't overige schynen dan die Plantgewassen hier meest wegens de uiterlyke gedaante byeengevoegd te zyn. Want daar onder komen voor, die de Bloemen in drieën, vieren, vyven, zessen, agten verdeeld, of met zo veel Blaadjes hebben, en 't getal der Meeldraadjes is vyf, zes, agt, negen, enz. Dus bevat dit Geslagt, den Kaneel-, Kamfer-, Benzoin, Sassaphras- en meer andere Boomen van een ongemeene kragt en geur, en groote nuttigheid, uit de andere Wereldsdeelen.

(1) Laurier *met drieribbige, langwerpig ovaale* I. *Laurus Cinamomum.* Kaneel-boom.

(1) *Laurus* Foliis trinerviis ovato-oblongis, Nervis versus api-

III. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

le Bladen, wier Ribben aan de punt verdwynen.

Kaneelboom, De bepaaling van de gestalte der Bladen in de regte Kaneelboom, heeft LINNÆUS veel moeite gegeven en veele veranderingen veroirzaakt. Eerst noemde hy denzelven Laurier met langwerpig ovaale glanzige platte of vlakke Bladen; vervolgens Laurier met drieribbige langwerpig ovaale Bladen, wier Ribben aan den Grondsteun samenloopen; daarna, wederom, Laurier met drievoudig geaderde, langwerpig ovaale Bladen, en eindelyk zo als hier boven. Zyn Ed. hadt uit de Waarneemingen van den Heer JACQUIN, op den Marteniekssen Kaneelboom, gezien, dat die samenlooping der Ribben van het Blad, aan den Grondsteun, nu eens al, dan niet plaats had, en dus geen bepaaling kon uitmaaken. Of het verdwynen van de Ribben aan de Punt zekerer gaat, en tevens niet in andere naverwante Boomen plaats hebbe, zal nog te onderzoeken staan.

De Hoogleeraar J. BURMANNUS heeft allereerst, zo zyn Ed. zegt, een zeer naauwkeuri-

apicem evanescentibus. *Syst. Nat.* XII. Gen. 498. p. 280. Foliis ovato-oblongis trinerviis, basi Nervos unientibus. *Fl. Zeyl.* 145. *Mat. Med.* 190. Laurus Foliis oblongo-ovatis nitidis planis. *Hort. Cliff.* 154. Cinnamomum Foliis latis ovatis frugiferum. BURM. *Zeyl.* 62. T. 27. Cinnamomum sive Canella Zeylanica. BAUH. *Pin.* 408. Cassia Cinamomea, HERM. *Lugdbat.* 129. T. 655. BURM. *Fl. Ind.* p. 91.

rige Afbeelding gegeven van een Takje van den Ceylonſchen Kaneelboom, noemende denzelven *Kaneel met breede ovaale Bladen, die Vrugtdraagende is*, en aanmerkende, dat dezelve van de Malabaarſche alleen door de Groeyplaats verſchille en voortreffelyker zy: zo dat, ſchoon de Afbeelding in de Malabaarſe Kruidhof niet volmaakt met de zyne overeenkome, dezelve niettemin de waare en echte Kaneel zy, en dus beiden, begryp ik, van een zelfden Boom afkomſtig. Voorts verhaalt zyn Ed., negen Verſcheidenheden van Kaneel, uit Ceylon alleen overgezonden, te bezitten, die in Bladmaaking grootelyks verſchillen, zynde reeds in het Aanhangzel van de Verhandelingen der Keizerlyke Akademie, op 't jaar 1727, afgebeeld en beſchreeven (*). II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Kaneelboom.*

De eerſte Soort, van de Inlanders *Raſſe Coronde* genaamd, is de aangenaamſte en wordt voor de beſte gehouden: de tweede *Cahette Coronde*, is bitter en ſamentrekkende: de derde, *Cappare Coronde*, heeft een ſterke Kamfer-Reuk en Smaak: de vierde heet *Welle Coronde* of Zandkaneel, om dat 'er onder 't kaauwen iets Verſcheidenheden.

(*) Een omſtandige beſchryving van deeze negen Soorten van Kaneel op Ceylon, met eenige verandering der benaamingen, door den Opper-Inſpecteur van den Kaneel-Handel aldaar, vindt men ook in de *Phil. Transact.* for 1729, waar uit hetzelve in 't Nederduitſch is overgebragt in *de Tegenw. Staat van alle Volkeren.* III. DEEL, bladz. 603, enz.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. Kaneelboom.

iets Zandachtigs in schynt te zyn: de vyfde *Sewel Coronde*, wegens haare Lymerigheid; de zesde *Nieke Coronde*: de zevende *Dawel Coronde*, om dat men van het Hout Vaatwerk en Trommels maakt: de agtste *Katte Coronde*, wegens de Doornigheid van den Stam, en de Negende *Mael Coronde* of Bloeijende Kaneel, om dat deeze Soort altyd in Bloem staat, en deeze komt, in hoedanigheid, naast aan de eerste of beste Soort.

Op 't Eiland Ceylon is de Kaneelboom, *Coronde* of *Kurundu* genaamd, zeer gemeen, en schynt 'er zo veel hoogte niet te bereiken als op Malabar, daar het een Boom wordt van tusschen de twintig en dertig Voeten hoog. Deeze, nogthans, wordt door LINNÆUS tot de volgende Soort betrokken. Op Martenique vondt de Heer JACQUIN een Gewas, dat voor den regten Kaneelboom, ten minste voor eene der opgetelde Soorten, van hem werdt aangezien.

Westindische Kaneelboom.

Dit maakte een fraay gekroonden Takkigen Boom, van twintig Voeten of hooger, met den Stam anderhalven Voet dik, hebbende van buiten een gladde lichtbruine Schors. Aan de Takjes, die zeer talryk waren, kwamen Bladen voort, zynde ovaalachtig, nu rond of stomp, dan spits gepunt, taay als Leder, glanzig, ongekarteld, van drie tot vyf Duimen lang, hebbende wederzyds drie witachtige Ribben; en de Oppervlakte van boven bly- van onderen bleek

groen.

groen. Deeze Bladen hadden een aller-aangenaamste Reuk en Smaak van Kaneel, welke zy, door zeven Jaaren in zyn Kruidboek te leggen, nog niet kwyt geraakt waren. Dezelven staan byna tegen elkander over. Aan de enden der Takjes, en uit de oxels der Bladen, komen de Bloemsteeltjes voort, die zig in drieën verdeelen; draagende kleine groenachtig geele Bloempjes, uit zes Blaadjes bestaande, welke ovaal, gespitst en holrond zyn, hebbende negen Meeldraadjes en een enkelen Styl, met eenen platachtig geknopten driekantigen Stempel. De Reuk der Bloemen is zwaar en niet aangenaam, gelyk die der Krul-Leliën. Hier op volgen Vrugten, van grootte en figuur als een Olyf, smaakeloos, hoog blaauw en week, waar in een graauwachtige Noot beslooten is, die een witte Pit heeft, welke zeer spoedig bederft, zo dat men de Zaaden tot Voortteeling niet kan overzenden: maar twee Boompjes, met de Stammen een Arm dik, waren behouden in Europa overgekomen en groeiden zeer tierig in de Keizerlyke Tuin.

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK.

Kaneelboom.

Het Hout van deezen Boom bevondt hy wit en niet zeer hard te zyn, bekwaam tot Planken. De Wortel zweette overvloedig Kamfer uit, en hadt 'er ook de Smaak van, zynde bovendien zeer samentrekkende. De binnenste Bast kwam in Kleur, Reuk en Smaak, volmaakt met de Oostindische Kaneel overeen; zynde alleenlyk zo fyn van Samenweefzel niet en wat

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Kaneel-boom.*

ſcherp op de Tong. 't Zou anders te verwonderen zyn, waarom deeze Bast niet in menigte in Vrankryk overgevoerd en aldaar als Kaneel gebruikt werde.

Echte Ceylonſche.

De Ceylonſche Kaneelboom is al van over lang gezegd, in Geſtalte en grootte naar een Olyf- of Pruimboom te gelyken. De Stam en Takken hebben een gryze Schors en hier onder zit de zo vermaarde Bast, daar geheel Europa door de Nederlandſche Kompagnie mede voorzien wordt. Na het voortbrengen van de Vrugten gaan de Ceyloneezen aan 't ſchillen der Kaneelboomen, daar zy eerst de buitenſte Schors afſtroopen, maakende vervolgens op het Hout eenige Sneeden overlangs, en op zekere afſtanden overdwars, haalende dan den Bast 'er by reepen af, die zy in de Zonneſchyn te droogen leggen, waar door dezelven in malkander krullen. Dus bekomt de Kaneel de vereiſchte hoedanigheid om ingepakt en naar Europa verzonden te worden.

Kamfer-Olie uit de Wortels.

In het *Muſæum Zeylanicum* wordt gezegd, dat men uit den Bast der Wortelen Kamfer en Olie van Kamfer; uit de Bladen Olie van Kruidnagelen en uit de Vrugten een Soort van Genever-Olie deſtilleert. Dit moet, nogthans, met zekere bepaaling verſtaan worden. De Wortels geeven inderdaad een Olie, die zeer naar Kamfer ruikt, zynde een groot Hartſterkend, Winddryvend en Afzettend middel; uitwendig van ongemeenen dienst tegen Jichtige Pynen: doch de

Kam-

Kamfer, daar in vervat, of ook door Destillatie met deeze Olie uit den Bast der Kaneelwortelen gehaald wordende, verschilt veel van de gewoone Kamfer: zy valt in kleine Plaatjes of Kryftalletjes, is zeer aangenaam van Reuk, en zo zeldzaam, dat zy meest in Indie, ten gebruike van de Vorften dier Landen, gehouden wordt. Op dergelyke manier bekomt men uit de Wortels van zekere Ceylonsche Gember, uit eene Ceylonsche Kruizemunt en andere Plantgewassen van Indie, ook wel een dergelyke Olie en een weinig Kamfer, doch niet van algemeen gebruik (*). II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Kaneel-boom.*

De Bladen van den Kaneelboom zyn by sommigen voor de zo beruchte *Folia Malabathri* gehouden geweest, doch dit heeft ten opzigt van den echten Kaneelboom van Ceylon geen plaats. Deszelfs Bladen zyn zeer welriekende, en geeven, als men ze destilleert, een Olie, welke bitterachtig van Smaak is, in Reuk gelykende naar Olie van Nagelen met een weinig Olie van Kaneel gemengd; doch men kan die, met geen Recht, Olie van Nagelen noemen. Tot verdryving van Hoofdpyn, welke uit een kwaade Maag ontstaat, en andere Kwaalen, is dezelve een beproefd Geneesmiddel. De Bladen.

De Vrugten van deezen dierbaaren Boom zyn ook niet ontbloot van nuttigheden. Wy hebben De Vrugten. Pl. VIII. Lett. B.

(*) GEOFFROY *de Materie Medica.* Tom. II. p. 530.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Kaneel-boom.*

ben gezien, dat dezelven Olyfachtig zyn, en eene graauwachtige Noot bevatten. Van deeze Nooten heb ik, wat kleiner dan een Hazelnoot, hoedanig eene in de Natuurlyke grootte, by Letter B, op Plaat VIII, is voorgesteld. Men perst of kookt uit dezelven een Olie, die by de Kompagnie genoemd wordt *Kaneel-Wasch*, om dat zy taamelyk dik en wit is. Weleer werden voor den Koning van Kandia daar Kaarsen van gemaakt, die nergens mogten gebrand worden dan in zyn Hof. Dit Kaneel-Wasch gebruiken de Indiaanen inwendig, wanneer iemand zig door vallen, stooten of anders, bezeerd heeft, en geeven het ook in de Roode Loop tot één of anderhalf Drachme. Door bestryking met hetzelve wordt de Huid schooner, gladder en zagter, dan door het gebruik van eenige Pomade. Een aanmerkelyke veelheid van deeze Olie werdt, in de Jaaren 1722 en 1723, door den vermaarden Apotheker SEBA, hier te Amsterdam by de Kompagnie gekogt (*).

Zekere wilde Duiven aazen op deeze Vrugten, en, doordien zy de Nooten onbeschadigd loozen, wordt dit Gewas door haar sterk voortgeplant, 't welk maakt, dat 'er niet ligt gebrek van zyn zal op Ceylon. De echte Kaneelboomen groeijen evenwel maar op het Zuidelyk gedeelte: misschien, om dat menze elders heeft uit-

(*) *Phil. Transact.* for 1729. p. 106. *Abridg.* VOL. VI. Part. 2. p. 224.

uitgeroeid. Onze Oostindische Kompagnie, immers, houdt zig met alle magt in 't bezit van den Kaneel-Handel, waar van men de echte Soort nergens anders schynt in te zamelen. Daar vallen wel, op Sumatra, Borneo en andere Eilanden van Oostindie, als ook aan de Vaste Kust, dergelyke Boomen, doch, het zy men de regte manier van uitkiezing en behandeling niet getroffen hebbe, of dat het hapert aan de hoedanigheid van den Grond; 't is zeker dat de Engelschen, die ons de bezitting van deeze Kruidery zo zeer benyden, nog niet geslaagd hebben, om ons in deeze Handel den voet te ligten. II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Kaneelboom.*

Alle andere zogenaamde Kaneelboomen, buiten Ceylon, schynen tot nog toe geen anderen Bast, dan die men *Cassia Lignea* noemt, uitgeleverd te hebben, en deeze betrekt LINNÆUS derhalve thans tot den

(2) Laurierboom *met drievoudig geribde Lancetswyze Bladen.* II. *Laurus Cassia.* Hout-Cassia-Boom.

Be-

(2) *Laurus* Foliis triplinerviis lanceolatis. *Syst. Nat.* XII. uts. Sp. 2. Laurus Foliis lanceolatis trinerviis, Nervis supra basin unitis. *Fl. Zeyl.* 146. *Mat. Med.* 191. Cinnamomum perpetuo florens, Folio tenuiore acuto. BURM. *Zeyl.* 63. T. 28. Cinnamomum sive Canella Malabarica, s. Javanensis. C B. *Pin.* 409. Carua. *Hort. Mal.* I. p. 107. T. 59. BURM. *Fl. Ind.* 91.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Hout-Cassia Boom.*

Bevoorens hadt onze Ridder den Boom, daar deeze Drogery van komt, door het famenloopen der Ribben van het Blad, eer die den Grondfteun raakten, onderfcheiden: doch befpeurd hebbende, dat zulks niet zeker ging, is zyn Ed. tot deeze bepaaling gekomen. Hy betrekt hier toe den *geduurig bloeijende Kaneelboom* van den Heer J. BURMANNUS, *met dunnere fpitfe Bladen.* Wy hebben gezien, dat onze Hoogleeraar geheel in 't onzekere was, of deeze dan die andere, beiden in 't Kruidboek van HERMANNUS onder den zelfden naam gevonden, tot den *echten Kaneelboom* behoorden: zo dat zyn Ed. eerst zegt te meenen, dat deeze laatfte van een Wild en flegter Soort zy; kort daar op in twyfel ftaat of het ook Mannetje en Wyfje ware: en daar aan volgen laat: „ Wat 'er van zy, „ dit is ook een echte Kaneel, (hoewel mis- „ fchien zo voortreffelyk niet als de eerfte,) „ gelyk derzelver Kruiderige aangenaame Reuk, „ in de gewreeven Bladen, blyken doet. Van „ het eerfte verfchilt dit Gewas, dat het de Bla- „ den veel kleiner, fmaller, fpitfer, van onde- „ ren blaauwachtig, byna altoos twee tegen el- „ kander over heeft, en de Bloemen niet langs „ de Steelen of Takjes verftrooid, maar aan den „ Top veelen by elkander gevoegd, die op de „ volgende manier voortkomen. Uit een Buis- „ achtige, langwerpige, eenbladige Kelk, die „ aan den rand in vyven is verdeeld, ontfpringt „ een enkelde Trechterachtige Bloem, in vy-

„ ven

„ ven gefneeden, met vyf Meeldraadjes van de „ zelfde langte als de Bloem, en een enkelen „ geknopten Styl. Het Vrugtbeginzel, bene- „ den de Kelk, wordt eene genavelde Bezie, „ die eenzaadig is en rondachtig".

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Hout. Casfia Boom.*

Dit verfchilt zeer van de opgegevene Kenmerken van dit Geflagt. Het Vrugtbeginzel behoort in de Laurieren tot den Styl, en is dus ver boven; hier zou het beneden de Kelk zitten, waar van, zo min als van de Vrugt, ik in het afgebeelde Takje eenig blyk befpeur, en die van den Laurierboom is eene fpits Eyronde, geenszins genavelde of gekroonde Bezie. Indien het in bedenken kwam, of deeze niet het Mannetje zyn mogte, dan zou men denken dat die Bloemen, waar in zig geen het allerminfte blyk van een Vrugtbeginzel vertoont, onvrugtbaar waren. Ook verzekert LINNÆUS thans, dat de Kaneelboom tweehuizig zy (*).

Onze Hoogleeraar is over dit Stuk, door een Engelfch Heer, TAYLOR WHITE genaamd, nu zestien Jaar geleeden, onredelyk gehavend (†). Deez' zegt, dat het *geduurig of altyd bloeijende* te zyn, waar van de Heer BURMANNUS fpreekt, *ontwyfelbaar tot beiden behooren moet*: doch hy begrypt niet, dat het dus on-

(*) Laurus Cinnamomum dioica. *Mant. alt.*

(†) A Discourfe on the Cinnamom, Casfia or Canella, by TAYLOR WHITE Efq. F. R. S. *Philofoph. Tranfact.* VOL. L. Part. II. for 1758. p. 860.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Hout-Casſia Boom.*

onzen Hoogleeraar moest geleuterd hebben, toen zyn Ed. dat ſchreef, en let niet, hoe het bekend is, dat in de echte Kaneelboom het ſchillen eerst na het Bloem en Vrugtdraagen geſchiedt: terwyl 'er zelfs, volgens het Berigt van den Opper-Inſpekteur van den Kaneelhandel op Ceylon, een *altoos bloeijende* Soort is van Kaneelboomen, deswegen *Mael Coronde* genaamd. Niet minder ongerymd is het, wanneer die zelfde Engelſchman zegt, dat de Heer BURMANNUS, in die twee Afbeeldingen, de Plantgewasſen uitermaate verſchillende *gemaakt heeft.* „ In die van Ceylon (zegt hy) heeft „ hy al de Bladen ovaal *gemaakt*, en, om het „ verſchil nog grooter te *maaken*, heeft hy de „ Vrugtbeginzels der Beziën getekend, voegen- „ de daar by de Bloem of een gedeelte daar „ van, aan den Top van den Styl of het Vrugt- „ beginzel, en in die van Malabar heeft hy de „ Bloemen aan Kroontjes groeijende getekend." Uit dit alles moet men vastſtellen, dat hy gedagt of gewild heeft, dat die beide Afbeeldingen door den Heer BURMANNUS *eigenhandig gefabriceerd* waren, en het ſchynt dat hy geen Latyn verſtaan heeft, want anders zou hy hebben gezien, dat onze Hoogleeraar die twee Takjes uit het Kruidboek van den beroemden HERMANNUS, 't welk zyn Ed. nog wel in order bezit, (gelyk ik hetzelve gezien en doorbladerd heb,) naar de Natuur heeft doen aftekenen, zynde het eene zo wel als het andere van Cey-

lon afkomftig (*). Ook zou hy anders gezien hebben, dat de negen Soorten van Ceylonfche Kaneel, voorgemeld, weezentlyk in Bladmaaking of *Foliatuur* verfchillen. Zelfs zou het Deel der Verhandelingen van de Societeit der Weetenfchappen, daar hy een Lid van was, op 't Jaar 1729 uitgegeven, uit het Berigt van den gedagten Opper-Infpecteur, hem geleerd hebben, dat het ongerymd ware, (wanneer hy meldt; hoe Doctor WATSON den Hoogleeraar BURMANNUS aanhaalt, noopens de gedagte negen Soorten van Ceylonfche Kaneel (†), waar van de beste, zynde de genen die men overvoert, *Rasfe Coronde* genoemd wordt:) te fchryven, maar „ wat de verfchillendheden tusfchen deeze „ Soorten waren, blykt niet, noch in Blad „ of Schors, noch in de manier van behandeling. „ Al dat van Ceylon komt noemen de Hollan- „ ders en de Winkels Kaneel; dat van onze „ teelt is altoos Casfia". Het

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Hout-Casfia Boom.*

(*) De Hoogleeraar J. BURMANNUS heeft de goedheid gehad, van my die beide Takjes, naar welken de Afbeeldingen in zyn Ed. *Thefaurus Zeylanicus* Tab, 27, 28, gemaakt zyn, op nieuws te vertoonen, en ik, dezelven vergelykende met die Afbeeldingen, bevind ze daar mede volmaakt overeenkomftig, zelfs wat het verfchil van den Bloesfem betreft, die in het laatfte veel Trosachtiger is dan in het eerfte.

(†) Dit heeft de Heer WATSON gedaan by het vertoonen van een Kaneel-Tak, met de Bast nog om het Hout zittende, ter grootte van een Rotting, aan de Koninglyke Societeit, wanneer hy tevens eenig Berigt van den Kaneelboom gaf. Zie *Phil. Trans.* VOL. XLVII. p. 301.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Hout-Cassia Boom.

Het hoofd-oogmerk van gedagten Engelſchen Heer is, te bewyzen, dat de ovaale figuur der Bladen geen Kenmerk van den echten Kaneelboom is, zeggende dat de Aftekening van den Heer BURMAN met geene der gedroogde Takjes of Bladen in het *Brittanniſch Muſéum* ſtrookt. Hy brengt ten dien einde de Aftekening van die *Specimina* te voorſchyn, waar onder één uit BOERHAAVE's Verzameling, het welke de Bladen immer zo breed heeft naar de langte, als die van onzen Hoogleeraar in Plaat gebragt zyn. Hier is door hem een Takje bygevoegd, dat de beroemde Heer EHRET afgetekend had, en 't welke de Bladen, wel is waar, veel ſmaller heeft, doch dit zegt niets: want hy geeft geen bewys, dat hetzelve van den Echten Kaneelboom ware; welk bewys ook ten opzigt van al de anderen ontbreekt. De Bladen van dat Takje gelyken veeleer naar het *Malabathrum*. Ik gaa thans tot de beſchryving van den Malabaarſen Boom, *Carua* genaamd, 't zy dan een tamme of een wilde Kaneelboom zynde, over.

Malabaarſe.

Deeze bereikt wel de hoogte van vier of vyf Mans langten. De Stam, dien men met éénen Arm kan omvatten, heeft een groenen Bast, die in de Ouderdom rood wordt, zynde met een Aſchgraauwe Schors bekleed, zo wel als de Takken. Het Hout van den Stam is wit en zonder Reuk, maar de Wortels ruiken naar Kamfer. De Bladen komen zo wel by Paaren

als

II. Afdeel. IX. Hoofdstuk.

Hout-Cassia Boom.

als enkeld voort, hebbende korte dikachtige Steeltjes. De figuur der Bladen is langwerpig rond, byna eens zo lang als breed, aan 't end puntig, in 't midden breedst, doch kleiner en teerder zynde by het Steeltje, loopende dan dunner naar de Punt, 't welk dezelven Lancet-vormig maakt. Zy zyn een Span en daar boven lang, plat van Oppervlakte, aan den rand met een witachtig Draadje, dat uit het Steeltje voortkomt, gezoomd, van boven hoog groen, van onderen bleeker, en als zy nog jong zyn Leverkleurig. Drie geelachtige Ribben, uit het Steeltje voortkomende, eerst met elkander vereenigd, loopen vervolgens afzonderlyk door het Blad, tot naby de Punt, daar de twee zydelingſe, ieder aan een kant, in kleine Adertjes verdwynen, maar de middelſte loopt ten einde uit. Aan de onderzyde zyn deeze Ribben boven de Oppervlakte verheven. De Bloemen komen Kroonswyze, veelen by elkander, op Steeltjes uit de Oxels der Bladen voort. Zy hebben eene Sterswyze figuur, beſtaande uit zes Blaadjes, die bleek groen zyn, en bevatten een dubbelden Krans van Meeldraadjes, zes kleinere binnen zes grootere in 't Hart van de Bloem geplaatst, omringende het Vrugtbeginzel: zynde de Bloem van buiten in een Kelkje begreepen. De Vrugten langwerpig rond, van figuur als een Eikel, zyn in een zespuntig Dopje gedeeltelyk vervat. De Kleur is groenachtig, met witte Stippen, en zy bevatten onder haare

Schil

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Hout-Casfia Boom.

Schil een weeke Smeerige Pap, van eene fcherpe famentrekkende Smaak, bedekkende een langwerpige Noot, die een roodachtig week Vleefch heeft, van dergelyken aart. Ryp zynde, hebben deeze Vrugten eene blaauwachtige Kleur. Eenmaal 's Jaars, in January naamelyk, bloeit hy.

Deeze Boom, nu, wiens Bast de Malabaarfe Kaneel is, zou de *Casfia lignea* der Winkelen uitleveren. Men ftelt zulks in 't algemeen vast; doch of het onderfcheid tusfchen deeze Boomen, en de genen, die de echte Kaneel uitleveren, enkel in de Groeyplaats beftaat, dan of 'er weezentlyke Kenmerken tot onderfcheiding zyn; is, als ik reeds aangemerkt heb, nog onzeker. De Engelfchen beweeren met kragt, dat die Kaneelboomen, welke op Malabar, Sumatra en elders buiten Ceylon groeijen, de zelfden zyn als de Ceylonfche: zy meenen, dat die minder Geur, de Lymerigheid en famentrekking, welke de Hout-Kasfie duidelyk van de Kaneel onderfcheidt, flegts aan de behandeling is toe te fchryven, en, zo dit waar is, dank heb de Hemel, dat het hun tot nog toe zo min gelukt is onze Natie uit den Kaneelhandel als uit de Haringvaart te bonzen!

De Regeering van Batavia heeft ook, nu omtrent twintig Jaar geleeden, den Handel van de *Casfia Lignea*, ten minfte wat de fyne Pypachtige betreft, mooglyk uit voorzorg, geheel aan zig getrokken. Die Bast is naauwlyks in gedaante

daante van de echte Kaneel te onderscheiden, maar zy heeft doorgaans zulk een aangenaamen Geur niet, en somtyds eenige Lymerigheid, wanneer menze kaauwt. Onder de gene, die van de Engelschen overgebragt wordt, is 'er byna zo sterk als Kaneel. Ik vind daar in, onder 't kaauwen, een byzondere aangenaamheid en zoetheid, zonder iets dat naar Bitterheid gelykt: weshalve zy tot een Hartsterkend middel, en tot Geurigmaaking der Spyzen en Dranken, weinig by de Kaneel te kort schiet: maar men kanze door stampen naauwlyks fyn krygen en zy maakt eenige gruizeligheid in de Kost.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Hout Cassia Boom.*

De Bladen van den gedagten Malabaarsen Kaneelboom, die de *Cassia Lignea* uitlevert, worden gezegd een sterken Kaneelreuk te hebben. Zy kunnen dan de *Folia Malabathri* niet zyn, welken van ouds onder de enkele Geneesmiddelen behoorden. Daar is doch geene zekerheid, welke Bladen de Ouden bedoeld hebben met hun *Malabathrum.* Men neemt 'er thans Bladen voor, op 't oordeel van GARZIAS, welken de Indiaanen *Tamalapatra* heeten, en deeze komen van den Wilden Malabaarsen Kaneelboom, *Katou-Karua* genaamd, die aldus beschreeven wordt.

Folia Malabathri.

Dezelve is van den anderen of tammen Kaneelboom weinig dan in hoogte en grootte, waardoor hy denzelven overtreft, verschillende. De Bladen heeft hy zeer groot, langwerpig rond, twee

Wilde Kaneelboom.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Hout-Cassia Boom.

twee Spannen lang, en ongevaar twee Handen breed. Drie dikke Ribben loopen 'er ook overlangs door heen, die veele kleine Adertjes overdwars uitgeeven. De Blommetjes, in Kroontjes aan het end der Takjes voortkomende, zyn witachtig groen, zonder Reuk, vyfbladig, met vyf korte groene Meeldraadjes, die geelachtige Topjes hebben, in 't midden. Op deeze Bloempjes volgen kleine Besſen, van grootte als onze Aalbesſen, ryp wordende in 't laatst van 't Jaar. De Bloeityd is in July en Augustus. De Boom is altyd groen, en komt op Bergachtige plaatſen voort.

Uit de opgegeven langte en breedte der Bladen, besluit ik, myn Span en Handbreed afmeetende, dat deeze Bladen nagenoeg eens zo lang als breed zyn. Dit zelfde bevind ik plaats te hebben in de Bladen van een Tak, welken de Hoogleeraar J. BURMANNUS, onlangs, onder een Verzameling van uitmuntend ſchoone groote gedroogde Plantgewasſen, van Ceylon ontvangen heeft, en waar aan de Vrugtmaaking zig eveneens als in de door zyn Ed. op Tab. 27, in de *Thes. Zeylanicus* afgebeelde Kaneelbooms-Tak vertoont; maar de Bladen zyn zo ovaal niet, loopende wat puntig uit, 't geen eigen is aan de *Folia Malabathri*, die men in de Apotheeken of by de Drogisten vindt, en onder dezelven komen 'er voor, die veel ſmaller en volmaakt Lancetvormig zyn.

Dee-

Deeze Bladen komen nog, volgens de oude Voorschriften, in de Theriaak van Andromachus, de Mithridaat en andere samengestelde Winkelmiddelen. Voor 't overige hebben zy, hedendaags, weinig achting. Dat zy voor de verlamming van de Tong een byzonder Middel zouden zyn, gelyk LINNÆUS schryft, is my wat ongeloofbaar. Dat men 'er, met warm Water, een goede Baading of Stooving van maaken zou kunnen tegen de Pynen der Gewrichten, is niet onwaarschynlyk. Het Afkookzel van den Bast der Wortelen van deezen Boom, met Kardamom en Noote Moskaat, in Water, zou tegen de Buikpyn met vrugt gebruikt kunnen worden. De Bast van den Boom, *Syndok* by de Indiaanen genaamd, is zeer dik en heeft een Kaneelachtige Kleur, maar de Reuk en Smaak trekt naar Kruidnagelen, zynde, zo ik bevind, heet en scherp op de Tong en niet aangenaam. Deeze Bast wordt in Indie dikwils voor de *Cortex Coelilaban* genomen.

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Wilde Kaneelboom.*

Op Java en andere Eilanden, zyn nog andere Wilde Kaneelboomen, die wederom een ander slag van Bast, maar weinig met den Reuk en Smaak van Kaneel bezwangerd, uitleveren. Mooglyk zal die Bast, welke de Portugeezen *Canello di Matto* noemen, ook daar toe behooren. De Bast van den Wortel deezes Booms zou, volgens GRIMMIUS, een aller-uitmuntendst tegengiftig, verdunnend en zweetdryvend Middel zyn, leverende zeker vlug Olieachtig

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Zout uit, dat de Smaak en Reuk van Myrrhe heeft. In zekere Bast, *Masoy* genaamd, door den Heer RICHTER my gegeven, welke van Ambon komt, en te Batavia als een Zweetmiddel in de Rotkoortsen wordt gebruikt, vind ik iets dergelyks, en dezelve schynt wel van Boomwortelen te zyn, in bruinheid meer gelykende naar de slegtste Soort van Kina.

III. *Laurus Camphora*, Kamfer-Boom.

(3) Laurierboom *met drievoudig geribde Lancetswys' ovaale Bladen.*

De Kamferboom, reeds door KAEMPFER onder de Laurieren t'huis gebragt, wordt dus van onzen Ridder door de figuur der Bladen van de Kaneelboomen onderscheiden. Zyn Ed. hadt zulks te vooren duidelyker gedaan, wanneer hy 'er den naam aan gaf, van *Laurier met ovaale Bladen, aan beide enden gespitst, drieribbig, glanzig, met slappe Steeltjes.* De Bladen, immers, van deezen Boom, gelyken, zo veel de Afbeelding van BREYN, met myn gedroogd Takje overeenkomstig, aanwyst, veel meer naar Laurierbladen, dan die van de twee voorgaande Soor-

(3) *Laurus* Foliis triplinerviis lanceolato-ovatis. LINN. *Mat. Med.* 192. Laurus Foliis ovatis, utrinque acuminatis, trinerviis nitidis, Petiolis laxis. *Hort. Cliff.* 154. Laurus Camphorifera. KAEMPF. *Jap.* T. 770. Camphora Officinarum. C. B. *Pin.* 500. Arbor Camphorifera Japonica. BREYN. *Exot. Cent.* I. p. 12. T. 13. BURM. *Fl. Ind.* p. 92. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 185. T. 95.

Soorten, en men zou ze, myns oordeels, vry duidelyk onderscheiden kunnen, wanneer men die van de eerste eenvoudig *ovaal*, die van de tweede *Lancetswys ovaal*, en die van deeze of de derde *ovaal*, *aan beide Enden spits* of enkel *Lancetvormig* noemde (*). II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Kamfer-boom.*

De groeyplaats van deezen Boom is in Japan, alwaar hy de hoogte van de Linden, hier te Lande, wel bereikt. Zyn Stam is regt, in jonge Boomen groen en glad, in oude Boomen ruuw, wrattig en Aschgraauw van Schors, hebbende het Hout wit, doch dat droogende roodachtig wordt, grofdraadig, bruin gewolkt en zeer aangenaam van Reuk. De Bladen, gewreeven zynde niet minder Kruiderig, zyn aanmerkelyk, om dat zy aan 't end schielyk versmallende een lange Punt maaken. De Kleur is van boven glanzig donker groen, van onderen bleek, met paarschagtige Aderen. Zy staan overhoeks aan de Takjes en geeven uit de oxels een Steeltje, met een Trosje van kleine witachtige Bloempjes, die eenbladig zyn, in vyven of zesfen zo diep verdeeld, dat menze vyf- of zesbladig zou oordeelen te zyn. Negen korte

(*) Dat is, in 't Latyn, *L. Cinnamomum*, Laurus Foliis Ellipticis five ovalibus: *L. Cassia*, Laurus Foliis ovali-lanceolatis: *L. Camphora*, Laurus Foliis lanceolatis. De Ribben maaken geen onderscheiding, gelyk LINNÆUS zelf, Anno 1748, in de *Flora Zeylonica* erkende, toen hy zelfs de *Camphora* niet van de *Cassia* wist te onderscheiden.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Kamferboom.*

korte geknopte Meeldraadjes hebben zy, met eenen Stamper in 't midden van de Bloem. Op de Bloemen volgen Vrugten, die ryp wordende donker paarſch, glanzig, Houtig, rondachtig, de grootte hebben van een middelmaatige Erwt.

Van deeze Vrugten des Kamferbooms waren den Heer BREYN door W. TEN RHYNE, Geneesheer, Botanicus en Chymist van den Keizer van Japan, een menigte toegezonden, die een ſterker Kamfer-Reuk dan de Bladen hadden. Zy geleeken naar Genever-Besſen, doch zaten in een klein geſteeld Kelkje, even als een Eikel in zyn Dopje. Onder een bleeken, in ſommigen, die als Zwarte Peper gerimpeld waren, bruinen of zwarten Bolſter, bevatten zy een rondachtig, bruin, niet zeer hard Nootje, 't welk eene witachtige, in tweeën verdeelde, vette Kern hadt, van eene Kruiderige Smaak, met eenige prikkeling op de Tong.

Aangaande de manier, op welke men de Kamfer uit deezen Boom bekomt, hadt zeker Heer, die verſcheide Jaaren Opperhoofd van de Hollandſche Logie in Japan geweest was, aan den Leidſchen Hoogleeraar SYEN het volgende gemeld. „ Als de Boom afgekapt
„ is, graaven zy de Wortels uit, die men
„ klein gehakt in een Koperen Ketel met Wa-
„ ter doet, en op 't Vuur zet, dekkende
„ denzelven met een Muts of Helm van Stroo,
„ aan wiens Wanden zig de opgeheven Kam-
„ fer

„ fer aanzet, wordende nu en dan deeze Helm „ verwisfeld, om die Drogery daar uit te haa- „ len en te bergen. De menigte van Kamfer- „ boomen was, in zekere Provincie van Japan, „ zo die Heer berigtte, verbaazend groot, en „ fommigen derzelven wierden wel zo hoog als „ de grootfte Eiken." II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Kamfer-boom.*

Dewyl het Kamfer-Hout, dat wy hier hebben, dikwils zeer fterk met den Geur van die Drogery bezwangerd is, zo is 't niet onwaarfchynlyk, dat de Japoneezen 'er van dat Hout in de Ketel bydoen, gelyk KAEMPFER meldt. Zy bekomen dus de zogenaamde *ruuwe Kamfer*, in 't Franfch *Camphre brute*, en dus ook wel by de onzen *Kamfer brut* genaamd, welke zig byna als vuil Zout vertoont, moetende gerefineerd worden om ze in *Brooden*, dat is als een Koek famengepakt, zuiver, helder, wit, gelyk menze in de Winkelen verkoopt, te bekomen. Tegenwoordig is deeze Drogery ongemeen laag van Prys.

Op de Eilanden Borneo en Sumatra groeijen Boomen, die in hun Hout weezentlyk geftolde Kamfer hebben, en deeze wordt, door het Hout aan ftukken te kappen of te vergruizen, daar uit gehaald. De Boom heeft Bladen als de Kruidnagelboom, doch langer gefpitst, en eene zeer wyde Tulpachtige Kelk. De Vrugten zyn van grootte als Hazelnooten, en worden, gekonfyt zynde, voor een lekkerny gebruikt. Deeze Kamfer, echter, maar zeer weinig in zodanige Kamfer van Borneo.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Kamfer-boom.*

Boomen voorkomende, is uitermaate schaars en duur, kostende daar van een Pond wel zo veel als honderd Ponden Japansche. Zy vervliegt niet, gelyk de gewoone Kamfer, maar, wat de reden zy dat menze in Indie zo veel hooger acht, hadt gedagte Heer niet kunnen ontdekken.

De Harstachtige natuur van de Kamfer, door haare brandbaarheid, en dat zy zig in Wyngeest smelten laat, zig openbaarende, is bekend: doch zy verschilt van andere Harsten, doordien het Sterk Water haar niet verharden doet, het Loogzout 'er geen vat op heeft, en het Vuur 'er geen Zuuren Geest uit te voorschyn brengt. Zy kan in Brand gestoken worden door Elektrikaal Vuur, van een Elektrizeer-Machine. Men zegt wel, dat zy de Minnelust en Vrugtbaarheid in Menschen zou verminderen; doch de Ondervinding leert, dat de genen, die met de Kamfer te behandelen en te zuiveren geduurig omgaan, 'er op deeze manier geen aandoening van hebben. 't Is ondertusschen zeker, dat de Kamfer, inzonderheid derzelver Reuk, wanneer zy verbrand wordt, tot een Vergift dient voor de meeste Insekten of kleine Diertjes, ja zelfs voor Vogelen en Viervoetige Dieren. Een Mosch stierf door het ingeeven van twee Greinen; een Duif van zes Greinen, en een Kat van omtrent een half Drachme Kamfer (*). 't Schynt, echter, dat haar nadeeligheid

(*) Zie de *Proefneemingen met de Kamfer op veelerley Die-*

heid in deezen meer aan de ongemeene fcherpheid van deeze Drogery, dan aan een weezentlyke tegen 't Leven der Dieren ftrydige Natuur, is toe te fchryven: want eenige weinige Greinen zyn in Menfchen heilzaam bevonden, als een Zweetdryvend middel, zelfs in gevaarlyke Omftandigheden. Men pryst ze inwendig aan in Pestilentiaale Ziekten en Rotkoortfen: by het inflaan of niet uitzetten der Kinderpokjes; als ook in Moederkwaalen. Doch twee, drie of vier Greinen moeten de hoogfte Gift zyn. Men gebruiktze met Salpeter gewreeven of in Amandelmelk (*). Als iemand by geval eens te veel Opium heeft gebruikt, dan zou de Kamfer een behoedmiddel zyn voor deszelfs kwaade uitwerkingen (†). Ook wordt de Kwyling verwekkende eigenfchap van de Kwik daar door getemd en de Kwyling zelve weggenomen of gemaatigd. Ja fommigen willen de Venus-Ziekte genezen hebben door de Kamfer alleen. Anderen pryzen dezelve grootelyks, in hooge Giften, tegen de Dolheid. Uitwendig doet men de Kamfer met Vrugt in Oogwatertjes, alzo zy de fcherpheid der Vogten en de Ontfteeking dus vermindert.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Kamferboom.*

(3*) Lau-

Dieren, in het VIII. DEEL der *Uitgezogte Verhandelingen* aan 't begin.

(*) Zie den Heer A. VAN HALLERS Waarneemingen over de Kinderziekte. *Uitgez. Verhand.* II. DEEL, bladz. 335, enz.

(†) BAKER *Nuttig gebruik van 't Mikroskoop.* bl. 195.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

(3*) Laurier *met drievoudig geribde Bladen, die gepaard zyn.*

III*. *Laurus Coelilaban.* Koelilaban-Boom.

De Boom, die in Oostindie *Koelilaban* of *Culitlawan* geheten wordt, is door LINNÆUS thans tot dit Geslagt betrokken. Zyn Ed. geeft evenwel in bedenken, aangezien dezelve de Bladen tegenover elkander, dat is by Paaren heeft, 't welk in het Geslagt der Laurieren vreemd is, dat de Vrugtmaaking naauwkeuriger verdiende onderzogt te worden. Waarschynlyk, als dezelve die byna onzigtbaare Kliertjes aan de Meeldraadjes had, zo zou men hem onbeschroomd voor een Laurier erkennen.

Deeze Boom is hoog en regt van Stam, wel twee Voeten dik, en gelykt veel naar een Laurierboom zegt RUMPHIUS, terwyl de Bladen veel overeenkomst met die van den Kancel- of liever van den Cassia-Lignea Boom hebben, zynde van figuur als een Piek-Yzer; waar door nog nader het opgegevene verschil bevestigd wordt (*). De Takjes staan met hun drieën by

(3*) *Laurus* Foliis triplinerviis oppositis. *Mantissa altera*, p. 237. Cortex Caryophylloides. RUMPH. *Amb.* II. p. 65. T. 4. Coelit Lawan. *Eph. Nat. Cur.* Dec. 2. Ann. 3. p. 53.

(*) Zie bladz. 339. RUMPHIUS zegt, dat hy de Bladen by elkander gehad, en vergeleeken hebbende, dezelven allen bevondt drieribbig, glad, styf en Aromatiek te zyn, van Reuk en Smaak. Die van de *Kaneel* waren korter, breeder en ronder; die van de *Cassia lignea* langwerpig en spits; die van de *Koelilaban* kwamen naast daar aan, doch waren de langste en styfste, en schoon alle deeze Bladen naar Kaneel smaakten, hadden de laatste doch iets byzonders in de Smaak.

by één, doch de Bladen aan dezelven by paaren, zodanig dat het ééne Paar met het andere een Kruis maakt. Ik kan doch die Gepaardheid niet naauwkeurig in zyne Afbeelding waarneemen. Ieder Blad is aan jonge Boomen een Span lang en vier Vingeren breed, maar aan oude Boomen zyn zy kleiner. De Kleur is aan de bovenzyde hoog groen en glad, van onderen naar het gryze trekkende. De drie Ribben, die 'er overlangs door heen loopen, puilen ook aan de bovenzyde uit; 't welk geen plaats heeft in de voorgaande Soorten. De Vrugten gelyken veel naar die der Laurieren, zynde langwerpige groene Beziën, van grootte en figuur als de Eikels, bevattende van binnen als een Bakelaar-Boontje, dat rood is en in twee deelen fplyt. Maar, als deeze Vrugten omtrent de grootte van een halfwasfen Olyf bekomen hebben, dan krygen de meeften zekere uitgroeijing, van eene geele Meelachtige Stoffe, die 'er als uitbarftende uit voorkomt, en de geheele Vrugt allengs bekleedt; waar door dezelve wanftaltig wordt en misdraagt; zynde het Zaad daar in geheel verteerd. Mooglyk is zulks aan de werking van zekere Infekten toe te fchryven. Ook hebben dit alle Besfen niet, en in de Kaneelboom heeft dat ook wel plaats.

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Koeli-laban-boom.*

Hoewel deeze Boom zynen naam daar van heeft, dat de Bast naar Nagelen ruikt, weshalve ook RUMPHIUS denzelven *Cortex Caryophylloides* tytelt: zo heeft hy doch met de twee eer-

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Koelilabanboom.

eerste Soorten van dit Geslagt veel overeenkomst, en de Bladen smaaken naar Kaneel. Hy merkt aan, dat de Groeyplaats der Hout-Kassie Boomen, in Water-Indie, meest is op de Eilanden benoorden, en die van de Koelilaban-Boomen bezuiden en onder de Linie, op de Oosterfche Eilanden en die tot de Molukkes behooren. Op Ambon vindt men 'er tweederley, naamelyk met een witte en roode Schors, die beiden even goed en Speceryachtig zyn, hoewel de witte dikker en in grooter Stukken valt. Om deezen Bast te bekomen worden de Boomen geschild, en dan moetenze sterven; doch de overvloedig opschietende Jongen vergoeden dit verlies.

Deeze Bast is heeter dan anderen, niet alleen dan die, welke de Indiaanen *Syndok* noemen, maar ook dan de *Masoy*, waar van hier voor gesproken is; maar deeze komen allen overeen in eene verwarmende eigenschap, zo dat zy met elkander gebruikt worden tot het bereiden van eene zeer welriekende Zalf, genaamd *Bohori*, waar mede de Indiaansche Vrouwluy haar Ligchaam bestryken tot een goeden Reuk; wordende die Zalf, om door besmeering Jichtpynen en koude Gezwellen te verdryven, wat heeter gemaakt. De Olie van Koelilaban is niet minder kragtig dan Kaneel-Olie. De Bast der Wortelen heeft bovendien een Venkelachtige Smaak, en komt zodanig met de Sasfafras overeen, dat menze daar voor in Indie somtyds in de Geneeskunde gebruikt.

(4) Lau-

(4) Laurierboom *met drieribbige ovaale Lederachtige Bladen, de Ribben in de Punt ſamenloopende.*

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK.

IV. *Laurus Chloroxylon.* Groen-Hout Boom.

Deeze Boom, op Jamaika voorkomende, heeft BROWNE afgebeeld en beſchreeven onder den naam van *Chloroxylon*, dat is Groenhout, met ovaale, gladde, ſtyve, drieribbige Bladen en enkelde Bloemen.

(5) Laurierboom *met Lancetswyze, geaderde, niet afvallende Bladen, de Bloemen in vieren verdeeld.*

V. *Laurus nobilis.* Gewoone Laurier.

De Laurierboom, onder deezen naam bekend, werdt in 't Griekſch *Daphne* genoemd, in 't Hoogduitſch *Lorbeerbaum*, welke benaaming, zo wel als de Italiaanſche *Lauro*, de Spaanſche *Laurel*, de Franſche *Laurier* en de Engelſche *Laureltree*, altemaal van 't Latynſch woord *Laurus* afſtammen. Zyne natuurlyke groeyplaats is in de Zuidelyke deelen van Europa, alwaar hy de

(4) *Laurus* Foliis trinerviis ovatis Coriaceis, nervis apicem attingentibus. *Syst. Nat.* XII. Chloroxylon Foliis ovatis, glabris &c. BROWN. *Jam.* 187. T. 7. f. 1.

(5) *Laurus* Foliis Venoſis lanceolatis perennantibus, Floribus quadrifidis. *Syst. Nat.* XII. dioicis. *Sp. Plant.* II p. 529. *Hort. Cliff.* 155. *Hort. Ups.* 98. *Mat. med.* 194. ROYEN *Lugdbat.* 98. Laurus vulgaris. C. B. *Pin.* 460. Laurus CAM. *Epit* 60. TOURNF. *Inſt.* 597. DOD. *Pempt.* 849. RAJ. *Hist.* II. p. 1688.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Laurier-Boom.*

de gewoone Winterkoude verdraagt; doch in de middelste deelen en Noordelyker, moet hy 's Winters in huis gezet worden. In Engeland, evenwel, kan hy, op luuwe plaatsen, de gewoone Winterkoude wederstaan, schietende, wanneer de Stam eens door sterke Vorst getroffen is, aan den Wortel weder weelig uit.

Deeze Boom was by de Ouden zeer vermaard. Men oordeelde hem aan Apollo geheiligd te zyn, om dat *Daphne*, een Maagd door die Godheid bemind, wanneer zy denzelven niet ontwyken kon, om haare Eer te bewaaren in een Laurierboom veranderde. Men hieldt hem deswegen voor een Gewas, dat zig door geene ongestuimigheid van het Weder of Saizoen liet overweldigen, en hier van mooglyk is de gewoonte afkomstig, dat Lauriertakken van ouds gebruikt zyn tot een zinnebeeld en teken van Overwinninge en Zegepraal, niet alleen, maar dat ook eene Laurierkroon tot vereering strekt van de genen, die opentlyk in de Vrye Konsten tot eene hooge Waardigheid bevorderd worden. Op sommige Akademiën van Europa kroont men nog heden den Kandidaat, wanneer hy Doktor in de Geneeskunde wordt, met takken van een Laurierboom. Ook krygt iemand, die zyne eerste Proef in eenige Weetenschap heeft doorgestaan, en deswegen bevoegd is, daar in hooger bevorderd te worden, om die zelfde reden den naam van *Baccalaureus*, in 't Fransch *Bachelier*. Dus

wer-

werden oudtyds de Deurkofynen of Venfter-Raamen van voornaame Luiden, om dezelven Eer te bewyzen, of tot een bygeloovige befchutting voor het Onweer, met Lauriertakken beftoken en verfierd (*). II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Laurier-Boom.*

In Gewesten, daar de Laurier in de open Grond kan groeijen, levert hy aanzienlyke Boomen uit, wordende zelfs op plaatfen, daar men hem bedekken moet voor de Winterkoude, ja in Bakken, al vry groot, en ftrekkende door zyne Kroon van altoos groenend Loof tot een fieraad der Winterhuizen. De Bloemen zyn éénbladig, in vieren gedeeld, en het getal der Meeldraadjes is van agt tot veertien. Ik zal van de Geftalte, noch ook van de figuur der Bladen, als iedereen bekend zynde, niet fpreeken. Men vindt een Soort, die laager wast, geevende aan de Wortels veele Uitloopers, en deeze heeft de jonge Takken rood. De Breedbladige of Koninglyke Laurier heeft, volgens TOURNEFORT, zo wel Mannetje en Wyfje, als de Gemeene Laurier, daar MUNTING een derde Soort byvoegt, onder den naam van Amerikaanfche, zynde de fchoonfte en tederfte. Den eerst-

(*) Laurus Triumphis proprie dicatur, vel gratisfima Domibus, Janitrix Cæfarum Pontificumque, fola & domos exornat & ante limina excubat. PLIN. *Hist. Nat.* Libr. XV. Cap. 30. Poftes Laureati. QUINT. Laurus & Laurea pro Victoriâ infigni; Laureola pro ludicrâ fumitur: ut *Laureolam in mustaceo quærit.* Proverb. CIC. d. i. Hy zoekt 'er een Pluimpje door te verkrygen.

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Laurier-Boom.*

eerstgemelden noemt hy het Mannetje, den anderen het Wyfje. 't Is zeker, dat men onder de Laurierboomen vindt die enkel Bloemen en die niets dan Vrugten draagen. In de Koninglyke Tuin van Montpellier bevondt 'er zig een met dubbelde Bloemen, en in die van Parys een met gegolfde Bladen.

De Vrugten van deezen Boom, in 't Latyn by uitneemendheid *Baccæ*, in 't Hoogduitsch *Lorbeeren*, en in 't Nederduitsch *Bakelaar-*Boontjes genaamd, naar welken de geheele Boom, die Vrugt draagt, ook wel *Bakelaar*, in 't Engelsch *Bay-Tree* geheten wordt, zyn in de Geneeskunde van ouds vermaard. Zy komen in Pleisters en Electuariën, die 'er zelfs den naam van voeren. De Olie, uit dezelven geperst of afgekookt, die den naam van *Oleum Laurinum* heeft, zynde dik als Zalf en groen, is van nog meer gebruik in Smeeringen. Door Destillatie krygt men uit de Bakelaar-Boontjes een heldere Olie, die ongelyk kragtiger is en beter, zo in- als uitwendig. De voornaamste kragt derzelven is verwarmende en Windbreekende: weshalve ook de bestryking met deeze Olie in Kolykpynen, Lammigheden of Jicht, zeer dienstig is. Het allermeest heerscht deeze kragt in de gedestilleerde, zy is minder en werkt zagter in de geperste Olie, en heeft het allerminste plaats in de Bladen, die nogthans in Aftrekzel, tot een Baading of Stooving, niet ondienstig zyn. Men kanze ook met Visch

of

of andere Spyzen, om den Geur, zonder eenig nadeel kooken, of de Schottels daar mede versieren. Men schreef den Bast der Wortelen oudtyds als een Geneesmiddel voor. II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

(6) Laurierboom *met geaderde Lancetswyze, aanblyvende, platte Bladen, de Takjes door Lidtekens geknobbeld, de Bloemen aan Trosfen.* VI. *Laurus Indica.* Amerikaansche Laurier.

Buiten twyfel zal deeze de *Amerikaansche Laurier* zyn, daar MUNTING van spreekt. Men zoude wel kunnen twyfelen, of het de Koninglyke Laurier van den Paryschen Tuin ook ware, volgens PLUKENETIUS; doch die verwart 'er zelfs de volgende Soort mede. Eer denk ik, dat het de Azorische Laurier met Kaneelreuk zy van COMMELYN, die by hem de Koninglyke Laurier van Madéra heet. In 't Werk van SEBA komt een Takje voor van deeze Soort, met Bladen naar die van den Kruidnagelenboom naast gelykende, de Bloemen Troswyze op Steeltjes. Het Hout en de Bast van deezen Boom hebben een sterken, doch wat bitteren, Kaneelsmaak. CLAYTON geeft 'er

(6) *Laurus* Foliis venosis lanceolatis perennantibus planis, Ramis tuberculatis Cicatricibus, Floribus racemosis. *Hort. Cliff.* 154. GRON. *Virg.* 159. Laurus Indica. PLUK. *Alm.* 210. T. 351. f. 1. Laurus latifolia Indica. BARR. *Rar.* 123. T. 877. Cinnamomum sylvestre Americanum. SEB. *Kab.* II. p. 90. T. 84. f. 6.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

'er zwartachtig paarſche Besſen aan, die op roode Steeltjes zitten. Hy groeit in Virginie en wordt van BOERHAAVE Indiſche Laurier of *Basterd-Kaneel* genoemd, zo SEBA wil.

VII. *Laurus Perſea.* Advokaat-Peer.

(7) Laurierboom *met geaderde, ovaale, Lederachtige aanblyvende Bladen, de Bloemen Tuilachtig.*

De Ouden hebben, onder den naam van *Perſea*, een Boom voorgeſteld, in Egypte groeijende, die zeer groot en fraay in 't aanzien was, meest naar een Peereboom gelykende, door zyne Takken, Loof en Bloesſem; maar altoos groen, en eene Vrugt draagende van grootte als een Peer, van figuur als een Amandel, groen van Kleur, van binnen een Noot of Steen hebbende, en zeer zoet van Vleeſch. Deeze Vrugt zou in Perſie nadeelig, in Egypte eetbaar zyn. Sommigen hebben hem met den Perſikboom verward, die zyne afkomst uit Perſie heeft; doch de gedagte naam [wordt thans aan een Amerikaanſchen Boom gegeven. CLUSIUS, die zulks ter baan bragt, hadt 'er in 't geheele Ryk van Valentia, in Spanje, maar

(7) *Laurus* Foliis venoſis ovatis Coriaceis perennantibus, Floribus Corymboſis. *Syst. Nat.* XII. Perſea corymboſa. CLUS. *Rar.* I. p. 2. Perſea Americana. C. B. *Pin.* 441. Pyro ſimilis &c. C. B. *Pin.* 439. Prunifera arbor &c. SLOAN. *Jam.* 185. *Hist.* II. p. 132. T. 222. f. 2. RAJ. *Dendr.* 48. Arbor Americana. PLUK. *Alm.* 39. T. 267. f. 1.

maar één, en wel by een Klooſter, niet ver- II.
re van de Hoofdſtad, groeijende, gezien, daar AFDEEL.
hy een Takje van afbeeldt. Dezelve hadt IX.
Laurierachtige Bladen, die van boven groen, HOOFD-
van onderen Aſchgraauw, ſtevig en ſchuins STUK.
geaderd waren, van Reuk en Smaak zeer aan- *Advokaats Peer.*
genaam, doch met eenige ſamentrekking prikkelende op de Tong. De Bloemen, naar die van den Laurierboom gelykende, waren bleek, en groeiden aan Trosſen, beſtaande ieder uit zes Blaadjes. De Vrugt langwerpig als een Peer, zwart van Kleur en zeer lekker, bevatte een Hartvormige Noot, naar Karſtengen of zoete Amandelen ſmaakende, gelyk een Geneesheer en Hoogleeraar van Valentia hem verhaald hadt.

Dewyl het, nu, reeds byna tweehonderd Jaaren geleeden is, dat CLUSIUS zyn Hiſtorie der Zeldzaame Gewasſen in Spanje waargenomen, onder welken dit niet van de minſten was, aan Keizer MAXIMILIAAN den II. opdroeg: zo kan ik niet begrypen op wat grond LINNÆUS zegge, dat deeze Boom eerst in den jaare 1620 in Europa, en wel in den Farneſiaanſchen Tuin, zoude gekomen zyn (*). CASPAR BAUHINUS verhaalt, dat hy de Bladen daar van reeds in den jaare 1622, van een

(*) Laurus Perſea accesſit Europæ in Horto Farneſiano, 1620, *Mant. altera.*

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Advokaat-Peer.*

een voornaamen Geneesheer en Kruidkundigen te Besançon in Bourgogne, gekreegen hadt. Zyne naar een Peer gelykende Vrugt uit Nieuw Spanje, met een groote Kern, wordt hier t'huis gebragt. Zo ook de *Pruimdraagende Boom* van SLOANE in Jamaika waargenomen, welke een zeer groote, Peer gelykende, groene Vrugt draagt, waar van het Vleesch in de Mond als Boter smelt, bevattende een zeer groote Kern, niet beslooten in een Steen.

Dit is een Boom, die twintig of dertig Voeten hoog wordt, hebbende den Stam zo dik als een Mensch om zyn Middel. De enden der Takken zyn bezet met veele donker groene Bladen, van de gezegde figuur. De Bloemen zyn geelachtig groen, en daar volgt een Vrugt op als een Vuist, van buiten groen, het Vleesch een Duim dik hebbende, waar in een Kern vervat is, grooter dan een Walnoot, zeer ongelyk van buiten, en zig in twee Pitten scheidende. Dit laatste, weet men, is aan de Laurierbessen ook eigen, doch de Vrugt verschilt wat veel. Men noemtze in 't Engelsch *the Advocado Pear*, dat is Advokaat-Peer, en deeze zyn in onze Volkplantingen aan de Vaste Kust van Zuid-Amerika, ja mooglyk door geheel Westindie tot in Peru, voor zeer lekker Ooft vermaard.

(8) Laurierboom *met geaderde Lancetswyze Bladen, de Kelk van de Vrugt als een Bezie.*

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

VIII. *Laurus Borbonia.* Roode Karolinische.

Pater PLUMIER hadt den naam van *Borbonia* aan een Gewas uit Zuid-Amerika gegeven, 't welk door LINNÆUS in het Geslagt der Laurieren is geplaatst, en deeze Soort uitmaakt, welke daar van den bynaam heeft. Hy noemde 't zelve Borbonia met eene langwerpige zwarte Vrugt en eene hoogroode Kelk. Men betrekt 'er toe, *den Karolinischen Laurier* van CATESBY met gespitste Bladen en blaauwe Besfen, die op lange roode Steeltjes zitten. Volgens deezen komen aan ieder Steeltje twee of drie Besfen, doch volgens PLUMIER zelfs vier en vyf of meer. De Bloemen zyn in zessen verdeeld. De Vrugt is Vleezig en bevat eene Kern of Pit, die zig in tweeën splyt, gelyk in de Laurieren. In Karolina is dit Gewas zeer gemeen. Doorgaans blyft het klein, doch op sommige Eilanden, en aan den Zeekant, groeit het op tot een hoogen Boom, die ongemeen schoon geaderd Hout uitlevert. Het wordt aldaar de *Roode Laurierboom* geheten.

(9) Lau-

(8) *Laurus* Foliis Venosis lanceolatis, Calycibus Fructus baccatis. *Hort. Cliff.* 154. GRON. *Virg.* 46. ROYEN *Lugdbat.* 226. Laurus Caroliniensis &c. CATESB. *Car.* I. T. 63. SELIGMANN *Vogelen.* III. D. Pl. 26. T. 21. Borbonia Fructu oblongo nigro, Calyce coccineo. PLUM. *Gen.* 4. *Ic.* 60.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

IX. *Laurus Æstivalis.* Virginische Laurier.

(9) Laurierboom *met geaderde, langwerpige, gespitste, jaarlyks afvallende Bladen, die van onderen rimpelig zyn.*

Dit naar den Laurierboom gelykend Gewas groeit aan de Oevers der Beeken in Virginie. Dat de Bladen niet geribd zyn, komt in de Kenmerken van GRONOVIUS, en dat zy jaarlyks afvallen is de reden van den Latynschen bynaam, welke *Zomer-Laurier* betekend. De Bloemen zyn ongesteeld en geelachtig, en Troswyze vergaderd met een vierbladig Omkleedzel, gelyk in de Kornoeljeboom, en de Vrugtdraagende Steeltjes gekleurd. Het Mannetje zou, volgens MILLER, zes Meeldraadjes hebben. 't Schynt dat de Kornoeljeboom, met spitse Laurier-Wilg bladen, witte Bloemen en eene Sasfafras-Vrugt, van CATESBY, hier t'huis behoore.

X. *Laurus Benzoin.* Benzoïn-Boom.

(10) Laurierboom *met ongeribde, ovaale, aan bei-*

(9) *Laurus* Foliis Venosis oblongis acuminatis, subtus rugosis, annuis, Ramis supra-axillaribus. *Syst Nat* XII. Laurus Foliis lanceolatis enervibus annuis. GRON. *Virg.* 159. L. Foliis enervibus ovatis utrinque acutis. GRON. *Virg* 46. Cornus Foliis Salicis Laureæ acuminatis, Floribus albis, Fructu Sasfafras CATESB. *Car.* II. T. 28?

(10) *Laurus* Foliis enerviis ovatis utrinque acutis integris annuis. *Hort. Cliff.* 154. *Mat. Med.* 195. GRON. *Virg.* 46. ROYEN *Lugdbat.* 226. Arbor Virginiana Citreæ vel Limonii folio, Benzoinum fundens. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 189. T. 97. Arbor Virginiana Pishaminis folio &c. PLUK. *Almag.* 42. T. 139. f. 3, 4.

beide enden spitse, effenrandige, jaarlyks afvallende Bladen.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Benzöin-Boom.

Zekere welriekende Harst, die wel gemeenlyk in de Apotheeken, *Benzöin* en *Asa* of *Assa dulcis*, doch by de oude Autheuren *Belzöim*, *Benjöin*, *Beniyi* enz. genoemd werdt, geeft den bynaam aan deeze Soort. Het is, volgens GARCIAS, een hooge, groote, schoone Boom, met Bladen als die van den Citroen- of Limoenboom, doch kleiner, zo glanzig niet, en aan de agterzyde witachtig. „ De Bloemen gely„ ken naar Laurierbloemen, weshalve LIN„ NÆUS hem onder de Laurieren geteld heeft, „ (wordt by GEOFFROY gezegd), als heb„ bende een ongesteeld vierbladig omwindzel, „ naar dat der Bloemen van den Kornoeljeboom „ zeer gelykende, 't welk vyf gesteelde Bloem„ pjes insluit, van langte als het omwindzel, „ met een eigen Kelk voorzien, die in zessen „ gedeeld is en geel, de Slippen zeer smal heb„ bende, en agt of negen Meeldraadjes, van „ langte als de Kelk, met byhangzeltjes op „ zyde, omringende een Eyvormig Vrugtbe„ ginzeltje, binnen de Kelk geplaatst, met een „ enkelen Styl." Wie dit in 't Werk van gedagten naauwkeurigen Franschen Heer, tusschen [ ] ingevoegd heeft, is uit de Voorrede niet zeer blykbaar; doch gedagte invoegingen schynen van den Kruidkundigen Heer DE JUSSIEU afkomstig te zyn. Ondertusschen is de over-

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK. *Benzoïn-Boom.*

overeenkomst van zodanige Bloemen met die van den Laurierboom my uitermaate duister: want daar ontbreekt niet alleen het algemeene omwindzel, maar ook de byzondere Kelk aan: zy zyn doorgaans in vieren verdeeld en hebben de slippen rondagtig: 't getal der Meeldraadjes is onzeker. De Vrugten, (volgt daar op) zyn, volgens 't verhaal van RUMPHIUS, Nooten, van grootte als de Moskaatnooten, platagtig rond, bestaande uit een Vleezigen Bolster, doch welke niet zo dik als in de Occker Nooten valt, van buiten ruuw en Aschgraauw, van binnen groen, met eene Kern die eenigermaate samengedrukt is, hebben den Dop dunner en teerder dan eene Hazelnoot, van Aschgraauwe Kleur, waar in een Pit zit met eene roode rimpelige Huid bekleed, die van binnen wit is of bleek groen.

Zonderling is 't, dat men van deezen Boom, in Oostindie groeijende, geen nader beschryving heeft. Die, welke in de Amsterdamse Tuin zig bevondt, was, volgens COMMELYN, een Virginische Boom, met Citroen- of Limoen-Bladen. De aangehaalde van PLUKENETIUS was uit dat zelfde Gewest en strekte tot een byzonder sieraad van den Comptonschen Tuin, zegt die Autheur. Een Takje daar van was in 't vroege Voorjaar beladen met Mosachtige zesbladige Bloempjes, groenachtig geel, veelen by elkander uit de oxels der Bladen voortkomende, waar op Beziën volgden

met

met éénen Zaadkorrel. BOERHAAVE, dit Gewas in de Leidsche Akademie-Tuin onderzoekende, bevondt, dat uit een vierbladig Kelkje drie zeer kleine Bloempjes voortkwamen, ieder bestaande uit een lang Pypje, dat boven zig in een Hoofdje uitbreidde, met agt diepe verdeelingen, en daar binnen eenige korte Meeldraadjes. Van de Vrugt, niet ryp wordende in dit ons Klimaat, hadt hy alleen het Beginzel, in 't midden der holligheid van het Bloempypje, gezien. Die groote Man wist derhalve niet, waar hy dit Gewas zou t'huis brengen, dat men nu onbeschroomd onder de Laurieren plaatst.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Benzöin-Boom.

BAUHINUS heeft reeds aangemerkt, dat 'er verscheide Soorten van Benzöin zyn, onder welken die de beste geacht wordt, welke witte Vlakken heeft, en dus zig vertoont als of 'er doorgesneeden Amandelen in waren, op Ceylon voortkomende; zynde roodachtig bruin. Een andere Soort, die bruiner is en slegter, valt in Siam, op Sumatra en Java, zegt GEOFFROY. Volgens GARZIAS zou de Amerikaansche, hoewel zwart van Kleur, welriekender zelfs dan de eerste zyn. GRIMMIUS wil, dat het verschil van Kleur meest uit de manier van Behandeling ontstaat. Hy zegt, dat deeze Harst, op Sumatra zelfs, wit is als zy uit de Insnydingen van den Benzöinboom zypelt, maar te lang daar aan blyvende bruin en zwart wordt. Hier uit is licht te begrypen, waar die Vlakkigheid en on-

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK.

gelykheid van Kleur in fommige van deeze Harst aan toe te fchryven zy.

De Benzöin heeft niet minder vlugge deelen dan de Kamfer, doch is daar in aanmerkelyk verfchillende, dat zy door Chemifche Opheffing haar Wezen verliest, veranderende in zogenaamde Bloemen, welke veel fterker en fcherper zyn, en dus bekwaamer tot verdunning der Slymige Vogten in Borstkwaalen, maar minder verzagtende in zwaare Hoest en gevaarlyk met Ontfteeking. Voor 't overige is zy van gebruik in Reukballen, of ook, in Wyngeest ontbonden, tot het maaken der Maagde-Melk, een bekend Blanketzel.

XI. *Laurus Sasfafras.* Sasfafras-Boom.

(11) Laurierboom *met onverdeelde en driekwabbige Bladen.*

Deeze Soort maakt den Boom uit, die het bekende Sasfafras-Hout uitlevert. Hy is door verfcheide Autheuren afgebeeld en befchreeven. PLUKENETIUS noemt hem *Welriekende Mannetjes Kornoelje-Boom*, met een driefneedig Blad, dat vlak gerand is, Sasfafras geheten wor-

(11) *Laurus* Foliis integris trilobisque. *Hort. Cliff.* 154. *Mat. Med.* 193. GRON. *Virg.* 46. ROYEN *Lugdbat.* 227. COLD. *Noveb.* 94. KALM. *Itin.* II. p. 270, 434. Hoogd. p. 290. 481. Cornus mas odorata &c. PLUK. *Alm.* 120. T. 222. f. 6. CATESB. *Car.* I. T. 55. SELIGM. *Vog.* II. p. 9. T. 10. Sasfafras arbor. C. B. *Pin.* 431. Cornus mas, f. Sasfafras Laurinis foliis indivifis. PLUK. *Amalth.* 66. TREW. *Ehret.* T. 69. 70.

wordende. BAUHINUS hadt 'er Vygebooms-Bladen aan gegeven, en hem een Boom uit Florida geheten, van waar hy afkomstig is en waar hy *Palame* genoemd werdt. In Virginie, daar hy ook groeit, noemen de Ingezetenen hem *Winauk* of *Winanke*. Nu twee Eeuwen geleeden werdt hy reeds in Europa bekend, en is in deeze Eeuw in Engeland, alwaar hy de gewoone Winterkoude, in de open Grond, verdraagen kan, zodanig aangefokt, dat de Heer EHRET in de Tuin van zekeren Hovenier, GORDON genaamd, 'er meer dan vyftig vondt.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Sasſafras-Boom.*

Door deezen Heer is de volmaakste en fraaiste Afbeelding van deezen Boom, zo in zyne geheele Gestalte, als ten opzigt van de Bloem en Vrugtmaaking aan een byzonder Takje, gegeven; welk laatste ook ten opzigt van de Afbeelding door CATESBY, en ten opzigt van de Bladen, Bloem en Vrugten door TREW geschied was (*). Men verzekert dat het in Florida, Virginie en Kanada, een groote Boom wordt, met een regten Stam als een Pynboom opgroeijende, en aan den Top alleen zyne Takken uitspreidende. Op sommige plaatsen, in tegendeel, blyft hy Heesterachtig. De Heer CATESBY zegt, dat de Sasſafras-Boom in de meeste Landstreeken van Noord-Amerika, die benoorden Virginie leggen, voorkomt, groeijen-

(*) *Uitgezogte Verhand.* VII. D. bl. 364. Pl. XLVII.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Sassafras-Boom.*

jende gemeenlyk in de beste Grond. Dit schynt te stryden met de Ondervindingen van den Heer KALM in Pensylvanie, die hem aldaar welig groeijende aantrof in eene drooge losse Aarde, van eene bleekroode Kleur, bestaande meest uit Zand, met een weinig Kley vermengd. Misschien zal dit het voorgemelde onderscheid van het Gewas in deeze Boom veroirzaaken. Men ziet het immers dus hier te Lande plaats hebben met veele Boomen, dat zy naamelyk in schraale Gronden laag en Heesterachtig blyven; in zwaare en vette Gronden hoog opgroeijen en zwaare Boomen worden. Nooit hadt hy deezen Boom op laage natte plaatsen gezien. Zie hier, wat hy van deszelfs gebruik, daar te Lande, aantekent.

De Sweeden, in Pensylvanie, zegt hy, noemen hem *Saltenbras*, om dat het Hout, op 't Vuur gelegd, niet doet dan knappen, zonder eene aanmerkelyke Hitte te geeven. Het is derhalve tot branden niet dienstig, maar men gebruikt het tot Paalen van Hekken op de Landeryën, om dat het in de Grond zeer duurzaam is, hoewel het in de Lugt leggende zeer schielyk van Wormen doorgevreten wordt. Het heeft niettemin, zelfs versch van den Boom gesneeden, een sterke aangenaame Reuk, doch die heerscht voornaamelyk in de Wortelen, waar van de Bast voor het brouwen in het Bier gedaan wordt, om hetzelve kragtiger en gezonder te maaken. Zekere Sweed verhaalde hem, dat zyne Moeder,

met

met het Afkookzel der Wortelen, veelen van de Waterzugt genezen hadt. De Geur van dezelven en van het Hout verdreef de Wantzen en Motten. De Olie, door Vuur uit de Bessen gebraden, was door bestryking van het Pynlyk deel tegen de Jicht dienstig bevonden. Het Aftrekzel der gedroogde Bloemen werdt als Thee gedronken. Uit den Bast des Booms, in een Koperen Ketel met Pis gekookt, werdt een Verw gehaald, die eene schoone Oranjekleur gaf aan de Wol.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Sassafras-Boom.*

Waarschynlyk zal de Landaart veel verschil, ten opzigt van den Geur, in 't Sassafras-Hout veroirzaaken. Immers, dat uit de Westindiën of Zuid-Amerika ons toegebragt wordt, is, zo wel als de Schors, sterk van Reuk, geevende door Destillatie een zeer welriekende Olie uit, welke, tegen de natuur van andere gedestilleerde Oliën, in 't Water zinkt. Men weet, dat dit Hout van veel gebruik is in Dranken, die tot verdunninge en zuivering des Bloeds, als ook tot wegneeming van Verstoppingen en tot bevordering van de Doorwaaseming, dienen. Het enkele Aftrekzel met kookend Water is van dergelyk gebruik.

Men vindt van deezen Boom aanmerkelyke Verscheidenheden. MUNTING beeldt, behalve dien met Vygebooms-Bladen, 'er een af, met drievoudige diep gekartelde Bladen, of die in drieën byna zo diep verdeeld waren, als de Bladen van de Passiebloem. Deeze was de teder-

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK. *Sasſafras-Boom.*

derſte, en ſtierf hem ſchielykst af. Mooglyk was deeze uit heeter Landſtreek afkomſtig, want de Afbeelding van den Saſafras-Boom door HERNANDEZ heeft dergelyke Bladen (*). PISO beſchryft, behalve den gewoonen, *Anhuiba* genaamd, twee andere Soorten, de eene met ſmalle, dunne, de andere met Laurierbladen, doch wat kleiner. Misſchien zou deeze de aangehaalde van PLUKENETIUS, met onverdeelde Laurierbladen, kunnen zyn. Doch men is, ten opzigt van die beiden, niet verzekerd aangaande de Vrugtmaaking, welke in de eerstgemelde, wiens Hout ook *Lignum Pavamum* heet, naar den Westindiſchen naam, zeer veel overeenkomt met den Karoliniſchen Laurier of agtſte Soort: alzo de Besſen van den Sasſafras-Boom ook op roode Steeltjes en in roode Dopjes zitten, ryp zynde blaauw van Kleur.

Omtrent de Teeldeelen der Bloemen van den bekenden Sasſafrasboom, met onverdeelde en driekwabbige Bladen, is men nog vry onzeker. De Heer EHRET bevondt dat dezelve Mannetjes- en Wyfjes Bloemen hadt, de eerſten eenbladig, in vyven of zesſen verdeeld, doorgaans negen Meeldraadjes hebbende, met kleine Kliertjes daar aan: de anderen met niet meer dan zes Meeldraadjes. In de eerſten was wel een Styl, doch geen Vrugtbeginzel, in de an-

de-

(*) *Hiſt. Mexicana*, p. 61.

deren, die derhalve Tweeſlagtig waren, een Vrugtbeginzel met een Styl en Stempel. Thans wordt door den Heer MILLER gezegd, dat de Mannetjes-Bloemen van dit Gewas vyfbladig zyn met agt Meeldraadjes en dat de Tweeſlagtige Bloemen zes Meeldraadjes hebben.

II. AFDEEL. IX. HOOFD-STUK.

TINUS.

De Kenmerken van dit Geſlagt zyn: de Kelk en Bloem beiden in vyven verdeeld. Een Napswyz' Honigbakje, ſluitende het Vrugtbeginzel in, dat een Bezie wordt met drie holligheden, ieder een enkelden Zaadkorrel bevattende.

Men moet niet denken, dat hier de bekende *Laurus Tinus* gemeend worde: neen, dezelve komt onder de *Pentandria* in 't Geſlagt van *Viburnum*, en ik zalze onder de Heeſters beſchryven. Het is een Westindiſche Boom, die de eenigſte Soort (1) in dit Geſlagt uitmaakt, zynde van BROWNE genoemd *Boomachtige Volkameria*, met langwerpig ovaale overhoekſe Bladen, die van boven glad, van onderen wat ruig en geribd zyn, met Takkige Hairen aan de enden der Looten. Hier toe wordt betrokken de *Beziën met Kelken draagende Boom* van

I. *Tinus Occidentalis.* Baſterd Sprinkhaanboom.

(1) Tinus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 499. p. 281. Volkameria arborea. &c. BROWN. *Jam.* 214. T. 21. f. 1. Baccifera Arbor calyculata &c. SLOAN. *Jam.* 165. *Hiſt.* 2. p. 86. T. 198. f. 2. RAJ. *Dendr.* 49.

II. AFDEEL. IX. HOOFDSTUK.

Basterd Sprinkhaanboom.

van SLOANE, met Laurierbladen en Trosſen van Vrugten, die rondachtig, met één Korrel, bleek geel en eetbaar zyn. De Engelſchen op Jamaika, noemen hem, de *Basterd Sprinkhaanboom*. Zie hier deszelfs beſchryving.

Hy heeft een zeer dikken Stam, met eene gladde geelachtige Schors, de Takken in 't ronde uitgeſpreid, en aan de enden alleen bezet met geſteelde Bladen, die vyf Duim lang zyn en in 't midden half zo breed, donker groen en glad. De Vrugten komen, aan 't end der Twygen, verſcheidene aan een gemeen Draadje voort. Het zyn gladde groene, rondachtige Besſen, grooter dan Erwten, zittende in een vyfbladige bruine Kelk. Haar Vleeſch is wit en Meelachtig, zoet van Smaak, bevattende een hard bruin Steentje, dat zeer gelykt naar een Peperkorrel. Zy vallen in Auguſtus van de Boomen af, en worden ingezameld, om ze tot eene Verſnapering op de Markt te brengen.

X. HOOFD-

X. HOOFDSTUK.

Beschryving van de Tienmannige Boomen DECANDRIA, *dus genaamd om dat hunne Bloemen* tien Meeldraadjes *hebben; waar onder de* Pokhout, Katsjoe-Appel, Kampêche-Hout, Kwasfie, Lemisjes, Styrax-, Balfem van Tolu, Copaive-Boom, *enz.*

De Tienmannige Plantgewasfen zyn door LINNÆUS, naar het getal der Stylen of Stempelen, in Een-, Twee-, Drie-, Vyf- en Tienwyvigen onderfcheiden. De Eenwyvigen, tot welken wederom ver de meefte Boomen behooren, verdeelt zyn Ed. naar de gefteldheid van de Bloem, die of *Veelbladig* is, of *Eenbladig*, of zonder Blaadjes *onvolmaakt*. De Veelbladigen hebben de Blaadjes regelmaatig of onregelmaatig. De meeften van deeze laatften zyn Boomgewasfen.

CERCIS.

De Kenmerken van dit Geflagt zyn, een Vlinderachtige Bloem met een kort Vaandeltje onder de Wieken: zy komt voort uit een vyftandige Kelk, die van onderen bultig is. De Vrugt heeft de figuur van een Peul.

Twee Soorten komen in hetzelve voor, waar van de eene in Europa, de andere in Amerika groeit.

(1) Cer-

II. AFDEEL. V. HOOFDSTUK.

(1) Cercis *met Hartvormig ronde, gladde Bladen.*

I. *Cercis Siliquastrum.* Europische Judasboom.

De reden, waarom deeze in 't Latyn *Arbor Judæ*, dat is Judasboom, genoemd wordt, is duister. Misschien zou men ze beter, met J. BAUHINUS, *Judaica Arbor*, dat is Joodsche Boom, tytelen. Immers, hy is in 't Beloofde Land en in 't Oosten overal gemeen; zodanig dat men in Turkye naauwlyks Begraafplaatsen vindt, waar van hy niet mede het Sieraad uitmaakt; wordende, wegens zyne fraaije Gestalte, ook wel in 't Spaansch *Arbor d'Amor*, dat is beminnelyke Boom, geheten. De Franschen noemen hem, wegens zyne naar Scheeden veel gelykende platte Haauwen, *Guainier*, en de Spanjaarden *Algarroba loco*, dat is Dol St. Jans Brood. De Grieken heeten hem *Kouchouchia*. Sommigen willen, dat het de *Kerkis* van THEOPHRASTUS zoude zyn, doch CLUSIUS heeft daar van het tegendeel aangetoond. Hier van, niettemin, is de Geslagtnaam afgeleid.

In Tuinen of op gebouwde plaatsen wordt het een taamelyke Boom, doch anders blyft het Gewas Heesterachtig. De Stam, die niet zeer

(1) *Cercis* Foliis cordato-orbiculatis glabris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 505. p. 287. *Hort. Cliff.* 156. *Hort. Ups.* 99. ROYEN *Lugdbat.* 463. GRON. *Orient.* 131. Siliqua sylvestris rotundifolia. C. B. *Pin.* 402. Arbor Judæ. DOD. *Pempt.* 787. DOD. *Kruidb.* 1231. Arbor Judaica. J. BAUH. *Hist.* I. p. 433. Siliquastrum. TOURNF. *Inst.* 646.

zeer dik is, geeft het eenige Takken uit, met eene donker paarſche Schors, die bezet zyn met groote, byna ronde, lang geſteelde Bladen, naar die der Mans-Ooren gelykende, maar bleeker groen. Onder de Bladen komen trosjes van Bloemen voort, die Vlinderachtig zyn als de Bloemen van de Turkſe Boonen, doch op een byzondere manier, gelyk in de Kenmerken gezegd wordt. De afbeelding van CLUSIUS vertoont de Bloem vierbladig, met het bovenſte Blad alleenlyk in tweeën verdeeld. Hier op volgen Haauwen, die ruim een Vinger lang en een Duim breed zyn, bevattende ronde, bruine harde Zaaden, wat grooter dan Linſen. In de eene Soort zyn de Bloemen paarſch, in de andere witachtig. Hy groeit door geheel Spanje en Italie, doch ſchynt van geen gebruik te zyn: waar van mooglyk de naam van Judas-Boom afkomſtig is, als betekenende een geveinsden Vriend; ſchoon op 't Oog maar valſch in 't Hart.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(2) Cercis *met Hartvormige Wollige Bladen.*

II. *Cercis Canadenſis* Kanadaſche Judasboom.

Dit is de gene, die van RAY genoemd wordt *Ame-*

(2) *Cercis* Foliis cordatis pubescentibus. *Hort. Cliff.* 156. *Hort. Ups.* 99. ROYEN *Lugdbat* 463. *Gron. Virg.* 47. Ceratia agrestis Virginiana Folio rotundo minori. RAJ. *Dendr.* 100. Siliquastrum Canadenſe. TOURNF. *Inſt.* 647. Siliqua ſylveſtris rotundifolia Canadenſis. TOURNF. *Schol.* 26. Arbor Judæ Americana. RAJ. *Hiſt.* II. 1718.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Judasboom.*

Amerikaansche Judasboom, waar aan CLAYTON roode Vlinderbloemen geeft en korte platachtige Haauwen, die wederzyds samengedrukt zyn, met Hartvormige Bladen. Dit kan naauwlyks de aangehaalde van SLOANE zyn, genaamd een Haauwdraagende Boom, die naar St. Jans Brood gelykt, met Olyfbladen en eene buikige rolronde Peul, wier binnenste Rok Slymerig is en fraay Menie-rood: wordende deeze Boom zelfs Wilg, die Blaasjes draagt, met stompe witachtige Bladen, by PLUKENETIUS geheten. Deeze bereikt, op Jamaika, de hoogte van dertig Voeten. Die van Barbados noemen denzelven *Roodboon*, om dat de Haauwen, ryp wordende en opengaande, zig omkrullen, waar door de roode binnenzyde zig openbaart.

BAUHINIA.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn; eene veelbladige Bloem, uit langwerpige, wyd gaapende, genagelde Blaadjes samengesteld, waar van het bovenste meest afstandig is, allen in de Kelk vervat, die in vyven is gedeeld en afvalt. De Vrugt een Peul of Haauw.

Agt Soorten komen 'er in voor, waar van de vier eersten tot de Heesters, de anderen tot de Boomen behooren, als volgt.

(5) Bauhinia *met Hartvormige Bladen, die de Kwabben ſtomp en ſamengevoegd hebben.*

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. V. *Bauhinia variegata.* Bontbloemige.

Deezen noemt men de *St. Thomas-Boom*, onder welken naam een Takje daar van door P. HERMANNUS aan SYËN uit Ceylon overgezonden werdt. Hy gaf voor reden van die benaaming, dat in de Bloemen zig bloedige Streepen, welken het Bygeloof wilde uit het geplengde Bloed van den Apoſtel Thomas voortgekomen te zyn, vertoonden. Deezen, nu, ſtelt men vast, op Malabar en Ceylon gepredikt en aldaar ook den Marteldood ondergaan te hebben.

ZANONI geeft 'er een Afbeelding van, hem noemende *Asſitra* of Boom van St. Thomas, in het Arabiſch *Kethesnar* genaamd. Hy oordeelt dat het de St. Thomas-Boom van ACOSTA niet kan zyn. De eerſte *Chovanna Mandaru* van den Malabaarſen Kruidhof voert deezen naam. Het is een Boom van ruim twintig Voeten hoog, met den Stam ongevaar een Voet dik, hebbende een uitgebreide Kroon van digt Loof. De Bladen zyn rondachtig, aan 't end geſpleeten, weshalve 'er de Portugeezen den naam van *Geiten-Poot* aan gegeven hebben. De

(5) *Bauhinia* Foliis Cordatis, Lobis adunatis obtuſis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 506. p. 288. Arbor S. Thomæ ſive Asſitra. ZANON. *Hiſt.* 26. T. 15. Chovanna-mandaru. *Hort. Malab.* I. p. 57. T. 32. RAJ. *Hiſt.* 1752. BURM. *Flor. Ind.* p. 94.

II. AFDEEL. X. HOOFD STUK. *St. Thomas Boom.*

De Kleur is dof groen, van onderen blaauwachtig, en aan den Rand met een bleek groen Koordje gezoomd. Uit het Steeltje komen vyf Ribben voort, die ter wederzyde van de middelste zig door het Blad uitspreiden. De Bloemen staan op lange Steelen, die uit den wortel der Bladen spruiten: zy hebben een sterken Roozen-geur; en bestaan ieder uit vyf rondachtige Blaadjes, meest naar de ééne zyde geplaatst, waar van het eene grooter, breeder en ronder dan de overigen, die byna Roozerood met Streepen zyn, overend staat, hebbende eene paarsch en geel bonte Kleur. 't Getal der Meeldraadjes wordt gezegd vyf of zes, doch het zoude, volgens deeze Klasse, tien moeten zyn. De Kelk, die eenbladig is, omgordt de Bloem aan de zyde van het opstaande Blaadje. Daar volgen Scheeden op, die ongevaar zeven of agt Duimen lang en zeer plat zyn, bevattende platte langwerpig ronde Boonen, die donker rood zyn, elk in zyn eigen Hokje zittende, met een klein Naveltje aan de Rug der Peulen gehecht. Het geheele Jaar bloeit deeze Boom, en meest in de Regentyd. Zyn Bloemen, met Suiker gekookt, strekken tot een zagt Laxeermiddel.

VI. *Bauhinia purpurea.* Paarsch-bloemige.

(6) Bauhinia *met byna Hartvormige, in tweeën*

(6) *Bauhinia* Foliis subcordatis, bipartitis, rotundatis, subtus tomentosis. *Syst. Nat.* XII. Chovanna-mandaru secunda. *Hort. Mal.* I. p. 59. T. 33. Mandaru secunda species. PLUK. *Alm.* 240. BURM. *Flor. Ind.* p. 94.

ën gedeelde, rondachtige, van onderen Wollige Bladen. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Deeze tweede Soort van *Mandaru* is ook een taamelyk hooge Boom, die insgelyks aan de Kust van Malabar op Zandige plaatſen groeit. Hy verſchilt van den voorigen, doordien hy de Bladen grooter en dieper ingeſneeden heeft. De Bloemen hebben ſmaller Blaadjes, en zyn zeer hoog purperrood, uit een groenagtig geele Kelk, die van onderen gevenſterd is, voortkomende. De Meeldraadjes zyn dikker en de Zaadpeulen zeer groot, wel anderhalf of twee Span lang. Hier kunnen derhalve die groote, platte, ronde Boonen, welken men het *Hart van St. Thomas* noemt, gevoeglyk in vervat zyn, mids dat de breedte evenredigheid hebbe tot de grootte. Men maakt van de Wortelen, Bast, Bloem en Vrugten, zo uit als inwendig gebruik. Indien het de zelfde is, die op het Eiland Antégo, in de Westindiën, groeit, zo noemen de Engelſchen hem *Hoopwood*, om dat men de Takken daar van, geſpleeten, tot Hoepels om het Vaatwerk bezigt.

St. Thomas Boom.

(7) Bauhinia *met Wollige Bladen, die Hartvormig zyn, de Kwabben halfrondachtig.* VII. *Bauhinia tomentosa,* Ruigbladige.

De

(7) *Bauhinina* Foliis cordatis, Lobis ſemi-orbiculatis tomentoſis. *Syst. Nat.* XII. Bauhinia Foliis cordato-ſubrotundis, laciniis rotundatis. *Hort. Cliff.* 157. *Hort. Ups.* 99. *Fl. Zeyl.* 147.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *St. Thomas Boom.*

De Hoogleeraar J. BURMANNUS heeft, in zyn Ed. *Thesaurus Zeylanicus*, eene Afbeelding van deeze Soort, die onder den naam van *Chanschena-pou* in de Malabaarse Kruidhof, als de vierde Soort van *Mandaru*, beschreeven wordt, zynde een Boom van by de twee Mans langten hoog, met den Stam byna een half Voet dik, en eene zeer uitgebreide Kroon. De Bladen zyn veel kleiner dan in de voorgaanden, zeer zagt en Wollig, sterk van Reuk, en sluiten zig by nagt met de twee Kwabben tegen elkander aan te trekken. De Bloemen zyn bleekgeel, hebbende één der Bloemblaadjes, dat overend staat, een paarsche Vlak aan de Nagel. Dit vind ik niet by den Heer BURMANNUS opgemerkt, die alleen zegt, dat de Bloem geelachtig en gestreept is, met tien Meeldraadjes voorzien, en den Styl byna de helft langer hebbende: zynde deeze Bloemen zeer groot en over de ééne zyde hellende, gelyk in de Soorten van *Senna*, waar toe dit Gewas in het Kruidboek van HERMANNUS betrokken was. De Peulen, van taamelyke langte, bevatten zeer kleine Boontjes. Deeze Soort komt voor in de Europische Kruidhoven.

(8) Bau-

147. ROYEN *Lugdbat.* 464. Bauhinia Foliis subrotundis, Flore flavescente striato. BURM. *Zeyl.* 44. T. 18. BURM. *Fl. Ind.* p. 94. Canschena-pou. *Hort. Mal.* I. p. 63. T. 35.

(8) Bauhinia *met ovaale Bladen, de Kwabben gespitst en half ovaal.*

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. VIII. *Bauhinia acuminata.* Spitsbladige.

Deeze Soort verschilt van de anderen meest door de figuur der Bladen. Zy wordt elders genoemd Bauhinia, die ongedoornd is, met Hartvormige ten halve gedeelde Bladen, de Slippen spits-ovaal regtopstaande en gaapende. BROWNE zegt, dat zy losse Aairen aan 't end der Takken heeft. SLOANE maakt van dergelyken Boom gewag, die naar de *Basterd-Senna* of *Aspalathum* gelykt, met zodanig verdeelde Bladen, dat zy zig als twee op één Steeltje vertoonen. De *Velutta Mandaru*, van den Malabaarsen Kruidhof, behoort hier toe. Dezelve is laager en kleiner van Gewas dan de voorgaande, eens Mans langte hoog, met den Stam een Arm dik; de Bladen sterk geribd, en zeer diep ingesneeden, maar met spitse Punten; de Bloemen zeer wit, ongevlakt en zonder Reuk, zeer fyn gestreept: de Peulen of Haauwen kort doch ook plat en een weinig krom, met Boontjes die wat minder plat zyn en geelachtig van Kleur. Voor 't overige, wat de kragten aangaat, komt dee-

(8) *Bauhinia* Foliis ovatis, Lobis acuminatis, semi-ovatis. *Syst. Nat.* XII. Bauhinia inermis &c. *Hort. Cliff.* 157. *Fl. Zeyl.* 148. Bauhinia Foliis bilobis &c. BROWN. *Jam.* 286. Sennæ spuriæ aut Aspalatho affinis, &c. SLOAN. *Jam.* 150. *Hist.* I. p. 51. Velutta Mandaru. *Hort. Mal.* I. p. 61. T. 34.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. deeze met de anderen overeen. Men noemtze volgens SLOANE, *Berg-Ebbenhout.*

HYMENÆA.

Vyf Blaadjes, die omtrent egaal zyn, maaken de Bloemkrans uit. De Kelk is in vyven gedeeld: de Styl omgedraaid: de Vrugt een Houtige Peul, met een Meelachtige zelfstandigheid gevuld.

I. *Hymenæa Courbarii.* Gom Animé Boom. In dit Geslagt komt maar ééne Soort (1) voor, welke den naam van *Courbarii* by PLUMIER voert, zynde uit Zuid-Amerika afkomstig. Hy noemt dezelve tweebladig, met eene pyramiedaale Vrugt. LINNÆUS betrekt 'er toe de Tweebladige St. Jans Brood Boom van Antigua, met een zwarte Vrugt van den grooten Ricinus, in een groote Peul beslooten, by PLUKENETIUS gemeld en voorgesteld als een hooge Boom, met dubbelde Bladen, die zodanig aan malkander gevoegd zyn, dat zy naar een Gehoefde Poot gelyken. Dezelve heeft Haauwen, welke een weeke Vezelachtige zelfstandigheid bevatten, daar de Zaaden in leggen, die

(1) Hymenæa. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 507. p. 288. *Hort. Cliff.* 484. *Hort. Ups.* 305. *Mat. Med.* 515. BROWN. *Jam.* 221. Courbarii bifolia, Fructu pyramidato. PLUM. *Gen.* 49. Ceratia diphyllos Anteguana &c. PLUK. *Alm.* 96. T. 82, f. 4. Arbor siliquosa ex qua Gummi Anime. C. B. *Pin.* 404. Jtaiba. PIS. *Bras.* 123. Arbor Brasiliensis Siliquosa & Gummifera. RAJ. *Hist.* 1760.

die wegens haare aangenaame Zuurheid in veele Spyzen gebruikt wordt. De Engelschen noemen hem de *Sprinkhaanboom.* II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

De Vrugt van deezen Boom is door CLUSIUS voorgesteld onder den naam van *Haauw uit Wingandecaow*, thans Virginie genaamd, in Noord-Amerika, zynde vyf of zes Duim lang, twee of derdhalf Duim breed en één Duim dik. Dezelve bestondt uit een harden, Houtigen bruinen Bolster, aan de ééne zyde met twee Ribben, van binnen, in een weeke zelfstandigheid, vyf of zes Zaadkorrels als Boeren Boonen bevattende, met een witte smaakelyke Pit. J. BAUHINUS beeldt een dergelyke af, die hem in 't jaar 1608 vereerd was, en welke een weinig scheen te verschillen van die van CLUSIUS, welke Autheur van nog een kleinere gewag maakt, hem in den jaare 1598 toegezonden, als de Vrugt zynde van den *Gom Animé Boom*; doch zonder melding van de plaats der Afkomst. *Gom Animé Boom.*

Deeze Gom is weleer uit Ethiopie gebragt geweest volgens GARZIAS, maar tegenwoordig wordt de Harst van den Amerikaanschen *Courbarii* daar voor genomen. Men wil dat dezelve de *Itaiba* of *Jetaiba* van PISO en MARCGRAAF zy, een Brasiliaansche Boom, onder de hoogsten en nuttigsten van Amerika te tellen, wegens de ongemeene vastheid en duurzaamheid van zyn Hout, dat roodachtig is, met eene zwartachtig Kastanje-bruine Schors. De Tak-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Gom Animé Boom.*

Takken ſpreiden zig wyd uit, en de Looten zyn bezet met Bladen, die wel zeer naar Laurierbladen gelyken, maar twee aan twee zyn ſamengevoegd, gelyk een Geiten-Poot. Zy hebben eene bleek bly-groene Kleur, en, op de manier der Bladen van 't St. Jans Kruid, een ontelbaare menigte van doorſchynende Stippen. De toppen der Takjes zyn met paarſchachtige Vlinderbloemen Pieramiedswyze bezet, wier Stamper een Haauw wordt van een half Voet lang en verder als hier voor beſchreeven.

Deeze Boom wordt gezegd op alle Amerikaanſche Eilanden vry gemeen te zyn. ROCHEFORT maakt 'er, in zyne Natuurlyke Hiſtorie der Antilles, gewag van onder den naam van *Courbary*, doch oordeelt de zelfſtandigheid der Vrugten wat bezwaarende voor de Maag te zyn: maar de Wilden, zegt hy, maaken 'er een Drank van, die wel bereid zynde niet onaangenaam is. Hy noemt het een Pappig Vleeſch, geel als Saffraan, waar in twee of drie Zaaden zitten. Anderen verzekeren, dat de rype Vrugten gretig van de Slaaven worden opgezogt, wanneer dezelven van de Boomen afgevallen zyn, om zig te vergasten op het zoete Meel, dat zy bevatten. In onze Volkplantingen, aan de Kust van Guajana, worden deeze Boomen *Cannarie-Boom* geheten.

Zy geeven een doorſchynende, nu witte dan geelachtige Harst uit, welke met eenen Portugeeſchen naam *Anime* genoemd wordt, zynde, in

in hardheid en Kleur, van Barnsteen weinig verschillende. Deeze geeft, op het Vuur gelegd, een zeer aangenaame Reuk, doch verteert schielyk. Uit twee Pond kreeg men, door de Scheidkunde, wel zesentwintig Oncen van eene zo heldere en geelachtige, als dikke bruine Olie. De Brasiliaanen maaken 'er gebruik van tegen Hoofdpyn: want de Reuk versterkt de Hersenen. Ook kan men 'er, in Olie of Geest gesmolten, veel dienst van hebben, door bestryking der Ledemaaten, tegen allerley Ongemakken, waar een maatige verwarming en doorstraaling wordt vereischt. Sommige Indiaanen maaken 'er Armringen, Kraalen en Baggen van, die fraay glanzig en aangenaam van Reuk zyn.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Gom Anime Boom.*

Verscheide dergelyke Haauwen, als die van CLUSIUS en BAUHINUS afgebeeld en beschreeven zyn, onder de uitheemsche Vrugten en Zaaden van myne Verzameling bezittende, heb ik twee derzelven geopend, en bevind in de eene juist zodanig eene Vezelachtige, thans geheel uitgedroogde, zelfstandigheid, als zy beschryven. In de eene zaten hier in twee Pitten, Kastanje-bruin van Kleur, de eene van grootte en gestalte als een Turkse Boon, doch wat dikker, de andere een Duim lang, drie Kwartier breed en een half Duim dik. De andere Haauw, die de langte van vier Duimen, de breedte van twee en de dikte van één Duim heeft, open geslagen, vertoont een dergelyke zelfstandigheid met kleiner Pitten, doch, dat aan-

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Gom Animé Boom.*

aanmerkelyk is, onder het opſplyten van den Houtigen Dop, die aan de Rug wel een Kwartier Duims dik is, met een Beitel, vertoonen zig in de ſplyting, overal, in de buitenſte Schors of Opperhuid van deeze Haauw, zeer duidelyk kleine Korreltjes, die, door het Mikroskoop gezien, volmaakt de gedaante van brokjes of klontjes Gom Animé hebben. Dit niet alleen, maar in twee anderen zit reeds de Harstachtige Gom, by Plekjes, als uitgeborſten, buiten aan de Schaal. Waar uit ik dan beſluit, dat die Haauwen weezentlyk van gedagten Boom zyn.

PARKINSONIA.

Vyf Bloemblaadjes, die ovaal zyn, in eene vyfpuntige Kelk zittende, het onderſte van eene Nierachtige figuur, maaken de Bloem in dit Geſlagt, zo wel als in de voorigen, onregelmaatig. Zy heeft geen Styl op het Vrugtbeginzel, dat eene gekettingde Peul wordt.

De Naams-afleiding is duidelyker dan die van 't voorgaande Geſlagt. De gedagtenis van den vermaarden PARKINSON, die nu byna twee Eeuwen geleeden Apotheker te Londen was, en over de kragten en 't gebruik der Planten, zo in de Geneeskunde als in de Huishouding en tot Liefhebbery voor de Reuk en 't Gezigt, uitvoerig geſchreeven heeft, is hier, door Pater PLUMIER, vereeuwigd.

De

De eenigste Soort (1), ook in Zuid-Amerika en de Westindiën t'huis, is door den Heer JACQUIN op de Karibische Eilanden zo wel als aan de nabuurige Vaste Kust waargenomen, zynde naar 't Leven ten opzigt van de Bloemen en Vrugten afgebeeld. Zyn Ed. beschryft dit Gewas, dat men ook in de openbaare Kruidhoven van Europa heeft, als volgt. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. I. *Parkinsonia aculeata.* Doorn-Brem Boom.

Het is een regtstammige Takkige, zeer fraaije Boom, van twaalf Voeten hoog, die den Bast, aan Stam en Takken, lang groen behoudt, wordende dezelve eindelyk, in de oude Boomen, bruinachtig en gestreept. Het Hout is wit. Aan de Takken zyn hier en daar scherpe Doornen. Vier of vyf Bladen komen by elkander voort, van eene zeer zonderlinge figuur, gelyk de Afbeelding Pl. VIII. *Fig.* 2. aanwyst. Zy gelyken wel, wat de langheid en smalheid aangaat, naar die van de Europische Brem, weshalve de Franschen, in de Westindiën, ook dit Gewas *Genet epineux*, dat is Gedoornde Brem, tytelen: naar zy zyn, over de geheele langte, van byna een Voet, met een menigte van ongemeen kleine ovaale Blaadjes wederzyds bezet, zo dat menze als Gevind kan Pl. VIII. *Fig.* 2.

(1) Parkinsonia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 508. p. 288. *Hort. Cliff.* 157. T. 13. *Hort. Ups.* 99. ROYEN *Lugdbat.* 465. BROWN. *Jam.* 222. JACQ. *Amer.* 121. T. 80. Parkinsonia aculeata, Foliis minutis, &c. PLUM. *Gen.* 25. Parkinsonia aculeata Foliis Mimosæ &c. WALT. *Hort.* 6. T. 13.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Doorn-Brem Boom.*

kan aanmerken. De enden der Takjes geeven Aairen uit, van tien Bloemen of daar omtrent, welke geel zyn, groot en aangenaam van Reuk, bestaande uit vyf Blaadjes, wat ongelyk van grootte, en waar van het bovenste, om laag, roode Vlakjes heeft. 't Getal der Meeldraadjes is tien, met een enkelen Draadachtigen Styl. De Vrugten zyn langwerpige, smalle ronde Haauwen, als uit Zaadhuisjes, die ieder een Eyvormig Zaad bevatten, samengesteld, en daar tusschen zeer naauw en plat samengetrokken. Uit deeze, onder de Zaaden van de Poinciana gezaaid, komen op Martenique ongemeen schoone Heiningen voort. Zy bloeit 'er verscheide maalen in een Jaar, en draagt dan rype Vrugten.

CÆSALPINIA.

De naam is ter vereering van den grooten CÆSALPINUS, door zyne Historie der Planten en andere Werken vermaard, die in de Zestiende Eeuw te Rome leefde, aan dit Geslagt gegeven.

De Kenmerken zyn eene vyfbladige Bloem, die het onderste Blaadje fraaist heeft; een Kelk, die in vyven verdeeld is, met de onderste Slip grooter dan de anderen en de Vrugt een Peul.

Vier Soorten komen 'er in voor, als volgt.

(1) Cæ-

(1) Cæſalpinia *met den Stam en Bladen ongedoornd.* II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

LINNÆUS wil onder deeze Soort begreepen hebben de Boomen, zo wel die het Roode als die het Geele Braſilie-Hout uitleveren. Zyn Ed. betrekt 'er, naamelyk, in de eerſte plaats toe de *Boomachtige ongedoornde Cæſalpinia* van BROWNE, met kleiner Bladen en Karmozyn-rood Hout: in de tweede plaats de Cæſalpinia met dubbeld gevinde Bladen, de Blaadjes uitgerand en tienmannige Bloemen, van MILLER: in de derde plaats het *Geele Basterd-Sandelhout* van SLOANE, dat echter naby ſchynt te komen aan het *Letterhout*, komende van een Gujaanſchen Boom, *Piratiminere* genaamd. Het voert op Jamaika den naam van *Braziletto*, en de Boom is 'er op de Velden en Heuvels gemeen.

I. *Cæſalpinia Braſilienſis.* Braſilie-Hout Boom.

Dit Gewas ſchynt, inderdaad, veel overeenkomst te hebben met den regten *Braſilie-Hout Boom* van MARCGRAAF, by de Braſiliaanen *Ibiri-pitanga* genaamd of Rood Hout. Dezelve is hoog en ſomtyds zo dik, dat hem drie Man naauwlyks omvaamen kunnen, maar hy heeft

(1) *Cæſalpinia* Caule Foliisque inermibus. *Spec. Plant.* Ed. II. p. 544. C. Foliolis obovatis integerrimis. *Mat. Med.* 205. C. Arborea inermis &c. BROWN. *Jam.* 227. C. Foliolis duplicato-pinnatis &c. MILL. *Dict.* Pſeudo Santalum croceum. SLOAN. *Jam.* 213. *Hiſt.* II. p. 184. CATESB. *Carol.* II. T. 51.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Brasilie-Hout Boom.* heeft een bruinen Bast met korte Doornen gewapend: anderszins heeft hy ook de Bladen, naar Palmblaadjes gelykende, dubbeld gevind; de Bloemen groeijen Aairswyze aan kleine Takjes: zy zitten op kleine Steeltjes en bestaan uit vyf Blaadjes, waar van het eene omgekromd is en rood, de overigen geel; ruikende naar Lelietjes van den Dale. Daar volgen langwerpige platte Peulen op, die eenige kleine glimmende Boontjes bevatten. Hy groeit in 't midden des Lands, en het Hart alleen levert dat bekende Verfhout uit, 't welk van de Stad Fernambuck, daar men 't afscheept, zynen naam heeft, zynde tot het Verwen van Stoffen veel in gebruik.

II. *Cæsalpinia Crista.* Gedoornde.

(2) Cæsalpinia *met een gedoornden Stam, de Vinblaadjes ovaal en vyfmannige Bloemen.*

De Doornachtigheid zou deezen, op 't uiterlyke aanzien, van den voorgaanden onderscheiden; doch het schynt dat die Kenmerken in malkander loopen, alzo de gezegde van SLOANE tot deeze Soort van PLUMIER betrokken wordt. Ondertusschen zou de Vyfmannigheid der Bloemen een zekerer Kenmerk kunnen uitleveren. De Vrugt aangaande, die is een platte, ge-

(2) *Cæsalpinia* Caule aculeato, Foliolis ovatis, Floribus pentandris. *Syst. Nat.* XII. MILL. *Dict.* Cæsalpinia polyphylla aculeis horrida. PLUM. *Gen.* 26. *Icon.* 68.

gespitste gladde Peul, waar in langwerpige Boontjes begreepen zyn.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(3) Cæsalpinia *met een gedoornden Stam, de Blaadjes rondachtig Hartvormig.*

III. *Cæsalpinia Vesicaria.* Stink-ruikende.

De *Boomachtige gedoornde Basterd Senneboom*, met Takkig gewiekte of dubbeld gevinde Bladen van SLOANE, die door LINNÆUS hier aangehaald is, wordt van RAY de *Indiaansche Savelboom* genoemd, wegens den Reuk, welke naar dien der *Sabina* gelykt. 't Is een Boom van vyftien Voeten hoog, met den Stam een half Voet dik, wat krom en zeer Takkig: de Vinbladen aan Bladsteelen, die wederom andere Bladsteelen op zyde uitgeeven, zyn hoog groen, glad en rond, doch met een insnyding aan 't end, byna als die der Bauhinia's, 't welk dezelven wat Hartvormig maakt. De Bloemen, uit zes Blaadjes bestaande, en Aairswyze aan 't end der Takken voortkomende, zyn geel: de Vrugten maaken korte gevoorde Haauwen uit, die zwart zyn, een Duim lang. Hy groeit op Jamaika.

(4) Cæ-

(3) *Cæsalpinia* Caule aculeato, Foliolis obcordatis subrotundis. *Syst. Nat.* XII. Cæsalpinia spinosa Foliis minoribus obcordatis bipinnatis. BROWN. *Jam.* 227. Senna spuria arborea spinosa &c. SLOAN. *Jam.* 149. *Hist.* II. p. 50. T. 181. f. 2, 3. RAJ. *Dendr.* 111.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. IV. *Cæsalpinia Sappan.* Sapanhout.

(4) Cæsalpinia *met een gedoornden Stam, de Blaadjes langwerpig ongelykzydig, uitgerand.*

Dit is de Boom, die het bekende Verwhout, *Sapan* genaamd, uitlevert. De Heer J. BURMANNUS heeft hem getyteld, *Groote Ceylonsche Verw-Acacia,* Pansapan *genaamd.* HERMANNUS gaf 'er den byzonderen naam van *Erythroxylon*, of Indiaansch Roodhout aan, dat zeer sterk gedoornd is, met Bladen van Colutéa, geele Bloemen en zeer groote Haauwen. Dit laatste schynt echter niet zeer toepasselyk op den Sapanhout-Boom van RUMPHIUS, wiens Peulen naauwlyks een Vinger lang en anderhalf Duim breed zyn, doch gezwollen, aan 't end met eene kromme Haakige punt.

Het wordt somtyds een Boom, van redelyke hoogte, maar het groeit veelal met dikke Struiken, leggende de Hoofdstam en voornaame Wortels gemeenlyk op de Aarde. De jonge Takken zyn zodanig met dikke Doornen bezet, dat zy naar die van de Roozeboomen gelyken, doch

(4) *Cæsalpinia* Caule aculeato, Foliolis oblongis, inæquilateribus, emarginatis. *Fl. Zeyl.* 158. *Mat. Med.* 203. Ligno Brasiliano simile. C. B. *Pin.* 393. Lignum Sappan. RUMPH. *Amb.* IV. p. 56. T. 21. MEIST. *It.* 90. Tsiam-pangam. *Hort. Mal.* VI. p. 3. T. 2. Acacia major tinctoria Zeylanica, *Pansapan* dicta. BURM. *Zeyl.* 3. Erythroxylon sive Lignum rubrum Indicum spinosissimum. HERM. *Par.* 332. Cæsalpinia Sappan. BURM. *Flor. Ind.* 99.

doch aan de dikke Takken zyn daar veelal de Punten afgesleeten, zo dat men die beter behandelen kan. Aan de Bladsteelen staan Blaadjes, van naauwlyks een Vingerbreed lang, zeer digt gevind, en dan wederom Vinswyze aan een gemeenen Bladsteel geplaatst. Tegen den avond sluiten zy zig, Vederswyze, naar boven toe, op de manier van de Bladen der Tamarinden, en men kanze dan met geen geweld openhouden. De Bloemen groeijen Aairswyze of aan Trossen, en bestaan uit Blaadjes van ongelyke grootte, die aartige Bloemen uitmaaken, niet onaangenaam van Reuk. De Haauwen, van grootte als gezegd is, bevattende twee of drie platte Boonen.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Sapanhout.*

De afkomst van deezen Boom is uit het Ryk van Siam, doch men heeft hem op de Eilanden van geheel Water-Indie uit Zaaden aangefokt, zo dat hy thans menigvuldig in de Bergtuinen der Indiaanen groeit. Het Hout heeft alleen een rood Hart, dat niet veel plaats in de Stam beslaat, gelyk het Brasilie-Hout; des 'er veel weg gekapt wordt, om het eigentlyke Verwhout, dat schoon rood is, te bekomen. Ten opzigt van deszelfs waarde wordt naar de Groeyplaats een aanmerkelyk verschil gemaakt. Dat van de Philippynsche Eilanden of de *Manilhes* is het beste; waar aan het *Bimaas Sapanhout* volgt, dat op het geheele Eiland Cumbawa groeit, en waar van de Stukken zelden dikker

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

dan een Arm of Been, of langer dan een gemeene Handſpaak vallen.

De beſchryving vau den Malabaarſen Boom, *Tſiam-Pangam* genaamd, komt taamelyk met deeze overeen, en RAY oordeelt, dat de Boom van het zogenaamde *Kampêche-Hout*, 't welk de Ingezetenen van Jamaika zo menigvuldig in de Baay van dien naam gaan kappen, om het Hout onder den naam van *Logwood* tot de Verwery van Stoffen in Engeland en elders te ſlyten, niet met deezen overeenkomſtig zy: 't welk echter LINNÆUS, in zyne *Materia Medica*, ſchynt vast te ſtellen; voegende op dien grond daar by, dat deeze Boom, die het Sapan- of Sapon-Hout uitlevert, op Ceylon, Malabar en Jamaika, huisveste (*): thans zegt zyn Ed. beter, en onbepaald, in de Indiën.

GUILANDINA.

Dit Geſlagt heeft zynen naam van eenen GUILANDINUS, Hoogleeraar te Padua, die in 't jaar 1590 overleedt, en van wien ver-

(*) De plaats van RAY is duiſter; doch als men aanmerkt, dat die Autheur eerst, p. 1737 van zyn II. DEEL, gevraagd had, of dit Hout ook het *Logwood* der Engelſchen, het *Rasp-hout* der Hollanderen was, zo blykt dat zyn volgende zeggen, P. III. p. 109, niet anders verſtaan moet worden, dan zodanig, dat dit *Sapanhout* geenszins dat gene is, 't welk de Engelſchen *Logwood* noemen, of Kampêche-Hout, dewyl zy het kappen in de Baay van Kampêche: welk laatſte door SLOANE, *Cat. Plant. Jam.* p. 213, voorgeſteld wordt.

verscheide Werken over de Kruidkunde aan 't licht gegeven zyn. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

De Bloemblaadjes zyn byna even groot, ingeplant in de Hals van een eenbladige Trompetachtige Kelk. De Vrugt is een Haauw.

Het bevat vyf Soorten, waar van de drie eersten tot de Heesters, de twee laatsten tot de Boomen behooren, als volgt.

(4) Guilandina, *die ongedoornd is, met eenigermaate dubbeld gevinde Bladen, de onderste Blaadjes drievoudig.* IV. *Guilandina Moringa.* Kellorboom.

Een Boom, die in de Indiën den naam van *Morunga*, van 't Portugeesche woord *Moringa* afkomstig, voert, en onder denzelven door den Hoogleeraar J. BURMANNUS is voorgesteld, maakt deeze Soort uit. In de Malabaarse Kruidhof heet hy *Mouringou*, en wordt gezegd aldaar vyf Mans langten hoog te vallen, en zo dik, dat hem een Mensch pas kan omvademen. De Schors is zwartachtig, van binnen wit, in Reuk en Smaak naar Tuinkers of Mierikswortel gelykende. De Bladen komen met die van den Mastikboom byna overeen: de Bloemen zyn tien-

(4) *Guilandina* inermis, Foliis subbipinnatis, Foliolis inferioribus ternatis. *Flor Zeyl.* 155. *Mat. Med.* 202. Lignum peregrinum Aquam coeruleam reddens. C. B. *Pin.* 416. Moringha Zeylanica &c. BURM. *Zeyl.* 162. T. 75. Murungu. *Hort. Mal.* VI. p. 19. Morunga. RUMPH. *Amb.* I. p. 184. T. 74, 75.

II. Afdeel. X. Hoofdstuk. *Kellorboom.*

tienbladig en hebben tien Meeldraadjes, zeer aangenaam en Honigachtig ruikende: de Vrugten zyn veelkantige Haauwen, van anderhalf Elle lang, bevattende Zaaden, die wegens de lekkerheid gegeten worden. ACOSTA merkt aan, dat de Takken zeer broosch zyn, de Vrugt een Voet lang, ter dikte van een Radys en agtkantig (*).

Gedagte Heer BURMANNUS geeft de Afbeelding van een Takje der Ceylonsche Moringa, waar in zyn Ed. ook tien Meeldraadjes aangetroffen heeft, en het Gewas schynt, buitendien, veel te verschillen van de *Moringa* of *Kellorboom* van RUMPHIUS, die zegt dat de Bloem daar van maar vyf Meeldraadjes heeft. Deeze Autheur noemt het een Boom, die niet dik maar regt van Stam is, en van een byzondere Takmaaking, groeijende de Takjes en Bladsteelen in de winkelhaak en gepaard of tegen elkander over, 't welk 'er ten minste dubbeld gevinde Bladen aan geeft. De Blaadjes zyn zeer klein en teder, byna als die van de Tamarinden. De Boom is door zyne regt opgaande Takken gemakkelyk van andere Boomen te onderscheiden. De Bloemen hebben één Blaadje wat langer dan de anderen, en als een Tongetje neerhangende. Die van het Mannetje deezer Boomen vallen af, zonder Vrugt te geeven; maar die

(*) Dewyl deeze Vrugt zo veel van die der andere Soorten verschilt, twyfelt LINNÆUS of hier van geen byzonder Geslagt behoorde gemaakt te worden. *Mant. altera.*

die van het Wyfje worden gevolgd door kantige Peulen, van één of anderhalven Voet lang, in zekere weeke zelfſtandigheid driehoekige Zaadkorrels bevattende, byna van grootte als Lupinen.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

Kellor-boom.

Door geheel Indie, zegt RUMPHIUS, zyn deeze Boomen gemeen, laatende zig, even als onze Wilgen, van Stek voortteelen. De Inlanders noemenze *Kellor*, 't welk daar van afkomſtig kan zyn, dat zy de Bladen tot Moes kooken, of ſtooven als Spinagie, met Melk en Olie: maar van de Vrugten weeten zy nog veel ſmaakelyker Geregten te bereiden. 't Is zeker, dat deeze Boom een vluggen, ſcherpen Geest bevat, die allerminst in de Vrugten, en allermeest in de Wortelen heerſcht, wier Afkookzel, door uitwendige Stooving of Baading, tegen Jichtpynen en inwendig tot afdryving der Stonden, wegneeming van koude Slymige Verſtoppingen, en wat dies meer is, gebruikt kan worden. De Portugeezen hebben 'er zelfs een Tegengiftige eigenſchap aan toegeſchreeven.

Het Graveel-Hout.

LINNÆUS geeft deeze Soort als den Boom van het *Graveelhout* op; waar van ik dit echter nergens anders gemeld vind. Wel is waar, indien de Uitheemſche Boom, die 't Water blaauw maakt, van C. BAUHINUS, hier toe behoort, dan zou het deeze ſchynen te zyn; doch die daar aangehaald worden zyn Westindiſche, gelyk die Boom in Mexiko groeijende, waar

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Kellorboom.

waar van HERNANDEZ onder den naam van *Coatli* gewag maakt, dat een Waterslang betekent, zeggende, anderen heetenze *Tlapalezpatli*, dat is hoogrood Geneesmiddel van het Bloed. TOURNEFORT beschryft hem dus. „ Hy „ gelykt in Hout en grootte naar een Peere- „ boom; de Bladen, overhoeks aan de Takken „ groeijende, hebben de gedaante van die der „ Ciceren, maar zyn dikker, een half Duim „ lang, vier Lynen breed, niet gekarteld, van „ boven donker groen, en met zagt Dons be- „ sprengd, van onderen een Zilverglanzi- „ ge Wolligheid hebbende, met een dikkere „ Rib in 't midden." De Bloemen zaten op den top der Takjes, welken, als uitgedroogd zynde, hy niet beschryven kon. HERNANDEZ noemtze verflaauwend geel, klein, langachtig en Aairswyze samengehoopt. De Kelken in vyven verdeeld, naar een Korfje gelykende, zyn met een rosse Wolligheid overtoogen. Hy groeit in Nieuw Spanje.

Het Hout, dat men Graveelhout noemt, is tegen de Ongemakken der Waterwegen aangepreezen. Het dryft, naamelyk, de Pis zagtelyk af; beneemt dezelve haare scherpheid tevens en ontbindt de Slymige Verstoppingen. Klein gekapt of gesneeden laat men het in laauw Water eenige Uuren aftrekken, en dan het Aftrekzel, tot een Bierglaasje vol, met een nugtere Maag gebruiken. Dit Aftrekzel, blaauw of geel naar dat men het tegen 't Licht beschouwt, is wegens

gens zyne fchoone verandering van Kleuren vermaard. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. V. *Guilandina dioica.* Kanadafche.

(5) Guilandina, *die ongedoornd is, met dubbeld gevinde Bladen, die van agteren en aan 't end enkeld gevind zyn.*

Veelbladig ongedoornd *Bonduc* van Kanada, Mannetje en Wyfje, wordt deeze van DU HAMEL, in deszelfs Werk over de Boomen, genoemd. LINNÆUS geeft 'er derhalve den bynaam van *Dioica*, dat is Tweehuizig, aan, welke immer zo wel zou pasfen op de voorgaande Soort.

GUAJACUM.

De Kenmerken zyn, een vyfbladige Bloem, wier Blaadjes ingeplant zyn in eene Kelk, die ongelyk in vyven verdeeld is. De Vrugt een hoekig Zaadhuisje met drie of vyf Hollighe-den.

Drie Soorten komen in dit Geflagt voor, als volgt.

(1) Gua-

(5) *Guilandina* inermis, Foliis bipinnatis, bafi apiceque fimpliciter pinnatis. *Gen. Plant.* 2. p. 518. Bonduc Canadenfe polyphyllum non fpinofum, mas & fœmina. DU HAMEL. *Arbr.* I. p. 108. T. 42.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(1) Guajacum *met ſtompe paaryinnige Bladen.*

I. *Guajacum Officinale.* Pokhout-Boom.

Dit is de Boom van 't gewoone Pokhout, in Westindie *Guayacan* genaamd, waar van het den Latynſchen naam *Guajacum* bekomen heeft, en in 't Nederduitſch den naam van *Pokhout*, om dat het, door de Geneezing van de Venus-Ziekte in Amerika, eerst bekend geworden is in ons Wereldsdeel.

Pater PLUMIER, de Kruidkunde in Amerika oefenende, heeft het *Guajacum* aldus bepaald. „Het is een Geſlagt van Planten met „een Roosachtige Bloem, die uit veele Blaad-„jes in 't ronde geplaatst beſtaat, en uit wier „Kelk een Stamper zig verheft, die vervolgens „overgaat tot een rondachtige Vleezige Vrugt, „met één of meer Eyvormige Beenachtige „Korrels, die ingewikkeld zyn in een zeer te-„der Vleeſch." Hy telt 'er twee Soorten van op, wier eerſte hy noemt *Guajacum met een blaauwe Bloem en eene rondachtige Vrugt.* Deeze komt overeen met den *naar een Pruimboom of Evonymus gelykende* van SLOANE, die aldus beſchreeven wordt.

Naar

(1) *Guajacum* Foliolis bijugis obtuſis. *Syst. Nat.* XII. Guajacum Foliis pinnatis, Foliolis quaternis obtuſis. *Hort. Cliff.* 187. *Mat. Med.* 207. Guajacum &c. BROWN. *Jam.* 225. *Gen.* 39. PLUK. *Alm.* 180. T. 35. f. 3, 4. Guajacum magnâ matrice. C. B. *Pin.* Pruno vel Evonymo affinis &c. SLOAN. *Jam.* 186. Guajacum. SEB. *Kab.* I. p. 86. T. 53.

Naar de vrugtbaarheid van den Grond, wordt deeze somtyds een zeer groote Boom, doch blyft somtyds ook maar middelmaatig. De Stam is doorgaans rond, maar op St. Domingo in de doorsnyding Peerachtig. De jonge Boomen hebben een rimpelige, de ouden een gladde Bast, besluitende een vast en zwaar, Olieachtig, ruikend Hout, dat in 't Hart groenachtig is, naar den omtrek geel, met weinig Spint. Hierom noemt BAUHINUS deeze Soort, *Pokhout met een groote Moer*. De Takken zyn dikwils Knoopig, geevende aan de Knoopen twee Ribben tegenover elkander uit, die ieder twee Paar Bladen draagen. Sommigen noemen daarom deeze Soort Vierbladig. Ieder Blad is rondachtig, anderhalf Duim lang, een Duim breed, ongesteeld, glad en digt als Parkement, bleekgroen, van onderen met vyf Ribbetjes, die een weinig uitpuilen, bitterachtig van Smaak. De Bloemen groeijen Troswyze op 't end der Takjes: zy gelyken naar die der Citroenen, als uit vyf gelyke Blaadjes bestaande. Zy zyn blaauw van Kleur en hebben den Stamper met omtrent twintig Meeldraadjes omringd. De Vrugt, weinig grooter dan de Nagel van een Vinger, is Hartvormig, Vleezig, hoogrood van Kleur, een weinig Lepelswyze hol, Vleezig, met een harden Olyfachtigen Steen. Men vindt deezen Boom op byna alle Antillische Eilanden.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

Pokhout-Boom.

Deeze beschryving is taamelyk overeenkomstig met de Afbeelding, welke CLUSIUS, in zyne Aan-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Pokhout-Boom.

Aantekening op MONARDUS, gegeven heeft van een Takje van den Pokhout-Boom, dat door een Chirurgyn uit de Westindiën overgebragt, en door PETRUS GARETUS aan hem geschonken was (*). Die Afbeelding is vervolgens in 't Kruidboek van DODONÆUS overgenomen. Naderhand heeft de vermaarde SEBA, in het I. DEEL van zyn Kabinet, ook een Afbeelding van een Pokhout-Booms Takje gegeven, dat hem van St. Domingo, met Bladen, Bloemen en Vrugten beladen, was toegezonden. Dit kwam vry wel met dat van CLUSIUS overeen, strookende ook taamelyk met de voorige beschryving, uitgenomen, dat hy drie Pitten vondt in sommige Vrugten, doch in anderen twee of maar ééne Pit.

II. *Guajacum Sanctum.* Heilig Hout Boom.

(2) Guajacum *met stompe meeryinnige Bladen.*

Dit is de andere Soort van PLUMIER, welke hy noemt Guajacum *met een blaauwe Franje-*

(*) CLUS. *Exot.* p. 314.

(2) *Guajacum* Foliolis multijugis obtusis. *Syst. Nat.* XII. Guajacum Foliis pinnatis, Foliolis obverse ovatis integerrimis. ROYEN *Lugdbat.* 208. Guajacum Flore cœruleo fimbriato, Fructu tetragono. PLUM. *Gen.* 39. G. Americanum Lentisci folio. COMM. *Hort. Amst.* I. p. 171. T. 88. Guajacum propemodum sine matrice. C. B. *Pin.* 448. Jasminum vulgo Americanum, s. Evonymo affinis Occidentalis, alatis Rusci foliis, Nucifera, Cortice ad genicula fungoso. PLUK. *Alm.* 139. T. 94. f. 4.

se-Bloem, en eene vierhoekige Vrugt. Men wil dat dit de *Hoaxacan* of Heilig Hout Boom van HERNANDEZ zy. Hy valt zo groot niet als de voorgaande, en het Hout, hoewel niet minder vast en Hart, heeft maar de Kleur van Palmhout, en weinig of niet van het gedagte groene Hart. Hierom noemt BAUHINUS hem: *Guajacum byna zonder Moer.* De Takken zyn ook Knoopig, maar aan derzelver Ribben komen vier of vyf paaren van Bladen, die wat dunner en kleiner, als ook een weinig fpitfer zyn. De Bloemen zyn zo wel blaauw als die van de voorige Soort, maar hebben eenige Franje, en de Vrugten zyn vierhoekig, van Wafchkleur, van binnen in vier Hokjes verdeeld, ieder een rooden, Beenigen, Zaadkorrel bevattende. Op 't Eiland St. Domingo, omftreeks Port Paix, komt deeze voor.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Pokhout-Boom.*

De Afbeelding van den grooten Pokhout-Boom by WEINMANN (†), ftrookt taamelyk met deeze, doch de rood en geele Kleur der Bloemen, en de donker paarfch bruine Kleur der Vrugten, welke buitendien vierkantig zyn, bederft alles, en maakt, dat die Tak noch tot deeze, noch tot de voorgaande Soort behooren kan. Weinig ook, komt de geftalte der Bladen, indien men die met fommigen *obverfe ovata* noemen zal, met de Bladen

(*) Titulo *Guajacum.* Tab. N. 56.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Pokhout-Boom.*

den van den Mastikboom overeen, daar COMMELYN dezelven mede vergelykt. Die welke PLUKENETIUS als een andere Soort van Pokhout voorstelt, naar den *Evonymus* gelykende, Nootdraagende, met gewiekte Bladen van *Ruscus*, den Bast aan de Knietjes sponsachtig hebbende, schynt ook aanmerkelyk te verschillen.

Uit de Stammen van den eenen zo wel als van den anderen Pokhout-Boom, zypelt, als men 'er in hakt of snydt, een Olieachtig Vogt, dat een bruine doorschynende Harst wordt. Het Hout, de Bast en deeze Harst, zyn by de Geneeskundigen in gebruik. Het eerste, dat door den onsterfelyken BOERHAAVE zo naauwkeurig door de Scheidkunde is ontleed (*), plagt het voornaamste Ingredient te zyn van de Afkookzels, om de Pokken door Zweetdryving te geneezen: maar, 't zy de Mondjes der Zweetvaten in de Huid hier te naauw gesloosten of de Vogten te taay zyn in de koudere Gewesten; immers men heeft allengs bevonden, dat de Venus-Ziekte, die in de Westindiën daar voor wykt, in Europa niet grondig zonder Kwikzilver te geneezen is, en dat zulks hier veiliger met byvoeging van zagte, verdunnende, dan van zo scherpe Harstachtige middelen, geschiedt. Mooglyk zal ook het ver-

(*) Zie *Chemia* VOL. II, p. 133.

verſche, groene Pokhout, zo als men het in Amerika kapt, daar toe bekwaamer zyn. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Pokhout-Boom.*

Ondertusſchen is niet te ontkennen, dat dit Hout, of wel deszelfs Afkookzel, tot wegneeming van Verſtoppingen, Pynen, Ontſteekingen, Uitſlag, voortkomende uit eene koude verdikking, Slymerigheid en ſcherpwording der Vogten van het Lighaam, zeer dienſtig zy. De Schors of Bast is Harstachtiger en ſcherper, bevattende meer vlugge deelen: de Harst heeft, in een kort begrip, de zelfde hoedanigheden. Voorts weet men, dat de ongemeene digtheid en taaiheid van het Pokhout, hetzelve boven alle andere bekende Houten bekwaam maaken, om zonder ſplyting het allergrootſte geweld uit te ſtaan, en dat hetzelve, daarom, tot Schyven in Hysblokken byna onontbeerlyk is. 't Is hierom een aanmerking van ſommigen, die op reden ſteunt, dat men het veeleer *zeer nuttig* dan *Heilig* Hout behoorde te noemen: doch ik denk dat die bekende naam 'er wegens de Geneezing van een zo vuile en lastige Kwaal, als de Venus-Ziekte, door de Spanjaarden zal aan gegeven zyn.

(4) Guajacum *met ſpitſe meervinnige Bladen.* III. *Guajacum Afrum.* Basterd-Pokhout.

In

(3) *Guajacum* Foliolis multijugis acutis. *Syst. Nat.* XII. Guilandinoides. *Hort. Cliff.* 489. Acacia Africana, &c. WALTH. *Hort.* T. 2. Afra arbor &c. BOERH. *Lugdbat.* II. p. 57.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Basterd Pokhout.*

In de beschryving van den Cliffortschen Tuin hadt onze Ridder deezen *Guilandinoides*, als naar de Guilandina gelykende, getyteld. Zyn Ed. betrekt daar toe, de *Afrikaansche Acacia*, met kleine gedoornde, gevinde, Myrthebladen, en eene hoogroode vierbladerachtige Bloem, van WALTHERUS: als ook de Afrikaansche naar den Sleedoorn gelykende Boom, met glanzige gedoornde Myrthebladen, van BOERHAAVE; beschryvende thans het Gewas aldus. „ De „ Takken zyn styf: de Blaaden overhoeks, ge- „ vind, agtpaarig: het gemeene Bladsteeltje is „ gerand, gewricht, gesleufd: de Blaadjes zyn „ langwerpig ovaal, gepaard, gespitst, effen- „ randig, glad, een weinig styf, niet afvallen- „ de, aan den inwaardsen grondsteun een klein „ weinigje verkort: de Stoppeltjes, tegen de „ Takken aangedrukt, zyn Elsvormig en zeer „ klein."

De gedoorndheid der Bladen moet dan alleenlyk in de spitsheid van derzelver Punten bestaan. Ik zoude haast gedagt hebben, of de tweede Afbeelding in 't Werk van WEINMANN, welke als van den kleinen Pokhoutboom voorgesteld wordt, tot deeze Soort behooren mogte, maar de Kleur der Bloemen, die men aldaar blaauw gemaakt heeft, strydt 'er tegen. Ondertusschen is onder deeze Soorten geene, die zo veel Vinblaadjes heeft, als daar afgebeeld zyn, naamelyk van twaalf tot zeventien Paaren aan ieder gemeenen Bladsteel. Men

kan

kan uit de befchryvingen, aldaar voorkomende, van de Pokhoutboomen, met de gedagte Afbeeldingen, en met de menigvuldige hier voor aangehaalde Autheuren vergeleeken, niets dan verwarring opmaaken, en het is zonderling, dat in de laatstgemelde Afbeelding de Bloemen zo zeer naar die van Bernagie gelyken. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

CYNOMETRA.

De Geflagtnaam is eene verandering van 't woord *Cynomorion*, door RUMPHIUS gebruikt, om den naam, dien men 'er in 't Indiaanfch te Batavia op de Markt aan geeft, en welke Honds-votten betekenen zou, te bewimpelen.

De Kenmerken zyn, een veelbladige Bloem, voortkomende uit een vierbladige Kelk, hebbende de Meelknopjes aan den top gefpleeten. De Vrugt een Vleezige, Halfmaanswyze, eenzaadige Haauw.

Twee Soorten komen in dit Geflagt voor, als volgt.

(1) Cynometra, *die de Bloemen uit den Stam uitgeeft.* I. *Cynometra Cauliflora.* Nam-nam Boom.

Deeze in 't Maleitfch *Nam-nam*, in 't Ambonfch

(1) *Cynometra* Trunco Florifero. *Syst. Nat.* XII. Gen. 514. p. 291. *Act. Ups.* 1741. p. 79. *Fl. Zeyl.* 166. Cynomorium, RUMPH. *Amb.* I. p. 163. T. 62. BURM. *Fl. Ind* p. 100.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Nam-nam Boom.*

bonsch *Lammut* genaamd, heet *Nam-nam Boom* by RUMPHIUS. Hy zegt, dat dezelve niet zeer hoog groeit, geevende uit den Stam veele dikke Stronken, met eene zwartachtige ongelyke Schors, gelyk de Limoenboomen. De dikke Wortels steeken boven de Aarde uit en veele kleinen krommen zig opwaards, als Varkens-Staarten; 't welk een vreemde Vertooning maakt. Niet minder ongewoon is de figuur der Bladen, die altoos twee by elkander groeijen, hebbende de middelrib zo scheef, als of zy van elkander gesneeden waren. Zy groeijen aan kleine Rysjes, welke de Kroon van deezen Boom maaken. Het allervreemdste, dat hy heeft, is dat de Bloemen niet uit de Takken, maar hier en daar uit den Stam spruiten. Zekere Knobbels geeven Houtige Steeltjes uit, op ieder van welken een vyfbladig Bloempje staat, met tien Meeldraadjes. De Vrugt, uit het Vrugtbeginzel van de Bloem voortkomende, gelykt naar een Vleezig Beursje, dat platagtig en zeer knobbelig is, aan den eenen kant rond, aan den anderen als regt afgesneeden, en aldaar een ingedrukte Sleuf hebbende, die dus eenigermaate de Klink van een Teef voorstelt, en dit geeft 'er, te regt, den naam van *Cynometra* aan. Geopend zynde vindt men in deeze Vrugt een Zaadkorrel of Boon, met eene eetbaare Pit, en omringd met een droog zuur Vleesch, dat van de Indiaanen veel tot Toespyze by Visch of andere Kost, doch door de Hollanders meest met

Wyn

Wyn en Suiker geſtoofd gegeten wordt, als wanneer deeze Vrugten zeer verfrisſchende en door haare ſamentrekkende kragt ook Maagverſterkende zyn. Zelfs worden zy ook wel raauw gekaauwd en dan weder uitgeſpoogen, tot zuivering van den Keel en Mond. De Stam, die deeze Bloemen en Vrugten uitgeeft, is wel dik, doch zelden meer dan twee Voeten hoog: niettegenſtaande de Stronken, daar hy zig in verdeelt, 'er eene Boom van maaken, die niet onaanzienlyk is, inzonderheid doordien de jonge Bladen rood zyn, en zig van verre als Bloemen voordoen. De natuurlyke Groeiplaats is op ſommigen der Molukkiſche Eilanden.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(2) Cynometra, *die de Bloemen aan de Takken draagt.*

II. *Cynometra Ramiflora.* Wilde Nam-nam Boom.

Deeze wordt, van RUMPHIUS, de Wilde Nam-nam Boom geheten. Hy geeft de Bloemtrosjes op dergelyke manier, niet tot den Stam, maar aan de Takken uit. De Vrugten zyn kleiner, ronder, dikker, doch zeer met ronde Knobbeltjes, als Pokken, bezet. Hy groeit op de Amboniſche Eilanden en is van geen gebruik.

Hier

(2) *Cynometra* Ramis Floriferis. *Act. Ups.* 1741. p. 79. *Fl. Zeyl.* 167. Cynomorium ſylvestre. RUMPH. *Amb.* I. p 164. T. 63. Iripa, *Hort. Mal.* IV. p. 65. T. 31. BURM, *Fl. Ind.* p. 100.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Nam-nam Boom.

Hier toe wordt de Malabaarse Boom *Iripa* betrokken, welken RAY *Indische Appelboom* noemt, met eene Kalabas-achtige eenzaadige Vrugt. Dit wordt een Boom van wel zestig Voeten hoog, met een dikken Stam, die eene zwartachtige Schors heeft, van binnen rood, zo wel als de Wortel, waar van de Bast geelachtig is. De Bladen zyn ook dubbeld, met de middelrib scheef. De Bloemen komen hier en daar aan de Takken voort, en worden gezegd klein te zyn, uit vier Blaadjes bestaande met agt Meeldraadjes, die roode Knopjes hebben. De Vrugten gelyken naar sommige Kalabassen, die ook sterk geknobbeld zyn, zy hebben een dikken, Lederachtigen, Vleezigen, Bolster, waar binnen een witachtige Noot, zo wel als de geheele Boom van eene samentrekkende hoedanigheid, uitgenomen de Wortelen, die Afgang maaken.

ANACARDIUM.

De naam van eene Vrugt, die door de Ouden is voorgesteld en dus wegens haare gelykenis naar een Vogel-Hart genoemd werdt, is door LINNÆUS aan dit Geslagt gegeven, welks Kenmerken zyn: de Kelk in vyven verdeeld, vyf omgeboogen Bloemblaadjes; een Niervormige Noot, zittende op een Vleezige Vrugt.

De

De eenigfte Soort (1) voert den bynaam van *Westindifche*, om dat zy Natuurlyk afkomftig fchynt te zyn uit Amerika, en in 't byzonder uit Brafil. PISO noemtze *Acajou* of *Cajou*, en MARCGRAAF *Acajaiba*. De eerfte getuigt dat het een Boom is, die zyne Kruin verheft boven alle anderen, hebbende een dikken Stam, en Bladen als die der Walnooten-Boomen. Hy wordt van Pater PLUMIER befchreeven als de grootte byna van onze Appelboomen hebbende, zeer Takkig en fterk gebladerd, met eene Afchgraauwe rimpelige Schors; de Bladen rondachtig, ongevaar vyf Duimen lang en drie Duimen breed, met een korten Steel, een middelrib, die evenwydige zyd-Ribben uitgeeft, glad en aan beide zyden blygroen. De Heer JACQUIN zegt dat het een fraaije Boom is, van twintig Voeten hoogte, met den Stam zelden dikker dan anderhalf Voet (*).

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. I. *Anacardium Occidentale*, Catsjoe-Appelboom.

Aan

(1) Anacardium. *Hort. Cliff.* 161. *Fl. Zeyl.* 165. *Mat. Med.* 206. *Hort. Ups.* 102. ROYEN *Lugdbat.* 463. BROWN. *Jam.* 227. JACQ. *Amer.* 124. Anacardii alia fpecies. C. B. *Pin.* 512. Pomifera f. potius Prunifera Indica Nuce Reniformi. CATESB. *Car.* III p. 9. T. 9. Acajou. PIS. *Bras.* 58. *Mant.* 193. Casfuvium. RUMPH. *Amb.* I. p 177. T. 69. Caschou. MER. *Sur.* 16. T. 16. Kapa-Mava. *Hort. Mal.* III. p. 65. T. 54. Anacardium Occidentale Cajous dictum, Osficulo Renis Leporis figura. H. *Lugd. Bat.* 36. BURM. *Zeyl.* 19. BURM. *Fl. Ind* p. 100.

(*) Waarfchynlyk zal de Natuurlyke Groeiplaats en de aart van

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Catsjoe-Appelboom.

Aan het end der Takken geeft deeze Boom Trosfen uit van menigvuldige, roode, zoetruikende Bloemen, die op een lang Steeltje zitten, dat zig uit het midden van de Kelk verheft. De Bloem bestaat uit vyf Blaadjes en bevat doorgaans tien Meeldraadjes, die het Vrugtbeginzel omringen, dat eene Niervormige Noot wordt, terwyl het gezegde Steeltje, daar de Bloem met dit Vrugtbeginzel op rustte, uitzwelt tot eene Vrugt, die de grootte en figuur van eene middelmaatige Peer heeft, van een roode, geele of gemengelde Kleur. Dezelve heeft een wit, Spongieus, Vezelig Vleesch, dat Sappig is, en ryp zynde van eene Wynachtige, zuur zoete, zeer aangenaame Smaak, doch anders wrang en de Tanden eggerig maakende. Men zuigt 'er gewoonlyk het Sap uit, en werpt dan, het geen niet smelten wil, weg: doch sommigen eeten de geheele Vrugt op. De Dop der Noot bevat eene zeer brandige vergiftige Olie, waar door de geheele Mond van een onvoorzigtigen Proever ontsteekt, zwelt en met groote Pyn Velleloos wordt. Als men zulk een Noot aan de Kaars houdt, geeft dezelve een Konstig Vuurwerk uit; doordien de daar in beslooten verhitte Lugt, tevens uitgespannen, de brandende Olie naar alle kanten doet uitspatten. De Pitten zyn zeer

van den Grond dit verschil veroirzaaken. De Eikeboomen, by voorbeeld, komen in onze Gewesten nooit tot die zwaarte en hoogte als in de Bergagtige Landstreeken van Duitschland en hooger op naar de kant van Moskovie.

zeer wit, met een bruinachtig Vliesje overtoogen, mals en zoet. De Ingezetenen der Karibische Eilanden en van de nabuurige Vaste Kust, snyden deeze Nooten met een Mes door, neemen de Pitten daar uit en leggen die in koud Water, waar na men dezelven veilig kan eeten, en dus zynze misschien Smaakelyker dan alle andere Nooten. De Nooten worden ook wel gebraden, en onder 't Nagerecht opgezet, wanneer zy smaaken als Karstengen. Men kan 'er een soort van Chokolaad van maaken, die niet onaangenaam is. De grootte en Kleur baart Verscheidenheden, welken sommigen voor byzondere Soorten tellen, doch my is dit zo niet voorgekomen, zegt de Heer JACQUIN.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Catsjoe-Appelboom.*

Deeze Autheur hadt het gemelde nu onlangs ten naauwkeurigste in de Westindiën waargenomen, alwaar men deezen Boom op de Fransche Eilanden overvloedig vindt. De Indiaanen, zegt ROCHEFORT, maaken 'er een Drank van, die weinig minder is, van aangenaamheid en sterkte, als onze Fransche Wyn. De Noot geeft door braaden een Olie uit, welke zeer dienstig is om de Lykdoorens aan de Voeten weg te neemen. Uit onze Volkplantingen krygen wy genoeg van deeze drooge Nooten, en sedert eenigen tyd zyn zo veele Flesschen, waar in men de Appelen van deeze Boomen hadt laaten groeijen, en dan dezelven met Liqueur gevuld, om ze te bewaaren, herwaards overgezonden, dat men die thans weinig acht. Ik heb 'er eene met drie, eene

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Catsjoe-Appelboom.*

eene met twee, en eene met één zodanigen Appel, welke laatste een aanzienlyke grootte heeft. Zy zyn allen beladen met dergelyke Niervormige Nooten, in welke, droog zynde, ik de Pitten niet onsmaakelyk bevind. Men noemtze, in 't Nederduitsch, *Cadjoe-*, *Cachou-*, *Caschou* of *Catsjoe-Appelen.*

In het Werk van Juffrouw MERIAN, over de Veranderingen van sommige Surinaamse Insekten, Pl. XVI, is eene op 't Oog heerlyke Afbeelding van deezen Boom gegeven, doch die gantsch niet naauwkeurig is. Immers, wat de plaatzing der Bladen aangaat, welken zy zegt Kroonswyze om den Boom te groeijen, verschilt zy met alle andere Autheuren, en 't is te denken, dat zy daar in niet minder bedroogen zal zyn geweest, als ten opzigt van de Vrugten, die geheel onnatuurlyk aangegroeid vertoond zyn. Ik weet wel, zy zegt, dat die Appelen tegen den Boom aan leggende verbeeld worden; doch dit komt my in de Afbeelding zodanig niet voor, en het is, in allen gevalle, maar een Tak, welken zy vertoont. Naar alle waarschynlykheid heeft zy een Takje van dien Boom gekreegen, met zodanige Bloemen en Schepzels van Vrugten, als daar boven aan te zien is, en heeft gemeend, dat de Voet der Zaad-Nieren van die grootte bleef, en dat de Appel aan 't andere end van de Nier uitgroeide: gelyk zy dus het gezegde Onderstuk van de Nier, als aan den Tak gegroeid, voorstelt.

In-

Inderdaad, de meeften, die de gezegde Appelen, zo als zy ons overgebragt worden, befchouwen, zullen een dergelyk denkbeeld hebben: want het end, daar de Nier niet is, vertoont zig zo gefronzeld en met een dergelyke indrukking of Oog als in veelen van onze Appelen; doch dat het tegendeel, overeenkomftig met andere Autheuren, plaats heeft, bewys ik hier, door de Afbeelding van een anderen grooten Catsjoe-Appel, dien ik in een Flefch, met een naauwen Hals, waar in hy gegroeid is, bewaar. Dezelve, naamelyk, zit nog vast aan zyn Tak, welke naby den Appel Takjes met Bloemen uitgeeft. Om verder te toonen, dat de gezegde Nier het eenigfte Zaad is van deeze Vrugt, heb ik zodanig een Appel doorgefneeden, en bevonden niets dan eene Papachtige doch vaste zelfftandigheid te behelzen, gelyk men dus denzelven, by A, ziet, met zyne daar aan zittende Nier, die ook doorgefneeden is, om de Pit, met haar Vliesje en de dikte van de Schaal, waar het Vergiftige Vogt in zit, voor 't oog te brengen, en tevens te doen zien, dat deeze Catsjoe-Appel naauwlyks een Ontfanger (*Receptaculum*), gelyk men gemeenlyk de Zaadhuisjes der Planten noemt, mag heeten; dewyl deeze Noot het eenigfte Zaad is van den Boom. Hoe zeer dit Nierachtig Zaad van het bekende *Anacardium* verfchille, is reeds door CLUSIUS aangetoond (*). 't Is

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Catsjoe-Appel aan zyn Takje met Bloemen. Pl. IX. *Fig.* 1.

(*) In notis ad Garçiam de Aromat. *Exot.* p. 198.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. 't Is verder zonderling, dat deeze Vrugten met het dunste end aan den Steel zitten, waar door zy meer naar Peeren gelyken. Ik vond, onder het doorsnyden, een sterken Reuk daar in, meest trekkende naar dien van sommige rottende Appelen. Juffr. MERIAN zegt, dat 'er tweederley Boomen van zyn, met wit Bloeizel en geele of met rood Bloeizel en roode Appelen. De meesten, die wy hier krygen, zyn bruinrood. Op de Bladen vondt zy een zeer ruige witte Rups, met lange witte Haairlokken, welke haar de Glas-Kapel uitleverde.

Catsjoe Appelboom.

Aan de Kust van Malabar groeit een Boom, *Kapa-Maya* genaamd, die overeenkomstig schynt te zyn met den Acajou-Boom. De Vrugten, immers, worden eveneens beschreeven, en men merkt aan, dat de Boom, gekwetst zynde, een heldere Gom, zeer naar de Arabische gelykende, uitgeeft, 't welk ook in de Westindische plaats heeft. RUMPHIUS stelt vast, dat de *Cadjoe-Boom*, dien men in Oostindie heeft, aldaar, door de Portugeezen, uit Westindie is overgebragt, en dus niet Natuurlyk aan Oostindie. Dezelve blyft 'er laag, en brengt wel een Nieragtige Noot voort, doch de Peer is zeer klein, naauwlyks de grootte hebbende van een Eenden-Ey, zynde ook niet zo geel of zoet als de Westindische of Ceylonsche, en doorgaans wrang, zo dat menze weinig eet: maar van de Pitten der Nooten wordt aldaar veel gebruik gemaakt. De Indiaa-

nen

nen werpen de Nooten op gloeijende Kolen; dan barsten die open, en dus krygen zy 'er de Pitten uit, welke van hunne Prinsen en voornaame Luiden veel gegeten worden tot opwekkinge van de Minnedrift. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

LINNÆUS heeft den Boom, die deeze Vrugten draagt, als gezegd is, onder den naam van *Anacardium* voorgesteld, en aan den Boom, die het weezentlyk van ouds bekende *Anacardium* draagt, den naam van *Avicennia* gegeven; betrekkende tevens de Acajou-Noot of deszelfs scherpe Olie, in de Dop vervat, by omkeering *Melligo* genaamd, ook tot de Geneesmiddelen, als dienstig zynde tegen Schurft en dergelyke Huidkwaalen (*). Deeze veranderingen zullen buiten twyfel veelen zeer oneigen voorkomen, en baaren in de beoefening der Kruidkunde een groote moeielykheid. Ik zal den gedagten Boom en Vrugt in 't vervolg, op zyne plaats, beschryven.

TURRÆA.

Van dit nieuwe Geslagt zyn de volgende Kenmerken opgegeven. Uit een Klokswyze eenbladige kleine Kelk, die vyftandig is, komt een Bloem voort, uit vyf lange smalle Blaadjes bestaande, hebbende in 't midden een Pypachtig Honigbakje, binnen welks Mond tien zeer korte Meeldraadjes, met Eyronde Knopjes. Het

(*) Pharm. *Anacard. Occident.* Nux (Testæ melligo). *Mat. Med.* N. 206. p. 70.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Het Vrugtbeginzel, dat rondachtig is, heeft een Draadigen Styl, met eenen dikken Stempel. Het Vrugthuisje is rondachtig, en bestaat uit vyf Besfen, die twee Nierachtige Zaaden bevatten.

I. *Turræa virens.* Groene.

De eenigste Soort (1), in Oostindie haare Groeyplaats hebbende, is een donker groene Boom, die de Bladen zeer kort gesteeld, Lancetswys' ovaal en effenrandig heeft, doch uitgerand, glad, van onderen bleeker, zonder Stippeltjes: de Bloemen komen met kleine Aairtjes uit de Oxels der Bladen voort, zynde geel van Kleur, met eenige kleine Blaadjes daar tusfchen in.

TOLUIFERA.

I. *Toluifera Balsamum.* Balsem van Tolu Boom.

De Kenmerken zyn: een vyftandige Klokvormige Kelk; vyf Bloemblaadjes, waar van het onderste grootst en Hartvormig: geen Styl.

De naam is aan dit Geslagt gegeven, om dat de eenigste Soort, daar in voorkomende (1), den zo vermaarden *Balsem van Tolu* voortbrengt. Dezelve wordt ook Amerikaansche Balsem, Balsem van Karthagena, en harde of drooge Balsem genoemd. Het eerste ziet op de plaats der afkomst, uit de Honduras, by de Indiaanen *Tolu* genaamd, een Provincie of Land-

(1) Turræa. *Mantiss. altera.* p. 150, 237. Gen. 1306.

(1) Toluifera. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 518. p. 293. *Mat. Med.* 201. Balsamum Tolutanum Foliis Ceratiæ similibus. C. B. *Pin.* 401. Balsamum de Tolu. J. BAUH. *A.* 296. Balsamum Provinciæ Tolu, Balsamifera quarta. HERNAND. *Mex.* 53.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Balsem van Tolu Boom.*

Landſtreek van Zuid-Amerika, bewesten Karthagena gelegen: het andere op de hoedanigheid van deezen Balſem, die doorgaans droog tot ons komt, zynde niettemin van een byzondere zeer aangenaame Reuk, als van Benzoin gemengd met Citroenen. De Smaak is zoet en aangenaam, niet walgelyk als die van andere Balſems: de Kleur donker-rood naar 't Goudgeele trekkende. De Natuurlyke zelfſtandigheid is omtrent als die van dikke Terpenthyn. Men houdtze voor een zeer goed Borstmiddel, inzonderheid wanneer eenige Verzweering inwendig plaats heeft, en daarom is zy in Engeland zeer in gebruik tegen de Teering. Uitwendig dient zy ongemeen tot heeling der Wonden, daar Pees- of Zenuwachtige deelen gekwetst zyn. Geen ſcherpheid hebbende en gemakkelyk in te neemen zynde, acht men haar zelfs beter dan den Balſem van Peru. Daar wordt een Balſamieke Stroop van gekookt, die zeer in gebruik plagt te zyn in Engeland.

De Boom, die deezen Balſem voortbrengt, heeft Bladen als van 't Jans Brood zegt MONARDUS, en gelykt, in geſtalte, naar een kleinen Pynboom. HERNANDEZ, die hem voor den vierden Balſemboom opgeeft, zegt dat hy voorkomt op bewerkt Land, en dat hy een dunnen tederen Bast heeft. Men maakt daar Inſnydingen in op 't heetſte van den Dag, en vangt het uitloopende Vogt in Lepels van zwart Waſch gemaakt, hetzelve dus in Glaasjes of Potjes,

daar

II, AFDEEL. X HOOFDSTUK.

daar toe bekwaam, opgaarende. Sommigen geeven 'er den naam aan van witte Balſem, ten einde hem dus van anderen die bruiner zyn, gelyk de Balſem van Peru, te onderſcheiden.

HÆMATOXYLUM.

De Kenmerken van dit Geſlagt, dat zynen Griekſchen naam van de roodheid des Houts heeft, zyn: een in vyven verdeelde Kelk, vyf Bloemblaadjes: het Zaadhuisje Lancetvormig, met éene holligheid en twee Kleppen, die Schuitachtig gevormd zyn.

I. *Hæmatoxylon Campéchianum* Kampêche-Hout.

Men vindt 'er maar éene Soort van (1), welke het zo bekende *Kampêche-Hout* uitlevert, dat van de Baay van Kampêche, in de nabuurſchap der laatstgemelde Provincie van Zuid-Amerika, gelegen, zynen naam heeft. SLOANE ſtelt deezen Boom voor, als een Soort van Braſilie-Hout, 't welk in Engeland den naam van *Logwood* voert, wordende jaarlyks in menigte door de Ingezetenen van Jamaika aan de Baay van Kampêche gekapt, en tot Verwhout naar Engeland gezonden. De Heer JACQUIN merkt

(1) Hæmatoxylum. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 519. p. 293. *Hort. Cliff* 160. ROYEN *Lugdbat.* 465. Lignum Campechianum, Species quædam Braſilienſis. SLOAN. *Jam.* 213. *Hiſt.* II. p. 183. T. 10. f. 1-4. CATESB. *Car.* III. T. 66. JACQ. *Obſerv. Bot.* p. 20. Hæmatoxylon ſpinoſum, Foliolis ovatis, Racemis terminalibus. BROWN. *Jam.* I. p. 221.

merkt aan, dat deeze Boom weleer op de Karibische Eilanden niet gevonden werde. Hy is op St. Domingo, uit overgezonden Zaad, in de Tuin van den Franschen Gouverneur eerst voorgeteeld, en naderhand daar door zodanig vermenigvuldigd, dat men thans aan de zyden van den Koninglyken Weg, loopende van Kaap François naar Jaquesi, digte Haagen vindt, die zig verscheide Mylen uitstrekken, van deeze Boomen met Citroenboomen vermengd of beurtlings geplaatst, en door afkappinge op een egaale hoogte gehouden wordende. Op Jamaika heeft zyn Ed 'er ook in de Velden van Kingston een menigte gevonden; doch deeze hadden, zo wel als die anderen, niet voort gewild, voor dat menze geteeld hadt uit op het Eiland gewonnen Zaad. Hy heeft 'er wel duizend, van Zaad, dat naauwlyks een Jaar oud was, in de Broeybakken van Europa te vergeefs gezaaid. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Kampêche Hout.*

„ Als men deezen Boom niet havent, dan
„ groeit hy gemeenlyk tot de hoogte van twaalf
„ Voeten, met den Stam op 't hoogste agt Dui-
„ men dik, zynde geheel bezet met korte Door-
„ nen. Hy heeft de Bladen ovaal, klein en
„ paarvinning. Aan de enden van byna alle de
„ Takjes of Looten zitten Aairachtige Trosſen,
„ digt en langwerpig, bestaande uit geele Bloe-
„ men van een zeer aangenaame Reuk. De
„ Zaadhuisjes zyn Vliezig en vuil witachtig.
„ De Stam en Hoofdtakken zweeten een Gom
„ uit, die dikwils ter grootte van een Hoender-

Ey

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Kampêche Hout.*

„ Ey aan de Schors hangt, zynde eerst week, „ dan ſtyf wordende en eindelyk brooſch, zo „ dat menze met de Vingers tot een grof Poei- „ jer kan ſwryven. Deeze Gom is zeer door- „ ſchynende, doch door haare hoogroodheid „ vertoont zy zig zwart en donker. Ik hebze „ Smaakeloos bevonden, en zonder eenige Sa- „ mentrekking; die echter BROWNE verzekert „ daar in plaats te hebben. In Water geſmol- „ ten, maakt zy 't zelve zoetachtig en allengs „ meer en meer rood, ſmeltende daar in lang- „ zaam, doch op 't laatst geheel, en verſchei- „ de Weeken noodig hebbende, om weder dik „ te worden."

De Heer JACQUIN twyfelt zeer of de Boom, door CATESBY verbeeld, wel met den zynen en dien van SLOANE in Soort overeenkome. „ Takken zonder Doornen (zegt hy,) „ Trosſen uit de Oxels, die al te los en lang „ zyn; de Bladen zo groot en van eene zo Hart- „ vormige figuur, vallen niet ons Gewas. Op „ de nieuwe Plaat van BLACKWELL, zyn „ de Bloemen rood, allen zesbladig, en met „ meer dan tien Meeldraadjes voorgeſteld, een „ bloeijende Tak van een Bladerigen afgezon- „ derd, daar hy doch op den zelfden tyd zou „ Bloem- en Vrugtdraagende, en een altoos „ groene Boom zyn, als ook de afwezigheid „ der Doornen: dit alles maakt, dat ik niet be- „ grypen kan, welk Gewas men daar mede be- „ doeld hebbe."

De

De Heer SLOANE geeft de Afbeelding van een Takje met Bloem en Zaad van den Kampêche-Hout Boom, hem van Jamaika toegezonden, met de volgende beschryving (*). „ De „ Bladen van deezen Boom zyn gewiekt, zittende by twee of drie Paaren aan eene middel-Rib, zonder een oneven Blad aan 't end „ derzelve. Ieder komt in figuur en andere opzigten veel met de Bladen van Palm overeen. „ Uit de Oxels der Bladsteelen komt een Rist, „ van twee of drie Duimen lang, voort, bezet „ met veele Bloemen, gelykende in groeijing „ naar die van den Sycomorus. Zy zyn zesbladig met één Styl, en hebben Meeldraadjes van eene geelachtig bruine Kleur, waar „ op Peultjes of Blaasjes volgen op de manier „ van de Sleutelbosfen der Eschen, zynde „ van eene lichtgroene Kleur, ieder van gedaante als een Piekyzer. Zy gaan in 't midden „ overlangs open, en daar uit komen kleine „ platte Zaaden. De Takken zyn met een „ Aschkleurige dunne Schors bekleed, en hebben, by het uitgaan der Bladen, Doorens „ van een of twee Duimen lang." Deeze Doorens maaken het Gewas tot Haagen zeer bekwaam, waar toe het op Jamaika veel gebruikt wordt. Zeker Heer, naamelyk, aldaar, het gevaar overweegende, waar aan de Engelschen, in

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Kampêche-Hout*

(*) *See the Introduction to his Natural History of Jamaica.*

Dd

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

Kampéche Hout.

in het kappen van dat Hout, aan de Baay van Kampêche, onderhevig waren, hadt een Neger derwaards gezonden, met order om Zaaden van dat Gewas in te zamelen, die men in 't jaar 1715, voor de eerste maal, op dat Eiland gezaaid heeft, en waar van 'er sedert geheele Plantagiën zyn aangefokt, als gemeld is.

Aangaande het Hout zegt de Heer SLOANE, dat men het gemeenlyk kapt tot Stukken van omtrent een Elle lang en twee of drie Duimen dik, van buiten, door de Lugt, Modder of zout Water, van eene morsige bruine Kleur, van binnen bleek bruinrood. Het is zeer zwaar, wordende, na het afhaalen van het vuile gedeelte, in stukken gehakt. Men plagt het weleer te laaten raspen, doch thans wordt het door Molens, daar toe geschikt, fyn gemalen, strekkende vervolgens, in de Verweryën, tot een grondslag van alle Kleuren, die naar het paarsche trekken. Het verschilt van het Sapanhout weinig, dan dat het donkerer is, hebbende een Oranje-bruine Kleur.

PROSOPIS.

De Kenmerken zyn: een half Klootronde, viertandige, Kelk: een enkelde Stempel: een opgeblazene Peul, die veele Zaaden inhoudt.

I. *Prosopis Spicigera.* Aairdraagende.

De eenigste Soort (1), kortlings ontdekt, is vol-

(1) Prosopis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 1260. p. 293. *Mant.* 68.

volgens LINNÆUS een Boom in Indie natuurlyk groeijende, die de Bladen overhoeks, gepaard, met de Blaadjes agtpaarig gevind, zonder Sluitblaadje, naar die der Tamarinden gelykende heeft, met de Vinnen langwerpig en ſtomp. De Aairen, die ſmal en lang zyn, komen zo wel aan de enden der Takken als uit de Oxels der Bladen voort. De Bloemen zyn klein. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

ADENANTHERA.

De Kenmerken zyn; eene vyftandige Kelk; vyf Bloemblaadjes: de Meelknopjes gehecht aan de uitwaardſe tip van een ronde Klier. De Vrugt een Vliezige Peul.

De Naamsreden blykt hier uit. Bevoorens hadt LINNÆUS maar ééne Soort geſteld, die naderhand door zyn Ed. in twee Soorten geſplitst werdt, als volgt.

(1) Adenanthera *met de Bladen wederzyds glad.* Dee- I. *Adenanthera Pavonina.* Koraalboom.

(1) *Adenanthera* Foliis utrinque glabris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 520. p. 294. Ad. Foliis decompoſitis. ROYEN *Lugdbat.* 462 *Vir. Cliff.* 56. *Flor. Zeyl.* 160. Ad. Fol. decomp. utrinque glabris. *Spec. Plant.* II. p. 550. BURM. *Flor. Ind.* p. 100. Poinciana Foliis duplicato-pinnatis, Foliolis alternis. *Hort. Cliff* 158. Phaseolus alatus Arboreus, Fructu orbiculato, compresſo, coccineo. HERM. *Lugdbat.* 495. Crista Pavonis, Glycyrrhizæ folio &c. BREYN. *Prodr.* II. p. 38. Criſta Pavonis Arbor, Foliis ſubrotundis alternis, Flore ſpicato

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Koraal-boom.*

Deeze Soort zal ik, in navolging van RUMPHIUS, de *Koraalboom* noemen. Hy ſtelt eenen ſmal- of kleinbladigen en eenen breedbladigen voor, waar van de eerſte hier t'huis behoort. Men vindt hem, wegens zyne Zaadpeulen, onder den naam van *Phaseolus* voorgeſteld door HERMANNUS, daar echter BREINIUS hem met reden van afgezonderd heeft, dewyl de Bloemen, Bladen en de gantſche gedaante 'er grootelyks van verſchillen: des die Autheur hem de allergrootſte Indiſche *Criſta Pavonis* noemt, met Bladen van Zoethout en zeer kleine geelachtige Aairswys' geplaatſte Bloemen, enz. Hier van is de bynaam *Pavonina*, welken onze Ridder gebruikt, afkomſtig. De Hoogleer. J. BURMANNUS heeft hem op dergelyke manier voorgeſteld, noemende hem „ *Criſta Pavonis* - Boom, met rondachtige overhoekſe „ Bladen, en eene Aairswyze Bloem; de Bloempjes vyfbladig geel; de Vrugten lange Haauwen, met een rond hoogrood Zaad."

Hoewel de Bladen hier ſlegts rondachtig genoemd worden, is het uit alle de aangehaalde Autheuren blykbaar, dat dezelven gevleugeld of dubbeld gevind zyn: hoedanig zy ook in Afbeelding voorkomen by RUMPHIUS, die den

cato pentapetalo flavo, Lobis longis, Fructu orbiculato coccineo. BURM. *Zeyl.* 79, 80. Corallaria parvifolia. RUMPH. *Amb.* III. p. 173. T. 109. Mandſindi. *Hort. Mal.* V. p. 25. T. 14. RAJ. *Hiſt.* II. 1752.

den kleinbladigen Koraalboom zegt een taamelyk hoogen Boom te zyn, naar den Tamarinden-Boom wat gelykende, welke by de Huizen geplant wordt om zyne fchoonheid. Dezelve maakt een fierlyke Kroon, beftaande uit een digt Loof van groote Bladfteelen, die overhoeks aan de Looten ftaan, zelf bezet met gepaarde kleinere Bladfteeltjes, agt of negen Duimen lang, aan ieder van welken drie of vier paaren ftaan van Lancetswys' ovaale Vinbladen, die gemeenlyk anderhalf of twee Duim lang zyn. Deeze Bladen hebben de eigenfchap van de meefte dergelyken, dat zy zig s'avonds fluiten, 't welk men den Slaap der Planten noemt. Voorts is deeze Kroon verfierd met dergelyke Riften van Bloemen, als die men by ons noemt Hemel-Sleutels, en bovendien geeven zyne lange Haauwen, openbarftende, en zig omkrullende, door haare hoogroode Zaaden, die zig dan bloot vertoonen, een niet minder fierlyk aanzien als de Peonie door haare Zaadknoppen.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Koraalboom.*

Deeze Zaaden, naar de Lupinen-Boontjes wat gelykende, doch kleiner en niet volkomen rond, als een driezydig half gevuld Beursje, Steenhard en hoogrood, worden van de Goudfmeden tot het foldeeren van Goud gebruikt, maakende daar van een Meel, dat het Soldeerzel doet vast kleeven. Men rygtze aan Snoeren als Kraalen, daar het Vrouwvolk zig mede verfiert, en gebruiktze op Java tot kleine Gewigtjes, noemende dezelven *Zaga*, hoewel 'er

Zaga- of Weegkorlels.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Koraalboom.*

nog andere Zaadkorrels zyn, die te regt deezen naam voeren, by de Maleijers *Condorins*, by de Chineezen *Tſchjong - Sedji* genaamd. Deeze laatſten komen in de Zuidelyke Landſchappen van China voort: zy zyn ronder, harder, vaster, zwaarder dan de Ambonſe, en worden eigentlyk tot het weegen van Zilver gebruikt, als van eenpaarige zwaarte zynde. Deeze groeijen aldaar ook aan hooge Boomen, maar die de Haauwen korter hebben, naauwlyks een Vinger lang en krom als een Zabel. Van zulke Condorins maaken 10 een Maas en 100 een Tayl, dat is tien Drachme: zo dat de tien een Vierendeel Loots zyn; doch van de Ambonſche gaan 'er 15 in een Maas.

De Malabaarſche Boom, *Mandsjadi* genaamd, ſteekt zyne Kruin boven de meeſte andere Boomen uit, hebbende een Stam van drie of vier Voeten dikte. Het Houd is hard, met een bruin Spint, en de Takken hebben eene bruin groene Schors. De Bladen zyn langwerpig, dun en zagt, aan groene Steelen gepaard zittende, die uit een dikkere Bladſteel voortkomen, en dus, even als gezegd is, gevleugeld zyn, naar Boonen ruikende en bitter van Smaak. De Bloemen, die vyf Blaadjes en tien Meeldraadjes hebben, groeijen ook aan Risten, en ruiken naar Honig. De Peulen zyn drie Palmen lang, een dwarſen Vinger breed, door de ingeſlooten Zaadkorrels uitpuilende, welke Beenhard, hoogrood en glanzig zyn, ſmaakende naar Boeren Boonen.

Dee-

Deeze Boom bloeit niet voor zyn twintigfte Jaar, en men rekent dat hy twee Eeuwen leeven kan. De Zaaden worden 'er van 't Gemeene Volk gekookt en gegeten, of ook van de Goudfmeden, als gezegd is, tot het Soldeeren, en tot Gewigt gebruikt, alzo zy ieder vier Aas weegen. Dus fchynen zy nog wat ligter te zyn dan de Ambonfche, voorgemeld. II. Afdeel. X. Hoofdstuk.

(2) Adenanthera *met de Bladen van onderen ruig.* II. *Adenanthera Falcata.* Schildboom.

Deeze is onder den naam van *Schildboom* voorgefteld door Rumphius, of wel van den Witten Schildboom, in 't Maleitfch *Caju Salowacko Poeti*, dus genaamd, om dat de Indiaanen hunne Schilden maaken van deszelfs Hout. Het is een hooge regte Boom, rond van Stam, die zeer kennelyk is, om dat zyne Kruin naar eene Parafol, op een Stok, gelykt. De Bladen, in gedaante met die der Tamarinden veel overeenkomende, ftaan gepaard aan de Bladfteelen, die wederom in menigte aan andere grootere Steelen groeijen: zo dat de Bladen van deezen Boom ook dubbeld gevind of gevleugeld zyn. De Bloemen zyn klein, beftaande uit vier geelachtige Blaadjes, met veele Meeldraadjes: de

(2) *Adenanthera* Foliis fubtus tomentofis. *Syst. Nat.* XII. utfupra. Aden. Fol. decompofitis fubtus tomentofis. *Spec. Plant.* II. p 550. Clypearia alba. Rumph. *Amb.* III. p. 176. T. 111. Burm. *Fl. Ind.* 101.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

de Vrugten platte Haauwen, vier Duimen lang, één Duim breed, met langwerpige zwarte Zaaden.

Schildboom. Deeze Boom groeit op de Ambonſche Eilanden. Behalve de gedagte Schilden, maaken de Indiaanen ook Praauwen of Schuitjes van het Hout, dat ligt en taay is, doch Draadig en ſterk afvezelt. Van de Schors worden Geuten gemaakt. Daar is ook een roode Schildboom, doch die behoort niet tot dit Geſlagt. Men zou mooglyk, volgens de laatere aanmerking van LINNÆUS (*), daar toe betrekken kunnen den Lugt- of Hemelboom (*Arbor Cœli*) van RUMPHIUS, aldus genaamd, om dat hy zynen Top als tot in de Wolken verheft, en beſchreeven als volgt.

De Hemelboom. Het was de hoogſte Boom, hem op de Molukkiſche Eilanden voorgekomen. Zyn Stam, die van onderen zo dik is, zonder Vleugels, dat twee of drie Man hem naauwlyks omvademen kunnen, ſchiet zonder Takken op, tot de hoogte van vyfentwintig of dertig Vademen, dat is ongevaar anderhalf honderd Voeten (†), De Schors is graauw, effen, van Hoornachtige zelfſtandig-

(*) In *Mantiſſa altera.* An hujus Generis *Arbor Cœli*, RUMPH. *Amb.* III. p. 205. T. 132?

(†) Als men een Vadem op zes Voeten neemt, zou hy wat hooger zyn. Ondertusſchen zou dit byna de maat zyn der hoogſte Boomen in Europa; zie bladz. 7: maar in Amerika vallen zy veel hooger: zie bladz. 13, hier voor.

digheid: het Hout, ligt, voos, wit en draadig, bitter van Smaak. De Takken zyn bezet met gevinde, langwerpig ovaale Bladen, aan de enden fpits, die glad en dikachtig zyn, met Ribben. Het Bloeizel gelykt naar dat van de *Capficum*, beftaande ieder Bloempje uit vyf of zes Sterswys' geplaatfte Blaadjes, groengeel van Kleur, met tien Meeldraadjes, van eenen fterken geilen Reuk. De Vrugten zyn platte Haauwen, die zo ongemeen naar de Bladen van den grooten Kajupoeti-Boom gelyken, dat menze daar van niet onderfcheiden zou kunnen, indien zy in 't midden niet een ronde uitpuiling hadden, daar het Zaad legt, dat een platte rondachtige of Hartvormige Korrel is. Deeze Boom komt ongemeen zeldzaam voor, en wordt daarom van de Indiaanen ook als iets raars befchouwd en in achtinge gehouden.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Hemel-boom.*

TRICHILIA.

De Draadigheid van het Honigbakje heeft zekerlyk den Geflagtnaam ter baan gebragt. De Plantgewasfen, hier toe behoorende, hebben de Kelk eenigermaate vyftandig en vyf Bloemblaadjes: het Honigbakje Cylindrifch, van digt aan elkander gevoegde Vezelen, zo lang als de Bloemkrans, in zyn Mond de Meelknopjes draagende. De Vrugt een driehuizig, driekleppig Zaadhokje, met Befie-achtige Zaaden.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Vier Soorten waren hier van LINNÆUS opgegeven, doch de vierde, *Trichilia Guara* getyteld, heb ik, volgens zyn Ed. laatere aanwyzing, hier voor *, als een byzonder Geslagt, onder den naam van *Guarea*, beschreeven. Niettemin heb ik 'er wederom een Vierde Soort, uit het Werk van den Heer JACQUIN, bygevoegd.

* Bladz. 260.

I. *Trichilia hirta.* Ruigbladige.

(1) Trichilia, *die de Bladen gevind en eenigermaate ruig heeft.*

Hier wordt bedoeld een Heesterachtig Boomgewas, dat SLOANE in de Bosschen van Jamaika gevonden hadt, met verscheide Stammen twintig Voeten hoog groeijende, eer het Takken uitgeeft. Hy noemde 't zelve *Evonymus* met den Stam zonder Takken, de Bladen gewiekt, en een ronde driekorrelige Vrugt. BROWNE gaf 'er den naam aan van *Trichilia* die eenigermaate ruig is, met ovaale gevinde Bladen en Trossen uit de Oxelen. De Heer JACQUIN tytelt het *Spondioides*, en beschryft het aldus.

't Is een Boompje, tien Voeten hoog, ja zelfs laager voorkomende, dat den Stam regt en

(1) *Trichilia* Foliis pinnatis subhirsutis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 521. p. 294. Trichilia subhirsuta &c. BROWN. *Jam.* 278. Evonymus Caudice non ramoso. SLOAN. *Jam.* 171. *Hist.* II. p. 103 T. 210. f. 2, 3. RAJ. *Dendr.* 70. Trichilia Spondioides. JACQ. *Amer.* 128.

en in zeer weinige Takken verdeeld heeft; de Bladen gevind, glad of wat ruig, overhoeks aan de enden der Takken verſpreid, met de Vinblaadjes ovaalachtig, ſtomp geſpitst, effenrandig, geſteeld, twee Duimen lang, de middelſten allengs grooter wordende. De Bloemen, klein en Reukeloos, groeijen aan Risten, die met de Vrugten dikwils een half Voet lang zyn. De Zaadhuisjes zyn bruinachtig, met drie Sleuven en bevatten doorgaans twee Zaaden. De Franſchen noemen het *Mombin batard* of Basterd-Spondias, waar van de bynaam. Het groeit ook by Karthagena.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

(2) Trichilia *met gevinde gladde Bladen.*

II. *Trichilia glabra.* Gladbladige.

De Heer JACQUIN noemt deeze de Havanaſche, als hebbende haar omſtreeks die Stad, in Bergachtige Bosſchen, aangetroffen. Het is een hooge Takkige Kroonboom, die een zeer onaangenaamen Stank uitgeeft. Hy heeft gevinde, glanzige Bladen, die naar 't end toe allengs vergrooten, en zeer korte Bloemtrosſen in de Oxels der Bladen. De Vrugten zyn ronde groenachtige Doosjes.

(3) Tri-

(2) *Trichilia* Foliis pinnatis glabris. *Syst. Nat.* XII. utſupra. Trich. Foliis pinnatis glabris, Foliolis extimis majoribus. JACQ. *Amer.* 129. T. 175. f. 38.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. III. *Trifolia.* Driebladige.

(3) Trichilia *met drievoudige Bladen.*

LOEFLING, die ze *Trichilia Halesia* tytelt, heeft deeze Soort in Zuid-Amerika gevonden, in de Landstreek van Cumana, alwaar de Spanjaarden haar *Ceraso macho*, dat is Groote Kersenboom noemen. De Heer JACQUIN, die het Gewas op drooge Velden van 't Eiland Kurassau waarnam, zegt dat het een Boom is van vyftien Voeten hoog, hebbende ook eenen onaangenaamen Reuk. De Stam is, dikwils van den Grond af, zeer bezet met Takken. De Bladen, die ook ovaalachtig, maar aan 't begin breed zyn, staan drie aan een Steeltje. De Bloemen zyn klein en wit: de Zaadhuisjes rond en groen, met bruinachtige Stippen, bevattende enkelde Zaaden. Van den Wortel wordt door de Slaavinnen, in Afkookzel, gebruik gemaakt tot afdryving van de Vrugt.

IV. *Terminalis.* Endbloemige.

(4) Trichilia *met de Bloemtrossen aan 't end der Takken.*

Een Boom van twintig Voeten hoog, met een uitgebreide Kroon van Takken, die byna op den Grond neerhingen, en zeer gladde, gevinde Bladen, hebbende de Bloemtrossen aan 't end der Takken, werdt door den Heer JAC-

(3) *Trichilia* Foliis ternatis. JACQ. *Amer.* p. 129. T. 82 Trichilia Halesia. LOEFL. *Itin.* 188.

(4) *Trichilia* Racemis terminalibus. JACQ. *Amer.* p. 130.

JACQUIN by Kingſton op Jamaika, aan den Weg, in de Maand January bloeijende gevonden. De Bloemen waren zeer talryk, zy ſtonken en geleeken in de eerſte opſlag naar die der Melia, doch by nader onderzoek bevondt hy dat de Meeldraadjes niet vereenigd waren. Vervolgens, de Vrugt willende onderzoeken, vondt zyn Ed. tot zyn leedweezen, dat die Boom was afgehouwen. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

SWIETENIA.

Dit Geſlagt heeft zynen naam naar den vermaarden Heer, Baron VAN SWIETEN, Lyf-Arts en Raad van Haare Keizerlyke Majeſteit, door wien niet alleen de Geneeskunde te Weenen zeer opgeluiſterd, maar ook de Kruidkunde aanmerkelyk bevorderd is, alzo hy by de Keizerin heeft weeten te bewerken, dat de Univerſiteit dier Stad met eenen Kruidtuin voorzien werdt: zynde de gedagtenis van dien Heer dus door JACQUIN vereeuwigd. Hy is in 't voorleeden Jaar den weg van alle Vleeſch gegaan.

De Kenmerken beſtaan in een Kelk die in vyven gedeeld is, met vyf Bloemblaadjes: een Cylindriſch Honigbakje met de Meelknopjes aan zynen Mond: het Zaadhuisje met vyf Holligheden, Houtig, van onderen gaapende, en gewiekte Zaaden, die op elkander leggen, bevattende.

De

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

I. *Swietenia Mahagoni.* Mahony-Hout Boom.

De eenigste Soort (1) is de Boom, die het zo bekende, doch niettemin kostbaare, *Mahony*-Hout uitlevert. BROWNE hadt denzelven voorgesteld onder den naam van *Cedrela* met gevinde Bladen, verstrooide Bloemen en welriekend Hout. CATESBY noemt hem, Boom met Bladen die gevind zyn zonder Blad aan 't end; de Rib naar de eene zyde uitloopende, met een groote hoekige Vrugt en gewiekt Zaad. De Heer JACQUIN beschryft hem aldus.

Het is een hooge, zeer takkige Boom, die een aanzienlyke Kroon maakt, hebbende de Bladen samengesteld uit Lancetswyze Vinblaadjes, wier getal doorgaans drie of vier, zelden vyf Paaren is, zynde wat krom, anderhalf Duim lang. Uit de Oxels der Bladen komen platachtige Trossen voort, doorgaans van agt witte Bloemen, van de gezegde hoedanigheid. Het Zaadhuisje is zeer groot, Eyrond, stomp, van buiten Roestkleurig, van binnen in vyf holligheden verdeeld, met zeer dikke Houtige Kleppen. Ieder holligheid bevat verscheide Zaaden, die een Vliezige Wiek hebben, langwerpig en stomp. De Bloem is derhalve als die van de Melia en de Vrugt als die van de Cedrela, merkt hy aan. Het groeit op de grootsten der Voor-Eilanden van Amerika. Het Hout is rood, hard en

(1) Swietenia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 522. p. 294. Cedrela Foliis pinnatis &c. BROWN. *Jam.* 158. Arbor Foliis pinnatis, nullo impari, Nervo ad latus. CATESB. *Car.* II. T. 81. Swietenia. JACQ. *Amer.* 127.

en zwaar, zeer bekwaam tot de polyfting, wordende derhalve in Engeland zeer veel tot Kabinetten en ander Schrynwerk gebezigd. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

MELIA.

De Kenmerken van dit Geflagt zyn; een vyftandige Kelk met vyf Bloemblaadjes: het Honigbakje Cylindrifch, zo lang als de Bloem; met den Mond tientandig: een Pruimvrugt, met een Steen, die vyf Holligheden heeft.

Van dit Geflagt zyn twee Soorten, die door de figuur der Bladen verfchillen, als volgt.

(1) Melia *met dubbeld gevinde Bladen.* I. *Melia Azedarach*, Azedarach.

De Arabifche naam *Azedarach*, van AVICENNA afkomftig, is aan deeze Soort gegeven. Men vindt dezelve by BAUHINUS voorgefteld onder den naam van Boom met Esfchen-Bladeren en blaauwe Bloemen. DODONÆUS befchryft dit Azedarach, als een hooge Boom zyn-

(1) *Melia* Foliis bipinnatis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 523. p. 294. Melia Foliis duplicato-pinnatis. *Fl. Zeyl.* 162. Melia Foliis decompofitis. *Hort. Cliff.* 161. ROYEN *Lugdbat.* 462. Azedarach. DOD. *Pempt.* 848. BURM. *Zeyl.* 40. *β.* Azedarach fempervirens et florens. TOURNF. *Inft.* 616. Azed. Flor. albis fempervirens. HERM. *Lugdbat.* 652. Azed. Fructu polypyreno Mangoferos fylveftris. BURM. *Zeyl.* 40. Azedarachta Indica. COMM. *Hort. Amft.* I. T. 76. Olea Malab. Nimbo dicta. RAJ. *Hift.* 1545.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. zynde, die Straalswyze Bloemen heeft, en Vrugten naar de Jujuben gelykende, doch bleek geel en van eene bitterachtige Smaak, wier Steenen sommigen aan Snoeren rygen tot Roozekransen.
Azedarach. De Groeyplaats van deezen Boom was in de Zuidelyke deelen van Europa en in Syrie. De Bloemen werden gehouden voor een goed Geneesmiddel, inzonderheid tot zuivering der Hersenen, maar de Vrugten voor schadelyk en Vergiftig.

Sommigen hebben deezen Boom verkeerdelyk aangezien voor den *Sycomorus*: anderen noemen hem *Basterd-Sycomorus*, onder welken naam hy in de *Hortus Eystettensis* voorkomt volgens de aanmerking van den Hoogleeraar J. BURMANNUS, die zegt, dat het de *Kirikohomba* der Ceyloneezen is. Dus valt hy dan ook op Ceylon, ja zelfs op Java, alwaar de Inlanders hem *Folla-morgatje*, of *Acriku* noemen, zo de Heer N. L. BURMANNUS aantekent; zynde hy in Reuk en Smaak de Syringen niet ongelyk.

Deeze Boom laat in de Kruidtuinen der middelste deelen van Europa jaarlyks zyne Bladen vallen, en daarom zou hy wel schynen te verschillen van den altyd groenen en bloeijende van TOURNEFORT, doch LINNÆUS vondt geen Kenmerken van Soortelyke onderscheiding. Dus wordt dan die ook tot deeze Soort betrokken, en bovendien de *Ceylonsche Azedarach* met eene veelkorrelige Vrugt van den Heer J. BURMANNUS; Wilde *Mangoferos* genaamd; tot

tot welke de *Aria Bepou* van Malabar, door COMMELYN onder den naam van *Azadirachta Indica*, in de Amſteldamſche Kruidtuin afgebeeld, verkeerdelyk betrokken was, als zynde deeze volgende Soort.

II. AFDEEL. X. HOOFD-TUK.

(2) Melia *met gevinde Bladen.*

II. *Melia Azadirachta.* Esſchenbladige.

Dat de Bladen eenvoudiglyk gevind zyn, en dus zeer naar die der Esſchenboomen gelykende, onderſcheidt deeze zeer duidelyk van de andere Azedarach, en veel beter dan de bynaam *Azidarachta*, welk eigentlyk maar een woordſpeeling is, door COMMELYN gebruikt om deeze Soort te betekenen. BAUHINUS noemt dezelve *Indiſche Boom*, naar den Esſchenboom gelykende, met Vrugten als Olyven, en PLUKENETIUS *Malabaarſe Olyfboom* met Esſchenbladen. Hy wordt dan in 't algemeen *Esſchenbladig* aangemerkt te zyn. Onze Hoogleeraar J. BURMANNUS heeft 'er een zeer naauwkeurige Afbeelding van aan 't licht gebragt, en de Jonge Heer, zyn Wel Ed. Zoon, merkt aan, dat hy op Java *Intarram Cesſa* heet. Op Ma-

(2) *Melia* Foliis pinnatis. *Syst. Nat.* XII. utſupra. *Hort. Cliff.* 161. *Flor. Zeyl.* 161. ROYEN *Lugdbat.* 462. Olea Malabarica Fraxineo Folio. PLUK. *Alm.* 269. T. 247. f. 1. Arbor Indica &c. C. B. *Pin.* 416. Azadirachta Indica Folio Fraxini. BREYN. *Ic.* 21. T. 15. Azadiracha Indica. &c. COMM. *Amſt.* I. p. 147. T. 76. Aria Bepou. *Hort. Mal.* IV. p. 107. T. 52. Azedarach Foliis falcato - ſerratis. BURM. *Zeyl.* 40. T. 15. BURM. *Fl. Ind.* p. 101.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Azedarach.*

Malabar noemt men hem *Aria Bepou*, en onder dien naam wordt hy aldus beſchreeven.

Het is een hooge Boom, met een dikken Stam, die het Hout uit den witten geelachtig heeft, maar met een zwartachtige Schors bekleed. De Wortel is bitter en ſterk van Reuk, zo wel als de Bladen, die langwerpig rond, geſpitst, aan den omtrek gekarteld zyn, dun, glad en glanzig, met de middelrib meest naar de éëne zyde ſterk uitpuilende. De Bloemen, die klein, wit en Reukeloos zyn, komen Troswyze aan Steeltjes voort. Ieder Bloempje, uit vyf Blaadjes beſtaande, zit in een groen Kelkje, en heeft in 't midden, in plaats van Styl, een Trompetswys' Kokertje, aan 't end met Franje, daar de tien Meeldraadjes in zyn en een dunne Styl uitſteekt; byna gelyk in de Jonquilles. De Vrugten komen ook aan Trosſen voort, zynde langwerpig rond, en gelykende naar kleine Olyfjes, eerst geelachtig, dan paarſch, met een dun Vliesje bekleed, waar in een Olieachtig, ſcherp, bitter Vleeſch vervat is en een langwerpig Steentje met een witte Pit. Men perst 'er een Olie uit, dienende om Kleuren te maaken tot het ſchilderen van Katoenen en Linnens. Het Sap der Bladen is ſterk Wormdryvende, en wordt derhalve van de Malabaaren, die veel met Wormen bezet zyn, of op zig zelf, of met Wyn, Water of Vleeſchnat, ten dien einde ingenomen.

ZYGOPHYLLUM.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

De Kenmerken zyn, dat zo wel de Kelk als de Bloem vyfbladig is; het Honigbakje tienbladig, dekkende het Vrugtbeginzel, 't welk een Zaadhuisje wordt met vyf Holligheden.

Van de negen Soorten, thans in dit Geslagt voorkomende, behoort hier alleenlyk de Agtste, naamelyk.

(8) Zygophyllum *met gevinde Bladen en eenen Boomachtigen Stam.*

VIII. *Zygophyllum Arboreum.* Jukboom.

De Heer JACQUIN heeft deeze Soort in de Bosschen by Karthagena in de Westindiën waargenomen. Het is een Boom, van veertig Voeten hoog, met een zeer sierlyke, digte, uitgebreide Kroon, van dunne Takken. De Bladen zyn gevind, glad, en staan tegenover elkander, bestaande uit een afgebroken Rib, van drie Duimen lang, die bezet is met zes of zeven Paaren van langwerpige Blaadjes. Uit de oxels der Bladen en aan de enden der Takken komen losse Risten voort, van groote schoone Bloemen, Oranjekleurig in een groenachtige Kelk. Het Vrugtbeginzel heeft een lang Voetje en het Zaadhuisje is met vyf zeer groote Vliezige Wieken voorzien.

„ Als

(8) *Zygophyllum* Foliis pinnatis Caule Arboreo. *Syst. Nat.* XII. Gen 524. p. 295. Zygophyllum Caule Arboreo Foliis pinnatis. JACQ. *Amer.* 130. T. 83.

II. AFDEEL. X HOOFD-STUK. *Jukboom.*

„ Als deeze Boom bloeit, zegt zyn Ed., „ geeft hy een zeer fraay aanzien, doordien „ deszelfs digte en hoog groene Kroon aan alle „ zyden als bedekt is met Bloemen. Voor het „ uitkomen derzelven schynen de Bladen als „ dubbeld gevind te zyn. De Ingezetenen „ noemen hem *Guayacan*, 't welk by hun een „ algemeene naam is van alle hard Hout, tot „ Werkhout zeer bekwaam. Men geeft ook „ voor, dat de Stam, onder den Grond begra- „ ven zynde, niet bederft, maar in Steen ver- „ andert."

QUASSIA.

Dit Geslagt heeft zynen naam van eenen Neger, genaamd *Kwasje*, door wien het Hout in Geneeskundig gebruik gebragt is. Het bevat ook maar ééne Soort (1) wegens de ongemeene Bitterheid vermaard zynde en daar van den bynaam draagende.

I. *Quassia amara.* Kwassie-Hout.

De Kenmerken zyn, dat het de Kelk, Bloem en 't Honigbakje, altemaal vyfbladig heeft, en vyf Zaadhuisjes, van elkander afstandig, ieder met één Zaadkorrel bevrugt.

Aangaande dit Gewas is een omstandige beschryving gegeven in een Redevoering, welke in

(1) Quassia. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 225. p. 295. Lignum Quassia. *Amœn. Acad.* VI. p. 421. T. p. 429. Het Quassie-Hout uit Suriname. *Uitgez. Verhand.* IX. Deel. Amsterd. 1764. p. 394. Pl. LXI.

in den jaare 1763, door den Student C. BLOM, te Upsal, opentlyk, onder de Voorzitting van LINNÆUS verdedigd werdt. Aangezien dezelve reeds voor eenige Jaaren, in 't Nederduitsch vertaald zynde, met de Afbeelding, het licht ziet in de *Uitgezogte Verhandelingen*, zo zal ik hier maar kortelyk melden, dat het een Boom is, in de Landstreek van Suriname groeijende, waar van de Wortels thans bekend zyn onder den naam van *Quassie-Hout.* Hetzelve is, ruuw zynde, naauwlyks van ander Hout te onderscheiden; doch ik heb 'er een Plankje van, ter grootte van een Kaarteblad en van ordentlyke dikte, doen maaken, het welke, in myne Verzameling van meer dan honderd verschillende Houten geplaatst, van die allen in Kleur zodanig verschilt, dat ik het by geen derzelven vergelyken kan, noch aan de gepolyste, noch aan de ongepolyste zyde. Het ziet een weinig uit den geelen, naar 't graauwe trekkende, zonder eenige Wolkigheid of Aderen. Het Stuk, daar het afgezaagd is, omtrent een Arm dik, heeft eene roodagtig bruine, wat ruuwe Schors.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Kwassie-Hout.*

De Bladen van deezen Boom zyn gevind, maakende drie of vier Paaren van Lancetvormig ovaale Blaadjes uit, aan een gemeenen Steel, die in een Puntje eindigt. Gedagte Bladsteel is op zyde met Vliezige Wieken bezet. Deeze hoedanigheid hadt het Gewas, dat men reeds eenige Jaaren in de Akademie-Tuin te Upsal hadt gehad, en aldaar de hoogte van agt Voeten be-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Kwassie-Hout.*

bereikte, eerst voor een *Sapindus*, daarna voor een Soort van *Zygophyllum* doen aanzien, doch de gesteldheid van de Vrugt deedt blyken, dat men 'er een byzonder Geslagt van maaken moest; gelyk het dan alhier verschynt. LINNÆUS vraagt (*), of niet de *Amerikaansche Nooteboom* van COMMELYN, met gewiekte in tweeën verdeelde Bladen, tot deeze eer dan tot de *Melicocca* * te betrekken zy: doch deeze zelfde is door zyn Ed. ook als overeenkomstig met de eerste Soort van *Sapindus* opgegeven †, tot welke hy insgelyks door den Heer N. L BURMANNUS wordt t'huis gebragt. Dit is zo zeer niet te verwonderen, aangaande een Boom, die geen Bloem of Zaad in onze Lugtstreek voortbrengt (†).

* Zie bladz. 276.

† Zie bladz. 311.

LIMONIA. Lemisjes-Boom.

De gelykenis naar de Limoenen, die tot het Geslagt van *Citrus* behooren heeft deezen naam opgeworpen. De Kenmerken zyn, een Kelk in

(*) Append. *Spec.* Ed. II. p. 1679.

(†) Het is niet zeer veilig, daar omtrent besluiten op te maaken; anderszins zou het iemand kunnen vergaan als PLUKENETIUS, die aan SLOANE gevraagd hebbende, welke Vrugt de Ebbenboom van Jamaika voortbragt, en verstaande van een Peul als de *Aspalathus*, daar op een Gewas in de Tuin van Celsea, 't welk hy zig verbeeldde die Ebbenboom te zyn, in Afbeelding deedt brengen met zulk een Vrugt; wordende, toen dit Gewas vervolgens Besfen voortbragt, met reden uitgelachen. Zie bladz. 157, 158, hier voor.

in vyven verdeeld, vyf Bloemblaadjes; een Besfie of Sappige Vrugt met drie Holligheden, ieder een enkelen Zaadkorrel bevattende. 't Getal der Soorten is thans tot drie of vier vermeerderd, als

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(1) Lemisjes - Boom *met enkelde Bladen en Doorens.*

1. *Limonia monophylla.* Eenbladige.

Van deezen heeft de Hoogleeraar J. BURMANNUS een Takje met Bloemen naauwkeurig afgebeeld, onder den naam van *Ceylonsche Wilde Limoentjes.* Zyn Ed. dit Takje in het Kruidboek van HERMANNUS, met den Ceylonschen naam *Dehighaha* daar nevens gevoegd, bezittende, zegt 'er van, „ de Stam van dee„ zen Boom is rond, effen en Houtig: de Bla„ den zyn spits, dik, geaderd, effenrandig, „ overhoeks geplaatst op zeer korte Steeltjes; „ onder welke een zeer scherpe Doorn uitkomt, „ en een Tros van kleine Bloemen, tien of „ twaalf te gelyk, waar op de Vrugten volgen." LINNÆUS niettemin, heeft het zodanig beschouwd, als of de Bloemen voortkwamen uit de Oxels der Bladen (*), en ik kan, om de waarheid te zeggen, in de Afbeelding ook niet zien,

(1) *Limonia* Foliis simplicibus Spinis solitariis. *Mantiss. alt.* p. 237. Limones pumili Zeylanici sylvestres. BURM. *Zeyl.* 143. Tab. 65. f. 1.

(*) Pedunculi Axillares conferti uniflori. *Mant. alt.* ibid.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. zien, dat zy, of de Doorens, onder de Bladsteelen uitschieten zouden.

(2) Lemisjes-Boom *met dubbelde Bladen.*

II. *Limonia diphylla.* Tweebladige. Pl. IX. *Fig.* 2. De Heer RICHTER, van wien ik meermaalen gesproken heb, heeft ons van Batavia een Takje medegebragt van den Boom, die aldaar, zo hy verzekert, de regte Limmetjes of Lemisjes voortbrengt. Het is geenszins de *Limonellus* of *Limon Nipis* van RUMPHIUS, maar een Gewas, dat twee Bladen by elkander heeft op een zelfde Steeltje, en, aangezien ik 'er geen van dien aart ergens afgebeeld of beschreven vind, zo heb ik het hier niet alleen als eene nieuwe Soort ingevoegd: maar geef 'er ook de Afbeelding van. De Vrugten zyn niet grooter dan een Duiven-Ey en by dezelven heeft het kleine Doorntjes. Het wordt *Crandang* genoemd van de Javaanen.

III. *Limonia trifoliata.* Driebladige. (3) Lemisjes-Boom *met drievoudige Bladen en dubbelde Doorens.*

Deeze is door den Heer N. L. BURMANNUS eerst afgebeeld en voorgesteld, onder den naam van *Limonia* met dubbelde Doorens in de Oxe-

(2) *Limonia* Foliis binatis. *Mihi.*

(3) *Limonia* Foliis ternatis Spinis geminis. *Mant. alt.* p. 237. Limonia Spinis axillaribus geminis, Foliis ternatis ovatis &c. BURM. *Fl. Ind.* 103. T. 35. f. 1.

Oxelen, drie Bladen aan een Steeltje, waar van het middelste grootst, en enkelde Vrugten. LINNÆUS zegt, „ dat het een Boom is, die naar „ den Citroenboom gelykt, met bogtige Tak- „ ken, hebbende de Bladen ook als met Gaat- „ jes doorboord, van grootte als die der Hee- „ sterachtige Jasmyn, de zydelingse klein en „ ongesteeld. Dezelve heeft Stoppelachtige „ Doornen, langer dan het Blad. De Vrugt „ is een kleine, gladde, ronde, roode Bezie, „ van grootte als die van 't *Vaccinium.*" Dit verschilt aanmerkelyk van de Afbeelding en beschryving van gezegden Hoogleeraar, door wien aangemerkt wordt, dat 'er nog meer Soorten van dit Geslagt by RUMPHIUS, in het Tweede Deel van deszelfs *Ambonsche Kruidboek*, van Hoofdst. 36 tot 41, voorkomen; van welken ik straks zal spreeken.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Lemisjes-Boom.*

(4) Lemisjes-Boom *met gevinde Bladen en enkelde Doorens.*

IV. *Limonia pinnatifolia.* Vinbladige.

Met geen reden ter wereld kan deeze Soort den

(4) *Limonia* Foliis pinnatis Spinis solitariis. *Mant. alt.* p. 380. Limonia Spinis axillaribus solitariis rectis, Foliis pinnatis, Petiolis alatis. BROWN. *Jam.* 102. Limonia acidissima. *Sp. Plant.* II. p. 554. Limonia Malus sylvestris Zeylanica, Fructu pumilo. BURM. *Zeyl.* 143. BURM. *Fl. Ind.* 102. Schinus Foliis pinnatis Petiolo &c. *Fl. Zeyl.* 175. Anisifolium. RUMPH. *Amb.* II. p. 133. T. 43. Catu Tsjera Naregam. *Hort. Mal.* IV. p. 31. T. 14. Malus Limonia Indica, Fructu pusillo. RAJ. *Hist.* 1658.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Lemisjes-Boom.

den bynaam van *acidisſima*, dat is uitermaate zuure, voeren, indien het de Boom is, welken RUMPHIUS *Anysblad* noemt, wegens den Reuk der Bladen, hebbende de Portugeezen 'er den naam van *Folho d'Anis* aan gegeven. Omtrent Batavia, daar dezelve groeit, wordt hy *Boa Balangan*, in 't Javaanſch *Cabeſtan* geheten. De Bladen beſtaan uit Vinblaadjes, hebbende een gemeenen Steel die ſterk gevleugeld is. De Vrugt, die rond is met een ſmallen Hals, heeft een Houtige Schaal, en van binnen een zoet eetbaar Vleeſch. Men noemtze, in 't Nederduitſch, *Klaver-Appels*. De Heer N. L. BURMANNUS merkt aan, dat het volgens KLEINHOF een Boom is van dertig Voeten hoog en tien Duimen dik, die op Java de Bladſteelen zo ſterk niet gevleugeld of met Vliezige Randen heeft, als in de Afbeeldingen.

De Malabaarſe, welke RAY *Oostindiſche Limonia* met een zeer kleine Vrugt noemt, is een Boompje van maar zes of zeven Voeten hoog, met gedoornde Takken en geelachtig Hout; de Bladen ook gevind, en de Bladſteelen zodanig gevliesd hebbende, dat men die byna voor Bladen zou aanzien. Voorts zyn veelen driebladig; zo dat het Loof zig byna als de Veld-Klaver vertoont. De Bloemen zyn zoet van Reuk, doch, dat zy naar Anys ruiken zouden, vind ik niet gemeld. De Vrugten, als kleine Limoentjes of Lemisjes, hebben de grootte van Druiven, zynde eerst groen met

wit-

witte Stippen, vervolgens Goud- of Citroen-geel, vol van een Zuurachtig bitter, Kruiderig Sap, en derhalve Maagsterkende; niet alleen, maar ook tot uitdryving der kwaade Stoffen in Uitslaande Ziekten dienstig.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Lemisjes-Boom.

Tot deeze Soort worden de Boomen der Lemisjes, die in de Westindiën zo gemeen zyn, t'huis gebragt. De Hoogleeraar J. BURMAN haalt den Oranje-Appelboom, met een zeer kleine Limoen-Vrugt, die by uitstek zuur is, van SLOANE, aan, welke die Autheur zegt overal in de Haagen der Tuinen, op de Velden en in lugtige Bosschagiën op de Voor-Eilanden van Amerika, voor te komen; betrekkende daar toe ook de Wilde Limoenboomen, in Syrie, Egypte en Afrika menigvuldig, met zeer kleine uitermaate zuure Vrugten, van SCALIGER en anderen; als ook die Wilde Limoenen van BELLONIUS, niet grooter dan een Duiven-Ey, onder de Puinhoopen van Kairo in Egypte voorkomende: zo wel als een Soort van Limoenen in Spanje groeijende, met de Vrugten naauwlyks zo groot als Nooten, doch beter van Reuk en hooger van Stam, door CÆSALPINUS, BAUHINUS en anderen gemeld. Onder alle deeze, vind ik geen blyk van Gevinde Bladen: weshalve ik hier van een Soort zal maaken onder den naam van

(5) Le-

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. V.

(5) Lemisjes-Boom *met de Bladen enkeld en Hartvormig aan het Steeltje gevleugeld; de Takken gedoornd.*

Limonia acidissima, Oranje-bladige.

Tot deeze Soort kan men met Recht de *Limonellus* of *Limon Nipis* van RUMPHIUS, welken hy *Liemis - Boom* noemt, draagende Vrugten van grootte als Abrikoozen, benevens zyne *Limon-Maas* of Goud-, zyne Buik-Limoenen, Wilde, Pap-Limoenen, Buffels-Limoenen, enz. t'huis brengen, als welke altemaal aan Boomen groeijen, die gedoornde Takken hebben, met de Bladen Hartvormig aan den Steel gevleugeld; een Kenmerk, dat, volgens TOURNEFORT, de Oranjeboomen van de Citroenboomen onderſcheidt. En tot bevestiging hier van behoeft men ſlegts de XVII. Plaat in 't Werk van Juffrouw MERIAN, over de Surinaamſche Inſekten, te beſchouwen, alwaar een Takje van den Surinaamſche *Lemisjes*-, of zo zy zegt *Limmentjens* - Boom afgebeeld, is met Bloem en Vrugt.

Zy verhaalt dat het een Boom is, in 't wilde groeijende, zo hoog als een braave Appelboom, met Bladen half zo groot als de Citroenboomen, en het Bloeizel ook naar proportie kleinder, waar

(5) *Limonia* Foliis ſimplicibus, Petiolo Cordiformiter alato; Ramis ſpinoſis. *Mihi.* Limonellus ſive Limon - Nipis. RUMPH. *Amb.* II. p. 107. T. 29. Limon Ferus, Limon Papeda, Limon tuberoſus, Limon Aurarius &c. ejusdem Tab. 26 - 32. MERIAN. *Surin.* Tab. XVII.

waar van een kostelyke Olie wordt gestookt, gelyk men ook uit de Schillen perst. Dit zyn de gemeenste Vrugten, zegt zy, in Suriname, wordende tot alle Spyzen genuttigd, en in Suiker gekonfyt. Ik voeg 'er by, dat menze ook, alleenlyk in Pekel ingelegd of gezouten, naar Europa overzendt, en dat de Slaavinnen het Lighaam tot verkoeling en zuivering met het Sap van Lemisjes bestryken, eer zy zig in de Rivier gaan baaden. Eindelyk meldt zy nog; „ de Boomen hangen het geheele Jaar door vol „ Bloeizel, rype en onrype Vrugten, gelyk in „ Duitschland de Geneverboomen; zo wel als „ alle andere Boomen in Suriname, alzo het „ daar nimmer Winter is": doch ten opzigt van de laatsten spreekt zy te algemeen.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Lemisjes-Boom.

MELASTOMA.

De naam is daar van ontleend, dat de Bessen, ten minste in sommige Soorten van dit Geslagt, den Mond, van den genen die ze eet, zwart maaken, en zodanig, dat men in eenige Weeken die Kleur niet weder kwyt wordt.

De Kenmerken zyn vyf Bloemblaadjes, ingeplant in eene Klokswyze in vyven gedeelde Kelk: de Vrugt eene Bezie die vyf Hollighe-heden heeft, met de Kelk omwonden.

Twaalf Soorten bevat dit Geslagt, die allen Boomachtig of Boomen zynde hier plaats vinden.

(1) Me-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. I. *Melastoma Acinodendron.* Besfenboom.

(1) Melastoma *met gekartelde, eenigermaate drieribbige, ovaale spitse Bladen.*

Aalbessen - Boom met de Bladen van Weegbree, en verspreide Violette Vrugten, is deeze by PLUMIER getyteld. Behalve de *Acinodendrum* of Bessenboom van PLUKENETIUS met dikke ruige Bladen, die aan den omtrek luchtig getand zyn, behoort hier toe de *zeer groote ongedoornde Boom met Aalbessen Vrugt*, van SLOANE, die zeer groote Bladen als van Malabathrum heeft, en witte Troswyze Bloemen. De Stam van deezen Boom, zo dik als eens Menschen Dy, wordt twintig Voeten hoog, en geeft dan vierkante Twygen uit, twee tegen elkander over, met Bladen van een half Voet lang, die met vyf Ribben overlangs doortoogen zyn. In de beschryving van den Cliffortschen Tuin merkt LINNÆUS aan, dat de twee buitensten van deeze Ribben flaauwer dan de anderen zyn. Overvloedig groeit hy op de Boschachtige Heuvels van Jamaika.

(2) Me-

(1) *Melastoma* Foliis denticulatis subtrinerviis, ovatis acutis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 536. p. 293. Melastoma Foliis ovato-lanceolatis &c. *Hort. Cliff.* 162. Acinodendrum Americanum &c. PLUK. *Mant.* 4. T. 159. f. 1. Grossularia alia Plantaginis Folio &c. PLUM. *Ic.* 142. f. 2. Grossulariæ Fructu Arbor maxima non spinosa &c. SLOAN. *Jam.* 164. *Hist.* II. p. 84. T. 196. f. 1. RAJ. *Dendr.* 26.

(2) Melaſtoma *met gekartelde drieribbige, ovaale geſpitſte Bladen.* II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. II. *Melaſtoma Grosſularioides.* Aalbesachtige.

Amerikaanſche Boom met een breeder geſpitst drieribbig Blad, dat wederzyds glad en aan den rand flaauwtjes gekarteld is, wordt deeze genoemd door PLUKENETIUS, die aanmerkt, dat de Hollanders, te Suriname, denzelven *Mispelboom* heeten, en vraagt of het ook de Mispelboom met Laurierbladen uit Suriname is, van den Amſterdamſchen Tuin? Hier voor is een Boom, dien onze Natie in de Westindiën Mispelboom noemt, beſchreeven*. * Bladz. 238.

(3) Melaſtoma *met gekartelde vyfribbige, Hartvormige, ruuwe, van onderen Wollige Bladen, de Takken Wollig ruig.* III. *Melaſtoma ſcabroſa.* Ruuwbladige.

Deeze, door BROWNE genaamd Ruigachtige, met Hartvormige, ruuwe, zeer fyn getande Netswyze Bladen en kleine Trosſen in de Oxelen, komt hier voor als de derde Soort.

(4) Me-

(2) *Melaſtoma* Foliis denticulatis triplinerviis &c. *Syst. Nat.* XII. Arbor Americana &c. PLUK. *Alm.* 40. T. 249. f. 1.

(3) *Melaſtoma* Foliis denticulatis quinquenerviis &c. *Syst. Nat.* XII. Mel. ſubhirſuta &c. BROWNE *Jam.* 219. T. 24. f. 3.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(4) Melaſtoma *met effenrandige, drieribbige, Spatelvormige, ongeſteelde, van onderen eenigermaate Wollige Bladen.*

IV. *Seſſilifolia.* Ongeſteelde.

By PLUKENETIUS heet deeze Amerikaanſche Boom, wiens Bladen door de ſamenlooping der Ribben van agteren verlangd zyn en van onderen met eene witachtige Wolligheid bezet. Die van Suriname noemen hem, zegt hy, *Rotennisſade.* BROWNE heeft denzelven ook op Jamaika gevonden.

V. *Hirta.* Ruige.

(5) Melaſtoma *met gekartelde, vyfribbige, Lancetswys' ovaale Bladen en een ruigen Stam.*

Deeze is by PLUMIER Aalbezie met ſmallere ruige Weegbree-Bladen, getyteld. PLUKENETIUS ſpreekt 'er van, als een Jamaikaſch Boompje met vyfribbige zeer fyn getande Bladen, dat dezelven, zo wel als den Stam, ruig heeft, brengende twee Bloempjes uit de Oxels voort. Het voert by SLOANE den naam van Ongedoornd Gewas met Aalbesſen-Vrugt

(4) *Melaſtoma* Foliis integerrimis trinerviis &c. *Syst. Nat.* XII. Mel. Fol. amplioribus &c. BROWN. *Jam.* 219. T. 24. f. 1, 2. Arbor Americana &c. PLUK. *Phyt.* 249. f. 2. *Alm.* 40.

(5) *Melaſtoma* Foliis denticulatis &c. *Syst. Nat.* XII. Groſſularia Plantaginis folio &c. PLUM. *Ic.* 141. Groſſulariæ Fructu non ſpinoſa &c. SLOANE. *Jam.* 165. *Hiſt.* II. p. 85. T. 197. f. 2. Arbuscula Jamaicenſis quinquenervis &c. PLUK. *Alm.* 40.

Vrugt en Bladen van Malabathrum, die eene lange rosſe ruigte hebben, met eene grootere blaauwe Vrugt. Men vindt het ook in Zuid-Amerika, wordende *Caagiyuyo* genoemd van de Braſiliaanen.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

(6) Melaſtoma *met effenrandige, drieribbige, langwerpig ovaale, van onderen Wollige Bladen; de Takken ge-armd en in tweeën verdeelde Aairen.*

VI. *Melaſtoma holoſericea.* Fluweelächtige.

De Amerikaanſche Besſenboom met een grooter drieribbig Blad, van onderen bezet met eene witte Wolligheid, van PLUKENETIUS, komt overeen met den Braſiliaanſchen Trosdraagenden Boom van BREYN, met Bladen van Malabathrum, en met de *Muiva* der Braſiliaanen. Deeze is, volgens MARCGRAAF, een Boom van middelmaatige grootte, met gepaarde Bladen, die langwerpig ovaal, drieribbig, van boven glad en donker groen, van onderen wit Wollig zyn. De Vrugten gelyken naar kleine ronde Peertjes, alzo zy op een Steeltje zitten en een Kroontje hebben, als een overblyfzel van de Kelk der Bloem. Ryp

(6) *Melaſtoma* Foliis integerrimis trinerviis &c. *Syst. Nat.* XII. M. Foliis integerrimis &c. *Hort. Cliff.* 162. Acinodendrum Americanum &c. PLUK. *Mant.* 4. T. 250. f. 2. Arbor racemoſa Braſiliana Folio Malabathri. BREYN. *Cent.* 3. T. 2, 4. Muiva. MARCGR. *Bras.* 117. BURM. *Fl. Ind.* 104.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. Ryp zynde is de Kleur paarschachtig en zy bevatten een witachtige Pap, vol kleine Zaadjes, die zoet is, doch van de Brasiliaanen niet genuttigd wordt. Men vindt deeze Soort ook op Jamaika en te Suriname, zegt LINNÆUS.

VII. *Melastoma Malabathrica.* Malabaarsche.

(7) Melastoma *met effenrandige, vyfribbige, Lancetswys' ovaale ruuwe Bladen.*

Deeze zou de *Kadali* van den Malabaarschen Kruidhof zyn, overeenkomende met de Afbeelding van den Heer J. BURMANNUS, die dezelve geheten heeft, *Vyfribbige grootere Melastoma*, met Fluweelachtig Haairige Knopjes, en aanmerkt, dat de Portugeezen dit Gewas *Bocca preto* genoemd hebben, 't welk Zwartmond betekent; om dat de Jongens, door de Bessen te eeten, een zwarten Mond krygen, en dit is de reden van den Geslagtnaam. Zyn Ed. noemt het maar een Heester, en dus komt het ook voor in de Malabaarse Kruidhof, alwaar het nogthans geheel glad is afgebeeld, zonder zyne Natuurlyke ruigte. LINNÆUS zegt van deeze Soort, het is een Boom met ruuwe Takken, die de Bladen gepaard, gesteeld, breed Lancetvormig, van boven door styfachtige Haair-

(7) *Melastoma* Foliis integerrimis quinquenerviis &c. *Syst. Nat.* XII. M. quinquenervia hirta major, Capitulis Sericeis villosis. BURM. *Zeyl.* 155. T. 73. Kadali. *Hort. Mal.* IV. p. 87. T. 42. Fragarius niger, RUMPH. *Amb.* IV. T. 72. BURM. *Fl. Ind.* 104.

Haairtjes, van onderen voornaamelyk aan de Ribben ruuw heeft, hoedanigen 'er vyf door het Blad loopen; doch in de Afbeelding vind ik 'er maar drie. De Kelken aan 't end der Takken zyn bezet met witte Haairtjes. Volgens den gedagten Hoogleeraar heeft het de Bloemen Roosachtig vyfbladig, doch in de *Datura* met de Bladen van *Malabathrum* door BREYN, waren dezelven Klokachtig en eenbladig, naar die van het Bilsemkruid gelykende. Ondertusschen is daar in blykbaar, hoe dat de buitenste Rib zeer digt aan den Rand loopt, gelyk LINNÆUS aantekent. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

Volgens den Heer BURMANNUS behoort hier toe de *Zwarte Aardbezie-Struik* van RUMPHIUS, die aan de kanten der Bosschen op de Molukkische Eilanden groeit, wordende in 't Maleitsch *Roema Kricki*, dat is de Woonplaats van Krekels geheten. De Vrugten, die men zelden vindt, zyn aangenaam van Smaak, doch het Hout is niet geacht dan tot Brandstof. Men gebruikt de Kolen van het Malabaarse Kadali, zegt die Autheur, tot het maaken van Buspoeder.

(8) Melastoma *met effenrandige, vyfribbige, lang-* VIII. *Melastoma lævigata.* Gladbladige.

(8) *Melastoma* Foliis integerrimis quinquenerviis &c. *Syst. Nat.* XII. M. Fruticosa minor &c. BROWN. *Jam.* 219. Grossulariæ fructu Arbor non spinosa &c. SLOAN. *Jam.* 165. *Hist.* II. p. 85. T. 197. f. 1. RAJ. *Dendr.* 26. Grossularia Planta-gi-

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *langwerpig ovaale, gladachtige, gespitste Bladen, die den Rand niet ruig hebben.*

Deeze, onder den naam van *Kleinere Heesterachtige Melastoma* voorgesteld door BROWNE, heet niettemin by SLOANE een Boom, die ongedoornd is, met Aalbesfen-Vrugt en een zeer groot Malabathrum-Blad, dat glad en glanzig is. Deeze Autheur noemt het zelfs een Groote Boom met kromme Takken, hebbende de Bladen zeer dun, doch vyfribbig, van boven bly-groen en glad. Dezelve kwam in Bergachtige Bosschen van Jamaika onder de anderen voort. Men betrekt 'er toe de Aalbezie met breede Weegbree-Bladen, en een zeer kleine blaauwe Vrugt, van PLUMIER. Deeze brengt de Bloemen en Vrugten by groote Trosachtige Aairen voort.

IX. *Melastoma discolor.* Bontbladige.

(9) Melastoma *met effenrandige, vyfribbige, lanwerpig ovaale gladde Bladen, die aan den Rand niet ruig zyn.*

Dee-

ginis folio lato, Fructu minimo cœruleo. PLUM. *Sp.* 18. *Ic.* 140

(9) *Melastoma* Foliis integerrimis quinquenerviis &c. *Syst. Nat.* XII. Mel. Floribus octandiis, Foliis quinquenervis. JACQ. *Amer.* 130. T. 84. Grosfularia Plantaginis Folio &c. PLUM. *Ic.* 142. f. 1. Grosfulariæ Fructu non spinosa &c. SLOAN. *Jam.* 165. *Hist.* II. p. 86. T. 198. f. 1. Arbor Americana quinquenervia &c. PLUK. *Almag.* 40. T. 264. f. 4.

Deeze Soort, die onderfteld wordt overeen te komen met de Aalbezie, die Weegbree-Bladen met witte Tippen en Zeisfenvormig heeft, van PLUMIER, is door SLOANE voorgefteld onder den naam vau Ongedoornde met Aalbesfen-Vrugt en Malabathrum-Bladen, die van onderen Sneeuwwit zyn, hebbende de Vrugt in Trosfen Zonnefchermswyze gefchikt. De Heer JACQUIN vondt dezelve op Martenique, en zegt, dat het een Boom is van vyftien Voeten hoog, die de Bladen van boven groen, van onderen bleekbruin heeft; twee Trosfen aan 't end der Takken; de Bloemen klein en geel, zonder Reuk, hebbende maar agt Meeldraadjes. De Besfen bevatten een paarfch Sap.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(10) Melaftoma *met effenrandige, drieribbige, Lancetswyze ruuwe Bladen.*

X. *Melaftoma aspera.* Hardbladige.

De Heer J. BURMANNUS, die deeze afgebeeld heeft, bevondt den Steel van zyn Takje hard en ruuw, vierkantig, Afchgraauw, geevende kleine Takjes tegenover elkander uit, onder welken twee Bladen, die hard in 't aantaften, ruuw, drieribbig, van boven donker groen,

(10) *Melaftoma* Foliis integerrimis trinerviis lanceolatis fcabris. *Fl. Zeyl.* 172. Fragarius ruber. RUMPH. *Amb.* IV. p. 135. T. 71. Katou-Kadali. *Hort. Mal.* IV. p. 91. T. 43. BURM. *Thef. Zeyl.* 154. T. 72. BURM. *Fl. Ind.* 105.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

groen, van onderen bleeker waren, zittende op korte Steeltjes. De Bloemen komen of enkeld, of by weinigen tevens, uit het end der Takjes voort: zy zyn groot, Roosachtig, vyfbladig, paarsch, met tien groote, zwartachtige, kromme Meeldraadjes en een dunnen Styl, in een groote ruige Kelk vervat. Daar op volgen ronde gladde Besſen, met veele kleine Zaadjes in een zwarte Pap.

Met deeze Ceylonſche ſchynt zo min de *Katou-Kaâali* van Malabar, die duidelyk gezegd wordt vyfribbig te zyn, overeen te komen, als de *Roode Aardbezie-Struik* van RUMPHIUS, wier Bladen ook vyf Ribben hebben. De Stam van deezen is omtrent zo dik als eens Menſchen Arm, geevende aan zynen Top een yle Kroon van dunne Takken uit. De Vrugten, dat roode Besſen zyn, dienen de Reizende Luiden tot verfrisſching.

XI. *Melaſtoma Octandra.* Agtmannige.

(11) Melaſtoma *met effenrandige, drieribbige, ovaale gladde Bladen, die aan den Rand ſtekelig zyn.*

De Bladen van deeze Soort onderſcheiden dezelve van de voorgaande door haare Stekeligheid aan den Rand, waar van ik geen blyk vind, noch in de Afbeelding, noch in de beſchryving van

(11) *Melaſtoma* Foliis integerrimis trinerviis ovatis glabris, margine hispidis. *Fl. Zeyl.* 173. OSB. *Itin.* 213. BURM. *Fl. I.* 105.

van den Heer J. BURMANNUS, die ook duidelyk van tien Meeldraadjes gewag maakt. Niet zonder reden, echter, heeft de jonge Heer BURMANNUS dezelve naderhand tot deeze Agtmannige betrokken. In China, immers, nam de Heer OSBECK deeze Soort waar, en befchreef de deelen der Vrugtmaaking omftandig. De Kelk was Bekerachtig, van buiten Borftelig, in vyven gedeeld: de Bloem vyfbladig met agt Meeldraadjes: het Zaadhuisje een byna ronde of Bekerachtige Bezie, van buiten zwart, van binnen rood, in de Kelk zittende, met menigvuldige kleine Zaadjes. Dit Gewas, zegt hy, by de Chineezen *Te-limm* genaamd, verfierde de dorfte Heuvels met zyne roode Bloemen, die ook des nagts, ten minfte nog lang na der Zonne ondergang, open bleeven. Het groeide Heefterachtig, met de Takken op den Grond leggende, ronde Steelen, ovaale Bladen, en de Bloemen aan 't end of op den top der Takken.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

(12) Melaftoma *met effenrandige, vyfribbige Bladen, by vieren om de Takken, die gekrinkeld zyn.*

XII. *Melaftoma crispata.* Gekronkelde.

Het zogenaamde *Aalen-Touw* van RUMPHI-

(12) *Melaftoma* Foliis integerrimis quinquenerviis quaternis, Ramis crispatis. † *Syst. Nat.* XII. Funis Muraenarum. RUMPH. *Amb.* V. p. 66. T. 35. BURM. *Fl. Ind.* 105.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

PHIUS, dat deeze Soort uitlevert, kan wegens de overeenkomst van Blad- en Vrugtmaaking ook niet van de anderen afgezonderd worden: te minder, dewyl het ook Boomachtig groeit, en somtyds opklimt tot den top der hoogste Boomen. Van deeze krinkeling heeft het zyn naam, als ook daar van, dat na 't afschraapen van de buitenste graauwe Schors tot op de binnenste groene, de Stokken zo flymerig als een Aal zyn. Het heeft de Stengen vierkantig, omtrent een Duim dik, geevende overdwars veele regte Takken uit, aan welken de Bladen in 't kruis tegenover elkander groeijen, zynde even zo geribd als de voorgemelde. De Bloemen, die Troswyze uit de Knoopen voortkomen, bestaan uit vyf witte Blaadjes, die, omgeboogen zyn, en tien Meeldraadjes bevatten, Zikkelswyze krom. De Vrugt is een Bezie, naar die der Taxisboomen gelykende, van buiten hoog purper-rood, van binnen Grasgroen, met veele Zaadkorreltjes gevuld. Het groeit op Ambon en andere Eilanden.

XIII. *Septemnervia.* Zevenribbige.

(13) Melastoma *met zevenribbige Bladen.*

De Heer JACQUIN heeft op Martenique nog eene Soort waargenomen, welke ik als de Dertiende hier voor stel. Het is een regtstammige

(13) *Melastoma* Foliis septemnerviis. JACQ. *Amer.* 131.

nige Boom, zegt hy, van postuur als de andere Soorten, met de Bladen ovaal, spits, van onderen Wollig, hebbende zeven Ribben, en evenwydige Aderen overdwars. De Bloemen zyn met tien Meeldraadjes voorzien. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

STYRAX.

De Kenmerken van dit Geslagt bestaan in een Trechterachtige Bloem, zittende in een Klokswys' getand Kelkje, en bevattende het Vrugtbeginzel, dat eene tweezaadige Bezie wordt. Ook is het getal der Meeldraadjes thans tien bevonden.

I. *Styrax Officinalis.* Styrax-Boom.

De eenigste Soort (1), hier voorkomende, voert den naam van Styrax met Kwee-Appelbooms Bladen, by BAUHINUS. Het Gewas is zeer fraay door LOBEL in Afbeelding gebragt en TOURNEFORT vertoont de Bloem- en Vrugtmaaking ten naauwkeurigste. Men wil dat het den Griekschen naam van het uitzypelen der stollende Harst, die deezen naam voert, heeft: wordende in 't Spaansch *Estoraque*, in 't Italiaansch *Storace* genaamd.

De natuurlyke groeiplaats van deezen Boom is in de Zuidelyke deelen van Europa. „ Omtrent

(1) Styrax. *Hort. Cliff.* 187. *Hort. Ups.* 123. *Mat. Med.* 227. ROYEN *Lugdbat.* 265. SAUV. *Monsp.* 306. GRON. *Orient.* 149. Styrax Folio Mali Cotonei C. B. *Pin.* 452. Styrax. CAM. *Epit.* 38. LOB. *Icon.* 151 a. TOURNF. *Inst.* 598.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Styrax-Boom.

„ trent Soliers, zegt LOBEL, is een zeer lug„ tig Bergje, daar zeer veel Styraxboomen „ groeijen, welke diestyds aldaar aan niemand „ bekend waren voor dat wy dezelven aan veele „ Apothekers en Studenten, als ook aan de „ Doktoren van Montpellier getoond hadden: „ want wy hadden dien Boom al lang te voo„ ren, te Venetie, in de Hof der Minderbroe„ deren gezien. De Stam is gelyk die van eenen „ Berken of Kweeboom." Hy heeft de grootte van een Olyfboom in de Bosſchen van Provence, inzonderheid omſtreeks Toulon. Naar den Kwee-Boom gelykt hy door zyne Stam, Bast en Bladen, zegt TOURNEFORT. De Bladen zyn uit den ronden geſpitst, anderhalf Duim lang, maar niet zo breed, glanzig groen, van onderen wit en ruig. De Bloemen, die, vier, vyf of zes, by elkander, aan Jaarlykſe Lootjes groeijen, zyn wit en van een aangenaamen Reuk, naar die der Oranjeboomen gelykende, maar éénbladig, van onderen Pypachtig, van boven in zes puntige Slippen geſneeden. De Kelk bevat een rond Vrugtbeginzel, 't welk overgaat in eene Vrugt, van grootte en figuur als eene Hazelnoot, die Vleezig is, eerst zoet dan bitterachtig, waar in één of twee harde gladde Zaadkorrels vervat zyn, met een witte, Olieachtige Pit, den Reuk van de Harst deezes Booms eenigermaate hebbende, doch ſcherp en onaangenaam van Smaak.

Drooge Styrax.

In de Zuidelyke deelen van Vrankryk leve-

ren deeze Boomen geene of zeer weinig Harst uit. De Styrax, welke in de Apotheeken gebruikt wordt, is afkomftig van Boomen, die in heeter Landen, gelyk Syrie en de overige deelen van Klein-Afie, in Paleftina of ook in Arabie groeijen, en dus krygen wy ze uit de Levant of uit Indie, onder den naam van *Styrax* of *Storax*, die tweederley is, naamelyk de zogenaamde *Calamita*, dus genaamd, zo men wil, om dat zy, zo GALENUS getuigt, weleer in Rieten uit Pamphylie gebragt werdt: of in Traanen, dat is famengeloopen, welke fommigen *Refina Styracis* noemen, beiden van een zelfde Reuk en Smaak. De eerfte is gruizelig en zeer broofch; de andere een vaste Harstachtige zelfftandigheid, beftaande op het Oog uit glinfterende deeltjes, doch over 't geheel bleek roodachtig. Zy heeft eenen fcherpen doch niet onaangenaamen Smaak en ruikt lieffelyk, inzonderheid gebrand wordende; fmeltende fpoedig, als menze op een gloeijende Kool werpt, en aan de Kaars ook ligt Vlam vattende. Men heeft door de Scheidkunde ontdekt, dat het een Harst zy, die veel dikke Olie en een weinig zuuren Geest behelst. De veelheid van vlug Zout is 'er kleinder dan in de Benzoin, maar van dunne Olie heeft ze meer, geevende daar door wat fterker Geur af, doch minder verdunnende. Hierom is zy, tegen Hoest en Borstkwaalen, wel zo kragtig niet als de Benzoin, doch in fommige Gevallen veiliger te gebruiken. Tot verfterking

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Styrax-Boom.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

king van de Herſenen en opwekking der Dierlyke Geeſten wordt zy, zelfs uitwendig, met berooking of op 't Hart gelegd, grootelyks aangepreezen, en dikwils met de Benzoin gepaard. Zy komt ook in veele Samengeſtelde Winkelmiddelen.

Vloeibaare Styrax.

In de Apotheeken is een vloeibaare Zelfſtandigheid, *Styrax liquida* genaamd, bekend, die gemeenlyk, als afdruipende, *Stacte* is genoemd geweest, doch over welker oirſprong zeer getwist werdt; willende eenigen dat het ſlegts verdunde Myrrhe, anderen uitgeperſte of afgekookte Olie van den Styraxboom zou zyn: terwyl ſommigen het voor een Konſtig Bereidzel, uit verſcheide zaaken, hielden. De vermaarde Londenſche Apotheker, PETIVER, nogthans, verhaalt (*), dat de *Styrax liquida*, van de Turken en Arabieren *Cotter - Mija* genaamd, het Sap is van zekeren Boom, dien men *Roſa Mallos* noemt, groeijende in de Roode Zee op 't Eiland Cobroſi, by Cadeſs, drie Dagreizen van de Stad Suez afgelegen. Den Bast van deezen Boom, zegt hy, ſchillen zy jaarlyks af, en kooken dien, geſtampt zynde, in Zeewater tot dat het een Lymige zelfſtandigheid wordt, ſcheppende dan het Olieachtige daar boven af, 't welk, nog veel vuil bevattende, op nieuws door kooking met Zeewater gezuiverd, en einde-

(*) *Phil. Trans.* N. 313. *Abridg.* VOL. V. p. 417.

delyk in Vaatjes naar Mocha, de Koopſtad van Arabie, gebragt wordt. Deeze is tot Reukwerken by de Ooſterlingen in veel gebruik, en meer of min waardig naar haare zuiverheid. De Heer RICHTER heeftze, in Oostindie, geheel wit gezien. Inwendig, by eenige weinige Druppelen teffens gebruikt, ſchryft men 'er een byzondere kragt aan toe, tot het zuiveren van Verſweeringen. Men gebruikt ook, in het Gasthuis te Parys, met Vrugt, een Smeering, die daar van den naam draagt (*).

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

COPAIFERA.

De Kenmerken zyn, vier Bloemblaadjes, zonder Kelk, het Zaadhuisje een Eyvormige Haauw, waar in één Zaad met een Beſie - achtige Pir.

Het Geſlagt heeft zynen naam van het uitleveren der *Balſem Copayve* door de eenigſte Soort daar in bekend (1), welke door MARCGRAAF, in deszelfs Natuurlyke Hiſtorie van Braſil, beſchreeven wordt en van RAY genoemd *Balſemgeevende Braſiliaanſche Boom*, met de Vrugt ééndzaadig. Hy is taamelyk hoog, hebbende een regten zeer dikken Stam, het Hout hoog rood en

I. *Copaifera Officinalis.* Balſem Copayve Boom. PL. X. *Fig.* 1.

(*) GEOFFROY. *Mat. Med.* Tom. II. p. 492.

(1) Copaifera. *Syst. Nat.* XII. Gen. 548. p. 302. Copaïva. *Mat. Med.* 513. JACQ. *Amer.* 133. T. 86. Copaïba. MARCGR. *Bras.* 130. PIS. *Bras.* 118. RAJ. *Hiſt.* 1593.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. en van hardheid als Beuken - Hout. De Bladen zyn ovaal, vier of vyf Vingerbreedten lang; met uitpuilende Ribben en Aderen; de Bloemen, aan 't end der Takken troswys' voortkomende, vyfbladig; waar op langwerpige ronde Peulen volgen, die ryp zynde door drukking het Zaad uitgeeven, dat de grootte en figuur heeft van een Hazelnoot, van buiten bekleed met een zwartachtig Huidje, waar binnen een geelachtig Vleesch en een Pit, die Hoornachtig taay is; zynde een lekkerny voor de Aapen.

Balsem Copayve Boom.

Deeze Boom groeit in digte Bosschen van Brasil, binnenslands, als ook op 't Eiland Maranhon en de nabuurigen, alwaar, in 't heetste van den Zomer, door middel van diepe Insnydingen, een Olieachtige Harst uit den Boom vloeit, die in 't eerst helder is als versch gedestilleerde Terpenthyn - Olie, doch vervolgens dikker en uit den witten geelachtig wordt. Een dergelyk verschil heeft ook plaats in het begin en end der vloeijing, wordende die eerst uitkomt voor den besten gehouden. Wanneer de Boom op den regten tyd en diep genoeg ingesneeden wordt, kan men in drie Uuren wel twaalf Ponden Balsem daar uit bekomen, en, dan de Wond met Wasch of Kley digt stryken- de, zo loopt 'er, als men dat wegneemt, na verloop van omtrent veertien Dagen wederom een aanzienlyke veelheid van 't gedagte Vogt uit.

De Heer JACQUIN vondt zodanig een Boom

op

op Martenique, en geeft een zeer fraaije Afbeelding van een Tak daar van met de Bloemen, doch de Vrugten hadt hy niet ryp gezien. Hier uit blykt dat de Bladen gevind zyn van drie of vier Paaren zonder oneffen Blad aan 't end, Lancetswyze ovaal, glanzig, sterk geaderd: de Bloemen als gezegd is, wit van Kleur. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Balsem Copayve Boom.*

„ De Boom groeit, (zegt zyn Ed.), overvloe-
„ dig by de Stad Tolu, dertig Mylen van Kar-
„ thagena af, vermengd onder die Boomen,
„ daar de *Balsamum Tolutanum*, *Peruvianum*
„ en anderen, uitzypelen. De laatstgemelde,
„ naamelyk, heeft zynen regten naam niet, als
„ nergens in Peru vallende, maar in Terra fir-
„ ma, van waar men hem derwaards gebragt,
„ en uit Peru wederom in Europa overgevoerd
„ heeft: weshalve de Europeaanen meenden
„ dat hetzelve zyne Groeiplaats was. Dit kan ik
„ op 't bericht der Ingezetenen van Karthagena
„ verzekeren. Tot myn leedwezen had ik geen
„ gelegenheid, om die Boomen op de plaats
„ zelve te gaan onderzoeken, hoe naby ik my
„ ook daar aan bevond."

Aangaande den Balsem Copaïve merkt hy aan, dat door het inwendig gebruik van denzelven, door middel van Eijer-Doijer met Water gemengd, en Inspuitingen van den louteren Balsem in de Waterwegen, de Amerikaanen zig op veele plaatsen van eenen Vuilen Zaadvloed weeten te geneezen. Dergelyke dienst van deezen Balsem is in Europa ook niet onbekend, doch men De Balsem Compaïve.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Balsem Copayve-Boom.* men oordeelt deszelfs menigvuldig gebruik niet altoos veilig; dewyl hy dikwils te scherp bevonden wordt en dus schadelyk in plaats van heilzaam, zo lang 'er nog een scherpheid plaats heeft in het Wateren, die men eerst verzagten moet. Voor het overige kan deeze Balsem ook in Borstkwaalen en tot zuivering van Verzweeringen gebruikt worden.

Brasilie-Hout. Het Hout van deezen Boom is wegens zyne fraaije roode Kleur niet alleen tot Schrynwerk, Beschot van Kamers en ander Timmerhout bekwaam, maar men gebruikt het ook tot Verfstoffe. Of het nu eigentlyk dat gene zy, 't welk men Fernambukhout noemt, dan een andere Soort van Brasilie-Hout, durf ik niet verzekeren. Het zou, volgens MARCGRAAF, een Kleur hebben die naar Menie trekt, welke ik niet vind in de my bekende Verfhouten; doch 't is mooglyk en zelfs niet onwaarschynlyk, dat de Kleur door 't droogen aanmerkelyk verandert; zo dat het evenwel 't gewoone Fernambuk-Hout zou kunnen zyn.

BUCIDA.

De Kenmerken zyn, een vyftandige Kelk boven het Vrugtbeginzel, geen Bloemkrans. De Vrugt en Bezie met een enkel Zaad.

I. *Bucida Bukeras.* Leertouwers-Boom. De eenigste Soort van dit Geslagt (1) is door

(1) Bucida. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 549. p. 302. *Amoen.*

door BROWNE in Plaat gebragt en genoemd *Buceras* met bogtige dunne Takjes, de Bladen ovaalachtig digt by een en veele Aairen aan 't end der Takken. SLOANE noemt dezelve *Katdraagende Manglesboom*, met rondachtige Bladen, die zeer breed zyn, digt te famen groeijende; wiens Bast bekwaam is tot Lederbereiden. Men ziet daar uit, dat hy tot de zogenaamde Manglesboomen, waar van reeds eenigen befchreeven zyn, en nog anderen in 't volgende Hoofdftuk befchreeven zullen worden, behoort. Zie hier de Geftalte.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Leertouwers-Boom.*

't Is een Boom, die dertig Voeten hoogte krygt, met den Stam ongevaar een Voet dik, hebbende een ruuwe Schors. De Bladen, die aan 't end der Takken groeijen, zyn aan 't end byna een Duim breed en twee Duimen lang. Tusfchen dezelven fchiet een Kat uit of Rist van kleine Bolletjes, als Speldekoppen, wit en met kleine Pluisjes, dat de Meeldraadjes zyn. Hier volgen de Zaaden, op, die naar Korrels van Druiven gelyken, maar grooter en hoekig. De Bast wordt gebruikt om Koehuiden tot Zoolleer te bereiden, waar van hy den naam heeft,

Amœn. Acad. V. p. 397. Buceras Ramulis flexuofis &c. BROWN. *Jam.* 221. T. 23. f. 1. Mangle Julifera, Foliis fubrotundis. &c. SLOAN. *Jam.* 156. *Hift.* II. p. 67. T. 189. f. 3. RAJ. *Dendr.* 116.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. heeft, groeijende aan de Oevers ván een Rivier op Jamaika.

De Boomen die tien Meeldraadjes en een enkelen Styl of Stempel hebben, zyn thans beschreeven. Nu gaa ik over tot de genen die drie Stylen of Stempels hebben, als volgt.

MALPIGHIA.

De Geslagtnaam strekt ter eere van den vermaarden MALPIGHIUS, door wien zo veele Ontdekkingen ten opzigt van de Planten zo wel als van de Dieren Wereldkundig zyn.

De Kenmerken bestaan in eene vyfbladige Kelk, die aan den Grondsteun van buiten Honiggaatjes heeft, en vyf rondachtige genagelde Bloemblaadjes: de Vrugt eene Bezie met ééne Holligheid en drie Zaaden.

Dit Geslagt bevat negen Soorten, waar van eenigen Boom- anderen Heesterachtig zyn: dus

I. *Malpighia glabra.* Gladde. (1) Malpighia *met effenrandige ovaale gladde Bladen, en Zonneschermswyze Bloemsteeltjes.*

Deeze Soort vindt men by BROWNE *Heester-*

(1) *Malpighia* Foliis ovatis integerrimis glabris &c *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen 567. p. 314. *Hort. Cliff.* 196. *Hort. Ups.* 108. ROYEN *Lugdbat.* 459. MILL. *Dict.* T. 181. f. 2. Malpighia Fruticosa erecta &c. BROWN. *Jam.* 230. Arbor Baccifera &c. SLOAN. *Jam.* 171. *Hist.* II. p. 106. T. 207. f. 2. RAJ. *Dendr.* 74.

ſteraohtige met een regten Stam genaamd, doch SLOANE noemtze een *Beziedraagende Boom*, met rondachtige Bladen en Vrugten als Kerſen, die rood zyn met veele Zaadkorrels; de Steentjes met Sleuven. Men noemtze op Jamaika, daar deeze Boom overal in de Tuinen gekweekt wordt, *Barbados-Kerſen*. Hy heeft de hoogte van omtrent vyftien Voeten. De Vrugten hebben de grootte van Kerſen, zynde zoet en eetbaar; van binnen met Steentjes, die tegen elkander gevoegd zyn, even als in de Mispelen.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

(2) Malpighia *met effenrandige, ovaale, gladde Bladen, en Steeltjes met ééne Bloem.*

II. *Punicifolia.* Granaatappel-bladige.

Hier wordt thans de Malpighia van PLUMIER, die naar den Granaatappelboom gelykt, t'huis gebragt: zo wel als de Amerikaanſche Kerſenboom van PLUKENETIUS, met gepaarde Myrthebladeren en eene wrange vierkorrelige Vrugt. De natuurlyke Groeiplaats, zo wel als die der voorgaande Soort, is in Zuid-Amerika.

(3) Malpighia *met effenrandige, Lancetvormi*

III. *Nitida.* Glanzige.

(2) *Malpighia* Foliis &c. pedunculis unifloris. *Syst. Nat.* M. Foliis ovatis integerrimis glabris. *Hort. Ups.* 108. Fruticoſa erecta &c. BROWN *Jam.* 230. Malpighia Mali Punici facie. PLUM. Gen. 166. *Ic.* 166. f. 2 Ceraſus Americana &c. PLUK. *Alm.* 94. T. 157. f. 7.

(3) *Malpighia* Foliis Lanceolatis &c. *Syst. Nat.* XII. Malpi-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

mige, gladde Bladen, de Aairen zydelings.

Deeze is door den Heer JACQUIN voorgesteld als een Boompje, met Bladen van vier Duimen lang, 't welk hy in Kreupelbosch by Karthagena vondt.

IV. *Urens.* Brandende.

(4) Malpighia *met langwerpig ovaale Bladen, die styve nederleggende Borstels hebben, en éénbloemige Steeltjes by elkander.*

Deeze voert den bynaam van Brandende, om dat de Bladen van onderen met kleine Stekeltjes bezet zyn, welke, wanneer menze aanraakt, in de Huid en in de Kleederen blyven zitten, zynde niet dan met moeite daar uit te krygen. Dat deeze Stekels Jeukt verwekken, is uit de Planten, die men daar van in onze Kruidtuinen heeft blykbaar, volgens den Heer J. BURMANNUS. Hier toe, naamelyk, wordt de Breedbladige Malpighia met de Bladen van onderen Doornachtig van PLUMIER, betrokken; zo wel als de *Amerikaansche Mispelboom* van TOURNE-

pighia Foliis oblongo-ovatis utrinque nitidis, Racemis axillaribus. JACQ. *Amer.* 136.

(4) *Malpighia* Foliis oblongo-ovatis, Setis decumbentibus rigidis, Pedunculis unifloris aggregatis. MILL. *Dict.* T. 181. f. 1. M. latifolia Folio subtus spinoso. PLUM. *Gen.* 46. *Ic.* 167. f. 1. Mespilus Americana, Folio lato subtus spinoso, Fructu rubro. TOURNF. *Inst.* 642. Arbor Baccifera Folio oblongo &c. SLOAN. *Jam.* 172. *Hist.* II. p. 106. T. 207. f. 3.

NEFORT, met een breed van onderen gedoornd Blad en eene roode Vrugt. De Bezie-draagende Boom van SLOANE, hier aangehaald, hadt een Stam van dikte als eens Menſchen Been. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

De Heer JACQUIN ſtelt, onder den bynaam van *Marteniekſe*, eene Soort van *Malpighia* voor, „ welke de ſterkst brandende (zegt hy,) van „ allen is, komende in gedaante volmaakt met „ de Gladde overeen, waar van zy alleen door „ de Stekels kan onderſcheiden worden, en „ door een minder aangenaame Smaak der „ Vrugt. Alle de Soorten hebben wel eetbaare „ Vrugten, doch die van de Gladde en Bran„ dende alleen zyn in gebruik. De laffe Vrug„ ten van deeze worden raauw door de Kinde„ ren en Wilden gegeten; maar die van de an„ dere, welke Zuurachtig zyn en een byzon„ deren Smaak hebben, zet men met Suiker ge„ kookt op Tafel: raauw maakt men 'er geen „ werks van. 't Is my echter gebeurd, dat ik „ langs het Zandige Strand van Venezuela rei„ zende, en byna verſmachtende van Dorst, „ by gebrek van Water om dien te lesſchen, „ met myne twee Medgezellen een groote me„ nigte van deeze Vrugten raauw op-at, zon„ der eenig kwaad gevolg."

(5) Malpighia *met ſmalle Lancetvormige Bladen.* V. *Anguſtifolia.* Smalbladige.

(5) *Malpighia* Foliis lineari-lanceolatis, Setis utrinque &c.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

den, die wederzyds styve nederleggende Borstels hebben, en Trosdraagende Steeltjes.

De Heer JACQUIN vondt deeze op Rotsachtige plaatsen van 't Eiland St. Marten, eens Mans langte hoog, met bleek Rooze-roode Bloemen.

VI. *Crassifolia.* Dikbladige.

(6) Malpighia *met ovaale effenrandige Bladen, die van onderen Wollig zyn, en Trossen aan de enden der Takken.*

Deeze is de hoogste van alle de Malpighiaas. BROWNE noemtze Boomachtige, en SLOANE naar den Lindeboom gelykende met Laurierbladen en Bloemen van den Aardbezie-Boom, die wit zyn en welriekende, groeijende by Trossen; de Vrugt vyfhoekig. 't Is een Boom, zegt LINNÆUS, met ovaale, gesteelde, effenrandige Bladen, van grootte als de Palm der Hand, van boven ruig, van onderen Wollig, dikwils overhoeks geplaatst. Aan de enden der Takken komen lange Wollige Trossen voort. Deeze zyn

&c. *Syst. Nat.* XII. M. Foliis lanceolato-linearibus, Setis decumbentibus utrinque rigidis. JACQ. *Amer.* 135. M. angustifolia Folio subtus spinoso. PLUM. Gen. 46.

(6) *Malpighia* Foliis ovatis integerrimis subtus tomentosis &c *Syst. Nat.* XII. M. arborea &c. BROWN. *Jam.* 230, 231. M. latifolia Cortice Sanguineo. BARR. *Æquin.* 72? Tiliæ affinis Laurifolia &c. SLOANE *Jam.* 136. *Hist.* II. p. 20. T. 163. f. 1.

zyn het, buiten twyfel, welke BROWNE Aairen noemt. De natuurlyke Groeiplaats is in de Westindiën.

II. AFDEEL. V. HOOFD-STUK.

(7) Malpighia *met Lancetswys' ovaale. Wollige, effenrandige Bladen, en Trosſen aan 't end der Takken.*

VII. *Verbascifolia.* Wolbladige.

De aangehaalde van BARRIER, onder den naam van laage Malpighia, met Bladen en gedaante van Wollekruid, en een zeer dikken Steel, ſchynt aanmerkelyk te verſchillen van den Boom van SLOANE, die Besſen met Kelken draagt, maakende een Trosachtige Vrugt uit, die eetbaar is en rondachtig, met eenen Zaadkorrel, bleek geel van Kleur. LINNÆUS zegt, dat deeze Soort Lancetswys' ovaale Bladen heeft, van een Voet lang, geſteeld, ruig van onderen en met een dikke Wolligheid bekleed. Hy ſtelt de Vrugten en Groeyplaats als in de voorige Soort.

(8) Malpighia *met Lancetswyze, getande, gedoornde, van onderen Stekelige Bladen.*

VIII. *Aquifolia.* Hulstbladige.

Zo-

(7) *Malpighia* Foliis lanceolato-ovatis &c. *Syst. Nat.* XII. M. humilis Verbasci folio & facie. BARR. *Æq.* 71. Baccifera Arbor calyculata &c. SLOAN *Hiſt.* II T. 198. f. 2.

(8) *Malpighia* Foliis lanceolatis &c. *Syst. Nat.* XII M. anguſtis & acuminatis Aquifolii foliis. PLUM. *Gen.* 46. *Ic.* 168. f. 1.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Zodanig eene Soort is door PLUMIER zeer fraay voorgefteld, uit wiens Afbeelding zig de Lepelswyze gedaante der Bloemblaadjes en de figuur der Vrugten, zeer duidelyk openbaart.

IX. *Coccigera.* Kermes-bladige.

(9) Malpighia *met ovaalachtige, getande, gedoornde, Bladen.*

De figuur der Bladen zweemt in deeze meer naar die van Hulst, doch dezelve worden by die van den Kermesboom vergeleeken. Beiden vallen zy in de Westindiën. Ik heb deeze Soorten, fchoon laag van Gewas, niet van de anderen willen afzonderen.

ERYTHROXYLON. Roodhout.

De Kenmerken van dit Geflagt zyn; een Klokswyze Kelk; de Bloemblaadjes aan den Grondfteun een uitgerand Honigfchubbetje hebbende: de Meeldraadjes van onderen famengevoegd: de Vrugt eene éénzaadige Bezie.

Het bevat thans twee Soorten, als volgt.

I. *Erythroxylon Carthaginenfe.* Karthageenfch.

(1) Roodhout *met ftomp ovaale Bladen.*

De

(9) *Malpighia* Foliis fubovatis &c. *Syst. Nat.* XII. M. humilis Ilicis Cocciglandiferæ foliis. PLUM *Gen.* 46. *Ic.* 168. f. 2.

(1) *Erythroxylon* Foliis obovatis. *Syst. Nat* XII. Tom. II. Gen. 571 p. 315 *Amœn. Acad.* V p 397. JACQ. *Amer.* 134. T 87. f 1 Erythroxylon Foliis ellipticis, lineis binis longitudinalibus fubtus notatis, Fasciculis Florum fparfis. BROWN. *Jam.* 278. T. 38. f. 2.

De bynaam is van den Heer JACQUIN afkomſtig, door wien deeze Soort in de Zandige Landſtreeken, by Karthagena in de West-indiën, aan den Zeekant, veel gevonden werdt. LINNÆUS hadtze *Areolatum* genoemd, om dat de Bladen, van onderen, door drie overlangſe Streepen als in Beddetjes verdeeld zyn. Van deeze Streepen loopen twee ter wederzyde van de middelrib, zig met dezelve aan 't begin en aan het end vereenigende; 't welk de benaaming van BROWNE uitdrukt, die dit Gewas op Jamaika hadt waargenomen, en 'er den gedagten naam aan gegeven, wegens de Roodheid van het Hout, doch welke 'er de Heer JACQUIN nooit in ontdekt heeft.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

Deeze Karthageenſche is een Boom van twaalf Voeten hoog, met uitgeſpreide Takken, die dikwils effen boven den Grond reeds uit den Stam voortkomen, zynde het Hout bruinachtig en vast. De Bladen zyn ovaal, aan 't end rondachtig, en daar een weinig uitgerand, ongekarteld, glanzig, van boven groen, van onderen grys, anderhalf Duim lang. Aan de Houtige Takjes komen korte Steeltjes, Troswyze, voort, ieder met eene Bloem, die uit vyf ovaale Blaadjes beſtaat en tien Meeldraadjes heeft, met drie Stylen op het Vrugtbeginzel. De Bloemen, die door haare menigvuldigheid dikwils de Takjes geheel bedekken, zyn omtrent een half Duim breed, wit van Kleur, en hebben een zeer aangenaame Reuk, niet veel van dien der Jonquil-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. jes verſchillende, doch flaauwer en ligt verdwynende. De Vrugt, die eenigermaate vierhoekig is, week en rood, bevattende eene ſtomp vierhoekige Noot, hadt een rood Sap, en ſcheen van geen Gedierte, zo veel hy verneemen kon, genuttigd te worden.

II. *Havanenſe.* Havanaaſch. (2) Roodhout *met ſpits ovaale Bladen.*

Deeze kwam in Geſtalte zeer met de voorgaande overeen, maar hadt de Bladen ſpits ovaal (*), van onderen zonder eenige Streepen; de Vrugten Oranje-kleur. Zy was aan den Rotſigen Zeekant, by de Stad Havana, op 't Eiland Kuba, door zyn Ed. waargenomen, zynde een Heeſter van maar drie Voeten hoogte. Waarſchynlyk zou dezelve, in een vrugtbaare Grond groeijende, ongelyk meer hoogte bereiken.

Ik gaa thans tot de Tienmannige Boomen, die vyf Stylen of Stempels hebben, en daarom Vyfwyvige genoemd worden, over.

AVERR-

(2) *Erythroxylon* Foliis ovatis. JACQ. *Amer.* 135. T. 87. f. 2.

(*) *Ovata obtuſa* heeft wel de Heer JACQUIN, maar uit zyne Afbeelding blykt, dat de Bladen van deeze Soort ſpits of puntig ovaal zyn, en daarom ſtel ik vast, dat zyn Ed. zig daar niet wel uitgedrukt hebbe; te meer, om dat die van de voorgaande Soort weezentlyk *ſtomp ovaal* zyn.

AVERRHOA.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Dit Geflagt heeft zynen naam van den Arabifchen Geneesheer AVERROËS, die in 't midden van de Elfde Eeuw of omtrent dien tyd bloeide, en van de hoedanigheden der Plantgewasfen, welke in de Werken van GALENUS vervat waren, fchreef.

De Kenmerken zyn, een vyfbladige Kelk, waar in een Bloem, die uit vyf Blaadjes beftaat, wyd gaapende. De Vrugt een vyfhoekige Appel met vyf Holligheden.

Drie Soorten behelst hetzelve, als volgt.

(1) Averrhoa, *die de Vrugt uit den blooten Stam uitgeeft, zynde langwerpige ftomphoekige Appelen.* I. *Averrhoa Bilimbi.* Blimbing.

De *Bilimbi* van den Malabaarfen Kruidhof, hier aangehaald, wordt gezegd een Boompje te zyn van agt of tien Voeten hoog, niet dik van Stam, het welke op Malabar in de Tuinen gehouden wordt om de Vrugten, die van grootte als een Hoender-Ey en dus langwerpig rond, eenigermaate flaauw vyfhoekig zyn. RUMPHIUS noemt-

(1) *Averrhoa* Caudice nudo fructificante, Pomis oblongis obtufangulis. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 572. p. 315. *Flor. Zeyl.* 177. Blinbingium teres. RUMPH. *Amb.* I. p. 118. T. 36. Bilimbi. *Hort. Mal.* III. p 55. T. 45, 46. BURM. *Zeyl.* 147. *Fl. Ind.* 106.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Blimbing.*

noemtze *Ronde Blimbing*, volgens den Maleitſen naam, en zegt dat men deezen Boom op op Java, Baly, Celebes en verder op de Molukkiſe Eilanden, doch nergens dan met Menſchen Handen geplant vindt. Hy zal dan misſchien uit China afkomſtig zyn. 't Is de kleinſte Soort van dit Geſlagt, maakende een Gewas van weinig fraaiheid, zo RUMPHIUS aanmerkt, met korte kromme Takken, die aan de enden alleen bezet zyn met bosjes van Bladſteelen, waar van de Bladen gevind zyn, tot zeventien en agttien Paaren aan een Steel, zynde niettemin ongevaar drie Duimen lang en twee Vingeren breed, met een oneffen Blad aan 't end. De Bloemen komen by Trosjes uit de Knobbels van den Stam en de Takken en dit in zulk een menigte voort, dat zy dikwils den geheelen Stam bekleeden. Dit doen ook de Vrugten, die de gedaante van Eijerpruimen hebben, ryp zynde, Grasgroen en van binnen met een Waterachtig Vogt gevuld, zo zuur als men zig kan verbeelden, doch niettemin de Tanden geenszins eggerig maakende, wanneer men 'er in byt. Men eet ze ook niet raauw, maar by Vleeſch, Viſch of andere dingen gekookt en zy worden ook in Pekel ingelegd of gekonfyt, als wanneer zy aangenaam zyn om te gebruiken.

In de geſtalte van deeze Boomen moet, naar de plaats waar dezelven groeijen, een groot verſchil zyn, en misſchien willen zy beter na-

by

by de Vaste Kust voort dan in Water-Indie. Immers ik vind van GRIMMIUS aangetekend, dat de Blimbing een zeer ſchoone Boom is, wordende van het Sap der Vrugten een zeer verfrisſchende en verkoelende Syroop gemaakt, en de Bloemen, die rood of Violet zyn, leveren een gedeſtilleerd Water en Conſerf uit, van dergelyke eigenſchappen.

(2) Averrhoa, *die de Vrugt uit de Oxels der Bladen voortbrengt, zynde langwerpige ſcherphoekige Appelen.* 11. *Averrhoe Carambola.* Vyfhoek-Boom.

Dit is de gewoone Blimbing, op Malabar *Tamara Tonga* of *Carambolas* genaamd, meest van de voorgaande verſchillende door de hoekigheid der Vrugt, welke RUMPHIUS *Prunum Stellatum*, dat is Geſternde Pruim noemt, om dat dezelve zig op de doorſnyding als Geſternd vertoont. BAUHINUS, dezelven voorſtellende onder den naam van *Goaſche Appelen* met een agthoekige Vrugt, heeft daar in misgetast, zo COMMELYN in zyne Aantekeningen op den Malabaarſen Kruidhof

(2) *Averrhoa* Axillis Foliorum fructificantibus, Pomis oblongis acutangulis. *Flor. Zeyl.* 178. Mala Goënſia, Fructu octangulari Pomi vulgaris magnitudine. C. B. *Pin.* 433. Prunum ſtellatum. RUMPH. *Amb.* I. p. 115. T. 35. Tamara Tonga ſive Carambolas. *Hort. Mal.* III. p. 51. T. 43, 44. BURM. *Zeyl.* 148. BURM. *Fl. Ind.* 106.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Vyfhoek-Boom.*

hof aanmerkt; doch LINSCHOTEN hadt zulks verhaald. ACOSTA meldt, dat de Vrugt welke de Malabaaren en Portugeezen *Carambolas*, de Maleijers en andere Indiaanen *Bolimba* noemen, door Sleuven als in vieren verdeeld is, 't welk reeds een aanmerkelyk verschil maakt met RUMPHIUS, die deeze Blimbing, welke men op Malabar *Vyfhoek* noemt, aldus beschryft.

Het is een Boom, die den Stam omtrent eens Mans langte hoog heeft, met eene sierlyke Kroon, als een Zonnescherm uitgespreid, geevende dus een aangenaame Schaduw. De Bladsteelen hebben vier of vyf Paaren van Bladen, die wat naar Pruimbooms-Bladen gelyken, doch veel kleiner zyn, wordende naar 't end allengs grooter, en het uiterste allergrootst. Van boven zynze bly-groen, doch van onderen wat graauwachtig, sluitende zig by nagt nederwaards. De Bloesem komt Trosachtig zo wel uit de Takken als uit het bovenste van den Stam voort. De Bloemen, die roodachtig zyn, komen uit een Klokswyze Kelk, en bestaan uit vyf Blaadjes. De Vrugten, grooter dan de grootste Pruimen, zyn wel doorgaans in vyf, doch somtyds ook in vier, zes of meer Ribben verdeeld, 't welk al naby aan de agt Ribben komt. Haare Kleur is, ryp zynde, geelachtig, en dan bevatten zy een Sappig Vleesch, zynde van een rinsen Smaak. Men vindt 'er zoeten en zuuren van, de eersten worden raauw gegeten, en zyn dus

dus zeer gezond, voornaamelyk in heete Tyden, en zelfs in Koortſen; maar de zuuren gebruikt men niet dan by de Spyzen gekookt of ingelegd en gekonfyt, even als van de voorgaande Soort gezegd is. II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(3) Averrhoa *die de Vrugten aan de bloote Takken draagt, zynde rondachtige Appelen.* III. *Averrhoa acida.* Zuurknoop-Boom.

Dit laat zig zeer wel dus bepaalen, doch de manier der Vrugtdraaging kan niet tot een onderſcheidend Kenmerk verſtrekken in dit Geſlagt; welks algemeene Kenmerken wel mogten opgegeven zyn, dat de Vrugt in alle Soorten voortkomt uit de bloote Stam en Takken; iets 't welk maar in weinige Boomen plaats heeft. Men noemt dit het *Cheramela - Boompje*, en zegt dat hetzelve een taamelyk dikken Stam hadt, doch laag bleef op Ambon, alwaar het van Java gebragt was. De Heer J. BURMANNUS noemde het, Indiſche Appelboom, met een kleine, ronde, zuure, geſtreepte Vrugt, wordende *Nelli* of *Nellika* geheten by de Ceyloneezen. Op Malabar noemt men hetzelve *Ne-*

(3) *Averrhoa* Ramis nudis fructificantibus, Pomis ſubrotundis. *Flor. Zeyl.* 179. Cheramela. RUMPH. *Amb.* VII. p. 34. T. 33. f. 2. Neli poli. *Hort. Mal.* III. p. 57. T. 47, 48. RAJ. *Hiſt.* 1450. BURM. *Zeyl.* 148. BURM. *Fl. Ind.* 06.

II. AFDEEL. X. HOOFD STUK. *Zuurknoop-Boom.*

Neli-pouli, in 't Nederduitsch *Zuurknoopen*, en onderscheidt het in twee Soorten, waar van de eene wel bloeit doch geene Vrugten voortbrengt, wordende deswegen het Mannetje, de andere het Wyfje geheten. Geen van beiden groeit veel hooger dan, agt of tien Voeten. De Stam is ongevaar een Voet in de rondte, hebbende een dikken Bast: de Bladen zyn gevind, als in de andere Soorten: de Bloemen klein, zoet van Reuk en zuur van Smaak. De Vrugten, die uit de bloote Takken doch niet uit den Stam voortkomen, zyn plat rondachtig, van grootte als de groote zwarte Kersen, hebbende zes of agt Ribben, glanzig groen en doorschynende, gevuld met een Sappig Vleesch, van eene aangenaame rinse Smaak, een Steen bevattende met eene langwerpige Pit, die uit zes of agt dunne Zaaden, welke in een Huidje beslooten zyn, bestaat. Dus ziet men dat de opgegeven Kenmerken, van dit Geslagt, ten opzigt van de Vrugt zeer weinig strooken. Men eetze in Indie tot versnapering, gelyk in Europa de Kersen, zo raauw als ingelegd, gekonfyt of gedroogd.

SPONDIAS.

De Kenmerken zyn; een vyftandige Kelk, een vyfbladige Bloem; een Pruimvrugt met een vyfhollige Noot of Steen.

Twee

Twee Soorten zyn daar in opgegeven, als volgt. II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

(1) Spondias, *wier Bladen den gemeenen Steel ſamengedrukt hebben.* I. *Spondias purpurea.* Spaanſche Pruim.

Dit Soortelyk Kenmerk, zo wel als de Geſlagtnaam, is afkomſtig van BROWNE, die van een Gewas ſpreekt, door hem afgebeeld, 't welk hy noemt, *Spondias* die uitgebreid is, met veele kleine gevinde Bladen, hebbende de Schaft ſamengedrukt en geſleufd, vroeg bloeijende. Hier toe betrekt onze Ridder de *Kleine Myrobalanus* van SLOANE met gewiekte Eſſchenbladen, en eene paarſche Vrugt, die een grooten Vezeligen Steen heeft: als ook den *Amerikaanſchen Pruimboom* van dergelyken aart, by PLUKENETIUS voorkomende; geevende 'er den bynaam van *Mombin* aan, die tot de volgende Soort behoort, gelyk de Heer JACQUIN denzelven ook billyker daar aan geeft. Ik behoud derhalve de voorige bynaamen.

Op Jamaika, zegt SLOANE, wordt deeze Boom maar tien Voeten hoog, doch JACQUIN, die hem

(1) *Spondias* Foliis petiolo communi compreſſo. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 573. p. 316. Sp. Petiolis communibus compreſſis. *Sp. Plant.* II. p. 613. Spondias diffuſa &c. BROWN. *Jam.* 228. Myrobalanus minor &c. SLOAN. *Jam.* 182. *Hiſt.* II. p. 126. T. 219. f. 3, 4, 5. RAJ. *Dendr.* 43. Prunus Americana &c. PLUK. *Alm.* 307 T. 218. f. 3. Spondias Racemis ſparſis, Foliis multo brevioribus. JACQ. *Amer.* 139. T. 88.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. *Spaansche Pruim.*

hem omstreeks Karthagena in 't wilde groeijende vondt, merkt aan, dat zyne hoogte zeer verschilt naar de Groeiplaats, vallende somtyds tot dertig Voeten. Hy is op sommigen der Antillische Eilanden, gelyk op Jamaika, St. Domingo, St. Marten en Kurassau, wegens de Vrugten aangefokt. De Stam is natuurlyk regt, met weinige dikke Takken, en gevinde Bladen, die jaarlyks afvallen, inzonderheid wanneer de Vrugten ryp worden. De Vinblaadjes zyn klein, ovaal, doorgaans tien of elf aan een gemeenen Steel. Aan de Takken komen Trosjes voort van kleine roode Bloempjes. De Vrugten zyn langwerpig, Eyrondachtig, somtyds stomp, somtyds met een uitpuilende top. Onder eene paarsche, of ook geele, of gemengelde Schil, hebben zy een geel Vleesch, dat zoet is met eenige rinsheid; dus niet onaangenaam van Smaak, en bovendien zoet van Reuk: weshalve deeze Vrugten, onder den naam van *Pruimen*, veel op Tafel komen in de Westindiën.

Behalve den zonderlingen, uit Houtige Vezelen Netswyze samengeweven Steen of Noot, die het grootste gedeelte van deeze Pruimen opvult, heeft deeze Boom nog eene zeldzaame eigenschap. Indien men een afgesneeden Tak, met jonge Vrugtjes of Schepzeltjes beladen, in de Aarde steekt, zo worden dezelven dikwils ryp. De Ingezetenen maaken Heiningen van Stekken deezer Boomen, die zy dan nog in 't zelfde Jaar met Bloemen en Vrugten beladen zien.

zien. Als deeze Boom op zekere hoogte afgekapt wordt, dan geeft hy lange Takken uit, welke over de geheele langte met Bladen bezet zyn; zo dat hy zig als een geheel ander Gewas vertoont. De Engelschen en Franschen geeven 'er den naam van *Spaanschen Pruimboom aan.* Het zyn de Pruimen *Icaques* genaamd, van ROCHEFORT, niet, die tot het Geslagt van *Chrysobalanus* behooren.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

(2) Spondias *met ronde Bladsteelen, waar aan gladde gespitse Vinbladen.*

II. *Spondias lutea.* Varkens-Pruim.

Deeze Soort noemt BROWNE *Spondias* met veele ovaale Vinblaadjes, Trosfen aan 't end der Takken, de Schors aan de binnenzyde rood. Geen ander verschil stelt 'er SLOANE in, dan dat de Vrugten geel zyn. Het is de Amerikaansche Pruimboom, door Juffrouw MERIAN zeer wel afgebeeld, zegt onze Ridder, die 'er, ik

(2) *Spondias* Petiolis teretibus, Foliolis nitidis acuminatis. *Syst. Nat.* XII. Spondias Foliolis nitidis. *Spec. Plant.* II. p. 613. Spondias Foliis plurimis & paucioribus &c. BROWN. *Jam.* 229. Myrobalanus Folio Fraxini alato, Fructu luteo. SLOAN. *Jam.* 181. *Hist.* II. p. 125. T. 219. f. 1, 2. RAJ. *Dendr.* 43. Prunus Americana. MER. *Sur.* T. 13. Mombin Arbor Folio Fraxini &c. PLUM. *Gen.* 44. Prunus Brasiliensis Fructu Racemoso, Ligno intus pro Ossiculo. RAJ. *Hist.* 1154. Spondias Racemis terminalibus longitudine Folia æquantibus. JACQ. *Amer.* 138. Spondias Hobos. LOEFL. *It.* 209. Arbor Nuci Juglandi similis, seu Hobos. C. B. *Pin.* 417.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

Varkens-Pruim.

ik weet niet om welke reden, den bynaam van *Myrobalanus* aan geeft. De Engelſchen noemen hem *Varkens-Pruim*, om dat 'er die Dieren door gemest worden, zynde dezelven by de Menſchen zo gewild niet, wegens het weinige Vleeſch, dat 'er om den Houtigen Steen zit, die van de zelfde hoedanigheid is als in de voorgaande Soort, en het Gewas heeft de zelfde eigenſchappen. De Spaanſchen noemen het *Hobos* zegt LOEFLING, die het aan de Spaanſche Kust, in Cumana, wild groeijende vondt, en aanmerkt, dat het een taamelyk groote Boom wordt, zynde met de *Acaja* van MARCGRAAF en LABAT, zo hy oordeelde, overeenkomſtig, en dus ook de Braſiliaanſche Pruimboom van RAY. De Heer JACQUIN, die 'er den Indiaanſchen bynaam van *Mombin* aan geeft, beſchryft denzelven als volgt.

Het is een hooge fraaije Boom, met eene zeer uitgebreide Takkige Kroon, die een goede Schaduw geeft, en daarom ook dikwils in de Weiden geplant wordt, om aan het Vee tot beſchutting te ſtrekken voor het ſteeken van de Zon. Men kan hem, even als den voorgaanden, zeer gemakkelyk van Stek voortteelen, tot Heiningen, en tevens tot afperking der Landeryën. Hy heeft den Bast Aſchgraauw en met Barſten; het Hout witachtig doch zagt, en niet dan tot Kurken of tot branden bekwaam. De Bladen zyn gevind; zy ſtaan aan eene Rib van een Voet lang, meest van negen Bladen, die lang-

langwerpig ovaal zyn met eene ſtompe Punt, glad en geſteeld, de middelſten omtrent drie Duim lang. Aan 't end der Looten komen Troſſen voort, van kleine witachtige Bloempjes, die vyf Blaadjes hebben, in eén vyftandige Kelk, bevattende tien Meeldraadjes en een Vrugtbeginzel met vyf Stylen, wier Stempels ſamengedrukt zyn en beſtaan uit twee Plaatjes. De Vrugten komen ook Troswyze voort, gelyk men dit in de Afbeelding van Juffrouw MERIAN ziet, welke den Bloeſem vergeleek by dien van Vlier, behalve dat dezelve geen Reuk heeft. De Vrugten, zegt zy, zyn ſamentrekkende en Zweetdryvende, en maaken een geel Zweet, worden gemeenlyk Geele Pruimen geheten. Zy zyn eetbaar doch zeer draadig van Vleeſch.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK. *Varkens-Pruim.*

De Heer J. BURMANNUS, in zyn Ed. Verzameling van geſchilderde Koromandelſche Planten ook eene Aftekening bezittende, daar de naam van *Caddecoy, Arbor Myrobalan. Citri*, by geſchreeven is, zo heb ik dezelve, aangezien de onbekendheid van dien Boom, hier willen medeleelen, en dewyl deeze benaaming nog tot geen Geſlagtnaam gebruikt is, zal ik hem noemen

MYROBALANIFERA.

De Kenmerken daar van kan ik uit de Aftekening niet naauwkeurig bepaalen. 't Is uit de-

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK. zelve veeleer te denken, dat hy tot de *Decandria*, dan tot de *Icosandria*, die ten minste twintig Meeldraadjes hebben, gelyk de Pruimboom, behoore. 't Gene, daar dezelven uit voortkomen, schynt maar een Kelk te zyn, die, zo wel als de Draadjes, geelachtig is, zonder Bloemblaadjes. De Vrugt is Pruimachtig.

I. *Myrobalanifera citrina*, PL. X. *Fig.* 2. Maar ééne Soort is derhalve daar van bekend (1), aan welke ik den bynaam van *Citrina* geef; doch deeze schynt niet de *Myrobalanifera Sorbi foliis*, dat is met Bladen van *Sorbus* te zyn, van JOHNSTON, als in welke de Bladen gevind zouden zyn, gelyk die der Esschenboomen, en welke Boom de grootte zou hebben van een Wilden Pruimboom (*). Men vindt daar van nergens een nadere beschryving. Hier staan de Bladen tegenover elkander aan de Takjes: zy zyn volmaakt ovaal, effenrandig, glad, bly-groen en geel geaderd, met Aderen die evenwydig schuins van de middelrib naar den rand loopen. Aan 't end der Takjes komen lange Risten van Bloemen voort, waar tusschen zig de Vrugtschepzeltjes niet alleen, maar zelfs de byna volwassen Vrugten, die echter hier nog maar groen zyn, voordoen. Men ziet, dat dezelven redelyk wel de figuur hebben van de *Myrobalani citrinæ*, in onze Winkelen bekend, die zelfs gedroogd nog een

(1) *Myrobalanifera* Foliis conjugatis ovalibus, Floribus Racemosis, Fructu ovato sulcato. *Mihi.*

(*) Myrobalanifera Sorbi foliis. JOHNST. *Dendrol.*

een weinig grooter, doch op dergelyke manier geribd zyn, loopende aan 't end wat puntig uit.

II. AFDEEL. X. HOOFD-STUK.

Wat nu de overige Myrobalanen aangaat; de *Emblicæ* worden gezegd van een Boom te komen, welken LINNÆUS tot het Geslagt van *Phyllanthus* betrokken heeft. Deeze zyn de kleinsten en verschillen meest in figuur van de anderen door haare rondheid. De *Chebulæ* zyn grooter dan de *Citrinæ*, en ook wel de allergrootsten. JOHNSTON zegt, dat dezelven van een Boom met Persik-Bladen komen. De *Belliricæ* zyn rondachtig en taamelyk groot, doch hebben een soort van Hals als de Vygen: de *Indæ* of *Indicæ* zyn klein en Olyfachtig van gestalte, wordende ook wel Zwarte geheten. Deeze zouden komen van een Boom met Wilgen Bladen; doch tot heden is van alle deeze met zekerheid niets bekend.

De Myrobalanen.

Deeze Vrugten zyn van ouds in de Geneeskunde vermaard als den Stoelgang bevorderende doch tevens de Ingewanden versterkende: met welk inzigt zy dan ook in de *Confectio Hamech* komen, en in verscheide Samengestelde Pillen. Op zig zelf wordt het Afkookzel beter dan het Poeijer geoordeeld. Zy groeijen altemaal aan de Vaste Kust van Oostindie; alwaar de Inlanders dezelven, in Pekel ingelegd, als een Versnapering gebruiken. Ook bereiden zy 'er Leder mede en maaken Inkt van deeze Vrugten.

II. AFDEEL. X. HOOFDSTUK.

SURIANA.

De Geslagtnaam is tot vereering der gedagtenis van den Marsilischen Geneesheer SURIAN, die onder den tytel van Koninglyken Kruidkundigen naar de Westindische Eilanden gereisd is, om de kragten der Plantgewassen te onderzoeken, door PLUMIER ter baan gebragt.

De Kenmerken zyn een vyfbladige Kelk en vyf Bloemblaadjes: de vyf Stylen aan de binnenzyde der Vrugtbeginzeien ingeplant: vyf bloote Zaaden.

I. *Suriana maritima.* Strand-Berken-Boom.

Maar éénc Soort komt daar van in aanmerking (1), welke een zeer verschillend Gewas moet zyn, ten opzigt van de grootte, naar den Landaart en de Groeyplaats. Op de Bermudische Eilanden heeft het de grootte en gestalte van een *Berkenboom*, voerende aldaar ook dien naam, volgens PLUKENETIUS. SLOANE, die het op 't Noordelyke Zeestrand van Jamaika vondt bloeijen en Vrugtdraagen, noemt het een Heester, die de gedaante van de *Thymelæa* heeft, en vierzaadig is met een vierbladige Bloem. De Heer JACQUIN verhaalt, dat het

(1) Suriana. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 577. p. 318. *Hort. Cliff.* 492. Sur. Foliis Portulacæ angustis. PLUM. *Gen.* 37. *Ic.* 249. f. 1. Suriana maritima Foliis lanceolatis &c. BROWN. *Jam.* 190. Thymeleæ facie Frutex maritimus tetraspermos. SLOAN. *Jam.* 138. *Hist.* II. p. 29. T. 162. f. 4. Arbor Americana Salicis folio frondosa. PLUK. *Alm.* 44. T. 241. f. 5. Suriana. JACQ. *Amer.* 340.

het op de meeſte Zee-Stranden der Karibiſche Eilanden als een Heeſter van drie Voeten hoog groeit, die regt op ſtaat en fraay is, met ronde Takken. Zyn Ed. getuigt niettemin, dat het Hout rood is en uitermaate hard. De Bladen zyn langwerpig, van boven breedst, ſpits, effenrandig, taamelyk dik, zagt, bleek groen, verſierende de toppen der Takken: de Bloemen zonder Reuk, geel, en doorgaans met tien, doch ook wel met minder Meeldraadjes. Het brengt vyf Zaaden voort, die rondachtig zyn, in de holligheid van de Kelk.

XI. HOOFDSTUK.

Beſchryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* twaalf Meeldraadjes *hebben*, *deswegen* DODECANDRIA *genaamd of* Twaalfmannige, *tot welken onder anderen de zogenaamde* Wortel- *of* Runboomen, Mangoſtans, *en anderen betrokken zyn.*

De Klasſe der Twaalfmannige Plantgewasſen, in het Stelzel der Sexen, bevat maar vierentwintig Geſlagten, waar onder de *Eenwyvigen*, dat is die maar éénen Styl of Stempel hebben, ver de meeſten zyn, en onder deeze alleen komen de volgende vyf Geſlagten van Boomen voor. Doch men moet in aanmerking neemen, dat de Bloemen der Plan-

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. Planten van deeze Klasse niet juist twaalf Meeldraadjes hebben: neen. LINNÆUS heeft goedgevonden daar in alle de zodanigen te begrypen, waar het getal der Meeldraadjes meer dan tien en minder dan twintig; derhalve tot elf en negentien, of daar tusschen, is bepaald.

RHIZOPHORA. Wortelboom.

De Kenmerken van dit Geslagt worden opgegeven te bestaan, in de Kelk en Bloem, beiden, in vieren gedeeld te hebben en een zeer lange Haauwachtige Vrugt, die Vleezig is aan den Grondsteun.

Zeven Soorten komen 'er in voor, welken ik, als tot de Boomen behoorende, altemaal hier zal beschryven.

De Boomen van dit Geslagt behooren tot die genen, welke natuurlyk, in de beide Indiën, op den Zee-Oever of aan de Monden der Rivieren, in het Water groeijen, en dus de Stranden niet alleen beschutten voor den slag der Golven, maar ook het Land byna ongenaakbaar maaken. Van deezen aart heb ik reeds twee Geslagten, het eerste onder den naam van *Mangles* *, het andere onder dien van *Leertouwers-Boom* †, beschreeven, en dit, wegens de verwarring zyner Wortelende Uitloopers vermaard, en daar van den Griekschen Geslagtnaam draagende, zal ik derhalve den algemeenen naam van *Wortelboom*, welke in 't Nederduitsch by som-

* Zie bladz. 104.
† Bladz. 464.

ſommigen gebruikelyk is, en duidelyker dan die van *Runboom*, geeven. II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

(1) Wortelboom, *die de Bladen langwerpig ovaal, ſtompachtig, effenrandig, de Kelken ongeſteeld, de Vrugten Rolrondachtig-Elsvormig heeft.* I. *Rhizophora conjugata.* Gepaarde.

Dit is een Boom, op Ceylon groeijende, die de Bladen geſteeld, glad, langwerpig ovaal, ſtompachtig heeft; de Kelken dubbeld met kleine Steeltjes: de Vrugten Cylindriſch Elsvormig dun, uitermaate lang en knikkende.

(2) Wortelboom, *die de Bladen Lancetswys' ovaal, effenrandig, de Wortels op de Aarde leggende heeft.* II. *Gymnorhiza.* Hooge Runboom.

Dit is de eigentlyke *Mangi-Mangi* volgens RUMPHIUS, die hetzelve *Mangium celſum* noemt, om dat het de hoogſte der Mangles-boomen is, en dewyl men deeze Boomen, wegens het gebruik van hunnen Bast tot Leder-be-

(1) *Rhizophora* Foliis ovato-oblongis &c. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 592. p. 325. Anonyma. HERM. *Pict.* 279. *Fl. Zeyl.* 181. BURM. *Fl. Ind.* 108.

(2) *Rhizophora* Foliis ovato-lanceolatis, &c. *Syst. Nat.* XII. Rhiz. Calycum laciniis perſiſtentibus patentibus verſus Fructum incurvatis. WACH. *Ultr.* 89. Mangium celſum RUMPH. *Amb.* III. p. 102. T. 68. Candel. *Hort. Mal.* VI. p. 57. T. 31, 32. RAJ. *Hiſt.* 1769. BURM. *Fl. Ind.* 108.

II, AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Hooge Runboom.*

bereiding, volgens den Malabaarſen Kruidhof, in 't Nederduitſch Runboomen noemt, zo geef ik 'er den naam van *Hoogen Runboom* aan. De Malabaarſe naam is *Kandel*, de Ternaatſe *Lolaro*, en daarom noemt onze Natie, in Oostindie, hetzelve *Lalary-Hout.*

Hy heeft een regten Stam, van eens Mans dikte, boven met eene lugtige Kroon, en eene dikke, ruuwe, zwartachtige Schors. De Bladen gelyken naar die van den Laurier, zynde vyf of zes Duimen lang, half zo breed, en ſtaande meest tropswyze aan 't end der Takken, uit welken, agter de Bladen, langwerpige Knoppen voortkomen, die zig in tien Spitſen of Straalen openen, bevattende tien Meeldraadjes. Dit ſtrookt zeer weinig met de opgegevene Kenmerken. Van den Malabaarſen Boom is de Bloem Roosachtig, uit twaalf Blaadjes beſtaande, die in een Kelk, welke ook in twaalven verdeeld is, begreepen zyn. Dit komt een weinig nader aan de Twaalfmannigheid; doch het getal der Meeldraadjes wordt aldaar niet bepaald. Deeze draagt Vrugten van een Span lang en een Duim dik; die van RUMPHIUS Haauwen van een Voet lang en een Vinger dik, aan 't begin roodachtig en zagt, naar 't end toe Houtig, en van binnen een Merg hebbende, dat droog, doch eetbaar is. Deeze Haauwen van den Boom afvallende, en met de Punt in de Aarde komende, ſchieten aldaar Wortelen, geevende tot het agter-end Bladen uit, en dus jonge Boomen

wor-

wordende. Ieder Haauw fchynt derhalve op zig zelf een Zaad te zyn.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK.

Hooge Runboom.

Deeze Boomen groeijen altoos op Moerasfige Stranden of Oevers, daar het Zeewater met de Ebbe en Vloed geduurig op en af loopt, waar door de Aarde of Modder van de Wortels affpoelt; des het niet te verwonderen is, dat dezelven bloot leggen. Men kan dergelyke Stranden naauwlyks pasfeeren; want, van de Wortels afglippende, zinkt men tot den middel in 't Moeras. Van onderen hebben die echter een harden Steenigen Grond, en als zy in het Zand groeijen zyn ook de Wortels ten deele bloot. De Eilanden van Oostindie zyn op verfcheide plaatfen, aan 't Strand, begroeid met Bosfchen van dit Geboomte, 't welk een zeer goed Brandhout uitlevert. Het is onder Water zeer duurzaam, en wordt derhalve veel gebruikt tot de Grondflagen der Gebouwen, als ook tot Paalen en Palisfaaden, maar het verrot zeer fchielyk tusfchen Wind en Water. Van de Schors maakt men gebruik tot zwart Verwen en tot het taanen van Netten, als ook tot Lederbereiden, gelyk als van onzen Eiken-Bast of Run. De Vrugt dient, op plaatfen daar weinig Sagoe valt of ook in tyden van gebrek, wanneer de Sagoe- en andere Vrugtboomen door de Vyanden vernield zyn, tot Voedzel der Indiaanen, die alsdan zelfs ook de Schors en Bladen eeten.

De Hoogleeraar J. BURMANNUS oordeelde

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. de, dat deeze Soort met den Westindischen Mangles- of Oesterboom, dien de Franschen *Paletuvier* noemen, overeenkomstig ware; doch alzo men, in derzelver beschryving, van de menigvuldige nederhangende Takken, welke maaken, dat men daar by de onzen den naam van Duizendbeenen aan geeft, geen het minste gewag gemaakt vindt, zo is 't my waarschynlyker, dat die tot de vierde Soort behoore.

III. *Rhizophora Candel.* Laage Runboom.

(3) Wortelboom *met stompe Bladen, de Bloemsteeltjes tweemaal verdubbeld, de Vrugten Elsvormig.*

Aan deeze, die de *Tsierou-Kandel* of Laage Runboom van den Malabaarsen Kruidhof is, geeft LINNÆUS den bynaam van *Candel.* Het is een Boom, die maar zeven Voeten hoog wordt, anders met den volgenden veel overeenkomst hebbende, en groeijende in brakke Wateren en Moerasfen, daar de Zee op en afspoelt. Hier wordt een vyfbladige Bloem aan gegeven, die als een Ster is uitgebreid, komende van tusschen de Blaadjes een menigte witte Meeldraadjes met bruine Knopjes voort; niet onaangenaam doch flaauw van Reuk. De Vrugten zyn aan die der volgende Soort gelyk.

(4) Wor-

(3) *Rhizophora* Foliis obtusis, Pedunculis bigeminatis Folio longioribus, Fructibus subulatis. *Syst. Nat.* XII. Tsierou-Kandel. *Hort. Mal.* VI. p. 63. T. 35. RAJ. *Hist.* 1770. BURM. *Fl. Ind.* 108.

(4) Wortelboom *met ſpitſe Bladen, de Vrugten Elsvormig geknodst.* II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK.

Deeze Soort, wegens de Wortels, die zy tot haare Takken uitgeeft, aanmerkelyk, is op de Kusten en aan de Monden der Rivieren, van Aſia, Afrika en Amerika, gemeen. Men noemtze in Oostindie, gelyk de anderen, *Mangi Mangi*; in Westindie *Mangle*, of Mangles-Boom, zo wel als de voorgemelden *; by de Franſchen *Manglier* of *Paletuvier*, by de Engelſchen *Mangrove*, by de Portugeezen, in Braſil, *Mangue* of ook *Salgueira*, en *Guapareiba* by de Braſiliaanen. De onzen, in Suriname, noemenze *Duizendbeenen*, en in de Berbiesjes, met algemeener naam, *Zeekants-Hout*; doch by alle de Europeaanſche Natiën worden zy ook wel *Oeſterboomen* geheten, op Malabar *Wilde Runboomen.*

IV. *Mangle.* Wilde Runboom.

* Bladz. 490.

De manier van Groeijing deezer Boomen is zo zeldzaam, dat de Heer JACQUIN dezelve waardig geoordeeld heeft, om ze zeer uitvoerig te

(4) *Rhizophora* Foliis acutis, Fructibus ſubulato - clavatis. *Syst. Nat.* XII. Pedunculis bifidis trifidisque. JACQ. *Amer.* 141. T. 89. Rhiz. utrinque brachiata &c. BROWN. *Jam.* 211. Mangle arbor Pyrifolia &c. PLUK. *Alm.* 240. T. 204. f. 3. Candela Amer. Foliis Laurinis. CATESB. *Car.* II. T. 63. Mangle Pyri foliis &c. SLOAN. *Jam.* 155. *Hiſt.* II. p. 63. Mangium Candelarium. RUMPH. *Amb.* III. p. 108. T. 71, 72. Pee-Kandel. *Hort. Mal.* VI. p. 61. T. 34. RAJ. *Hiſt.* 1770. BURM. *Fl. Ind.* 108.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Wilde Runboom.*

te beschryven. Ik zal hem kortelyk op de hielen volgen. Het is een Boom, zegt hy, die doorgaans vyftig Voeten hoog wordt, alleen tot Brandhout dienstig, en de Bast tot Lederbereiding. De Bladen zyn ovaal, glad, Lederachtig, van drie tot zes Duimen lang, van boven donker, van onderen geelachtig groen, gesteeld, tegenover elkander. In de Oxels der Bladen komen Steeltjes voort, doorgaans met twee en somtyds met drie Bloemen beladen, die somtyds een weinig Reuk hebben, doch zeldzaam. De Kelk is in vieren gedeeld en geelachtig, bevattende vier smalle witte Bloembladjes, en altoos agt Meelknopjes (*Antheræ*), zonder eenige Meeldraadjes (*Stamina*). Deeze Meelknopjes splyten aan hunnen Grondsteun Veerkragtig in tweeën, en vallen derhalve ligt af. Het Vrugtbeginzel, dat rondachtig is, heeft een Styl zo lang als die Meelknopjes en verandert in een Vrugt, van een zeer zonderling maakzel, als volgt.

De Vrugt.

„ Men kan in de Vrugt van deezen Boom, „ bekwaamelyk, vier deelen, die weezentlyk „ byzonder maar aan elkander vast zyn, onder„ scheiden: te weeten de Kelk, den Schenkel, „ de Huik en het Zaad. De Kelk, die geen enke„ le Ontvanger, maar een weezentlyk Zaadkasje „ (*Pericarpium*) is, dewyl daar uit de Styl „ voortkomt in de Bloem, is een langwerpig „ Eyrond Lighaam, van onderen bultig, Vlee„ zig, langer dan een Duim, van buiten bruin

en

„ en ruuwachtig, aan den Mond wederzyds „ met het verdeelde gedeelte van den Styl gekroond, van binnen tot onderen toe hol. De „ Schenkel (*Crus*) is een Rolrondachtig, glanzig bleek groen, Lighaam, naauwlyks anderhalf Duim lang, doch altoos langer dan het „ Zaadkasje, van boven tot een Hals verdund en „ eindigende in een krom ſtomp Hoofdje, dat „ Oranje-geel is, van binnen uitgehold tot een „ geſpitſten Kegel, die aan den Hals toe reikt, „ hebbende de Oppervlakte glanzig wit. Deeze Schenkel, nu, beſtaat uit witachtige overlangſe tedere Vezelen, het Hoofdje uitgezonderd, in welks zelfſtandigheid geene Vezelen zig vertoonen. De Huik (*Calyptra*) „ is een wanſtaltig, Klokvormig, Oranjekleurig „ Lighaampje, van eene Klierachtige en tedere zelfſtandigheid, zittende als een Muts op „ het Hoofdje van den Schenkel, en aan den „ rand een Zoom hebbende, die hetzelve om „ den Hals doet ſluiten. Het bultige gedeelte „ der holligheid van het Zaadkasje wordt 'er „ naauwkeurig door gevuld. Het Zaad (*Semen*), „ eindelyk, is het grootſte deel der Vrugt, „ Spilrond, zwaarwigtig, doorgaans tien Duimen lang, op zyn dikſte als een Vinger, „ meer of min krom, donker groen, aan de „ Punt roodachtig, en ſomtyds geheelenal zwartachtig rood. Het loopt Elsvormig ſpits uit, „ en, naar het Zaadkasje toe allengs verdunnende, neemt het aldaar eindelyk de gedaante

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK.

Wilde Runboom.

II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK. *Wilde Runboom.*

„ van een gespitsten Kegel aan, die in de hol-
„ ligheid van den Schenkel past. De Smaak is
„ samentrekkende : de Bast broosch, een Linie
„ dik, van binnen witachtig: het Merg bestaat
„ uit veele overlangse Vezelen, die overdwars
„ zig niet gemakkelyk snyden laaten, wit zyn,
„ maar in de open Lugt aanstonds rood wor-
„ den, volmaakt gelykende naar jong Hout.
„ Daar het end van het Zaad aan den Schen-
„ kel raakt, eindigt de Bast of Bolster in een
„ witachtigen rand, maar het Merg loopt voort
„ in den gedagten groenen Kegel, die uit eeni-
„ ge geplooide en op gerolde Blaadjes, welke
„ ligtelyk te ontwikkelen zyn, is samenge-
„ steld."

De Vrugtmaaking. Dewyl dan dit Zaad reeds duidelyke Bladeren heeft, zo blykt dat deeze *Kaarsdraagende* Mangie - Boomen, (want dus noemtze RUMPHIUS wegens de figuur der Vrugt:) met groot recht onder de *Plantæ viviparæ* te tellen zyn (*). De Heer JACQUIN heeft uit zyn Ed. Waarneemingen nog een ongemeene byzonderheid, die mooglyk zonder voorbeeld is, in de Vrugtmaaking van dit Gewas opgemaakt:

(*) Dat onder de Planten, zo wel als onder de Dieren, eenigen Jongwerpende (*Viviparæ*) zyn, wordt door LINNÆUS in zyn Ed. beantwoording der Vraag van de Akademie van Petersburg, (zie het voorg. STUK deezer *Nat. Hist.* bladz, 69, 70,) vastgesteld; hebbende zyn Ed., onder de Grasachtige Planten, zulks in een Soort van de *Festuca*, *Aira* & *Poa*, deswegen *viviparæ* genaamd, waargenomen.

maakt: dat, naamelyk, van de Bevrugtinge der Bloem, tot aan de volmaakte rypwording der Vrugt, byna een Jaar verloopt. „ Geduurende „ de eerste Maand heeft, zegt hy, het Vrugt- „ beginzel, in 't midden van de Bloem, naauw- „ lyks de grootte van een Erwt: de Kelk wordt „ ruuwer en groener: de Bloemblaadjes en „ Meelknopjes zyn weg; voor 't overige is de „ Bloem naauwlyks veranderd. In de derde „ Maand komt de Top van 't Zaad te voor- „ schyn, welke dan twee Maanden lang klein „ blyft, tot dat het Zaadkasje volgroeid is. „ Vervolgens puilt het Zaad, alle Maanden, „ ongevaar anderhalf Duim verder uit. Ge- „ duurende de tiende Maand openbaart zig de „ Schenkel, en in de twaalfde of daar omtrent „ valt het rype Zaad van den Boom."

II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK. *Wilde Runboom.*

Vervolgens merkt gezegde Heer aan, hoe het gedagte Zaad, ryp zynde, met de Punt in den Grond, die meestal week en Modderig is, vallende, aldaar Wortelen schiet en de Bladen aan het andere end, dat eigentlyke Zaadblaadjes zyn, ontwindende, opgroeit. Dit gebeurt zelfs, zegt hy, wanneer het Zaad in Water, dat een half Voet op het Land staat, komt te vallen, dewyl het dan mede in den Grond blyft zitten, gelyk hy hetzelve ook in Wateren van drie of vier Voeten diep zag doen. „ Die Elsvormige „ Vrugt, (zegt zyn Ed.) is derhalve de waare „ Stam van den toekomenden Boom. Door „ den tyd worden de Wortels Houtig, en 't

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Wilde Rurboom.*

„ zy de Zee, dezelven geduurig befpoelende „ en overloopende, door het wegvoeren van „ Slyk en Zand, daar van de oirzaak mag zyn; „ 't zy de Wortels zelf zo wel naar boven als „ nederwaards door aangroeijing verlangd wor„ den: men zietze, na weinige Maanden, hoo„ ger dan de Grond en Boogswyze gekromd, „ den Stam van het Boompje, als opgeheven, „ onderfteunen." Die verheffing der Wortelen boven den Grond, heeft dan in deeze zo wel plaats als in de Tweede Soort.

De Wortelschieting uit de Takken.

„ Het jonge Mangles - Boompje heeft (ver„ volgt die Heer, naauwlyks de hoogte van „ twee of drie Voeten bereikt en een Kroontje „ begonnen te maaken, of uit den Stam komen, „ wat hooger dan de anderen, nieuwe Wortels „ voort, welke, Boogswyze naar de Aarde ge„ kromd, en met de enden daar in gelaten, „ tot voeding en fteuning dienen van den Boom. „ Op die zelfde manier gaat hy gewoonlyk tot „ de twaalf Voeten hoogte voort, als wanneer „ zig een Bosfchagie van Wortelen vertoont, „ die uit den Stam en de oudfte Takken tot „ vyf Voeten boven den Grond voortgekomen „ zyn. De Boom, deeze grootte bekomen „ hebbende, geeft weinige Wortels uit, maar „ begint alsdan zyne Kroon naar alle kanten „ uit te breiden, als geheel bezig met het voort„ brengen van Takken. Eindelyk geeft hy „ ook, zelfs tot de hoogfte Takken, Wortels „ uit, zonder eenige bepaalde plaatzing, Tak-

„ kig

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Wilde Runboom.*

„ kig zynde en gereed om t'eeniger tyd in den „ Grond te booren. Alle deeze Wortels, gelyk „ ook veelen der voorgaanden, met een hoek „ van omtrent tagtig Graaden of wat binnen „ den winkelhaak uitgefprooten, gaan eerst regt „ voort, dan krommen zy zig, door hun eigen „ zwaarte, naar den Grond. Zy zyn rond, „ Roestkleurig, eerst broofch, dan taay en „ vast, met eenen dikken Bast en een Vezel- „ achtig Merg; aan hunne ftompe Punt bekleed „ met een Klokswys', Hoornachtig, zwart „ Vlies, het welke 'er afgaat als zy in den „ Grond gekomen zyn. Door kneuzing of breuk „ deeze Punt verlooren hebbende, groeijen „ zy niet meer uit, maar boven het gekwetfte „ deel krygen zy drie, vier of meer, nieuwe „ Worteltakken."

„ Uit het gezegde kan men opmaaken, hoe „ digte en uitgebreide Bofchagiën deeze Boo- „ men, door den tyd, op onbearbeide en over- „ ftroomde Oevers kunnen voortbrengen en „ welk een verbaazende Vertooning zy aan de „ Europeaanen uitleveren. Naby dezelven te „ overnagten, op dat ik niet zegge te woonen, „ zou, wegens de fchrikkelyke menigvuldigheid „ van de kwaadaartigfte Muggen, voor onze „ Natie tot een groote Straf verftrekken kun- „ nen, hoewel de Wilden taamelyk gehard daar „ tegen zyn; maar midden in die Bofchen „ zelf zou het naauwlyks een Menfch kunnen „ uitftaan. Hier onthouden zig menigvuldige Rei-

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Wilde Runboom.*

„ gers, Koeten en ander ſlag van Vogelen. „ Men vindt 'er ſchoolen van Krabben en Kreef- „ ten onder. Het ſamenweefzel der onderſte „ Wortelen verſchaft de Indiaanſche Jaagers „ een vasten Grond en als een Brug, waar me- „ de zy zonder gevaar over Modder en Water „ kunnen loopen. Aan de boogen der Worte- „ len, die onder Water ſtaan, groeijen de in „ de Reisbeſchryvingen zo vermaarde Boom- „ Oeſters, naar welken de Amerikaanen niet „ minder gretig dan wy naar de onzen zyn. De „ Vrugten worden, zo wel als de Bast, tot het „ Leertouwen gebruikt.

Ik ben breedvoerig geweest in de Beſchryving van deezen Boom, den wonderlykſten, mooglyk, op den Aardkloot bekend, en tevens een der nuttigſten, als men aanmerkt, hoe hy tot beſchutting dient van de Zee-Kusten der Indiën en tot een wykplaats voor een menigte Wilde en Waterdieren, die zekerlyk van de Vrugten, zo wel als de Menſchen, gebruik maaken: doch men moet hem wel onderſcheiden van den Wonderboom der Banjaanen, een Soort van Vygeboomen, aan de Vaste Kust van Indie, die dergelyke Wortels uit de Takken laaten nederzakken en daar door ook geheele Bosſchagiën maaken, in welken de Moederſtam naauwlyks te vinden is. Deeze, naamelyk, behooren tot het Geſlagt der Vygeboomen, gelyk wy in 't vervolg zien zullen, en daarom wordt de thans beſchreevene Soort, door SLOANE, *Mangle* met

met Peereboomsbladen en lange Haauwen, *die naar den Indiaanſchen Vygeboom gelykt*, getyteld. Het Hout is wegens zyne Knoest- en Kwastigheid tot Timmerwerk niet bekwaam, doch zo zwaar, dat de Indiaanen wel Ankers maaken van de Wortelen, die zy dan ook dikwils met Dryfſteenen tot een Boey voorzien, zo RUMPHIUS aanmerkt. II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK.

(5) Wortelboom *met ſtompe Rolronde Vrugten.*

V. *Mangle Cylindrica.* Kaarsdraagende.

Hier wordt bedoeld de *Karil-* of *Kanil-Kandel* (†) van Malabar, welke RAY genoemd heeft *Kaarsboom* met driebloemige Steeltjes en eene dunnere Vrugt dan in de Kandel, dat is in de Tweede Soort, welke de Vrugten een Duim dik heeft. Volgens COMMELYN wordt deeze in 't Nederduitſch de *Tamme Runboom*, in 't Portugeeſch *Salgeira ſativo*, mooglyk om dat men hem uit Zaad voortteelt, geheten. De Vrugten vallen niet dikker dan de Pink, en worden, jong en mals zynde, tot Spyze gebruikt. By RUMPHIUS voert dit Gewas den naam van *Klei-*

(5) *Rhizophora* Fructibus Cylindricis obtuſis. *Syst. Nat.* XII. Karil-Kandel. *Hort. Mal.* VI. p. 56. T. 33. RAJ. *Hiſt.* 1770. Mangium minus. RUMPH. *Amb.* III. p. 106. T. 69. BURM. *Fl. Ind.* 108.

(†) Ik denk dat het deeze is, die met *Kari-Kandel* door LINNÆUS gemeend wordt: de Heer J. BURMANNUS zegt *Kave-Candel.* Ind. Mal. 6.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK.

Kaarsboom.

Kleine Mangie-Boom, om dat het den Stam zeer laag heeft, niet dikker dan eens Menschen Been, verder Struikswyze veele dunne Takken uitgeevende. De Vrugten van deeze Soort, ver van Rolrond en stomp, zouden, volgens de beschryving van dien Autheur, by haaren oirsprong smal zyn, omtrent een Schaft dik, allengs uitpuilende tot de dikte van een Pink, daarna weder schielyk toegespitst. In de Afbeelding, nogthans, komen zy taamelyk Rolrond voor; gelyk hy ook zegt, dat zy by paaren aan de Boomen hangen, als kleine Waschkaarsen, zynde omtrent een Voet lang, gestreept, donker groen, daarna geel, en eindelyk bruin wordende. De Boom groeit in Water-Indie verder van het Strand, doch altoos in zodanige Moerasen en Inhammen die door overvloeijing van het Zeewater veroirzaakt zyn, en, derhalve vind ik het zonderling, dat onze Ridder de woonplaats juist tot Malabar bepaald heeft; niet minder, dan dat de voorgaande Soort, die alom op 't Strand groeit, door zyn Ed. gezegd wordt in de Moerasen van de Karibische Eilanden en Malabar te huisvesten (*).

VI. *Rhizophora Caseolaris.* Kaasjesdraagende.

(6) Wortelboom *met stomp ovaale Bladen, de*

(*) *Habitat in uliginosis* Malabariæ. 4. *Habitat in Paludibus* Caribæarum, Malabariæ. *Spec. Plant.* Ed. II. p. 634, 635.

(6) *Rhizophora* Foliis ovatis obtusis &c. *Syst. Nat.* XII. Man-

de Bloemen enkeld, de Vrugten platachtig rond met puntjes.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Kaasjes-Boom.*

Deeze Soort voert den naam van *Mangium Caseolare*, dat is Kaasjes-draagende *Mangi*, by RUMPHIUS, die aanmerkt, dat 'er een witte en roode van is, welken hy beiden in één Hoofdstuk beschryft. De Witte *Brappat*, gelyk hem de Indiaanen noemen, heeft de gestalte van een Eikeboom, met eenen Stam gemeenlyk van twee Voeten of dikker, die bogtig is en zwaare Takken uitgeeft, hebbende eene ruuwe geborstene Schors. De Bladen zyn breeder en rondachtiger dan in de andere Soorten, vier Duim lang, dik, glad en breekbaar, gelyk die van Porselein, ziltig van Smaak. Zy staan tegen over elkander of by paaren aan de Looten, even of de Boom gevinde Bladen had. Het Bloeizel zyn in 't eerst groote groene Knoppen, die zig openen tot een Kroontje, van zes zeven of agt Straalen, de verdeelingen zynde van de Kelk, die van binnen gevuld is met witte Meeldraadjes, hebbende graauwe Knopjes en in 't midden een Styl, met een groenen Stempel. De Vrugt, in de gezegde Kelk aanrypende, vertoont zig als een Kaasje, met een Punt daar boven op, 't welk de Maleijers dezel-

Mangium Caseolare. RUMPH. *Amb.* III. p. 111. T. 73, 74. BURM. *Fl. Ind.* 108.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Kaasjes-Boom.*

zelve by een Lamp doen vergelyken, hoewel zy deeze Appeltjes *Boa Rembang* noemen, doch de onzen *Sterrebollen.* De Roode Brappat verschilt in Gewas, doordien hy zig als een Appelboom vertoont, en de Bloemen rood heeft; maar de Vrugten zyn in beiden, zelfs ryp geworden, groen. Zy worden van 't Gemeene Volk gegeten. Het Hout van den Witten Brappat is tot den Scheepsbouw, inzonderheid tot Knies en Kromhouten, zeer bekwaam.

Rondom deeze Boomen komen uit den Grond zekere Bygewasfen voort, die men, om dat zy aan 't end gefpleeten zyn, *Splitshoorens* noemt, van eene Kurkachtige zelfftandigheid. Men heeft ontdekt, dat deeze, door zekere dunne Vezelen, gemeenfchap hebben met malkander en met de dikke Wortelen van den Boom. De Bladen van den Rooden Brappat dienen tot Voedzel voor een Rups, die een fchoone Oostindifche Spiegel-Kapel uitlevert.

VII. *Rhizophora Corniculata.* Hoorndraagende.

(7) Wortelboom *met ovaale Bladen en Trosachtige Bloemen, de Vrugten Sikkelswyze krom en fpits.*

RUMPHIUS merkt aan, dat 'er tweederley *Heesterachtige* Mangies op de Molukkife Eilan-

(7) *Rhizophora* Foliis ovatis, Floribus confertis, Fructibus arcuatis acuminatis. *Syst. Nat.* XII. Sp. 4. *Sp. Plant.* II. Sp. 6. Mangium Fruticofum Corniculatum. RUMPH. *Amb.* III. p. 117. T. 77. BURM. *Fl. Ind.* 108.

landen groeijen, waar van de eene door hem *Gehoornde* wordt genoemd, wegens de figuur der Vrugten, die zy draagt. Het Gewas is twee Mans langten hoog, met verſcheide Stammen, van dikte als eens Menſchen Been, opſchietende, die een menigte van dunne Rysjes uitgeeven. Hier aan groeijen de Bladen, die ovaal zyn, van drie tot vyf of zes Duimen lang en twee Vingeren breed, ook dikachtig, glad en ziltig van Smaak. Uit de Leedjes, by de Bladen, komen Knopjes voort, waar uit de Bloemen Troswys' groeijen, ieder op een byzonder Steeltje, dun zynde en een Duim lang. Deeze Bloemen zyn wit, van vyf ſtyve Blaadjes gemaakt en vyf Meeldraadjes bevattende, met een Styl, die langer is, in 't midden, liefelyk van Reuk. Hier op volgen kleine kromme Haauwtjes, een Schaft dik, twee Vingerbreedten lang, aan 't end ſpits toeloopende, als Olyphants-Tandjes, ryp zynde rosachtig bruin en een groen Merg bevattende, dat als uit ſamengerolde Wortelblaadjes beſtaat, gelyk ook hetzelve, als zy op den Grond vallende geborſten zyn, het Zand raakende, aanſtonds Wortelen ſchiet en een nieuw Boompje voortbrengt. De Groeiplaats is op Steenige vlakke Stranden, beſtaande uit Zand en roode of bruine Keyſteenen, daar de Zee geduurig op en afſpoelt: nooit op 't drooge Land, ten zy hetzelve weleer door de Zee bedekt geweest zy. Men vindt het derhal-

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK.

halve aan de Kusten van de Molukkifche en alle de Oofter - Eilanden van Oostindie, meest by en tusfchen het Brappat of Kaasdraagende Mangie groeijende, 't welk ook zodanigen Grond bemint. Van de Bloemen maakt men, wegens derzelver uitmuntende Reuk, gebruik.

VIII. *Rhizophora Caryophylloides.* Kruidnagelachtige.

(8) Wortelboom *met ovaale gefpitfte Bladen, Troswyze Bloemen en Kegelvormige gekroonde Vrugten.*

Ik zal hier, met den Heer N. L. BURMANNUS, als eene Agtfte Soort byvoegen het *Mangium Caryophylloides* of Nagelachtige Mangie van RUMPHIUS, dat veel overeenkomst fchynt te hebben met den *Witten Runboom* van PLUKENETIUS, die een dik en rondachtig glad Blad heeft, en eene Vrugt naar Kruidnagelen gelykende, doch grooter, in de Westindiën groeijende. Men ziet daar uit de reden van den naam. Het kan echter de *Pou-Kandel* van den Malabaarfen Kruidhof, gelyk die Autheur zig verbeeldde, niet zyn, welke, door zyne kromme Vrugten en ten uiterfte welriekende Bloemen nader komt aan de voorgaande Soort. In groeijing

(8) *Rhizophora* Foliis ovatis acuminatis, Floribus confertis, Fructibus Conicis coronatis. BURM. *Fl. Ind.* 109. Mangium Caryophylloides. RUMPH. *Amb.* III. p. 119. T. 78. Mangle alba Coriaria, Folio denfiusculo fubrotundo glabro, Fructu formâ Caryophylli Aromatici majore. PLUK. *Alm.* 241. T. 204. f. 4.

jing gelykt het ook naar de Nagelboomen, zegt RUMPHIUS, en de Bloem is als een bloeijende Nagel, agtbladig met agt Meeldraadjes, de Vrugt uitwendig als een Moernagel, doch inwendig even zo gesteld als die der andere Mangie-Boomen. Het komt zeldzaam voor, doch daar zyn bysoorten van, die men op de Stranden der Molukkische Eilanden aantreft. II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

GARCINIA.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn: een vierbladige Kelk onder het Vrugtbeginzel; vier Bloemblaadjes; een Schildvormige Stempel: de Vrugt een Bezie die gekroond is, bevattende agt Zaadkorrels.

Twee Soorten komen 'er van voor, beiden in Oostindie groeijende, als volgt.

(1) Garcinia *met ovaale Bladen en eenbloemige Steeltjes.* I. *Garcinia Mangostana.* Mangostan-Boom.

Dit is de *Mangostan*-Boom, in Oostindie groeijende, welke de grootte ongevaar van een Appelboom heeft en Laurierbladen. De Bloem is

(1) *Garcinia* Foliis ovatis, Pedunculis unifloris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 594. p. 326. *Hort. Cliff.* 182. Mangostana. GARC. *Phil. Transact.* N. 431. T. 1. BONT. *Jav.* 115. RUMPH. *Amb.* I. p. 132. T. 43. Laurifolia Javanensis. C. B. *Pin.* 461. RAJ. *Hist.* 1662.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Mangostan-Boom.*

is als die van den Brappat, hier voor beschreeven, als bestaande uit verscheide puntige Straalen, gelyk een Sterretje, waar binnen eenige geele Meeldraadjes vervat zyn en een Vrugtbeginzel, dat eene Vrugt wordt, van grootte als een kleine Appel, en ook van dergelyke figuur, donker bruin van Kleur. De Kelk der Bloem blyft het steunzel van agteren, en van vooren heeft deeze Vrugt een Sterretje, welks Straalen aantoonen, hoe veele verdeelingen daar binnen zyn, in het Vleesch, 't welk groote Zaadkorrels of Steenen aan 't middelpunt, even als de Mispelen, heeft, doch somtyds vindt men 'er niet éénen Korrel in, die bekwaam is om te planten.

Onder de edelste Vrugten van Oostindie worden deeze geteld, die een wit, Sappig Vleesch bevatten, dat in de onrypen wat rins, doch in de rypen zo lekker als de keurlykste Druiven is. Ongemeen verfrisschende is het Sap van deeze Vrugten, en zo weinig bezwaarende, dat men die in Ziekte zo wel als in Gezondheid gebruiken kan: maar de Schil is bitter en samentrekkende. De Boom groeit op Malacca, Sumatra en Java, doch weinig of niet omstreeks Batavia, zo dat menze van Bantam in menigte derwaards brengt. Men heeftze 'er ook niet op alle tyden van het Jaar, meest in November en December. Het Gewas is wat kiesch, willende niet op alle plaatsen groeijen, vereischende een roode, vette, Kley, met wat Steen gemengd. Op

Am.

Amboina heeft men deeze Boomen, ſchoon levendig aldaar gebragt, niet kunnen voortkweeken.

II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

(2) Garcinia *met Lancetswyze Bladen en driebloemige Steeltjes.*

11. *Garcinia Celebica,* Kirasboom.

Op Celebes, een groot Eiland in Oostindie, groeit een Soort van Mangoſtan, welke RUMPHIUS deswegen de Celebiſche noemt, doch die anders den naam van *Kiras* voert. Dezelve wordt geen hooge Boom, doch maakt een ſierlyke breede Kroon, van Takken met gepaarde Bladen, die wel gelyken naar de Bladen van de andere Mangoſtan, doch ſmaller en ſpitſer zyn, met minder uitpuilende Aderen. Uit de Oxels der Bladen komen takjes voort, met eenige Blaadjes en Bloemſteeltjes, drie by elkander. De Bloem, van grootte als een Dubbeltje, beſtaat uit vier groote en vier kleine Blaadjes, in 't midden, zo het ſchynt, vier Meelknopjes hebbende, die het Vrugtbeginzel omringen, dat eén dergelyke Vrugt wordt, als in de andere Mangoſtan, van dergelyken aart. Men eet de rype Vrugten en de Schil dient, door haare Samentrekking, tegen de Roode Loop. Het Hout verandert, wanneer het op de Makasſarſche Ryst-

(2) *Garcinia* Foliis lanceolatis, Pedunculis trifloris. *Syst. Nat.* XII. Mangoſtana Celebica. RUMPH. *Amb.* I. p. 134. T. 44. BURM. *Fl. Ind.* p. 109.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. Ryst-Velden, onder 't Kaf van Ryst, begraven wordt, zo RUMPHIUS aanmerkt, in drie Jaaren tyds in Steen; doch waarschynlyk zal het dit gemeen hebben met andere Houten.

WINTERANIA.

De Kenmerken zyn, een driekwabbige Kelk, vyf Bloemblaadjes en zestien Meelknopjes, die aan een Bekerachtig Honigbakje aangegroeid zyn. De Vrugt een Bezie met drie Holligheden en twee Zaaden.

I *Winterania Canella.* Witte Kaneel Boom. Maar ééne Soort komt in dit Geslagt voor (1), welke 'er tevens den naam aan geeft, als de Boom zynde die de Witte Kaneel, gemeenlyk *Cortex Winteranus* genaamd, uitlevert. Sommigen willen echter, dat de Witte Kaneel van deezen Bast verschillende zy. De Kapitein van een Engelsch Schip, WINTER genaamd, die den Zee-Held DRAKE, in 't jaar 1578, op deszelfs Togt naar de Groote Zuidzee vergezelde, de Straat van Magellaan bereikt hebbende, kwam in 't volgende Jaar te rug, en bragt met

(1) Winterania. *Syst. Nat.* XII. Gen. 598. p. 326. *Hort. Cliff.* 488. Winteranus Cortex. CLUS. *Exot.* 75. Laurus Foliis enerviis obovatis obtusis. *Mat. Med.* 196. *Sp. Plant.* I. p. 371. Canella Foliis oblongis obtusis nitidis, Racemis terminalibus. BROWN. *Jam.* 215. T. 27. f. 3. Cassia lignea Jamaicensis &c. PLUK. *Alm.* 89. T. 81. f. 1. Cassia Cinnamomea &c. *Ibid.* T. 160. f. 7. Arbor Baccifera Laurifolia Aromatica, Fructu viridi calyculato racemoso. SLOAN. *Jam.* 165. *Hist.* II. p. 87. T. 191. f. 2. CATESB. *Car.* II. T. 50.

met zig deezen vermaarden Bast, aldaar ingezameld, die sedert naar hem den naam gevoerd heeft. Men noemtze ook wel, naar de plaats der afkomst, *Magellaansche Kaneel*, als eenige overeenkomst met de Kaneel hebbende in Reuk, maar veel scherper en bitter van Smaak. CLUSIUS, die zulks verhaalt, kreeg in het voorste der Zeventiende Eeuw een nader Berigt van deezen Boom, en een stuk van een Tak daar van, met den Bast daar om zittende, dat hy afbeeldt.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Witte Kaneel Boom.*

Het waren Boomen, in menigte groeijende aan een Inham van die Straat, tot zulk een hoogte en dikte, dat 'er Planken van gezaagd werden, twee en een half Voet breed. De Bladen des Booms hadden den Reuk van Laurierbladen, doch waren veel breeder en groener, en de Boom bleef, gelyk de meesten aan dien Inham, altoos groen. Zy hadden 'er, schoon meer dan drie vierendeel Jaars in die Straat vertoevende, nooit Bloemen of Vrugten aan vernomen. Het Hout was door hun tot Brandstof gebezigd, en van den Bast hadden zy, in plaats van Speceryën, gebruik gemaakt, inzonderheid by de Mosselen, daar zy meest het Leven by hielden in de gedagte Straat; dewyl hun Peper ontbrak; en op 't Schip tegen het Scheurbuik. Van jonge Boompjes, van deezen aart, maakten de Ingezetenen des Lands hunne Pylen, derzelver Stammen daar toe in 't geheel gebruikende.

Te vooren hadt LINNÆUS den Boom, die de

II. AFDEEL XI. HOOFDSTUK. *Witte Kaneel Boom.*

de gedagte Schors uitlevert, tot de Laurieren betrokken, doch tegenwoordig maakt zyn Ed. 'er, als gezegd is, een byzonder Geslagt van, 't welk verscheide Boomen begrypt, die in Amerika, hier en daar, naderhand ontdekt zyn, en wier Bast meer of min schynt te strooken met den Magellaanschen. Hier onder bevindt zig de *Kaneel-Kassia* of Wilde Kaneel van Barbados, welke men meent met den *Peruviaanschen Bast* overeen te komen; doch inzonderheid de Jamaikasche Boom, die van BROWNE genoemd wordt Kaneel met langwerpige, stompe, glanzige Bladen, en Trossen aan 't end der Takken; van PLUKENETIUS *Cassia lignea*-Boom die den Bast scherp heeft als Peper; van SLOANE Kruiderige Boom met Laurierbladen, wiens Vrugt uit Trossen bestaat van groene gekelkte Bessen. Die Autheur beschryft denzelven breeder als volgt.

'T Is een Boom van maatige grootte, die een weinig naar een Appelboom gelykt, met een uitgebreide Kroon, en eenen dikken Bast, die van binnen ros is, van buiten Aschgraauw; de Bladen anderhalf Duim lang, een Duim breed, wederzyds toeloopende, doch aan 't end stomp en als gevorkt; bleek groen, met een kort Steeltje. Uit de Oxels der Bladen komen twee, drie, vier of meer Bloemen voort, op een gemeen Steeltje, zeer wit, vyfbladig, hebbende een sterken Jasmyn-Reuk. Hier op volgt een Tros van eenige bleekgroene Bessen, bevattende

de zwarte welriekende Zaaden, iets gelykende naar de Korrels van Druiven. II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

Wy zyn dus niet verzekerd den regten Bast van Winter of de Magellaansche Kaneel te hebben, maar *Witte Kaneel*, die in Smaak en kragten veel overeenkomst daar mede heeft. Het is een goed Maagmiddel, inzonderheid om koude Slym, in de Ingewanden of deelen der Chylmaaking vergaard, te verdunnen, en dergelyke Stoffen door Zweet uit te dryven.

CRATEVA.

De Kenmerken van dit Geslagt zyn; eene vierbladige Bloem, die de Kelk in vieren verdeeld heeft: de Vrugt een Bezie of Appeltje met ééne holligheid, waar in veele Zaaden.

Drie Soorten komen 'er in dit Geslagt voor, als volgt.

(1) Crateva, *die ongedoornd is, met effenrandige Bladen en Manwyvige Bloemen.* I. *Crateva Gynandra.* Manwyvige.

De oirzaak van den zonderlingen bynaam is; dat de Meeldraadjes niet uit den bodem van de Bloem voortkomen, gelyk gewoonlyk; maar dat

(1) *Crateva* inermis, Foliis integerrimis, Floribus gynandris. *Syst. Nat.* XII. Gen. 599. p. 326. Crateva arborea triphylla &c. BROWN. *Jam.* 246. Arbor Americana triphylla &c. PLUK. *Phyt.* 147. f. 6.

II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

dat zy zitten op een Kolom, die uit het midden van de Bloem, in plaats van Stamper, opryst; even als in die Klasse van het Stelzel der Sexen, welke den naam van *Gynandria*, dat is Manwyvigen, voert. Dus wordt het Gewas van PLUKENETIUS genoemd, eene Driebladige Amerikaansche Boom, met een menigte van Meeldraadjes, die paarsche Toppen hebben, beslaande de Navel van de Bloem. BROWNE geeft 'er ovaale gladde Bladen aan, en Trossen op het end der Takken. LINNÆUS merkt aan, dat deeze Soort bovendien, door de dunte der Bladen en de langwerpigheid der Bloemblaadjes, van de volgende verschille.

II. *Crateva Tapia.* Stink-Appel-boom.

(2) Crateva, *die ongedoornd is, met effenrandige Bladen, de zydblaadjes aan den voorsten grondsteun korter.*

Deeze heeft haaren bynaam van den Brasiliaanschen Boom, *Tapia* genaamd, door MARCGRAAF en PISO beschreeven, dien RAY noemt,

(2) *Crateva* inermis, Foliis integerrimis, Foliolis lateralibus Basi anticâ brevioribus. *Syst. Nat.* XII. Cr. inermis *Fl. Zeyl.* 211. *Sp. Plant.* I. p. 444. *Hort. Cliff* 484. Apioscorodon, f. Arbor Americana triphyllos, &c. PLUK *Alm.* 34 Malus Amer. trifolia &c. COMM *Amst.* I p. 129. T. 67. Anona trifolia, Flore Stamineo &c. SLOAN. *Jam* 205. *Hist.* II. p. 169. RAJ. *Dendr.* 79. Nurrvala. *Hort. Mal.* III. p. 49. T. 22. BURM. *Fl. Ind.* p. 109.

noemt, eene Driebladige Brafiliaanfche, welke een Vrugt draagt als een Oranje-Appel, binnen welker Schors de Appel gevuld is met Steenen, als Kerfen-Steenen, doch langwerpiger, zittende ieder in zyn eigen Velletje. De *Apioscorodon* van PLUKENETIUS, Wilde Oranje-Appel by de Indiaanen genaamd, draagt Appelen, die naar Knoflook ftinken. Dien zelfden Reuk hebben de Vrugten der *Driebladige Anona* van SLOANE, welke deswegen, by de Engelfchen, op Jamaika, genoemd wordt, de *Knoflook Peeren Boom*. II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Stink-Appelboom.*

Dezelve groeit omtrent dertig Voeten hoog, hebbende den Stam van dikte als eens Menfchen Dye, met eene donker groene Schors. Na eenige Maanden Bladerloos geweest te zyn, geeft hy aan de enden der Takjes Bloemen uit, welke op Steeltjes van twee Duimen lang zitten, en lange groenachtige Meeldraadjes hebben, met paarfche Knopjes, den Styl omringende. Daar volgen Vrugten op, van grootte als een Kaatsbal, die onder een ruigen Bast een Meelachtig Vleefch, als van een Peer, bevatten, dat zoetachtig is en naar Knoflook ftinkt. By het middelpunt zyn veele groote zwarte Zaaden geplaatst. Deeze fchynt dan van de gedagte Tapia te verfchillen, en de Appelen van de *Nurrvala* van Malabar, welken COMMELYN daar mede vergeleek, hadden een Wynachtigen Reuk en Smaak. Men noemt dezelven, zo zyn Ed. aanmerkte, in 't Portugeefch *Pee do Morto*,

II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

to, in 't Nederduitſch *Bombeenen*, voor welke benaaming ik in de beſchryving geen reden vind, en heb ze derhalve *Stink-Appelen* getyteld.

III. *Crateva Marmelos.* Slym-Appel Boom.

(3) Crateva, *die gedoornd is, met Zaagswys getande Bladen.*

Hier toe behoort de Uitlandſche Kwee-Appelen Boom of *Marmelos*, uit het *Muséum Zeylanicum* van den beroemden HERMANNUS, dus genaamd, wegens de verſcheiderley Marmeladen, die men van deszelfs Vrugten in Oostindie bereidt. Het is de Driedoornige Indiſche Kalabasdraagende Boom van PLUKENETIUS, wiens Vrugt een Merg heeft naar dat van Kwee-Appelen gelykende, zynde *Coyalam* in de Malabaarſe Kruidhof getyteld, dien de Nederlanders *Slym-Appel* noemen. Hy groeit op Malabar en Ceylon. Het is een hooge Boom, met eenen geelachtig witten Stam, en veele Takken, die ſterk gedoornd zyn, wordende in de ouderdom bruinrood. Drie Bladen draagt hy op één Steeltje, en zes of zeven Bloemen, van eenen aangenaamen Reuk, uit vyf witachtig groene Blaadjes beſtaande. De Vrugten gelyken ronde Appelen, met eene dunne groenachtige Schil,

(3) *Crateva* Spinoſa Foliis ſerratis. *Flor. Zeyl.* 212. Cucurbitifera trifolia ſpinoſa Indica &c. PLUK. *Alm.* 125. T. 170. f. 5. Cydonia exotica. C. B. *Pin.* 435. Bilacus. RUMPH. *Amb.* I. p. 197. T. 81. Covalam. *Hort. Mal.* III. T. 37. BURM. *Fl. Ind.* p. 109.

Schil, waar onder een harde Houtige ja byna Beenige Bolſter, die een Lymerig week Vleeſch, van eenen zuurachtig zoeten Smaak bevat, en platte langwerpige witte Zaaden. II. AFDEEL. XI. HOOFD-TUK.

Uit de Afbeelding van den *Bilakboom* by RUMPHIUS, die de zelfde aangemerkt wordt te zyn, ziet men de figuur van deeze Vrugten, en dat dezelven wel van grootte als een Ganzen-Ey, maar ook kleiner vallen. Zy moeten niet over-ryp worden aan den Boom, dewyl zy dan vergooren en onbekwaam zyn om te eeten: maar, vroeger van den Boom geſchud of geplukt, kunnen zy wel een Maand leggen, en, dus ryp geworden, vervullen zy een geheele Kamer met haaren ſterken Reuk. De Europeaanen vinden 'er raauw weinig Smaak in, doch gebraden, gekonfyt of tot Marmelade gemaakt, is het eene zeer lekkere Vrugt. De Boom groeit op een gedeelte van Java en de nabuurige Eilanden; maar op Amboina wilde hy niet aarden, mooglyk wegens de droogheid van den Grond: hebbende zulks met de Mangoſtans en andere Vrugtboomen gemeen. *Slym Appel Boom.*

ILLICIUM.

De Kenmerken van dit Geſlagt beſtaan in eene vierbladige afvallende Kelk; agt Bloembladjes; agt Honigbakjes, naar Blaadjes gelykende, Elsvormig: zestien Meeldraadjes met

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. de Meelknopjes gespleeten: Eyronde, samengedrukte eenzaadige Zaadhuisjes.

I. *Illicium Anisatum.* Anys-Boom. De eenigste Soort, welke den bynaam van *Anisatum* voert (1), is door onzen Ridder geboekstaafd, zo zyn Ed. aanmerkt, op het gezag van KAEMPFER, door wien dit Gewas in Afbeelding gebragt is en beschreeven. By de Chineezen of Japoneezen voert het den naam van *Somo*, gemeenlyk *Skimmi*, *Fanna Skimmi* & *Fanna Skiba* of by uitmuntendheid *Fanna*, dat is Bloem. Het is, zegt hy, een Wilde Boom, met eenen Kruiderigen Bast, Laurierbladen, Narcis - Bloemen en Zaaden van Ricinus, die in agt Zaadhuisjes vervat zyn, Sterswyze samengegroeid, als in het Paapenmutzen - Hout.

Deeze Boom bereikt de hoogte van een Kersenboom, hebbende eenen regten Stam, met eene donker Aschgraauwe Schors, het Spint groen en Vleezig, een weinig samentrekkende en Lymerig van Smaak: het Hout ros, hard, broosch, met een weinig Spongieus Merg. Op eene zelfde plaats geeft deeze Boom veele donker groene Looten uit, die met dikke langwerpige Bladen bezet zyn, welke aan troppen by elkander groeijen. De Bloemen zitten op ronde Steeltjes meest enkeld, zynde byna anderhalven Duim breed, bleek wit, van gesteldheid als

(1) Illicium. *Syst. Nat.* XII. Gen. 611. p. 335. Somo vulgo Skimmi. KÆMPFER. *Amœn. Exot.* p. 880. T. 881.

als boven, uitgenomen dat hy duidelyk zegt, dat het end van het Steektje, in het midden van de Bloem uitpuilende, omringd is met omtrent twintig Meelknopjes, die op geene Meeldraadjes rusten. De agt Ribben van het Vrugtbeginzel zwellen uit en maaken agt Zaadhuisjes, van eene Sikkelswyze figuur, ieder met eene opwaards gekromde Punt, als een Doorn; dus een Schyf van een Duim middellyn uitmaakende, groenachtig van Kleur en van eene vooze Sappige zelfstandigheid. Sommigen van deeze Zaadhuisjes teeren uit en breeken; de overigen, met een sterk Vlies digt omwonden, bevatten enkelde Zaaden, van figuur als Appel-Pitten, in 't bleeke glinsterende, welke, als hun harde bekleedzel komt te breeken, een witte Vleezige Kern uitleveren, die week is en laf van Smaak.

II. AFDEEL. XI. HOOFDSTUK. *Anys-Boom.*

De Bast van deezen Boom is zo Kruiderig zegt KAEMPHER, dat men het Poeijer daar van gebruikt om de Afgoden te bewierooken: doch ik kan niet begrypen, op wat grond de bedenking rufte van LINNÆUS, of deeze Boom niet wel de Ster-Anys der Winkelen uitleveren mogt. Het Zaadhuisje en Zaad, immers, zo even beschreeven, schynt daar van de minste hoedanigheid niet te hebben, en ik vind niet gemeld van eenige Anys-Reuk in de geheele Boom. De Ster-Anys is eene Vrugt, die de gedaante van eene Ster vertoont, wier Straalen uit zes of zeven harde Houtige Zaad-

Ster-Anys.

II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

Anys-Boom.

hokjes bestaan, ieder een hard Zaad bevattende, dat naar Lynzaad gelykt, van een aangenaamen zoeten, doch niettemin sterken Anys- en Venkel-Smaak Het Zaadhuisje zelf heeft eenen Smaak van Venkel met eenige Zuurheid gemengd, en dergelyken Reuk, maar sterker. Dezelve wordt ons uit Tartarie, China en de Philippynsche Eilanden toegebragt. Men noemt ze, derhalve, Anys van China of Siberie en Zaad van *Badian* (*).

De Boom, die deeze Zaaden voortbrengt, door LINNÆUS zelf weleer *Badianifera* getyteld, is de naar den Paapen-Mutsen Hout Boom gelykende van PLUKENETIUS, afkomstig van de Philippynsche Eilanden, naar Anys ruikende, Nootjes draagende in Sterswys' vergaarde Hokjes: de *Pansipansi* van CAMELLI. Dezelve wordt dikwils hooger dan twaalf Voeten, met een dikken Stam. Uit de Takken komen Bladsteelen voort, van een Elle lang, met elf, dertien of vyftien Vinblaaden bezet, die dun, gekarteld, gespitst, anderhalf Duim breed en langer dan de Handpalm zyn. De Bloemen zyn witachtig, by Risten groeijen-

(*) Anisum Indicum stellatum, Badian dictum, Offic. Anisum peregrinum C. B. *Pin* 159. Anisum Philippinarum Insularum CLUS. *Hist.* 25. Zingi Fructus Stellatus, sive Anisum Indicum. J. B. *Hist.* I. p. 485. Fœniculum Sinense REDI. *Exp natur.* Cardamomum Siberiense Patavinorum. AMMANN. *Hort. Bos.* Evonymo affinis Philippina Anisum spirans. PLUK. *Alm.* 140. Badianifera. LINN. *Mat. Med.* p. 180.

jende met Knopjes van grootte als Peper, die Katswyze meest uit Meeldraadjes bestaan. II. AFDEEL. XI. HOOFD-STUK.

De Ster-Anys geeft door Destillatie veel Olie, welke helderer, fyner en welriekender dan de Anys-Olie is. By de Oosterlingen wordt het, in alle opzigten, beter geacht dan Anys- en Venkelzaad. De Chineezen zyn gewoon, na den Maaltyd, van dit Zaad te kaauwen, om de Verteering te bevorderen, de Maag te versterken, en inzonderheid tot het bekomen van een frisschen Adem. Dikwils maakt men daar, met den Wortel Ginseng, een Aftrekzel van in warm Water, dat zy als Thee drinken, tot de zelfde oogmerken: inzonderheid tegen de verzwakkingen van Lighaam en Geest. Zy doen het ook wel, om de aangenaamheid, by Koffy en Thee, en de Anys-Arak wordt 'er, in Oostindie, van bereidt. Daar zit meer Geur en Kragt in de Zaadhuisjes dan in de Zaaden. Ik heb een Stukje onder den naam van *Cortex Anisi Stellati*, dat den zelfden Smaak heeft. *Anys-Boom.*

XII. HOOFD-

XII. HOOFDSTUK.

Beschryving van de BOOMEN, *wier Bloemen* twintig Meeldraadjes *hebben*, *deswegen* ICOSANDRIA *genaamd of* twintigmannige, *tot welken de* Gojaves, Jamboes, Perfiken, Amandel-, Kerfen, Pruimen, Mispelen, Appel- Peere- *en meer andere* Ooftboomen, *behooren.*

Die Plantgewasfen, waar in het getal der Meeldraadjes twintig of daar omtrent is, maaken, onder den naam van *Icosandria*, de Twaalfde Klasfe uit in het Stelzel der Sexen. Zy worden, naar het getal der Stylen of Stempelen, in *één*, *twee*, *drie*, *vyf* of *veelwyvigen*, verdeeld. Onder de laatften alleenlyk komen geene Boomen voor.

PSIDIUM. Gojaves-Boom.

De byzondere Kenmerken van dit Geflagt zyn: een Kelk die in vyven verdeeld is boven het Vrugtbeginzel: vyf Bloemblaadjes: de Vrugt een Appel met ééne Holligheid en veele Zaaden.

't Getal der Soorten is twee, of drie, de eerften zo wel in West- als in Oostindie voorkomende.

(1) Go-

(1) Gojaves-Boom *met gestreepte stompachtige Bladen, en eenbloemige Steeltjes.*

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

I. *Psidium Pyriferum.* Peerachtige.

De *Gojaves*, anders ook *Cujavos* genaamd, zyn zeer bekende Vrugten der Indiën, waar van men 'er heeft die langwerpig en die rond zyn. De eerstgemelde, in deeze Soort geplaatst, is volgens RUMPHIUS een Boom, wat krom van Stam, met lange buigzaame Takken, waar aan de Bladen wat verward geplaatst zyn, van figuur ovaal, zes Vingerbreedten lang en stomp van Punt. Deeze Bladen hebben, ter wederzyde van de middelrib, evenwydige schuinse Ribbetjes, 't welk dezelven zig als gestreept doet vertoonen. De Bloemen, veel naar Appelbloeizel gelykende, komen uit de oxels der Bladen, op één of meer Steeltjes voort. Het groene Knopje, daar de Bloem op rust, verandert in eene Vrugt, welke de gestalte en grootte van een middelmaatige Peer heeft, ryp zynde Citroengeel van Kleur, doch men plukt-ze

(1) *Psidium* Foliis lineatis obtusiusculis, Pedunculis unifloris. *Syst Nat* XII. Gen 615, p. 339. Psidium Caule quadrangulo. *Hort Cliff* 184. *Fl. Zeyl.* 192. Guajava Foliorum angulis quadrangulis, Fructu oblongo. TREW. EHRET. T 43. Psid. Fruticosum Fol. ovatis venosis. BROWN. *Jam.* 238. Malo Punicæ affinis Pomifera &c. SLOAN. *Hist.* I. p. 163. Guajava alba dulcis. COMM. *Amst* I. p. 121. T. 63. MER. *Sur.* T. 19. Cujavus domestica. RUMPH. *Amb* I. p. 140. T. 47. Pela. *Hort. Mal.* III. p. 31 T. 34. Guajavos Fructu pallido dulci. BURM. *Zeyl.* 112. BURM. *Fl. Ind.* 113.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. ze doorgaans voor de rypheid af, en laatze in huis murw worden, om dat zy alsdan smaakelyker zyn; even als dit met onze Poirseigneurs en andere Peeren geschiedt. Het Vleesch is anders wat hard, doch zonder samentrekking, en de Schil zo dun, dat men 'er die, onder 't eeten niet behoeft af te doen; maar de Pitjes, in het midden, zyn wat hinderlyk en de Hooy-Reuk, daar deeze Vrugten zelfs een Kamer mede vervullen, niet aangenaam.

Zeer fraay is een Tak van deezen Boom, met de Vrugten, door EHRET in Afbeelding gebragt en door TREW genoemd *Guajava, met vierhoekige Takken en eene langwerpige Vrugt* (*). Van geen van beiden vind ik een blyk in de aangehaalde Afbeelding van Juffr. MERIAN, die aanmerkt, dat deeze Boom te Suriname zo hoog als een Appelboom in Duitschland groeit. Op Malabar valt hy wel twintig Voeten hoog, met eenen regten Stam, van anderhalf Voet dik, zynde sterk getakt. Men noemt hem aldaar *Pela*, en *Pera* op Ceylon, alwaar hy door de Portugeezen zou overgebragt zyn. Hier schynt de Vrugt witachtig of bleek te vallen; doch dit verschil maakt de trap van rypheid, volgens RUMPHIUS, en waarschynlyk heeft dezelve ook invloed op de Kleur van het Vleesch, dat in sommigen Bloedrood, in anderen

(*) *Guajava Ramis quadrangulis Fructu oblongo;* niet gelyk LINNÆUS het aangehaald heeft; *met de hoeken der Bladen vierkant.*

ren wit gezegd wordt te zyn; ten ware zulks het verschil mogt maaken met de volgende Soort.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(2) Gojaves-Boom *met gestreepte spitse Bladen en driebloemige Steeltjes.*

II. *Psidium Pomiferum.* Appelachtige.

Dit zal de Soort zyn, die ronde Appelachtige Vrugten draagt of de *Bosch-Gojave-Boom* van RUMPHIUS, door wien de voorgaande de Tamme getyteld wordt: doch hier mede heeft hy alleen op 't Oog, dat deeze Soort in 't Wilde groeit; wordende niettemin, zo wel als de andere, in Oostindie voor een uitlandsch Gewas gehouden. De Westindische, van veele Autheuren, met een wit Vleesch, schynt wel hier mede overeen te komen, en zouden die, volgens gemelde MERIAN, wat beter dan de anderen zyn; doch men vindt ook gewag gemaakt van Wilde Gojaven, met ronde Vrugten, die van buiten groen, van binnen rood zyn. Immers die van deeze Soort gelyken naar ronde Appeltjes of Pruimen, en werden derhalve van de onzen, in Brasil, *Granaat-Pruimen* genoemd, vol-

(2) *Psidium* Foliis lineatis acuminatis, Pedunculis triflo-ris. *Syst. Nat.* XII. JACQ. *Obs.* II. p. 7. T. 31. Guajava alba acida, Fructu rotundiore. PLUK *Alm.* 181. T. 193. f. 4. Guajabo Pomifera Indica, Pomis rotundis. C. B *Pin.* 437. Cujavus agrestis. RUMPH. *Amb* I. p 142. T. 48. MER. *Sur.* T 57. Malacca-pela. *Hort. Mal.* III. p. 33. T. 35. BURM *Fl. Ind.* 113.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

volgens MARCGRAAF: want het Kroontje doetze veel naar Granaat-Appelen gelyken, en de grootte is omtrent als die van een groote Pruim, zo RUMPHIUS aanmerkt, voegende daar by, dat deeze Gojaven-Boom, in de Hoven van Oostindie geplant zynde, veel grooter en murwer Vrugten, dan in 't wilde groeijende voortbrengt. ROCHEFORT zegt, dat deeze Vrugt de grootte van één Reynet-Appel of Fransche Reynet heeft, en in ééne nagt ryp wordt: zodanig, dat zy den éénen Dag groen, wrang en famentrekkende is, den volgenden geel, zoet en laxeerende, wit of rood van Vleesch.

In Oostindie worden de Wilde Goyaven in geen waarde gehouden, doch in Westindie schynen de ronde het meest geacht te zyn. Men eetze raauw, gebraden of gestoofd: van het uitgeperste Sap wordt Geley gekookt: men konfyt de Vrugten of legtze in, enz.

III. *Psidium Cujavillus.* Kleine. Pl. XI. *Fig.* I.

(3) Gojaves-Boom *met gestreepte Lancets-wys' ovaale Bladen en somtyds tweebloemige Steeltjes.*

Onder deezen tytel is een derde Soort van *Psidium* voorgesteld door den Heer N. L. BURMANNUS, welken zyn Ed. overeenkomstig oordeelt te zyn met de *Cujavillus* of kleine Go-

(3) *Psidium* Foliis lineatis, ovato-lanceolatis, Pedunculis subbifloris. BURM. *Fl. Ind.* p. 114. Cujavillus. RUMPH. *Amb.* I. T. 49.

Gojaves-Boom van Rumphius, welke geen drie Voeten hoogte op 't Eiland Ambon bereikte, hebbende de Bladen op 't hoogste een Vingerlid lang, en de Vrugten niet grooter dan Kersen. De meergemelde Heer Richter heeft een Takje onder dien naam medegebragt, welks Bladen wel een Vingerlid breed en drie Duimen lang zyn, van boven Roestkleurig bruin, van onderen Wollig witachtig, en zegt dat hetzelve van een Boom is. Ik heb de Afbeelding daar van hier, op Pl. XI, in *Fig.* 1, medegedeeld, waar uit blykt, dat het getal der Meeldraadjes ver boven de twintig loopt.

II. Afdeel. XII. Hoofdstuk.

E u g e n i a. Jamboes-Boom.

De Kenmerken zyn: een Kelk in vieren verdeeld, boven de Vrugt; vier Bloemblaadjes: de Vrugt vierhoekig, met eenen Zaadkorrel.

(1) Jamboes-Boom *met effenrandige Bladen en Takkige Bloemsteeltjes, op zyde van de Looten.*

I. *Eugenia Malaccensis.* Tamme Jamboes-Boom.

De

(1) *Eugenia* Foliis integerrimis, Pedunculis Ramosis lateralibus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 616. p. 340. *Fl. Zeyl.* 187. Persici Ossiculo Fructus Malaccensis rubens. C. B. *Pin.* 441. Jambosa domestica. Rumph. *Amb.* I. p. 121. T. 37, 38. Nati-Schambu. *Hort. Mal.* I. p. 29. T. 18. Raj. *Hist.* 1478. Burm. *Fl. Ind.* p. 114.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Jamboes-Boom.*

De Jamboes-Boomen van Oostindie zyn hier, door LINNÆUS, onder den Geslagtnaam *Eugenia* voorgesteld. Men vindt 'er verscheiderley, onder welken de zogenaamde Tamme ver het meeste geacht zyn, wegens hunne lekkere Vrugten. Zy komen thans op de meeste Eilanden van Water-Indie voor, doch moeten in de Tuinen opgekweekt en wel gehavend worden.

Het is een Boom, die omtrent de hoogte van een gemeenen Appelboom heeft, met een sierlyke doch niet breede Kroon van schoon glanzige Bladen, zynde aan zyne byzondere gedaante en zwartgroene Kleur van verre kenbaar. Het Loof is zo digt, dat men iemand in de Boom zittende naauwlyks kan zien, wegens de groote Bladen, die sommigen wel een Span of een Voet lang zyn, en anderhalve Hand breed, ovaal, met een spitse Punt. De zy-Ribben of Aderen loopen aan den Rand in een breeden Zoom uit, en de Bladen zyn gepaard, maakende met het volgende Paar een Kruis: welk een en andere een byzonder Kenmerk van de Jamboes-Boomen is, zo RUMPHIUS aanmerkt.

De Bloemen, die met haar drie of vieren aan Takkige Steeltjes voortkomen, gelyken naar Penseelkwasten, uit een menigte van Rooskleurige Meeldraaden samengesteld, van dikte en langte als dezelven in de witte Leliën zyn, en vervat in een Krans van vyf of zes witachtige

Bloem-

Bloemblaadjes: waar door het eenigermaate naar Appelbloeizel gelykt, doch veel grooter, en dit maakt, dat de Grond onder den Boom, met afgevallen Bloeizel bedekt zynde, zig als een roode Sprey vertoont. Het Vrugtbeginzel, een dikke pieramiedaale Knop onder de Bloem, daar dezelve even als in de Appelboomen op rust, verandert in een roode, ronde, langwerpige Vrugt, die iets van een Appel en van een Perfik heeft in zyne geftalte, of veeleer gelykt naar fommige Peeren, maar oneffen, en aan den Top een Oog hebbende, dat ingedrukt is, gelyk de Appelen; van binnen wederom een Steen, gelyk de Perfiken, en bovendien een zeer dunne Schil. De Kleur is witachtig met Roozeroode Streepen, het Vleefch ongemeen lekker en fappig, zo welriekend, als of 'er Roozewater in was, van Smaak uit den zoeten en rinfen, wanneer zy wel ryp zyn, doch anders wat fcherp zuur.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. *Jamboes-Boom.*

De besten van deeze Jamboezen zyn van grootte als een gemeene Europifche Appel. Zy worden omtrent Nieuw Jaar aan de Boomen ryp, doch duuren wel tot in Mey. Het is een zeer fmaakelyke, gezonde, verfrisfchende, en mooglyk wel de lekkerfte Boomvrugt van geheel Oost-Indie. Men meent, dat zy natuurlyk van Malakka afkomftig zyn, en daar van is de Latynfche bynaam ontleend. Op Malabar noemt men deezen Boom *Nati-Schambu*, en daar draagt hy tweemaal 's Jaars Vrugten. PISO merkt aan,

Lekkere Vrugt.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Jamboes-Boom.*

dat altoos de helft van deezen Boom Bloem- en Bladerloos, de andere helft met rype en onrype Vrugten beladen zy; des men 'er gedurig, zo wel in 't Voorjaar als in de Herfst, gebruik van kan maaken.

Van deeze tamme Jamboezen zyn aanmerkelyke Verscheidenheden, ten opzigt van de Kleur en Smaak der Vrugten, hoedanig 'er in onze Appel-, Peer- en Pruimeboomen zo menigvuldig plaats hebben, door RUMPHIUS opgetekend, die een byzonder Geslagt maakt van de *Zwarte Jamboezen*, hier ook tot deeze Soort betrokken. De Boom, daar van, groeit hooger dan onze Ockernooten; de Bladen zyn langer en wat smaller: de Vrugten zyn zo donker purper-rood, dat zy van verre zig zwart vertoonen; doch niet minder lekker en sappig dan de voorgaande. Men vindt deeze Zwarte Jamboezen veel op de Ooster-Eilanden van Indie.

II. *Eugenia Jambos.* wilde witte Jamboezen.

(2) Jamboes-Boom, *met effenrandige Bladen en Takkige Bloemsteeltjes aan 't end der Looten.*

Zonderling is 't, dat onze Ridder den bynaam

(2) *Eugenia* Foliis integerrimis, Pedunculis Ramosis terminalibus. *Fl. Zeyl.* 188. Persici Ossiculo Fructus Malaccensis ex candido rubescens. C. B. *Pin.* 441. Jambosa sylvestris alba. RUMPH. *Amb.* I. p. 127. T. 39. Malacca Schambu. *Hort. Mal.* I. p. 27. T. 17. RAJ. *Hist.* 1478. BURM. *Fl. Ind.* 114.

naam van *Jambos*, in 't byzonder, gegeven heeft aan deeze Soort, die de *Wilde Witte Jamboe zen* van RUMPHIUS begrypt en de *Malacca-Schambu* van den Malabaarſen Kruidhof is, welke zekerlyk dan ook geacht moet worden van Malakka afkomſtig te zyn, zo wel als de voorgaande Soort. Deeze is laager van Stam dan de Tamme, doch heeft de Bladen niet kleiner, ſomtyds wel een Span lang en zes Vingeren breed. De Bloemen komen meestal by paaren aan 't end der Twygen voort, doch ſommigen ook daar de Bladen afgevallen zyn. De Vrugten hebben de gedaante van een Raap en zyn op ver naa zo lekker niet als de voorgemelden, wordende daarom ook niet veel, dan by gebrek van beter, of gekonfyt zynde, gegeten: want zy zyn zo Sappig niet en een weinig bitter. De witte Kleur onderſcheidtze inzonderheid van de voorgaande. Het kan derhalve de *Ceylonſche Jambos met een Goudgeele Vrugt* van de *Thes. Zeylanicus* niet zyn. De Bladen en het Bloeizel zyn ook zuurachtig, en dienen derhalve tot veelerley gebruik.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. *Jamboes-Boom.*

(3) Jamboes-Boom *met effenrandige Bladen en eenbloemige Steeltjes op zyde.*

III. *Eugenia uniflora.* Onbosch Jamboezen.

(3) *Eugenia* Foliis integerrimis, Pedunculis unifloris lateralibus. *Fl. Zeyl.* 189. Eugenia. ROYEN *Lugdbat.* 265. Eugenia Indica Myrti Folio deciduo &c. MICH. *Gen.* 226. T. 108. Myrtus Indica, Foliis rigescentibus &c. TILL. *Pis.* 117. T. 44.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Jamboes-Boom.*

Onder de getekende Plantgewasſen van HERMANNUS kwam deeze voor, tot welke de Indiſche Eugenia met afvallende Myrthebladen, een witte Bloem en eene Roozekleurige zagte, flaauw gegroefde, welriekende Vrugt van MICHELIUS, betrokken wordt. Zy wordt van de Indiaanen *Jambou Oudang* geheten, zo de Heer N. L. BURMANNUS aanmerkt; dat is Wilde Jamboes: welken naam ook de voorgaande en volgende voeren.

IV. *Eugenia acutangula.* Boeton-Boom.

(4) Jamboes-Boom *met gekartelde Bladen, de Bloemſteeltjes aan 't end; de Vrugten langwerpig met ſcherpe hoeken.*

De *Boeton-Boom* van RUMPHIUS is hier tot dit Geſlagt betrokken, hoewel dezelve, ten opzigt van de Vrugten, wel in figuur en ten opzigt van den Steen of Zaadkorrel, daar in vervat, maar niet ten opzigt van den Smaak of andere hoedanigheden, overeenſtemt. Het is een taamelyk hooge Boom, den Stam van dikte als een Man hebbende, met Bladen van één of anderhalf Voet, het Bloeizel aan Aairen, die door de Vrugten nederhangende Risten worden. Het zyn vierkante Appeltjes, van agte-

(4) *Eugenia* Foliis crenatis, Pedunculis terminalibus, Pomis oblongis acutangulis. *Fl. Zeyl.* 190. Butonica terreſtris rubra. RUMPH. *Amb.* III. p. 181. T. 115. Tsjeria-Samſtravadi. *Hort. Mal.* IV. p. 51. T. 7. RAJ. *Hiſt.* 1480, BURM. *Fl. Ind.* p. 114. COMM. *Fl. Mal.* 141.

teren met een ſmallen Hals, van vooren een Kroontje hebbende, omtrent een Handbreed lang en half zo breed, bevattende een Pit als een Karſteng, doch zo wel als de Vrugten, die eene bittere onaangenaame Smaak hebben, niet gegeten wordende. II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(5) Jamboes-Boom, *met gekartelde Bladen, zeer lange Trosſen en Eyvormige Appelen.* V. *Eugenia Racemoſa.* Bedelſnoeren.

De voorgaande is de *Roode*, deeze de *Witte* Boetonboom van RUMPHIUS, die, uitgenomen de figuur der Vrugt, weinig van elkanderen verſchillen. Tot deezen laatſten wordt de *Samſtravadi* van den Malabaarſen Kruidhof t'huis gebragt, welke echter de Vrugten ook vierhoekig heeft, en die van den *Tsjeria-Samſtravadi* van Malabar noemen de onzen *Bedelſnoeren* volgens COMMELYN, 't welk zo veel zegt als Roozekranſen of Paternosters: de anderen *Wilde Jamboezen.* Misſchien zullen de Jamboes-Boomen van Ceylon, met Vrugten van grootte als Kerſen, by den Heer J. BURMANNUS, als ook de *Water-Jamboezen* van RUMPHIUS, ſlegts

(5) *Eugenia* Foliis crenatis, Racemis longisſimis, Pomis ovatis. *Fl. Zeyl.* 191. Butonica terreſtris alba. RUMPH. *Amb.* III. p. 181. T. 116. Samſtravadi ſ. Caibatſiumbu. *Hort. Mal.* IV. p. 11. T. 16. RAJ. *Hiſt.* 1479. BURM. *Fl. Ind.* p. 115.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

ſlegts Verſcheidenheden zyn van deeze of de voorgaande Soort.

PLINIA.

Dit Geſlagt, dat zynen naam van den zo vermaarden PLINIUS heeft, behoort, volgens de laatſte aanwyzing van den Heer LINNÆUS, tot deeze Afdeeling, en is dus thans van de Veelmannigen afgezonderd.

Deszelfs overige Kenmerken beſtaan ook in een vyfbladige Bloem en eene in vyven verdeelde Kelk; de Vrugt een Bezie die geſleufd is, met één Zaad.

Twee Soorten zyn daar van thans opgetekend, als volgt.

I. *Plinia Crocea.* Geelkleurige.

(1) Plinia *met vyfbladige Bloemen.*

Dit Amerikaanſche Gewas, door Pater PLUMIER, ten opzigt van de Bloem- en Vrugtmaaking, zeer fraay afgebeeld, is een Boom die eetbaare Vrugten geeft, welken eene geribde Bezie uitmaaken, met agt of tien Sleuven, en eene Pit of Steen bevatten, die een geſpleeten Punt heeft. De Bloemen zyn ongeſteeld en zitten langs de dikkere Takken verſpreid. De Bladen zyn Lancetswys' ovaal, als Vinnen aan een gemee-

(1) *Plinia* Floribus pentapetalis. *Mantiſſ. alt.* p. 244. Plinia pinnata. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 671. p. 365. *Sp. Plant.* II. p. 735.

meenen Steel, zonder oneffen Blad aan 't end. Om die reden hadt onze Ridder 'er den bynaam van *Vinbladige* aan gegeven, doch naderhand is een andere Soort, of ten minste een voornaame Verscheidenheid, ontdekt, te weeten.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(2) Plinia *met vierbladige Bloemen.*

II. *Plinia rubra.* Roodkleurige.

Deeze schynt de *Ibipitanga* der Brasiliaanen te zyn, door MARCGRAAF beschreeven, anders ook de Brasiliaansche Kers genaamd. Men vindtze ook in Suriname. Volgens den Heer ALLAMAND heeft dezelve de Bladen gepaard, als afgebroken gevind, ongesteeld, ovaal, gespitst, effenrandig, styf. De Vrugt is rood, van Smaak als Morellen.

MYRTUS.

De Kenmerken zyn, een vyfbladige Bloem, vervat in eene Kelk, die in vyven verdeeld is, zittende op het Vrugtbeginzel, dat eene twee- of driezaadige Bezie wordt.

In het Geslagt der Myrteboomen, 't welk twaalf Soorten bevat, zyn wel veelen Heesterachtig, gelyk de gewoone Myrten, doch eenigen moet ik hier onder de Boomen beschryven, als volgt.

(2) Myr-

(2) *Plinia* Floribus tetrapetalis. *Mantiss. alt.* p. 243. Ibipitanga. MARCGR. *Bras.* 187.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(2) Myrtus, *met enkelde Bloemen op naakte Steeltjes, de Bloemblaadjes eenigermaate Haairig aan den rand.*

II. *Myrtus Brasiliana.* Zilverboom.

Indien de *Appeldraagende Myrtus* van PLUMIER, wegens de gehaairde Bloemblaadjes, hier t'huis behoort, zo zou de Vrugt van deeze Soort vry grooter schynen te zyn, dan die der gewoone Myrten. Doch dit was maar een Heesterachtige Plant, en die van SLOANE, op Jamaika groeijende, welke aldaar *Zilverboom* genoemd wordt, een Boom van omtrent twintig Voeten hoog, aan den Stam eene witachtige Schors hebbende, met glanzig witte Stippen gesprenkeld, waar van de naam. De Bladen, tegen elkander over, aan het begin breedst en verder naar de Punt versmallende, byna ongesteeld en ongekarteld, verschillen zeer veel van de figuur der Bladen by LINNÆUS, die zegt: „ de Bladen ovaal, stomp, gesteeld, glad, tegenover elkander: de Bloemen enkeld, uit „ de Oxels, op Steeltjes die Bladerloos zyn; „ hebbende de Bloem vier of vyf Haairig gekartelde Blaadjes en omtrent veertig Meel- „ draad-

(2) *Myrtus* Floribus solitariis, Pedunculis nudis, Petalis subciliatis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 617, p. 340. Myrtus Pomifera latissimis Foliis. PLUM. *Sp.* 18. *Ic.* 207. f. 1. Philadelphus arborescens, &c. BROWN. *Jam.* 240. Myrti Folio arbor &c. SLOAN *Jam.* 162. *Hist.* II. p. 78. T. 187. f. 3. RAJ. *Dendr.* 35. Arbor Brasiliana Myrti Laureæ foliis inodoris. COMM. *Hort.* I. p. 173. T. 89.

„ draadjes." 't Scheelt veel, zegt men, dat de helft fcheelt. Dus zou men mogen vraagen: waarom deeze Boom dan hier onder de Twintigmannigen geplaatst? II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(3) Myrtus *met tweebloemige Steeltjes en Lancetswyze Bladen.* III. *Myrtus biflora.* Tweebloemige.

Deeze is onder den naam van *Heefteracktige Caryophyllus*, met Lancetswys' gepaarde Bladen en dubbelde Bloemen uit de Oxelen, van BROWNE opgetekend en afgebeeld.

(4) Myrtus *met de Steeltjes byna driebloemig, de Bladen ongefteeld, Lancetswys' verfmallende.* IV. *Triflora.* Driebloemige.

Aan deezen waren door den Heer ROLANDER te Suriname zodanige Bladen, als SLOANE aan zynen gemelden Zilverboom geeft, waargenomen, en de bynaam, *Lucida*, fchynt wel iets dergelyks aan te duiden; des ik hier in plaats gefteld heb den *Driebloemigen Myrtus*, welken de Heer JACQUIN menigvuldig in de Bosfchen by Karthagena vondt en aldus befchryft.

Het

(3) *Myrtus* Pedunculis bifloris, Foliis lanceolatis. *Am. Acad.* V. p. 398. Caryophyllus fruticofus &c. BROWN. *Jam.* 248. T. 25. f. 3.

(4) *Myrtus* Pedunculis fubtrifloris, Foliis fubfesfilibus lanceolatis attenuatis. *Syst. Nat.* XII. *Sp. Plant.* II. p. 674.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Het is een hooge Boom, in geſtalte naar den Laurierboom gelykende, met zeer hard Hout. De Bladen zyn langwerpig, aan 't begin ſmalst, uitgerand, onverdeeld, glanzig, Lederachtig, van boven donker-, van onderen bleeker groen, geſteeld, overhoeks geplaatst, agt Duimen lang. Dezelven geeven, gewreeven zynde, een ſterken, zwaaren, Kruiderigen Reuk. Uit de Oxels komen Steeltjes, dikwils drie, ieder met drie Bloemen, voort, welke een allerlieflykſten Geur van Hyacinthen verſpreiden. De Bloemen zyn ongeſteeld, tweederden Duims breed, beſtaande uit vier witte Blaadjes, in een vierbladige Kelk vervat, en een groot getal Draadachtige Meeldraadjes hebbende, die wit zyn met geele Knopjes. Het Vrugtbeginzel was Eyrondachtig, hebbende van boven een breede platte vierhoekige Oppervlakte; doch de Bloemen misdroegen altemaal, zo dat hy geen Vrugt aan deezen Boom gezien hadt.

V. *Myrtus Cumini.* Sterkruikende.

(5) Myrtus *met veelbloemige Steeltjes, de Bladen Lancetswys' ovaal.*

Hier heeft LINNÆUS den Ceylonſchen Boom, die naar Komynzaad ruikt, van den Heer J. BUR-

(5) *Myrtus* Pedunculis multifloris, Foliis lanceolato-ovatis. *Syst. Nat.* XII. *Fl. Zeyl.* 185. Arbor Zeylanica Cuminum redolens. BURM. *Zeyl.* 27. Ankaenda. HERM. *Mus. Zeyl.* 23. Jamboſa Ceramica. RUMPH. *Amb.* I. p. 130. T. 41. BURM. *Fl. Ind.* p. 115.

BURMANNUS, aldaar *Ankaenda* genaamd, t'huis gebragt. HERMANNUS hadt by deezen naam gevoegd; de Besfen ruiken naar Komyn, geevende een Geeftige Komynzaad-Olie uit. Ik vind daar van geen gewag by RUMPHIUS, ten opzigt van den hier aangehaalden *Ceramschen Jamboes-Boom*, op het Eiland Ceram in 't wilde groeijende, wiens Vrugten de grootte van een Duiven-Ey hebben of zelfs nog grooter zyn, zo als gewoone Pruimen, en aan Trosfen hangen, zynde droog, zuur of wrang en famentrekkende als de Sleen, en wel niet lekker, doch niettemin tot verfrisfching dienende voor de reizende Lieden. Zy bevatten in 't midden een Korrel als een Olyfsteen, en derhalve fchynt dit Gewas veeleer tot het voorgaande Geflagt te behooren.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Van de Zesde, Zevende, en Agtfte Soort blykt my niet, dat het Boomen zyn: des gaa ik over tot de

(9) Myrtus *met veelbloemige Steeltjes, de Bladen ovaal en eenigermaate gefteeld.*

IX. *Myrtus Zeylanica.* Welriekende.

Dee-

(9) *Myrtus* Pedunculis multifloris, Foliis ovatis fubpetiolatis. *Syst. Nat.* XII. M. Foliis ovatis acuminatis obtufiusculis. *Fl. Zeyl.* 182. Myrtus Zeylanica odoratisfima &c. HERM. *Lugdbat* p. 434. T. 435. Myrtoides Foliis ovatis. *Hort. Cliff.* 489. ROYEN *Lugdbat.* 535. Vitis Idæa Zeylanica odoratisfima. TOURNF. *Inft.* 608. BURM. *Zeyl.* 230. BURM. *Fl. Ind.* p. 115.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Deeze is, onder den naam van *zeer welriekende Ceylonsche Myrtus*, met Sneeuwwitte eenkorrelige Besſen, door wylen den Hoogleeraar P. HERMANNUS, in deszelfs Catalogus van den Leidſchen Akademie-Tuin, afgebeeld, en dus zeer duidelyk beſchreeven. „ Op Keizelige Zandige plaatſen van 't Eiland Ceylon is „ dit ſchoone Geſlagt van Myrtus gemeen, 't „ welk door zynen aangenaamen Citroen-Reuk „ tot verfriſching ſtrekt van de voorbygaanden. „ In zyne geheele Geſtalte zweemt het zeer „ naar de Kanadaſche Myrten met volle Bloemen van CORNUTUS. Het Hout is zeer „ wit en glad als Elpebeen, vast en zwaar, met „ een dunnen ruuwen Bast en menigvuldige „ Takken, die, door een gewelfden omtrek te „ vormen, een heerlyke ronde Kroon maaken. „ De Bladen zyn ſtyf, geſpitst, een Vinger „ lang, ſchoon glanzig groen, met eenen ſterken Citroen-Reuk, en eenen zagtelyk ſamentrekkenden Kruiderigen Smaak. Aan de „ toppen van de Takken komen ronde, doorſchynende, witte Bekertjes, naar de Bloemen van den Haagappelboom gelykende, die „ tot haar Mond ontelbaare Meeldraadjes van „ de zelfde Kleur uitgeeven. Als deeze verſlenzen gaan de Bekertjes over in Besſen, „ van grootte als een groote Erwt, die zagt, „ Sneeuw-wit en van eenen Kruiderigen zoeten „ Smaak zyn, bevattende een enkelen, bruinen, hoekigen Zaadkorrel. De Besſen wor-

„ den

„ den van de Kinderen gegeten. Het Afkook- „ zel der Bladen ſtrekt, wanneer men tevens „ een ſchraale Dieet waarneemt, tot een krag- „ tige wegneeming van de Venus-Ziekte. Het „ Hout is zeer begeerd, tot het maaken van „ Kasſen, Kisten en ander Huisraad." II. AFDEEL. XII. HOOFD. STUK.

De Hoogleeraar J. BURMANNUS, die dit Gewas *Vitis Idæa van Ceylon*, Sneeuwwit en zeer welriekend zynde, noemt, merkt aan, dat men 'er, op Ceylon, den naam van *Maranda* of *Marada* aan geeft, en dat BREYNIUS het-zelve onder den naam van *Boomachtigen Ceylonſchen Liguſter* voorſtelt. LINNÆUS noemt het een Boom.

(10) Myrtus *met driederley veelbloemige Steel-tjes, de Bladen ovaalachtig en ongeſteeld.* X. *Myrtus Androſæmoides.*

Deeze, onder den naam van Boom met breedere Bladen van Androſæmum, die veele Besſen aan de toppen der Takjes draagt, door gedagten Hoogleeraar uit het Werk van HERMANNUS voorgeſteld, was zo wel een Ceylonſche als de voorgaande Soort. LINNÆUS zegt, dat het een Boom is met ronde Takken, die de Bladen gepaard, als de Handpalm, dat is zeer groot, (te weeten onder de Myrten,) on-

(10) *Myrtus* Pedunculis trifido-multifloris, Foliis ſubovalibus ſesſilibus. *Syst. Nat.* XII. *Fl. Zeyl.* 184. Arbor Foliis Androſæmi &c. BURM. *Zeyl.* 29. BURM. *Fl. Ind.* 115.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

ongesteeld, Eyvormig ovaal, stomp en glad heeft; en een samengestelde Pluim, die in drieën verdeeld is, aan 't end der Takken.

XI. *Myrtus Caryophyllata.* Westindische Kruidnagelen.

(11) Myrtus *met driedeelig veelbloemige Steeltjes, de Bladen Spatelvormig ovaal.*

Tot deeze Soort wordt thans de *Westindische Kruidnagelboom* van PLUKENETIUS, die de zogenaamde *Caryophylli Plinii* uitlevert, welke voor het *Amomum verum* in gebruik zyn, t'huis gebragt. Hy geeft 'er ronde Bladen en Vrugten aan, die tweekorrelig zyn; met Zaaden byna schyfrond. Hy betrekt 'er toe de zoet ruikende Jamaika - Peper of *All - Spice* der Engelschen, dus genaamd, om dat men 'er den Geur, als 't ware, van Kaneel, Nooten en Nagelen, by elkander in heeft. Te waarschynlyker is 't, dat dezelve hier toe behoore, dewyl de beroemde CLUSIUS uit Takjes, die hy by de Bladen in deeze Kruidery vondt, besloot, dat 'er die Bladen gepaard aan gezeten hadden. Maar, hoe hier toe de Ceylonsche *Laage Kerseboom*, met eene Vrugt *Mortinghos* genaamd, die eetbaar is, van den Hoogleeraar J. BURMANNUS, behooren kan en de woonplaats dus met reden op Ceylon gesteld worde, is my duister.

(12) Myr-

(11) *Myrtus* Pedunculis trifido-multifloris, Foliis obovatis. *Fl. Zeyl.* 183. *Mat. Med.* 225. Caryophyllus Aromaticus. Ind. Occid. Fol. & Fructu rotundis. PLUK. *Alm.* 88. T. 155. f. 3.

(12) Myrtus *met de Bladen overhoeks geplaatst.* II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. XII. *Myrtus Pimenta.* Jamaika-Peper.

De plaatzing niet alleen, maar ook de figuur der Bladen, welke in deeze Soort als die van den Laurierboom, en niet *Spatelvormig ovaal* of aan 't end breed en rond zyn, onderscheidt deeze Soort van de voorgaande. Het is de Amerikaansche Kruidnagelboom *met gespitste Laurierbladen* van PLUKENETIUS, tot welke de *Boomachtige Kruiderige Myrtus* met Laurierbladen, van SLOANE, behoort, zynde dat Gewas, welks Vrugt de Engelschen *Pimenta* of *Jamaika-Peper* noemen. Denzelfden Boom schynt BROWNE te bedoelen met de benaaming van Myrtus die de Bladen langwerpig ovaal, glad, overhoeks geplaatst, en Trossen van Vrugten zo wel aan 't end der Takjes, als op zyde, heeft. Dezelve wordt door den Hoogleeraar N. L. BURMANNUS ook onder de Indische Planten geteld, als door LINNÆUS, in de *Flora Zeylanica*, opgetekend zynde.

Wat den Ambonschen *Caju poetiè Boom* aangaat, die te vooren door den Ridder, onder den naam van *Myrtus Leucadendra*, mede tot dit

(12) *Myrtus* Foliis alternis. *Fl. Zeyl.* 186. *Mat. Med.* 225. M. Calicibus absque appendiculis. *Hort. Cliff.* 501. M. Arborea Aromatica Foliis Laurinis. SLOAN. *Jam.* 161. *Hist.* II. p. 76. T. 191. f. 1. Caryophyllus &c. BROWN. *Jam.* 247. Car. Arom &c. PLUK. *Alm.* 88. T. 155. f. 4.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. dit Geslagt betrokken was; dezelve heeft, met veel reden, thans een geheel andere plaats, en wel in de Agttiende Klasse van het Stelzel der Sexen, onder de *Veelbroederige Veelmannige* Planten bekomen; dewyl de Bloem noch Vrugt het allerminste niet naar die van den Myrteboom gelyken.

AMYGDALUS. Amandelboom.

De Kenmerken zyn, vyf Bloemblaadjes; een Kelk, die in vyven verdeeld is, onder de Bloem: de Vrugt een Noot met Gaatjes doorboord insluitende.

Vier Soorten komen in dit Geslagt voor, de eerste de Persikboom zynde, de tweede de gewoone, en de volgende twee Naantjes - Amandelen.

I. *Amygdalus Persica.* Persikboom.

(1) Amandelboom *met de Zaagswyze Tandjes der Bladen allen scherp, de Bloemen ongesteeld en enkeld.*

Schoon men de Persiken by ons doorgaans laag

(1) *Amygdalus* Foliorum serraturis omnibus acutis, Floribus sessilibus, solitariis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 619. p. 341. *Hort. Cliff.* 189. *Hort. Ups.* 123. *Mat. Med.* 230. ROYEN *Lugdbat.* 267. Persica molli Carne & vulgaris. C. B. 440. Persica rubra. CAM. *Epit.* Persenboom. DOD. *Kruidb.* p. 1247. Nuci - Persica, quæ Nucum Juglandium faciem repræsentat. C. B. *Pin.* 440. RAJ. *Hist.* 1516.

laag houdt, worden zy nogthans, in andere Landen, redelyk groote Boomen met een taamelyk dikken Stam en uitgebreide Takken, bruinachtig rood van Schors. Zy zyn hier, wegens de gezegde Kenmerken, tot het Geslagt der Amandelboomen betrokken, hoe zeer zy ook, door het lekkere bekleedzel van den Steen, daar van verschillen. En de Ridder heeft naauwlyks anders kunnen doen, aangezien 'er een Gewas is dat ten opzigt van Blad en Vrugt byna volmaakt in 't midden staat tusschen de Amandelen en Persiken, wordende by J. BAUHINUS de *Amandel Persik* genaamd. Het Vleesch daar van is taaijer en dikker dan in de Bolster der Amandelen, doch zo dik en sappig niet als in de Persiken: de Steen oneffen gelyk in dezelven, maar de Pit smaakelyk gelyk in de Amandelen. Hoewel nu dit Gewas waarschynlyk door inenting of afzuiging is geteeld; toont zulks niettemin de vermaagschapping van die beide Boomen aan.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Persikboom.*

De Persikboom, in 't Latyn *Malus Persica*, heeft, volgens de algemeene toestemming der Autheuren, zynen naam van de afkomst uit Persie, en moet wel van de *Persea* van THEOPHRASTUS onderscheiden worden *. De Grieken hebben 'er reeds den naam van Persiaanschen Appel aan gegeven. DODONÆUS noemt hem *Persenboom*, en de overige benaamingen in Europa komen 'er min of meer mede over-

* Zie bladz. 352.

II. AFDEEL. XII HOOFDSTUK.

overeen. Dus noemen de Franſchen hem *Peſcher*, de Duitſchers *Pferſich* en de Engelſchen *Perche-* of *Peach-Tree.*

Perſikboom. De Geſtalte, door de Tuinierkonst meest gedwongen voorkomende, zal ik niet beſchryven. De Bladen hebben die ſmalle ſpitſe, langwerpige figuur, welke LINNÆUS Lancetvormig noemt. Het Hout is ros, omtrent het midden rood, taamelyk hard en derhalve tot Draaijers Werk zeer bekwaam. In Vrankryk oculeert menze gemeenlyk op Amandelen: hier te lande worden daar toe Pruim- of Abrikoos-Stammen verkooren: maar die op Pruim geoculeerd zyn hebben het kragtigſte Gewas.

De Perſiken. De Vrugten maaken de voortreffelykheid en het voornaamſte verſchil deezer Boomen uit. Men vindt 'er die klein als Abrikoozen, en anderen die zo groot als een Vuist zyn, beiden ſmaakelyk. Men heeft 'er gezien van over de vier Duimen dik en meer dan twintig Loot zwaar. Die de grootſte Vrugten voortbrengen hebben, dat aanmerkelyk is, ook doorgaans de grootſte Bloemen. De Lak-Perſik, evenwel, wiens Vrugt vry groot is, heeft maar kleine Bloempjes, met ronde paarſchachtig roode Blaadjes, die zig zelden volkomen openen, bevattende gemeenlyk agt-en-dertig Meeldraadjes. Maar in het getal der Draadjes en de Kleur der Bloemen is onder de Perſiken in 't algemeen eenig verſchil. De Vrugten zyn, naar de Groeyplaats en Grond, meer of min ſmaakelyk; en

zy

zy verschillen ook in weezentlyke hoedanigheden. Het Vleesch derzelven moet vaardig in de Mond smelten. Dat het Vleesch wel van den Steen scheidt, gelyk in de Zwolsche en Berg- of Montange - Persiken, is een voornaame deugd. II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

Nectarins. De meeste Persiken zyn met eene Wolligheid bekleed; doch daar zyn ook Kaale, by ons *Engelsche Persiken* genaamd, by de Franschen *Brugnons* of *Pêche-Noix*, welke de Engelschen *Nectarins* noemen, en voor de geurigsten van allen houden; maar by ons hebben die geen byzondere achting. Zy gelyken veel naar Eijerpruimen. Deeze zullen de Vrugten zyn van den Boom, dien BAUHINUS *Nucipersica* tytelt, om dat de Vrugt ook wel naar een groene Walnoot zweemt. Men vindt 'er van, die groen, rood, geel zyn en van gemengelde Kleur. Het Gewas is kleiner dan dat der gewoone Persiken; de Schors van de Takken wit, en de kleine Takjes of Looten, als ook de Bloemen, rood.

De Kleur der Persiken, ryp zynde, is, in 't algemeen, gelyk wy weeten, bleek groenachtig geel met eenig purper-rood, gelyk de Zwolsche, of byna geheel wit, gelyk de witte Montange; doch men heeft 'er die sterk rood zyn, gelyk de *Lak-Persik*, en Fransche Persiken, hier te lande *Mirlicotons* genaamd, welke onder allen de schoonste bloozendste Kleur hebben en wit Vleesch, dat hard en onsmaakelyk is. Men

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

vindt Perſiken met dubbelde Bloemen, die meer om het Sieraad dan om de Vrugten worden nagehouden.

De Perſiken, hoe aangenaam ook, worden aangemerkt niet ligt verteerbaar te zyn; 't welk inzonderheid plaats heeft omtrent de genen, aan wier rypheid of hoedanigheid iets ontbreekt. Rype, beſte Perſiken, niet te veel gebruikt, zullen zelden de Maag bezwaaren, en zyn een zeer verfrisſchende Snoepery. De Bloemen, van den Perſikboom, zyn zagt purgeerende. Men vindt een Gedeſtilleerd Water, een Conſerf en Syroop daar van, onder de Winkelmiddelen. De Bladen geſtampt en op de Navel gelegd, zouden de Wormen doen afgaan in jonge Kinderen. De Ouden hebben van de Vrugten een Electuarie ſamengeſteld. De Pitten komen in hoedanigheid veel met de bittere Amandelen overeen, en geeven door perſing ook een Olie uit. Een aangenaam Liqueurtje, genaamd Perſico, wordt 'er van bereid.

II. *Amygdalus Communis.* Amandelboom.

(2) Amandelboom *met de onderſte Tandjes der Bladen geklierd, de Bloemen ongeſteeld en gepaard.*

Dee-

(2) *Amygdalus* Foliorum Serraturis infimis Glanduloſis, Floribus ſesſilibus geminis. *Hort Cliff.* 186. *Hort. Ups.* 123. *Mat. Med.* 229. ROYEN *Lugdbac.* 267. GRON. *Orient* 146. Amygdalus ſilveſtris. C. B. *Pin.* 442. β. Amygdalus ſativa. C. B. *Pin.* 442. Amygdalus. DOD. *Pempt.* 798. γ. Amygdalus amara. TOURNF. *Inſt.* 627.

Deeze Soort bevat den gewoonen Amandel-boom, van welken aanmerkelyke Verscheidenheden zyn. Dus vindt men Wilde en Tamme Amandelboomen; sommigen brengen zoete, anderen bittere Vrugten voort, die in eenigen klein, in anderen groot, platter of ronder zyn, met een dunnen, brooschen, of harden en naauwlyks breekbaaren Dop. 't Is de vraag, of deeze verschillendheden niet meer de Vrugten betreffen dan den Boom, die, in de Zuidelyke deelen van Vrankryk en Spanje, geheele Vlaktens bedekt met zyne Bosschagiën, en in Barbarie een wild Gewas is. 't Kan zyn, dat zy ten tyde van CATO in Italie nog onbekend waren, en derhalve *Grieksche Nooten* genoemd werden. RAUWOLFIUS verhaalt, dat by Tripoli in de Haagen Wilde Amandelen groeijen, welken CASPAR BAUHINUS van de Tammen Soortelyk onderscheidt, zo wel als de Bittere Amandelen. Ondertusschen schynt deeze laatste hoedanigheid meest af te hangen van de eigenschap van den Grond of van 't Klimaat. THEOPHRASTUS zegt, dat zy natuurlyk bitter zyn, en niet zoet worden dan door het havenen, of mesten en bearbeiden van den Grond.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

Amandelboom.

Deeze Boom groeit vry wat hooger dan de Persiken, en breidt zyne Takken meer uit, doch maakt een zo lugtig Gewas, dat men in Italie en elders Koorn daar onder of daar tusschen teelt. De Bladen zyn wel, op dergelyke manier, Zaagswyze gekarteld of met scherpe

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Amandelboom.* Tandjes ingefneeden, maar fmaller en groener dan die der Perfikboomen. De Bloemen zyn ook weinig verfchillende, en de Vrugten, hoewel langwerpiger, komen in 't uiterlyk aanzien veel met de nog onrype Perfiken overeen: maar de Bolfter, die ook met eene witte Wolligheid bezet is, heeft weinig, hard, taay en niet eetbaar Vleefch: de Dop, daar binnen, is glad en niet ruuw, gelyk de Dop der Perfiken Pitten, doch ook met een menigte Gaatjes of Putjes doorboord. Wat de Pit daar binnen betreft, die eigentlyk de Amandel is, deeze heeft een bruinroode Schil, van eene famentrekkende hoedanigheid, en is zelf grootelyks met Olie bezwangerd, in de bittere Amandelen, bitter, in de zoeten zoet, doch licht rans en dan ook bitter wordende. Dit maakt in de Eigenfchappen een aanmerkelyk verfchil.

De Amandelen. De Amandelen zyn, op zig zelf gegeten, hard om te kaauwen, niet alleen, maar ook moeielyk verteerbaar, en maaken Verftoppingen; doch de Melk uit gepelde Amandelen is van eene zeer voedzaame, zagtelyk verfterkende en tevens ongemeen verzagtende hoedanigheid. De Olie van zoete Amandelen, nog verfch zynde, is zeer dienftig in de Hoest en andere Ongemakken van de Borst, als ook tegen veelerley andere Kwaalen, die uit een overmaatige fcherpheid der Vogten ontftaan, inzonderheid tegen die der Waterwegen. De bittere Amandelen zyn fterk afzettende van 't Graveel; derzelver

Olie

Olie kan, door uitwendige bestryking van het Onderlyf, somtyds het moeielyk Wateren geneezen, of ook de Wormen verdryven en het Kolyk wegneemen. De Gom, die uit deeze Boomen zypelt, en in Klonten stolt, is, gelyk die van den Persikboom, veel met de Arabische Gom overeenkomstig. II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

(3) Amandelboom, *met de Bladen naar agteren smaller.* III. *Amygdalus nana.* Naantjes Amandel.

Tot de hier aangehaalde van PLUKENETIUS worden de Peruviaansche Amandelen t'huis gebragt, welken de vermaarde CLUSIUS uit Spanje hadt gekreegen. De Heer AMMAN noemt het een Abrikoos met Persikbladen en eene drooge Vrugt, die ongesteelde roode Bloemen heeft, twee of drie by elkander, komende menigvuldig aan de Wolga voor. De Heer GMELIN geeft de hoogte van twee Ellen aan den Stam.

(4) Amandelboom *met Aderachtig gerimpelde Bladen.* IV. *Amygdalus pumila.* Afrikaansche.

De

(3) *Amygdalus* Foliis basi attenuatis. *Syst. Nat.* XII. *Hort. Cliff.* 186. *Hort. Ups.* 124. ROYEN *Lugdbat.* 267. Amygdalus indica nana. PLUK. *Alm.* 28. T. 11. f. 3. MILL. *Dict.* T. 28. f. 2. Armoniaca Persicæ Foliis, Fructu exsucco. AMM. *Ruth.* 273. T. 30. BURM. *Fl. Ind.* p. 117.

(4) *Amygdalus* Foliis Venoso-rugosis. *Syst. Nat.* XII. *Mant.* p. 74. HERM. *Lugdbat.* 487. T. 489. Persica Africana na-

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Naantjes-Amandel.

De Heer LINNÆUS voegt 'er thans, als een byzondere Soort, by, de *Afrikaansche Naantjes - Persik* van TOURNEFORT, met eene volle Roozekleurige Bloem, als ook de Persiaansche Naantjes-Amandel van PLUKENETIUS, zeggende, dat dezelve de Takken twee of drie Voeten lang, effen, zwartachtig paarsch heeft; de Bladen Lancetvormig, gesteeld, geaderd, rimpelig, met Zaagswyze Tandjes; de Bloemen dikwils twee uit één Knop, ongesteeld: de Kelk rosachtig: de Bloemblaadjes uitgegulpt, Vleeschkleurig rood; de Meeldraadjes bleeker: het Vrugtbeginzel en de Styl van onderen, ruig: de Stoppeltjes dieper Zaagswyze getand. Hy komt ook met dubbelde Bloemen voor. Anders volgen 'er zeer kleine ronde, ruige Persikjes op, die niet zeer aangenaam van Smaak zyn. De vermaarde HERMANNUS vondt dit Boompje in 't wilde groeijende aan de Kaap der Goede Hope, en, van daar in Europa t'huis komende, trof hy het ook menigvuldig in de Tuinen der Engelschen aan, van waar hy hetzelve in Nederland deedt overbrengen, daar het nog tot Sieraad nagehouden, en door aflegging gemakkelyk voortgeteeld wordt.

PRU-

nana Flora incarnato pleno. TOURNF. *Inst.* 625. Amygdalus Persica nana Flore Carneo pleno. PLUK. *Alm.* 28. T. 11. f. 4.

PRUNUS. Pruimboom.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

De onderſcheidende Kenmerken, van dit Geſlagt en het voorgaande, heeft onze Ridder alleenlyk daar van afgeleid, dat de Steen der Vrugt uitpuilende Naaden heeft. Voor 't overige is de Bloem zo wel vyfbladig en de Kelk in vyven verdeeld, als in de Amandelboomen.

In dit Geſlagt zyn, behalve de gewoone Pruimboomen, ook anderen, en niet alleen de Abrikoozen maar ook de Kerſen van meer dan ééne Soort, t'huis gebragt; gelyk hetzelve daar mede begint, naamelyk

(1) Pruimboom, *die de Bloemen aan Trosſen heeft, de Bladen afvallende, van agteren om laag met twee Kliertjes.* I. *Prunus Padus.* Vogelkerſen.

Onder den naam van *Padus* is deeze by de Autheuren bekend, of ook wel onder dien van *Vogelkerſen*, welken hy by DODONÆUS voert, die zegt, dat ſommigen het Gewas voor den opregten Kuiſchboom hadden aangezien. Hy noemt

(1) *Prunus* Floribus Racemoſis, Foliis deciduis, Baſi ſubtus biglandulofis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 620. p. 341. Padus Glandulis duabus &c. *Hort. Cliff.* 185. *Fl. Suec.* 396, 431. ROYEN *Lugdbat.* 269. HALL *Helv.* 397. Padus Foliis annuis *Fl. Lapp.* 198. Cerafus racemoſa ſylveſtris Fructu non eduli. C. B. *Pin.* 451. TOURNF. *Inſt.* 626.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Vogelkersen.*

noemt het, in 't Latyn, *Pseudo-Ligustrum.* Het is in de middelste en Noordelyke deelen van Europa, doch meest in Bergachtige streeken t'huis, vallende in Oostenryk en Switzerland, ja zelfs in Sweeden en Lapland, overvloedig. De Heer D. DE GORTER merkt aan dat men deeze Vogelkersen, gemeenlyk *Wilde Syringen* genaamd, ook by Harderwyk op de Veluwe aantreft.

Volgens den Heer HALLER is het een Loofryke Heester van tien Voeten hoog, die de Bladen effen, zagt, fyn gekarteld, en uit den wanstaltig ovaalen in een lange Punt uitloopende heeft: de Bloemen aan lange Risten, onaangenaam van Reuk, bestaande uit kleine, slappe, witte, byna ronde Blaadjes, en van twintig tot drie-en-dertig Meeldraadjes, naar de holligheid van de Kelk gekeerd. De Vrugten zyn schraal en zwart, van grootte als Aalbessen. Men vindt 'er ook een met roode Vrugten by TABERNÆMONTANUS afgebeeld, welken gedagte Heer voor tamme Vogelkersen aanziet; doch van beiden zyn de Vrugten voor oneetbaar, of niet gegeten wordende, uitgemaakt, daar niettemin LINNÆUS getuigt, hoe 'er de Kinderen, in de Noordelyke deelen van Sweden, zeer gretig naar zyn, eetende deeze Besfen met een weinig Zout. Elders vind ik aangemerkt, dat men den Boom in de Zuidelyke deelen van Vrankryk *Putier* noemt, om dat de Vrugten, onder 't eeten, zeer stinken;

ter-

terwyl niettemin de Bloemen zeer lieflyk, ja zo lieflyk als die van den Citroenboom, ruiken zouden (*). Van eenen aangenaamen Reuk der Bloemen is ook door DODONEUS gewag gemaakt. De Duitschers geeven 'er den naam van *Eltzen-* of *Elxen-Baum* aan. Men verhaalt dat zy denzelven, om dat het Hout en de Bast, gewreeven zynde, stinken, wel *Tolpelgens-Baum* heeten; wordende de Besfen aan kleine Kinderen tegen de Stuipen om den Hals gehangen (†). De Landlieden, is elders aangemerkt, planten de Vogelkersen meest, om dat men 'er groote kragten tegen de Tovenaars en Kwaaddoenders aan toeschryft (‡).

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(2) Pruimboom, *die de Bloemen aan Trossen heeft, de Bladen afvallende, by het Steeltje van vooren geklierd.*

II. *Prunus Virginica.* Virginische.

Dit Gewas, in Virginie en Karolina natuurlyk, schynt zeer weinig van de Europische Vogelkersen te verschillen. Het is, zegt onze Ridder, een voortbrengzel van den *Padus*, maar

(*) DALECHAMP, *Hist. des Plantes.* Lyon. Tom. I. p. 264.

(†) RUPPII *Fl. Jenens.* p. 108.

(‡) Byvoegzel op DODONEUS.

(2) *Prunus* Fl. racemosis Fol. deciduis, basi antice glandulosis *Syst. Nat.* XII. Cerasus sylvestris, Fructu nigricante &c. GRON. *Virg.* 54. ROYEN *Lugdbat.* 537. Cerasus latiore folio &c. CATESB. *Car.* II. T. 94.

II. AFDEEL. XII. HOOFD STUK.

maar heeft de Wratten aan de Takken eens zo groot; de Steeltjes van vooren aan de Punt met twee paar Kliertjes; de Bladen van onderen minder Netswyze en byna glad; zynde rond, niet Spatelvormig; de Vrugten viermaal zo groot en rood. Die nogthans, daar de Heer CLAYTON van ſpreekt, waren zwartachtig.

III. *Canadenſis.* Kanadaſche.

(3) Pruimboom, *die de Bloemen aan Trosſen heeft, de Bladen breed Lancetvormig, gerimpeld, wederzyds Wollig ruig.*

Deeze, in Noord-Amerika voorkomende, is door den Heer DU HAMEL genoemd, *Kleine Kanadaſche Kers*, met langwerpige ſmalle Bladen en eene kleine Vrugt; waar toe betrokken wordt de *Amerikaanſche Tros-Kers* met Amandelbladen van PLUKENETIUS, welke de *Capolin* zou zyn van NIEREMBERG en de Zoete Kers van HERNANDEZ, *Cluſter-Cherry* by die van Barbados genaamd. Hoe dat dan de Bladen *breed* Lancetvormig kunnen zyn, is wat duiſter.

IV. *Luſitanica.* Portugeeſche.

(4) Pruimboom, *die de Bloemen aan Trosſen heeft, de Bladen altoos groen en ongeklierd.*

We-

(3) *Prunus* Fl. Racemoſis, Foliis lato-Lanceolatis &c. *Syst. Nat.* XII. C. pumila Canadenſis. DU HAMEL. *Arbr.* I. p. 149. Ceraſus Racemoſa Foliis Amygdalinis. PLUK. *Alm.* 97. T. 158. f. 4.

(4) *Prunus* Fl. Racemoſis &c. MILL. *Ic.* 131. T. 196. f. 1.

Wegens de blyvende groenheid der Bladen wordt deeze de kleine Portugeesche Laurierkers getyteld van DILLENIUS. LINNÆUS hadtze voorheen betrokken tot de Vogelkersen en *Padus* met altyd groene Eyvormige Bladen geheten. Zy komt in Portugal voor en in Pensylvanie.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(5) Pruimboom, *die de Bloemen aan Trossen heeft, de Bladen altyd groen en op de Rug met twee Klieren.*

V. *Lauro-Cerasus.* Laurier-Kers.

Onder den naam van *Lauro-Cerasus*, dat Laurier-Kers betekent, is deeze bekend. CASPAR BAUHINUS noemtze *Kers met Laurierbladen*; waar uit de reden der benaaming blykt. De vermaarde TOURNEFORT maakt 'er een byzonder Geslagt van, en merkt aan, dat de Vrugt zweemt naar een Kers, de Bladen naar die der Laurieren, doch voegt 'er de gedaante by,

1. Padus Foliis Glandula destitutis. *Vir. Cliff.* 42. *Hort. Ups.* 126. ROYEN *Lugdbat.* 269. Padus Foliis sempervirentibus ovatis. *Hort. Cliff.* 185. Lauro-Cerasus Lusitanica minor. DILL. *Elth.* 193. T. 159.

(5) *Prunus* Floribus racemosis, Foliis sempervirentibus dorso biglandulosis. *Syst. Nat.* XII. Padus glandulis duabus dorso Foliorum innatis. *Vir. Cliff.* 42. *Hort. Ups.* 126. ROYEN *Lugdbat.* 269. Padus Foliis sempervirentibus &c. *Hort. Cliff.* 185. Cerasus Folio Laurino. C. B. *Pin.* 450. Laurocerasus. CLUS. *Hist. Pann.* p. 1. CAM. *Hort.* T. 23. TOURNF. *Inst.* 627. DOD. *Kruidb.* 1330.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Laurier-Kers.*

by, welke dit Gewas genoegzaam onderſcheidt. CLUSIUS kreeg, in 't jaar 1576, een Boompje daar van, met en benevens een jong Paarden-Karſtengen-Boompje, levendig uit Turkye in Ooſtenryk over, dat verder is voortgeteeld, en dus den Laurier-Kers door geheel Europa vermenigvuldigd heeft. Het voerde den naam van *Trabizon Curmaſi*, en ſcheen door BELLONIUS reeds als een Trebizondſche Kerſeboom, *Lauro-Ceraſus*, genaamd, gemeld te zyn; waar van die Autheur naderhand een grooten Boom, te Genua, in de Hof van den Prince Doria, gezien hadt. Derhalve acht CLUSIUS het waarſchynlyk, dat dit Gewas eerst van Trebizonde te Konſtantinopolen, daar hy het van daan gekreegen hadt, gebragt ware.

Het is een Boom (zegt hy,) van bekwaame grootte, die een regten Stam met veele Takken heeft, welke met eene zwartachtig groene Schors bekleed zyn, doch de jonge Looten geheel groen. De Bladen, die overhoeks aan de Takken ſtaan, vallen niet jaarlyks af en behouden hunne groenheid, zelfs des Winters, wanneer dit Gewas een niet al te ſtrengen Vorst, hier te Lande, in de open Lugt verduurt. Zy gaan, door hunnen bevalligen donker groenen Glans, het Loof der Laurieren, wier Bladen zy ook in breedte overtreffen, ver te boven. Het bloeit hier te Lande niet dan in een voordeelige plaatzing en draagt zeer zelden Vrugten.

ten. Dezelven zyn Eyrond, van grootte als de Sebeften, van buiten zwart, hebbende een zoet en eetbaar Vleefch. Het gedeftilleerde Water van de Bladen, dat men in Engeland wegens den Geur en Smaak, of ook tot Hartfterking, onder de Spyzen en Dranken mengde, is naderhand Vergiftig bevonden (*).

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

(6) Pruimboom, *die de Bloemen aan Tuiltjes heeft, de Bladen Eyvormig.*

VI. *Prunus Mahaleb.* Welrieken de Kers.

Kers met Eyronde Bladen wordt deeze genoemd, welke de *Mahaleb* is der oude Autheuren. CAMERARIUS geeft 'er de Afbeelding van, uit MATTHIOLUS, die zegt, dat het een niet zeer hooge Boom is, met Bladen niet veel van die der Linden verfchillende en witte Bloemen, waar op zwarte Besfen volgen, een Steen, weinig kleiner dan een Kerfen-Steen, bevattende, met een Pit, waar van in de welriekende Zalven gebruik gemaakt werdt. Het Gewas groeide op de Bergen. Het is in Switzerland, zegt de Heer HALLER, niet zeldzaam, en ligt ken-

(*) Zie *Uitgeleeze Filozoöfifche Verhandelingen.* I. Deel, bladz. 131, enz. of *Phil. Trans.* N. 418.

(6) *Prunus* Floribus corymbofis, Foliis ovatis. *Syst. Nat.* XII. Cerafus Foliis ovatis. *Vir. Cliff.* 43. *Hort. Ups.* 125. HALL. *Helv.* 360. ROYEN. *Lugdbat.* 268. crenatis. *Hort. Cliff.* 487. Cerafo affinis. C. B. *Pin.* 451. Mahaleb. CAM. *Epit.* 91. Cerafus fylveftris amara *Macaleb* putata J. B. I. 227. LOB. *Ic.* 133.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

kenbaar aan zyn welriekend Hout, met lange Roeden, die yl bezet zyn met rondachtig gespitste, sterke, fyn getande Bladen, Trosachtige witte Bloemen, en ronde, zwarte, magere Vrugten, die een paarsch Sap uitgeeven, bevattende een enkelen Steen. Het gedestilleerde Water, en het Zaad in Zeep gewreeven, zyn wegens den aangenaamen Geur bekend. Van het Hout worden, in Lotharingen, Messehechten en Tandestookers gemaakt.

VII. *Prunus Armeniaca.* Abrikoos.

(7) Pruimboom *met ongesteelde Bloemen en byna Hartvormige Bladen.*

De figuur der Bladen onderscheidt deeze Soort genoegzaam van de Kersen en Pruimboomen. Het is de gewoone *Abrikoos*, daar TOURNEFORT, wederom, een geheel Geslagt van gemaakt heeft, onder den naam van *Armeniaca*, welke de afkomst deezer Vrugten uitdrukt, die men gemeenlyk *Mala Armeniaca*, dat is Armenische Appelen, tytelt. Anderen noemenze *Persica præcocia* of Vroege Persiken, om dat 'er de gestalte van de Vrugt wel wat naar gelykt, en hier van schynt de Fransche naam *Abricots*, daar de Nederduitsche zyne geboorte aan schuldig

(7) *Prunus* Floribus sessilibus, Foliis subcordatis. *Syst. Nat.* XII. Prunus Folis ovato-cordatis. *Hort. Cliff.* 186. *Hort. Ups.* 124. ROYEN *Lugbat.* 268. Mala Armeniaca majora C. B. *Pin.* 442. Nucleo dulci & minora. *Ibid.* Armeniaca. TOURNEF. *Inst.* 623. DOD. *Kruidb.* 1249.

dig is, afgeleid te moeten worden. Men noemtze, in 't Fransch, ook *Avant-Pesches*, in 't Hoogduitsch St. Jans Persiken of *Molletten*, in 't Engelsch *Apricocks*. De Italiaansche, Spaansche en andere naamen, hebben meer of min overeenkomst hier mede.

II. AFDEEL. XII. HOOFD STUK. *Abrikoos.*

Deeze groeijen hooger, met zwaarder Takken, en worden grooter Boomen dan de Persiken. Zy worden ook best op Pruim geoculeerd; zynde dus beter dan van hun eigen Steenen geteeld, niettegenstaande het Hout zig nooit vereenigt. De Bast van den Abrikoos, die kragtiger van Gewas is, overgroeit den Pruimstam, en maakt een Knobbel op de plaats der Oculatie. De Vrugt verschilt in Smaak van de Persiken zeer veel, doch is niettemin zeer geurig, inzonderheid de Kleine, hoewel anderen de Witte beter keuren. Wy zullen, hier, over de Smaaken geenszins twisten. Men heeft 'er, die van grootte als een kleine Persik zyn. De Kleur is in de meesten geel, in veelen Oranjekleurig, sommigen met hoog purper roode Vlakken; ook ten deele geel, ten deele rood. In sommigen zyn de Pitten bitter, in anderen zoet. Ook komen 'er voor, die de Vrugten niet grooter dan Hazelnooten hebben. De onrype, groene, Abrikoozen, gekonfyt, zyn een byzondere Lekkerny. Van gebrande Abrikoos-Steenen wordt, zo sommigen willen, door de Chineezen de Oostindische Inkt gemaakt.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

VIII. *Siberica.* Siberische Abrikoos.

(8) Pruimboom *met ongesteelde Bloemen en langwerpig ovaale Bladen.*

Onder den naam van Abrikoosboom met Bladen en Gestalte van den Berkenboom, hebbende een Sappelooze Vrugt, is deeze door den Heer AMMAN in Siberie aangetroffen. LINNÆUS vraagt, of dezelve genoegzaam van de voorgaande Soort, die de jonge Blaadjes in 't Voorjaar opgerold heeft, onderscheiden zy: doch my dunkt, dat zulks uit de Afbeelding niet alleen, maar ook uit de beschryving genoegzaam blykt. In Siberie groeit dezelve, volgens den Heer GMELIN, maar twee Ellen hoog.

IX. *Cerasus.* Kersenboom.

(9) Pruimboom *met byna ongesteelde Kroontjes, de Bladen Lancetvormig ovaal, verdubbeld, glad.*

De *Kersenboomen* maaken insgelyks, met hunne Verscheidenheden, een Geslagt uit by den

(8) *Prunus* Floribus sessilibus, Foliis ovato-oblongis. *Syst. Nat.* XII. Armeniaca Betulæ folio & facie, Fructu exsucco. AMM. *Ruth.* 272. T. 29.

(9) *Prunus* Umbellis subpedunculatis, Foliis ovato-lanceolatis conduplicatis glabris. *Syst. Nat.* XII. Cerasus Foliis ovato-lanceolatis. *Vir. Cliff.* 43. *Hort. Ups.* 125. *Mat. Med.* 233. ROYEN *Lugdbat.* 267. HALL. *Helv.* 356. Cerasa sativa rotunda rubra & acida. C. B. *Pin.* 449. Cerasus Hortensis fl. roseo, pleno; alba dulcia; Carne tenerâ: acidissima Sanguineo succo: pumila & racemosa Hortensis. C. B. *Pin.* 450.

den vermaarden TOURNEFORT, onder den naam van *Cerasus*, en deeze Verscheidenheden heeft onze Ridder waardiger geoordeeld te gedenken, dan die der Abrikoozen. Wy merken 'er drie Hoofdsoorten van aan, te weeten Krieken, Kersen en Morellen, gelyk de Franschen dezelven ook in *Guignes*, *Cerises* en *Griottes*, onderscheiden; doch de Krieken behooren tot de volgende Soort.

Kersen-boom.

Men wil dat de Latynsche naam afkomstig zy van *Cerasonte*, een Stad aan de Zwarte Zee, van waar de eerste Kersenboomen in Italie overgebragt zouden zyn door LUCULLUS, na de Overwinning door hem op MITHRIDATES daar omstreeks behaald. De Franschen geeven 'er den naam van *Cerisier* aan, de Duitschers noemen hem *Kirschenbaum*, de Engelschen *Cherry-Tree.* De eigentlyke Kersenboom groeit niet zeer hoog: hy heeft een witachtige Schors en de Bladen zyn als gemeld is, op de kanten duidelyk getand. De meesten hebben enkelde Bloemen, die Troswyze aan de Takken groeijen; doch daar zyn ook met zogenaamde Dubbelde of volle Bloemen, die men om 't sieraad en den Reuk nahoudt, vallende laager van Gewas en daarom genaamd *Naantjes-Kersen.* Van deeze laatsten groeijen 'er in Boheme, Moravie en Oostenryk, veelen aan de Wegen met enkelde Bloemen, die ook Vrugten draagen; gelyk men 'er met Dubbelde

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. Bloemen heeft, die niet minder groot van Gewas zyn, dan de gewoone tamme Kerſen.

Kerſenboom. De hoog-geleerde Heer HALLER beſchryft den gewoonen Kerſenboom, die men in Switzerland overvloedig aan de Wegen vindt, aldus. Het is een taamelyk hooge Boom, met eene witte Schors. De Knoppen, uit drie groote en drie kleine Steeltjes beſtaande, geeven drie Steeltjes uit, ieder met ééne Bloem, die een Klokvormige Kelk heeft, en holle, ſtompe, rondachtige Blaadjes, bevattende omtrent dertig Meeldraadjes. De Kelk is omgeboogen en valt af. De Bladen van den Boom zyn breed ovaal, geſpitst en dun. De Vrugt is, ryp zynde, zoet en doorgaans zwart; zo dat hy den Kriekenboom ſchynt te bedoelen.

Verſchil der Kerſen. Ongemeen groot is het getal der Verſcheidenheden van de Vrugt der zogenaamde tamme of Tuinkerſen. Men heeft, in de eerſte plaats, Vroege en Laate Kerſen: men heeft Kerſen die laf en Smaakeloos zyn: men heeft 'er die zagt en Sappig en die hard zyn van Vleeſch, genaamd *Knapkerſen*; gelyk de zogenaamde Rouaanſe, Gatropſe en Spaanſche Kerſen: ſommigen zyn grooter, anderen kleiner; ſommigen rond, anderen langwerpig, gelyk de Praagſe Muskadel-Kers, die voor een der besten gehouden wordt: ſommigen zwart, anderen rood, eenigen wit of bont. Voorts zyn ſommige Kerſen tot het inleggen of konfyten bekwaamst, gelyk de Volgers en kort geſteelde Zwolſche Kerſen

ſen, en dergelyken. Deeze Verſcheidenheden maaken ook eenig verſchil in de groeijing der Boomen. II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

De Kerſenboom is in de Geneeskonst niet ontbloot van nuttigheden. Zyne Gom is verzagtende, dienſtig tegen de Roode Loop en 't Pynlyk wateren, ja tegen den Steen zelf, zo men BOCCONE gelooven mag. Het gedestilleerde Water der Bloemen is hartſterkende: derzelver Aftrekzel tegen 't Kolyk dienſtig. Sommigen willen dat de middelſte een Koortsmiddel zou zyn. De Pitten zyn Pisdryvende. Het Hout is, wegens zyne ſchoone Kleur, by Draaijers, Kastemaakers, doch inzonderheid by de Stoelemaakers zeer in achting geweest, voor dat men zulk een menigte van gladde Houten uit de Indiën bekomen hadt. Maar de voornaamſte nuttigheid heeft in de Vrugten plaats, die niet alleen een zeer verfrisſchende gezonde Verſnapering uitleveren, maar door haare zagtelyk laxeerende hoedanigheid in de Geneeskunde ook niet ondienſtig zyn. *Kerſen-boom.*

De *Morellen* maaken een Vrugt uit, die wel het meeſte van alle de gemelde tamme Kerſen ſchynt te verſchillen. Het zyn die, welken BAUHINUS *allerzuurſte* of liever *uitermaate zuure* Kerſen noemt, *met een Bloedrood Sap* (*). De Duitſchers noemenze *Amarellen*, *Wiechſeln* en De Morellen.

(*) Ceraſa acidisſima, Sanguineo Succo. C. B. *Pin.* 450.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

en *Weinſtell* of *Bloderkirſchen*, volgens TRAGUS; de Franſchen *Griotes*. Deeze zyn het, welken de onzen tot het maaken van Kerſen-Wyn gebruiken, zegt BAUHINUS. Zy vallen grooter en dikker dan de gewoone Kerſen, hoog bruinrood van Kleur, en hebben, regt ryp geworden zynde, eene rinsheid, die naar den Smaak van ſommigen meer is, dan de Smaak der Kerſen. Ook zyn zy zo laxeerende niet. De Boom wordt zo groot niet als de Kriekeboomen, en alleen door Entinge op Krieken - Stammetjes voortgeteeld: daar de andere Kerſenboomen door zaaijing van Pitten, Uitloopers, Afzuiging of ook op andere manieren, gemakkelyk te vermenigvuldigen en tot goede Boomen te maaken zyn.

LINNÆUS merkt aangaande de Kerſeboomen in 't algemeen aan, dat zy de Bladen verdubbeld en getande Stoppeltjes hebben aan den oirſprong der Bladen; de Blikjes aan de Bloemſteeltjes in drieën gedeeld, Zaagswyze gekarteld, het middelſte Bladerig: de Knoppen aan het end der Looten Blad-, die aan de zyden Vrugtgeevende.

X. *Prunus Avium*, Kriekenboom.

(10) Pruimboom *met ongeſteelde Kroontjes, de Bladen Lancetswys' ovaal, verdubbeld, van onderen Wollig.*

Tot

(10) *Prunus* Umbellis ſesſilibus, Foliis ovato-lanceolatis conduplicatis ſubtus pubescentibus. *Fl. Suec.* II. p. 474.

HUDS-

Tot deeze Soort behoort de Kriekeboom, in 't Fransch *Merisier* genaamd, die veel hooger groeit dan de andere Kerseboomen, ja somtyds de grootte byna van een Eikeboom bereikt. Men vindt 'er door J. BAUHINUS, onder den naam van Wilde Kersenboom met een zwarte en roode Vrugt, melding van gemaakt, en C. BAUHINUS stelt hem voor, als een Groote of Wilde Kersenboom, met eene zoetachtige Vrugt, die met eene zwarte Kleur besmet. Dus is hy ook door RAY beschreeven, als by de Engelschen Zwarte Kerseboom *Mazzards* genaamd, zynde de gewoone Zwarte Krieken; doch men vindt ook Roode Krieken, hoedanigen hy aanduidt met den naam van Wilden Kerseboom der Noordelyke deelen van Engeland, met een kleine, roode, laate Vrugt. De onze, zegt LINNÆUS, heeft rood en niet zwart Sap; zy komt vroeg, niet laat, en tart in grootte den Eikeboom. Zyn Ed. betrekt 'er toe de Rouaanse Kersen, in 't Fransch *Bigarreaux*, die grooter dan de gewoone en bont van Kleur zyn, zeer hard van Vleesch; als ook die men oudtyds *Duracina* plagt te noemen, moog-

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

Kriekenboom.

HUDS. *Angl.* 187. Cerasus sylvestris Fructu nigro & rubro. J. BAUH. *Hist.* I. Cerasus major s. sylvestris &c. C. B. *Pin.* 450. C. sylv. sept. Angl. Fructu rubro, parvo serotino. RAJ. *Hist.* 1539. Variet. esse videntur Cerasa *Duracina* & *Bigarella*, q. Cerasus major Fructu Cordato magno. RAJ. *Hist.* 1538.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

mooglyk de Krieken van den Broek of dergelyken, in 't byzonder die de Engelschen *Hearth-Cherries* heeten, wegens derzelver Hartvormige gedaante; zeggende daar van: deeze draagt de „ Bladen verdubbeld, een ongesteeld Kroontje „ dat byna driebloemig is en gesteelde Bloemen „ met een vierbladig Omwindzel" (*). Die met de roode Vrugten komt ook in de Nederlanden voor (†).

XI. *Prunus domestica.* Pruimboom.

(11) Pruimboom *met byna enkelde Steeltjes; de Bladen Lancetswys' ovaal, omgekruld, de Takken ongedoornd.*

Hier zyn alle de Verscheidenheden der gewoone Pruimen, in Europa vallende, t'huis gebragt, De Pruimboom, in 't Fransch *Prunier* of *Prunelier*, in 't Engelsch *Plumb-Tree* genaamd, is een Boom van middelmaatige hoogte, wiens Bladen veel naar die der Appelboomen gelyken, en de Vrugten zyn iedereen bekend. Men moet in de eerste plaats aanmerken, dat de

(*) *Mantissa altera.*

(†) DE GORTER *Fl. Belgica.*

(11) *Prunus* Pedunculis subsolitariis, Foliis lanceolato-ovatis convolutis, Ramis muticis. *Syst. Nat.* XII. Prunus inermis Foliis lanceolato-ovatis. *Hort. Cliff.* 186. *Hort. Ups.* 124. *Mat. Med.* 232. ROYEN *Lugdbat.* 268. Prunus sylvestris Fructu majore. VAILL. *Par.* 140. Prunus. C. B. *Pin.* 443. Pruna majora, dulcia; magna subacida: oblonga cærulea: nigra; coloris Ceræ; rubra; flava; parva præcocia; Amygdalina. &c. *ibidem.* Prunus cognominata Myrobalanus. CLUS. *Pann. Hist.* p. 93.

de Pruimboom wild van aart is, en een inboorling der middelste of Zuidelyke deelen van Europa, zynde door verplanting in de Hoven tam gemaakt. Hy heeft, zelfs van enkele Uitloopers voortgeteeld, die hoedanigheid, dat hy goede Vrugten voort kan brengen, doch geent zynde of gezoogd is hy beter, en slaagt best op Stammetjes van zyn eigen Soort. De Persiken en Abrikoozen worden, gelyk wy gezien hebben, meest ge-ent op Pruimstammen (*).

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

Pruimboom.

Van de Pruimen is een ongemeene Verscheidenheid, naar de grootte en figuur der Vrugten, de Kleur, Smaak en vast- of sappigheid van Vleesch. De gemeensten zyn, die men *Kroosjes* noemt, rondachtig van figuur, Violetblaauw of paarsch van Kleur, en onder deeze komen de kleinsten en grootsten onder de Pruimen voor. Zy draagen sterk, doch de Smaak is zeer gemeen; des men die meest gebruikt om te konfyten. Tot de blaauwen behooren ook de *Damast-* en *Sint Kathryne* Pruimen, die zeer langwerpig zyn en taay van Vleesch, wordende hier te Lande zelden ryp. In deeze Pruimen is de zogenaamde Daauw of Waassem, dien zy met de Druiven gemeen hebben, zeer aanmerkelyk. Van de Geelachtigen, gemeen-

(*) Deeze Soort, bevattende alle de tamme Pruimboomen, heeft de Bloemdraagende Knoppen ongebladerd. *Mantissa altera.*

II. Afdeel. XII. Hoofdstuk. *Pruimboom.*

meenlyk Witte Pruimen en *Eijerpruimen*, komen groote en kleine voor, Dubbelde en Enkelde Boeren Witte genaamd, die ongemeen ſappig, geurig en lekker zyn. De groene Pruimen, of *Mirabellen*, inzonderheid de Dubbelde, zyn ook niet onaangenaam, zo min als de *Abrikoos-Pruimen*, geel van Kleur, met roode Stippeltjes. In Engeland heeft men ook Perſik-, Dadel-, Noote Moskaat-, Kaneel- en Peer-Pruimen; naar de figuur of ſmaak der Vrugten: anderen *Tarw-Pruimen* genaamd naar den tyd der aanryping: als ook Marokkiſche, Barbariſche, Turkſche naar de afkomst, en Prinſe-Pruimen, wordende het laatſte ryp.

Onder de gedroogde Pruimen, die men in de Winkelen verkoopt, is ook een aanmerkelyk verſchil. Tweederley van deeze zyn in ons Land gemeen: naamelyk de ronde *Franſche* Pruimen, die zuurder zyn, en de *Duitſche* Pruimen of Pruimen uit de Levant, die langer en zoeter zyn, en geweekt of gekookt meer uitzwellen. Zy voeren den naam van *Pruna Damascena*, alzo zulke meest te Damaskus in Syrie plagten ingeſcheept te worden, en daarom noemt menze ook wel *Pruimen van Damast*. De Steenen van deeze zyn meer plat dan rond. Men houdtze voor meer laxeerende dan de Franſche, voorgemeld; des ook in ſommige Voorſchriften van het *Diaprunum* der Apotheeken de *Pruna Damascena* worden geeiſcht;

eifcht; doch anderen ftellen maar *zuurachtig zoete* Pruimen. De Hongarifche en *Prunes Dattes* of Dadelpruimen, zyn nog lieflyker en veel raarder. II. Afdeel. XII. Hoofdstuk.

Eindelyk behooren hier ook de *Prunellen* of Prumellen, die ons in Doozen gekonfyt, van den Steen beroofd, uit Provence toekomen, en van eene zeer egaale, zoete, verfrisfchende, rinfe hoedanigheid zyn; zo dat zy op zig zelve niet alleen voor den Smaak, maar ook voor de droogte van den Mond in kranke Menfchen dienen. Men gebruiktze ook wel in de Nagerechten. Deeze noemt men in 't Fransch *Brignoles*, en zekere Stad in Provence genaamd *Brignole*, omftreeks welke zy overvloedig geteeld worden, voert 'er, zegt men, den naam van; wordende deeze Pruimen, in de Over-Alpifche Taal, *Brignes* geheten (*) Men vindt ze evenwel ook in onze Tuinen, zegt BAUHINUS. *Pruimboom.*

Voorts worden hier toe betrokken de Pruimen, die men *Myrobalanen* genoemd vindt, door CLUSIUS afgebeeld, van welken die Autheur drie groote Boomen in de Keizerlyke Tuin gezien hadt, zonder te kunnen ontdekken, van waar dezelven afkomftig waren. De Stam,

(*) Pruna ex flavo rufescentia mixti Saporis, gratisfima. C. B. *Pin.* 443. Prunus Brignoniensis Fructu fuavisfimo. TOURNF. *Inft.* 622. Prunus Brignola. LINN.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Pruimboom.*

Stam heeft een veel gladder Bast dan de overige Pruimen, en de Takjes zyn zeer dun, de Bladen als een middelſlag tusſchen die der Pruimen en Kerſen: de Bloem wit, de Vrugten, daar hy om 't andere Jaar rykelyk mede beladen was, rond en ryp zynde donker paarſch, zeer Sappig en aangenaam van Vleeſch, hebbende den Steen niet zeer groot. BAUHINUS noemtze derhalve, Pruimboom met een ronde, zwartachtig paarſche, zoete Vrugt. Ik vind geen reden om te denken, dat dezelve tot de Myrobalanen der Winkelen behoort.

De Pruimen, in 't algemeen, raauw gegeten, hebben, onryp zynde, zeer nadeelige eigenſchappen, veroirzaakende, door haar ſcherp verzuurende zelfſtandigheid, dikwils zwaar Kolyk, uit verſtoppinge der Ingewanden. Ryp zynde, in tegendeel, is deeze Vrugt zeer laxeerende, doch inzonderheid gedroogd, en in dit geval wel meest de lange, zoete Pruimen, die uit de Levant komen; terwyl de gewoone Franſche, wegens haare zuurheid, dit minder doen. De Bladen verkoelen, droogen op en ſtoppen den Buikloop. Derzelver Afkookzel in Wyn maakt een Gorgeldrank, tegen koude Zinkingen in de Mond. De Gom van den Pruimboom, in Azyn ontbonden, wordt gezegd zeer dienſtig te zyn tegen Jeukt, en tot zuivering van Verzweeringen aan de Beenen. Voorts komt dezelve met de Arabiſche

Gom

Gom naast overeen. Het Hout der Pruimeboomen werdt, onder de Europischen, het beste geoordeeld tot ingelegd Schrynwerk, en derhalve Satyn-Hout genoemd, doch tegenwoordig is het weinig in gebruik, dan by de Draaijers en Stoelemaakers.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(12) Pruimeboom *met tweevoudige Steeltjes, de Bladen Eyvormig ovaal, een weinig ruig, omkrullende; de Takken eenigermaate gedoornd.*

XII. *Prunus insititia.* Wilde Pruim.

De groote Wilde Pruimboom, die in de Hoven overgebragt zynde een taamelyk groote Boom wordt en Vrugten draagt niet alleen twee of driemaal zo groot, maar ook Sappiger, zagter en zoeter van Smaak dan de Slee-Pruimen, zwart of wit van Kleur, wordt door RAY van de volgende onderscheiden, als hebbende ook minder Doornen. Hy wordt in Engeland *Bullace-Tree* geheten. De Heer HALLER, niettemin, betrekt deezen tot de Sleeën of gedoornde Wilde Pruimen. Zo men hier de tamme Pruimen op ent of zoogt, dan is de bynaam toepasselyk.

(13) Pruim-

(12) *Prunus* Pedunculis geminis, Foliis ovatis subtus villosis convolutis, Ramis spinescentibus. *Amœn. Acad.* IV. p. 273. HUDS. *Angl.* 186. Pr. sylvestris major. RAJ. *Hist.* 1528. Pruna sylvestria præcocia. C. B. *Pin.* 444.

II. AFDEEL. HOOFD. XII. STUK.

(13) Pruimboom *met enkelde Steeltjes, Lancetswyze gladde Bladen en gedoornde Takken.*

XIII. *Prunus ſpinoſa.* Slee-Doorn.

De Duitſchers onderſcheiden de voorgaanden, onder den naam van *Haberſchlehen*, van deezen, die zy enkel *Schlehen* noemen, en dus geeven wy 'er den naam van *Slee-Pruim*, *Slee* of *Slee-Doorn* aan. Zy is in Duitſchland zeer bekend, en wordt derhalve *Acacia Germanica* geheten. Men vindtze ook veel in Vrankryk, alwaarze *Prunier ſauvage* genoemd wordt, en in Engeland, daar menze *Sloe-Tree* tytelt of *Black Thorn*, dat is Zwarte Doorn. In onze Provintien komt zy, zo wel als de Kroosjes-Pruimen, op verſcheide plaatſen, in Duin-Hey- en Boſchachtige Landsdouwen, in Vriesland, Gelderland, Utrecht, ja zelfs in Holland, in 't wilde voor; zynde ook in Sweeden gemeen. In Switzerland, alwaar zy groeit in alle Haagen en Kreupelbosſchen, wordt zy door den Hooggeleerden Heer HALLER, dien ik hier één voor allen neem, aldus beſchreeven.

„ De Bladen zyn geſpitst ovaal, geaderd, „ maar teder en fyn getand. Het Gewas heeft „ zeer

(13) *Prunus* Pedunculis ſolitariis, Foliis lanceolatis glabris, Ramis Spinoſis. *Hort. Cliff.* 186. *Fl. Suec.* 397, 432 *Mat. Med.* 231. ROYEN *Lugdbat.* 268. HALL. *Helv.* 355. Prunus ſylveſtris. BAUH. *Pin.* 444. TAB. *Icon.* 992. LOB. *Ic.* 176. TOURN. *Inſt.* 623.

„ zeer ſterke Doornen. Uit de Oxels der Bla- „ den komen enkelde of gepaarde Bloemen „ voort, die de Bloemblaadjes wit, rond, on- „ geſteeld hebben, den Kelk niet omgeboo- „ gen, een lange Pyp met een Klootronden „ top. De Vrugt is Eyvormig, uit den blaau- „ wen zwartachtig. De Bladen zyn bitter en „ ſtoppende. De Vrugt is uitermaate zuur. „ De Bloemen, gedeſtilleerd, geeven Water, „ dat zagtelyk laxeerende is, en de zelfde kragt „ heeft het Aftrekzel der verſche Bloemen in „ Water of Melk; zo ook de Syroop daar van. „ Het Wynachtig Water is, volgens CHOMEL, „ Zweetdryvende; doch, dat van de jonge „ Botten druipt, wordt tegen de roodheid des „ Aangezigts gepreezen door S. PAULI. De „ Vrugten geeven een zeer ſterken Azyn, en „ derzelver verdikte Sap is de *Acacia* der „ Winkelen in Duitſchland, welke een ſamen- „ trekkende kragt heeft, zynde uitwendig, doch „ zeldzaam, in gebruik. Inwendig is de Gifte „ een Vierendeel Loots. Door dit dagelyks in „ te geeven heeft CARRICHTER FERDI- „ NAND den Eerſten, die een Borstkwaal hadt, „ om 't leven geholpen: CRATO *in Epiſt.* „ De Kwakzalvers geneezen met den Bast af- „ loopende Koortſen, en dezelve wordt daar „ toe van SLOANE, in zyn Brief aan RAY, „ gepreezen. De Wortels, in Wyn getrok- „ ken, geneezen den Mond, als dezelve door

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. *Slee-Doorn.*

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Slee-Doorn.*

„ de Venus-Ziekte bedorven is: MATTHIOL.
„ p. 267. Men maakt 'er dikwils een Aftrekzel
„ van met Wyn, of konfytze met Suiker. In
„ Bier gedaan zegt men dat zy 'er een aange-
„ naamen Roode Wyn Smaak aan geeven. Dat
„ zy Pisdryvende zyn, wordt door FR. HOFF-
„ MANNUS verzekerd" (*).

TOURNEFORT, die de Eigenschappen der Planten omstreeks Parys groeijende door Proeven onderzogt heeft, verhaalt, dat de Slee-Pruimen wat zuurachtig, doch verschrikkelyk samentrekkende zyn, maakende het blaauw Papier zo levendig rood als de Aluin doet. Men maakt 'er in Duitschland een lekkeren Wyn mede, doende gedroogde Sleen in de Most, en dezelve dus laatende gesten, het welk 'er dan een aangenaamen Geur en Smaak van Rooden Wyn aan geeft. Dit plagt by voornaame Luiden, in de Elzas, zeer in gebruik te zyn, en werdt die Wyn dan *Slehen - Weinn* genaamd: terwyl het Gemeene Volk zig met de Sleen by de uitgeperste Druiven, met Appelen, Berberissen en dergelyken, te doen, en dus te laaten gesten, een minder Soort van Wyn of Bier, *Leure* genaamd, tot hunnen Drank daar van maa-

(*) Dat de Takjes van dit Gewas, de Stoppeltjes (*Stipulæ*), aan den oorsprong der Bladen, zeer smal, Zaagswyze gekarteld, met de punten der Tandjes als door 't Vuur aangetast hebben, is door onzen Ridder in Sweeden waargenomen.

maakte. De Vrugten (by de Duitſchers ook *Spinling* en *Bilſen* genaamd) wel ryp zynde, laxeeren zegt GEOFFROY; doch de onrype verkoelen en ſtoppen. Men begrypt daar uit, dat het Sap van de onrype Vrugten genomen moet worden, om het *Rob* of *Succus Acaciæ* der Winkelen, waar in de Samentrekkende kragt gezogt wordt, te bereiden. Schoon menze ook wel *Prunella* genoemd vindt (*), zyn het toch de genen niet, die onder den naam van *Prunellen* of *Prumellen* in Doozen herwaards gebragt, en of om de lekkerheid of tot verfrisſchinge gebruikt worden; gelyk wy hebben gezien.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

De Arabiſche Gom.

De Gom van den Slee-Doorn verdient ook nog eenige opmerking: niet als of zy die van de andere Pruimboomen, voorgemeld, overtreffen zou, maar, om dat onze zo bekende *Arabiſche Gom* van dergelyke Boomen komt. De Heer ADANSON, immers, die voor weinige Jaaren aan de Rivier van Senegal geweest is, en daar zo veele Waarneemingen betreffende de Natuurlyke Hiſtorie gemaakt heeft, verhaalt, dat 'er benoorden het Meir, waar uit dezelve haaren oirſprong heeft, drie groote Bosſchen zyn, wier Landvolk deeze Gom inzamelt, die 'er op gelyke wyze aan groeit, als aan

(*) Wilde Pruimen zyn de *Sleben*, in 't Latyn *Prunum ſylveſtre*, *Pruneolum*, *Prunelium*. DOD. *Kruidb*, bl. 1261, 1181. Zie ook BAUHINUS en andere.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. aan de Pruim-en Kerfeboomen in Europa, en dezelve dan flyt aan de Mooren, uit Marokko, die 'er met Karavaanen komen, of aan anderen; hebbende zyn Ed. dit Geboomte zelfs overvloedig langs de Rivier gezien. Het is de zelfde Gom, die men thans noemt *Gom van Senegal*, beftaande het verfchil flegts in de groeiplaats of uitkiezing: alzo zy op de Boomen wit, geel en rood, valt. De Arabieren kooken de Melk, tot hunne Spyze, 'er doorgaans mede. Een geheele Karavaane van Kooplieden heeft, in de bovenfte deelen van Egypte, by gebrek van Eetwaren, eens het leven behouden door een gedeelte van deeze hunne Koopmanfchap te nuttigen. Voor Gedierte, dat door fcherpen Afgang aan den Loop raakt, is deeze Gom zeer dienftig: zo ook in Menfchen. Ik zwyg van de menigvuldige gebruiken, die zy in de Samenleeving heeft.

Wegens de overeenkomst moet ik hier laaten volgen het Geflagt, by LINNÆUS getyteld

CHRYSOBALANUS.

Niettegenftaande het Gewas van fommigen flegts als een kleine Heefter is waargenomen: terwyl anderen het befchryven en afbeelden als een taamelyken Boom, die de Vrugten wit, rood of Violet heeft. Derhalve begryp ik ook geens-

zins

geenszins de reden van deezen Geslagtnaam, van BROWNE afkomstig, die een Vergulde of Goudkleurige Noot of Eikel zou betekenen. II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

De Kenmerken, welken hetzelve van 't voorgaande onderscheiden, bestaan enkel daar in, dat de Vrugt, die ook een Pruim is, een Steen heeft met vyf Sleuven en vyf Klepjes. De Heer JACQUIN, die ze op de Groeiplaats waargenomen heeft, zegt maar dat de Steen flaauw vyfhoekig is en omtrent vyfkleppig, hebbende somtyds ook zes of zeven hoeken. Zie onze PLAAT XI. *Fig.* 2, van hem ontleend.

I. *Chrysobalanus Icaco.* Icaco-Pruimen. Pl. XI. *Fig.* 2.

De eenigste Soort (1) dan, of wel de Verzameling van Verscheidenheden, (want LINNÆUS is daar over in 't onzekere;) voert den bynaam van *Icaco*, dien de Wilden, in de Westindiën, aan deezen Boom en deszelfs Vrugten geeven. ROCHEFORT verhaalt, dat 'er een geheele Natie aan den Golf van Honduras is, welke men *Icaques* noemt, wegens het werk dat zy maaken van deeze Pruimen, die hun tot Voedzel strekken. Men wil zelfs dat zy, tegen den tyd der rypwordinge van dezelven, hun Land

(1) Chrysobalanus. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 621. p. 342. JACQ. *Amer. Hist.* 154. T. 94. Icaco Fructu ex albo rufescente nigro, purpureo. PLUM. *Gen.* 44. *Ic.* 158. Chrysobalanus Fruticosus, Foliis orbiculatis alternis, Floribus laxe racemosis. BROWN. *Jam.* 250. T. 17. f. 5. Frutex Folio Cotini crasso, in summitate deliquium patiente, Fructu ovali cœruleo. CATESB. *Car.* I. T. p. 25. SELIGMAN. *Vogel.* I. D. Guajera. MARCGR. *Bras.* T. 2. C. 4.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Icaco-Pruimen.*

Land met Wagten bezetten, op dat hunne Nabuuren hun die niet ontrooven mogen. Zy zyn tweemaal 's Jaars, zegt hy, met witte of Violette Bloemen beladen, waar op dan Vrugten volgen van even de zelfde Kleur. CATESBY zegt, dat de Vrugten meestendeels blaauw, doch eenigen ook geel of rood zyn; de Bladen Hartvormig, en hy maakt 'er een Heester van, die vyf tot tien Voeten hoog wordt. Pater LABAT zegt, dat sommigen het een *Appelboom* heeten, om dat de Bladen meer naar die van de zodanigen, dan van Pruimen, gelyken zouden. Hy hadt 'er nooit gezien, wier Stam meer dan zes Duimen dik was: de Bladen waren byna rond, blinkend geelachtig groen. Hier van dan mooglyk de Geslagtnaam. De Groeyplaats was meest op Zee - Oevers en Steenrotsen. De Heer JACQUIN zegt, dat dit Gewas op de Karibische Eilanden, en aan de nabuurige Vaste Kust, in Kreupelbosch en open Velden aan den Zeekant, natuurlyk groeit, bloeijende byna het geheele Jaar, doch in Juny en December de meeste Vrugten geevende. Zie hier, hoe zyn Ed. het beschryft.

Het is een ongeregeld Takkig Boompje, van drie tot tien Voeten hoog, hebbende een Roestkleurige Schors met Aschgraauwe Stippen; de Bladen rondachtig Eyvormig, stomp, effenrandig, Lederachtig, glanzig, zeer kort gesteeld, overhoeks geplaatst, twee Duimen lang: de Trossen Takkig, Tuilachtig, los en kort, aan de

enden en in de Oxelen: de Bloemen Reukeloos, klein en wit, zeer naar die der Pruimen gelykende: de Vrugten rondachtig, ongevaar een Duim dik, nu eens effen, meest met vyf, doch ook met zes of zeven Sleuven; de Kleur, naar 't verschil van Plaats en Grond, rood, paarsch, geel, witachtig of gemengeld, zynde nooit van hem blaauw gezien: waar uit zyn Ed. vermoedt, dat de Heester van CATESBY mooglyk hier van in Soort verschille. Onder een dun Huidje hebben zy een weinig wit Vleesch, dat zeer vast aan den Steen zit, van zelfstandigheid als gekookte Appelen, zoet en wrang, doch niet onaangenaam van Smaak. De Steen, die altoos spits Eyvormig is, bevat een zoete eetbaare Pit. De Vrugten worden op de Markten verkogt en raauw gegeten; hebbende zyn Ed zelf, eens zeer dorstig zynde, een groote menigte daar van, zonder eenig kwaad gevolg, verslonden. In Suiker gekonfyt acht menze veel, en Jaarlyks wordt een groote menigte daar van naar Spanje overgezonden. De Spaanschen noemenze *Icaco*, de Franschen *Icaques* en de Engelschen *Cocco-Plumbs*.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Icaco-Pruimen.

CRATÆGUS. Haag-Appelboom.

Onder de Twintigmannige Planten komt maar één Geslagt van Tweewyvigen voor, en dit is het, dat den naam voert van *Cratægus*, afkomstig van THEOPHRASTUS, die de Eerste Soort zou bedoeld hebben.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. De Kenmerken bestaan, voor 't overige, wederom, in een vyfbladige Bloem en in vyven verdeelde Kelk, waar onder de Vrugt een tweezaadige Bezie wordt.

Het bevat negen Soorten, die allen Boomachtig zyn, als volgt.

I. *Cratægus Aria.* Italiaansche. (1) Haag-Appelboom, *met ovaale ongelyk getande, van onderen Wollige, Bladen.*

De Boom, die, van de twee naar de Elzen gelykende by C. BAUHINUS, de grootste is, wordt van sommigen *Aria* geheten, en daar van de bynaam. CLUSIUS zegt, „ dat omstreeks Weenen en in de verdere Bosschen „ van Oostenryk, inzonderheid tusschen Stee„ nen en Rotsen, dat slag van Sorben gemeen „ is, 't welk sommigen achten de *Aria* te zyn „ van THEOPRASTUS, met Bladen byna „ van den Hazelaar of Els, maar van onderen „ volkomen grys, een Vrugt draagende, welke „ naar die van den *Sorbus torminalis* gelykt, „ doch in de Kleur verschillende, die rood is, „ voor

(1) *Cratægus* Foliis ovatis, inæqualiter serratis, subtus tomentosis. *Syst. Nat.* XII. T. II. Gen. 622. p. 342. *Hort. Cliff.* 187. *Fl. Suec.* 398, 433. *Vir. Cliff.* 43. *Mat. Med.* 234. ROYEN *Lugdbat.* 271. SAUV. *Monsp.* 306. Alni effigie lanato folio major. C. B. *Pin.* 452. Aria. DALECH. *Hist.* 202. Sorbus Alpina. J. BAUH. *Hist.* I. p. 65 *β.* Cratægus inermis, Foliis ellipticis serratis &c. *Fl. Lapp.* 199. Sorbus sylvestris Anglica. RAJ. *Hist.* 1459.

„ voor Menschen niet tot Spyze dienende, en „ van geenerley Dieren dan van de Vogelen „ begeerd." LOBEL geeft 'er een zeer goede Afbeelding van (*), als ook ALPINUS, onder den naam van *Cerasus Idéa*, of Kersenboom van den Berg Ida, op 't Eiland Candia, in de Middellandsche Zee, hebbende de Bladen met Tandjes, van boven geelgroen, van onderen witachtig (†). RUPPIUS wil, dat hy op hooge Bergen by Gotha en in het Thuringer-Woud zou groeijen, en op den Haarts, als ook by Frankfort; zeggende dat de Italiaanen hem *Metallo* noemen, wegens de hardheid van het Hout en dat veelen de Vrugten in plaats van de Jujuben gebruiken (‡). Hierom wordt hy van sommigen *Berg-Sorbenboom* genoemd.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Italiaansche.*

De Heer HALLER, die dit Gewas in de Bosschen aan den voet der Alpen en elders in Switzerland, alwaar hetzelve zeer gemeen is, waargenomen heeft, geeft 'er de hoogte van tien tot vyftien Voeten aan, zeggende dat het Hout broosch is en de Schors roodachtig, de Bladen groot, ovaal, evenwydig geaderd, van onderen zeer wit, Zaagswyze en somtyds vry diep getand: de Bloemen Zonneschermswyze, in twee of drie hokjes even zo veel Zaaden bevat-

(*) LOB. *Icon.* II. 167.

(†) Cerasus Idéa. ALP. *Pl. Exot.* p. 2.

(‡) Crataegus & Mesp. Alpina, Alni Lanato folio major RUPP. *Flor. Jen.* p. 109, 110.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

vattende. Dit doet hem van de Mispelen verschillen. Ondertusschen vind ik geen gewag gemaakt van de grootte der Vrugten, die mooglyk als Kersen zullen zyn.

Sweedsche.

De Heer LINNÆUS betrekt hier toe, als eene Bysoort, onder den naam van *Sweedsche Haag - Appel - boom*, dien, welken zyn Ed. in de Noordelyke deelen van Sweeden waargenomen hadt, voerende aldaar den naam van *Oxel*, en hier van zouden de Bessen, onder den naam van *Sorben*, in de Apotheeken bekend zyn, wordende ook met Smaak, van de Jongens en van het Landvolk, gegeten. Dit zelfde wordt verzekerd van de Wilde Sorben in Engeland, welken men aldaar *Red Chesſ - Apples* of Engelsch Wild Fruit noemt, volgens RAY, die getuigt, dat de Vrugten de grootte van Wilde Peeren hebben, en zeer wrang zyn, wordende door het leggen eetbaar. De Bladen zouden breed zyn en rondachtig, aan den rand geenszins getand of ingesneeden. De andere, dien hy de *Witte Straal Boom* tytelt, naamelyk de *Aria* van THEOPHRASTUS, maakte in de Westelyke deelen van Engeland een grooten Boom uit, aldaar gemeen, met roode, Wollige Appeltjes, kleiner dan Hazelnooten: terwyl dezelve niet meer was dan een Heester, en mooglyk nader met de volgende Soort overeenkomstig.

(2) Haag-

(2) Haag-Appel-boom *met Hartvormige zevenhoekige Bladen, wier onderste Kwabben van elkander wyken.* II. Afdeel. XII. Hoofdstuk.

De Latynsche bynaam daar van zyne afkomst hebbende, dat de Vrugten, wegens het stoppen van den Buikloop, de Pynen en Krimpingen in 't Gedarmte (*Tormina Ventris*) wegneemen; zo moet ik deezen en niet den voorgaanden voor den *Sorbus* der Apotheeken houden, dien de Franschen *Alizier* of *Niacoulier* noemen, de Engelschen *Service-Tree* of *Sorb*, de Duitschers *Aresfel* of *Wilde Sperberbaum.* Van TOURNEFORT wordt hy *Cratægus* met Slipperig uitgesneeden Bladen getyteld en is by BAUHINUS onder den naam van Mispelboom met Sellerie-Bladen, die wild is en ongedoornd, of *Sorbus Torminalis*, geboekstaafd. II. *Cratægus Torminalis.* Wilde Sorbenboom.

Behalve Engeland, Vrankryk en Duitschland, komt deeze Boom ook in Switzerland overvloedig voor. TOURNEFORT vondt hem in de Bosschen van St. Germain en Fontainebleau gemeen. De Heer HALLER beschryft hem, als een

(2) *Cratægus* Foliis Cordatis septangulis, Lobis infimis divaricatis. *Syst. Nat.* XII. Crat. Fol. Cordatis acutis, Lacinulis acutis serratis. *Hort. Cliff.* 187. ROYEN *Lugdbat.* 271. SAUV. *Monsp.* 286. Sorbus torminalis & Cratægus Theophrasti. J. BAUH. *Hist.* I. p. 63. Cratægus Folio septangulo, subtus subhirsuto. HALL. *Helv.* 354. Sorbus torminalis. CAM. *Epit.* 162. EDW. *Av.* 212. Mespilus Apii folio, &c. C. B. *Pin.* 454. Sorbus torminalis. DOD. *Pempt.* 803. *Kruidb.* 1257.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Wilde Sorbenboom.*

een Boom van tien Voeten hoog, met een paarſchen Baſt, de Bladen byna als van den Ahorn, ſtevig, met vyf of zeven Kwabben, taamelyk diep ingeſneeden, het eerſte en tweede paar egaal, kort getand, van boven glad en groen, van onderen een dunne Wolligheid hebbende, die in de oude Bladen ontbreekt. De Bloemen ſtaan Zonneſchermswyze vergaard, hebbende rondachtige, witte, geſtreepte Blaadjes, twintig Meeldraadjes en twee als aan elkander gelymde Pypjes. De Vrugten, ryp wordende ros van Kleur, met witte Stippen en twee Zaaden bevattende, zyn eetbaar en van een aangenaamen zuuren Smaak.

De Sorben.

Deeze Vrugten zyn roodachtig volgens DODONÆUS en hebben ongevaar de grootte van een Hazelnoot. De Latynſche naam is *Sorbum*, de Italiaanſche *Sorbole* & *Sorbe*, de Spaanſche *Servas* & *Sorbas*, de Engelſche *Sorbs*, de Franſche *Corme*, de Duitſche *Speierling* of *Spôrapffel*, en de Nederduitſche *Sorben*. Zy hebben een verkoelende en ſamentrekkende kragt, des menze als een Geneesmiddel, gelyk gezegd is, in ſommige Gevallen tegen den Buikloop dienſtig vindt, doch tot Spyze worden zy niet goed geoordeeld, dan wanneer zy door het leggen murw geworden zyn. Men kentze weinig in de Nederlanden. Het Hout, welk rood is met zwarte Adertjes en zig zeer fraay polyſten laat, inzonderheid dat der Wortelen, wordt tot veelerley klein Werk, gelyk Fluiten, Meſſe-

hech-

hechten, Tanden van Raderen, Tabaksdoozen enz., of ook van de Draaijers gebezigd.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(3) Haag-Appel Boom *met Eyvormige, uitgegulpt-hoekige Bladen, die getand zyn en glad.*

III. *Cratægus Coccinea.* Hoogroode.

Deeze, reeds aan BAUHINUS onder den naam van *Virginische Mispelboom*, met eene Vuurkleurige Vrugt, bekend, is die met Sellerie-Bladen en sterk gedoornd, van PLUKENETIUS, welke een groote hoogroode Vrugt heeft. Men vindtze *Gedoornde Mispelboom* geheten, of Haagdoorn van Virginie die zeer groot is, en RAY beschryft hem als den naam voerende van *Heilige Doorn*, zeggende, dat uit de Oxels der Bladen ongemeen lange, scherpe en sterke Doorens voortkomen, dikwils zo dik als de Takjes daar de Bladen aan zitten, die taamelyk naar Aalbesse-Bladen zweemen: maar de Vrugten, zegt hy, van deezen Boom, bevatten vyf harde Steentjes, digt tegen elkander aan gevoegd, gelyk de Mispelen, en, dit zo zynde, dan moest hy tot dat Geslagt betrokken

(3) *Cratægus* Foliis ovatis, repando-angulatis, serratis, glabris. *Hort. Cliff.* 187. *Hort. Ups.* 126. GRON. *Virg.* 54. ROYEN *Lugdbat.* Mespilus Fol. Cord. &c. MILL. *Dict.* T. 179. Mespilus Apii folio &c. PLUK. *Alm.* 249. T. 46. f. 4. Mespilus Virginiana Colore rutilo. C. B. *Pin.* 453. M. spinosa, f. Oxyacantha Virg. maxima. *Angl. Hort.* 49. T. 13. f. 1. Oxyacantha Spina sancta dicta. RAJ. *Hist.* 1799.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

ken zyn. De Heer LINNÆUS merkt aan, dat deeze Soort somtyds sterk gedoornd is, somtyds ongedoornd, hebbende de Stoppeltjes smal, de onderste Bladen eenigermaate Wigachtig, die der Knoppen Spatelvormig, en, zo wel als de Stoppeltjes en Steeltjes, Klierachtig gehaaird (*).

IV. *Cratægus Crus Galli.* Haanepoot.

(4) Haag-Appel-Boom *met Lancetswys' Eyvormige, Zaagswys' getande gladde Bladen, en gedoornde Takken.*

De ongemeen sterke, dikke Doornen, van twee of drie Duimen lang, als Spooren, welken dit Gewas heeft, doen 'er den naam van *Haanepoot* aan geeven. Men gebruikt het in Pensylvanie, daar de regte Haagdoorn ontbreekt, zegt de Heer KALM, tot omtuininge der Landen. De Bessen waren rood, hebbende de zelfde figuur en smaak als in de gewoone Haagdoorn, maar de Bladen vondt hy vroeg afgevallen. Dezelven gelyken in de jongheid naar Peer- of

(*) *Sp. Plant.* II. p. 682. *In Mantissa altera* maakt zyn Ed. wederom een andere aanmerking, zeggende. Rami adspersi Punctis vagis, patentissimæ Ramorum e rudimentis. Folia cuneato-ovata, sublobata serrata. Pedunculi pubescentes Corymbosi.

(4) *Cratægus* Foliis lanceolato-ovatis serratis glabris, Ramis spinosis. KALM. *It.* II. p. 244. Mespilus Fol. serratis &c. MILL. *Dict.* T. 178. f. 2. Mespilus aculeata Pyrifolia &c. PLUK. *Alm.* 249. T. 46. f. 1. Mespilus Pruni foliis, Spinis longissimis fortibus &c. CLAYT. *Virg.* 55.

of Pruimboom - Bladen, doch door den ouderdom krygen zy diepe insnydingen, zo PLUKENETIUS waargenomen hadt. II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(5) Haag - Appel - Boom *met Wigachtig Eyvormige, getande, eenigermaate hoekige, van onderen Wollige Bladen, en gedoornde Takken.* V. *Cratægus tomentosa.* Wollige.

Van deeze is een zeer fraaije Afbeelding gemaakt door EHRET, welke de Heer TREW uitgaf, zeggende, dezelve gelykt naar de gewoone Europische dermaate, dat deeze Karolinische 'er een enkele Verscheidenheid van schynt te zyn, met eene geele Vrugt. Zyn Ed. moet dan de tweede Soort van dit Geslagt of Wilden Sorben - Boom, die ook *Mespilus Apii folio* getyteld wordt, bedoeld hebben. PLUKENETIUS geeft 'er Aalbessen - Bladen aan. Dezelve heeft de Kelken Bladerig, de Bloemen enkeld, volgens den Heer MILLER.

(6) Haag - Appel - Boom *met Lancetswys' Eyvor-* VI. *Viridis.* Groene.

(5) *Cratægus* Foliis Cuneiformi - ovatis &c. *Syst. Nat.* XII. Mespilus inermis, Foliis ovato - oblongis &c. GRON. *Virg.* 55. Mespilus Carolinia &c. TREW. EHRET. T. 17. Mespilus Virg. Grossulariæ Foliis. PLUK. *Phyt.* 100. T. 1.

(6) *Cratægus* Foliis lanceolato - ovatis, &c. *Syst. Nat.* XII. Mesp. inermis, Foliis oblongis integris acuminatis &c. GRON. *Virg.* 163.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

vormige, byna driekwabbige, getande, gladde Bladen, en eenen ongedoornden Stam.

Deeze is een Verfcheidenheid van de Derde Soort, volgens den Heer GRONOVIUS, zegt onze Ridder thans, daar benevens aanmerkende, dat deeze Soorten van den Haag-Appel-Boom, in Noord-Amerika voorkomende, zeer veel verandering onderhevig zyn, zo in het hebben of niet hebben van Doornen, als in 't getal der Stylen en de figuur der Bladen: maar de twee eerfte en de nu volgende Soort van dit Geflagt, zegt zyn Ed., zyn ongedoornd (*).

VII. *Indica.* Indifche.

(7) Haag-Appel-Boom *met Lancetswyze getande Bladen, een ongedoornden Stam en Schubbige Trosfen.*

Deeze, in Indie voorkomende, is een Heefter met ongedoornde Takken; de Bladen breed Lancetvormig, ftomp getand, dikachtig, gefteeld; de Trosfen aan 't end, met Schubbige Steeltjes en Elsvormige Blikjes, hebbende.

(8) Haag-

(*) *Mantisfa altera.*

(7) *Cratægus* Foliis Lanceolatis ferratis, Caule inermi, Corymbis Squamofis. *Syst. Nat.* XII. *Sp. Plant.* II. p. 683.

(8) Haag - Appel - Boom, *met de Bladen ſtomp, byna in drieën gedeeld en Zaagswyze getand.* II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Dewyl de voorgaande Virginiſche Soorten ook Haagdoorn genoemd worden, geef ik aan deeze, die by ons zeer bekend is, den naam van *Gemeene Haagdoorn.* De Duitſchers noemenze *Hagdorn* of ook *Weiſsdorn*, dat is Witte Doorn, in onderſcheiding van de Sleen - Boom, die Zwarte Doorn geheten wordt. Dus noemen haar de Franſchen *Epine blanche* of *Aubespine*; de Engelſchen *White - thorn* of *Haw - Thorn*, de Italiaanen *Bagaija*, *Amperlo*, de Spanjaarden *Pirlitero.* Wy geeven 'er ook, eenvoudig, den naam van *Haagdoorn* aan. VIII. *Cratægus Oxyacantha.* Gemeene Haagdoorn.

Dit Gewas is door geheel Europa, in alle Kreupelbosſchen, en ook in onze Provinciën, gemeen. De Heer HALLER beſchryft het, als een wanſtallige Takkige Heeſter, het Hout byna zo hard als Palmhout, de Bladen ſtevig hebbende en aan den omtrek getand, ſomtyds geheel, ſomtyds aan den tip driepuntig, ſomtyds driekwabbig als de Aalbesſen - Bladen, met de Kwabben op nieuws verdeeld. De Bloemen Kroont-

(8) *Cratægus* Foliis obtuſis ſubtrifidis ſerratis. *Syst. Nat.* XII. *Hort. Cliff.* 188. *Fl. Suec.* 399, 434. ROYEN *Lugdbat.* 272. Mespilus Apii folio, ſylveſtris, Spinoſa ſive Oxyacantha. C. B. *Pin.* 454. Oxyacantha ſive Spina acuta. DOD. *Pempt.* 751. *Kruidb.* 1176. TOURNEF. *Inſt.* 642. HALL. *Helv.* 354.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Gemeene Haagdoorn.* Kroontjeswys' vergaderd, ſterk van Reuk (*), hebben een omgeſlagen Kelk; rondachtige, aan den rand gekrulde, fyn getande Blaadjes; van agttien tot twintig Meeldraadjes en twee lange enkelde Pypen. De Vrugt is rood, hebbende een, twee en ſomtyds ook vier Steentjes; niet ſmaakelyk, doch Meelig: verſtrekkende dus aan het arme Volk tot Voedzel, niet alleen, maar dienende hun ook tot het maaken van Bier of Wyn. Veelerley ſlag van Vogelen hebben daar van hun Winter-Aas. Het zyn, gelyk wy weeten, Besſen, die op ſommige plaatſen in ons Land *Spinnekoorns* genoemd worden. Het Water der Bloemen werdt door D. RATCLIFF als een groot Steenbreekend Middel gebruikt (†).

IX. *Cratægus Azarolus.* Azarol-Boom.

(9) Haag-Appel-Boom *met ſtompe, byna in drieën gedeelde, eenigermaate getande Bladen.*

Behalve den gemeenen Haagdoorn is 'er in Italie nog eene die *Azarolo* genoemd wordt, wel-

(*) *Stinkende* zegt de Heer HALLER, doch wy zoudenze aangenaam keuren: ten minſte zynze ſterk van Reuk.

(†) Aquâ ex Floribus pro magno Lithontriptico uſus est D. RATCLIFF. *Id.*

(9) *Cratægus* Foliis obtuſis ſubtrifidis, ſubdentatis. *Syst. Nat.* XII. Mespilus Apii folio laciniato. C. B. *Pin.* 453. Mespilus Aronia Veterum. J. BAUH. *Hiſt.* I. p. 67. *β.* Mespilus Orientalis Apii folio, ſubtus hirſuto. POC. *Orient.* 189. T. 85.

welke in alle opzigten grooter is, inzonderheid wat de Vrugt aangaat. Men vindt 'er by de Ouden gewag van gemaakt onder den naam van *Aronia* en hy wordt, wegens de Vrugten, ook betrokken tot de Mispelboomen. Hy bereikt omtrent de grootte van een gewoonen Appelboom, en is in 't wilde gedoornd, doch als men hem in de Hoven houdt, en behoorlyk snoeit, dan verliest hy byna alle zyne Doornen, en geeft Vrugten, weinig kleiner dan Mispelen, met drie Zaadkorrels of Steenen, welke van een aangenaamen rinsen Smaak zyn en van de Italiaanen, niet alleen gekonfyt, maar ook raauw, met Smaak gegeten worden. Van de Franschen wordt hy *Azerolier* geheten. II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Azarol-Boom.*

De Heer LINNÆUS betrekt hier toe den *Orientaalschen Mispelboom* van *Pocock* met Sellerie - Bladen, die van onderen ruig zyn. De vermaarde TOURNEFORT vondt in Armenie dergelyke Mispelboomen, welken hy voor den *Mespilus Aronia* verklaart, den Stam zo dik als Eiken hebbende, de Bladen zeer diep ingesneeden en ruig, zo wel als de Vrugten, die naar kleine Appeltjes geleeken, Meloenswyze geribd en van binnen met vyf Steenen, gelyk de Mispelen. Hy geeft, in zyne Reize, de Afbeelding van dit Gewas (*). Ik vind daar, by LINNÆUS, geen gewag van gemaakt.

On-

(*) *Reize naar de Levant.* II. DEEL, bladz. 154.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. Onder de Plantgewasſen van deeze Klasſe, in welken het getal der Stylen drie is, komt voor de

SORBUS. Sorben-Boom.

Behalve dit, zyn de Kenmerken, wat de Vrugtmaaking aangaat, wederom de zelfden. De Kelk is in vyven verdeeld en 't getal der Bloemblaadjes vyf: maar de Vrugt een driezaadige Bezie. Dit hebben echter ook verſcheidene van het voorgaande Geſlagt, in welken het getal der Stylen onzeker is. Men moet derhalve, tot onderſcheiding, de Bladen te hulp neemen, die in hetzelve allen min of meer verdeeld, in het tegenwoordige gevind, en in het volgende onverdeeld zyn.

Hier komen drie Soorten in voor, als volgt.

I. *Sorbus Aucuparia.* Lyſterbezien-Boom. (1) Sorben-Boom *met gevinde Bladen, die wederzyds glad zyn.*

Onder den naam van *Lyſterbezie-Boom* is deeze bekend, dien hy deswegen voert, dat men

(1) *Sorbus* Foliis pinnatis utrinque glabris. *Syst. Nat.* XII. Tom. II. Gen. 623. p. 343. HALL. *Helv.* 250. Sorbus Foliis pinnatis. *Hort. Cliff.* 188. *Fl. Suec.* 400, 435. *Mat. Med.* 235. ROYEN *Lugdbat.* 274. GRON. *Orient.* 151. Sorbus ſylveſtris, Foliis domeſticæ ſimilis. C. B. *Pin.* 415. Sorbus ſylveſtris. CAM. *Epit.* 161. Sorbus aucuparia. TOURNF. *Inſt.* 634. Sorbus ſylveſtris Alpina. LOB. *Icon.* 107. Ornus. DOD. *Pempt.* 834. *Kruidb.* 1306.

men de Besſen, daar van, veel tot Lyſtervangen gebruikt. De Lyſters, Sneppen, Spreeuwen en ander Gevogelte, naamelyk, zyn 'er gretig naar, en dewyl dus deeze Boom den Vogelaaren dienſtig is, zo voert hy den naam van *Sorbus Aucuparia*, of ook *Ornus*, in 't Italiaanſch *Ornitelli*, in 't Franſch *Fresne ſylveſtre* of Wilde Esſchen, wegens de Bladen; by ons *Haver-Esſchen* of *Qualſter-*, ja ook wel *Kwartelboom*, in 't Engelſch *Quickel-Tree.* By ſommigen wordt hy Wilde Sorben-Boom genoemd, en, wegens de gelykheid van zyn Loof met dat van den tammen of echten Sorben-Boom, die ſtraks volgt, komt hem die naam beter dan den voorgaanden Haag-Appel-Boom toe. De Duitſchers noemenze *Vogelbeeren*, dat is Vogelbesſen, of ook *Maalbeeren*, de Sweeden *Runn.*

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Lyſter-beziën-Boom.*

De eigentlyke Groeyplaats van deezen Boom zyn de Bergen, zo van Europa als van de Ooſterſche Landen, en in de Laplandſche Wildernisſen is hy zeer gemeen; doch hy wil ook wel groeijen in laager Gewesten, gelyk onze Nederlanden. Men ziet hem aldaar dikwils tot Sieraad, of ook om 't gebruik der Beſiën, rondom de Hoven en Boomgaarden geplant. De Stam wordt wel een Voet en daar boven dik. De Bast is witachtig. Hy maakt een digte Kroon van dunne Takken, wier Bladen uit zeker getal van Paaren, dikwils van agt Blaadjes, die ovaal en getand zyn, aan eenen

Pp 3

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. eenen Bladſteel beſtaan, hebbende een oneffen Blad aan 't end. De Bloemen, en vervolgens de Besſen, maaken groote, platte Kroontjes uit. De Bloemen zyn wit, met geele Meeldraadjes: de Vrugten hoogrood, van grootte als Vlierbesſen, voor de Menſchen walgelyk, en gedroogd ſterk ſamentrekkende. Sommigen ſchryven 'er eene Pisdryvende kragt aan toe. Van het uitgeperſte Sap wordt een ſoort van ſlegte Cyder gemaakt, en de Geest, daar van overgehaald, tegen Borstkwaalen aangepreezen.

II. *Sorbus hybrida.* Baſterd-Sorben.

(2) Sorben-Boom *met half gevinde, van onderen Wollige Bladen.*

Een nieuwe Soort, uit den Italiaanſchen Haag-Appel-Boom, Aria genaamd en den Lyſterbezie-Boom geſprooten, thans in Gothland voortgroeijende, maakt deezen *Baſterd-Sorben-Boom* uit. De Bladen zyn gevind, doch de buitenſte Blaadjes loopen ſamen; zy hebben het Geweefzel van de Aria, en de Smaak der Vrugt is rinsachtig zoet.

II. *Sorbus domestica.* Tamme Sorben-Boom.

(3) Sorben-Boom *met gevinde Bladen, die van onderen ruig zyn.*

Dee-

(2) *Sorbus* Foliis ſemipinnatis ſubtus tomentoſis. *Syst. Nat.* XII. Cratægus Fennica. *Fl. Suec.* II. N. 433. *γ.*

(3) *Sorbus* Foliis pinnatis ſubtus villoſis. *Syst. Nat.* XII. HALL. *Helv.* 351. Sorbus ſativa. C. B. *Pin.* 415. EDW. *Av.* 211. Sorbus legitima. CLUS. *Hiſt.* I. p. 10. TOURNF. *Inſt.* 33. DOD. *Pempt.* 803.

Deeze is eigentlyk de *Echte* of Tamme Sorben-Boom, by de Duitſchers *Sperberbaum* getyteld, en vreemd in onze Nederlanden, ja zelfs in Switzerland, zo de Heer HALLER te kennen geeft, alwaar men evenwel in de Hoven nahoudt. In Ooſtenryk is hy gemeen en zyne Vrugten worden 'er met Smaak genuttigd, inzonderheid van het Vrouwvolk en de Kinderen, zegt CLUSIUS, die hem den Echten Sorbenboom tytelt, by de Hongaaren *Berkinije ſa*, by die van Ooſtenryk *Aſchritzen* genoemd wordende. In Italie ſchynt zyne voornaamſte Groeyplaats te zyn, en GESNERUS zegt, dat men hem ook aantreft op de Switzerſche Bergen.

II. AFDEEL. XII HOOFDSTUK. *Tamme Sorben-Boom.*

Het is een hooge Takkige Boom, met een ruuwe geelachtig witte Schors, de Bladen gevind hebbende met zeven of agt paar Blaadjes, niet veel van die der Lyſterbezie-Boomen verſchillende, doch eenigermaate Wollig. De Bloemen komen aan Trosſen voort, zo wel als de Vrugten, die de figuur en grootte hebben van een kleine Suikerpeer, zynde meer of minder rood, naar dat zy van de Zon beſcheenen zyn. Men vindt 'er ook die eene ronde figuur hebben en dus gelyken naar kleine Appeltjes of Mispelen. Het Vlees is geelachtig en in de onrypen zo wrang, dat het byna in de Keel blyft zitten, doch de rype Sorben zyn eetbaar en minder ſamentrekken-

De Sorben.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Tamme Sorben-Boom.*

de dan de Mispelen, inzonderheid de ronde; want de Peerachtige behouden altoos een aanmerkelyke Wrangheid. Gekookt, en in Suiker gekonfyt, zynze niet minder aangenaam en Hartsterkende dan het Kwee-en-Vleesch. Men laatze, om ze te eeten, murw of beurs worden, gelyk de Mispelen, en dan wordt het Vleesch 'er slurpende uitgezoogen; waar van zy den Latynschen naam hebben zouden. De onrype verschaffen goede Geneesmiddelen tot het stempen van den Buikloop en versterkinge der Ingewanden. Hierom worden de Sorben onder de Winkelmiddelen geteld. Het Hout van deezen Boom is niet minder fraay en tot Schrynwerk bekwaam, dan dat van den Wilden Sorben-Boom, hier voor beschreeven (*).

Thans overgaande tot de zodanigen der Twintigmannige Boomen, die Vyfwyvig zyn, als in de Bloem vyf Stylen hebbende, zo komt ons eerst daar in voor, het Geslagt van den

MESPILUS. Mispelboom.

De Kenmerken hier van zyn de zelfden als van de voorgaanden, maakende het gemelde en de vyf-Zaadigheid der Vrugten het eenigste verschil in de Vrugtmaaking uit (†); waar by

(*) Sorbus domestica non nisi grandæva fructificat. HALL. zegt de Heer LINNÆUS *Mant. altera.* Dat is. De tamme Sorben-Boom draagt niet dan oud zynde Vrugt.

(†) De Heer HALLER merkt aan, dat de Vrugt der Sorben-

by men voegen kan, als gezegd is, dat de Bladen onverdeeld zyn. II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

In hetzelve komen zeven Soorten voor, als volgt.

(1) Mispelboom, *die ongedoornd is, met Lancetswyze van onderen Wollige Bladen, de Bloemen enkeld en ongesteeld.* I. *Mespilus Germanica.* Gewoone Mispelboom.

De gewoone Mispelboom, die zynen naem van den Latynschen *Mespilus*, met den Griekschen *Mespilos* overeenkomstig, heeft, bekleedt hier de eerste plaats. De Franschen noemen hem *Neflier*, de Italiaanen *Nespolo*, de Engelschen *Medlar-Tree* en de Duitschers *Mespilbaum.* Zyne natuurlyke Groeyplaats schynt in de Zuidelyke deelen van Europa te zyn. Men vindt hem ook in de middelste deelen, gelyk in Duitschland, Switzerland, Vrankryk, Engeland

ben-Boomen ook vyf-Zaadig is, schoon eenige Zaaden misdraagen: weshalve het onderscheid alleen in de Stylen, die zyn Ed. *Tubæ* noemt, bestaan zou. *Add.*

(1) *Mespilus* inermis, Foliis lanceolatis subtus tomentosis, Floribus sessilibus solitariis. *Syst Nat.* XII. Gen. 625, p. 343. *Hort. Cliff.* 189. *Hort. Ups.* 129. *Mat. Med.* 236. ROYEN *Lugdbat.* 270. BOEHM. *Lips.* 174. Mespilus Germ. Fol. Laurino non serrato. C. B. *Pin.* 453. Mespilus. DOD. *Pempt.* 801. TOURNF. *Inst.* 641. *β.* Mespilus Folio Laurino major. C. B. *Pin.* 453.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Mispelboom.*

land en onze Provinciën, doch waarſchynlyk is hy aldaar aangefokt, niettegenſtaande hy op de geringſte plaatſen, aan de kanten der Slooten en zelfs in Bosſchagie, weelig groeit en draagt.

Hy maakt geen grooten Boom, noch ook een fraaijen Stam, met taäije kromme Takken. De Bladen zyn langwerpig, niet gekarteld, van boven geelachtig groen, van onderen Wollig: de Bloemen groot, uit vyf witte Blaadjes beſtaande, waar op Vrugten volgen, die wy Mispelen noemen, iedereen bekend, uitermaate wrang, maar door het leggen murw wordende en dan niet onaangenaam van Smaak. Men heeft 'er, die alsdan zeer zoet zyn, doch anderen blyven zuur, en onder de zoeten zyn groote en kleine Mispelen. Best worden zy ge-ent op haar eigen Stammen, dat is Mispel op Mispel. Altoos heeft 'er eenige ſamentrekkende hoedanigheid in deeze Vrugten plaats. FORESTUS verhaalt, dat veelen door het eeten van eene groote veelheid van groene Mispelen zig zelf van een hardnekkigen Buikloop genezen hebben. Men wil ook dat de Steenen, gedroogd en tot Poeijer gemaakt, tegen 't Graveel dienſtig zouden zyn. Het Hout is zeer taay, en dus in 't Molenwerk byzonder gewild.

(2) Mis-

(2) Mispelboom *die gedoornd is, met Lancetswys' Eyvormige gekartelde Bladen en ſtompe Vrugt-Kelken.* II. Afdeel. XII. Hoofdstuk.

Deeze is de Haagdoorn met Peerebooms-Bladen van BAUHINUS en de Gedoornde Mispel met Amandelbooms Bladen van TOURNEFORT. Men houdtze voor den *Beeredruif* van GALENUS. 't Gewas wordt van LOBEL afgebeeld en beſchreeven onder den naam van Derden Rhamnus van DIOSCORIDES; zeggende dat het een laag Boompje is, in de Haagen van Provence en Italie voorkomende, hetwelke, uitgenomen de figuur der Bladen, veel naar den Haagdoorn zweemt. II. *Mespilus Pyracantha.* Gedoornde.

(3) Mispelboom *die ongedoornd is, met Lancetswyze, gekartelde, van onderen Wollige Bladen.* III. *Mespilus Arbutifolia.* Virginiſche.

De Virginiſche Lyſterbezie met Bladen van den

(2) *Mespilus* ſpinoſa Foliis lanceolato-ovatis crenatis, Calycibus Fructus obtuſis. *Hort. Cliff.* 189. *Vir. Cliff.* 44. ROYEN *Lugdbat.* 271. Oxyacantha Dioscoridis ſ. Spina acuta Pyri foliis C. B. *Pin.* 454. Uva Urſi DALECH. *Hiſt.* 164. Mespilus aculeata Amygdali folio. TOURNF. *Inſt.* 642. Rhamnus tertius Dioscoridis. LOB. *Icon.* II. 182.

(3) *Mespilus* inermis, Foliis lanceolatis, crenatis, ſubtus tomentoſis. *Hort. Cliff.* 189. ROYEN *Lugdbat.* 271. Cratægus Virginiana Fol. Arbut. MILL. *Dict.* T. 109. Sorbus Virg. Fol. Arbuti. HERM. *Lugdbat.* 578. T. 698. Sorbus Aucuparia Virginiana Foliis Arbuti. BREYN. *Prodr.* p. 51.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. den Aardbezie-Boom van BREYN, door den beroemden Hoogleeraar HERMANNUS in Plaat gebragt, maakt deeze Soort uit, welke door den Heer MILLER ook is afgebeeld.

De volgende Soorten te laag van Gewas zynde, om onder de Boomen geteld te worden, gaa ik over tot het Geslagt van

PYRUS. Ooftboom.

De Kenmerken daar van zyn wederom, wat de Vrugtmaaking betreft, zeer weinig van die der voorgaanden, en in 't byzonder het laatste verschillende. Hy heeft de Kelk in vyven gedeeld, vyf Bloemblaadjes; het Vrugtbeginzel daar onder, wordende een Vrugt met vyf Holligheden en veele Zaaden.

Behalven de Peeren- en Appelboomen, zyn hier ook de Kweeën en anderen t'huis gebragt, zo dat 'er zes Soorten in begreepen zyn.

I. *Pyrus communis.* Peereboom. (1) Ooftboom *met gekartelde Bladen, de Bloemtrosjes gesteeld.*

Dee-

(1) *Pyrus* Foliis serratis Pedunculis corymbosis. *Syst. Nat.* XII. Gen. 626, pag. 344. P. Foliis serratis, Pomis basi productis. *Hort. Cliff.* 190. *Hort. Ups.* 130. *Fl. Suec.* 401, 436. ROYEN *Lugdbat.* 266. HALL. *Helv.* 351. Pyrus sylvestris. C. B. *Pin.* 439. DOD. *Pempt.* 799. Var. Pyrus Bergemotta; P. Boni Christiani; P. Moschatellina; Pyra dorsalia eademque Libralia dicta. J. BAUH. *Hist.* 44-53.

Deeze Soort bevat de *Peereboomen*, die gewoonlyk door de Vrugten van de Appelboomen onderscheiden worden, doch aan Blad en Bloesem ook kenbaar zyn. De Vrugten, naamelyk, hebben doorgaans een Hals waar mede zy aan het Steeltje zitten of ten minste geene holligheid of indrukking aldaar, gelyk in de Appelen plaats heeft. Hier door, en door middel van de byzondere gedaante, die des Winters zelfs deeze Boomen van de Appelboomen onderscheidt, maakte de beroemde TOURNEFORT van ieder een byzonder Geslagt. Men vindtze in 't Grieksch *Apios* genaamd; de Fransche naam, *Poirier*, schynt van den Latynschen *Pyrus* afkomstig, daar de Hollandsche *Peereboom*, de Engelsche *Pear-Tree*, en de Hoogduitsche *Birnbaum* ook hunne afleiding van hebben.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. *Peereboom.*

De tamme zyn naast denkelyk hunnen oirsprong schuldig aan den *Wilden Peereboom*, die natuurlyk in Europa groeit. Men vindt denzelven in Sweeden, in Engeland, Duitschland en Switzerland, ja zelfs in onze Provinciën. De Heer HALLER, die deezen, weleer *Pirafter* genaamd, aan de kanten der Boschen en op dorre Landen waarnam, zegt, dat het een groote Boom is, gedoornd, hard van Hout, de Bladen spits ovaal, rondom getand en glad; de Vrugten Peerachtig, doch zeer wrang en byna oneetbaar hebbende. Daar van zyn echter aanmerkelyke Verscheidenheden, ten opzigt van de hoedanigheden der Vrugt, doch op ver na zo veel

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Peereboom.*

veel niet als van de *Tamme Peereboomen*, waar van men 'er, op een Hofstede by Harderwyk, volgens den Hoogleeraar D. DE GORTER, omtrent honderd heeft. In het Hoveniers-Woordenboek van den Heer MILLER worden 'er tagtig opgeteld.

Men onderscheidt deeze Boomen, naar den tyd der aanryping van de Vrugten, in drie Hoofdsoorten, van *Zomer-*, *Herst-* en *Winter-Peeren.* Van de eersten telt TOURNEFORT zesentwintig; van de tweeden vierentwintig, en van de laatsten vierendertig Soorten, meest met Fransche naamen onderscheiden. Naar de hoedanigheid van de Vrugt, worden deeze allen wederom in Boterachtige sappige of licht smeltende in de Mond: in vaste of minder smeltbaare en in harde of Korrelige verdeeld. Sommigen zyn 'er die aan den Boom, anderen die door 't leggen ryp en murw worden, derhalve raauw eetbaar, en hierom *Tafelpeeren* genaamd: veelen, inzonderheid van de Winterpeeren, moeten gebraden, of gestoofd, ja dikwils lang gekookt worden, om smaakelyk te zyn, heetende daarom *Stoof-* of *Braadpeeren*, en eenige weinigen hebben den aart der Wilde Peeren, dat zy het, naamelyk, nooit worden. Ongemeen hangt de hoedanigheid af van den Grond, het Klimaat en Saizoen. Ondertusschen is het zonderling, dat zy niet aarten in de heete Lugtstreek. Gedagte Verscheidenheden zyn altemaal uit Zaad geteeld, het welk 'er dagelyks

nog

nog meer uitlevert, wordende deeze Plantſoenen door Enting of Oculatie tot tamme Vrugtdraagende Boomen gemaakt. Veelal ent men hier de Peeren op Haagdoorn, en door Oculatie kan men zo veelerley Peeren, als men wil, op éénen Stam bekomen.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Peereboom.*

De Heer LINNÆUS telt vier Verſcheidenheden, als aanmerkelyk van den gewoonen trant afwykende, op. De eerſte, door hem genaamd *Pyra Falerna*, bevat de genen die de Franſchen *Bergamotta* noemen. Deeze komen naast met onze Sappige Groentjes overeen, en verſchillen in de figuur niet alleen, welke Appelachtig rond is, maar ook in Kleur grootelyks van de Suikerpeeren, by voorbeeld, en dergelyken. Zy werden by de Romeinen Koninglyke Peeren genoemd, wegens haare lekkerheid. De tweede, onder den tytel van *Pyra Pompejana*, behelst de zogenaamde *Bon Chretiens*, die in Vrankryk den eerſten Rang hebben onder de Peeren, doch hier te Lande zelden genoeg aanrypen; hoewel de Gezegende Peeren, *Poires de la Reine* of Koninginne-Peeren genaamd, dikwils daar voor genomen worden. De derde Verſcheidenheid, *Pyra Favonia* getyteld, bevat de zogenaamde Peeren van Jeſus of roode Moskadel-Peeren, tot welken de Saffraanpeeren, Kaneelpeeren en dergelyken ſchynen te behooren. De Gratiool-Peeren eindelyk, die men ook wel Pond-Peeren noemen, om dat zy dikwils een Pond weegen, zynde tevens by

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. by den Steel als gerugd of gebocheld, maaken, onder den naam van *Pyra Volema*, de vierde en laatste Verscheidenheid by onzen Ridder uit.

De hoedanigheid der Peeren baart in derzelver eigenschappen een ongemeen verschil. De Sappigsten en geurigsten, volkomen ryp zynde, strekken zo zeer tot bevordering van de Verteering, door de zagtelyk laxeerende kragt van haar Sap, als de harde, wrange, onrype Peeren tot bezwaaring van de Maag, het verwekken van Kolyk en dergelyke Ongemakken. Veelen, die raauw oneetbaar zyn, worden door kooken, stooven, braaden, lekker en gezonde Spyze (*). Dergelyke verandering brengt het leggen in sommige Peeren te wege. Veel Voedzel, nogthans, moet men niet verwagten van deeze Vrugten, die voor zwakke Maagen en koude Slymige Gestellen ook dikwils schadelyk zyn. De wrangachtige gedroogd kunnen tot stopping dienen van den Buikloop. In Engeland wordt 'er een soort van Wyn van gemaakt, dien men *Perry* noemt of Peeredrank, meest met den Appeldrank overeenkomende.

II. *Malus.* Appelboom. (2) Ooftboom ***met gekartelde Bladen, de Bloemtrosjes ongesteeld.***

Dit

(*) Cruda gravant Stomachum, relevant Pyra cocta gravatum. *Schol. Salern.*

(2) *Pyrus* Foliis serratis, Umbellis sessilibus. *Syst. Nat.* XII.

Py-

Dit onderfcheid is in de Bloefem der Appelboomen blykbaar, wier Vrugten ook aanmerkelyk van de Peeren verfchillen, door de kortheid van het Steeltje en de indrukking of holte, daar hetzelve in den Appel gaat. De Latynfche naam is *Malus*, van 't Griekfch afkomftig, de Franfche *Pommier*, van 't Latynfch woord *Pomum*, dat een Appel betekent. De Engelfchen noemen hem *Apple-Tree*, de Hoogduitfchers *Apffelbaum*, dat is Appelboom, gelyk zy de Appelen *Apffles* heeten.

II. Afdeel. XII. Hoofdstuk. *Appelboom.*

By de Romeinen was *Pomum* een algemeene naam, om Ooft of Fruit te betekenen; gelyk nog tegenwoordig die naam op andere Appelen niet alleen, maar ook op Vrugten van eene Appelachtige figuur, hoewel van geheel andere eigenfchappen, gelyk de Appeltjes der Liefde, by voorbeeld, toegepast wordt. 't Woord *Pomus* hadt derhalve, myns bedunkens, hier beter gepast tot een Geflagtnaam. *Pomarium* betekende een Boomgaard of ook een Magazyn van Ooft, en *Pomarius* was een Fruitverkooper.

Pyrus Fol. ferr. Pomis bafi concavis. *Hort. Cliff.* 189. *Hort. Ups.* 130. *Fl. Suec.* 402, 437. *Mat. Med.* 237. ROYEN *Lugdbat.* 266. HALL. *Helv.* 351. Malus fylveftris. C. B. *Pin.* 433. DOD. *Pempt.* 790. β. Malus pumila. C. B. *Pin.* 433. γ. Malus prafomela. *Ibid.* δ. Mal. fativa, Fructu fang. Colore TOURNF. *Inft.* 635. ϵ. Mala Curtipendula. J. B. *Hift.* I. p. 21. ζ. Mala fativa Fr. magno intenfe rubente. TOURNF. *Ibid.* η. Poma orbiculata. RUELL. *Stirp.*

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. per. Wy geeven zelfs den naam van Appel aan andere dingen van eene Appelachtige figuur; gelyk den Appel van een Tooren, enz.

Appelboom. Schoon de Appelboom in Salomons Hooglied voorkomt als uitmuntende onder de Boomen des Wouds, is het toch zeer bezwaarlyk te denken, dat hy onzen Appelboom gemeend zal hebben, die in Paleſtina niet natuurlyk groeit, en wild zynde ook weinig fraayheid heeft. Dezelve gelykt veel naar den Wilden Peereboom, volgens den Heer HALLER, die hem in Switzerland op de zelfde plaatſen waarnam; doch heeft het Blad wat ronder, minder getand, van onderen Wollig. 't Getal der Meeldraadjes is dikwils over de twintig, en de Bloeſem van buiten rood. De Vrugten, die hy uitlevert, zyn, zo wel als de Wilde Peeren, wrang. Van zodanige Wilde Appelboomen groeit in de middelſte deelen van Engeland een menigte langs de Wegen, die niets dan kleine bittere Appeltjes draagen, welken men best bevindt tot het maaken van den Cyder of Appeldrank. Dezelve wordt aldaar de *Crabtree* of *Wilding* genoemd.

De Appelen. Van de Tamme Appelboomen, die op dergelyke manier als de Peereboomen voortgeteeld worden, zyn ook een menigte Verſcheidenheden, ten opzigt van de Vrugt. De Heer LINNÆUS telt zes als de voornaamſten op. De eerſte, onder den naam van *Paradiſiaca*, bevat de Paradys-Appelen, die vroeg rypen en aan laa-

laage Boomen groeijen; hier van heeft men witte en roode. De tweede, *Prasomela* van BAUHINUS genaamd, in 't Hoogduitsch *Grunicher*, dat is Groenlingen, hebben een bleekgroene Kleur en zyn langwerpig, rins van Smaak, duurende den geheelen Winter. De derde, *Rubelliana* wegens hunne Bloedkleurige roodheid, zyn uit den wrangen zoetachtig. Men noemtze, in 't Fransch, *Pommes de Rouveau*, volgens TOURNEFORT. De vierde, *Cestiana* genaamd, *Curtipendula* by BAUHINUS, noemen de Franschen *Carpendu* of *Capandu*. Van derzelver Sap wordt, volgens dien Autheur, in de Geneeskunde tot een Syroop, en in 't byzonder te Montpellier in de vermaarde *Confectio Alchermes*, en van de Vrugten om te konfyten gebruik gemaakt. Hy noemtze dus, om dat zy zeer korte Steeltjes hebben. De vyfde Verscheidenheid maaken de *Cavillea* uit, hebbende een groote sterk roode Vrugt, die naar Violen ruikt. De Franschen noemen deeze *Calville d'Automne*. De vyfde, genaamd *Epirotica*, zyn die, welken RUELLIUS Klootronde Appelen tytelt.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Appelboom.

Uit de Vrugten niet alleen, maar ook uit het Gewas, zyn de byzondere Soorten van Appel- zowel als van Peereboomen, door Kenners, ligtelyk te onderscheiden, en deezen zullen zig, in dit opzigt, ten minste tusschen een Appel- en Peereboom, schoon geheel Bladerloos, byna nooit bedriegen. Deeze Kenmerken zyn moeielyk

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Appelboom.

lyk in 't algemeen te beschryven. Het Hout der Appelboomen is tot Brandhout beter, doch tot Werkhout zo goed niet als dat der Peereboomen, hoewel het, inzonderheid dat der Wilde Appelboomen, gepolyst zynde een zeer schoone Kleur heeft, veel dat der Peereboomen overtreffende. Van den Bast wordt in Sweeden gebruik gemaakt, om het Linnen Citroenkleur te verwen.

De Appelen zyn in 't algemeen, uit de hand genuttigd, minder bezwaarende dan de Peeren, inzonderheid de rinse en geurige; ja de zuure zelfs kunnen tot een goede Versnapering dienen, voor gezonde sterke Menschen. De zoete Appelen worden geacht zeer verzagtende op de Borst te zyn. Gekookt of gebraden zyn de Appelen gemakkelyk te verteeren, doch zo Winddryvende niet. Behalve de welriekende Zalve, *Pomatum* genaamd, is in de Apotheeken ook een Afkookzel, een Conserf en eene Syroop van Appelen bekend. Van deeze laatste vindt men veelerley Voorschriften. Daar is een enkelde, een samengestelde, een Meesterlyke, een Hartsterkende, purgeerende, laxeerende Syroop, als ook een samengesteld Water, een Geest en Extrakt van Appelen, wereldkundig (*). Hier uit blykt, dat men veel op gehad heeft met derzelver kragten in de Geneeskunde. Het Merg van gekookte of zelfs van rot-

(*) Zie ELZEVIER *Apothekers Woordenboek*, op Pomum.

rottige Appelen, is zekerlyk tegen ſommige Ontſteekingen der Oogen dienſtig. Voorts leveren de Appelen, door Giſting, dien vermaarden Cyder of Appeldrank uit, welke by de Engelſchen inzonderheid veel in plaats van Wyn gedronken wordt, en goed zynde weinig daar by te kort ſchiet in kragt, geur en ſmaak. II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK.

(3) Ooftboom *met hoekig gekartelde Bladen en geſteelde Bloemtrosjes.* III. *Pyrus Coronaria.* Virginiſche.

Onder den naam van Wilden Appelboom met welriekende Bloemen is deeze door den Heer CLAYTON voorgeſteld en door MILLER de Virginiſche *Crab-Tree* met zoetruikende Bloeſem geheten. De Bloemtrosjes zyn geſteeld en hebben gladde Steeltjes: de Kelken zyn glad en van binnen Wollig: de Bladen als die van den Appelboom, maar ſcherper getand.

(4) Ooftboom *met effenrandige Bladen en enkelde Bloemen.* IV. *Cydonia.* Kwee-Boom.

Dee-

(3) *Pyrus* Foliis ſerrato-angulatis, Umbellis pedunculatis. *Syst. Nat.* XII. Pyrus Foliis ſerrato-angulofis. *Sp Plant.* I. p. 480. KALM. *It.* III. p. 10. Malus ſylveſtris Floribus odoratis. GRON. *Virg.* 55.

(4) *Pyrus* Foliis integerrimis, Floribus ſolitariis. *Hort. Cliff.* 160. *Mat. Med.* 238. ROYEN *Lugdbat.* 267. KALM. *It.* III. p. 107. Malus Cotonea ſylveſtris. C. B. *Pin.* 435. *β.* Malus Cotonea major. *Ibid.* 434. *γ.* Malus Cotonea minor. *Ibid.* Cotonea & Cydonia. LOB. *Hiſt.* 580. Quee-Appelen en Kwee-Peeren. DOD. *Kruidb.* 1245.

Qq 3

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

Kwee-Boom.

Deeze Soort bevat den *Kwee-Boom*, in 't Latyn *Cydonia* of *Cotonea Malus*, by de Italiaanen *Mele Cotogne*, by de Franschen *Coignier* of *Coignasfier*; by de Spanjaarden *Codoyons* of *Marmellos*, by de Engelschen *Quince*, by de Duitschers *Quitten-* of *Kutten-Apffel* getyteld. De natuurlyke Groeyplaats schynt aan de Steenige Oevers van den Donau te zyn.

Het is geen hooge maar laage Boom, dikwils Heesteerachtig groeijende en met een ruuwe Schors bekleed, die gereed is om af te schilferen. De Bladen zyn Ovaalachtig, gelyk die der Appelboomen, van boven groen en glad, van onderen witachtig en zeer Wollig: de Bloemen groot en paarschachtig wit. Deeze hebben de Kelk wyd, Zaagswyze getand, van langte als de Bloemblaadjes. Men vindt 'er met ronde Vrugten, en deeze worden van sommigen Mannetjes Kwee-Boomen of *Kwee-Appelboomen*: ook vindt men 'er met langwerpige Vrugten, en deeze worden Wyfjes of *Kwee-Peeren-Boomen* getyteld. Sommigen merken aan, dat de laatsten eerder ryp worden, en dus verkiest men deeze boven de anderen. Men teeltze door uitloopers of afleggers voort, die men door ver-entinge op Haagdoorn verbetert. Men oculeert 'er ook wel Peeren op.

De Kwee-Appelen of Peeren, van welken de *Portugaalse*, zogenaamd, de besten zyn, hebben eene byzondere Wolligheid, die 'er den naam

naam van *Katoen-Appel* aan heeft doen gegeven. Haare hoog-geele Kleur doet verzekeren, dat zy de *Poma Hesperidum* der Ouden geweest zyn (*). Haare hoedanigheid is zo sterk samentrekkende, dat men de gewoone Soorten raauw niet eeten kan, doch gekookt worden zy eetbaar, en geeven aan de Peeren, waar by zy gestoofd worden, een aangenaamer Smaak. Het Kwee-Vleesch ook, of de Marmelade, die men met Suiker van dezelven maakt, is niet alleen zeer lekker, maar versterkende en dienstig voor het Bloedspuwen en andere Vloeijingen, inzonderheid tegen de Loop. Heete Koortsen verbieden het gebruik daar van niet, om dat deeze Vrugten zeer verkoelende zyn. Van dergelyken aart is de Syroop, die men 'er van maakt. Uitwendig opgelegd is het Slym der Zaaden in Aambeijen, Brand en andere Zweeren, een groot Pynstillend middel, byzonderlyk in Oogkwaalen.

II. AFDEEL. XII. HOOFD-STUK. *Kwee-Boom.*

(5) Ooftboom *met gekartelde Bladen, de Bloemen vergaard, de Vrugten als Bessen.*

V. *Pyrus baccata.* Kers-Appel. Pl. XI. *Fig.* 3.

Dee-

(*) Pyrus Cydonia Poma Hesperidum antiquorum. LINN. *Mant. alt.*

(5) *Pyrus* Foliis serratis, Pedunculis confertis, Pomis baccatis. *Syst. Nat.* XII. *Mant.* 75. Cratægus Cerasi Foliis, Floribus magnis. AMM. *Ruth.* 274. T. 31. MILL. *Ic.* T. 269.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK. *Kers-Appel.*

Deezen, in Siberie voorkomende, heeft de Heer AMMAN beſchreeven, en de Afbeelding daar van, volgens de Waarneemingen van den Heer MESSERSCHMID, uitgegeven: zie PLAAT XI, *Fig.* 3. Het is een Boom, die den Stam niet hoog heeft, de Takken effen, Bladen als die van den Kerſen- of Kornoelje-Boom, welke ſpits getand zyn en wederzyds glad, met lange Steelen. De Bloemſteeltjes, die Draadachtig dun zyn, komen uit de Oxels der Bladen digt by elkander voort. Zy draagen maar ééne Bloem, die uit vyf rondachtige, holle, witte Blaadjes beſtaat, welke vry groot zyn, en twintig Meeldraadjes bevat, korter dan de Stylen, die zy 'er vyf heeft. De Meelknopjes zyn geel. De Vrugt is een roode ronde Bezie, met vyf Holligheden, in ieder van welken twee Eeltachtige Zaadkorrels of Pitten zyn. De Kelk is klein en valt af.

De Heer LINNÆUS merkt aan, dat zyn Ed. dit Gewas tot den Mispelboom betrekken zou, wegens de Bezie-achtige Vrugt, doch dat hetzelve, uit hoofde van de dubbelheid der Pitten, tot de Ooftboomen behoort. De Vrugt, door hem in de Tuin van Upſal waargenomen, hadt de figuur, vastigheid, Kleur en Smaak, van een klein zuur Appeltje, doch de grootte ſlegts van een zwarte Aalbezie, niet van een Kers, gelyk dezelve door MILLER was afgebeeld. Zy wordt laat ryp. Het Sap is, volgens den Heer AMMAN, zo rood, dat het

die

die Kleur aan Lywaat geeft. De Rusſen, in Daurie, maaken 'er een Drank van, dien zy *Quas* noemen, en de Vrugten heeten zy *Jabliki*, dat is Appelen. Aan de Rivier Schilka heeft MESSERSCHMID ze in July gevonden.

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

(6) Ooftboom, *met de Bloemen aan Trosjes, de Bladen Zaagswys' getand, van onderen Wollig.*

VI. *Pyrus Pollveria.* Pollwiller-Peeren.

Deeze Soort heeft 'er thans onze Ridder bygevoegd, daar toe betrekkende de *Pyrus Polwilleria* by J. BAUHINUS voorgeſteld, en dus beſchreeven als een zeer zeldzaam en ſchoon Geſlagt van Peeren, in bezitting der Baronnen van POLLWILLER zynde, en *Rothirle* genaamd. Zy groeiden aan een Boom van niet minder hoogte dan de grootſte Peerenboomen, doch de Bladen kwamen nader aan die der Appelen of liever aan die van den Berg-Sorbenboom, *Aria* genaamd, maar kleiner, langwerpig, van onderen witachtig en met eene digte Wolligheid bekleed, van boven ook Haairig, donkergroen en glanzig, Zaagswyze getand. De Bloemen kwamen in groote Trosſen, ſomtyds veer-

(6) *Pyrus* Floribus Corymboſis, Foliis ſerratis ſubtus tomentoſis. *Mant. alt.* p. 244. Pyrus Polwilleria. J. BAUH. *Hiſt.* I. p. 59. Habitat in Germania. OTTO MUNCHAUSEN. L. B. Zie WEINMANNS *Kruidboek*. Pl. N. 844. *e.*

II. AFDEEL. XII. HOOFDSTUK.

veertig by elkander, uit dikke Stronkjes voort, met lange Steeltjes, die wederom kortere uitgeeven, vry aangenaam van Reuk. Zy beſtonden uit vyf Blaadjes, gelyk die der Peereboomen, doch kleiner en wat naar 't geele trekkende, met de tippen roodachtig. De Vrugten geleeken naar Wilde Peeren, zynde rondachtig, rood van Kleur, ſomtyds met witte Stippen en van binnen geel, dikwils niet grooter dan een Hazelnoot, en van binnen met Pitten even als de Peeren, zeer aangenaam van Smaak.

DRUKFEILEN.

Bladz. 6. Reg. 20. *Lees* ſtellen (†).
—— 23. *Aantek.* (*) Lees *Richteren.*
—— 40 *Op de kant* Lees *Arbor.*
—— 52. Reg. 25. *Lees* RICHTER.
—— 57. *Op de kant* Lees *dentata.*
—— 60. Reg. 15. *Lees* blyven.
—— 65. Reg. 13. *Lees* Bloemhuisje.
—— 110. Aant. Reg. 3. *Lees* pedunculis.
—— 113. Reg. 10. *Lees* Gewas.
—— 114. Reg. 10. *Lees* als.
—— 115. Reg. 2. *Voor*, de laatſte alleen, *Lees*, ſlegts eene.
—— 120. *Reg.* 3. *Doe uit* ner.
—— 168. *Op de kant*, Lees *ſubpubescens.*
—— 169. Reg. 24. ------ Wolligheid.
—— 184. *Aant. Voor* T. 86. *Lees*, T. 26.
------ 206. Reg. 8. *Lees* den Heer.
------ 214. Reg. 19. *Lees* Deſtillatie.
------ 221. Reg. 11. *Voor* twee *Lees* drie.
------ 257. Reg. 9. *Lees* verryzen.
------ 292. Reg. 18. Lees *Carpobalſamum.*
------ 293. Reg. 3. *Lees* RUMPHIUS.
------ 304. Reg. 5. *Lees*, de, *voor* den
------ 456. Laatſte Reg. *Lees* voorſtel.
------ 463. *Op de kant*, Lees Balſem Copayve.

BYVOEGZELS EN VERBETERINGEN.

Bladz. 34. Reg. 11. *Voeg by*, de Vrugt is paarſchachtig.

—— 55. Op de kant, *Lees*, *Comocl. integrifolia.* Effenbladige.
Onder aan, *Voeg by*, Het Hout is uitermaate hard.

—— 70. *Reg.* 3. *Voeg by*, onder den bynaam van *Sericea*, een nieuwe Soort, die ook Boomachtig is, en van den *Witten* verſchilt, doordien de Bladen van onderen een fyne Wolligheid, als Zyde, hebben, en de bloedroode Takken beſprengd zyn met Aſchgraauwe Wratachtige Stippen.

—— 73. Brabejum. Dit Geſlagt is onder de *Polygamia monoikia* verplaatst.

—— 123. Reg. 16. *Hier komt by*, onder den bynaam van *ſpinescens*, een Soort, die de Bladſteeltjes Doornachtig heeft. *Mant. alt.* 206.

—— 143. Reg. 14. *Hier komt by*, een nieuwe Soort, onder den naam van *Cestrum vespertinum*, die de Bloemen eenigermaate Aairswyze op zyde of uit de Oxels der Bladen ſpruitende heeft. *Ibidem*

—— 155. Aant. *Voeg by*, Chryſophyllum Carolinenſe. Jacq. *Obs* III. p. 3. T. 54.

—— 165. Aant. *Voeg by.* Doch in 't Kruidboek van Piso heeft het vyf Meeldraadjes.

—— 170. *Hier komt by*, een nieuwe Soort, onder den naam van *Cariſſa Spinarum*, tot welke de *Doorens-Boom* van Rumphius, *Herb Amb.* VII. p. 36. T. 19. f. 1. betrokken wordt. Zy heeft de Bladen geſpitst ovaal; de andere heeft de Bladen ſtomp. Wegens de yzelyk lange, ſterke, ſcherpe Doorens, waar mede de Stam en Takken bezet zyn, voert het den gedagten naam.

—— 317. Onder aan. *Hier komt by*, een nieuwe of Vierde Soort, met den bynaam van *Chinenſis*, dat is Chineeſche *Zeepboom*, welke de Bladen gevind met geſnipperde Vinblaadjes heeft; dus naar die van den Haagdoorn gelykende. De Heer Laxman, Hoogleeraar te Petersburg, heeft dezelve opgegeven.

—— 365, 404. De Katsjoe-Appelboom *Anacardium* is, om dat van de tien Meeldraadjes één geen Knopje heeft; thans onder de Negenmannigen geplaatst.

—— 418. Aant. *Voeg by.* Burm. *Fl. Ind.* 102. T. 25. f. 3.

Bladz.

Bladz. 436. Dat de *Kwassie* tweehuizig zy, de eene Boom Bloemen de andere Zaad voortbrengende, is men door nieuwe Waarneemingen verzekerd.

—— 509. *Hier komt by* een derde Soort, onder den naam van *Garcinia Cornea*, tot welke het Hoorn-Hout van RUMPH. *Amb.* II, p. 55. T. 30. behoort. Zy heeft de Bladen ongeaderd; de Steeltjes eenbloemig en knikkende.

—— 519. Het Geslagt van *Illicium* is onder de *Polyandria polygynia* verplaatst, met byvoeging van een nieuwe Soort, welke de Bloemen rood, de Vrugten zeer welriekende heeft. *Phil. Trans.* Vol. LX. p. 524. T. 12.

—— 534. De *Eugenia* krygt, onder den naam van *Cotinifolia*, een nieuwe Soort: zie JACQ. *Obs.* III. p. 3. T. 53. Dezelve heeft de Bladen stomp Eyvormig, effenrandig en éénbloemige Bloemsteeltjes.

—— 580. De Veertiende Soort behoort tot de Heesters.

—— 591. De *Cratægus tomentosa* heeft lange, smalle Doorens.

—— 592. Laatste Reg. *Voeg by.* Dit is een groote Boom, zegt LINNÆUS.

De PLAATEN zyn dus ingevoegd:

PLAAT V.	tegenover Bladz.	33.
. . . . VI.	————	83.
. . . . VII.	————	273.
. . . . VIII.	————	315.
. . . . IX.	————	405.
. . . . X.	————	461.
. . . . XI.	————	527.